

K. MARX - F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels

Dela
Šesnaesti tom

Redaktor

Olga Kostrešević

Prevodioci

Olga Kostrešević

Ivan Mirković

Milislav Perišić

Svetozar Stević

Milutin Šušović

Boris Vuković

Institut
za medunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačko preduzeće

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 16

BEOGRAD 1977

Predgovor

U ovom tomu objavljuju se sabrani publicistički spisi Karla Marxa i Friedricha Engelsa, nastali u toku 1859. i u prvoj polovini 1860. godine u Engleskoj. Marx je u to vreme živeo u Londonu a Engels u Mančesteru. Veći deo ovog publicističkog fonda, koji obuhvata niz članaka, komentara, rasprava i drugih spisa, prvi put je publikovan na stranicama liberalnog američkog dnevnika »New-York Daily Tribune«, sa kojim Marx u to vreme stalno saradjuje, a manji deo u zvaničnom listu Udruženja za obrazovanje nemačkih i drugih radnika »Das Volk«, koji tada izlazi u Londonu i koji, za kratko, uredjuje sam Marx.

Početakom 1859. godine Marx završava i objavljuje svoju poznatu studiju *Prilog kritici političke ekonomije*, koja predstavlja prvu fazu u nastanku *Kapitala*. Iako je to najznačajniji Marxov rad objavljen u to vreme, on nije po hronološkom principu uvršten u ovaj, već po tematskom principu u 20. tom — jedan od onih osam tomova (19 - 26) u kojima su grupisani najvažniji Marxovi ekonomski spisi.

U ovo vreme u odnosima evropskih država i pokretima narodnih masa u Evropi, otvaraju se procesi od velikog značaja za budućnost revolucije i odnosa u svetu uopšte. To je ono razdoblje u kome i publicistički rad Marxa i Engelsa otkriva novi polet njihove misli, koja svakodnevno i prati i kritički osvetljava osnovne tokove i perspektive društvenog razvitka sa stanovišta uloge i puteva borbe radničke klase i drugih naprednih snaga protiv reakcionarnih težnji vladajućih političkih grupa, klasnog ugnjetavanja buržoazije i njene sprege sa reakcionarnim i mračnim dinastičkim krugovima ondašnje Evrope. Protiv onih sila koje se upravo u to vreme svim sredstvima odupiru narastajućim talasima progresivnih socijalnih i nacionalnooslobodilačkih pokreta. Nije slučajno što baš u ovom periodu Marx i Engels traže nove mogućnosti za svoju publicističku delatnost, povezuju se sa svojim starim partijskim drugovima i pojačavaju napore u pravcu osnivanja nezavisnog lista koji bi služio prvenstveno ciljevima radničkog pokreta. Početkom jula 1859. Marx preuzima uredjivanje lista »Das Volk« na čijim stranicama i publicistički radovi Marxa i Engelsa dobijaju nove akcente. Medjutim, nedostatak finansijskih sredstava i podrške dovodi do obustavljanja ovog lista, posle samo šesnaest objavljenih

brojeva. Dotadašnja Marxova saradnja sa »New-York Daily Tribune«, preko koje se on predstavlja uglavnom američkoj javnosti i pod uslovom znatnih izmena u tekstu ponudjenih napisa, postaje i suviše tesna za prave odgovore na izazove novih društvenih vrenja, čije je glavno poprište u Evropi.

Izuzev nekoliko manjih napisa o anglo-francuskim kolonizatorskim pohodima u Kini i posledicama engleske kolonijalne eksploatacije u Indiji, kao i o španskom kolonijalnom ratu u Maroku, tematika publicističkih spisa obuhvaćena ovom knjigom posvećena je upravo tim najznačajnijim političkim zbivanjima i sukobima u Evropi, otkrivanju političkih manevara evropskih vlada i analizi socijalnog položaja radništva, posebno u Engleskoj, zemlji u kojoj su se, uprkos stalnom porastu nacionalnog bogatstva, neprekidno reprodukovale i uvećavale društvene i klasne razlike, održavala korupcija i produbljivalo siromaštvo radničke klase. Izbor tema, zajedno sa poznatim analitičkim i prodornim načinom njihove obrade, omogućuje da se iz Marxovih i Engelsovih publicističkih radova razvoj društvenih odnosa i političkih prilika u Evropi i svetu sredinom prošlog veka prati na više ravni. Njihovi napisi su analiza društvenih odnosa i najznačajnijih tokova u političkom životu, ali i zalaženje u njegovu socijalno-ekonomsku pozadinu i perspektivu; to je slika i naličje socijalnih i političkih sila koje svojim uzajamnim dejstvima i unutrašnjim protivrečnostima pokreću razvitak buržoaskog društva u eri njegove ekonomske i teritorijalne integracije i ekspanzije.

Takvim pristupom Marxovi i Engelsovi publicistički radovi nadmašuju vidokrug, domašaj i stil uobičajene publicistike toga vremena i mogu se uvrstiti u klasiku publicističkih studija, pravih naučnih minijatura u tumačenju istorijskih pitanja. U tom smislu ovaj deo publicističkog opusa Marxa i Engelsa ostaje značajna dopuna njihovog ukupnog naučnog i istraživačkog stvaralaštva, prilog naučnom zasnovanju metode istorijskog materijalizma koju su oni dosledno primenjivali i u svojim velikim i sistematskim naučnim delima i istraživanjima.

Valja imati u vidu da je Marx ove svoje napise sastavljao i u uslovima teške materijalne oskudice, koja ipak nije mogla pomutiti njegove jasne i dosledne poglede na suštinu najznačajnijih društvenih pitanja, koja su odredjivala ulogu i sudbinu ljudi, naroda i klasa početkom druge polovine 19. veka u Evropi i svetu. Godine iz kojih potiču ovi spisi, 1859. i 1860, obeležene su složenim tendencijama i zapletima u međunarodnim odnosima, unutrašnjim kretanjima socijalnih i političkih snaga na tlu Evrope i pokušajima da se nadju nove osnove za ravnotežu vodećih evropskih sila posle Krimskog rata i prve opšte ekonomske krize koja je zahvatila kapitalistički sistem, 1857. godine. Ova kriza je razotkrila slabe tačke u razvoju kapitalizma u Evropi, zaostalost i razdrobljenost proizvodnje u okvirima velikih fundamentalnih imperija, habsburške i osmanske, tih prostranih i omraženih

»tamnicâ naroda«, koje su samim svojim postojanjem sputavale brži prodor kapitalističkih odnosa, dalju koncentraciju proizvodnih snaga i sve neophodnije širenje prostora za najrazličitije oblike ekonomskog i društvenog saobraćaja. Kriza je jasno ukazala da slabe tačke u ovom razvitku ostaju Rusija i Pruska, od kojih je prva bila aktivni politički i vojni čuvar zaostalih i preživelih odnosa i metoda u međunarodnim odnosima dok je u drugoj buržoaziju, naročito srednju i sitnu, posle revolucionarnih talasanja od 1848. godine, bio zahvatio smrtni strah od bilo kakvih društvenih promena ili aktivnih poduhvata koji bi, eventualno, mogli ubrzati tokove nacionalnog ujedinjavanja i demokratskih revolucija, pošto bi u njima šanse mogao dobiti i proletarijat. To je odredilo pasivno i kolebljivo držanje Pruske prema predstojećim događajima u Evropi. (Vid. npr. Marxov članak *Prusko gledište na rat*, str. 164 - 167).

Medju vodećim industrijskim i trgovačkim zemljama toga vremena, Engleska se angažuje na prostranstvima svog sve većeg kolonijalnog carstva doživljavajući ekonomski uspon, dok u odnosu na Evropu poznatim manevrima i potezima pokušava da osujeti preteranu koncentraciju moći i političkog uticaja u bilo kojoj kontinentalnoj državi ili savezu, koje inače u ovom razdoblju inspiriše i predvodi francuski imperator Louis Bonaparte, »ekspONENT vladajuće klike berzanskih špekulanata, profitera, veleposednika i političkih avanturista«. Ambicije Louis-a Bonaparte, koga Marx slika kao karikaturalnu kopiju i farsu njegovog velikog prethodnika po imenu, svode se na težnju da Francuska posle Krimskog rata preuzme u Evropi ulogu arbitra pri uređivanju svih važnijih političkih odnosa, što ne odgovara ni realnoj snazi ni političkom ustrojstvu Drugog carstva, koje se ni posle dve godine nije oporavilo od posledica minule ekonomske krize. I dalje je trajao zastoj u francuskoj industriji i trgovini, a u redovima građanske klase i radništva vladao je nemir. Pad cena žitarica u vremenu od 1857. do 1859. godine doveo je do pojačanog nezadovoljstva seljaštva, čija raspoloženja postaju bliska onima koja ovladavaju sve siromašnijim gradskim, industrijskim i zanatskim proletarijatom. U takvoj situaciji vladajuće grupe nisu mogle imati nikakvih iluzija da bi radni slojevi francuskog društva, posle događaja iz prethodne decenije, mogli olako primiti lažna obećanja ili privremene reforme na unutrašnjem planu, a još manje podržavati vladu u njenoj taktici obećanja i obmanjivanja. Praktično jedini izlaz za održavanje prestiža i položaja Louis-a Bonaparte bilo je pomeranje akcija na teren spoljnih odnosa, ka spoljašnjoj ekspanziji i zavojevanjima, pri čemu je car pretendovao na ulogu oslobodioca potlačenih naroda u Evropi i glavnog organizatora ratnih pohoda koji bi odvratili pažnju masa od unutrašnjih teškoća u zemlji i otvorili mogućnosti da se kriza reši putem teritorijalnih proširenja Francuske.

Jedno od ključnih otvorenih pitanja društvenog razvitka u tadašnjoj Evropi bilo je pitanje nacionalnog oslobodjenja i ujedinjenja

Italije, koja je bila rasparčana na niz manjih državica, pri čemu su relativno najrazvijeniji i najznačajniji severni i srednji deo Italije (Lombardija i Venecija) bili pod austrijskom vlašću, odnosno pod odlučujućom dominacijom i uticajem bečkog dvora. Težnja za nacionalnim oslobodjenjem i jačanje nacionalne svesti u Italiji naročito se razbuktavaju posle 1848. godine i pojačavaju pod dejstvom razvoja industrije u severnim delovima Italije. Dok su nosioci naprednih težnji italijanskog naroda za oslobodjenje od feudalnog jarma i ujedinjenje zemlje (Mazzini, Garibaldi i dr.) računali sa sopstvenim snagama i stremljenjima narodnih masa (parola »Italia fara da se«), ciljevi vladara na evropskim dvorovima i vladajućih grupa oko njih svodili su se u krajnjoj liniji na očuvanje stečenih ili sticanje novih teritorija i sfera uticaja u Italiji, a s tim u vezi i u drugim krajevima Evrope. Louis Bonaparta je razvio veliku aktivnost na stvaranju nove političko-teritorijalne mape u Evropi i u tim nastojanjima zadobijao sve veću podršku Rusije, koja je zauzvrat očekivala da ponovo proširi svoj uticaj na Istoku. Neposredno uporište za sprovođenje svojih zakulisnih poteza u pripremanju pohoda na Italiju i ratu protiv Austrije, Louis Bonaparta je našao u Sardinijском Kraljevstvu, čiji se vladalac Carlo Alberto odranije proglasio »mačem Italije«, odnosno u savezu sa grofom Cavourom, najuticajnijom ličnošću toga Kraljevstva.

Koliko je ideja nacionalnog oslobodjenja Italije od stranog jarma malo bila u glavi Louis-a Bonaparte, najbolje se videlo početkom 1858. godine, kada su upravo aktivisti italijanskog pokreta za oslobodjenje, predvodjeni Orsinijem u Parizu, pokušali atentat na imperatora, stavljajući do znanja da su njihovi ciljevi potpuno suprotni idejama francuskog »oslobodioca«. Medjutim, to nije sprečilo Napoleona III da već u toku leta iste godine sa Cavourom postigne tajni sporazum o ratu protiv Austrije, kojim bi Sardinija stekla pravo proširenja svoje vlasti na područje Lombardije i Venecije, dok bi francuskom imperatoru pripala vlast nad Savojom i Nicom. U srednjim delovima Italije bila bi restaurirana veća država pod papskom vlašću. U Pruskoj su pripreme Louis-a Bonaparte za rat s Austrijom izazivale velika kolebanja i nedoumice u pitanju angažovanja Nemačkog Saveza u eventualnom sukobu Francuske i Austrije. Ideal pruske buržoazije, nasuprot Austriji, bila je njena pijemontska uloga u Nemačkom Savezu, poput one koju je sebi u tom trenutku pripisivala Sardinija u Italiji, dok je u isto vreme uplitanje Louis-a Bonaparte u stvar italijanskog oslobodjenja budilo neprijatna sećanja na epohu Napoleona I i na pruske poraze kod Austerlica i Jene, zajedno sa strepnjama pruske buržoazije od novih revolucionarnih pokreta masa.

Marx i Engels su budno pratili tokove ovih zbivanja u Evropi i o njima svojim napisima u štampi ili posebnim brošurama obavestavali javnost. Oni su očekivali da u raspletima sukoba velikih sila dalje ojača jedinstvo i uticaj radničkog pokreta u zemljama širom Evrope.

Predstojećem sukobu Francuske i Austrije oko Italije Marx i Engels su pristupali pre svega s gledišta karaktera društvenih snaga koje u njemu učestvuju i ishoda sukoba, koji bi trebalo da donese novo jačanje progresivnih tendencija u Italiji i u evropskim odnosima uopšte. Oni nijednog trenutka nisu sumnjali u reakcionarne osnove intervencionističkih projekata Louis-a Bonaparte i u njegovu spremnost da u svakom momentu pribegne kompromisima s Austrijom, na račun radikalnih oslobodilačkih težnji italijanskog naroda. Tako su Marx i Engels, u stvari, više meseci unapred tačno predvideli suštinu i rasplesat pohoda Napoleona III u Italiji, koji će sredinom 1859. godine dobiti svoj epilog u nagodbama zaraćenih strana u Vilafranki, na račun životnih interesa italijanskog naroda. Što se Pruske tiče, Marx i Engels su u njenom eventualnom angažovanju u predstojećem ratu videli jednu od realnih mogućnosti za jačanje stvari nemačkog ujedinjenja, čime bi se otvorili i ubrzali procesi progresivnog preobražavanja društvenih odnosa u Nemačkoj.

Problemu italijanskog ujedinjenja, francusko-austrijskog sukoba i reperkusijama ovih zbivanja na evropske odnose posvećen je najveći broj publicističkih radova Marxa i Engelsa u ovom tomu. Među njima treba izdvojiti seriju Marxovih članaka u listovima »Tribune« i »Das Volk«. To su članci: *Pitanje ujedinjenja Italije, Položaj Louis-a Napoleona, Izgledi na rat u Francuskoj, Izgledi na rat u Pruskoj, Finansijska panika, Prusko gledište na rat, Mazzinijev manifest, Mir u Vilafranki, Quid pro quo, Louis Napoleon i Italija*, dve Engelsove obimnije studije *Po i Rajna i Savoja, Nica i Rajna*, kao i više Engelsovih članaka o vojno-političkim odnosima i pitanjima u vezi s austrijsko-francuskim ratom.

Marx je na problem italijanskog ujedinjenja gledao pre svega kao na stvar samih Italijana i progresivnih težnji italijanskog naroda. On sa mnogo simpatija piše o herojima italijanskog pokreta za nacionalno oslobodjenje Garibaldiju i Mazziniju, u kojima vidi oličenje istinskih težnji narodnih masa, zbog čega s obimnim komentarom i objavljuje Mazzinijev manifest. Oštrica Marxovog pera okrenuta je kako protiv habsburške vladavine u Italiji, tako i protiv bonapartističkih zavera na račun italijanskih nacionalnih interesa. S druge strane, Marx je na ujedinjenje Italije gledao kao na proces koji može podstaći odgovarajuće nacionalne težnje u drugim zemljama, prvenstveno u Pruskoj i Srednjoj Evropi protiv austrijskog jarma, što bi u konačnom bilansu dovelo do sloma reakcionarnih dinastičkih režima i do ukidanja apsolutističke dominacije velikih sila, koje su od Bečkog kongresa tajnim metodama, zaverama i intervencijama gušile oslobodilačke pokrete.

U ovim člancima Marx je jarkim bojama naslikao unutrašnje prilike, protivrečnosti i pritiske, koji u samoj Francuskoj primoravaju Louis-a Bonapartu na italijansku avanturu. On piše o slomu sistema berzanskih špekulacija, o sklerotičnosti i preživivosti unutrašnje eko-

nomske i socijalne osnove bonapartističkog režima. Analize idu uporedo s opisima ličnih osobina samog imperatora, koji je personifikacija režimskog morala; sebičnosti i gramzivosti, dvoličnjaštva i nedoslednosti, lukavstva i prikriivanja svojih namera od javnosti, bezgranične mržnje prema slobodarskim težnjama naroda i neumoljivog nametanja real-politike, koja se po bezobzirnosti može meriti samo sa kasnijim bizmarkovskim metodama. Marxovi tekstovi upečatljivo prikazuju i spoljašnje uticaje i okolnosti koje idu naruku prividnim uspesima bonapartizma. (Vidi npr. Marxove članke *Finansijska panika u Evropi*, str. 11 - 14. i *Položaj Louis-Napoleona*, str. 15 - 18). Tu je reč ne samo o direktnoj podršci ruskog apsolutizma već i o pasivnoj podršci engleske buržoazije i vladajućih krugova u Pruskoj. Dok je aristokratska Palmerstonova vlada svojim mlakim držanjem ostavljala određene ruke Bonaparti, dotle je pruski neutralizam bio u stvari izraz uske i sebične nade pruske buržoazije da će austrijsko-francuski sukob po sebi obezbediti Pruskoj »pijemontsku« ulogu u Nemačkom Savezu. Ova oportunistička taktika, koja, poput poznatih engleskih metoda zahteva uspostavljanje »ravnoteže sila« na račun tuđih napora, došla je u to vreme u Pruskoj do izražaja u »ushićenju engleskom politikom«, koja dostiže vrhunac ženidbom pruskog prestolonaslednika engleskom princom. Ali, kao što je ovaj brak propao zbog bolesti prestolonaslednika Pruske, tako su tok i ishod francusko-austrijskog sukoba pokazali da su nade pruske buržoazije bile bez realnog osnova. Vojna intervencija Louis-a Bonaparte u Italiji bila je, u stvari samo nezgrapna maska kojom se prikivala kaznena ekspedicija protiv nacionalnog pokreta italijanskog naroda i akt grubog gušenja ne samo težnji italijanskog naroda za nacionalno oslobodjenje već i demokratskih pokreta za nacionalno i socijalno oslobodjenje u Evropi uopšte.

Na pitanju stava Pruske prema predstojećem ratnom sukobu Francuske i Austrije Marx i Engels su se razišli s Lassalleom, koji je zastupao stanovište o pruskoj neutralnosti. Takav stav Marx je ocenio kao »apologiju politike Napoleona III i pruskih reakcionarnih krugova«. Srozavajući se na pozicije odbrane dinastičkih interesa i mahinacija u Evropi, ne uvidjajući pozadinu i društvenu suštinu bonapartizma, Lassalle je zaslužio naziv »kraljevsko-pruskog socijaliste« koji je već bio izgubio veru u perspektive demokratskih i nacionalno-oslobodilačkih snaga u svom i drugim narodima Evrope. Marx je u ovo vreme velikom žestinom razobličio i ulogu direktnih ekspone-nata ili plaćenika bonapartističke carske blagajne, kao što su bili Vogt, Kossuth i Klapka. Odnosu Louis-a Bonaparte i Kossutha, revolucionara iz 1848, republikanca još u 1858, a epigona bonapartizma u 1859. godini, posvećen je poseban Marxov članak u ovom tomu: *Kossuth i Louis-Napoleon* (str. 281). Sve u svemu, Marx je ovim svojim redovima pokazao da pozadinu, stanje i budućnost evropskog razvitka neuporedivo bolje razume nego drugi istaknuti hroničari onoga vremena i mnogi njegovi bivši partijski saborci, koji su, ipak, češće pogrešno

procenjivali stvari nego što su bili zlonamerni. Otuda se moraju odbaciti izvesne zamerke, kao što je bila ona upućena u pismu Ch. Dana, urednika lista »New-York Daily Tribune« Marxu, u kome upozorava Marx da »pokazuje i suviše nemački ton u svojim osećanjima«. Marx je, naime, čvrsto stajao na stanovištu o tadašnjoj tradicionalnoj francuskoj diplomatiji, koje je izrazio još prilikom Ciriškog mira: »Prvo pravilo ove tradicionalne diplomatije glasi: najpreča obaveza Francuske je da spreči stvaranje moćnih država na svojim granicama i da zbog toga u svim okolnostima podržava antiunitarne ustave Italije i Nemačke« (str. 305). Polazeći od toga, Marx je glavnu pažnju usmerio protiv reakcionarnih manevara Francuske i Rusije na račun progresivnih nacionalnih i demokratskih pokreta širom Kontinenta.

Pored Marxa, o pitanju ujedinjenja Italije i rata između Austrije i Francuske široko je pisao i Friedrich Engels. U većem broju priloga Engels razmatra vojnu stranu tih pitanja i strateško-političke probleme odnosa između velikih država u vreme dinastičkih prevrata. Odličan znalac vojne nauke i nauke o ratovanju, Engels je u ovim studijama uspešno povezivao probleme vojne organizacije, strategije i taktike u pojedinim zemljama sa karakterom njihovog društvenog i političkog ustrojstva, prikazujući strukturu vojske i vojnu silu kao posebnu dimenziju same konstitucije određenih društvenih sistema. U dva svoja najobimnija rada o italijanskom pitanju koji su već pomenuti, Engels daje niz dubokih i tačnih ocena o stanju i perspektivi odnosa u Evropi. Tako u brošuri *Po i Rajna* Engels pokazuje svu reakcionarnu suštinu ideje bečkog dvora o velikoj nemačkoj državi u srednjoj Evropi, koja bi očuvala austrijsku hegemoniju na najvažnijem delu evropskog prostora i, pod opravdanjem nemačkog jedinstva, postala bedem za održavanje preživelih društvenih odnosa. Engels isto tako negativno ocenjuje i teze o tzv. Maloj Nemačkoj, u kojoj bi vodeću ulogu imala Pruska. Jedno poglavlje svog teksta koje razmatra položaj i stav Pruske u pripremama rata između Francuske i Austrije, Engels zaključuje rečima: »Stoga, umesto da svoju snagu tražimo u držanju tuđe teritorije i u ugušivanju jedne strane narodnosti, čija se sposobnost za dalji razvitak može poricati samo iz predrasuda, mi bismo bolje učinili kad bismo se postarali za to da budemo jedinstveni i jaki u svojoj sopstvenoj kući« (str. 79).

Slična upozorenja i ubojite kritičke opservacije u ovoj brošuri upućuju se i na adresu bonapartističke koncepcije i ratne parole o »prirodnim granicama«, koje služe kao paravan za agresivne pretenzije francuske aristokratije i krupne buržoazije na levu obalu Rajne, kojima treba opravdati unutrašnje suprotnosti i sve bezizlazniju situaciju Bonapartinog režima.

U brošuri *Savoja, Nica i Rajna* Engels razmatra stanje u Evropi nastalo okončanjem austro-francuskog sukoba, ponovno ukazujući da se nikakva stvarna pitanja evropskog razvitka ne mogu rešavati pogodnima preživelih monarhističkih imperija, nasuprot legitimnim isto-

rijskim težnjama naroda, ili pak putem zavojevanja i okupacije tuđih teritorija. Francuska zavojevanja Engels ocenjuje kao rezultat nezavršenog procesa nacionalnog oslobodjenja i ujedinjenja Italije i Nemačke, što će predstavljati jednu od barijera daljem demokratskom preobražaju odnosa u Evropi, ukazujući pri tom na puteve dalje borbe za progresivno rešavanje evropskih pitanja u budućnosti.

Nastavljajući svoja ranija istraživanja o položaju radničke klase u kapitalizmu, Marx i u ovom periodu svog rada posvećuje više članaka socijalnim i političkim prilikama u Engleskoj otkrivajući svu dubinu socijalne bede proletarijata i bezobzirnost kapitalističke eksploatacije u ovoj zemlji sredinom 19. veka. Ovi članci ostaju obrazac i putokaz za oštroumno, argumentovano i sažeto prikazivanje klasnih odnosa i razlika, i u tom smislu su značajni i za druge uslove i vremena, a ne samo za Englesku onoga doba. Tipičan primer ovakvih radova koji dokraja razgolićuju prirodu društvenih odnosa u kapitalističkom sistemu su Marxovi članci o stanju u *britanskoj industriji*, publikovani u više mahova u »New-York Daily Tribune«. Marx tu razotkriva licemerje britanskog fabričkog zakonodavstva, koje spokojno zatvara oči pred kršenjem propisa o zabrani rada dece mlađe od 13 godina, korupciju inspekcije i nemoć čitavog sistema zvaničnog nadzora, stvarnu bedu engleske porodice iz donjih društvenih slojeva u kojoj su roditelji prinudjeni da svoju maloletnu decu šalju u najamni fabrički rad pod najtežim uslovima i za nadnicu od samo četiri šilinga nedeljno. Kazne koje inspekcija izriče poslodavcima zbog kršenja zakonskih zabrana o maloletničkom radu su simbolične, a drugi oblici zaštite rada dece uopšte i ne postoje. (Vidi K. Marx *Stanje u britanskoj industriji*, str. 50 - 54). U takvim uslovima, redovne propratne pojave pauperizma engleskog radništva su nasilno prekidanje školovanja radničke dece, falsifikovanje lekarskih uverenja radi zapošljavanja, nezakonito produžavanje radnog dana itd. U ovim napisima Marx prilike u britanskoj industriji prikazuje na osnovu statističkih podataka i izveštaja zvaničnih organa i zbog toga oni imaju dokumentarni i naučno-kritički karakter u isti mah.

Zbivanja u engleskom političkom životu Marx posmatra kao rezultat stalnih nastojanja za zaštitom i učvršćivanjem klasnih interesa krupne buržoazije i veleposednika, o kojima se staraju političke stranke i državni organi, »odbori za zaštitu interesa vladajuće klase«, kako ih je Marx nazivao u svojim ranijim radovima. Najvidljivije obeležje politike koju pokreću klasni egoizam vladajućih i kolonijalna pljačka na planu spoljne politike je *korupcija*, koja nagrizala sve pore britanskog političkog organizma. Mahinacije sa reformama izbornog zakonodavstva (vidi članak *Novi britanski bil o reformi*, str. 46 - 49) koje Disraeli preduzima u februaru 1859. motivisane su daljim sužavanjem izbornog učešća gradova u kojima je jaka koncentracija radništva i povećanjem učešća zemljoposeda, a to vodi očuvanju političkih monopola najkonzervativnijih društvenih slojeva. S druge strane, britanska izborna

praksa i dalje se odvija u znaku različitih vidova podmičivanja, kupovine glasova itd., što dokraja degradira svečano proklamovana »pravila političke utakmice« u britanskom sistemu parlamentarne demokracije (vidi *Izborna korupcija u Engleskoj*, str. 300 - 304).

O pozadini i posledicama kolonijalne dominacije Engleske, Francuske i Španije na vanevropskim prostranstvima Marx i Engels su opširno pisali u publicističkim radovima i pre 1859. godine. Iz te i sledeće godine, u ovaj tom je ušlo nekoliko interesantnih članaka, kao što je Marxov tekst o finansijskoj krizi u Indiji (vidi *Velike teškoće finansija Indije*, str. 113 - 119). U ovom radu se finansijska kriza u Indiji posmatra kao proizvod ogromnih trošenja i rashoda koje su engleski kolonizatori imali u vezi s ugušivanjem narodnog ustanka u Indiji 1857 - 1859. Teret suzbijanja ustanka i troškova velikog engleskog vojnog korpusa u Indiji i ovom prilikom je prevaljen na narod Indije.

U člancima pod zajedničkim naslovom *Novi kineski rat*, kao i u članku *Trgovina s Kinom*, Marx daje nova svedočanstva o pokušajima engleskih i francuskih kolonizatora da silom nametnu politiku pljačke na Dalekom Istoku. U ovim radovima se, dalje, raskrinkava najamnička uloga zvanične buržoaske štampe u kolonijalnim metropolama, koja s predumišljajem podstiče i opravdava »krvožedne nagone svojih sunarodnika«, kolonijalne pohode i zaveru imperijalista protiv legitimnih prava kineskog naroda na slobodu i nezavisnost. Sa svoje strane, Engels u dva napisa pod nazivom *Rat protiv Mavara* i *Dosadašnji tok rata protiv Mavara* (str. 319 - 322 i 323 - 327), opisuje snagu nacionalnog otpora marokanskog naroda španskim zavojevačima, koji su, pred snagom tog otpora, uprkos vojnoj nadmoćnosti, prinudjeni da marta 1860. godine s Marokancima zaključe primirje.

*

Ako se Marxovi i Engelsovi publicistički spisi iz 1859. i 1860. godine danas ponovo posmatraju u celini, onda se najpre mora reći da ti napisi ostaju obrazac borbenog angažovanja i zalaganja za istinu, koji nadmašuje vreme i uslove u kojima su ovi radovi nastali. U eri velikog uticaja istorijskog romantizma i konzervativnih pogleda na društveni razvitak, u »gluvo doba« monarhističke reakcije, dinastičkih restauracija i podvrgavanja oficijelne štampe mentalitetu vladajućih krugova, Marx i Engels su našli načina i smelosti da zbivanjima u Evropi i svetu pristupe sa radikalno novih, socijalističkih pozicija i da o njima ostave mnoga upečatljiva i svestrana, naučno zasnovana svedočenja i tumačenja.

To je bilo utoliko teže kad se zna da su ovu hroniku istorijskih istina Marx i Engels ispisali sami, bez podrške čak i svojih nekadašnjih istomišljenika, od kojih se mnogi nisu snašli upravo u događajima

i zapletima o kojima je reč u Marxovim i Engelsovim tekstovima iz ovih godina. Treba, najzad, primetiti i to da su mnogi članci i komentari tekućih zbivanja koje obuhvata ovaj tom pisani na osnovu podataka iz sekundarnih izvora, naročito ondašnje gradjanske štampe. Marx u nekim slučajevima nije potpisivao objavljene napise, najčešće zbog njihovog oštrog kritičkog sadržaja, a često je ton Marxovih članaka ublažavan intervencijama urednika listova u kojima su objavljeni.

MILAN MATIĆ

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

JANUAR 1859 — JUN 1860

Karl Marx

[Pitanje ujedinjenja Italije]

Slično dečaku i njegovom poviku »Evo vuka!«,^[1] i Italijani su toliko puta tvrdili da »u Italiji vri i da je ona pred revolucijom«, krunisane glave u Evropi su toliko puta brbljale o »rešenju italijanskog pitanja«, da ne bi bilo nikakvo čudo da stvarna pojava vuka prođe neopaženo i da prava revolucija i opšti evropski rat izbiju i iznenade nas! Evropa 1859. izgleda sasvim ratnički i, ako neprijateljsko držanje, otvorene pripreme Francuske i Pijemonta za rat sa Austrijom ne dovedu ni do čega, nije neverovatno da žestoka mržnja Italijana prema njihovim ugnjetačima, povezana sa njihovom sve jačom patnjom, nade sebi oduška u opštoj revoluciji. Ograničavamo se na izraz *nije neverovatno*, jer, ako neispunjena nada tišti srce, neostvarivanje proročanstva čini um skeptičnim. Ipak, ako poverujemo izveštajima engleskih, italijanskih i francuskih novinara, moral Napulja je *fac simile*¹ njegove fizičke strukture, i bujica revolucionarne lave ne bi izazvala više iznenađenja nego nova erupcija starog Vezuva. Dopisnici iz Papske države detaljno opisuju sve veće zloupotrebe klerikalne vlade i ističu duboko ukorenjenu veru rimskog stanovništva da je nemoguća reforma ili poboljšanje, da je jedino spasonosno sredstvo potpuno svrgavanje pomenute vlade, da bi to sredstvo još odavno bilo primenjeno da tu nisu bile švajcarske, francuske i austrijske trupe^[2] i da se uprkos ovim suštinskim preprekama, takav pokušaj može poduzeti svakog dana i svakog časa.

Vesti iz Venecije i Lombardije su određenije i mnogo nas podsećaju na simptome koji su bili karakteristični za ove pokrajine krajem 1847. i početkom 1848.^[3] Uzdržavanje od upotrebe austrijskog duvana i austrijskih proizvoda je opšta pojava, a isto tako i proglašeni stanovništvu da ne posećuje javna mesta za zabavu — smišljeni dokazi mržnje prema nadvojvodi² i svim austrijskim činovnicima — otišli su toliko daleko da se princ Alfonso Parcia, italijanski plemić veran domu

¹ faksimil, verna kopija — ² Ferdinandu Maximilianu Josephu

Habsburga, nije usudio da javno, na ulici, skinе šešir pred nadvojvotkinjom¹, a kazna za takav prestup, doneta u vidu nadvojvodine naredbe o prinčevom napuštanju Milana, deluje na prinčevu klasu kao podsticaj da se pridruži poviku naroda: fuori i Tedeschi!² Ako ovim nemim demonstracijama narodnih osećanja dodamo svakodnevne zadržice između naroda i vojnika, koje neprestano izaziva narod, zatim pobunu studenata iz Pavije i zatvaranje univerziteta koje je tome usledilo, naći ćemo se pred ponovljenim prologom pred onih pet dana u Milanu 1848. godine.⁴¹

Ipak, mada verujemo da Italija ne može većito ostati u stanju u kome je sada, pošto svemu jednom dođe kraj, mada znamo da se na celom poluostrvu razvija aktivna organizacija, ne možemo reći da li su te manifestacije isključivo spontani izlivi volje naroda, ili ih podržavaju agenti Louis-a Napoleona i njegovog saveznika, grofa Cavour-a. Sudeći spolja, Pijemont namerava da, uz podršku Francuske, a možda i Rusije, u proleće napadne Austriju. Na osnovu carskog prijema austrijskog ambasadora u Parizu, čini se da on uopšte ne gaji prijateljska osećanja prema vladi koju zastupa gospodin Hübner.⁵¹ Sudeći po koncentraciji tako jakih snaga u Alžiru, nije neprirodno pretpostaviti da bi akt neprijateljstva prema Austriji mogao započeti napadom na njene pokrajine u Italiji. Pripreme Pijemonta za rat, sve same objave rata Austriji koje svakodnevno izbijaju iz zvanične i poluzvanične pijemontske štampe, potvrđuju pretpostavku da će se kralj poslušiti prvim povodom da pređe Tičino. Osim toga, vest da je Garibaldi, heroj iz Montevidea i Rima,⁶¹ pozvan u Torino, potvrđena je privatno iz pouzdanih izvora. Cavour je obavio razgovor sa Garibaldijem; obavestio ga je o izgledima da ubrzo izbije rat i ukazao mu na to da bi bilo mudro sakupiti i organizovati dobrovoljce. Austrija, jedna od glavnih zainteresovanih strana, daje očigledan dokaz da veruje ovim glasinama. Svoje snage koje dostižu 120 000 vojnika, koncentrisanih u njenim pokrajinama u Italiji, ona pojačava na sve moguće načine, i upravo je poslala pojačanje od 30 000 ljudi. Odbrambena utvrđenja Venecije, Trsta itd. proširuju se i pojačavaju, i u svim drugim austrijskim pokrajinama pozivaju se zemljoposjednici i vlasnici konja da dovedu svoje konje, pošto su jahači konji potrebni konjici i inženjeriji. I dok, s jedne strane, ona ne propušta da izvrši sve pripreme za odbranu, na svoj »oprezan austrijski način« vrši i pripreme za slučaj da dođe do poraza. Od Pruske, Pijemonta Nemačke, čiji su interesi dijametralno suprotni njenima, ona se u najboljem slučaju može nadati neutralnosti. Čini se da je potpuno neuspela misija njenog ambasadora, barona Seebacha, da za slučaj napada dobije podršku Petrograda. Carevi planovi se u više tačaka, pa i u pitanju Sredozemlja, gde je takode bacio sidro,⁷¹ isuviše poklapaju sa planovima njegovog bivšeg protivnika i sadašnjeg vernog saveznika u Parizu, da bi on sebi mogao da

¹ Charlottom — ² napolje Nemci!

dozvoli da brani »zahvalnu« Austriju.^[8] Dobro poznate simpatije engleskog *naroda* prema Italijanima i mržnja Italijana prema giogo tedesco¹ daju povoda da se stvarno posumnja u to da li bi se ijedan britanski ministarski kabinet usudio da podrži Austriju, kad bi svi oni to i želeli da učine. Pored toga, Austrija, kao i mnogi drugi, ima osnova za svoje podozrenje da tobožnji »osvetnik Vaterloa«² uopšte nije odbacio svoju želju da ponizi »perfidnog Albiona«,^[9] da, doduše, neće rizikovati da napadne lava u lavljjoj pećini, ali zato neće prezati od toga da ga izazove na Istoku i da napadne, zajedno sa Rusijom, tursku carevinu (uprkos svojoj zakletvi da će tu carevinu ostaviti netaknutu); tako će polovinu britanskih vojnih snaga uvesti u dejstvo na istočnom bojištu, dok će iz Šerbura prinuditi njenu drugu polovinu na neaktivnost, pošto ona mora da brani britansku obalu. Zato Austrija ima nelagodan osećaj da se u slučaju da stvarno izbije rat može uzdati samo u sebe; i jedno od mnogih njenih sredstava da u slučaju poraza pretrpi što manje štete karakteristično je za njenu bezočnu pronicljivost. Ipak, svojinom austrijske carevine smatraju se kasarne, palate, arsenali i druge javne zgrade u celoj venecijanskoj Lombardiji za čije podizanje i održavanje Italijani plaćaju ogromne poreze. U ovom trenutku vlada prisiljava razne opštine da za basnoslovne svote kupuju ove zgrade, navodeći kao razlog to da namerava da ih ubuduće *iznajmljuje* umesto da ostane njihov sopstvenik. Najblaže rečeno, može se sumnjati u to da će opštine ikad videti i jednu paru od tog *zakupa*, čak i ako Austrija sačuva svoju vlast; ali ako ona bude izgnana sa čitave svoje teritorije u Italiji ili sa jednog njenog dela, onda može sebi čestitati na svom lukavom planu, zahvaljujući kome je veliki deo svog izgubljenog blaga pretvorila u gotovinu. Tvrdi se, štaviše, da ona ulaže najveće napore da papu, napuljskog kralja i vojvodu od Toskane, Parme i Modene nagovori da se, isto tako odlučno kao i ona, do kraja suprotstave svim pokušajima naroda ili krunisanih glava da se izmeni postojeće stanje u Italiji. Ali, sama Austrija najbolje zna koliko bi neuspeli bili i najveći napori tih bednih oruda kad bi se suprotstavili plimi narodnog ustanka ili inostranoj intervenciji.

I, dok rat sa Austrijom predstavlja žarku želju svakog pravog Italijana, nema nimalo sumnje u to da velika većina Italijana smatra da bi u najmanju ruku rezultati rata, koji bi započeli Francuska i Pijemont, bili sumnjivi. Doc niko iskreno ne veruje u to da se ubica Rima^[10] može procesom humanizacije pretvoriti u spasioca Lombardije, dotle jedna mala klika blagonaklono gleda na planove Louis-a Napoleona da postavi Murat-a na napuljski presto, pokazuje da veruje u njegovu nameru da ukloni papu iz Italije ili da ograniči njegovu vlast na grad Rim i rimsku kampanju, i da pomogne Pijemontu da celu severnu Italiju pripoji svojoj oblasti. Zatim, postoji jedna partija, mala ali poštena, koja uobražava da je Vittorio Emanuele opsednut mišlju o

¹ nemačkom jarmu — ² Napoleon III

italijanskoj kruni, kao što je, čini se, njome bio opsednut i njegov otac¹. Ova partija veruje da on željno čeka prvu priliku da potrgne mač da bi je osvojio, i da će se kralj, imajući u vidu samo ovaj crajnji cilj, poslužiti pomoći Francuske ili nekog drugog da dobije blago za kojim žudi. Ali jedna mnogo veća grupa, koja ima pristalice u svim potlačenim pokrajinama Italije, naročito u Lombardiji i među lombardijskom emigracijom, i koja nema mnogo poverenja ni u pijemontskog kralja ni pijemontsku monarhiju, kaže: »Kakvi god da su ciljevi Pijemonta, on ima armiju od 100 000 ljudi, mornaricu, arsenale i blago; neka baci Austriji rukavicu; izaći ćemo za njim na bojno polje; ako bude lojalan, biće dostojno nagrađen; ako ne ispuni svoju misiju, nacija će biti dovoljno jaka da nastavi već započetu borbu i dovede do pobjede.»

Nasuprot tome, italijanska nacionalna partija izjavljuje da proglašanje rata za nezavisnost Italije pod pokroviteljstvom Francuske i Pijemonta predstavlja nacionalnu nesreću. Za njih se pitanje ne sastoji — kako se to često pogrešno pretpostavlja — u tome da li će Italija, kad se jednom oslobodi tuđina, biti ujedinjena pod republikanskom ili monarhijskom formom vladavine, već u tome što se predloženim sredstvima nikako neće uspeti da se osvoji Italija za Italijane, već se u najboljem slučaju jedan tuđinski jaram može zameniti drugim istim takvim. Oni veruju da heroj od 2. decembra¹¹⁾ nikad neće povesti rat ako ga na to ne prinudi sve veće nestrpljenje sopstvene vojske ili preteći stav francuskog naroda; da će u tom slučaju, prinuden na taj način, izabrati Italiju za poprište rata s ciljem da ostvari plan svog strica² — da Sredozemlje učini »francuskim jezerom« — što će postići postavljanjem Murat-a na napuljski presto; da će, diktirajući uslove Austriji, pokušati da dovede do kraja osvetu, započetu na Krimu, za ugovore iz 1815, kada je Austrija bila jedna od stranaka koje su Francuskoj diktirale krajnje ponižavajuće uslove za Bonapartinu porodicu. Oni vide u Pijemontu samo oruđe Francuske, — ubeđeni da se Napoleon III, kad bude postigao sopstvene ciljeve, neće usuditi da pomaže Italiji da zadobije onu slobodu koju ona osporava Francuskoj, i da će on zaključiti mir sa Austrijom i ugušiti sve napore Italijana da nastave rat. Ako bi Austrija sačuvala svoje područje, Pijemont bi se morao zadovoljiti pripajanjem vojvodstava Parme i Modene svojoj teritoriji; ali bude li Austrija potučena u boju, taj mir će biti zaključen na Adidu i cela Venecija i deo Lombardije ostaće u rukama omražene Austrije. Oni tvrde da su se o svom *miru na Adidu* već prečutno dogovorili Pijemont i Francuska. Koliko god da je ova partija uverena u pobjedu nacije u slučaju narodnog rata protiv Austrije, ona, ipak, tvrdi da će — bude li inspirator tog rata Napoleon a diktator kralj Sardinije — Italijani biti nesposobni da preduzmu i jedan korak protiv voda koje su sami prihvatili, i da na bilo koji način spreče lukavstva diplomatije, kapitulacije, ugovore i nove okove koji bi im time bili

¹ Carlo Alberto — ² Napoleona I

nametnuti. Ova partija ukazuje na držanje Pijemonta prema Veneciji i Milanu 1848. i kod Novare 1849,¹²⁾ i podstiče svoje zemljake da izvuku pouku iz tog gorkog iskustva koje su stekli sa svojim kobnim poverenjem u vladare. Ona je usredsredila sve svoje napore da dovede do kraja organizovanje poluostrva, da narod podstakne na to da udruži svoje napore i da ne počinje borbu dok ne oseti da je kadar da započne veliki narodni ustanak koji će, pošto svrgne papu, kralja Bombu¹ i komp., omogućiti korišćenje vojske, mornarice i ratnog materijala odgovarajućih pokrajina za uništavanje stranog neprijatelja. Smatrajući da su pijemontska vojska i narod vatreni borci za italijansku slobodu, ova partija oseća da će kralj Pijemonta, ako to poželi, tako imati dovoljno prilike da pomogne stvar slobode i nezavisnosti Italije; pokaže li se kao reacionar, oni znaju da će armija i narod braniti nacionalnu stvar. Ako opravda poverenje koje su mu ukazale njegove pristalice, Italijani se neće ustezati da na opipljiv način pokažu svoju zahvalnost. U svakom slučaju, nacija će biti u stanju da odluči o svojoj sopstvenoj sudbini, i, pošto nacionalna partija oseća da će uspešna revolucija u Italiji biti signal za opštu borbu potlačenih narodnosti za oslobođenje od njihovih tlačitelja, ona se i ne boji mešanja Francuske, pošto će Napoleon III imati isuviše posla u svojoj zemlji te neće moći da se meša u stvari drugih nacija, čak ni da bi postigao sopstvene ambiciozne ciljeve. A chi tocca-tocca?² — kako Italijani kažu. Ne usuđujemo se da predskazemo da li će se na bojnopolju pojaviti prvo revolucionari ili regularna vojska. Čini se da je prilično sigurno to da se rat, gde god u Evropi započeo, neće završiti tamo gde počne; i, ako je taj rat stvarno neizbežan, mi iskreno i od srca želimo da on donese istinsko i pravедno rešenje italijanskog pitanja i raznih drugih pitanja, koja će — sve dok ne budu rešena — i dalje s vremena na vreme narušavati mir u Evropi i time sprečavati progres i blagostanje čitavog civilizovanog sveta.

Napisano oko 5. januara 1859.

Prvi put objavljeno u listu
 «New-York Daily Tribune»
 br. 5541 od 24. januara 1859.
 kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

¹ papu Pija IX, Ferdinanda II — ² Ko počinje?

Karl Marx

Perspektive rata u Evropi

Pariz,^[13] 11. januara 1859.

Odgovor austrijskog cara na neobičnu novogodišnju čestitku, koju mu je uputio »holandski sinovac bitke kod Austerlica«^[14] iz Pariza i govor izvanrednog Emanuela pri otvaranju sardinijske skupštine^[5] nisu nimalo doprineli da se smanji opasnost od rata u Evropi. U svim centrima finansijskog tržišta barometar predskazuje »buru«. Kralj Napulja pokazuje se iznenadno velikodušan i neprijatelj Rusa; pušta niz političkih zatvorenika, proteruje Poeria i njegove pristalice i uskraćuje Rusiji skladište uglja na Jadranu; svađa se sa Tedeschi¹, a kampanja protiv pušača austrijskih cigara prenosi se na Milano, Lodi, Kremonu, Brešu, Bergamo, Parmu i Modenu, dok su po naredenju vlade obustavljena predavanja na Univerzitetu u Paviji; Garibaldi, pozvan u Torino, dobio je zadatak da reorganizuje Nacionalnu gardu; jedan novi korpus od nekih 15 000 lovaca formira se u Torinu, a radovi na utvrđivanju u Kazali izvode se najvećom brzinom. Jedna austrijska armija od oko 30 000 ljudi, u stvari kompletan *corps d'armée* (treći), verovatno je umarširao u međuvremenu u Lombardijsko-Venecijansku Kraljevinu, i grof Gyulay, general škole Radetzkyja i čovek instinkta jednog Haynaua, već je prispeo u Milano, da bi blagom, dobroćudnom, ali slabom nadvojvodi Ferdinandu Maximilianu uzeo dizgine iz ruku. U Francuskoj su na dnevnom redu pokreti trupa, a car je ispoljio veliko interesovanje za ispitivanje novog topa u Vensanu. Pruska vlada je konačno zavela svoj novi sistem slobode, zatraživši novac od parlamenta, da bi povećala stajaću vojsku, a landver² učinila dodatkom operativnoj vojsci.^[15] Pri tako vidljivim oblacima na horizontu Evrope mora se čovek začuditi ovako srazmerno malom padu kursa na londonskoj berzi, koja obično pokazuje puls evropskog društva jasnije nego finansijske opservatorije Pariza i ostalog dela Kontinenta.

¹ Nemcima — ² u »New-York Daily Tribune« na nemačkom jeziku: Landwehr

Pronicljivi posmatrači na londonskoj berzi u početku su bili pomalo skloni tome da Napoleonov novogodišnji potez smatraju za špekulantski manevar svog uzvišenog saveznika. I stvarno, čim su francuske akcije počele da padaju, ljudi su glavačke pojurili u Valov hram, da bi pošto-poto prodali državne obveznice, obveznice *Crédit-mobilier*^[29] i železničke akcije. Pošto je izvestan broj špekulanata, koji je računao na porast vrednosti papira, bio uništen, iznenada je 6. januara pariska berza malo oživela zahvaljujući vesti da bi vladino objašnjenje u listu »*Moniteur*»^[16] trebalo da ublaži utisak koji je ostavila izjava »Njegovog veličanstva« austrijskom poslaniku. Jedno takvo objašnjenje pojavilo se stvarno u petak, 7. januara; došlo je do porasta kursa državnih vrednosnih papira i mnogi špekulanti, koji su dobro stajali u Tiljeriju, imali su baš tog petka izvanrednu dobit. Tako su ova gospoda na najjeftiniji način obezbedila izdatke za svoje novogodišnje poklone. Zatim se, čini se, kovala slična zavera u Londonu, koja nije bila osujećena izvanrednim lukavstvom britanskih finansijera, već zahvaljujući njihovoj tajnoj moći nad nekolicinom finansijskih aranžera elizejskih *menus plaisirs*.^[17] Relativna stabilnost britanskih vrednosnih papira uslovljena je uglavnom jednom drugom okolnošću, manje laskavom za Louis-Napoleona, ali utoliko karakterističnijom za odnose u Evropi. Nema ispovednika koji bolje poznaje ranjiva mesta u srcu neke lepe pokajnice nego što finansijeri Čepel strita, Lombard strita i Terdnidl strita^[18] poznaju osetljiva mesta evropskih vladara. Oni znaju da Rusiji treba zajam od oko 10 miliona funti sterlinga; da je Francuskoj hitno potreban novac, uprkos predviđenim viškovima u njenom državnom budžetu, koji uvek postoje samo u budućnosti; da Austrija čeka da joj se da najmanje 6 do 8 miliona funti sterlinga; da mala Sardinija hoće zajam, ne da bi preduzela nov italijanski krstaški pohod, već da bi isplatila stare dugove iz krimskog rata; i da krunisane glave i vojne ličnosti moraju dobiti ukupnu sumu od 30 miliona funti sterlinga iz engleske kase pre nego što armija krene, pre nego što krv potekne i odjekne grmljavina topova. Da bi se mogle obaviti sve ove finansijske operacije, potrebno je najmanje dva meseca, tako da bi se — sasvim nezavisno od vojnih procena — rat, ako bi do njega došlo nužno odložio do proleća.

Ipak, velika greška bi bila izvući iz ovog prerani zaključak da će dobra volja miroljubivih kapitalista sprečiti ratne hijene da se uhvate ukoštac. Sada, kad interesna stopa iznosi 2 1/2%, kad preko 40 miliona u zlatu leži u trezorima banaka Engleske i Francuske, i kada vlada opšte nepoverenje prema špekulacijama u poslovima, sada bi i sâmom đavolu, kad bi hteo da uzme zajam za nov rat, posle izvesnog sramežljivog ustezanja i nekoliko licemernih konferencija uspelo da proda svoje obligacije po vrednosti višoj od nominalne.

Okolnosti koje bi mogle da otklone opasnost od evropskog rata

¹ raskošnih gozbi

iste su one koje nas u taj rat i guraju. Rusija je posle svojih blistavih diplomatskih uspeha u Aziji^[19] žarko zainteresovana da svoju prevlast u Evropi ponovo vaspоставi. Isto onako kao što je prestona beseda malog Sardinca stvarno sastavljena u Parizu, tako je i novogodišnja boutade¹ Bonaparte (Malog^[20]) samo eho lozinke koju je dao Petrograd. U situaciji kada Francusku i Sardiniju vodi na uzici Petrograd, kad je Austrija ugrožena, Engleska izolovana, a Pruska neodlučna, ruski uticaj bio bi u slučaju rata bezuslovno glavni, bar za izvesno vreme. Rusija bi mogla da se drži po strani, da pusti Francusku i Austriju da iskrvare u ratu, i da najzad »otkloni« teškoće ove poslednje države, koja joj je dosada zatvarala put na jug i pružala otpor njenoj panslavističkoj propagandi. Pre ili kasnije, ruska vlada bi se mogla umešati, svoje unutrašnje teškoće otkloniti ratom u inostranstvu i uspehom u inostranstvu omogućiti carskoj vlasti da slomi otpor plemstva u zemlji. Ali, s druge strane, finansijski pritisak, izazvan krimskim ratom, time bi se utrostručio, a plemstvo, kome bi se morala obratiti u slučaju takve nevolje, dobilo bi novo oružje za napad i odbranu, dok bi seljaštvo, imajući u vidu neispunjena obećanja,^[21] ogorčeno novim odlaganjem, novim regrutovanjem i novim porezima, bilo gurnuto u otvorenu pobunu. Austrija se, istina, plaši rata, a, naravno, mogu je gurnuti u njega. Bonaparta je verovatno došao do pravilnog zaključka da mu se sada pruža prilika da izbací svoj adut. *Aut Caesar aut nihil!*² Bleda slava Drugog Carstva brzo iščezava i potrebna je krv da se ova čudovišna obmana ponovo učvrsti. A u kojoj bi se ulozi mogao nadati većem uspehu od uloge oslobodioca Italije i u kojim to pogodnijim uslovima nego u ovima kada je Engleska prinuđena na neutralnost, Rusija ga tajno podržava i Pijemont mu javno pokazuje svoju uslužnost? S druge strane, crkvena partija u Francuskoj energično protestuje protiv bezbožnog krstaškog pohoda; buržoazija ga podseća na njegove reči: »*L'Empire c'est la paix!*«^[22] Sama činjenica da se Engleska i Pruska moraju zasad držati neutralno učiniće od njih u toku rata arbitre i jedan jedini poraz na ravninama Lombardije bio bi dovoljan da lažnom carstvu odzvine posmrtna zvona.

Naslov originala:

The War Prospect in Europe

Napisano 11. januara 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5547 od 31. januara 1859.

Prevedeno sa engleskog

¹ dosetka — ² Ili Cezar ili ništa!

Karl Marx / Friedrich Engels

Finansijska panika u Evropi^[23]

Pariz,^[13] 13. januara 1859.

Panika na evropskim berzama još nije popustila, i, prema veoma umerenim procenama, državne hartije od vrednosti pale su za nekih 300 000 000 dolara. Dok su francuske, sardinijske i austrijske državne hartije pale za 5 procenata, akcije železnica u tim istim zemljama pale su za 15 do 35 procenata, a lombardijsko-venecijanske za skoro 50 procenata. Izuzev Londona, sve evropske berze veruju u to da će biti rata. Nemam razloga da menjam svoje mišljenje o toj temi. Ubeđen sam da Louis Napoleon u stvari ne namerava da ratuje, da njegove namere ne prelaze okvire diplomatske pobede nad Austrijom, povezane sa velikim čarom za njega i za njegove avanturističke pripreke na pariskoj berzi. Bučan ton bonapartističke štampe i onog prodanog skupljača intriga, lista »Indépendance Belge«,^[24] hvalisanja kojima su najavljene vojne pripreme, dovoljan su dokaz da se ne radi o borbi već o zastrašivanju. Sad priznaje čak i dopisnik londonskog lista »The Times«^[25] da je prezaduženim lakejima na dvoru opet dozvoljeno, i to u mnogo većoj meri nego ikad dosad, da očerupaju »poštovane« špekulante i male akcionare u celoj Francuskoj, špekulišući kao nikad dotle na pad kursa. Priča se da je sam grof de Morny u toj igri dobio do 5. januara ništa manje nego 2 000 000 franaka, a celokupna suma novca koji je iz džepova buržoazije prešao u džepove bonapartističkih avanturista sigurno je mnogo veća od ove sume.

Postoje dva motiva koja navode Louis-a Napoleona da pridobije simpatije Italijana i da zauzme preteće držanje prema Austriji. To je, prvo, Rusija, koja ga je koristila kao marionetu posle pariskog mira^[25a]. Druga pobuda je malo poznata, pošto se on i njegov dvor trude da je sakriju od očiju javnosti, mada je njeno postojanje već dokazana činjenica. Posle Orsinijevog pokušaja atentata,^[26] i pre i posle njegovog pogubljenja, francuski car je neprekidno dobijao poruke od vrhovne vente italijanskih karbonara,^[27] a član ovog tajnog društva je bio 1831.

U njima su ga opominjali kakve je zakletve položio stupajući u to društvo, kako ih je prekršio i kako se po zakonima društva kažnjava izdajnik kakav je on. Dok je Orsini bio u zatvoru, Louis Napoleon je opomenut da će se sa takvim pokušajima atentata nastaviti sve dok ne uspeju, ukoliko on naredi da Orsinija pogube. Posle Orsinijevog pogubljenja, Louis-u Napoleonu je dostavljena zvanična osuda na smrt koju je venta donela za njega. Ova presuda tajnog tribunala strahovito je pogodila sujeverje uspešnog avanturiste. Njegovi nervi, koje dvadesetogodišnje noćno vežbanje za kockarskim stolom nije učinilo gvozdenim, već žilavim i tvrdim kao koža, nisu izdržali tu stalnu pretnju Damoklovog mača. To tajanstveno mešanje jedne sile — koja je stvarno nevidljiva ali je njemu dobro poznata na osnovu iskustva iz ranijih godina, a i kasnije zahvaljujući Pianorijevom pištolju i Orsinijevim bombama — bilo je najpogodnije sredstvo da se pomuti razum čoveku koji, osim za običnu svakodnevnu politiku koja donosi ličnu korist, ne zna ni za kakvu kauzalnost u istoriji, već samo za izvesno tajanstveno delovanje bilo kakvog fatalističkog uticaja, koje prkosi svakom rasuđivanju i često uzdiže do najviše vlasti nekog običnog probisveta. Ovaj stalni strah od toga da će biti ubijen znatno je doprineo da dođe do niza očitih grubih grešaka koje su karakteristične za poslednjih dvanaest meseci njegove vladavine. U stvari, da bi pobeo od svoje sudbine — jer on veruje u svemoć Italijana da izvrše atentat isto onoliko koliko i u reči Ciganki prilikom trka u Epsomu — trebalo je da da neku malu zalogu toj nevidljivoj sili; i tako su objavljena falsifikovana Orsinijeva pisma⁽²⁸⁾ i prikazana kao neko zaveštanje Louis-u Napoleonu da ostvari nade Italijana. Ali karbonare nije bilo tako lako zadovoljiti; oni su neprestano podsećali optuženog da je još uvek osuđen na smrt i da mora da dela da bi bio pomilovan. Najzad, u poslednje vreme umnogome je otežan i njegov položaj u samoj Francuskoj. Svakog dana sve više se suočava sa krupnim pitanjem odakle dobiti novac. Nema nikakvih izgleda da se dobije zajam, jer je državni dug toliko porastao da to ne dolazi u obzir. *Crédit mobilier* i *Crédit foncier*,⁽²⁹⁾ uzimanje miliona pod izgovorom da će se upotrebiti za isušivanje i navodnjavanje, pošumljavanje i izgradnju nasipa — sve je to već prošlo i nije se moglo ponavljati. Ali, teška situacija zahteva više novca. Njegovo lično rasipništvo i, pre svega, sve veće potrebe gramzive bande vojnika, činovnika i pustolova, čiju vernost mora da kupuje iz dana u dan, čine da pitanje novca za njega postaje pitanje života ili smrti, i čini se da bi — sa čisto finansijskog stanovišta — u trenutku krajnje nužnosti jedini izlaz koji bi mu preostao bio rat sa izgledima na prinudne zajmove, na plen i na ratne kontribucije iz osvojenih oblasti. Međutim, nije posredi samo finansijsko pitanje; posredi je opšta nesigurnost njegovog položaja u Francuskoj, svest da on ne sme da pređe izvesne granice u borbi protiv javnog mnjenja — kako buržoazije tako i radničke klase, mada je car po milosti vojske; posredi je svest da — baš zato što je car po milosti vojske — on i mora da se pokorava njenoj volji.

Zahvaljujući svemu ovome, i on i ostali svet uvideli su da je poslednji njegov adut u slučaju krajnje opasnosti rat, i to rat za ponovno osvajanje leve obale Rajne. Nije apsolutno nužno da takav rat započne na samoj Rajni. Naprotiv, tu teritoriju moguće je osvojiti, ili započeti njeno osvajanje, u Italiji, isto onako kao što je prvo osvajanje ovih pokrajina izvršio general Bonaparta svojim poredama u Lombardiji.

Takav rat nužno predstavlja poslednju kartu Louis-a Napoleona. On stavlja sve na nju i, kao iskusan kockar, dobro zna koliko su mu loše šanse. On zna da — koliko god se prikazivao mirnim i tajanstvenim — ceo svet zna, i znao je od prvog dana njegovog dolaska na vlast, da je to njegova poslednja karta. On zna da svojim izgledom sfinge ne može više nikog prevariti kad je to posredi. Zna da nijedna evropska sila neće dozvoliti takvo širenje francuske teritorije i da je prijateljstvo Rusije skoro isto tako pouzdano koliko i njegova sopstvena zakletva. Za čoveka kakav je on, koji je toliko razvio devizu Louis-a XV »Après moi le déluge«¹ i koji zna kakav će biti taj potop, svaki sat je čisti i neprocenjivi dobitak koji mu omogućava da odugovlači, čeka povoljniji trenutak i da nasamari igrače koji ga okružuju.

Istovremeno, on ipak nije gospodar igre; potrebe će ga možda prisiliti da izbací svoj veliki adut znatno pre nego što to on želi. Bar u toku poslednja tri meseca u Francuskoj se naoružavanje vrši u ogromnim razmerama. Pošto je znatan broj starih vojnika pušten na odsustvo, pozvani su svi regruti godišta 1858, i to 100 000 umesto 60 000, kako se to radilo inače u mirnodopskim periodima. Aktivnost u svim arsenalima u vojnim radionicama toliko se razvila da su svi viši oficiri već tri meseca ubeđeni da se priprema ozbiljan pohod. Sad saznajemo da su u državnim livnicama dobijeni nalozi za izradu 75 baterija ili 450 topova nove konstrukcije Louis-a Napoleona (laki dvanaestofuntasti); da su izvršena nova poboljšanja u izradi pušanih zrna (pronalazak gospodina Nesslera, zvaničnog naslednika Minié-a); da su lovački bataljoni povećani od 400 na 700 ljudi i linijski pukovi od 900 ili 1000 na 1300 ljudi uzimanjem oko 60 000 ljudi iz depoa (gde su se obučavali regruti); da je ratni materijal nagomilan u Tulonu i da su utvrđena dva logora čija se lokacija još ne zna. Lako se može pogoditi gde su mesta tih logora: jedan je verovatno kod Liona ili na jugu, blizu Tulona, a drugi kod Meca kao posmatračka armija protiv Pruske i Nemačkog saveza.^[30] Sve ovo je, nužno, sasvim probudilo ratnički duh armije, i na rat se računa toliko sigurno da oficiri više i ne poručuju civilna odela, pošto su ubeđeni da će ubuduće neko vreme morati da nose samo uniformu.

Dok se ovo događa u Francuskoj, mi u Pijemontu imamo kralja koji je pred Božić saopštio svojim generalima da budu spremni, jer će možda još pre proleća omirisati barut, i koji je sada otvorio zasedanje skupštine govorom^[5] toliko punim visokoparnih fraza o italijanskom

¹ »Posle mene potop«

patriotizmu i prepunim aluzija na lošu austrijsku vladavinu da to pokazuje da je on ili spreman na rat ili će morati da se pomiri sa tim da ga čitav svet smatra za pravu budalu. U Lombardiji, u Rimu, u vojvodstvima vlada uzbuđenje koje se može uporediti samo sa uzbuđenjem pred izbijanje nemira 1848; čini se da se stanovništvo ponaša izazivački prema stranim trupama, da teži jedino tome da pokaže svoj potpuni prezir prema postojećoj vlasti i svoju potpunu ubedenost u to da će Austrijanci kroz nekoliko meseci morati da napuste Italiju. Na sve ovo Austrija odgovara sasvim mirnim jačanjem svoje vojske u Lombardiji. Ona se sastojala od tri armijska korpusa, 5, 7. i 8, — ukupno oko 100 000 ljudi. Sada je, kako sam izvestio u svom poslednjem članku, 3. korpus krenuo da im se pridruži. Izveštava se da su na putu ili da su već stigli u Lombardiju šest pešadijskih pukova (30 bataljona), četiri bataljona tirolskih lovaca, dva konjička puka, šest baterija i čitav štab i inženjerijska komora Trećeg armijskog korpusa. Time se broj snaga povećava na 130 000 ili 140 000 ljudi, koji će, na položaju između Adida i Minča, biti kadri da se odupru bar dvostruko jačim protivniku.

I tako, svuda se nagomilava zapaljivi materijal. Da li je Louis Napoleon čovek koji će biti kadar da sve to zadrži pod svojom kontrolom? On nije za to pogodan; većina toga je potpuno van njegovog domašaja. Pretpostavimo da izbiju nemiri u Lombardiji, u Rimu ili u vojvodstvima; pretpostavimo da general Garibaldi upadne na najbližu susednu teritoriju i podigne stanovništvo na ustanak — da li će Pijemont, da li će Louis Napoleon biti kadri da se suprotstave tome? Zar se francuskoj armiji sad — pošto joj je već skoro obećano osvajanje Italije, gde će biti primljena kao oslobodilac — može narediti da stoji mirno sa spuštenim oružjem dok austrijske trupe gase ugljevlje italijanskog ustanka? U tome je suština. Tok događaja u Italiji već je izmakao kontroli Louis-a Napoleona; tok događaja u Francuskoj može svakog dana izmaći njegovoj kontroli.

Naslov originala:
The Money Panic in Europe

Napisano 13. januara 1859.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»
br. 5548 od 1. februara 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Položaj Louis-Napoleona

Vi ste sigurno već informisani o tajnoj vezi između nedavne politike Louis-a Bonaparte prema Italiji i njegovog ukorenjenog straha od italijanskih atentatora. Pre nekoliko dana mogli ste čitati u »France Centrale«, jednom provincijskom listu koji na žalost nikad ne prelazi Atlantik:

«Mi govorimo o balu koji je prošlog ponedjeljka održan u Tiljerijama. Pisma iz Pariza obaveštavaju nas o jednom incidentu koji je prouzrokovao ne male pometnje na toj svečanosti. Gužva je bila velika; pretpostavljamo da je jedna dama pala u nesvest ili je zbog jednog drugog sličnog slučaja nastala zbrka, tako da je 3000 - 4000 prisutnih zvanica poverovalo da se desio neki nesrećan slučaj. Nastao je metež, više osoba požurilo je ka prestolu, i car, da bi smirio uzbuđenje, prošetao se kroz *salone*.»

Prilikom pomenutog slučaja bilo je u Salle du Trône¹ prisutno 200 ili 300 osoba kao svedoci scene vrlo različite od one kako je listu »France Centrale« bilo dozvoljeno da je opiše. U stvari, gosti su zbog nekog incidenta iznenada jurnuli kroz različite salone i gomila je navalila u prestonu dvoranu, kada su Louis Bonaparte i Eugénie žurno napustili presto i što su brže mogli počeli da krče put kroz salon; pri tom je carica podizala suknju rukama što je više mogla i bila je tako bleđa da su njeni najbolji prijatelji rekli: »Ličila je na mrtvacu.«

Ova svirepa mučenja, kojima su uzurpator i njegovi prijatelji podvrgnuti od Orsinijevog pokušaja atentata, podsećaju upravo na slavna mesta u Platonovoj *Republici*:

«Tiranin ne postiže čak ni svoj cilj: da bude vladar. Kakav se god činio drugima, tiranin je rob. Njegovo srce biće uvek ispunjeno strahom, uvek mučeno užasom i patnjom. Iz dana u dan postajace sve više i više ono što je bio od samog po-

¹ prestonoj dvorani

četka — objekt zavisti i prezrenja, sumnjičav, bez prijatelja, nepravedan, neprijatelj svemu što je božansko i zaštitnik i pomagač svega što je sramno. Tako je on lično najnesrećniji čovek.»

Bonapartino neprijateljsko držanje prema Austriji, smišljeno sigurno tako da nezadovoljnoj vojsci pruži perspektivu za aktivnu službu umesto njene dosadašnje policijske službe, ima uglavnom za cilj da italijansku kamu učini bezopasnom i da italijanskim patriotima da zalogu da se car čvrsto drži njegove karbonarske zakletve.^[27] Ženidba princa Napoleona — ili generala Plon Plona, kako ga Parižani zovu — sa princezom Clotilde od Sardinije, trebalo je u očima sveta da kategorički identifikuje Francusku sa Italijom i da se time, kako su gospoda u Tiljerijama volela da misle, uplati prva rata dugova koje je Bonaparte imao kod Italijana. Ali, vi znate heroja sa Satorija.^[31] Uvek svojeglav u sprovođenju cilja za koji se jednom odlučio, putevi su mu krivudavi, napreduje uz neprekidna odstupanja i čini se da ga nerešive teškoće parališu kad dođe do kritičnih tačaka. U takvim momentima kakvi su bili kod Bulonja, Strasbura^[32] i u noći između 1. i 2. decembra 1851. godine^[11] uvek stoji iza njega neki smeli, plahovit, žestok čovek, gotov na sve, tako da mu se ne dozvoljava da odlaže izvršenje sopstvenih dugo kovanih planova i prisilno biva gurnut u Rubikon.^[33] Kad već jednom sigurno pređe Rubikon, on ponova kreće krivudavim putem rukovođen svojstvenim mu spletkama, zlim namerama, zaverama, — neodlučno i limfatično. Njegova savršena lažljivost goni ga da igra dvostruku igru sa sopstvenim planovima. Ovu sardinijsku ženidbu, na primer, želeo je pre 8 meseci pod izgovorom da Francuska namerava da povede krstaški pohod u korist Italije. Posle tolikih neuspelih pokušaja da se uvuče u kraljevske porodice, zar ne bi bio dobar politički potez da pod lažnim izgovorom primami u bonapartističku mrežu kćerku najstarije evropske dinastije?

Ali je Louis Bonaparte imao više neodložnih razloga da pribegne reculade¹ i da pokuša da ublaži tonove pošto je već bio dunuo u ratnu trubu. Za vreme čitave njegove vlade buržoazija još nikada nije tako jasno pokazala svoje nezadovoljstvo i svoju uznemirenost koja je na samu vest o ratu eksplodirala izazvavši žestoki potres na berzi i tržištu robe u industrijskim centrima. Finansijski magnati su se usprotivili. Grof de Germini, guverner Francuske banke, lično je informisao cara o velikom trgovinskom porazu do koga bi sigurno došlo ako se uporno sledi opasna politička linija. Prefekti Marselja, Bordoa i drugih velikih trgovačkih gradova, izveštavajući o panici bez presedana pretežno kod klase trgovaca, dali su neobične nagoveštaje nezadovoljstva kod ovih »prijatelja svojine i reda«. Gospodin Thiers misli da je došao trenutak da prekine svoje dugo ćutanje i otvoreno napadne »nezdravu politiku«¹ Tiljerija u salonima po kojima su rasuti vladini špijuni. Ulazeći

¹ odstupanju

u jedan razrađen politički i strategijski pregled šansi vođenja rata, on je pokazao kako bi bilo nemoguće za Francusku da izbegne poraz ako ne može da počne rat sa 400 000 vojnika, pored onih koje mora držati u Alžiru i onih koje mora zadržati kod kuće. List »Le Constitutionnel«^[34], veran vladi, i sâm — mada u afektiranom tonu ogorčenja — izjavljuje da ne može da otvoreno ne prizna da je duh Francuske iščezao i da se ona, kao kukavica, skamenjuje i na samu pomisao o ozbiljnom ratu.

S druge strane, špijuni manjeg ranga jednodušno izveštavaju o podsmehu koji kruži među stanovništvom povodom same ideje despota Francuske da izigrava oslobodioca Italije, i o stihovima punim nepoštovanja koji se pevaju u čast sardinijske svadbe. Jedan od ovih stihova počinje rečima: »Dakle, ovog puta je Plon-Plon taj koji će biti muž Marie Louise.«^[35]

Uprkos uputstvima o umirivanju, koja su upućena svim prefektima, i uprkos striktnim službenim demantima o bilo kakvoj postojećoj opasnosti za status quo, opšta panika nije ni izdaleka stišana. Pre svega ovde se saznaje da je polubog iz Tiljerija otišao dalje nego što je nameravao da ide. Priča se da je princeza Clotilde, koja je, uprkos svojoj mladosti, vrlo oštromna, prihvatila ponudu Plon-Plona rečima: »Udajem se za Vas da bih tati obezbedila podršku Francuske. Da nisam sasvim sigurna da će ona biti obezbeđena, ne bih se udala za Vas.« Ona je odbila da se složi sa zarukama dok se njenom ocu »pozitivno ne garantuje« aktivna pomoć Francuske. Tako je Louis Bonaparte morao da potpiše defanzivan i ofanzivan savez sa Vittorio Emanuelom,^[36] i agenti Plon-Plona pobrinuli su se da preko lista »Indépendance Belge« ovu činjenicu odmah objave celoj Evropi. U stvari, pored Plon-Plona, i njegova svita pretenduje da u ovom momentu igra istu onu ulogu koju je Persigny morao da odigra za vreme ekspedicije na Bulonj, Mornj, Fleury i Saint Arnaud u toku noći između 1. i 2. decembra, naime, pri prelasku Louis-a Bonaparte preko Rubikona. Kao što je poznato, Plon-Plon se nije isticao svojom vojničkom hrabrošću. Predstavio se kao vrlo bedna figura za vreme krimske kampanje i, nemajući čak hrabrost potrebnu za običnog konjanika, ne zna ni kako da održi ravnotežu na ledima konja. Pri svemu tome, on je oživotvoreni Mars dinastije Bonaparte. On smatra da je sledeći korak na putu koji ga vodi na presto Francuske da postane vicekralj Lombardije. Njegovi prijatelji postali su tako indiskretni da se njihov šef gospodin Emile de Girardin, usudio da kaže pred nekih 20 ljudi koji su diskutovali o carevim namerama: »Na koga cara mislite? Jedini pravi car je onaj u Pale-Roju.«^[37] Dok vladini listovi svečano propovedaju mir, Plon-Plonov list »La Presse«^[38] na najhladniji način iz dana u dan objavljuje pripreme za rat. Dok Louis Bonaparte tobože upozorava Vittorio Emanuela da obuzda pristalice Mazzinija, Plon-Plon gura kralja »da ih podstreka«. Dok je Bonaparte svitu koja će pratiti njegovog rodaka do Torina sastavio od najkonzervativnijih ljudi, kakav je general Niel, Plon-

-Plon je izjavio da će krenuti na put samo pod uslovom da ga prati gospodin Bixio, bivši ministar francuske republike od 1848. godine, da bi njegovu entourage¹ revolucionarno nadahnuo. Evo, šta ljudi kažu: »Ako Louis-Napoleon nije spreman da ide do kraja, nema ničeg opasnijeg od drskog držanja Plon-Plona i članaka koje su objavili njegovi prijatelji.« Otuda još postoje bojazni. S druge strane, čoveku je jasno da bi Louis-Napoleon učinio samoubilački korak ako bi se sada, zastrašen povicima francuske buržoazije i mrštenjem evropskih dinastija, povukao, pošto je već kompromitovao Vittorio Emanuela i pošto su nade francuske armije dostigle najveće razmere. Da bi joj dao quid pro quo, on namerava — kako se priča — da uputi vojsku preko mora u ekspediciju protiv Maroka, Madagaskara ili drugih zabatih mesta koja su nepoznata Bečkom ugovoru⁽³⁹⁾. Još neki nepredvideni događaji mogu doneti rat sa Austrijom uprkos carskim prevarama.

Naslov originala:

Louis-Napoleon's Position

Napisano 28. januara 1859.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5563 od 18. februara 1859.

Prevedeno sa engleskog

---

¹ okolinu

Friedrich Engels

Francuska armija

Pariski »Le Constitutionnel« nedavno je izneo jedan izveštaj sa namerom da dokaže da bi, u slučaju rata, Francuska mogla preko svojih granica da uputi oružane snage jačine 500 000 ljudi. Prema pismu gospodina Gaillardet-a iz Pariza, koje je objavljeno u jučerašnjem broju »Courrier des Etats-Unis«⁽⁴⁰⁾, taj izveštaj i brojke na kojima se on zasniva poslao je lično car, bez znanja bilo kog ministra, direktno našem pariskom kolegi. Pod prvom tačkom ovog izveštaja tvrdi se da će francuska armija, ako se pozovu svi ljudi koji su na odsustvu i ako se odsustva više ne daju, prvog aprila ove godine imati 568 000 ljudi; ako se pozovu svi regruti iz 1858. godine, njena će se jačina povećati za 64 000 ljudi, i, ako se objavi rat, vlada može sa apsolutnom sigurnošću računati najmanje na 50 000 dobrovoljaca bilo od starih vojnika kojima je služba istekla, bilo mladih dobrovoljaca. Sve to ukupno dalo bi 682 000 ljudi, podeljenih, po carevom statističaru, na sledeći način:

Pešadija	.....	390 978
Konjica	.....	83 000
Artiljerija	.....	46 450
Inženjerija	....	12 110
Komora	.....	10 120
Garda	.....	29 942
Razne jedinice		49 000
Ukupno		621 600

U ovom ukupnom broju postoji očigledno neka greška. Nedostaje 60 000 ljudi koje je imperatorovo pero u momentu žurbe zaboravilo da raspodeli. Ali, ne mari ništa. Pretpostavimo da je cifra od 682 000 ljudi tačna. U slučaju rata ostalo bi u depoima, koji u isto vreme obrazuju garnizone u unutrašnjosti zemlje, 100 000 ljudi. Za njihovu podršku raspolaze se sa 25 000 žandarma dok bi 50 000 ljudi bilo dovoljno za službu u Alžiru. Ako se ovih 175 000 ljudi oduzme od gore iznetog ukupnog broja, ostaje 507 000 ljudi. Ali je Njegovo

veličanstvo opet uspelo da izgubi 10 000 ljudi i da oduzima od 672 000 umesto od 682 000 ljudi, i na taj način smanjuje raspoložive oružane snage na 497 000 ljudi. Stoga, prema našem izvoru, 1. juna 1859. godine za rat na tuđoj teritoriji Francuska bi mogla raspolagati sa 500 000 ljudi, a da se pri tom ni na koji način ne promeni njena postojeća vojna organizacija.

Sada da vidimo od čega se u stvarnosti sastoji francuska armija. Postojeća organizacija svake armije postavlja izvesne granice u pogledu njene veličine; bataljoni, eskadroni, baterije ne mogu imati veći broj ljudi, konja i topova u bilo kom posebnom rodu vojske, a da ne naruše sistem i taktičku specijalnost toga roda vojske. Tako, na primer, francuski bataljoni od po osam četa ne mogu povećati svoje čete za oko dva puta od njihovog normalnog broja od 118 boraca, a da pri tom ne izazovu celu revoluciju u početnoj i u bataljonskoj obuci; isto tako, ni francuske baterije ne bi mogle povećati broj svojih topova od šest do osam ili dvanaest, a da se ne izazovu slične posledice; i, u oba slučaja čete i baterije postale bi krajnje spore ako se ne bi podelile na manje jedinice. Na taj način, organizacija jedne armije postavlja izvesna ograničenja u pogledu brojnog stanja koji ona može iskoristiti; i, ako se ove granice predu, javlja se potreba za novim formacijama. Međutim, pošto ove ne mogu ostati nezapažene, čim se uspostave u bilo kom obimu, i pošto, po rečima lista »Le Constitutionnel«, nema potrebe za novim formacijama, možemo uzeti da je organizacioni kostur armije kakav je bio na završetku ruskog rata^[41] granica brojnog stanja koje armija može sada imati.

Francuski operativni pešadijski bataljon sa svojom složenom organizacijom od šest operativnih četa i dve elitne čete ne može mnogo premašiti jačinu od 1000 ljudi. Za 100 operativnih pukova, svaki sastavljen od tri bataljona, to bi bilo 300 000 ljudi. Namerno uključujemo treći bataljon, jer, mada je on do ruskog rata figurirao samo kao rezervni bataljon, on je tada mobilisan i u svakom puku bile su formirane tri dopunske rezervne čete, koje, bez sumnje, još postoje. Tih 300 rezervnih četa daju ukupno oko 36 000 ljudi. A 20 bataljona chasseurs à-pied¹, predviđenih pre za borbu u pojedinim četama, nego u celim bataljonima, mogu u sebe uključiti veći broj ljudi; oni broje svaki skoro 1300 ljudi i daju ukupno jačinu od 26 000 ljudi, gotovo bez rezervnih jedinica, pošto dobijaju mnogo ljudstva iz drugih pukova. Garda se sastoji od dve divizije pešadije i njihovi pukovi — do mira sa Rusijom — u svome sastavu imali su samo po dva bataljona, što se slaže sa pisanjem lista »Le Constitutionnel«, po kome će se pešadija sastojati od 18 bataljona ili 18 000 ljudi. To je čitava francuska pešadija, sa izuzetkom trupa određenih za službu u Africi. To su devet bataljona zuava, što čini 9000 ljudi, pored toga oko 500 u depou; tri kaznena bataljona (zefiri) ili 3000 ljudi, i devet bataljona Alžiraca

¹ pešaka-lovaca

(urođenika) strelaca, koji se — ako su kompletni — sastoje od 9000 ljudi⁴²⁾. Tako, ukupna jačina francuske pešadije mogla bi se svesti na sledeće:

Operativna vojska, uključujući depoe, 366 000 ljudi u 300 bataljona i 300 četa depoa.

Lovci — 26 000 ljudi u 20 bataljona.

Garda — 18 000 ljudi u 18 bataljona.

Zuavi — 9500 ljudi u 9 bataljona.

Zefri — 3000 ljudi u 3 bataljona.

Alžirci-domoroci — 9000 ljudi u 9 bataljona.

Ukupno 401 500 ljudi u 359 bataljona i 300 četa depoa; od kojih 36 500 ljudi pripadaju depoima, a 365 000 vrši aktivnu službu u zemlji i van zemlje.

Pretpostavlja se da se francuska konjica 1856. godine sastojala od:

12 teških pukova — 72 eskadrona i 12 eskadrona depoa, svega 14 400 ljudi u aktivnim jedinicama i 1800 u depoima.

20 linijskih pukova — 120 eskadrona i 20 eskadrona depoa — 24 600 aktivnih i 3820 u depoima.

21 laki puk — 126 eskadrona i 21 eskadron depoa — 27 100 aktivnih i 4230 ljudi u depoima.

4 afrička puka — 16 eskadrona, 4 eskadrona depoa — 3000 aktivnih i 450 ljudi u depoima.

3 domorodačka puka — 12 eskadrona — 3600 ljudi u aktivnim jedinicama.

Svega: 346 aktivnih eskadrona i 57 eskadrona u depoima — 72 700 ljudi u aktivnim jedinicama i 10 300 ljudi u depoima.

Ovima treba dodati gardu — 30 aktivnih eskadrona — 6000 ljudi.

Ukupno: 376 aktivnih eskadrona i 57 eskadrona u depoima — 78 700 ljudi u aktivnim jedinicama i 10 300 ljudi u depoima.

Ali ne treba zaboraviti da su domaći konji u velikoj meri nesposobni za konjicu, mada su u Francuskoj od 1840. godine učinjeni veliki naponi za poboljšavanje odgoja konja. Samo uz najveće napore i troškove bilo je moguće u poslednjim godinama popuniti konjicu, i to ne naročito mnogo, pretežno francuskim konjima. Ovo se, međutim, odnosi samo na mirnodopsko stanje, u kome broj konja jedva da prelazi 50 000; i pored mogućnosti nabavke u Alžiru, mnogi konji moraju se kupiti u inostranstvu, pri čemu su ne mali broj njih druge konjice prethodno prodale kao nesposobne za službu. Sada se konji za francusku konjicu kupuju u Nemačkoj, a austrijska vlada je zabranila izvoz konja preko njene jugozapadne granice. Imajući u vidu sve ove teškoće ne treba pretpostaviti da će francuska konjica ikad premašiti broj koji je gore naveden, ili da će se sa izuzetkom malog dela snabdevenog alžirskim konjima — ikad istaći u ratu, ukoliko osvajanjem ne dobije veći broj dobrih konja nego što ga sada ima.

Artiljerija, uključujući gardu, može imati oko 50 000 ljudi, sa

207 poljskih baterija, ili 1242 oruđa. Od ovog broja ljudi najmanje 5000 nalazi se u depoima. Brojno stanje inženjerije ne prelazi 9000 ili 10 000 ljudi, ili recimo 12 000 po navodu lista »Le Constitutionnel«. Komora, radne čete, sanitetski oficiri itd., svi neboraćki delovi, iznose oko 11 000 ljudi po ratnoj formaciji. Prema tome, najveći broj ljudi koje francuska armija ima, po njenoj sadašnjoj formaciji, jeste sledeći:

	Aktivno ljudstvo	U depoima	Ukupno
Pešadija	365 000	36 500	401 500
Konjica	78 700	10 300	89 000
Artiljerija	45 000	5 000	50 000
Inženjerija	12 000	—	12 000
Neboraćki delovi	—	11 000	11 000
Svega	500 700	62 800	563 500

Ovaj se rezultat slaže vrlo dobro sa opštom popunom francuske armije regrutima. Svake godine 100 000 mladih ljudi poziva se u njene redove, ali se ranije u mirno doba samo 60 000 stvarno upućivalo u svoje pukove i, kako su oni morali da služe sedam godina, to armija nije morala da prelazi više od 400 000 ili 420 000 ljudi. Međutim, za vreme Louis-a Philippe-a stvarni rok službe retko je prelazio 4 ili 5 godina, tako da u to vreme stvarna brojna jačina armije nije prelazila 300 000 ljudi, pri čemu se ostalo ljudstvo nalazilo na odsustvu. Međutim, kako je od tada svakome pešadijskom puku bio dodat jedan dopunski bataljon, jedan dopunski eskadron svakome konjičkom puku, a pored toga bio je formiran ceo gardijski korpus,^[43] to je organizacioni sastav armije bio toliko proširen da je mogao u sebe da primi oko 600 000 ljudi; jedva da će Francuska, ako isključimo slučaj rata radi nacionalne odbrane, ikad u jednom trenutku imati veći broj obučanih ljudi.

I tako, ako uzmemo cifre koje smo gore dali i ako im dodamo 49 000 žandarma, opštinskih stražara i ko zna koje druge »različite jedinice«, koje »La Constitutionnel« uključuje da bi došao do svog broja, ukupna jačina će biti vrlo blizu cifre koju te novine ocenjuju kao buduće brojno stanje vojske na dan 1. aprila 1859. godine. Ali sada počinju i razlike. U našem krajnjem zbiru postoje jedinice u depoima organizovane u 300 četa i 57 eskadrona, koji jedva da su dovoljni za osnovnu obuku i organizaciju od 46 800 pešaka i konjanika koji su sada u njima. Pretpostavimo da ti ljudi budu iznenada povučeni, da bi se napravilo mesto za nove regrute i da bi se popunila mesta onih ljudi u pukovima koji su već završili rok službe. Koliki broj regruta bi trebalo da se obučava u tim depoima? Taj broj iznosi 100 000 ljudi poziva 1859. godine i najmanje 20 000 neobučanih dobrovoljaca, svega 120 000 ljudi, tj. 70 000 više nego što depoi mogu primiti. Ne postoji nikakva sumnja da se između 1. aprila i 1. juna tri čete iz depoa svakog pešadijskog puka moraju povećati do jačine kom-

pletnog bataljona, a, takođe, za svaki konjički puk treba formirati dva eskadrona u depou umesto jednoga. Zasada, kada je celokupna armija, tako reći, na garnizonoj službi, depoi predstavljaju prosto prolazne stanice za regrute odakle ih, što pre, neobučene ili poluobučene, upućuju u njihove pukove, da bi tamo dobili vojnu obuku; ali, ne treba zaboraviti da za vreme rata, kada armija aktivno deluje, depoi moraju opremiti i obučiti vojnika potpuno, tako da se on može priključiti svome puku spreman za armijsku službu. Tako, kada »Le Constitutionnel« tvrdi da Francuzi mogu svoje oružane snage povećati na 700 000 ljudi, a da ne stvaraju nove formacije, to onda znatno odstupa od istine. Formiranje 100 bataljona u depoima čiji je sastav 300 rezervnih četa i 57 dopunskih eskadrona u depoima zahteva povlačenje najmanje 2000 oficira i 10 000 podoficira iz redova aktivne vojske baš u momentu kada su oni za službu najpotrebniji.

Međutim, ako pretpostavimo da će biti prikupljeno 700 000 ljudi — a mi smo daleko od toga da tvrdimo da Francuska u trenutku izbijanja rata neće moći prikupiti ovaj broj mladih ljudi — postavlja se pitanje koliko će vojnika od 700 000 ljudi biti sposobni za službu? Ne više od 580 000 ljudi, a od njih, prema listu »Le Constitutionnel«, 50 000 braniče Alžir. Za žandarme i razne jedinice za službu u zemlji ne smemo uzeti broj 25 000, već ćemo se pridržavati prvobitne procene lista »Le Constitutionnel«, a to je 49 000 ljudi. Na taj način ostaje 481 000 ljudi. Ali naš carski kolega po peru mora da je stvarno mnogo uveren u stabilnost svoje dinastije, ako misli da odbrana može biti poverena isključivo masi od 120 000 neobučenih regruta i 49 000 žandarma i druge vojne policije. Jedinice iz depoa jedva će biti dovoljne za garnizonsku službu u najvažnijim tvrđavama, izuzimajući Pariz ili Lion. Ta dva grada Louis-Napoleon ne bi nikada poverio u ruke neobučenim regrutima; mada »Le Constitutionnel« misli da je 40 000 ljudi savršeno dovoljno za njihovu kontrolu, sigurno je da ni 100 000 ljudi ne bi bilo mnogo za tu svrhu. Ali, pretpostavimo da oduzmemo 100 000 ljudi za potrebe velikih gradova u Francuskoj i na njenom rojalističkom jugu, celokupna snaga kojom se može raspolagati za rat izvan Francuske svešće se na 381 000 ljudi. Od toga broja najmanje 181 000 vojnika obrazovaće opservacionu armiju na belgijskoj, nemačkoj i švajcarskoj granici, a samo 200 000 ljudi ostaće na raspolaganju radi napada na Italiju. Tvrdimo da je 150 000 Austrijanaca, na svojim jakim položajima na Minču i Adidi, po svojoj snazi ravno bar broju od 300 000 Francuza i Sardinaca i, ako bude bilo rata, oni će možda uskoro to i dokazati.

Naslov originala: *The French Army*

Napisano 31. januara 1859.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune« br. 5568

od 24. februara 1859. kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Nemački ratni izvori

Nedavna hvalisanja Louis-Napoleona u pogledu jačine trupa koje bi mogao da povede protiv Austrije dovela su do pojave sličnih analiza u nemačkoj štampi o vojnim izvorima koji bi se u slučaju rata protiv njega mogli udružiti. Ovi podaci mogu uopšte vrlo malo pretendovati na tačnost i osnovanost u pojedinostima i zato smo bili prinuđeni da se poslužimo autentičnim i zvaničnim dokumentima kad su posredi činjenice i brojevi, koje ćemo sada i izneti našim čitaocima.

Austrijska vojska je, prirodno, daleko najjača među vojskama, koje bi u takvom jednom ratu protiv Francuske mogle da se upotrebe. Njena pešadija se sastoji od 62 operativna puka (svaki od 1 grenadirskog, 4 operativna i 1 rezervnog bataljona) sa 310 aktivnih i 62 rezervna bataljona, 14 graničarskih pukova^[44] (po 2 poljska i 1 dopunski bataljon) sa 28 aktivnih i 14 dopunskih bataljona (pored 1 bataljona stavljenog na raspolaganje) i 32 streljačka bataljona. Jačina austrijskog bataljona je različita i kreće se od 4 do 6 četa. Pri punom sastavu, pešadija ima sledeću ukupnu brojnu jačinu:

operativna	370 000 ljudi
u graničarskim pukovima.....	55 000 ljudi
streljačka	32 000 ljudi
Ukupno, sa rezervama	<u>457 000 ljudi</u>

Operativni i graničarski pukovi su naoružani neizolučenim puškama igljenjačama sa naročitim zatvaračem, čija konstrukcija nije nimalo zavidna; ipak, ove puške su dobre za upotrebu. U graničarskim pukovima svaka četa ima po 20 izolučenih pušaka. Trideset dva streljačka bataljona potpuno su naoružana izolučenim puškama, čiji je domet ipak mnogo manji od dometa francuskih pušaka sistema *Minié* ili engleskih enfieldskih pušaka. Pešadija je apsolutno prvoklasna; vojnici se mogu meriti sa bilo kojim drugim u Evropi, mada se, ako se uporede sa engleskom ili pruskom pešadijom, gde je svaki vojnik naoružan izolučenom puškom većeg dometa, uticaj slabijeg naoružanja

mora ispoljiti. U odnosu na francuske ili ruske trupe, ovaj nedostatak se ne vidi, ako se izuzme 20 bataljona francuskih lovaca, i ukoliko se naoružanje francuske operativne pešadije ne promeni.

Austrijska konjica ima 10 teških i 24 laka puka, prvi od 6, a drugi od 8 eskadrona, pored 1 rezervnog eskadrona na puk. Teški eskadron ima 194, a laki 227 ljudi. Sa takvim sastavom austrijski konjički puk je jači od francuske konjičke brigade. Ukupno konjica ima 67 000 ljudi, izvrsno obučeni u jahanju, a najveći deo konjice regrutuje se iz dve nacije odličnih jahača, mađarske i poljske. Nema nikakve sumnje da su ovih 67 000 konjanika više nego ravni 81 000 francuskih konjanika, koje će Louis-Napoleon upotrebiti. Austrijska konjica je trenutno zaista bez ikakve konkurencije.

Artilerija se sastoji od 12 poljskih pukova od po 13 baterija sa 8 oruđa, 1 obalskog puka i 1 raketnog puka od 20 baterija, što ukupno iznosi 1248 topova, 240 raketnih vozila i 50 000 ljudi. Inženjerijske, sanitetske itd. jedinice broje još 20 000 ljudi.

Mirnodopska jačina celokupne vojske, zaključno sa komorom i ostalim, iznosila bi 580 000 do 600 000 ljudi. Od ovog broja obično je skoro 200 000 ljudi na odsustvu — a to važi i za ovaj trenutak — tako da pod oružjem stvarno stoji 400 000. Ipak, ne samo ovi, već još i 120 000 ljudi iz rezerve (koji su otpušteni posle osmogodišnjeg roka služenja i još za dve sledeće godine podležu vojnoj obavezi) mogu se pozvati u slučaju rata; i, ako možemo verovati tvrdenju austrijskih novinara, cela vojska može biti za 14 dana pod oružjem. Ali, time ipak nisu iscrpljeni svi izvori carstva. Granična oblast je izuzeta od službe u rezervi, jer je u njoj svaki čovek do 60 godina života vojnik i u svako doba spreman da bude pozvan u svoj puk. Ova oblast je dala 1848. godine trupe koje su spasle Radetzskog u Italiji a sa njim i austrijsku monarhiju. Još se pamti kako je bataljon za bataljonom formiran od ovih žilavih Slavonaca i upućivan u Italiju, dok je armija, formirana od regruta istog kova, u to vreme otrgla Beč od pobunjenika.^[15] Ova oblast, čiji je kontingent za običnu upotrebu ograničen na 55 000 ljudi, može u slučaju potrebe da pošalje na bojište 200 000 ljudi. Na taj način bi austrijska vojska sa rezervama i sa svega 80 000 ljudi, kao dopuna iz granične oblasti, mogla da ima ukupno 800 000 ljudi, kojima bi još više od 100 000 graničara moglo da pritekne u pomoć brzinom formiranja bataljona. Pretpostavimo da Austrija ima potreban novac, onda bi ona sama bila potpuno u stanju da brani svoje italijanske posede protiv udružene Francuske i Pijemonta.

Sledeća je Pruska. Pešadija ove kraljevine sastoji se od 36 operativnih i žandarmerijskih pukova sa 108 bataljona, 9 rezervnih pukova sa 18 bataljona, 8 rezervnih i 10 streljačkih bataljona, sve u svemu 144 bataljona, čija ratna jačina iznosi oko 150 000 ljudi. Ovome treba dodati prvi poziv landvera¹, 116 bataljona sa 120 000 ljudi, ukupno

¹ U »New-York Daily Tribune« na nemačkom jeziku: Landwehr

270 000 ljudi.^[46] U vreme rata formira se od 8 rezervnih bataljona 36 dopunskih bataljona za 36 operativnih pukova, a 9 rezervnih pukova sa njihovih odgovarajućih 9 bataljona landvera određuju se za garnizonske službe, tako da za operativne trupe ostaje 228 bataljona sa nekih 230 000 ljudi.

Konjica se sastoji od 38 operativnih pukova od po 4 eskadrona, dakle 152 eskadrona, i 34 puka sa 136 eskadrona prvog poziva landvera, ukupno oko 49 000 ljudi.

Artiljerija: 9 pukova, svaki sa 11 baterija od 8 oruđa i 4 čete za tvrđavsku službu, što ukupno čini 792 poljska oruđa i 20 000 ljudi.

Inženjerijske trupe, komora itd. imaju ukupno 40 000 ljudi.

Ukupno uzev, Pruska raspolaže operativnom vojskom od preko 380 000 ljudi i prvim pozivom landvera, od čega je najmanje 340 000 sposobno za službu u ratu. Drugi poziv landvera nije organizovan i namenjen je samo za tvrđavsku službu. Ipak, za slučaj rata, mogao bi se drugi poziv, ukoliko se odnosi na pešadiju i artiljeriju, za otprilike 4 meseca osposobiti za izvesnu upotrebu; konjica bi se jedva mogla ikad osposobiti za aktivnu službu. U svakom slučaju, može se računati da se iz ovog izvora sigurno dobije 100 000 do 120 000 ljudi, čime će se isti broj vojnika iz operativnih jedinica osloboditi garnizonskih službi. Prema tome, pruska vojska može dići na noge 500 000 ljudi, čemu treba dodati još izvestan broj obučenog ljudstva, za koje nema mesta u jedinicama prvog poziva landvera, pa bi se oni mogli upotrebiti za formiranje novih jedinica.

Zbog kratkog roka služenja (tri godine) i činjenice da ceo prvi poziv landvera prosečno 4 do 5 godina (sa manjim i kraćim prekidima) nije u vojnoj službi, pruska vojska, bar što se tiče vojnika, u slučaju izbijanja rata nije po vrednosti ravna austrijskoj. No, s obzirom da Prusi ipak imaju naročitu naklonost prema vojsci, i nekoliko nedelja vojne službe uvek će od njih napraviti dobre vojnike. Pruska se mora plašiti rata, pre svega, samo prvog ili prva dva meseca. Više od polovine vojske sastoji se od jedinica milicije; stoga je ona malo pogodna za napadni rat, dok je utoliko bolja za odbrambeni rat, jer, izuzimajući Švajcarsku,^[47] nigde vojska nije stvarno toliko nacionalna ustanova kao u Pruskoj. Što se tiče naoružanja, cela garda i po jedan bataljon svakog operativnog puka naoružani su novom puškom iglenjačom, koja ima doomet od 1000 jardi; ako se izuzme engleska enfieldska puška, pruska puška ima veći doomet od svih drugih pušaka koje su u upotrebi. Ostale jedinice operativne pešadije naoružane su prostom puškom, čija cev ipak ima oluke na principu Minié i po dometu i tačnosti pogađanja malo zaostaje za pravom puškom sistema Minié. Ako se prvi poziv landvera pozove pod oružje, i on će dobiti puške iglenjače. Na taj način, pruska pešadija će, izuzimajući englesku pešadiju, imati najbolje naoružanje od svih pešadijskih jedinica u Evropi.

Na vojsku Nemačkog saveza^[30] Austrija je davala I, II i III, a Pruska IV, V i VI armijski korpus. Bavarska je davala VII korpus.

Bavarska je obavezna da spremi običan kontingent od 36 500 ljudi i 17 800 ljudi za rezervu, svega 54 300 ljudi. Međutim, bavarska vojska je znatno jača; ona ima: 54 bataljona pešadije sa 54 000 ljudi, 56 eskadrona konjice sa 9000 ljudi, 224 oruđa i 5600 artiljeraca, pored toga jedinice inženjerije i dr., ukupno preko 72 000 ljudi; ovome treba dodati rezerve otpuštenih vojnika iz kadra od 27. do 40. godine života, koji se mogu upotrebiti za formiranje novih jedinica.

Osmi korpus obuhvata u kontingentima i rezervama:

	vojnika		vojnika
Virtemberg	21 000	Stvarna vojska	19 000
Baden	15 000	Stvarna vojska	15 000
Hesen-Darmštat	9 300	Stvarna vojska	10 500
Tražene snage	45 300	Stvarne snage	44 500

Deveti korpus (kontingenti i rezerve) treba da ima 36 000; vojske od kojih se on formira stvarno broje 44 000 ljudi.

Deseti korpus treba da ima 42 000 i mi pretpostavljamo da će i vojske koje mu pripadaju imati otprilike ovalike snage. Rezervna divizija (kontingenti malih državnica) ima oko 17 000 ljudi. Prema tome, ukupne snage iznose:

	vojnika
Austrija	800 000
Pruska	400 000
Bavarska	70 000
Osmi korpus	45 000
Deveti korpus	44 000
Deseti korpus	42 000
Rezervna divizija	17 000
Ukupno	1 418 000

Od ovih ogromnih snaga nalazi se 218 000 ljudi poslednjih pet grupa u stalnoj gotovosti i obrazuju samo *regularne mirnodopske snage* odgovarajućih država po pozivanju sveg ljudstva koje se nalazi na odsustvu. Stoga bi ove države mogle sa lakoćom da daju 100 000 do 150 000 ljudi više, ali pošto za njih ne postoje nikakve formacije, mi ih uopšte nismo brojali, kao ni drugi poziv pruskog landvera. Austrija može sigurno u toku 14 dana da stavi pod oružje 700 000 ljudi. U Pruskoj bi trebalo još manje vremena za pozivanje ratnih rezervista (vojnika koji se nalaze na odsustvu) operativnih jedinica do punog formacijskog stanja od nekih 225 000 ljudi. Prema tome, Nemačka može u toku 14 dana da povede na bojište oko 1 150 000, a kroz mesec dana još 270 000 ljudi, pri čemu i dalje ostaju na raspolaganju ceo pruski drugi poziv, cela bavarska rezerva i oko 100 000 austrijskih graničara. I tek kada se sve ove rezerve iscrpe, i samo tada, biće potrebno da se preduzima vanredne mere.

Prema tome, snage koje Nemačkoj stoje na raspolaganju toliko su jake, da, ako stoje pod jednom ujedinjenom i čvrstom komandom, Nemačka ne treba da se plaši nikakvog istovremenog napada Francuske, Italije i Rusije. Da li će ona imati takvu komandu, to je, naravno, pitanje; ali, ako bi u jednom opštem ratu sitničava surevnjivost, neodlučnost i rutina osujetile dejstva ove vojske i dovele do poraza, sadašnje vlade Nemačke bi se mogle odmah spakovati i što pre pobeći. Nemačka iz 1859. godine razlikuje se od Nemačke iz vremena bazelskog mira i poraza kod Jene, Austerlica i Vagrama,^[48] kao što se i današnja Francuska razlikuje od revolucionarne Francuske iz 1793. godine. I, ako 1848. godina nije ništa više postigla, ona je bar u svim delovima zemlje izazvala pojavu nemačkog nacionalnog osećanja, čak i tamo gde su ranije gajili simpatije prema Francuskoj. Louis-Napoleon može da pokuša u Italiji da izigrava oslobodioca, ali se u tu igru ne sme upustiti na Rajni; čak i kad bi u ratu postigao delimičan uspeh, u Nemačkoj bi izazvao revoluciju koja bi obezbedila njegov konačan poraz i snagom svog primera dovela u opasnost i njegov vlastiti, već poljuljani presto.

Naslov originala:

German Resources for War

Napisano 10. februara 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5582 od 12. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Austrija drži Italiju u šahu

Kad je Bonaparta 1796. godine sišao sa Primorskih Alpa, bila je dovoljna velika nedelja sa bojevima kod Dega, Miliesima, Montenota i Mondovija da zauzme ceo Pijemont i Lombardiju.^[49] Njegove kolone su nadirale bez otpora sve do Minča. Ali tu je došlo do obrta. Zidine Mantove zadržale su ga, tako da je najveći general svoga doba upotrebio devet meseci za savladavanje ove prepreke. Ceo drugi deo prvog pohoda u Italiju vrteo se oko zauzimanja Mantove. Rivoli, Kastiljone, Arkole i marš kroz dolinu Brente — sve je služilo postizanju velikog cilja.^[50] Dva puta je Napoleona zadržala tvrđava. Prvi put bila je to Mantova, a drugi put Dancig.^[51] Napoleon je vrlo dobro znao da je Mantova ključ za Italiju. Kada ju je zauzeo, od nje se prvi put rastao kada i od svoje krune, a njegova vladavina nad Italijom sve dotad nikada nije bila ozbiljno ugrožena.

Iz geografske konfiguracije Italije vidi se da sila koja drži u svojim rukama severni deo Italije, rimsku cisalpinsku Galiju, vlada celom Italijom. Dolina reke Po uvek je bila bojno poprište na kome je odlučivana sudbina poluostrva. Od Marinjana i Pavije, preko Torina, Arkole, Rivolija, Novog i Marenga, do Kustoce i Novare — sve odlučujuće borbe za ovladavanje Italijom vođene su ovde.^[52] I to je sasvim prirodno. Francuzi ili Nemci, ko god da svog protivnika istera iz doline reke Po, izoluje ga od izduženog poluostrva i izoluje poluostrvo od njegovih saveznika. Upućeno samo na sopstvene izvore, ovo poluostrvo, najnenaseljeniji i najmanje civilizovan deo Italije, brzo pada u tuđe ruke. U dolini Poa Mantova zauzima položaj u samom centru. Ona je podjednako udaljena od Jadranskog kao i od Sredozemnog mora, na oko 70 milja od oba; na taj način, branjena armijom na bojnopolju, efikasno zatvara svaki pristup poluostrvu. Uz to dolazi i neizmerna taktička prednost njenog položaja: ležeći u sredini jednog jezera, sa tri mostobrana za debušovanje, sa svih strana okružena zemljištem izbrazdanim rečnim koritima, Mantova je u stanju da različite delove opsadne armije međusobno izoluje, pa nije nikakvo čudo što postoji tradicionalna izreka: Ko drži Mantovu gospodari Italijom.

Ova kratka razmatranja biće dovoljna da pokažu da neće biti

Iako da se Austrijanci isteraju iz Italije, čak i kada ne bi imali ništa više od Mantove. Za ono za što je svojevremeno najboljem vojskovođi bilo potrebno devet meseci, ni bivšem kapetanu švajcarske artiljerije⁵³⁾ neće biti potrebno manje vremena. Ali, vojni položaj Lombardije od 1796. godine veoma se izmenio, a naročito od 1848. godine. Pohod od 1848. godine u izvesnoj meri je suprotnost pohodu od 1796. godine. Ako je 1796. godina pokazala šta Mantova u odbrambenom ratu može da postigne, 1848. godina je pokazala šta Mantova, Peskera, Lenjago i Verona zajedno mogu da daju u jednom ofanzivnom ratu; od tada je ova izvanredna pozicija, koja se ubraja u najbolje u Evropi, na sve moguće načine usavršavana i ojačavana, tako da baš ta brižljivost, stručnost i *ensemble*¹ služe na čast austrijskom štabu i njegovoj inženjeriji.

Posmatrajte kartu. Od jezera Garda do Poa teče Minčo, reka manjeg značaja, leti na mnogim mestima plitka, ali ipak u celini dosta pogodna za odbranu. Dužina linije koja se mora meriti od Peskere do Borgoforta, iako ovaj leži s one strane reke, iznosi oko 30 milja, tako da armija koja se nalazi u njenoj sredini može jednim dnevnim maršem da dostigne bilo koju od krajnjih tačaka. Ova kratka linija od 30 milja, koja je desno (sever) obezbeđena jezerom i Tirolskim Alpima, a levo rekom Po, predstavlja prvi odbrambeni položaj, koji bi austrijska armija imala da brani protiv neprijatelja koji dođe sa zapada. Ali, nije samo u tome njena prednost. Skoro paralelno sa jezerom, Minčom i Poom, 10 do 30 milja pozadi teče reka Adida i obrazuje drugu, daleko jaču odbrambenu liniju, koja u svako doba godine predstavlja prepreku, koja se može preći samo pomoću mostova. Ovom drugom linijom su, kao što pogled na kartu pokazuje, Tirol i prigranične austrijske oblasti na prirodan način zaokruženi u jednu čvrstu celinu. Vojnički rečeno, ona predstavlja njihovu neophodnu dopunu; na tome se zasniva politička postavka Austrije da je linija Minčo neophodna za odbranu Nemačke i da se Rajna mora braniti na Pou.

Ovaj, po prirodi jak položaj još je pojačan utvrđivanjem. Linija Minčo deli se Mantovom na dva dela. Ova tvrđava leži tako blizu ušća reke da se ovaj donji deo linije može potpuno zanemariti. Na taj način, linija se skraćuje za daljih sedam ili osam milja, a njen južni kraj ojačava se prvoklasnom tvrđavom, koja na obe strane reke obrazuje mostobrane. Drugi kraj, gde reka napušta jezero, brani mala tvrđava Peskera. Ova tvrđava zacemento nije mnogo jaka i Pijemontezima su je zauzeli 1848. godine, ali je ipak dovoljno jaka da odoli nekom nepravilnom napadu i, prema tome, može se držati sve dok Austrijanci pobeđuju na bojnopolju; u isto vreme, omogućuje im da preduzmu debušovanje na zapadnu obalu Minča.

Linija reke Adide bila je do 1815. godine zanemarena. Ona je od 1797. do 1809. godine bila granica između Austrije i Italije, ali

¹ saradnja, zajedničko delovanje

od 1815. godine Austrija drži obe obale ove reke. Iza Mantove, na udaljenju od nekih 25 milja, nalazi se na Adidi mala tvrđava Lenjago; međutim, sledeći grad iza Peskere, Verona, nije bila utvrđena. Ali, Austrijancima nije trebalo dugo da uvide da se Verona mora utvrditi, čime će položaj moći u potpunosti da odgovori svome zadatku. I tako je i bilo. Samo, zbog uobičajene tromosti prepotopne Austrije izvođenje radova je tako zanemareno da je 1848. godine, kada je izbila revolucija, bila nešto malo utvrđena samo leva ili istočna obala reke, okrenuta prema Austriji, dok je desna strana, okrenuta neprijatelju, ostala srazmerno nezaštićena.

Pošto ih je revolucija isterala iz Milana, Radetzky i njegovi šefovi štaba, Heß i Schönhals, bacili su se odmah na posao, da bi ovu grešku ispravili. Na visovima koji okružuju Veronu sa zapadne strane, iskopani su streljački rovovi, čime je zaštitni bedem grada zaštićen od brišuće vatre. To je bila sreća za Austriju. Bilo je nužno napustiti liniju Minča. Peskeru su opseli Pijemontezi i prodrli do zaštitnog bedema redvija tvrđave, ali su tu, ipak, zaustavljeni. Dan svete Lučije (6. maj 1848) pokazao im je da je besciljan svaki dalji juriš na položaj Verone.

Međutim, cela severna Italija nalazila se u rukama revolucionarne armije. Radetzky je držao samo svoje četiri tvrđave, a Veronu je koristio kao utvrđeni logor za svoju armiju. Njegov front, bokovi i skoro cela pozadina bili su u rukama neprijatelja, čak i komunikacije sa Tirolom bile su ugrožene i povremeno prekidane. Ipak, jedna divizija pod komandom generala Nugenta uspela je da se probije kroz ustaničku Veneciju i da mu se krajem maja priključi. Sad je Radetzky pokazao šta se može postići sa ovim sjajnim položajem, koji je on upravo bio stvorio. U nemogućnosti da duže ostane u iscrpljenoj okolini Verone, a slab da primi odsudnu bitku na otvorenom polju, povukao je svoju armiju smelim i vešto izvedenim bočnim maršem preko Lenjaga na Mantovu. I pre nego što je neprijatelj potpuno shvatio šta se zbilo, Radetzky je krenuo iz Mantove da bi ga napao na zapadnoj obali Minča. On je probio neprijateljsku opsadnu liniju i primorao glavne pijemontske snage da se povuku sa položaja ispred Verone. Ali, pad Peskere ipak nije mogao da spreči i, pošto je svojim maršem na Mantovu postigao sve što se moglo postići, skupio je svoje trupe ponovo i odmarširao preko Lenjaga za Vičencu, koju je preoteo od Italijana, čime je ovladao celim venecijanskim kopnom, uspostavio komunikacije i osigurao sebi izvor velike i bogate oblasti u pozadini. Posle toga, ponovo se povukao na svoje uporište u Veroni, dok su Pijemontezi uzalud smišljali kako da ga isteraju, tako da su izgubili ceo mesec ne preduzimajući ništa. U to vreme su prispele tri jake austrijske brigade, što je dovelo do nove situacije. Za tri dana Radetzky je proterao Pijemonteze sa visova između Adide i Minča, istovremeno obišao njihovo desno krilo kod Mantove, i dao im tako dobru lekciju, da se više nigde nisu zaustavili da prime bitku sve dok nisu prešli Tičino.

Ova operacija Radetzskog pokazuje šta jedan general može da

učini sa brojno slabijim snagama, ako se oslanja na dobro utvrđeni rečni sistem iza sebe. Gde god da su Pijemontezi stajali ili pokušali da stvore front, oni nisu mogli da napadnu Austrijance; sva njihova dejstva u toku poslednjih pet nedelja svode se na opipavanje u mraku sve do njihovog definitivnog poraza, što jasno pokazuje koliko su bili bespomoćni. A u čemu je bila jačina položaja Radetzkyog? Isključivo u tome što su ga utvrđenja ne samo štitila od napada, već su neprijatelja primorala da svoje snage podeli, dok je Radetzky pod njihovom zaštitom mogao celokupnim svojim snagama da operiše na bilo kojoj tački protiv onih delova neprijateljskih trupa na koje je slučajno nailazio. Peskera je vezivala mnoge trupe; dok je Radetzky bio u Veroni, Mantova je vezivala još neke trupe, a čim je on stigao u Mantovu, Verona je primorala Pijemonteze da tamo ostave jedan korpus za osmatranje. Štaviše: Italijani su sa razdvojenim snagama morali da dejstvuju na obema obalama reke, pri čemu te snage nisu mogle brzo priskakati jedne drugima u pomoć, dok je Radetzky mogao, oslanjajući se na svoja utvrđenja i mostobrane, sve svoje snage po želji prebacivati sa jedne na drugu obalu reke. Vičenca i venecijansko kopno nikada ne bi pali, da su Pijemontezi bili u mogućnosti da ih zaštite. Međutim, u skladu sa stanjem stvari, Radetzky je napao oba poseda, dok su Pijemonteze držali u šahu garnizoni u Veroni i Mantovi.

Kad su Francuzi u Alžiru prinuđeni da marširaju kolonom kroz neprijateljsku oblast,^[54] oni obrazuju četiri pešadijske kare i postavljaju ih na četiri ugla romboida; konjica i artiljerija nalaze se u sredini. Ako Arapi napadnu, odbijaju ih zadržavajućom vatrom pešadije, a čim je taj napad slomljen, konjica juriša na njih, dok artiljerija zauzima vatrene položaje i zasipa ih svojim zrnima. U slučaju da konjica bude odbijena, ona nalazi siguran zaklon iza pešadijske kare. To što ovde postiže čvrsta pešadija protiv neregularnih gomila, to isto postiže i sistem utvrđenja u slučaju slabije operativne armije, naročito kada ova utvrđenja leže na mreži rečnih tokova. Verona, Mantova, Peskera i Lenjago predstavljaju četiri ugla jednog kvadrata, i sve dotle dok ne budu najmanje tri od njih zauzeta, nemoguće je čak i brojno slabiju armiju prisiliti da napusti položaj. Ipak, kako se one mogu zauzeti? Peskera će uvek lako pasti, ako Austrijanci ne budu mogli da pobeđe na bojištu. Kod Mantove 1848. godine čak nije ni učinjen pokušaj da se ona opkoli sa svih strana, a još manje da se izvrši opsedanje. Za opkoljavanje Mantove neophodne su tri armije: jedna na zapadnoj, jedna na istočnoj obali Minča za opsedanje, i jedna da drži opsadu protiv Austrijanaca kod Verone. Veštım manevrima između reka i tvrđave može se *svaka* od ove tri armije *ad libitum* napasti *celokupnim* austrijskim snagama. Kako je pod takvim okolnostima moguće održati opsadu? Ako je general Bonaparte utrošio devet meseci da bi Mantovu, prepuštenu samoj sebi, glađu prisilio na predaju, koliko bi trebalo imati snage, ako bi Mantovu podržavala armija, koja bi se oslanjala na Veronu, Lenjago i Peskeru, i koja je u stanju da manevruje

objedinjenim snagama sa obe obale Minča ili Adide, a čija odstupnica nikada ne bi mogla biti odsečena, pošto ona ima dve komunikacijske linije, jednu kroz Tirol a drugu kroz oblast Venecije? Bez ikakve sumnje tvrdimo da je ovaj položaj jedan od najjačih u Evropi i, pošto su ga Austrijanci ne samo u potpunosti pripremili, već i pravilno ocenili, verujemo da 150 000 Austrijanaca ovde neće imati potrebe da se plaše dvostrukog broja neprijatelja.

Ali, pretpostavimo, ipak, da će oni sa ovog položaja biti isterani. Uzmimo da oni izgube i Mantovu i Peskeru i Lenjago. Sve dok budu držali Veronu i ne budu potpuno potučeni na bojnopolju, biće u stanju da mnogo ugrožavaju prodiranje svake francuske armije ka Trstu i Beču. Ako Veronu drže kao predstražu, mogu se povući u Tirol, prikupiti svoje snage i neprijatelja ponovo prisiliti da podeli svoje snage. Jedan deo bi morao da opsega Veronu, a drugi deo bi branio dolinu Adide; da li će ostati dovoljno snaga da se nastupa na Beč? Ako i ostane, tirolska armija će moći da ih napadne u dolini Brente, čiji je strateški značaj general Bonaparte 1796. godine pokazao Austrijancima, održavši im zaista bolnu lekciju. Jedan takav eksperiment ipak bi bio sudbonosna greška, čak i da postoji jedna druga armija na raspolaganju koja bi branila direktnu komunikaciju za Nemačku; jer, ako bi glavne austrijske snage bile bačene u Tirolske Alpe, neprijatelj bi mogao tuda da prođe i da stigne u Beč pre nego što bi se Austrijanci odlepili od planina. Ipak, pretpostavimo da je Beč utvrđen (verujemo da se sada utvrđuje), tada bi ovakvo razmatranje otpalo. Armija bi još na vreme dospela da ga podrži, pri čemu bi odbranu koruške granice mogla da ograniči na stalno uznemiravanje i ugrožavanje levog boka neprijatelja u Alpima, da izvrši na njega i prepad bilo kod Basana ili Koneljana, ili da mu zauzme komunikaciju čim on prođe.

Ova posredna odbrana južne nemačke granice jeste, uostalom, najbolji argument kojim Austrija brani svoj posed u Italiji, odnosno da je linija Minčo prirodna granica Nemačke na jugu. Ako je tako, onda bi Rajna bila prirodna granica Francuske. Svaki argument koji odgovara za ovaj jedan slučaj potpuno je primenljiv i za drugi. Samo, srećom, Francuskoj nije potrebna Rajna, ni Nemačkoj Po i Minčo. Onaj ko opkoljava biva i sâm opkoljen. Ako oblast Venecije opkoljava Tirol, Tirol opkoljava celu Italiju. Prelaz Bornio neposredno vodi na Milano i može se upotrebiti za to da se neprijatelju, koji bi napadao na Trst i Gradišku, pripremi Marengo, kao što je prevoj Veliki sv. Bernar bio iskorišćen protiv Melasa, kada je ovaj napao liniju Vara.^[55] U ratu sigurno konačno pobeđuje onaj ko bojno polje najduže i najbolje brani. Pustite li Nemačku da jakim snagama drži Tirol, ona može mirne duše ostaviti Italijanima ravnice. Sve dok njene armije budu mogle da drže bojno polje, od malog je značaja da li kopnena oblast Venecije njoj politički pripada. Vojnički gledano, njena alpska granica gospodari ovom oblašću, i to je sasvim dovoljno.

Ovo je, razume se, pitanje koje se tiče samo Nemačke i Italije. Čim se umeša Francuska, stvari stoje drukčije; ako Francuska celu svoju težinu stavi na tas, sasvim je prirodno da će svaki od boraca nastojati da svoj položaj što više osigura. Nemačka se može odreći linije Minča, pa i Adide, ali to samo u korist Italije, a nikako neke druge nacije.

Dosada smo razmatrali šanse odbrambenog rata sa strane Austrijanaca. Ali, ako bi došlo do rata, situacija će im nametnuti plan za ofanzivan rat, — samo, o tome docnije.

Naslov originala:

The Austrian hold on Italy

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5575 od 4. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Stanje u britanskoj industriji

Pošto su fabrički inspektori Engleske, Škotske i Irske objavili svoje redovne polugodišnje izveštaje o svojim oblastima, zaključno sa 31. oktobrom 1858, šaljem vam, kao i obično, svoj izvod iz ovih najznačajnijih industrijskih biltena.^[56] Zajednički izveštaj je ovog puta sveden na nekoliko redi i u njemu se kaže samo to da se, sa izuzetkom Škotske, brzo povećao broj slučajeva u kojima su fabrikanti prekršili zakon o radnom vremenu omladine i žena, naročito kad je posredi vreme predviđeno za obedovanje. Zato inspektori smatraju da im je dužnost da insistiraju da se jednim amandmanom spreči ovo zaobilaženje zakona.

«Nepotpunost zakona o fabrikama», kažu oni, «koja višim i nižim inspektorima veoma otežava otkrivanje i osuđivanje onih koji krše zakone, a i sprovođenje očiglednih namera zakonodavstva u pogledu najvažnijih pitanja ograničavanja radnog vremena i obezbeđivanja dovoljno mogućnosti za odmor i osvežavanje radnika u toku dana, — čini neophodnim neke izmene zakona. Da je parlament i slutio da može doći do takvih zaobilaženja zakona, on bi se, bez sumnje, odgovarajućim merama obezbedio protiv njih.»

Dakle, pošto sam savesno proučio burne parlamentarne debate iz kojih su proistekli sadašnji zakoni o fabrikama, neka mi fabrički inspektori dopuste da odstupim od njihovih zaključaka i da ostanem pri mišljenju da su zakoni o fabrikama formulisani sa izričito namerom da se pruže sve mogućnosti za zaobilaženje zakona i podvale. Jak antagonizam između zemljoposjednika i vlasnika fabrika, koji je doveo do nastanka ovih zakona, ublažen je zajedničkom mržnjom koju ove dve vladajuće klase osećaju prema onome što nazivaju «interesima prostog naroda». Istovremeno, koristim priliku da izrazim svoje poštovanje prema onim britanskim fabričkim inspektorima koji su se, uprkos svemoćnim klasnim interesima, prihvatili zaštite potlačenih masa sa takvim moralom, takvom nepokolebljivom energijom i intelektualnom superiornošću kakvima nema ravna u ovo doba obožavanja Mamona.

Prvi izveštaj je od gospodina Leonarda Hornera, čiji distrikt obuhvata industrijski centar Engleske, čitav Lankašir, delove Češira, Derbišira, Vest Rajding u Jorkširu, Nord Rajding i četiri severne gro-

fovije Engleske. Pošto su zakoni o fabrikama još uvek predmet nesmanjene opozicije vlasnika fabrika, i pošto se skoro svake godine vodi parlamentarna kampanja za njihovo ukidanje, gospodin Horner počinje apologijom tog zakonodavstva koje oslobađa decu i žene apsolutne vladavine nemilosrdnih zakona slobodne trgovine. Zvanični ekonomisti su izjavili da je fabričko zakonodavstvo protivno svim zdravim »principima« i da su se njegove posledice pokazale kao štetne za industriju. Kao odgovor na prvi prigovor, gospodin Horner utvrđuje:

«Pošto se u svim fabrikama vrlo veliki iznos stalnog kapitala nalazi u zgradama i mašinama, dobit će biti utoliko veća ukoliko je veći broj časova u toku kojih te mašine rade; i sasvim je sigurno da ne bi ni bilo nikakvog zakonodavstva koje bi se u to mešalo, kad bi se taj rad mogao obavljati tako da to ne bude štetno za ljude. Ali kad se pokazalo da su, u cilju da se izvuče veća dobit iz kapitala, deca, mlade osobe oba pola, i žene zadržavane na poslu čitavog dana, a često i noću, toliko dugo da je to štetilo njihovom zdravlju, moralu, vaspitanju dece, udobnosti u kući, i postalo nespojivo sa svakim razumnim uživanjem života, najprostiji *moralni* principi zahtevali su od zakonodavstva da učini kraj tom velikom zlu.»

Drugim rečima, gospodin Horner izražava misao da, u stanju u kome se sada nalazi društvo, u očima ekonomista i onih klasa čiji su oni teorijski izraz, može se činiti »zdravim« neki princip koji se ne samo protivi svim zakonima ljudske savesti, već se i kao kakav rak uvlači u vitalne organe čitave jedne generacije. Što se tiče tobožnjeg štetnog uticaja zakona o fabrikama na razvoj industrije, gospodin Horner suprotstavlja činjenice takvom deklamovanju. Izveštaj od 19. marta 1835, dat po nalogu Donjeg doma, sadrži sledeće podatke o broju fabrika i broju osoba zaposlenih u njima u njegovom sadašnjem distriktu:

	fabrike	osobe zaposlene u njima
pamuk	775	132 898
vuna	220	8 738
lan	60	5 546
svila	23	5 445
	<u>1078</u>	<u>152 627</u>

U izveštaju podnetom Donjem domu u februaru 1857. stanje je ovakvo:

	fabrike	osobe zaposlene u njima
pamuk	1535	271 423
vuna	181	18 909
lan	49	6 738
svila	46	10 583
	<u>1811</u>	<u>307 653</u>

Iz ovih tabela se vidi da se za 22 godine broj fabrika pamuka skoro udvostručio, dok se broj osoba zaposlenih u njima više nego udvostručio. U slučaju fabrika vune, znatno opadanje broja fabrika uz istovremeno veće nego dvostruko povećanje broja osoba zaposlenih u njima svedoči o koncentraciji kapitala i o uništavanju manjih fabrika od strane većih, što je uzelo velike razmere. Taj isti proces, mađa u manjoj razmeri, može se zapaziti i kod fabrika lana. Što se tiče fabrika svila, njihov broj se udvostručio a skoro isto tako i broj osoba zaposlenih u njima.

«Ali», primećuje gospodin Horner, «povećanje stvarnog broja fabrika nije jedino merilo progresa; jer velika poboljšanja na mašinama svih vrsta veoma su povećala njihovu moć proizvodnje.»

Važno je to da su stimulans za ova poboljšanja, naročito kad je posredi veća brzina rada mašine u datom vremenu, očigledno dala zakonska ograničenja radnog vremena.

«Ova poboljšanja», kaže gospodin Horner, «i to što radnik može raditi marljivije imaju za posledicu to da se — u šta su me neprekidno uveravali — za kraće vreme uradi onoliko koliko se obično postizalo u toku dužeg radnog vremena.»

Otkako se od nedavno popravilo stanje poslova, u okrugu gospodina Hornera povećao se broj hotimičnih i namernih prekršaja propisa o ograničenju radnog vremena i onih koji se odnose na godine starosti radnika i pohađanje škole za decu od osam do trinaest godina, koji po zakonu treba da rade samo pola radnog vremena. Citiram iz izveštaja:

«Iskušenjima da povećaju profit podležu oni vlasnici fabrika u čijem moralnom kodeksu nepokoravanje odluci parlamenta ne znači prekršaj i koji računaju da će visina kazne koju će morati da plate ako budu otkriveni predstavljati vrlo mali deo profita koji će ostvariti ako ne budu poštovali zakonska ograničenja.»

Da bi se shvatila ova otrcana žalba, na koju nailazimo u svim daljim izveštajima, prvo se mora uzeti u obzir to da su, u većini slučajeva, mirovne sudije fabrikanti ili njihovi rođaci, drugo, da su kazne koje propisuje zakon vrlo male i, najzad, da se za omladinu i žene smatra da su zaposleni samo *«ako se ne dokaže suprotno»*. Sad gospodin Horner izjavljuje:

«Za vlasnika fabrike koji je varalica nema ničeg lakšeg od toga da dokaže *suprotno*. Treba samo da zaustavi svoju parnu mašinu čim se pojavi inspektor i tad prestaje svaki rad, a u slučaju svake informacije inspektor mora da dokaže da je osobu navedenu u žalbi stvarno zatekao na radu. Čim počne nezakonit rad, a to se događa šest puta u različito doba, pošto se glavnina dnevnog rada sastoji od malih učinaka, postavlja se stražar koji, čim se pojavi inspektor, daje signal da se zaustavi mašina i ljudi udalje iz fabrike.»

Dokazni materijal mogu, u stvari, dobiti samo oni niži inspektori koji savlađuju u sebi odvratnost svojstvenu džentlmenu i pribegavaju merama sličnim onima koje koristi policijski detektiv. Pošto inspektor

i njegovi niži inspektori brzo postaju poznate osobe u svojim okruzima, oni su time onemogućeni da otkrivaju one koji najveštije krše zakon; kao jedina mogućnost preostaje im da pozivaju svoje kolege iz susjednih okruga, koji mogu izmaći pažnji uroda, što ih vlasnici fabrika postavljaju na raznim železničkim stanicama, samo zato što te uhode smatraju da su oni strani trgovci koji dolaze da prodaju robu.

Sledeći bilten o ranjenima i poginulim u toku polugodišnjeg industrijskog pohoda u okrugu gospodina Hornera predstavlja sigurno interesantnu temu za studente vojnih nauka, koji odatle mogu videti da redovni danak u vidu čovečjih udova, šaka, ruku, kostiju, stopala, glava i lica, koji se daju modernoj industriji, po svom obimu premaša ono što je dato u mnogim bitkama za koje se smatralo da su najkrvavije.

Nesrećni slučajevi čiji je uzrok bila mašina

Vrsta povrede	Odrasli		Omladina		Deca		Ukupno	
	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
smrtna	4	—	3	1	2	—	9	1
amputacija desne šake i desne ruke	2	—	1	—	—	—	3	—
amputacija leve šake i leve ruke	2	—	1	1	1	—	4	1
amputacija dela desne šake	8	19	14	14	6	4	28	37
amputacija dela leve šake	14	14	8	12	5	3	27	29
lomljenje udova i kostiju trupa	18	4	10	4	3	3	31	11
lomljenje ruku i nogu	26	27	23	19	8	9	57	55
povrede glave i lica	11	16	12	13	7	1	30	30
posekotine, nagnječenja i druge povrede koje nisu gore navedene	146	97	122	138	33	35	301	270
Ukupno	231	177	194	202	65	55	490	434

Nesrećni slučajevi čiji uzrok nisu mašine

Vrsta povrede	Odrasli		Omladina		Deca		Ukupno	
	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
smrtna	3	1	—	—	—	—	3	1
povrede glave i lica	2	—	1	—	—	—	3	—
posekotine, nagnječenja i druge povrede koje nisu gore navedene	3	2	4	2	—	1	7	5
Ukupno	8	3	5	2	—	1	13	6

Drugi izveštaj, koji je napisao ser John Kincaid, odnosi se na celu Škotsku, gde se, kako on tvrdi, i dalje strogo pridržavaju zakona koji regulišu zapošljavanje žena, mladih osoba i dece u fabrikama. To nije tačno kad su posredi zakoni koji se odnose na prosvetu, jer čini se da je omiljena metoda škotskih fabrikanaata da za svoje maloletne radnike dobijaju školske svedodžbe od ustanova stvorenih u tu svrhu, koje deca ili uopšte ne pohađaju ili, ako ih pohađaju, u njima ništa ne mogu da nauče. Možda je dovoljno navesti dva slučaja. Godine 1858. ser John Kincaid je u pratnji gospodina Campbella, nižeg inspektora, posetio dve škole iz kojih su dobijala svedodžbe deca zaposlena u nekim glazgovskim fabrikama za štampanje tkanina. Citiram iz izveštaja:

• Prva škola je bila škola gospode Ann Killin u Smits kortu, Bridžton; kad smo došli dece nije bilo u učionici, i kad smo od gospode Killin zatražili da nam kaže kako se piše njeno prezime, napravila je grešku počevši slovom S, ali se odmah ispravila rekavši da joj prezime počinje slovom K. Međutim, kad sam video njen potpis u registru školskih svedodžbi, primetio sam da je svoje ime pisala na razne načine, dok je njen rukopis nesumnjivo dokazivao da nije sposobna da drži nastavu, a priznala je da nije kadra da vodi dnevnik. Druga škola koju smo posetili bila je škola Williama Logue-a u Londresi strit, u Kaltonu; smatram svojom dužnošću da i njene svedodžbe oglasim nevažećim. Učionica je bila duga oko 15 stopa i široka 10 stopa, i u tom prostoru smo prebrojali sedamdeset petoro dece koja su na sav glas pištala nešto nerazumljivo. Zamolio sam učitelja da mi pozove neku decu i po načinu na koji je gledao u tu gomilu video sam da ne zna da li su oni prisutni ili ne.⁽⁵⁷⁾

U stvari, one klauzule zakona o fabrikama koje se odnose na obrazovanje zahtevaju da deca poseduju svedodžbe o pohađanju škole, ali ne zahtevaju da oni nešto i nauče.

U Škotskoj je broj nesrećnih slučajeva koje su prouzrokovale mašine dostigao 237, od kojih 58 kod muškaraca i 179 kod žena, dok svega 10 nesrećnih slučajeva nisu prouzrokovale mašine. Broj osoba kod kojih su izvršene amputacije porastao je, kao što je porastao i broj onih koji su doživeli manje nesreće; ta razlika se može objasniti većim brojem radnika zaposlenih u drugoj polovini 1858. godine. Dogodio se samo jedan smrtni slučaj. Sudeći po izveštajima nižih inspektora iz zapadnih okruga Škotske, neke fabrike pamuka, koje su obustavile rad 1857, još uvek nisu počele da rade, dok je industrija pomodnih štampanih tkanina slabo radila čitave godine. Poslednji izveštaji, koje je ser John Kincaid dobio iz istočnih okruga, govore da je u Dandiju i Arbrothu nekoliko fabrika obustavilo rad, što je posledica nedavnih bankrotstava i drugih razloga, i da u nekim drugima, za koje se smatra da rade puno radno vreme, stoji veliki broj mašina. Tu se kaže da razlog za ovakvo stanje stvari u velikoj meri treba tražiti u hiperproizvodnji, u nedovoljnim nabavkama lana iz pribaltičkih zemalja i u visokim cenama sirovina koje su posledica toga. Broj osoba obično zaposlenih u fabrikama opada, i, u stvari, kod vlasnika predionica lana postoji težnja da se radno vreme

smanji na četrdeset dva časa nedeljno sve dok traje depresija. S druge strane, u okruzima u kojima se prerađuje vuna, naročito gde se proizvodi tvid, — industrijska grana koja svakodnevno jača — aktivnost je bila živa u Haridžu, Galašilsu, Selkerku itd.; ogranci industrije rade punom parom, s izuzetkom ručnog tkanja, koje, usled povećanja broja mehaničkih razboja, stalno opada i uskoro će biti obustavljeno.

Ser John Kincaid daje sledeći tabelarni prikaz promena koje su se odigrale u glavnim granama škotske industrije u toku 20 godina, između 1835. i 1857:

Fabrike		Broj radnika		
		m.	ž.	Ukupno
pamuk				
svih vrsta				
1835	159	10 529	22 051	32 580
1857	152	7 609	27 089	34 698
vuna				
1835	90	1 712	1 793	3 505
1857	196	4 942	4 338	9 280
lan				
1835	170	3 392	10 017	13 409
1857	168	8 331	23 391	31 722

Prikaz druga dva izveštaja ostavljam za drugo pismo, naročito zato što izveštaj gospodina Roberta Bakera sadrži interesantne stvari za industrijalce bilo koje zemlje.

Naslov originala:

The State of British Manufactures

Napisano 25. februara 1859.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5584 od 15. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Izgledi na uspeh predstojećeg rata

Najvatreniji pobornici mira u Evropi počinju da napuštaju i poslednju slabu nadu na održanje mira i, umesto da razmatraju mogućnost mirnog rešenja, oni sada diskutuju o tome kakve izgleda na uspeh imaju buduće zaraćene strane. Stoga, neka nam bude dozvoljeno da u nastavku diskusije i mi iznesemo naša razmatranja o značaju doline Poa sa vojnog staništa i o šansama koje ona pruža za manevre suprotstavljenih francusko-sardinijskih i austrijskih armija.

Već smo opisali jak položaj Austrijanaca na rekama Minčo i Adida.¹ Okrenimo se sada na drugu stranu. Reka Po, koja uglavnom teče sa zapada na istok, pravi veliku okuku i teče u dužini od oko 16 milja sa severozapada na jugoistok, posle čega ponovo produžava svoj tok na istok. Ova okuka nalazi se u sardinijskoj oblasti, udaljena oko 25 milja od austrijske granice. Na severnom luku u Po se uliva Sezija, koja se sliva sa Alpa na jug, a na južnom Tanaro, koji sa Apenina teče na sever. U obe ove reke, nedaleko od njihovog spajanja sa glavnim tokom, ulivaju se mnogobrojne manje pritoke, tako da zemljište zapadno od njih po karti predstavlja poprište proširenog sistema rečnih tokova, koje sve dolaze sa amfiteatra planina, okružuju Pijemont sa tri strane i teže zajedničkom centru, što odgovara poluprečnicima povučanim od periferije ka središtu kruga. To je jak odbrambeni položaj Pijemonta, koji je i Napoleon pravilno shvatio, ali ga je sardinijska vlada, koja je došla posle francuske vladavine, zanemarila; tek posle porazâ od 1849. godine on je ponovo izgrađen za odbranu. Ali tada su odbrambena postrojenja tako polako i štedljivo građena, da ni do danas nisu potpuno završena, a forovi, koji su morali imati zidane eskarpe i kontraeskarpe, tek sada

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 22.

se rađe u obliku prostih poljskih rovova, koji na proleće treba da budu gotovi za odbranu.

Na Pou, na neke četiri milje uzvodno od ušća Sezije, nalazi se grad Kazale, koji je bio i biće utvrđen da bi predstavljao oslonac za severno ili levo krilo položaja. Na ušću Tanara i Bormide, na 8 milja uzvodno od ušća prve u Po, nalazi se Alesandrija, najjača tvrđava u Pijemontu, koja sada obrazuje središte velikog utvrđenog logora, koji osigurava južno ili desno krilo položaja. Rastojanje između dva grada iznosi 16 milja, a reka Po teče ispred puta koji ih povezuje na udaljenju od nekih 5 do 6 milja. Levo krilo armije, koja se nađe na ovom položaju, biće zaštićeno prvo rekom Sezijom, a potom Kazalom i Poom. Desno krilo štite Alesandrija i reke Orba, Bormida, Belbo i Tanaro, koje se sve jedna u drugu ulivaju blizu Alesandrije. Front je zaštićen povijenim tokom Poa.

Ako Sardinija svoju armiju u jačini od 80 000-90 000 ljudi koncentriše na ovom položaju, imaće na raspolaganju za aktivna dejstva otprilike 50 000 ljudi, koji su takođe spremni da udare u bok svake armije koja bi pokušala da ovaj položaj obiđe preko Novog i Akvije na jugu ili preko Verčelija na severu. Stoga se može smatrati da je Torino ovim položajem dobro zaštićen, naročito zato što ovaj grad ima citadelu za čije je zauzimanje potrebna pravilna opsada, a nijedna armija koja bi obilazila takav položaj ne bi mogla da izvede pravilnu opsadu, a da prethodno ne istera pijemontsku armiju iz utvrđenog logora. Ipak položaj od Kazala do Alesandrije ima jednu slabu tačku; on nema nikakvu dubinu, a pozadina mu je potpuno otkrivena. Austrijanci imaju između Minča i Adiđe jedan kvadrat, koji je obezbeđen sa četiri tvrđave — na svakom uglu po jedna. Pijemontezi imaju na Pou i Bormidi liniju sa dve tvrđave, na svakom boku po jednu, i front koji se može dobro braniti, ali im je pozadina potpuno otvorena. Istina, bilo bi odviše smelo i prilično besmisleno pokušati obići Alesandriju sa juga, ali Kazale bi se mogao obići sa severa i to, ako ne preko Verčelija, ono bar preko Sesto Kalende, Novare, Bijeje, Santije i Krešentina; ako bi neka nadmoćna armija prešla Po uzvodno od Kazala i napala Pijemonteze s leđa, ovi bi bili odmah primorani da napuste prednosti jako utvrđenog položaja i da se bore na otvorenom polju. To bi bila kopija Marenga^[55], samo sa druge strane Bormide.

Pošto smo opisali dve operacijske osnovice u bazenu Poa, a u jednom ranijem članku austrijsku osnovicu, kao i osnovice Francuza i Pijemonteza u napomenama koje su gore iznete, sada hoćemo da analiziramo načine njihove upotrebe. Pogled na kartu pokazuje da ceo alpski lanac, koji pripada Švajcarskoj, od Đenove do na oko jedne milje ispred prevoja Stelvio, predstavlja za početak neutralnu oblast, sve dok je jedna ili druga zaraćena strana ne bude ocenila za prohodnu i dok ne povredi njenu neutralnost. Pošto Švajcarci danas imaju prilično jake snage za odbrambene ciljeve, nije verovatno da bi se ovo moglo desiti na samom početku rata. Stoga ćemo za početak Švajcarsku smatrati

kao stvarno neutralnu i nepristupačnu za bilo koju stranu. U ovakvom slučaju, Francuzi imaju četiri puta za prodiranje u Pijemont. Armija od Liona morala bi da nastupa kroz Savoju i preko Monsenija. Jedan manji korpus može preko Brijansona i Monženevra. Obe snage bi mogle, silazeći sa planina, da se sjedine kod Torina. Armija, koja bi se prikupila u Provansi, može jednim delom da nastupa od Tulona preko Nice i Kol di Tenda, dok bi se drugi deo mogao ukrcati u brodove u Tulonu i za kratko vreme prebaciti do Đenove. Oba dela bi imala za koncentracijsku tačku Alesandriju. Ima još nekoliko puteva koji vode do iste koncentracijske prostorije, ali su oni ili teški za prolaz većih snaga ili su manje pogodni od pomenutih.

Raspored francuske Italijanske armije — sada je možemo tako nazvati — već je izvršen s obzirom na ovakvo stanje stvari. Dva glavna koncentracijska reiona su Lion i Tulon, sa jednim malim korpusom između njih u dolini Rone, koji je spreman da nastupa preko Brijansona. Da bi se jedna jaka francuska armija koncentrisala u dolini Poa, iza Alesandrije i Kazala, u stvari, neophodno je da se koriste svi gore pomenuti putevi; najjači korpus bi išao od Liona preko Monsenija, a najmanji preko Brijansona i Monženevra, dok bi što veći deo armije bio iz Provance transportovan vodenim putem do Đenove; jer, dok bi jedan korpus od Vara preko Kol di Tenda putovao do Alesandrije više od deset dana, on bi stigao vodenim putem od Tulona do Đenove za 24 časa i odatle do Alesandrije sa tri usiljena ili četiri normalna marša.

Ali pretpostavimo, što je verovatno moguće, da Austrija objavi rat čim jedan francuski bataljon dođe u Pijemont; kojim bi putem udarila njena Italijanska armija? Ona može da ostane u Lombardiji i sa puškom k nozi da sačeka koncentraciju 200 000 Francuza i 50 000 Pijemonteza, pa da se onda povuče na svoju operacijsku osnovicu na reci Minčo i time napusti celu Lombardiju. Takav manevar bi demoralisao austrijske trupe, dok bi njihovog protivnika uzdigao jednim neočekivano lakim uspehom. Ona može takođe da sačeka napad Francuza i Pijemonteza na otvorenom polju Lombardije. Ali, u ovom slučaju ona bi bila tučena nadmoćnošću, pošto bi samo 120 000 mogla suprotstaviti duplo većem broju neprijatelja, a sem toga, ona bi bila sputavana italijanskim ustanom, koji bi u celoj zemlji izbio. Ona bi sigurno mogla da zaposedne svoje tvrđave, ali bi to značilo da bi ova sjajna operacijska osnovica bila svedena na besciljnu defanzivu, čime bi ofanzivna moć operativne armije bila izgubljena. Velika prednost, za koju je ovaj sistem utvrđenja i podignut, naime da posluži jednoj slabijoj armiji kao osnovica za uspešan i zaštićen napad protiv nadmoćnije armije, bila bi potpuno uništena, ako ne bi pristigla pojačanja iz unutrašnjosti Austrije. U međuvremenu, mogli bi pasti Peskera i Lenjago i bile bi sigurno izgubljene komunikacije kroz venecijsku teritoriju. Svaki od ovde razmotrenih postupaka bio bi necelishodan i u stvarnosti nepouzdan, ako ne bi bio nužan. Međutim, ostaje još jedna druga mogućnost.

Austrijanci mogu najmanje 120 000 ljudi da izvedu na bojište.

Ako oni izaberu pravi trenutak, imaće protiv sebe samo 90 000 Pijemonteza, od kojih bi stvarno u borbi moglo uzeti učešća samo 50 000. Francuzi bi dolazili koristeći četiri puta koji svi vode ka Alesandriji. Uglovi između ova četiri puta, odnosno između linija Monseni—Alesandrija i Đenova—Alesandrija daju ukupan ugao od 140°; iz toga proizlazi da zajedničko dejstvo različitih francuskih korpusa pre njihovog koncentrisanja uopšte ne dolazi u obzir. Ako sada Austrijanci zaista izaberu pogodan vremenski trenutak, — a videli smo 1848. i 1849. godine da oni to mogu — i udare na pijemontsku operacijsku osnovicu, pa je ili napadnu sprema ili je obidu sa severa, usuđujemo se da tvrdimo — pokazujući dužno poštovanje prema hrabrosti pijemontske armije — da bi Sardinci imali slabe izgleda na uspeh protiv brojno nadmoćnijih Austrijanaca. Čim bi Pijemontezi bili tučeni na otvorenom polju i naterani na pasivnu odbranu svojih tvrđava, Austrijanci bi mogli pojedinačno svojim nadmoćnim snagama napasti svaki francuski korpus koji bi dolazio sa Alpa ili Apenina. Čak i da budu primorani na povlačenje, ono bi bilo osigurano, dokle god bi neutralnost Švajcarske pokrivala njihov severni bok, a armija bi bila u mogućnosti i po dolasku u Mantovu da izvodi aktivnu odbranu svoje operacijske osnovice.

Druga mogućnost za Austrijance bila bi da posednu položaj kod Tortone i tu sačekaju francusku kolonu koja bi na svom maršu od Đenove ka Alesandriji morala svoj bok izložiti Austrijancima. Ipak, ovo bi bila sakata ofanziva, jer bi Francuzi mogli mirno da ostanu u Đenovi sve dok se njihove kolone ne prikupe kod Alesandrije; u ovom slučaju, Austrijanci ne samo da bi bili potpuno nadmudreni, već bi rizikovali i opasnost da budu odsečeni od Minča i Adide.

Pretpostavimo da Austrijanci budu tučeni i primorani da se povuku na svoju operacijsku osnovicu; Francuzi bi tada, čim bi prodrli dalje od Milana, rizikovali opasnost da budu opkoljeni. Put od Stelvija vodi iz Tirola dolinom Ade pravo na Milano. Tonalski put dolinom Olja i judikarinski put dolinom Kijeze vode u srce Lombardije i pozadinu svake armije, koja bi napadala na Minčo sa zapada. Preko Tirola Austrija potpuno obuhvata oblasti Lombardije i Venecije i, ako se preduzmu potrebne mere, ona može svome protivniku u ravnici Lombardije u svako doba da priredi novi Marengo. Dok Švajcarska ostane neutralna, jedno takvo ratno lukavstvo protiv Austrije, u vreme njenog napada na Pijemont, bilo bi neizvodljivo.

Prema tome, pri sadašnjem stanju stvari u Italiji, ofanziva za Austriju je najpogodniji vid dejstva. Prodirati neposredno u snage armije dok se ova još prikuplja jeste najveličanstveniji od svih manevara moderne ratne veštine, koje je Napoleon tako savršeno znao da izvodi. Niko ovo nije bolje iskusio od samih Austrijanaca; to dokazuju Montenote, Milesimo, Mondovi i Dego^[49], Abensberg i Egmit^[58]. A da su Austrijanci nešto naučili od Napoleona — dokazuju Somakampanja i Kustoca, a pre svih Novara^[59]. Stoga se čini da je isti manevar i u današnje

vreme najcelishodniji za austrijsko vođenje rata. Mada ovo zahteva veliku budnost i delikatno usklađivanje sa vremenom, Austrijanci bi se lišili svakog izgleda na uspeh, ako bi se ograničili na čistu odbranu svoje teritorije.

Naslov originala:

Chances of the Impending War

Napisano krajem februara 1859.

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5586 od 17. marta 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Novi britanski bil o reformi^[60]

Uveče, 28. februara, gospodin Disraeli je posvetio Donji dom u tajne vladinog bila o reformi. Ovaj bil se ukratko može okarakterisati kao bil gospodina Lockea Kinga,^[61] na osnovu sniženja izbornog cenzusa u grofovijama sa 50 funti sterlinga na 10 funti sterlinga, što je ublaženo oduzimanjem prava glasa slobodnim posednicima sa prihodom od 40 šilinga^[62] koji stanuju u gradovima i imaju pravo da učestvuju na izborima u grofovijama. Ovaj bil je ukrašen zamršenom smešom izmišljenih izbornih prava koja, s jedne strane, ne predstavljaju ništa, a s druge strane će samo ojačati postojeće klasne monopole. Važna pitanja o dopuštanju većini naroda da učestvuje u izborima, o izjednačavanju izbornih okruga i o obezbeđenju tajnog glasanja, uopšte nisu pomenuta. Koliko je tačna moja ocena tog bila, može se videti iz sledećeg rezimea njegovih bitnih pojedinosti: pravo glasa zasnovano na visini zakupa treba dovesti na jedinstveni nivo i za grofovije i za gradove: ili, drugim rečima, treba ukinuti Chandosovu klauzulu u bilu o reformi od 1832,^[63] koja je ustanovljavala imovinski cenzus od 50 funti sterlinga za zakupce u grofovijama. Pravo glasa zasnovano na visini zakupa proširuje se na sve vrste nepokretne imovine, bez obzira na to da li u posed spada kuća ili ne spada. Uvođenje cenzusa od 10 funti sterlinga za grofovije bi, po proceni gospodina Newmarch-a, povećalo broj glasača u grofovijama za 103 000, dok gospodin Disraeli procenjuje da će broj birača u grofovijama porasti za 200 000. S druge strane, slobodni posednici sa prihodom od 40 šilinga ostali bi nominalno na svojoj dosadašnjoj osnovi, ali slobodni posednici sa prihodom od 40 šilinga koji stanuju u gradovima i koji su dosad svoje pravo glasanja u grofovijama zasnivali na svojim posedima izgubili bi ovu privilegiju, pošto bi bili obavezni da glasaju u gradovima u kojima stanuju. Ovim procesom bi se oko 100 000 glasova prenelo iz grofovija u gradove, dok bi oko 40 000, ako ne i više, glasača koji ne stanuju u grofovijama sasvim izgubilo svoje pravo glasa. To je srž novog plana. On bi od izbornog prava u grofovijama jednom rukom oduzeo ono što bi drugom rukom dao, dobro

vodeći računa o tome da otkloni svaki uticaj gradova koji su ovi, još od zakona o reformi od 1832, vršili na izborima u grofovijama kupovinom slobodnog poseda sa prihodom od 40 šilinga. U svom dugom govoru prilikom uvođenja bila gospodin Disraeli se svim silama trudio da pokaže da je u toku poslednjih petnaest godina toliki broj stanovnika gradova postao slobodan posednik sa prihodom od 40 šilinga

»da broj onih glasača u grofovijama koji ne stanuju u tim grofovijama sada premaša broj onih koji glasaju na osnovu klauzule o zakupu«; tako da na dan izbora »neki veliki gradovi, koristeći železnicu, preplavljaju grofovije svojim legijama i, na osnovu nekog dogovora u gradu, preglasavaju osobe koje stanuju u selima.«^[64]

Na ovakvu tužbu džentlmena iz grofovije gospodin Bright je dao sledeći pobedonosni odgovor:

»Vaš cilj je da još više ograničite izbornu pravo u grofovijama. Čini se da se vi ne plašite ničeg više nego toga da imate dobre birače, naročito u grofovijama. Vrlo je značajna činjenica da u velikom delu Engleske broj birača u grofovijama u toku dugog — proteklog perioda — nije porastao, već je u mnogima od njih opao. Gospodin Newmarch je pokazao da postoji jedanaest grofovija u kojima je, u toku petnaest godina, od 1837. do 1852, ukupan broj birača opao bar za 2000, dok je ukupan broj onih koji imaju pravo glasa u grofovijama u Engleskoj i Velsu u toku ovih petnaest godina porastao za 36 000, od kojih više nego 17 000 u Lankaširu, Češiru i Vest Rajdingu u Jorkširu. U ostalim delovima Engleske postoje tako velike smetnje kupovini slobodnog poseda i farme su se povećale do takvih razmera da je ukupan broj birača ostao neizmenjen u skoro svim grofovijama, ili se sasvim smanjio.«

Ako sad predemo sa grofovija na gradske izborne okruge, naići ćemo na nova izmišljena izborna prava, koja su delimično izvedena iz neuspešnih nacrti od 1852. i 1854. lorda Johna Russella^[65], a delimično su proizvod genija koji je izumeo zamršene zapletenosti nesrećnog lord Ellenborough-ovog bila o Indiji^[66]. Postoji, prvo, takozvano pravo glasa na osnovu obrazovanja, koje, kako je gospodin Disraeli ironično primetio, iako nezavisno od naučnih znanja, podrazumeva da su u obrazovanje odgovarajućih klasa »uložena znatna sredstva« i stoga se za njega može smatrati da spada u opštu kategoriju prava glasa zasnovanih na imovinskom cenzusu. Prema tome, pravo glasa treba dati osobama sa visokom spremom, sveštenstvu anglikanske crkve, duhovnicima svih drugih veroispovesti, advokatima, pravozastupnicima i javnim beležnicima, pravobraniocima pri nižim sudovima i prokuratorima, lekarima, diplomiranim nastavnici, jednom rečju, ljudima koji pripadaju različitim slobodnim zanimanjima ili, kako su Francuzi to nazivali u doba gospodina Guizot-a, »kapacitetima«. Pošto većina ovih »kapaciteta« već uživa pravo glasa zato što su zakupci koji za svoj zakup plaćaju 10 funti sterlinga^[67], nije verovatno da se time znatno povećao broj glasača, mada je možda porastao uticaj klera. Druga nova izborna prava donose se u korist — 1. stanara ili vlasnika svake kuće, nameštene

ili nenameštene, za koju se plaća kirija od 8 šilinga nedeljno, ili 20 funti sterlinga godišnje; 2. osoba koje godišnje dobijaju 20 funti sterlinga na osnovu lične imovine uložene u državne hartije od vrednosti ili u vidu anuiteta, u akcije Istočnoindijske kompanije ili akcije banaka; ili osoba koje dobijaju penziju ili penzijski iznos od 20 funti sterlinga godišnje za službu u bilo kom rodu vojske, mornarice ili u civilnoj upravi, a više tamo ne rade; 3. vlasnika depozita kod štedionice do visine od 60 funti sterlinga.

Na prvi pogled se vidi da su svi ovi novi osnovi prava glasa, koji dopuštaju učešće na izborima nekim novim grupama buržoazije, smišljeni sa izričitom namerom da se radnička klasa isključi iz izbora i održi u svom sadašnjem položaju političkih »parija«, tako je gospodin Disraeli indiskretno nazvao osobe koje nemaju pravo glasa. Novom crtom opozicije koja je ustala u prostorijama Donjeg doma može se smatrati to što su svi protivnici vlade, od gospodina Johna Brighta pa sve do lorda Johna Russella, posebno naglašavali ovu tačku kao onu crtu novog bila o reformi koja zaslužuje najviše primedbi. Sam gospodin Disraeli je izjavio da su

»kad je bil o reformi podnet 1831, svi priznali da je njegov cilj bio da srednjim klasama Engleske omogući zakonsku opoziciju u legislativi.«

»Dakle, ser«, rekao je lord John Russell, »kad sam napustio stav o konačnosti, postupio sam tako iz razloga za koji mi se učinilo da je jedini pogodan da se naruši tako obuhvatan i složen sporazum kakav je posredi, naime iz tog razloga što postoji velika grupa osoba isključenih iz učešća u zborovima, i to osoba koje spadaju u radne klase u ovoj zemlji i koje su vrlo sposobne da koriste prava glasa.«

»Bil od 1832«, rekao je gospodin Roebuck, »trebalo je da dâ moć srednjoj klasi. Bez radnih klasa tom prilikom ne bi ni bilo nikakvog bila o reformi. One su se ponele na način koji nikad neću zaboraviti i koji srednje klase Engleske ne treba da zaborave. I ja sad apelujem u ime radnih klasa ove zemlje na srednje klase.«

»Ja bih«, rekao je gospodin Bright, »sasvim prezreo radne klase ove zemlje, štaviše, ne samo prezreo, već bih napustio svaku nadu u njih, kad bih i pomislio da će se one zadovoljiti takvim isključenjem.«

Isključenje radnih klasa iz izbornog prava, zajedno sa oduzimanjem prava glasa u grofovijama slobodnim posednicima iz gradova, biće bojni poklič sa kojim će biti napadnut sadašnji bil o reformi i njegovi autori, dok neslaganja u vladinom taboru — već izražena istupanjem gospode Walpole-a i Henley-a i izazvana ukidanjem klauzule Chandosa — ni u kom slučaju neće doprineti jačanju vladinih odbrambenih sredstava.

Što se tiče drugih klauzula bila, one su relativno nevažne. Nijedna izborna jedinica koja je slala svoje delegate nije izgubila to pravo, ali treba formirati 15 novih mesta u parlamentu, od kojih će Vest Rajding u Jorkširu dobiti 4, Saut Lankaster 2, Midlseks 2, dok će 7 novih mesta biti dato gradovima koji su u poslednje vreme znatno porasli, naime: Hartlpulu, Berkenhedu, ujedinjenom Vest Bromviču i Venzdberiju, Bernliju, Stejlibridžu, Krojdonu i Grejvsendu. Da bi se dobilo mesto

za ove dopunske članove parlamenta, treba smanjiti od dva na jedan broj predstavnika koje šalje petnaest izbornih jedinica sa stanovništvom manjim od 6000. Takve su proporcije u kojima treba izvršiti »izjednačavanje« izbornih okruga.

Birališta treba otvoriti u svakoj parohiji ili grupi parohija koja ne obuhvata manje od 200 birača; dopunska birališta treba otvoriti na račun grofovija. Kao neka vrsta kompromisa sa pristalicama tajnog glasanja, daje se mogućnost da birač koji ne želi da na biralištu javno glasa pribegne glasanju glasačkim listićem koji će mu biti poslat, i koji će on vratiti predsedniku biračkog odbora preporučenim pismom, potpisanim u prisustvu dva svedoka, od kojih jedan mora biti kućevlasnik; to pismo će na dan glasanja otvoriti posebno ovlašćena osoba. Najzad, neka poboljšanja će se izvršiti u pitanjima registrovanja glasača u grofovijama. Nema nijednog lista u Londonu, sa izuzetkom lista »The Times« i vladinog organa^[68], koji smatra da ovaj bil ima neke izglede na uspeh.^[69]

Naslov originala:

The New British Reform Bill

Napisano 1. marta 1859.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 5586 od 17. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Stanje u britanskoj industriji

Imam nameru da ovde dam pregled ona dva izveštaja o fabrikama koja su pomenuta u jednom ranijem dopisu.^[56] Prvi izveštaj je napisao gospodin A. Redgrave, čiji fabrički okrug obuhvata Midlseks (London i okolinu), Sari, Eseks, delove Češira, Derbišir i Lankašir i Ist Rajding (Jorkšir). Tamo se u toku pola godine, zaključno sa 31. oktobrom 1858, dogodio 331 nesrećan slučaj čiji je uzrok bila mašina i od tog broja 12 ih se završilo smrću. Izveštaj gospodina Redgrave-a se bavi skoro isključivo jednom tačkom, naime zakonskim ustanovljenjem školske obuke za decu zaposlenu u fabrikama za štampanje tkanina ili drugim fabrikama. Pre nego što detetu ili mladoj osobi da stalno zaposlenje u fabrici za štampanje tkanina ili nekoj drugoj fabrici, vlasnik fabrike je dužan da dobije potvrdu od ovlašćenog lekara, koji je, po zakonu 7. godine vladavine kraljice Viktorije, 15. glava, dodatak A^[70], obavezan da odbije da izda tu potvrdu ukoliko dotična osoba

«nema snagu i izgled bar osmogodišnjeg deteta ili bar trinaestogodišnje mlade osobe, ili ukoliko je usled bolesti i telesne slabosti nesposobna da svakodnevno radi u fabrici onoliko vremena koliko dozvoljava zakon.

Decu između osme i trinaeste godine zakon oglašava nesposobnom za zaposlenje sa punim radnim vremenom i određuje da deo svog vremena moraju provesti u pohađanju škole, pa je lekar ovlašćen da im izda potvrdu samo za zaposlenje sa pola radnog vremena. Sudeći po izveštaju gospodina Redgrave-a, čini se da se, s jedne strane, roditelji — ako za svoju decu mogu da dobiju nadnice za puno radno vreme — trude da izbegnu to da im deca pohađaju školu i dobijaju pola nadnice, dok, s druge strane, vlasnici fabrika od maloletnih radnika traže samo fizičku snagu potrebnu za obavljanje posla. Dok roditelji traže nadnice za puno radno vreme, fabrikanti traže radnika za puno radno vreme. Sledeći oglas, koji je izašao u lokalnom listu jednog važnog industrijskog grada u okrugu gospodina Redgrave-a i koji čudovišno podseća na trgovinu robljem, pokazuje kako se vlasnici fabrika doslovno drže odredbi zakona:

«Traži se — 12 do 20 dečaka, po izgledu ne mladi od trinaestogodišnjaka . . . Nadnica 4 šilinga nedeljno.»^[67]

U stvari, poslodavca zakon ne obavezuje da pribavi potvrdu o starosti deteta iz autentičnih izvora, već *mišljenje* koje se donosi na osnovu izgleda deteta. Sistemu polovine radnog vremena, zasnovanom na principu da se rad dece ne sme dozvoliti ukoliko ona, uporedo sa zaposlenjem, svakodnevno ne posećuju školu, fabrikanti prigovaraju iz dva razloga. Prigovaraju tome da treba da snose odgovornost za to da li deca koja rade polovinu radnog vremena (deca ispod 13 godina) posećuju školu, i smatraju da im je jevtinije i lagodnije da zaposle jednu smenu dece umesto dve koje rade na smenu po 6 časova. Zato je prvi rezultat uvođenja sistema polovine radnog vremena bio nominalno smanjenje skoro na polovinu broja one dece zaposlene u fabrikama koja imaju manje od 13 godina. Od 56 455 u 1835. godini taj broj je opao na 29 283 u 1838. godini. Međutim, ovo smanjenje je u velikom stepenu bilo samo nominalno zato što je zahvaljujući predusretljivosti lekara ovlašćenih da izdaju potvrde iznenadno izmenjen odgovarajući uzrast maloletnih radnika u Ujedinjenom Kraljevstvu. Stoga je u onoj meri u kojoj je pojačan nadzor fabričkih inspektora i nižih inspektora nad lekarima ovlašćenim da izdaju pomenute potvrde i u onoj meri u kojoj se povećala mogućnost da se utvrdi pravi uzrast deteta kod matičnog ureda, u toj meri je počev od 1838. došlo do kretanja u suprotnom pravcu. Broj dece mlađe od 13 godina koja su zaposlena u fabrikama porastao je od 29 283, dokle je bio opao 1838. godine, na 35 122 1850. godine i 46 071 1856. godine, pri čemu je poslednji zvanični izveštaj još uvek daleko od toga da pokazuje pravu razmeru takvog rada. S jedne strane, mnogi lekari ovlašćeni da izdaju potvrde o uzrastu dece još uvek znaju kako da izmaknu budnosti inspektora, a, s druge strane, hiljade jedanaestogodišnje dece izvučeno je iz škole i više ne podleže sistemu polovine radnog vremena usled izmene u zakonu koja se odnosi na fabrike svile,^[71]

«žrtva koja je», kako kaže jedan od fabričkih inspektora, «možda prineta u interesu vlasnika fabrika, ali koja se pokazala štetnom za društvene interese oblasti industrije svile.

Mada odatle možemo izvući zaključak da broj dece između 8 i 13 godina zaposlene u fabrikama za štampanje tkanina i drugim fabrikama u Ujedinjenom Kraljevstvu premaša broj dece tog uzrasta koja su bila zaposlena 1835. godine, nema sumnje da je sistem polovine radnog vremena u velikoj meri doprineo stimulanju izuma čiji je cilj ukidanje rada dece. Tako, gospodin Redgrave izjavljuje:

«U stvari, jedna vrsta fabrikanta — vlasnici predionica vunene pređe — sada retko zapošljavaju decu mlađu od 13 godina (tj. koja rade polovinu radnog vremena). Oni su uveli usavršene i nove mašine raznih vrsta, koje potpuno otklanjaju potrebu za zapošljavanjem dece. Na primer, kao ilustraciju za ovo smanjenje broja dece,

pomenuću proces u kome, zahvaljujući tome što se postojećim mašinama dodaje jedna sprava nazvana mašinom za nastavljanje, jedna mlada osoba može obavljati posao šest ili četiri osobe koje rade pola radnog vremena, što zavisi od osobnosti svake mašine.»

Koliko moderna industrija, bar ona u zemljama u kojima je postojala od davnina, teži tome da decu nagna da se zaposle i primaju nadnice, ilustruju ponovo nedavni primeri iz Pruske. Pruski zakon o fabrikama od 1853. nalaže da se od 1. jula 1855. nijedno dete ne sme zaposliti u fabrici ako nije navršilo 12 godina, da se deca između 12. i 14. godina ne smeju zapošljavati duže od 6 sati dnevno i da najmanje 3 sata dnevno treba da provedu u školi. Ovaj zakon je naišao na takav otpor fabrikantata da je vlada morala da popusti i nije ga uvela u čitavu Prusku, već samo, radi probe, u Elberfeld i Barmen, dva fabrička grada koja su uzajamno povezana i među stanovništvom imaju veliki broj fabričkih radnika zaposlenih u predionicama, fabrikama za štampanje pamučnog platna itd. U »Godišnjem izveštaju trgovačke komore« Elberfelda i Barmena za 1856. pruskoj vladi se o ovome daju sledeći podaci:

»Na poslove se naročito nepovoljno odrazilo povećanje radnih najamnina, kao i povećanje cene uglja i svih materijala potrebnih za razne grane industrije kakvi su koža, ulje, metal itd. Uz to, strogo sprovođenje zakona od 16. maja 1853, koji se odnosi na zapošljavanje dece u fabrikama, pokazalo se vrlo štetnim. Ono je ne samo dovelo do povlačenja izvesnog broja dece iz fabrika, već je uklonilo i mogućnost da se ta deca obučavaju, kao što je to činjeno ranije da bi se razvili u spretne radnike. Usled odsustva tih mladih radnika, došlo je do zastoja u radu mašina u nekoliko preduzeća, pošto njima nisu mogle da rukuju odrasle osobe. Preporučljivo je izvršiti izmenu u ovom zakonu u tom smislu što treba skratiti vreme obaveznog pohađanja škole onoj deci koja su stekla izvestan nivo znanja, što predstavlja meru korisnu za mnoge porodice i vlasnike fabrika.»

Poslednji fabrički izveštaj, izveštaj gospodina Bakera, inspektora za Irsku, ističe se analizom uzroka koji su doveli do nesrećnih slučajeva, i rezimeom stanja poslova. U vezi sa prvom tačkom gospodin Baker konstatuje da od svakih 340 osoba jedna postaje žrtva nesrećnog slučaja, što predstavlja povećanje za 21 procenat u poređenju sa polugodištem završenim sa prošlim aprilom, i da je od svih nesreća koje su prouzrokovale mašine — samo 10 procenata ukupnog broja nesreća nisu u vezi sa mašinama — oko 40 procenata bilo moguće izbeći i sprečiti neznatnim izdacima, ali da je

»zahvaljujući nedavnoj izmeni u zakonu sada to vrlo teško postići, pošto nikakve molbe nisu pomogle«.

Gospodin Baker tvrdi da se stanje poslova popravilo, ali je, po njegovom mišljenju,

u mnogim slučajevima već ostvaren maksimum, iznad koga fabrička proizvodnja donosi sve manje i manje profita, sve dok konačno sasvim ne prestane da donosi profita.

On je u pravu kad ističe da promene u odnosu između cene sirovine i gotovog proizvoda, zajedno sa povećanjem broja mašina, predstavljaju jedan od glavnih razloga za to što se smenjuju ciklusi dobrih i loših vremena. Gospodin Baker navodi kao primer promene u industriji tkanina od češljane vune.

U toku povoljnih godina za industriju tkanina od češljane vune, 1849. i 1850. cena za englesku češljanu vunu iznosila je 1 šiling 1 peni, a cena za australijsku od 1 šilinga 2 penija do 1 šilinga 5 penija za funtu, i u proseku za 10 godina — od 1841. do 1850. uključujući obe ove godine — prosečna cena engleske vune nikad nije prešla 1 šiling 2 penija, a cena australijske 1 šiling 5 penija za funtu. Početkom nesrećne godine 1857. australijska vuna je stajala prvo 1 šiling 11 penija, zatim je pala na 1 šiling 6 penija u decembru, kad je panika dostigla vrhunac, ali je u toku 1858. godine opet porasla na 1 šiling 9 penija; dotle je cena engleske vune prvo bila 1 šiling 8 penija, zatim je porasla na 1 šiling 9 penija u aprilu i septembru 1857. pa je u januaru 1858. pala na 1 šiling i 2 penija, i otada je opet porasla na 1 šiling 5 penija, tako da je za 3 penija po funti viša nego prosečna cena za navedenih deset godina. Ovo pokazuje ili da su zaboravljena bankrotstva od 1857. izazvana sličnim cenama, ili da se proizvodi samo toliko vune koliko je potrebno za rad postojećih vretena.

Uopšte, čini se da gospodin Baker misli da se i broj vretena i razboja i broj njihovih obrtaja povećava u razmeri koja ne odgovara proizvodnji vune. U Engleskoj ne postoji pouzdana statistika u tom pogledu; ali, statistika o poljoprivredi Irske, koju je napravila policijska vlast, i statistika Škotske, koju je napravio gospodin Hall Maxwell, dovoljna je za praktične svrhe. One pokazuju da, dok su 1857. u obe ove zemlje proizvodnja nekih žitarica i broj stoke uopšte bitno porasli, gajenje ovaca predstavlja izuzetak; njihov broj je 1858. u Irskoj bio za 114 557 manji nego 1855. i mada je 1858. došlo do povećanja od 35 533 u poređenju sa 1857. ukupan broj je bio za 95 177 manji nego čak i prosek za tri protekle godine, uglavnom kod ovaca. I u Škotskoj je bilo ovako:

	Ovce svih uzrasta za priplod	Ovce svih uzrasta za klanje	Jagnjad
1856.	2 714 301	1 146 427	1 955 832
1857.	2 632 283	1 181 782	1 869 103
Opadanje	82 018	Porast 35 355	Opadanje 86 729

Ovo pokazuje ne samo opšte opadanje broja ovaca za 133 392, već i to da je za klanje uzgajan veći broj ovaca nego ranije. Ako uzmemo da se sa jedne ovce može dobiti 7 funti vune, odavde vidimo da je Irska,

koja je 1855. bila u stanju da dá 16 810 934 funte vune, ne računajući jagnjad, 1858. bila kadra da dá samo 16 276 330 funti, i da je smanjenje količine vune u Škotskoj, takođe ne računajući jagnjad, iznosilo 326 641 funtu; tako je opšti deficit vune u obe ove zemlje bio 861 245 funti ili skoro tačno devedeset peti deo ukupne količine domaće vune za koju se smatra da je neophodna za rad u industriji vunениh tkanina.

Naslov originala:

The State of British Manufactures

Napisano 4. marta 1859.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»
br. 5592 od 24. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

FRIEDRICH ENGELS

Po i Rajna^[72]

I

Od početka ove godine u velikom delu nemačke štampe pojavila se lozinka da se *Rajna mora braniti na reci Po*.

Ta parola je bila potpuno opravdana s obzirom na Bonapartine vojne pripreme i pretnje. U Nemačkoj su instinktivno pravilno osetili da je Rajna, u svakom slučaju, morala biti krajnji cilj Louis-Napoleona, a da je Po bio samo njegov izgovor. Samo jedan rat zbog granice na Rajni možda bi mogao da posluži kao gromobran protiv oba elementa koji prete bonapartizmu unutar Francuske: protiv »patriotske nadmoći«^[73] revolucionarnih masa i protiv nezadovoljne »buržoazije« koja se nalazi u previranju. To bi za jedne bio zadatak od nacionalnog značaja, a za druge izgled za osvajanje novog tržišta. Zbog toga se u Nemačkoj nije moglo pogrešno shvatiti pričanje o oslobođenju Italije. To je bilo nešto o čemu stara poslovice kaže: biju po vreći, a misle na magarca. Ukoliko je Italija bila prinuđena da predstavlja vreću, Nemačka ovog puta nije bila raspoložena da igra ulogu magarca.

Dakle, držanje reke Po u svojim rukama, u konkretnom slučaju, prosto je značilo da Nemačka, ako bi bila ugrožena jednim napadom čiji bi krajnji cilj bio zauzimanje nekoliko njenih najboljih provincija, ni na kakav način nije mogla pomisliti da bez borbe mačem napusti jednu od svojih najjačih, ako ne i najjaču vojnu poziciju. U tom smislu, cela je Nemačka, svakako, bila zainteresovana za odbranu Poa. Uoči rata, kao i u samom ratu, zauzima se svaki pogodan položaj sa koga se neprijatelj može ugroziti i naneti mu se šteta, a da se pri tome ne javljaju moralni obziri: da li je to u saglasnosti sa večnom pravdom i principom nacionalnosti. Tada svaki čuva samo svoju kožu.

Ali ovaj način, naime, da se Rajna brani na Pou, treba stvarno razlikovati od težnje vrlo velikog broja nemačkih vojnih stručnjaka i političara da proglašaju Po, tj. Lombardiju i Veneciju, neophodnom stratejskom dopunom i, tako reći, integralnim delom Nemačke. Takvo gledište naročito se isticalo i teorijski branilo posle ratnih pohoda u Italiji 1848. i 1849. godine, kao na primer od strane generala von Radowitza u crkvi Sv. Pavla^[74] i generala von Willisena u delu *Italijanska*

vojna 1848. godine. Bavarski general von Hailbronner pisao je o ovoj temi sa pristrasnošću koja se graničila sa oduševljenjem, naročito u vanaustrijskoj Južnoj Nemačkoj. Glavni argument uvek je političke prirode: Italiji je potpuno nemoguće da ostane nezavisna; u Italiji mora da vlada Nemačka ili Francuska; povuku li se danas Austrijanci iz Italije, sutra bi se pojavili Francuzi u dolini Adide i pred vratima Trsta, cela južna granica Nemačke bila bi razgoličena i predata »zakletom neprijatelju«. Zato je Austrija držala Lombardiju pod svojom vlašću u ime i za račun Nemačke.

Vidi se da vojni autoriteti sa ovakvim gledištem spadaju među najistaknutije Nemce. Uprkos tome, moramo im se odlučno suprotstaviti.

Međutim, to gledište je kao simbol vere branjeno sa fanatizmom u augzburškom listu »Allgemeine Zeitung«, koji se proglasio zaštitnikom nemačkih interesa u Italiji. Ovaj hrišćansko-germanski list, bez obzira na svoju mržnju prema Jevrejima i Turcima, pre bi dozvolio da potkrešu njega samog nego »nemačku« oblast u Italiji. Naposljetku, ono što politikantski generali brane samo kao izvrstan vojni položaj u nemačkim rukama, to je za augzburški »Allgemeine Zeitung« bitni i sastavni deo jedne političke teorije. Ovde mislimo na »teoriju o srednjoevropskoj velesili«, koja bi imala da od Austrije, Pruske i ostale Nemačke stvori saveznu državu pod pretežnim uticajem Austrije, da Mađarsku i slovensko-rumunske zemlje u Podunavlju germanizira putem kolonizacije, školstva i blagog nasilja, da na taj način prenese težište ovog kompleksa zemalja sve više na jugoistok, u Beč i da, sem toga, ponovo osvoji Alzas i Loren.^[75] »Srednjoevropska velesila« treba da bude neka vrsta obnovljenog Svetog Rimskog Carstva Nemačke Nacije^[76] i da pored ostalih ciljeva, čini se, treba da ima i taj cilj da kao vazalne zemlje prisajedini bivšu austrijsku Nizozemsku,^[77] kao i Holandiju. Tada bi otadžbina Nemaca bila otprilike dvaput veća od područja u kome se sada govori nemačkim jezikom^[78], a kada bi se sve to ispunilo, tada bi Nemačka postala arbitar i gospodar Evrope. A da se sve to ostvari, za to su se takođe već pobrinule same okolnosti. Romani se nalaze u akutnom stanju opadanja; Španci i Italijani su već skoro sasvim propali, a i Francuzi su ovog trenutka takođe u raspadanju. S druge strane, Sloveni su nesposobni da izgrade pravu modernu državu i njihov je svetsko-istorijski poziv da budu germanizovani, pri čemu će podmladena Austrija opet da bude glavno oruđe providenja. Dakle, jedino pleme koje u sebi još ima moralne snage i istorijski dokazane sposobnosti jesu Germani, od kojih su Englezi takođe toliko zagrezli u ostrvskom egoizmu i materijalizmu da se evropsko kopno mora otkloniti od njihovog uticaja, njihove trgovine i industrije visokim zaštitnim carinama, nekom vrstom racionalnog kontinentalnog sistema.^[79] Na taj način, nemačkoj moralnoj strogosti i mladoj srednjoevropskoj velesili baš ništa neće nedostajati tako da će ta velesila za kratko vreme prigrabiti svetsko gospodstvo na moru i kopnu, i zapo-

četi jednu novu istorijsku epohu, pri čemu će Nemačka, najzad, posle dugog prekida opet jednom zasvirati prvu violinu, dok će ostale nacije za njom igrati:

«Kopno pripada Francuzima i Rusima,
 Britanci gospodare morem,
 A mi imamo neosporno gospodstvo
 U vazдушnom carstvu snova.»^[80]

Ovde nam ne može pasti ni na kraj pameti da se upuštamo u analizu političke strane ovih patriotskih maštanja. Mi smo ih samo zato i prikazali u celini da nam se nešto docnije ne bi sve ove divne stvari iznele kao novi dokazi za neophodnost »nemačkog« gospodstva u Italiji. Nas ovde interesuje samo pitanje vojne prirode: Da li je potrebno da Nemačka radi svoje samoodbrane trajno gospodari Italijom, a posebno da vojnički drži Lombardiju i Veneciju?

Ako bismo sveli ovo pitanje na njegovo najčistije vojno značenje, onda bi ono glasilo: Da li je Nemačkoj potrebno da za odbranu svoje južne granice drži u svojim rukama Adidu, Minčo i donji tok reke Poa sa mostobranima kod Peskere i Mantove?

Pre no što pokušamo da odgovorimo na ovo pitanje, istaći ćemo još i ovo: kada ovde govorimo o Nemačkoj, onda tu podrazumevamo jednu jedinstvenu silu, čijim se vojnim snagama i akcijama¹ rukovodi iz jednog centra — Nemačku koja nije zamišljeno, već jedno stvarno političko telo. Ni pod kakvim drugim pretpostavkama ne može biti uopšte govora o političkim i vojnim potrebama Nemačke.

---

¹ (1859) nacijama

II

Mnogo više od Belgije, Gornja Italija je vekovima bila poprište na kome su Francuzi i Nemci međusobno vodili ratove. Posedovanje Belgije i doline reke Poa bilo je neophodan uslov za napadača, bilo za nemački upad u Francusku, bilo za francuski upad u Nemačku; u prvom redu, posedovanje ovih teritorija u potpunosti im obezbeđuje bokove i pozadinu za vreme upada. Izuzetka može biti samo u slučaju sasvim sigurne neutralnosti ovih zemalja, ali takvog slučaja dosad nikada nije bilo.

Ako se sudbina Francuske i Nemačke, još od bitke kod Pavije,^[52] rešavala posrednim putem na bojištu u dolini Poa, to se i sudbina Italije u isto vreme tamo direktno i neposredno rešavala. Pojavom velikih stajaćih vojski novijeg vremena, podizanjem francuske i nemačke državne moći i političkim raspadanjem Italije, ta prava, stara Italija južno od Rubikona, izgubila je svaki vojni značaj, te je posedovanje stare Cisalpske Galije neizbežno povlačilo za sobom i vladavinu nad uskim, jako izduženim Poluostrvom. Stanovništvo je bilo najgušće naseljeno u basenima Poa i Adide, na denovskoj, romanjolskoj i venecijanskoj obali, a tu su bile skoncentrisane najnaprednija zemljoradnja, najaktivnija industrija i najživlja trgovina Italije. Poluostrvo, Napulj i Papska država bili su prilično zaostali u svome društvenom razvoju; njihova vojna moć vekovima nije više imala značaja. Onaj koji drži dolinu Poa odseca suvozemnu vezu Poluostrva sa ostalim kopnom, tako da bi u zgodnoj prilici mogao da ga potčini bez mnogo muke. To su Francuzi dvaput uradili u toku rata u periodu revolucije, a Austrijanci dvaput u ovom stoleću. Zbog toga samo baseni Poa i Adide imaju značaja za vodenje rata.

Okružen sa tri strane neprekidnim planinskim lancem Alpa i Apenina, a sa četvrte strane Jadranskim morem od Akvileje do Riminija, ovaj basen po svojoj prirodi predstavlja veoma jasno obeležen zemljišni odsek, kroz koji teče Po od zapada na istok. Dok južna ili apeninska granica za nas ovde nije uopšte interesantna, dotle nas severna ili alpska granica utoliko više interesuje. Preko njenih snegom pokrivenih grebena drumovi prelaze samo na nekoliko mesta, čak je ograničen i broj koljskih i konjskih puteva i staza, a dugačke klisuraste doline vode do prevoja preko visokih planina.

Nemačka granica obuhvata Severnu Italiju od ušća Soče do Štilf-

skog prevoja; odavde do Ženeve pruža se granica sa Švajcarskom, a od Ženeve do ušća reke Var, Nemačka se graniči sa Francuskom. Od Jadranskog mora do Štilfskog prevoja, u pravcu zapada, svaki sledeći prevoj vodi sve dublje i dublje u srce basena Poa i na taj se način može obići svaki položaj italijanske ili francuske armije koji bi se nalazio dalje na istoku. Granična linija na Soči može se obići odmah preko prvog prevoja koji vodi od Kobarida (Kaporetto) na Čividale. Prelazom kod Pontebe obilazi se položaj na Taljamentu, koji se takode može napasti u bok iz Koruške i Kadore preko dva prevoja, bez puteva. Brenerskim prevojem obilazi se linija na Pijavi kroz tesnac Pentelst koji vodi od Brunika prema Kortini d'Ampeco i Belunu; linija na Brenti može se obići preko Val-Sugana na Basanu, linija na Adidi dolinom ove reke, Kijeze preko Đudikarije, Oljio neizgrađenim putevima preko Tonale, i najzad, cela oblast istočno od Ade preko Štilfskog prevoja i doline Veltlin.

Trebalo bi reći da bi za nas Nemce, pri takvom povoljnom strategijskom položaju, stvarno posedovanje nizije sve do Poa moglo da bude prilično beznačajno. Gde bi se mogla rasporediti neprijateljska armija istočno od Ade ili severno od Poa ako bi obe strane raspolagale jednakim snagama? Svi se njeni položaji mogu obići; njen bok takode bi bio ugrožen, ako bi ma gde prešla Po ili Adu; ako bi se povukla južno od Poa, onda bi bila u opasnosti njena veza sa Milanom i Pijemontom, a ako bi odstupila iza Tičina, onda bi dovela u pitanje svoju vezu sa celim Poluostrvom. Kad bi sa dovoljno smelosti preduzela ofanzivu u pravcu Beča, ona bi u svako doba mogla biti odsečena i prisiljena da primi bitku obrnutim frontom, tj. okrenuta leđima prema neprijateljskoj zemlji, a frontom prema Italiji. Ako bi pretrpela poraz, to bi bio drugi Marengo⁽⁵⁵⁾ sa izmenjenim ulogama; porazi li ona Nemce, Nemci bi veoma glupo postupili ako bi dozvolili da izgube svoju odstupnicu ka Tirołu.

Izgradnja puta preko Štilfskog prevoja dokaz je da su Austrijanci izvukli pouke iz svog poraza kod Marenga. Napoleon je izgradio put preko Simplona da bi imao siguran prilaz u samo srce Italije. Austrijanci su drumom od Štilfsa do Bormija upotpunili svoj sistem ofanzivne odbrane u Lombardiji. Reći će se da je ovaj prelaz suviše težak, jer najmanje pedeset nemačkih milja (od podnožja Fisena u Bavarskoj do Leka na jezeru Komo) neprekidno vodi po surovom planinskom zemljištu, da na tom putu postoje tri planinska prevoja i, najzad, da ga je lako zatvoriti u dugom tesnacu na jezeru Komo i u samim visokim planinama. Da vidimo.

To je svakako najviši prolazni prevoj na celom alpskom lancu, na visini od 8600 stopa, koji zimi može biti u velikoj meri zavejan snegom. Ali, takvim preprekama nećemo pridavati veliki značaj, ako se samo setimo Macdonaldovog zimskog pohoda 1800. do 1801.¹ godine

¹ (1859) 1799. do 1800.

preko Špligena i Tonale. Iako su zimi svi alpski prevoji zavejani snegom, njih ipak prelaze. Sada, otkako je Armstrong pronašao pogodan top za vuču, koji se puni ostrag, teško će se moći odlagati reorganizacija celokupne artiljerije, te će se lakši top uvesti u poljsku artiljeriju i time olakšati pokretljivost.

Dugo maršovanje u visokoj planini i često prelazanje preko planina skopčano je sa ozbiljnim teškoćama. Štilfski prevoj nije na vododelnici sliva severnih i južno-alpskih reka, već na vododelnici dve jadranske reke, Adide i Ade, a to znači da treba najpre preći glavni lanac Alpa kod Brenera ili Finsterminkskog prelaza, da bi se dospelo iz doline Ina u dolinu Adide. Ali, pošto In teče kroz Tirol uglavnom sa zapada na istok između dva planinska lanca, to bi trupe od Bodenskog Jezera i iz Bavorske morale da prelaze i preko severnijeg od ovih planinskih lanaca, tako da na ovom putu imamo svega dva ili tri planinska prelaza. Ma koliko da je ovo teško, to ipak nije toliko ozbiljna prepreka da se jedna armija tim putem ne bi mogla voditi u Italiju. Jedna već izgrađena železnička pruga u dolini reke Ina i projektovana trasa dolinom Adide uskoro će svesti ovu nezgodu na minimum. Doduše, Napoleonov put preko Bernarda, od Lozane do Ivreje, vodio je preko visokih planina samo nekih 30 milja; ali, put od Udina do Beča, kojim je Napoleon nastupao 1797. godine i na kome su se Eugène i Macdonald 1809. godine sjedinili sa Napoleonom kod Beča, vodi više od 60 milja kroz planinsko zemljište i preko tri alpska prelaza. Put od Pon de Bovuazena preko Malog Bernarda ka Ivreji, tj. najzgodniji zaobilazni put koji direktno iz Francuske vodi vrlo duboko u Italiju, a ne dodiruje švajcarsko tle, takođe se provlači kroz visoke planine na dužini više od 40 milja, kao i simplonski put od Lozane do Sesto Kalende.

Što se tiče zaprečavanja puta na samom prelazu ili na jezeru Komo, posle francuskih pohoda u Alpima nismo više skloni da verujemo u neku vrednost zaprečnih utvrđenja. Ona su praktično beskorisna zbog toga što ih nadvišavaju okolni visovi i što se mogu obići; Francuzi su mnoga od njih zauzimali na juriš i nikad ih utvrđenja na prevojima nisu mogla ozbiljno zadržati. Eventualna utvrđenja toga prelaza na italijanskoj strani mogu se obići preko Čividal, Monte Korna i Gavija, kao i preko Tonala i Aprika. Iz Veltlina vodi mnogo kozjih staza prema Bergamasku, a zaprečna utvrđenja u dugačkom tesnacu na jezeru Komo mogu se delom obići tuda, a delom od Dervija i Belana preko Val Sasine. Planinski rat ionako zahteva da se napad izvodi u više kolona, a kada se jedna od njih probije, onda je obično postignut i sam cilj.

Pohodi u Alpima od 1796. do 1801. najbolje pokazuju kako se često i najteži prevoji mogu prilično dobro iskoristiti u svako godišnje doba, samo ako se tamo upute dobre trupe i odlučni komandanti, kako se često i beznačajni sporedni prelazi, koji su čak neupotrebljivi za prevoz, mogu iskoristiti kao dobri operacijski pravci, naročito za obilaske, i kako su malo korisna zaprečna utvrđenja. Iako u to vreme još nije bio izgrađen nijedan drum preko prevoja u Alpima, ipak su armije prelazile

preko planina u svima pravcima. Početkom marta 1799. godine Loison je sa jednom francuskom brigadom pešačkim stazama prešao vododelnicu između Rojse i Rajne, dok je Lecourbe prešao preko prevoja Bernardina i Via Male, odakle se prebacio preko prevoja Albula-Julijera (visine 7100 stopa) i već 24. marta zauzeo tesnac Martinsbruk pošto ga je obišao, dok je Dessolle-a poslao Minsterskom dolinom preko Picoka i Vormskog prevoja (pešačkom stazom na visini 7850 stopa) u dolinu gornjeg toka Adide, a odatle u Rešen-Sajdek. Početkom maja Lecourbe se opet povukao preko Albule.

U septembru iste godine usledio je Suvorovljev pohod, u kome se ruski bajonet probio kroz Alpe, kako je to stari vojnik snažno i slikovito rekao. On je veći deo svoje artiljerije poslao preko Špligena, naredio jednoj zaobilaznoj koloni da nadire dolinom Val Blenja preko Lukmanira (pešačkom stazom na visini od 5948 stopa), a odatle preko Siksmaduna (oko 6500 stopa) u dolinu gornjeg Rojsa, dok je on sam prešao u to doba jedva prolaznim kolskim putem preko Sv. Gotharda (6594 stopa). Od 24. do 26. septembra na juriš je zauzeo zaprečno utvrđenje Đavolji Most, ali, kad je stigao do Altdorfa, pred njim je bilo jezero, a sa svih ostalih strana Francuzi, tako da mu ništa nije preostalo nego da krene uz Šehensku dolinu preko Kincigkulma u dolinu reke Muote. A kad je tamo stigao, pošto je svu artiljeriju i komoru bio ostavio u dolini Rojsa, ponovo je naišao na nadmoćnije francuske snage, dok ga je Lecourbe gonio u stopu. Suvorov se tada uputio preko Pragela u dolinu Klena, da bi se tim putem dočepao rajnske ravnice. U Nefelskom tesnacu ponovo je naišao na nesavladljiv otpor, tako da mu tada ništa drugo nije preostalo nego da se pešačkom stazom preko Paniskog prevoja, na visini od 8000 stopa, dokopa doline gornje Rajne i veze sa Špligenom. Prelaz je počeo 6. oktobra, a njegova komanda bila je u Ilancu 10. oktobra. To je dotada bio najveličanstveniji od svih savremenih prelaza preko Alpa.

O Napoleonovom prelazu preko Velikog Bernarda nećemo mnogo govoriti. Ova operacija zaostaje za sličnim operacijama onoga vremena. Pošto je godišnje doba tada bilo povoljno, to zaslužuje pažnju samo velika veština kojom je zaprečno utvrđenje Bard bilo obideno.

Naprotiv, Macdonaldove zimske operacije 1800-1801. godine zaslužuju svaku pohvalu. Pošto je dobio zadatak da sa 15 000 ljudi kao levo krilo francuske armije u Italiji obide desno krilo Austrijanaca na Minču i Adidi, on je prešao Špligen (6510 stopa) *po najvećoj zimi i sa svima rodovima vojske*. Uz najveće teškoće, često zadržavan lavinama i snežnim vejavicama, on je od 1. do 7. decembra preveo svoju armiju preko prevoja i maršovao uz Adu kroz Veltlin prema Apriku. Isto tako se ni Austrijanci nisu plašili zime u visokim planinama. Oni su držali Albulu, Julier i Braulio (Vormski prevoj) i na ovom poslednjem čak izvršili i jedan prepad i pri tome zarobili jedan odred francuskih husara koji su išli peške. Pošto je iz doline Ade prešao preko prevoja Aprika u dolinu Oljija, Macdonald se pešačkom stazom popeo na vrlo visoki

Tonalski prevoj i 22. decembra napao Austrijance, koji su se pomoću ledenih blokova bili utvrdili u tesnacu na prevoju. Kao što je toga dana odbijen, tako isto je odbijen i pri drugom napadu (31. decembra, a to znači da je ostao 9 dana u visokim planinama!), pa se spustio dolinom Val Kamonike do jezera Lago d'Izeo, poslao konjicu i artiljeriju¹ ravnicom, a sa pešadijom prešao preko tri planinska grebena koji vode u doline: Val Trompiju, Val-Sabiju i Đudikariju, gde je u Storo stigao već 6. januara. U isto vreme Baraguay d'Hilliers išao je iz doline Ina preko Rešen-Šajdeka (Finsterminski prevoj) u dolinu gornje Adide.

Ako su pre šezdeset godina bili mogući takvi pokreti, zašto to ne bismo mogli da činimo sada, kada na većini prelaza imamo najlepše drumove!

Već iz ovoga kratkog prikaza vidimo da su izvesnu otpornost imala samo ona zaprečna utvrđenja koja nisu bila obidena bilo zbog neumešnosti, bilo usled nedostatka vremena. Tako, na primer, Tonale se nije mogao održati, čim se Baraguay d'Hilliers pojavio u dolini gornje Adide. Ostale operacije pokazuju da su utvrđenja zauzimana obilaskom, ili još češće na juriš. Lucienštajg je zauziman na juriš dva ili tri puta, a isto tako i Malborget na prevoju Pontebe 1797. i 1809. godine. Tirolska zaprečna utvrđenja nisu zadržala ni Joubert-a 1797, ni Neyja 1805. godine. Kao što je poznato Napoleon je tvrdio da se obilasci mogu vršiti svuda gde koza može da prođe. I otada se ratuje na taj način što se obilazi svako zaprečno utvrđenje.

Prema tome, nemoguće je zamisliti kako bi neka neprijateljska armija, pri jednakim snagama, mogla da brani Lombardiju na otvorenom polju istočno od Adide, i to od nemačke armije koja bi nadirala preko Alpa. Njoj bi preostala još samo jedna mogućnost, naime, da se rasporedi između već postojećih ili novoizgrađenih tvrđava i da između njih manevriše. Tu mogućnost razmotrićemo docnije.

Koje prelaze Francuska može da koristi za svoj upad u Italiju? Dok Nemačka potpuno obuhvata jednu polovinu severne italijanske granice, dotle se francuska granica pruža u približno pravoj liniji sa severa na jug, tako da baš ništa ne obuhvata i ne zaobilazi. Tek ako bi se zauzela Savoja i deo denovske obale, mogli bi se planirati obilasci preko Malog Bernarda i nekoliko prelaza u Primorskim Alpima, čije bi se dejstvo protezalo samo do Sesije i Bormide i, koji, prema tome, ne bi mogli doseći ni Lombardiju, ni Vojvodstva, a kamoli samo Poluostrovo. Jedino bi iskrcavanje u Đenovi moglo da dovede do obilaska celog Pijemonta, ali bi ono predstavljalo znatne teškoće za veliku vojsku. Iskrcavanje dalje na istok, na primer, u Speciji, već ne bi moglo da se oslanja na Pijemont i Francusku, nego samo na Apeninsko poluostrovo, a zato bi ga neprijatelj mogao obići isto toliko, koliko i samo iskrcavanje obilazi neprijatelja.

¹ (1859) pešadiju

Dosada smo razmatrali Švajcarsku kao neutralnu zemlju. Ali, u slučaju da ona bude uvučena u rat, Francuska bi dobila na raspolaganje jedan prelaz više, tj. Simplon (Veliki Bernard, koji vodi na Aostu kao i Mali Bernard, ne bi pružao nikakve nove prednosti, sem što bi smanjivao dužinu puta). Prelaz preko Simplona vodi na reku Tičino i time Francuzima osigurava Pijemont. Na isti način Nemci bi dobili manje važan prevoj Špligen, koji se kod jezera Komo sastaje sa štilfskim putem, i prevoj Bernardin čije dejstvo doseže sve do Tičina. Gothard bi, zavisno od okolnosti, mogao da posluži i jednoj i drugoj strani, ali bi im pružao neznatnu korist za bočna dejstva. Na taj način, vidimo da se uticaj francuskog zaobilaznog pokreta preko Alpa, s jedne, i nemačkog, s druge strane, prostire do sadašnje lombardijsko-pijemontske granice, sve do Tičina. Ali, ako bi se Nemci pojavili kod Tičina, ili samo kod Piacence i Kremone, oni bi Francuzima zatvorili kopneni put prema italijanskom poluostrvu. Drugim rečima, ako Francuska dominira Pijemontom, onda Nemačka dominira celom ostalom Italijom.

Osim toga, Nemci imaju još jedno taktičko preimućstvo: vododelnica na celoj nemačkoj graničnoj liniji kod svih važnih prevoja, sem Štilfskog, nalazi se na nemačkoj teritoriji. Reka Fela, koja protiče kroz Pontebški prelaz, izvire u Koruškoj, a reka Bojte, koja teče kroz Pentelstski prelaz, izvire u Tirolu. U ovoj poslednjoj provinciji pomenuto preimućstvo je od odlučujućeg značaja. Dolina gornje Brente (Val Sugana), dolina gornje Kijeze (Đudikarija) i više od pola toka reke Adide pripadaju Tirolu. Iako se bez tačnog izučavanja zemljišta za svaki pojedini slučaj ne može konačno utvrditi da li taktička prednost stvarno nastaje pri posedovanju vododelnice na prevojima visokih planina, ipak je sigurno bar toliko da su mogućnosti nadvišavanja kao i zaobilaznja srazmerno veće na strani onoga ko gospodari planinskim grebenom i drži u svojim rukama jedan deo padine na neprijateljskoj strani. I dalje, to će omogućiti da se još pre početka samog rata najnepogodnija mesta na obližnjim pomoćnim prevojima podese za prolaz svih rodova vojske, što može da bude od presudnog značaja za saobraćajne veze u Tirolu.

Kada naša teritorija znatno zadire u unutrašnjost neprijateljske teritorije, kao oblast Nemačkog Saveza u Južnom Tirolu; kada se, kao što je ovde slučaj, oba glavna prelaza, Brener i Finsterminc, nalaze daleko povučeni od neprijateljske granice; sem toga, kada obližnji prelazi odlučujućeg značaja, kao oni preko Đudikarije i Val Sugana, u potpunosti pripadaju nemačkoj teritoriji, onda su taktički uslovi za upad u Gornju Italiju time ogromno olakšani, te ih, u slučaju rata, treba samo pametno iskoristiti da bi se postigao siguran uspeh.

Tirol će biti najkraći put za nemačku vojsku koja operiše protiv Italije, sve dotle dok Švajcarska bude neutralna, a Graubinden i Tirol (doline reke Ina i Rajne) čim prestane njena neutralnost. Ovim pravcem prodrli su u Italiju Hohenstaufeni. Ni na jednom drugom pravcu Nemačka ne bi mogla postići brze odlučujuće udarce u Italiji, ako bi

u vojničkom pogledu dejtvovala kao *jedna država*. Ali operacijsku osnovicu za ovaj pravac ne obrazuje unutrašnja Austrija, već Gornja Švapska i Bavarska od Bodenskog jezera do Salcburga. To je važno u toku celog srednjeg veka. Tek kada se Austrija učvrstila na srednjem Dunavu, kad je Beč postao centar monarhije, kad se raspao Nemački Rajh, i kad se u Italiji nisu više vodili nemački već austrijski ratovi, tek tada su bili napušteni stari, kratki pravolinijski pravci Insbruk—Verona i Lindau—Milano, tek tada se umesto njih počinje koristiti dugačak, krivudav i rdav pravac od Beča preko Celovca i Treviza ka Vičenci, tj. pravac koji je ranije koristila nemačka vojska samo u slučaju krajnje nužde u toku prinudnog povlačenja, ali nikada za napad.

Dok je Nemački Rajh postojao kao stvarna vojna sila, dok su se, prema tome, njegovi napadi na Italiju oslanjali na Gornju Švapsku i Bavarsku, dotle je mogao da teži potčinjavanju Italije iz političkih, ali nikako iz čisto vojnih razloga. U dugim borbama oko Italije, Lombardija je pripadala čas Nemačkoj, čas je bila nezavisna, čas je pripadala Španiji, čas Austriji, ali ne treba zaboraviti da je Lombardija bila odvojena od Venecije, a da je Venecija bila nezavisna. I, mada je Lombardija držala Mantovu, ipak, baš linija Minča i oblast između Minča i Soče nisu ulazile u njen sastav, bez čijeg posedovanja, kako nas sada uveravaju, Nemačka ne može mirno da spava. Nemačka je tek od 1814. godine (posredstvom Austrije) potpuno dobila liniju Minča u svoj posed. A što opet Nemačka, kao političko telo, nije igrala baš naročito sjajnu ulogu u 17. i 18. veku, to ni u kom slučaju nije bilo zato što nije vladala linijom Minča.

U svakom slučaju, strategijsko zaokrugljivanje država i uspostavljanje njihovih granica na linijama pogodnim za odbranu postalo je aktuelno tek od vremena kada su francuska revolucija i Napoleon stvorili pokretne armije i sa njima prokrstarili Evropu u svim pravcima. Ako se za vreme sedmogodišnjeg rata^[81] operacijski rejon dejstva neke vojske ograničavao samo na jednu provinciju, ako se mesecima manevrisalo oko pojedinih tvrđava, položaja ili operacijskih baza, danas u svakom ratu dolazi u obzir konfiguracija zemljišta čitavih država, a značaj koji se ranije pridavao pojedinim taktičkim položajima sada pripada samo još velikim grupama tvrđava, dugim rečnim linijama ili visokim, jako izraženim planinskim lancima. I u tome pogledu linije, kao što su Minčo i Adida, u svakom slučaju, imaju daleko veći značaj nego ranije.

Razmotrimo, dakle, ove linije.

Sve reke koje istočno od Simplona teku sa Alpa gornjom italijanskom ravnicom do reke Poa ili se neposredno ulivaju u Jadransko more obrazuju sa Poom ili same za sebe ugnut luk prema istoku. Zbog toga su one pogodnije za odbranu za vojsku koja se nalazi istočno od njih, nego za vojsku sa njihove zapadne strane. Pogledajmo Tičino, Adu, Oljio, Kijezu, Minčo, Adidu, Brentu, Pijavu i Taljamento; svaka od ovih reka sama za sebe ili sa sastavnim delom Poa predstavila luk kruga

čiji se centar nalazi istočno od reke. Zbog toga je vojska na levoj (istočnoj) obali u stanju da pozadi njih zauzme centralan položaj, odakle za srazmerno kratko vreme može da stigne na svaku ozbiljno ugroženu tačku rečnog toka. Ona drži Jominijevu »unutrašnju liniju«⁽⁸²⁾ i kreće se poluprečnikom ili tetivom, dok neprijatelj mora da manevriše po dužoj periferiji. Nađe li se vojska u odbrani na desnoj obali, to će, suprotno tome, ova okolnost biti nepovoljna za nju; zemljište će omogućavati neprijatelju da vrši svoje lažne napade, a ona ista kratka odstojanja od pojedinih tačaka periferije, koja su mu bila pogodna pri odbrani, sada će biti od odlučujućeg značaja za njegov napad. Na taj način, lombardijske i venecijanske rečne linije sasvim su povoljne za nemačku vojsku i u defanzivi i u ofanzivi, dok su nepovoljne za italijansku ili italijansko-francusku vojsku. A ako tome dodamo ranije razmatranu okolnost da se preko tirolskih prelaza mogu zaobići sve ove linije, onda zaista nema nikakvog razloga da se posumnja u bezbednost Nemačke, čak ni onda kada na italijanskom tlu više ne bude nijednog austrijskog vojnika, jer mi možemo da ovladamo Lombardijom kad god to zaželimo.

Uostalom, ove rečne linije u Lombardiji većinom su beznačajne i malo podesne za ozbiljnu odbranu. Izuzev reke Po, o kojoj ćemo govoriti docnije, za Francusku, kao i za Nemačku, u celom basenu nalaze se samo dva stvarno važna položaja, čiju su jačinu pravilno shvatili generalštabovi obe zemlje. Oni su utvrđeni i nesumnjivo je da će igrati odlučujuću ulogu u budućem ratu. U Pijemontu, jednu milju niže od Kazale, Po menja pravac svoga toka sa istoka na jug, zatim teče pune tri milje na jugoistok i ponovo skreće na istok. U njegovoj severnoj okuci uliva se sa severa Sesija, a u južnoj Tanaro, koja teče sa jugozapada. Sa Tanarom se sjedinjuju neposredno pre njenog ušća, kod same Alesandrije, Bormida, Orba i Belbo, koje zajedno sačinjavaju sistem rečnih linija zrakastog oblika, što se koncentrično stiču u jednu tačku, čiji je najvažniji čvor zaštićen utvrđenim logorom Alesandrije. Snage koje se nalaze u Alesandriji mogu po svojoj volji da deluju na bilo kojoj obali tih malih reka, da brane liniju Poa, koja leži neposredno napred, a mogu da pređu preko Poa kod Kazale koja je isto tako utvrđena, ili da operišu nizvodno desnom obalom Poa. Jedino ovaj položaj, koji je ojačan dovoljnim brojem fortifikacijskih postrojenja, štiti Pijemont i može da posluži kao baza za ofanzivne operacije protiv Lombardije i Vojvodstava. Njegova je mana u tome što nema dubine, a pošto se može obići i probiti sa fronta, ta je okolnost vrlo nepovoljna. Snažan i vešt napad mogao bi ga ubrzo svesti na utvrđen, ali još nedovršen logor Alesandrije. A nemamo podatka o tome do koje bi mere ovaj logor zaštitio braniocima, koji bi bili prinuđeni da se bore pod nepovoljnim uslovima, pošto nam nisu poznata tamošnja najnovija fortifikacijska postrojenja, niti do koga je stepena dospela njihova izrada. Značaj ovog položaja za odbranu Pijemonta protiv napadača sa istoka poznavao je i Napoleon, pa je zbog toga i zahte-

vao da se Alesandrija ponovo utvrdi. Odbrambena snaga ovog grada nije se pokazala 1814. godine, a koliko je danas jak — možda ćemo uskoro imati prilike da vidimo.

Drugi položaj, koji obrazuju Minčo i Adida, ima isti i još mnogo veći značaj za odbranu venecijanske oblasti sa zapada nego Alesandrija za odbranu Pijemonta. Minčo otiče iz jezera Garda i teče u južnom pravcu četiri milje do Mantove, gde se razliva u vidu jezera okruženog močvarama, a potom teče na jugoistok do ušća u reku Po. Tok reke, južno od močvara kod Mantove do njenog ušća u Po, suviše je kratak za prelaz jedne cele vojske, dok bi neprijatelj, nastupajući iz Mantove, mogao da je napadne s leđa i da je prinudi na bitku pod najnepovoljnijim uslovima. Obilazak sa juga morao bi se pomeriti dalje i izvršiti prelaz preko Poa kod Rovere ili Ferare. Jezero Garda štiti položaj na Minču od obilaska daleko sa severa, tako da je stvarna odbrambena linija Minča od Peskere do Mantove dugačka samo četiri milje i oslanja se svakim krilom na tvrđavu koja osigurava prilaz na desnu obalu reke. Sam Minčo nije neka naročito ozbiljna prepreka, a, u zavisnosti od zemljišta, viša mu je čas leva čas desna obala. Zbog toga je ta linija do 1848. godine uživala rdav glas i da, zbog naročitih okolnosti, nije bila jače utvrđena, teško da bi ikad postala čuvena. Ali ta naročita okolnost sastoji se u tome što četiri milje pozadi, skoro paralelno sa Minčom i donjim Poom, u obliku luka, teče Adida — druga gornjoitalijanska reka — i na taj način obrazuje drugi, jači položaj koji je ojačan dvema Adidinim tvrđavama — Veronom i Lenjagom. Međutim, obe rečne linije sa svoje četiri tvrđave obrazuju tako jak odbrambeni položaj za nemačku ili austrijsku vojsku, koja bi bila napadnuta iz Italije ili Francuske, da se sa njim ne bi mogao uporediti nijedan drugi položaj u Evropi i vojska, koja je posle izdvajanja posada za garnizone u stanju da se pojavi na otvorenom polju, na tom položaju može mirno da sačeka napad čak i dvostruko jačeg neprijatelja. Radetzky je 1848. dokazao šta ovaj položaj može da pruži. Posle milanske martovske revolucije^[4], posle otpadništva italijanskih pukova i prelaza Pijemonteza preko Tičina, Radetzky se sa ostatkom svojih trupa, jačine oko 45 000 ljudi, povukao ka Veroni. Pošto je izdvojio 15 000 ljudi za pojačanje garnizonskih posada ostalo mu je na raspolaganju nešto preko 30 000. Prema njemu, između Minča i Adide, stajalo je otprilike 60 000 ljudi iz Pijemonta, Toskane, Modene i Parme. U njegovoj pozadini pojavila se Durandova armija sa nekih 45 000 papinih i napuljskih trupa i dobrovoljaca^[83]. Ostala mu je samo komunikacija preko Tirola, a i ovu su — iako ne tako mnogo — ugrožavali u planinama lombardijski dobrovoljački odredi. Uprkos tome, Radetzky se održao. Za osiguranje prema Peskeri i Mantovi Pijemontezi su morali upotrebiti toliko trupa da su 6. maja, za napad na položaj kod Verone (bitka kod Santa Lucije), mogli da nastupe samo sa četiri divizije od 40 000 - 45 000 ljudi. Zajedno sa posadom u Veroni Radetzky je mogao da upotrebi 36 000 ljudi. Na taj način, bila je ponovo uspostavljena ravnoteža na bojnopolju —

kad se uzme u obzir taktička jačina odbrambenog položaja Austrijanaca — i Pijemontezi su bili tučeni. Kontrarevolucija u Napulju od 15. maja oslobodila je Radetzskog od prisustva 15 000 napuljskih vojnika⁽⁸⁴⁾, a venecijanska vojska se smanjila na nekih 30 000, od kojih je za borbu na otvorenom polju bilo sposobno samo 5000 papinih Švajcaraca i približno isto toliko papinih linijskih jedinica sastavljenih od Italijana, dok su ostatak sačinjavali dobrovoljački odredi.

Nugentova rezervna armija, od blizu 20 000 vojnika, koja se u aprilu formirala na Soči, lako se probila kroz te trupe i 25. maja sjeđinila sa Radetzkim kod Verone. Sad je stari feldmaršal najzad mogao da prekine pasivnu odbranu. Da bi oslobodio Peskeru od opsade Pijemonteza, i da bi sebi dao više oduška, on je (27. maja) sa celom svojom vojskom preduzeo čuveni bočni marš ka Mantovi i 29. maja izbio na desnu obalu Minča, na juriš zauzeo neprijateljski položaj kod Kurtatone i 30. maja prodro prema gradu Goito u bok i pozadinu italijanske vojske. Ali, Peskera je pala istoga dana. Vremenske prilike bile su nepogodne, a Radetzky se nije osećao dovoljno snažnim za preduzimanje odlučne bitke. Stoga se 4. juna vratio preko Mantove na Adidu, poslao rezervni korpus u Veronu, a sa ostalim svojim trupama krenuo preko Lenjaga protiv Vičence, koju je Durando utvrdio i poseo sa 17 000 ljudi. Desetog juna izvršio je napad na Vičencu sa 30 000 ljudi, a 11. juna Durando je kapitulirao posle junačkog otpora. Drugi armijski korpus (D'Aspre) pokorio je Padovu, dolinu gornje Brente i, uopšte, Venecijansku oblast, pa zatim krenuo za prvim korpusom ka Veroni. Druga rezervna armija, pod komandom Weldena, nastupala je sa Soče. Za to vreme, pa do kraja pohoda, Pijemontezi su sa sujevnom tvrdoglavošću koncentrisali svu svoju pažnju na Rivoliski plato, koji su posle Napoleonovih pobeda smatrali ključem za osvajanje Italije, ali koji 1848. godine nije imao baš nikakav značaj otkad su Austrijanci ponovo otvorili siguran komunikacijski pravac preko Val-Arse za Tirol, a pogotovu neposrednu vezu sa Bečom preko Soče. U isto vreme trebalo je nešto preduzeti i protiv Mantove; zato su je blokirali na desnoj obali Minča, tj. izveli jednu operaciju koja nije mogla imati nikakav drugi smisao sem da dokaže zbunjenost koja je vladala u logoru Pijemonteza, jer su rasteгли svoju vojsku na celoj dužini od 8 milja od Rivolija do Borgofortea i povrh toga rekom Minčo podelili je na dve polovine koje se nisu mogle uzajamno potpomagati.

Kada su Pijemontezi pokušali da blokiraju Mantovu na levoj obali Minča, Radetzky se odlučio, pošto je prisajedinio još 12 000 ljudi iz Weldenovih trupa, da izvrši proboj na oslabljeni centar Pijemonteza i da pojedinačno tuče trupe u prikupljanju. On je 22. jula naredio da se izvrši napad na Rivoli, koji su Pijemontezi napustili 23, a sam je istog dana krenuo iz Verone sa 40 000 vojnika protiv svega 14 000 Pijemonteza, koji su branili položaj kod Sone i Somakampanje, zauzeo ga i time razbio celu neprijateljsku liniju. Levo pijemontsko krilo bilo je 24. jula potpuno odbačeno preko Minča,

a desno krilo, koje se u međuvremenu koncentrisalo i prešlo u napad na Austrijance, razbijeno je 25. kod Kustoce. Dvadeset šestog jula je cela austrijska armija prešla preko Minča i još jednom potukla Pijemonteze kod Volte. Time je pohod bio završen; Pijemontezi su skoro bez otpora odstupili preko Tičina.

Ovaj kratak prikaz operacija 1848. godine ubedljivije od svih teorijskih argumenata potvrđuje jačinu položaja na Minču i Adidi. Kad su stigli u četvorougao između četiri tvrđave, Pijemontezi su morali da izdvoje tako mnogo trupa da je njihova ofanzivna snaga time bila znatno oslabljena, kao što je to pokazala bitka kod Santa Lucije, dok je Radetzky, čim su mu stigla prva pojačanja, mogao potpuno slobodno da se kreće između tvrđava, naslanjajući se čas na Mantovu čas na Veronu, i da danas ugrožava neprijateljsku pozadinu na desnoj obali Minča, a nekoliko dana docnije da zauzme Vičencu i da neprekidno u toku operacija drži inicijativu u svojim rukama. Pijemontezi su, svakako, pravili grešku za greškom; ali, jačina nekog položaja ogleda se upravo u tome što neprijatelja dovodi u nedoumicu i skoro ga prisiljava da pogreši. Potreba za obezbeđenjem, a još više za opsadom pojedinih tvrđava, prinudava ga da deli i slabi ofanzivnu moć svojih trupa; reke ga primoravaju da se ta podela ponavlja, i raznim njegovim korpusima više ili manje onemogućavaju da priteknu jedni drugima u pomoć. Kolike li su snage potrebne samo za opsadu Mantove, kad se svakog trenutka iz odvojenih utvrđenja Verone na njih može sručiti armija koja je određena za dejstvo na otvorenom polju?

Godine 1797. sama Mantova je bila u stanju da zadrži pobedonosnu vojsku generala Bonaparte. On je samo dva puta imao respekta prema tvrđavama: prema Mantovi i deset godina docnije prema Dancigu^[51]. U toku celog drugog dela pohoda 1797. godine sva dejstva kod Kastiljona, Medole, Kalijana, Basana, Arkole i Rivolija^[50] vrtela su se oko Mantove i tek kad je pala ova tvrđava, pobedilac se usudio da nadire prema istoku i preko Soče. Tada Verona nije bila utvrđena. Na desnoj obali Adide 1848. godine najpre su bili izgrađeni samo bedemi oko Verone, zatim odmah posle bitke kod Santa Lucije, na mestu na kome se odigrala sama bitka, izgrađeni su austrijski reduti, a posle toga stalna odvojena utvrđenja, tako da je samo zahvaljujući tome utvrđeni logor Verone postao jezgro, redovi celog položaja, koji je time ojačan u ogromnoj meri.

Kao što se vidi mi i ne pomišljamo na to da potcenjujemo važnost linije Minčo. Ali, mi ne gubimo iz vida da je ta linija tek onda postala značajna kad je Austrija počela da vodi ratove u Italiji na svoju ruku i kada je komunikacijski pravac Bocen—Insbuk—Minhen zamenila drugim pravcem Trevizo—Celovec—Beč, a držanje linije Minčo za Austriju, u sadanjem njenom položaju, svakako, predstavlja životno pitanje. Austrija, kao nezavisna država, koja kao samostalna velesila želi da radi nezavisno od Nemačke, mora da drži u svojim rukama Minčo i donji Po ili da se odrekne odbrane Tirola. U protivnom, Tirol bi bio

obuhvaćen sa dve strane i sa ostalim delovima monarhije bio bi povezan samo preko Toblahskog prevoja (put iz Salzburga za Insbruk prolazi preko Bavorske). Doduše, i sada među starijim vojnicima postoji mišljenje da Tirol, sam po sebi, ima veliku odbrambenu moć, i da isto tako dominira Dunavskim basenom kao i basenom Poa. Međutim, to mišljenje se bezuslovno zasniva na uobraženju i nikad nije potvrđeno u praksi, pošto ustanički rat, kao što je bio rat 1809. godine^[85], ne dokazuje ništa što bi važilo za operacije regularne vojske.

Bülow je prvi stao na to gledište; on ga, između ostalog, iznosi u svojoj istoriji pohoda na Hoenlinden i Marengo^[86]. Jedan primerak francuskog prevoda te knjige, koja je pripadala engleskom vojnom inženjeru Emmettu koji je za vreme Napoleonovog progonstva bio na dužnosti na ostrvu Sv. Jelena, dopao je 1819. godine u ruke zatočenog vojskovođe. On je na tome primerku sa strane stavio mnogobrojna objašnjenja, a Emmett je 1831. godine ponovo izdao tu knjigu sa Napoleonovim primedbama.

Napoleon je očigledno počeo da čita ovu knjigu sa zadovoljstvom. Pored Bülowljevog predloga da celu pešadiju treba razvijati u streljački stroj, stavio je dobronamernu primedbu: »De l'ordre, toujours de l'ordre — les tirailleurs doivent toujours être soutenus par des lignes.«¹ Zatim dolazi nekoliko puta: »Bien — c'est bien«² — i ponovo »bien«. Međutim, od dvadesete strane Napoleonu je dosadilo kad je video jadrnog Bülowa kako se muči oko toga da bi — veoma nesrećno i nespretno — objasnio sve različite preokrete koji se događaju u toku rata pomoću svoje teorije o ekscentričnim odstupanjima i koncentričnim nastupanjima i svojim dačkim tumačenjem oduzeo svaki smisao majstorskim šahovskim potezima. U početku on nekoliko puta primećuje: »Mauvais — cela est mauvais — mauvais principe«³ — a zatim: »Cela n'est pas vrai — absurde — mauvais plan bien dangereux — restez unis si vous voulez vaincre — il ne faut jamais séparer son armée par un fleuve — tout cet échafaudage est absurde«⁴, itd. A pošto je prestanto nalazio da Bülow stalno hvali loše operacije a kudi dobre, da komandantima podmeće najgluplje motive i daje im najsmušnije savete i, najzad, da želi da izbacij bajonet i mesto njega kopljima naoruža drugu vrstu pešadijskog stroja, Napoleon je uzviknuo: »Bavardage inintelligible, quel absurde bavardage, quelle absurdité, quel misérable bavardage, quelle ignorance de la guerre.«⁵

Bülow ovde prebacuje austrijskoj dunavskoj armiji pod komandom

¹ »Red, uvek red — strelce moraju uvek štiti linijske trupe.« — ² »Dobro — to je dobro.« — ³ »Loše — to je loše — loš princip.« — ⁴ »To nije tačno — besmisleno — loš vrlo opasan plan — ostanite sjedinjeni ako hoćete da pobedite — nikad se armija ne sme deliti rekom — sva ta priča je besmislena.« — ⁵ »Neshvatljivo brbljanje, kakvo besmisleno brbljanje, kakva besmislica, kakvo bedno brbljanje, kakvo nepoznavanje rata.«

Kraya što je otišla prema Ulmu umesto prema Tirolu. Kad je posednut dovoljno jakim trupama, Tirol, taj neosvojivi bastion od planina i stena, dominira Bavarskom, a ujedno i delom Lombardije (Napoleon: *«On n'attaque pas les montagnes, pas plus le Tirol que la Suisse, on les observe et on les tourne par les plaines.»*¹ Dalje, Bülow prebacuje Moreau-u što je dozvolio Krayovoj armiji da ga zadrži kod Ulma, umesto da se ne obazire na nju i zauzme Tirol koji je bio slabo posednut, jer bi zauzimanje Tirola značilo propast austrijske monarhije (Napoleon: *«Absurde, quand même le Tirol eût été ouvert, il ne fallait pas y entrer.»*²).

Kad je pročitao celu knjigu, Napoleon je okarakterisao sistem ekscentričnih odstupanja i koncentričnih nastupanja i dominiranja planina nad ravnicom ovim rečima: *«Si vous voulez apprendre la manière de faire battre une armée supérieure par une armée inférieure, étudiez les maximes de cet écrivain; vous aurez des idées sur la science de la guerre, il vous prescrit le contre-pied de ce qu'il faut enseigner.»*³

Napoleon je tri ili četiri puta ponovio svoju opomenu: *«Il ne faut jamais attaquer les pays des montagnes.»* Očigledno je da se ta bojazan od planina pojavila u docnijim godinama, kad su njegove vojske dostizale ogromne razmere, tako da su bile vezane za ravnicu koliko zbog ishrane, toliko i zbog mogućnosti taktičkog razvijanja. Tome su, verovatno, doprineli Španija⁽⁸⁷⁾ i Tirol. On se, inače, nije toliko plašio planina. Prva polovina njegovog pohoda 1797. godine potpuno se odigrala u planinama, a u sledećim godinama Massena i Macdonald dovoljno su potvrdili da se i u planinskom ratu — prvenstveno baš tu — sa manjim snagama mogu postići veliki uspesi. Ali potpuno je jasno da naše savremene vojske najbolje mogu doći do izražaja na raznolikom, ravnicačarskom i brežuljkastom zemljištu i da je pogrešna takva teorija koja zahteva upućivanje velike vojske u visoke planine — ne sa ciljem da ih ona pređe, već da tamo trajno zauzme položaj — ako se desno i levo nalaze slobodne ravnice, kao, na primer, bavarska i lombardijska, u kojima se rat može odlučiti. Za koje se vreme jedna vojska od 150 000 ljudi može hraniti u Tirolu? Zar je glad ne bi ubrzo naterala u ravnicu u kojoj je za to vreme dozvolila neprijatelju da se utvrdi i gde može biti prinuđen da primi bitku pod najnepovoljnijim uslovima. A gde bi u uzanim planinskim dolinama ona mogla da nađe položaj za razvoj celokupne svoje snage?

Kad Austrija ne bi držala Minčo i Adidu, tada bi Tirol za nju predstavljao izgubljen položaj koji bi morala da napusti čim bi bio napadnut

¹ Planine se ne napadaju, ni Tirol, kao ni Švajcarska; one se osmatraju i obilaze ravnicama. — ² Besmisleno, čak i kad bi Tirol bio potpuno otvoren, u njega ne bi trebalo ulaziti. — ³ Ako želite da naučite na koji će način nadmoćnija vojska biti tučena od slabije, onda izučavajte principe ovoga pisca; dobićete pojmove o vojnoj nauci, on vam propisuje suprotno od onoga što treba naučiti. —

⁴ Nikad ne treba napadati planinske zemlje.

sa severa ili juga. Što se tiče Nemačke, Tirol obuhvata Lombardiju svojim prelazima sve do Ade, a u slučaju da Austrija samostalno dejstvuje, onda Lombardija i Venecijanska oblast obuhvataju Tirol sve do reke Brente. Austrija može da održi Tirol samo dotle dok ga Bavarska štiti sa severa, i dok linija Minčo na jugu bude u njenim rukama. Zbog uspostavljanja Rajnskog saveza^[88], Austrija nije mogla ozbiljno da brani posebno Tirol i Venecijansku oblast zajedno, tako da je Napoleon bio potpuno dosledan kad je požunskim mirom^[89] odvojio obe ove oblasti od Austrije.

Prema tome, za Austriju je bezuslovno potrebno da drži liniju Minčo sa Peskerom i Mantovom, dok za Nemačku, kao celinu, nema nikakve potrebe da vlada njome, iako njeno posedovanje još uvek pruža veliku korist sa vojničkog gledišta. U čemu se sastoji ta korist, sasvim je očigledno. Ona se sastoji samo u tome što nam ta linija unapred obezbeđuje jak položaj u lombardijskoj ravnici, koji u tom slučaju ne moramo tek da osvajamo i što pogodno dopunjava naš odbrambeni sistem, a u isto vreme znatno potpomaže i našu ofanzivu.

A šta bi bilo ako Nemačka ne drži liniju Minčo?

Pretpostavimo da je cela Italija nezavisna i jedinstvena i da je u savezu sa Francuskom za slučaj napadnog rata protiv Nemačke. Iz svega što smo dosad rekli proizilazi da u tom slučaju nemački operacijski pravac i pravac za odstupnicu ne bi bio Beč—Celovec—Trevizo, već Minhen—Insbruk—Bocen i Minhen—Fisen—Finstermine—Glurns i da se izlazi ovih pravaca u lombardijsku ravnicu nalaze između Val—Sugana i švajcarske granice. Gde je sad to mesto za odlučujući napad? Očigledno onaj deo Gornje Italije koji povezuje Poluostrvo sa Pijemontom i Francuskom, tj. srednji tok Poa od Alesandrije do Kremone. Ali, prolazi između jezera Garda i Komo Jezera potpuno su dovoljni za nemačko nastupanje u ovu oblast i pružaju mogućnost za odstupanje istim putem, a u najgorem slučaju preko Štilfskog prevoja. U tom slučaju, tvrđave na Minču i Adidi, za koje smo pretpostavili da su u italijanskim rukama, nalazile bi se daleko po strani od odlučujućeg bojišta.

Određivanje posade utvrđenog logora ispred Verone sa odgovarajućim i za ofanzivu dovoljno jakim trupama značilo bi samo beskorisno rasturanje neprijateljskih snaga. Ili se možda očekuje da će Italijani glavnim snagama zatvoriti Nemcima dolinu Adide na omiljenoj Rivoljskoj visoravni? Otkako je izgrađen put za Stelvio (preko Štilfskog prevoja) izlaz iz doline Adide mnogo je izgubio od svoga značaja. Ali, pretpostavimo slučaj da Rivoli ponovo treba da igra ulogu ključa Italije i da dovoljno jaka italijanska vojska, koja se tamo nalazi, privlači Nemce da je napadnu — čemu tada još treba da služi Verona? Ona ne zatvara dolinu Adide, inače bi marš Italijana na Rivoli bio izlišan. Da bi se u slučaju poraza zaštitilo povlačenje, potpuno je dovoljna Peskera koja obezbeđuje siguran prelaz preko Minča i na taj način osigurava dalje kretanje ka Mantovi ili Kremoni. Ali, ako bi se celokupne italijan-

ske borbene snage koncentrisale između četiri tvrđave, da bi tu, možda, ne primajući bitku, sačekale dolazak Francuza, onda bi naše snage, već od samog početka pohoda, razdvojile neprijateljske snage na dve polovine, što bi nam omogućilo da prikupljenim snagama nastupamo na njihovu liniju za sjedinjavanje, najpre protiv Francuza, pa kad ih potučemo da preduzmemo, istina malo poduži proces, izbacivanja Italijana iz njihovih tvrđava. Zemlja, kao što je Italija, čija će se nacionalna vojska pri svakom uspešnom napadu sa severa i istoka odmah naći pred dilemom da li da za svoju operacijsku osnovicu odabere Poluostrvo ili Pijemont, takva zemlja očigledno mora da raspolaže svojim velikim odbrambenim postrojenjima u onoj oblasti gde njena vojska može da bude stavljena pred tu dilemu. U tom slučaju ušća Tičina i Ade u reku Po pružaju povoljne oslonce. General von Willisen (*Italijanska vojna 1848. godine*) izrazio je želju da Austrijanci utvrde obe ove tačke. Međutim, to je nemoguće, ne samo zbog toga što Austrijanci nemaju dovoljno potrebnog zemljišta za utvrđivanje (desna obala reke Poa kod Kremone pripada Parmi, a u Piačenci imaju pravo da drže samo garnizon), već i zato što su obe ove tačke za jedan veliki odbrambeni položaj predaleko istaknute unapred u zemlji u kojoj bi Austrijanci u svakom ratu bili okruženi pobunjenicima. Dalje, Willisen, koji nikada ne može da vidi ušće dve reke, a da odmah ne stvara plan za izgradnju velikog utvrđenog logora, zaboravlja da ni Tičino ni Ada nisu pogodne linije za odbranu, tako da i po njegovom sopstvenom gledištu ne štite zemljište koje se nalazi iza njih. Ali, ono što bi za Austrijance bilo beskorisno rasipanje, to je za Italijane bezuslovno dobar položaj. Za njih je Po glavna odbrambena linija. Trougao Picigetone, Kremona i Piačenca, s Alesandrijom na levoj i Mantovom na desnoj strani obrazovao bi stvarnu odbranu ove linije i omogućio da zaštićena vojska u njemu sačeka dolazak udaljenog saveznika ili da u danom slučaju pređe u ofanzivu u ravnici između Sesije i Adide, gde treba da se odluči bitka.

General von Radowitz ovako se izrazio u frankfurtskoj Narodnoj skupštini: ako Nemačka ne bi više držala liniju Minčo, došla bi u onako težak položaj u kakvom bi se našla ako bi sada izgubila ceo rat. U tom slučaju, rat bi se odmah vodio na nemačkoj teritoriji; on bi počeo na Soči i u italijanskom Tirolu i cela južnonemačka oblast sve do Bavarke bila bi obidena, tako da bi se rat morao voditi i u Nemačkoj na Izaru, umesto na gornjoj Rajni.

General von Radowitz prilično je dobro ocenio znanje svoje publike o vojnim stvarima. Tačno je da bi Nemačka, ako bi se odrekla linije Minčo, izgubila toliko zemljišta i položaja, koliko bi Francuzi i Italijani dobili u toku jednog čitavog uspešnog pohoda. Ali, ipak, Nemačka time ni izdaleka ne bi došla u takav položaj u kakav bi je doveo jedan neuspešan pohod. Ili, zar bi se jaka i netaknuta nemačka armija, koja bi se prikupila u Bavarskoj na podnožju Alpa i nastupala preko tirolskih prelaza radi upada u Lombardiju, našla u istom položaju kao i ona

vojska koja bi u jednom nesrećnom pohodu bila razbijena i demoralisana i koja bi hitala ka Brenneru, gonjena od strane neprijatelja? Zar se mogu uporediti šanse jedne uspješne ofanzive, povedene sa položaja koji ima mnogo više prednosti od tačke za sjedinjavanje francuskih i italijanskih snaga, sa šansama jedne potučene armije koja se trudi da prebaci svoju artiljeriju preko Alpa? Mi smo mnogo češće osvajali Italiju ranije kad nismo držali liniju Minčo, nego otkako vladamo njome. Ko bi mogao posumnjati da ćemo, u slučaju potrebe, još jednom ponoviti tu majstoriju?

Takođe nije tačna ni postavka da bi se rat odmah preneo u Bavarsku i Korušku ako ne bismo držali liniju Minčo. Naše celo izlaganje po tom pitanju svodi se na to da odbrana nemačke južne granice, ako se ne drži linije Minčo, može da bude *samo ofanzivna*. Do toga dolazi zbog planinskog karaktera nemačkih graničnih provincija koje ne mogu poslužiti za poprište odlučujućih bitaka, a tome doprinosi i povoljan položaj alpskih prelaza. Bojište se nalazi u ravninama ispred njih. Tamo se moramo spustiti i u tome nas nikakva sila na svetu ne može sprečiti. Teško je zamisliti neki povoljniji uvod u ofanzivu od onoga koji nam se tu pruža, čak i u najnepovoljnijem slučaju, tj. ako bi se obrazovao francusko-italijanski savez. Ona bi se mogla potpomoći poboljšanjem puteva preko Alpa i utvrđivanjem saobraćajnih čvorova u Tirolu, čija utvrđenja moraju biti dosta solidna da bi u slučaju povlačenja mogla da zadrže neprijatelja, ako ne sasvim, a ono bar da ga primoraju da izdvaja jake odrede za obezbeđenje svojih komunikacija. Što se tiče alpskih puteva, to nam svi ratovi u Alpima dokazuju da je velika većina glavnih puteva bez podloge, kao i mnoge konjske staze, bez suviše velikih teškoća prolazna za sve rodove vojske. Ipak, nemačka ofanziva ka Lombardiji — i pod takvim okolnostima — zaista se može tako pripremiti da ima sve izgleda na uspeh. Istina, moglo bi se, i pored toga, desiti da budemo tučeni; tada bi nastupio onaj slučaj o kome govori Radowitz. A šta bi onda bilo sa otvaranjem puta ka Beču i obilaskom Bavorske kroz Tirol?

Pre svega, jasno je da se nijedan neprijateljski bataljon neće usuditi da prede Soču sve dotle dok nemačka vojska u Tirolu ne bude sasvim i nepovratno odbačena iza Brenera. Od onoga trenutka kad Bavarska bude obrazovala nemačku operacijsku osnovicu za rat protiv Italije, italijansko-francuska ofanziva u pravcu Beča ne bi više imala nikakve svrhe, jer bi značila uzaludno rasipanje snaga. Ali, ako bi Beč i tada bio toliko važan centar da bi za njegovo osvajanje vredelo odvojiti glavninu neprijateljske vojske, to samo znači da Beč treba utvrditi. Napoleonov pohod 1797.¹ godine i njegovi upadi u Italiju i Nemačku 1805. i 1809. godine mogli su se veoma nepovoljno završiti po Francuze, da je Beč bio utvrđen. Svakoj ofanzivi koja se izvodi na tako velikim daljinama uvek pretila opasnost da svoje poslednje snage razbije pri

¹ (1859) 1798.

napadu na neki utvrđeni glavni grad. Uostalom, ako pretpostavimo da je neprijatelj odbacio nemačku vojsku preko prevoja Brenner, kakvom bi nadmoćnošću on morao da raspolaže da bi mogao odvojiti dovoljno snage za dejstvo u unutrašnjost Austrije!

Ali, kako stoji sa obilaskom cele Južne Nemačke preko Italije? U stvari, ako se iz Lombardije može obići južna Nemačka sve do Minhena, dokle se onda može obići Italija iz Nemačke? Svakako, do Milana ili Pavije. Dakle, u tom pogledu izgledi su jednaki. Ali nemačka vojska, koja bi preko Italije bila »obidena« u pravcu Minhena, ne bi se morala odmah povući zbog toga što je nemačka teritorija mnogo prostranija. Utvrđeni logor u Gornjoj Bavarskoj ili privremena utvrđenja kod Minhena mogli bi da prihvate potučenu tirolsku armiju i da ubrzo zaustave neprijateljsko nadiranje, dok bi armija na gornjoj Rajni mogla da bira da li da se osloni na Ulm i Ingolštat ili na reku Majnu — dakle, u najgorem slučaju, da promeni operacijsku bazu. Nasuprot tome, u Italiji je sve to drukčije. Ako bi italijanska vojska bila obidena sa zapada preko tirolskih prelaza, onda bi preostalo još samo da se protera iz njenih tvrđava, pa da cela Italija bude osvojena. U slučaju rata protiv Italije i Francuske zajedno, Nemačka će uvek imati nekoliko, a najmanje tri armije, te će pobjeda ili poraz zavisiti od zajedničkog rezultata sva tri pohoda. U Italiji ima prostora za razvoj samo jedne armije, zato bi svaka podela bila pogrešna. A ako bi ta armija bila uništena, onda bi time i Italija bila osvojena. Čuvanje veze sa Francuskom predstavlja za francusku armiju osnovno pitanje u svakoj situaciji; ali, dokle god se taj komunikacijski pravac ne ograničava na Kol di Tendu i Đenovu, dotle će on biti izložen bočnom udaru Nemaca iz Tirola — i to utoliko više, ukoliko Francuzi dublje prodiru u Italiju. Svakako, treba imati u vidu mogućnost upada Francuza i Italijana u Bavarsku preko Tirola od onog momenta kada ponovo budu vođeni *nemački* ratovi u Italiji i kad operacijska baza iz Austrije bude preneti u Bavarsku. Ali, pomoću podesnih fortifikacijskih postrojenja, koja su izgrađena po savremenim načelima — kada tvrđave služe armijama, a ne armije tvrđavama — klinovi toga upada mogu se daleko lakše razbiti nego klin nemačkog upada u Italiju. Zbog toga nema potrebe da od tog tzv. »obilaska« cele Južne Nemačke pravimo nekog bauka. Neprijatelj, koji preko Italije i Tirola obilazi nemačku gornjorajnsku armiju, morao bi da prodi sve do Baltičkog mora pre no što bi bio u stanju da iskoristi rezultate tog obilaska. Napoleonov marš od Jene na Štetin^[90] teško će se ponoviti na pravcu Minhen—Dancig.

Mi ni u kom slučaju ne osporavamo da se Nemačka odriče veoma jakog odbrambenog položaja ako napusti liniju Minčo—Adida. Ali apsolutno osporavamo gledište da je taj položaj *neophodan* za bezbednost nemačke južne granice. Razume se, ako se pođe od pretpostavke, od koje, kako se čini, polaze predstavnici suprotnog gledišta, naime, da će nemačka armija biti tučena ma gde se pojavila, onda se može uobraziti da su Adida, Minčo i Po bezuslovno potrebni. Ali, u tom slučaju one

ne bi bile ni od kakve koristi; tada nam ne bi pomogle ni tvrdave, ni armije, tada bi za nas bilo najbolje da odmah prođemo kroz kaudinski jaram^[91]. Mi imamo drugu predstavu o oružanoj moći Nemačke i zato smo sasvim spokojni što vidimo da naša južna granica ima dovoljno prednosti za ofanzivu na lombardijsko tlo.

Ali, tu se pojavljuju i politički motivi, koje ne smemo gubiti iz vida. Nacionalni pokret u Italiji, počev od 1820. godine^[92], podmlađuje se i ojačava posle svakog poraza. Malo ima zemalja čije se tzv. prirodne granice tako tačno poklapaju sa nacionalnim granicama i da su u isto vreme tako jasno izražene. Kada jednom ojača nacionalni pokret u jednoj takvoj zemlji, koja povrhu toga broji oko dvadeset pet miliona stanovnika, onda se on neće moći smiriti sve dotle dok se najbolji, politički i vojnički najvažniji deo zemlje, a sa time i oko četvrtina njenog stanovništva, nalazi pod antinacionalnom tudinskom vlašću. Austrija vlada u Italiji od 1820. godine samo još pomoću nasilja i ugušivanja čestih ustanaka i terorom za vreme opsadnog stanja. Da bi održala svoju vlast u Italiji, Austrija je prinudena da sa svojim političkim neprijateljima, tj. sa svakim Italijanom koji se oseća kao Italijan, postupa gore nego sa običnim zlikovcem. Način na koji je Austrija tamo postupala i još i danas postupa prema političkim zatočenicima nečuven je u civilizovanim zemljama. Austrijanci su najčešće batinama pokušavali da unize političke krivce u Italiji, bilo da od njih iznude priznanje, bilo pod izgovorom kazne. Ispoljeno je mnogo moralnog gneva povodom italijanskih kama i političkih mučkih ubistava, ali se, očevidno, sasvim zaboravljalo da je sve to izazivala austrijska batina. Sredstva kojima se Austrija morala služiti da bi održala svoju vlast u Italiji najbolji su dokaz da ta vlast ne može da bude dugog veka. A Nemačka, koja, uprkos mišljenja Radowitza, Willisena i Hailbronnara, nema isti interes kao Austrija, svakako je dovedena u situaciju da se zapita: da li je taj interes toliko veliki da zbog njega treba zanemariti mnoge nezgode koje su sa njim povezane.

Gornja Italija je privesak koji Nemačkoj, pod svim okolnostima, može biti od koristi samo za vreme rata, ali samo od štete za vreme mira. Vojna sila koja je bila potrebna za njeno gušenje stalno se povećavala od 1820. godine, dok je od 1848. godine, za vreme najvećeg mira, premašila 70 000 ljudi koji su se stalno osećali kao da se nalaze u neprijateljskoj zemlji, tako da su svakog trenutka očekivali napad. Očigledno je da su rat 1848. i 1849. godine i okupacija Italije do sadašnjeg dana, uprkos dobijenoj ratnoj odšteti od Pijemonta, uprkos nametima koji su ponovo natureni Lombardiji, kao i prinudnim zajmovima i vanrednim porezima, stajali Austriju mnogo više no što je dobila od Italije počev od 1848. godine. A ipak se sa ovom zemljom sistematski postupalo kao sa posedom koji se samo privremeno drži, iz koga se, pre no što se napusti, izvlači što je više moguće. Tek od vremena orijentalnog rata^[41] Lombardija se nekoliko godina nalazi u nešto normalnijim uslovima; ali koliko će to dugo trajati u sadašnjoj

zamršenoj situaciji, kad se italijansko nacionalno osećanje ponovo ispoljilo tako snažno?

Međutim, mnogo je važnije da li posedovanje Lombardije vredi toliko da treba zanemariti svu onu mržnju i fanatično neprijateljstvo koje ono protiv nas izaziva u celoj Italiji? Da li to posedovanje vredi toliko da treba opravdati zajedničku odgovornost za one mere pomoću kojih Austrija — kako nas uveravaju, u ime i u interesu Nemačke — osigurava svoju vlast u toj zemlji? Da li to posedovanje vredi toliko da opravdava stalno mešanje u unutrašnje stvari ostalog dela Italije, bez koga se, kako pokazuju dosadašnja praksa i austrijska uveravanja, Lombardija ne bi mogla čvrsto držati, i koje samo još više raspiruje mržnju Italijana protiv nas Nemaca? U svim dosadašnjim vojničkim razmatranjima uvek smo pretpostavljali najteži slučaj, tj. savez Italije i Francuske. Sve dotle dok držimo Lombardiju, Italija će bezuslovno biti saveznik Francuske u svakom francuskom ratu protiv Nemačke. Čim se nje odrekemo, savez će prestati. A da li je u našem interesu da držimo četiri tvrđave da bi time osigurali fanatičnu mržnju prema nama, a Francuzima savez sa 25 miliona Italijana.

Sebično brbljanje o političkoj nesposobnosti Italijana i njihovoj pozvanosti da budu pod nemačkom ili francuskom vlašću, kao i raznolike spekulacije o mogućnostima ili nemogućnostima stvaranja jedinstvene Italije, čudno nam izgledaju kad ih čujemo od Nemaca. Zar smo mi, veliki nemački narod, koji ima dvostruko veći broj stanovnika od Italijana, tako davno izmakli toj »pozvanosti« da budemo pod francuskom ili ruskom vlašću? A da li je današnja praksa rešila pitanje mogućnosti, odnosno nemogućnosti jedinstvene Nemačke? Zar u ovom trenutku, sudeći po svemu, ne stojimo uoči događaja koji će tek pripremiti pitanje odluke o našoj budućnosti u jednom ili drugom pravcu? Zar smo već sasvim zaboravili Napoleona u Erfurtu ili austrijski apel Rusiji na Varšavskim konferencijama, ili bitku kod Broncela?^[93]

Dopustimo za trenutak da Italija mora da bude pod nemačkim ili francuskim uticajem. U tom slučaju, pored simpatija, posebno odlučujuću ulogu ima i vojno-geografski položaj obe zemlje koje vrše taj uticaj. Uzmimo da Francuska i Nemačka raspolažu jednakim snagama, mada bi nemačke snage, očigledno, mogle biti jače. Ali, sada je, po našem mišljenju, dovoljno dokazano da se neposredni vojnički uticaj Francuza prostire samo na Pijemont, čak i u najpovoljnijem slučaju, tj. kada su im Valis i Simplon otvoreni, i da taj uticaj mogu proširiti na udaljenije oblasti tek onda kada prethodno dobiju bitku. Naprotiv, naš uticaj prostire se na celu Lombardiju i na rejon gde se Pijemont spaja sa Poluostrovom, te bi nas najpre morali potući da bi nas lišili toga uticaja. Ali kad postoji takav geografski položaj koji Nemačkoj obezbeđuje prevlast, onda njenom uticaju ne može da konkuriše Francuska.

Nedavno je general Hailbronner u auzgburškom »Allgemeine

Zeitung» rekao otprilike ovo: Nemačka ima drugu ulogu, a ne da služi kao gromobran za gromove koji se spremaju da udare nad glavom bonapartističke dinastije. Sa istim pravom mogli bi Italijani da kažu: Italija ima drugu ulogu, a ne da služi kao odbojnik protiv udara Francuza na Nemačku i da je Austrijanci iz zahvalnosti za to počaste batinama. Ali, ako Nemačka ima interesa u tome da ovde zadrži jedan takav odbojnik, onda će to, svakako, postići daleko bolje ako sa Italijom uspostavi dobre odnose, ako da pravo nacionalnom pokretu da se razvija i ako prepusti italijanske poslove Italijanima sve dotle dok se oni ne mešaju u nemačke stvari. Radowitzevo tvrđenje da bi Francuska već sutra morala biti gospodar Gornje Italije ako bi je Austrija danas napustila, bilo je isto tako neosnovano u svoje vreme, kao što je to bilo još pre tri meseca. Kako stvari danas stoje, čini se da se to tvrđenje može i ostvariti, ali u sasvim suprotnom smislu od onoga što je Radowitz tvrdio. Ako 25 miliona Italijana ne bi mogli da brane svoju nezavisnost, onda bi to još manje moglo da uradi dva miliona Danaca, četiri miliona Belgijanaca i tri miliona Holanđana. Bez obzira na to, mi ne čujemo da se pobornici nemačke vladavine u Italiji žale na francusku i švedsku vladavinu u ovim zemljama i da traže da se ona zameni nemačkom vladavinom.

U pogledu jedinstva, mislimo da se Italija može ujediniti, pa će u tom slučaju voditi svoju sopstvenu politiku, koja bezuslovno neće biti ni nemačka ni francuska i koja, zbog toga, ne može biti štetnija za nas nego za Francuze, ili će ostati rasparčana, a tada će nam ta rasparčanost obezbediti saveznike u Italiji u svakom ratu sa Francuskom.

Nesumnjivo je samo jedno: mi ćemo uvek imati znatnog uticaja u Italiji sve dotle *dok budemo jaki kod svoje kuće*, bez obzira na to da li imamo Lombardiju ili ne. Prepustimo li Italiji da sama rešava svoja pitanja, onda će i mržnja Italijana prema nama sama po sebi nestati, a naš prirodan uticaj na njih bezuslovno će postati mnogo značajniji, tako da se pod izvesnim uslovima može pretvoriti u stvarnu hegemoniju. Stoga, umesto da svoju snagu tražimo u držanju tuđe teritorije i u ugušivanju jedne strane narodnosti, čija se sposobnost za dalji razvitak može poricati samo iz predrasude, mi bismo bolje učinili kad bismo se postarali za to da *budemo jedinstveni i jaki u svojoj sopstvenoj kući*.

III

Ni po babu ni po stričevima. Ako zahtevamo Po i Minčo za zaštitu ne toliko od Italijana koliko od Francuza, onda se ne smemo čuditi ako i Francuzi traže rečne linije da se zaštite od nas.

Težište Francuske se ne nalazi u centru zemlje na Loari, kod Orleansa, već na severu, na Seni, u Parizu, a iskustvo je dva puta pokazalo da je pala cela Francuska posle pada Pariza⁽⁹⁴⁾. Stoga se vojni značaj oblika francuskih granica određuje, pre svega, prema zaštiti koju one pružaju Parizu.

Pravolinijsko odstojanje od Pariza do Liona, Bazela, Štrasburga i Lauterburga skoro je podjednako i iznosi otprilike 55 nemačkih milja. Svaki napadač koji bi upao u Francusku iz Italije sa ciljem da zauzme Pariz, mora da proдре u rejon Liona, između Rone i Loare, ili još severnije ako ne želi da izloži opasnosti svoje komunikacije. Na taj način, alpska granica Francuske, južno od Grenobla, ne dolazi u obzir za nadiranje prema Parizu, pošto je Pariz potpuno zaštićen sa te strane.

Počev od Lauterburga francuska granica se odvaja od Rajne i pod pravim uglom skreće od nje na severozapad; od Lauterburga do Denkerka ona čini skoro pravu liniju. Tu se, dakle, prekida kružni luk, koji poluprečnikom Pariz—Lion opisujemo preko Bazela, Štrasburga i Lauterburga; upravo, severna granica Francuske obrazuje tetivu prema ovom luku, tako da kružni odsečak, koji leži s one strane tetive, ne pripada Francuskoj. Najkraći komunikacijski pravac od Pariza do severne granice, tj. pravac Pariz—Mons, iznosi samo polovinu poluprečnika Pariz—Lion ili Pariz—Štrasburg.

U tim jednostavnim geometrijskim odnosima i jeste razlog što je Belgija morala uvek da bude bojište u svima ratovima koji su na severu vođeni između Francuske i Nemačke. Belgija obuhvata celu istočnu Francusku od Verdena i gornje Marne sve do Rajne, a to znači da bi vojska koja prodire iz Belgije mogla da stigne do Pariza pre no što bi francuska vojska, koja se nalazi na Rajni, uspela da se povuče preko Verdena i Šomona. Prema tome, vojska koja uspešno nadire iz Belgije može se uvek ukliniti između Pariza i francuske mozelske ili rajnske vojske. To je utoliko lakše što je put od belgijske granice

do mesta na Marni koja su od odlučujućeg značaja za obuhvat (Mo, Šato-Tijeri, Eperne) još kraći nego put do samog Pariza.

Ali nije samo to. Na celoj liniji od Meze do mora zemljište na pravcu Pariza ne pruža ni najmanju prepreku neprijatelju sve dok ne stigne na reku Enu i donju Oazu, ali je i njihov pravac toka prilično nepodesan za odbranu Pariza sa severa. One ni 1814. ni 1815. godine nisu pričinjavale ozbiljne teškoće za nastupanje. Ali, ako i prihvatimo da se ove reke mogu uključiti u odbrambeni sistem u području Senec i njenih pritoka, kao što su delom i bile uvučene 1814. godine, onda samim tim potvrđujemo činjenicu da stvarna odbrana Pariza počinje tek od Kompjenja i Soasona i da se prvi odbrambeni položaj, koji štiti Pariz sa severa, nalazi svega 12 milja od Pariza.

Teško je zamisliti slabiju državnu granicu od francuske granice prema Belgiji. Poznato je koliko je Vauban uložio napora da bi nedostatak u prirodnom odbrambenim elementima nadoknadio veštačkim utvrđenjima; takođe je poznato da se napadač 1814. i 1815. godine probio kroz trostruki tvrđavski pojas i da ga gotovo nije ni uzimao u obzir. Zna se kako je 1815. godine padala tvrđava za tvrđavom pod udarom samo jednog pruskog korpusa, posle neverovatno kratke opsade i bombardovanja. Aven se predao 22. juna 1815. godine, pošto je pola dana bio tučen sa 10 poljskih haubica. Tvrđava Giz se predala grupi od 10 poljskih topova, a da sama nije ispalila nijedan metak. Mobež je kapitulirao 13. jula, 14 dana posle početka opsade. Landresi je otvorio svoja vrata 21. jula, 36 časova posle početka opsade i dvočasovnog bombardovanja, pošto je opsađivač izbacio svega 126 granata i 52 puna zrna. Marijenburg je zahtevao da se radi časti *pro forma* izradi samo jedna tranšeja za opsadu i da se ispalji jedno jedino zrno od 24 funte i predao se 28. jula. Filipvil je izdržao dvodnevnu opsadu i nekoliko časova bombardovanja, a Rokroa se predao 26 časova posle početka izgrađivanja opsadnih rovova i posle dvočasovnog bombardovanja. Samo se Mezijer držao 18 dana posle početka kopanja opsadnih rovova. Među komandantima tvrđava izbila je neka pomama za kapitulacijom, koja nije mnogo zaostajala od one u Pruskoj posle bitke kod Jene. Iako se navodi da su 1815. godine ova mesta bila dotrajala, sa slabim posadama i rdavo naoružana, ipak se ne sme zaboraviti da su ove tvrđave, sem pojedinih izuzetaka, *uvek* morale biti zanemarivane. Danas je Vaubanov trostruki pojas izgubio svaki značaj; on je stvarno od štete za Francusku. Nijedna tvrđava zapadno od Meze, sama po sebi, nigde ne štiti nijedan zemljišni odsek, niti se ma gde mogu naći četiri ili pet tvrđava koje bi zajedno obrazovale jednu grupu unutar koje bi neka armija našla zaštitu i u isto vreme sačuvala manevarsku sposobnost. To dolazi otuda što nijedna od njih ne leži na velikoj reci. Reke Lis, Šelda i Sambra dobijaju vojni značaj tek u oblasti Belgije. Tako se dejstvo ovih tvrđava, koje su razbacane po otvorenom polju, ne proteže dalje od dometa njihovog topovskog zrna. Izuzev nekoliko velikih utvrđenih mesta sa

slagalištima na granici, koja mogu da služe kao baze za napad na Belgiju, i nekoliko tačaka na Mezi i Mozelu koje imaju strategijski značaj, sva ostala utvrđena mesta i forovi na severnoj granici Francuske izazivaju samo najbesciljnije rasipanje oružanih snaga. Svaka vlada koja bi ih razorila učinila bi uslugu Francuskoj, ali kako bi se sa tim pomirilo francusko tradicionalno »sujeverje«?

Na taj način francuska severna granica je u najvećem stepenu nepodesna za odbranu; nju je, u stvari, nemoguće braniti, a Vaubanov utvrđeni pojas, umesto da je ojača, i dandanas služi samo kao izraz priznanja i spomenik njene slabosti.

Kao što teoretičari srednjoevropske velesile traže rečnu liniju u Italiji, tako i Francuzi traže istu takvu liniju s one strane svoje severne granice, tj. liniju koja bi im obezbedila siguran odbrambeni položaj. Koja bi to rečna linija mogla da bude?

Prva linija, koja se ukazuje, bila bi linija donje Šelde i Dile, produžena do ušća Sambre u Mezu. Ta bi linija odsekla veći deo Belgije u korist Francuske. Ona bi obuhvatila Udenard, Žemap, Fleris, Linji i Vaterlo⁽⁹⁵⁾, tj. skoro sva čuvena bojišta na kojima su se borili Francuzi i Nemci. Ali ona još uvek ne obrazuje nikakvu odbrambenu liniju, jer između Šelde i Meze ostavlja veliku pukotinu kroz koju neprijatelj može nesmetano da prodira.

Druga linija bila bi sama Meza. Kad bi Francuska držala levu obalu Meze, onda njen položaj ipak ne bi bio tako povoljan kao položaj Nemačke, kad bi Nemačka držala samo liniju Adide u Italiji. Dok linija Adide pravi skoro oblik potpunog kruga, dotle ga Meza pravi samo veoma malo. Kad bi Meza tekla od Namira ka Antverpenu, ona bi obrazovala mnogo bolju graničnu liniju. Međutim, umesto toga, ona od Namira skreće na severoistok i tek iza Venloa teče u velikom luku u pravcu Severnog mora.

U slučaju rata, cela teritorija između Meze i mora, severno od Namira, bila bi zaštićena samo svojim tvrđavama. Neprijatelj bi uvek naišao na francusku vojsku u ravnici južnog Brabanta kad bi prešao preko Meze, dok bi francuska ofanziva na nemačku levu obalu Rajne odmah naišla na jaku liniju Rajne, tj. sasvim neposredno na kelnski utvrđeni logor. No, upadni ugao Meze između Sedana i Liježa takođe slabi ovu liniju, bez obzira na to što je prostor u tome uglu ispunjen Ardenima. Na taj način, linija Meze na jednom mestu pruža Francuzima suviše dobru, a na drugom suviše slabu odbranu granice. Sad pogledajmo dalje.

Ako stavimo jedan krak našeg šestara na kartu, ponovo na Pariz, a poluprečnikom Pariz—Lion opišemo luk od Bazela do Severnog mora, onda ćemo naći da tok Rajne od *Bazela do njenog ušća* sa neverovatnom tačnošću ide po *ovom luku*. Udaljenje svih važnijih tačaka na Rajni od Pariza skoro je potpuno isto, sa razlikom od nekoliko milja. *To je zapravo, razlog francuskih pretenzija na rajnsku granicu.*

Kad bi Francuska držala Rajnu, onda bi Pariz, u slučaju sukoba

sa Nemačkom, stvarno predstavljao centar Francuske. Svi poluprečnici koji se od Pariza stižu ka ugroženim graničnim tačkama na Rajni ili na Juri jednake su dužine. Ispupčena periferija kruga svuda je okrenuta prema neprijatelju koji iza nje mora da vrši obilazne manevre, dok bi francuske armije mogle da se kreću kraćom tetivom i da preteknu neprijatelja. Podjednako dugački operacijski pravci i pravci za povlačenje raznih armija znatno olakšavaju njihovo prikupljanje unazad i samim tim omogućavaju da se dve od tih armija sjedine na određenom mestu za nanošenje glavnog udara na razdvojenog neprijatelja.

Kad bi francuska granica bila na Rajni, tada bi francuski odbrambeni sistem — što se tiče *prirodnih* uslova — bio jedan od onih koje general Willisen naziva »idealnim«, od kojih se ništa bolje ne može poželeti. Jak unutrašnji odbrambeni sistem senskog basena, koji obrazuje lepezasti sliv Seninih pritoka: Jone, Oba, Marne, Ene i Oaze, na kome je Napoleon 1814. godine dao saveznicima tako surove lekcije iz strategije⁽⁹⁶⁾, tek tada bi bio podjednako zaštićen u svima pravcima. A neprijatelj, koji skoro istovremeno sa svih strana prilazi ovom rejonu, može se zadržati na rekama sve dotle dok francuske armije ne budu u stanju da prikupljenim snagama napadnu posebno svaku od njegovih odvojenih kolona. Međutim, ako se ne bi držala rajnska linija, onda bi se odbrana mogla konsolidovati na najvažnijoj tački, kod Kompjenja i Soasona, to jest tek na 12 milja od Pariza.

Ni u jednom delu Evrope odbrana se ne može potpomoci tako brzom koncentracijom velikih snaga zahvaljujući železnici kao na prostoru između Rajne i Sene. Iz centra Pariza zrakasto se razilaze železničke linije ka Bulonju, Bridžu, Ganu, Antverpenu, Mastrihtu, Liježu i Kelnu, ka Manhajmu i Majncu preko Meca, ka Štrasburgu, Bazelu, Dižonu i Lionu. Ako bi se neprijatelj pojavio sa najvećim snagama bilo na kojoj tački, iz Pariza mu se železnicama može baciti ususret celokupna rezervna armija. Unutrašnja odbrana senskog basena naročito se pojačava još i time što svi železnički kraci u njegovoj unutrašnjosti prolaze dolinama reka (Oaze, Marne, Sene, Oba, a delom i Jone). Ali to još nije sve. Tri koncentrična železnička luka, u dužini najmanje jedne četvrtine kruga, obilaze oko Pariza približno na jednakim odstojanjima: prvi preko železničkih pruga na levoj obali Rajne, koje se sada skoro neprekidno pružaju od Nojsa do Bazela; drugi, od Ostende i Antverpena preko Namira, Arlona, Tionvila, Meca i Nansija ka Epinalu, takođe će biti uskoro završen i najzad, treći, koji ide od Kalea, preko Lila, Duea, Sen Kantena, Remsa, Šalona na Marni i Sen Dizijea u pravcu Šomona. Na taj način, svuda u tom rejonu postoje sredstva i mogućnosti da se za najkraće vreme koncentrišu velike mase trupa na bilo kojoj tački. Tu bi odbrana, čak i bez svih tvrđava, zahvaljujući prirodi i veštini, kao i manevarskoj sposobnosti trupa, bila tako jaka da bi neprijatelj prilikom upada u Francusku morao da računa na sasvim drugi otpor no što je to bilo 1814. i 1815. godine.

Rajna, kao granična reka, imala bi samo jedan nedostatak. Sve dotle dok jedna njena obala bude sasvim nemačka a druga potpuno francuska, dotle nijedan od ovih naroda neće vladati njom. Prelaz jače vojske, ma kojoj naciji pripadala, ne bi se nigde mogao sprečiti; to smo videli stotinu puta, a strategija nam daje razloge zašto to mora tako da bude. Ako bi Nemci preduzeli ofanzivu nadmoćnijim snagama, onda bi se francuska odbrana mogla srediti tek nešto dalje unazad: severna armija na Mezi između Venloa i Namira; mozelska armija na Mozelu, otprilike kod ušća reke Sara; gornjorajnska armija na gornjem Mozelu i gornjoj Mezi. Da bi potpuno ovladali Rajnom, kako bi se mogli energično suprotstaviti neprijateljskom prelazu preko nje, Francuzi bi morali da raspolažu utvrđenim mostobranima na desnoj obali Rajne. Napoleon je postupio sasvim u skladu sa tim kada je francuskom carstvu bez ustezanja pripojio: Vezel, Kastel i Kel.¹⁹⁷¹ U sadašnjoj situaciji njegov sinovac mogao bi osim toga da izdejstvuje još i Erenbrajštajn i Dojc, a prema potrebi i mostobran kod Germershajma, kao dopunu krasnim utvrđenjima koja su Nemci izgradili na levoj obali Rajne. Tada bi vojno-geografski sistem Francuske bio savršen i za ofanzivu i za defanzivu, tako da bi mu neka nova dopunjavanja mogla samo biti od štete. A koliko se taj sistem zasniva na samom svom prirodnom sklopu i koliko je to samo po sebi razumljivo, saveznici su ubedljivo dokazali 1813. godine. Francuska je stvorila taj sistem nepunih 17 godina pre toga, a ipak se smatralo kao da je samo po sebi razumljivo što su moćni saveznici, i pored svoje nadmoćnosti i francuske nemoći, pri pomisli da uzdrmaju taj sistem, ustuknuli kao pred skrnavljenjem svetinje. A da ih elementi nemačkog nacionalnog pokreta nisu povukli kao bujica, Rajna bi još i danas bila francuska reka.

Ali, Francuzi bi tek tada ispunili dug prema sebi kad bismo im ustupili ne samo Rajnu, već i mostobrane na desnoj obali, kao što bi ga i mi, po mišljenju Radowitza, Willisena i Hailbronnara, ispunili prema sebi kad bismo u svojim rukama zadržali Adidu i Minčo sa mostobranima kod Peskere i Mantove. Ali, tada bismo i Nemačku sasvim onesposobili u odnosu na Francusku kao što je Italija sada onesposobljena u odnosu na Nemačku. A tada bi Rusija, kao 1813. godine, postala prirodni »oslobodilac« Nemačke (kao što se sada Francuska ili, upravo francuska vlada, pojavljuje kao »oslobodilac« Italije) i, kao nagradu za svoj nesebičan trud, tražila samo nekoliko malih oblasti — kao Galiciju i Prusku — da bi zaokružila Poljsku, pošto je Poljska preko njih takođe »okružena«.

Koliko su za nas važni Adida i Minčo, toliko je, i još mnogo više, Rajna važna za Francusku. Ako se iz Venecijanske oblasti, koja bi se nalazila u rukama Italije i eventualno Francuske, mogu obići Bavorska i Gornja Rajna i otvoriti put za Beč, onda se iz Belgije i Nemačke preko same Belgije može obići cela istočna Francuska i mnogo uspešnije otvoriti put ka Parizu. Dok od Soče do Beča ima

punih 60 milja, i to po zemljištu koje pruža izvesne mogućnosti za odbranu, dotle od Sambre do Pariza ima 30 milja, a tek na 12 milja od Pariza, tj. kod Soasona ili Kompjenja, nalazi se rečna linija, koja je donekle pogodna za odbranu. Ako bi se Nemačka, po mišljenju Radowitza, ustupanjem Adide i Minča, unapred postavila u takav položaj, u koji bi, inače, dospela posle jednog neuspešnog ratnog pohoda, onda se Francuska sa svojim sadašnjim granicama, već nalazi u takvom položaju kao da je imala granicu na Rajni i izgubila dva pohoda, jedan oko tvrđava na Rajni i Mezi, a drugi na bojištu u belgijskim ravninama. Tek jak položaj gornjoitalijanskih tvrđava donekle bi se mogao uporediti sa položajem na donjoj Rajni i Mezi. Zar se od Mastrihta, Kelna, Jiliha, Vezela i Venloa, sa nezatnom dopunom i možda još dve tačke u međuprostorima, ne bi mogao stvoriti isto tako snažan sistem koji bi potpuno štitiio Belgiju i severni Brabant, i u isto vreme omogućio francuskoj vojsci — suviše slaboj za operacije na otvorenom polju — da svojim manevrovanjem zadrži na rekama znatno jače neprijateljske snage i da se, najzad, pomoću željeznica nesmetano povuče u belgijske ravnice ili na Due?

Mi smo u toku celog ovog razmatranja pretpostavljali da je Belgija potpuno otvorena za nemački napad na Francusku i da je u savezu sa Nemačkom. Pošto smo bili prinudeni da iznosimo dokaze sa francuskog stanovišta, mi smo na to imali isto pravo kao i naši protivnici na Minču, kad su Italiju — i to slobodnu i ujedinjenu Italiju — smatrali kao zemlju koja je uvek neprijateljski raspoložena prema Nemicima. Kad god su u pitanju takve stvari, sasvim je pravilno da se najpre razmatra najgori slučaj i da se, pre svega, priprema za njega. A tako moraju da postupaju i Francuzi kada danas razmatraju odbrambenu sposobnost i strategijsku konfiguraciju svoje severne granice. Mi ovde ne možemo preći preko toga da je Belgija, prema evropskim ugovorima, isto tako neutralna zemlja kao i Švajcarska. Na prvom mestu, istorijska praksa mora tek da dokaže da ta neutralnost u nekom evropskom ratu predstavlja nešto više od običnog parčeta hartije, a na drugom mestu, Francuska, ni u kom slučaju, neće moći da računa sa tom neutralnošću toliko sigurno, da bi u vojnom pogledu smela celu granicu prema Belgiji da tretira tako kao da umesto te zemlje postoji zaštitni morski zaliv između Francuske i Nemačke. Prema tome, na kraju krajeva, slabost granice ostaje ista, bilo da se sada zaista aktivno brani, bilo da su samo izdvojene trupe koje bi je posele u slučaju eventualnog napada.

Ovim smo dovoljno povukli paralelu između Poa i Rajne. Zanimarimo li činjenicu da se na Rajni nalaze veća prostranstva, što, međutim, može samo da pojača francuske zahteve, onda je sličnost ove dve reke tako savršena kako se to samo može poželeti. Treba se nadati da će nemački vojnici, u slučaju rata, stvarno braniti Rajnu na Pou sa većim uspehom nego što to teorijski čine političari sred-

njoevropske velesile; oni svakako brane Rajnu na Pou, ali — samo za Francuze.

Uostalom, za slučaj da Nemce jednom ipak zadesi takva nesreća da izgube svoju »prirodnu granicu«, tj. Po i Minčo, mi ćemo sprovesti analogiju još i dalje. Francuzi su držali svoju »prirodnu granicu« svega 17 godina, a otada su skoro 45 godina bili prinuđeni da se snalaze i bez nje. Za to vreme njihovi najbolji vojni autoriteti došli su i teorijskim putem do zaključka da nekorisnost Vaubanovog tvrđavskog pojasa za odbranu od upada nalazi svoje obrazloženje u načelima moderne ratne veštine, i da, prema tome, ni slučajnost ni toliko omiljena fraza »trahison«¹ nisu omogućili saveznicima 1814. i 1815. godine da bezbrižno prođu između tvrđava. Tek posle toga postalo je potpuno jasno da treba nešto preduzeti za obezbeđenje izložene severne granice. No, i pored toga, bilo je jasno kao na dlanu da nije bilo nikakvog izgleda da se granica na Rajni može tako skoro dobiti. Šta je trebalo raditi?

Francuzi su se pomogli na jedan način koji dolikuje velikom narodu: oni su utvrdili Pariz i prvi put u novijoj istoriji pokušali da svoju prestonicu pretvore u utvrđeni logor džinovskih razmera. Vojni stručnjaci staroga kova vrteli su glavom zbog ovog neshvatljivog poduhvata. Bačene pare, samo da se zadovolji pusta francuska hvalisavost! Ništa od toga, čisto vetropirstvo, ko je ikad čuo za neku tvrđavu koja ima obim od devet milja i milion stanovnika! Kako će se braniti takva tvrđava, ako se u nju ne smesti posada koja bi bila jaka kao polovina čitave vojske? Kako će se obezbediti ishrana ovih ljudi? Ludorija, francuska nadmenost, bezbožni greh, ponavljanje zidanja vavilonske kule! Tako je staromodni vojnik osuđivao taj novi poduhvat, tj. onaj isti vojnik koji je izučavao opsadni rat na Vaubanovom šestouglu, a čiji metodi pasivne odbrane ne znaju za veći protivnapad od ispada pešadijskog voda iz pokrivene saobraćajnice do podnožja glasijske! Međutim, Francuzi su mirno produžili svoju izgradnju i — iako Pariz još nije izdržao vatrenu probu — doživeli su tu satisfakciju da su im vojni stručnjaci cele Evrope, koji nisu bili staromodni, priznali da su u pravu, da je Wellington počeo da pravi planove za utvrđivanje Londona, da je oko Beča, ako se ne varamo, već počela izgradnja izdvojenih forova, i da se bar diskutuje o utvrđivanju Berlina. Oni su sami baš na primeru Sevastopolja morali da steknu iskustvo kakvu izvanrednu snagu ima jedan kolosalno veliki utvrđeni logor kad ga poseda cela armija koja izvodi aktivnu odbranu širokih razmera. Uostalom, Sevastopolj je imao samo jedan tvrđavski bedem i poljska utvrđenja, ali bez obloženih eskarpi i odvojenih forova!

Otkako je Pariz utvrđen, Francuskoj nije neophodno potrebna granica na Rajni. Kao i Nemačka u Italiji, tako će i Francuska morati

¹ »izdajstvo«

da brani svoju severnu granicu u prvom redu ofanzivno. Raspored železničke mreže pokazuje da je ta stvar shvaćena baš tako. Ako bi ta ofanziva bila odbijena, francuska vojska bi se definitivno zaustavila na Oazi i Eni, jer bi neprijateljsko nastupanje izgubilo svaki smisao, pošto bi armija koja prodire iz Belgije sama po sebi bila isuviše slaba za dejstvo protiv Pariza. Francuska severna armija mogla bi da sačeka dolazak ostalih armija iza Ene, držeći sigurnu vezu sa Parizom, a u najgorem slučaju iza Marne, zauzimajući ofanzivni bočni položaj i naslanjajući se levim krilom na Pariz. Neprijatelju ne bi ništa drugo preostalo, no da nastupa ka Šato-Tijeriju i da dejstvuje protiv komunikacija mozelske i rajnske armije. Međutim, ta akcija ni izdaleka ne bi imala takav odlučujući značaj kao pre kad Pariz nije bio utvrđen. Čak i u najgorem slučaju neprijatelj ne može preseći povlačenje ostalih francuskih armija preko Loire. Koncentrisani u tom rejonu, Francuzi će još uvek biti dovoljno jaki da izlože opasnosti napadačevu armiju, oslabljenu i podeljenu zbog opsade Pariza ili, štaviše, da se probiju do Pariza. Jednom rečju, zahvaljujući utvrđenom Parizu, otupljuje se oštrica akcije obilaženja preko Belgije, ono više ne bi bilo presudno, a lako se mogu predvideti opasnosti koje takvo obilaženje povlači sobom i sredstva koja mu treba suprotstaviti.

Učinićemo dobro ako se ugledamo na primer Francuza. Bilo bi mnogo bolje kada bismo se pripremali za onaj neizbežan momenat kada ćemo se odreći Italije, no što dozvoljavamo da nas zaglušuju povikom o prekoj potrebi držanja neke teritorije izvan Nemačke, koju Nemačka iz dana u dan sve manje može držati. Ukoliko ranije budemo počeli izgradnju tvrđava koje su nam potrebne za taj slučaj, utoliko će biti bolje. O tome gde i kako ih treba rasporediti nismo pozvani da kažemo nešto više od onoga što smo pomenuli u svojim ranijim nagoveštajima. Samo, ne bi trebalo podizati iluzorna zaprečna utvrđenja i zbog njih zanemariti one jedine tvrđave koje bi omogućile zaustavljanje armije u povlačenju, tj. utvrđene logore i grupe tvrđava na rekama.

IV

Sada smo videli kuda vodi teorija prirodnih granica koju su izneli političari koji zastupaju stvaranje srednjoevropske velesile. Isto onoliko prava koliko Nemačka ima na Po, ima i Francuska na Rajnu. Ako Francuska ne teži da radi sticanja povoljnog vojnog položaja prisajedini 9 miliona Valonaca, Holandana i Nemaca, onda ni mi nemamo nikakvo pravo da težimo da radi vojnog položaja podjarmimo 6 miliona Italijana. A ta prirodna granica, tj. Po, na kraju krajeva, nije ništa drugo do vojni položaj, a ona, kako nam kažu, samo zbog toga treba da bude u nemačkim rukama.

Teorija prirodnih granica rešava pitanje Šlezvig-Holštajna jednom parolom: (*Danmark til Eideren!*). Danska do Ajdera!^[98] Šta to Danci drugo traže nego svoj Po i *Minčo* koji se tamo zove Ajder, i svoju Mantovu, koju zovu Fridrihštad?

Po teoriji prirodnih granica Rusija ima isto toliko prava na Galiciju i Bukovinu i na zaokruženje svoje granice u pravcu Baltičkog mora, što, u najmanju ruku, zahvata celu prusku desnu obalu Visle, koliko i Nemačka na Po. Ona će docnije, posle nekoliko godina, sa istim pravom moći da postavi zahtev da Odra bude prirodna granica ruske Poljske.

Teorija prirodnih granica primenjena na Portugaliju, zahteva proširenje ove zemlje do Pirineja i dozvoljava da se cela Španija uključi u nju.

Isto tako, ako se moraju uzimati u obzir zakoni večite pravednosti, onda se i prirodna granica kneževine Rojs—Grajc—Šlajc—Lobenštajn^[99] može proširiti u najmanju ruku do granice Nemačkog saveza i povrh toga još dalje sve do reke Po, a možda i do Visle. Ta i kneževina Rojs—Grajc—Šlajc—Lobenštajn mogla bi da zahteva da ostvari svoja prava isto tako kao i Austrija.

Ako je tačna teorija prirodnih granica, koja se zasniva isključivo na vojnim obzirima, kako onda treba da nazovemo nemačke diplomate koji su nas na bečkom kongresu^[100] stavili pred opasnost da Nemci ratuju protiv Nemaca, dopustili da izgubimo liniju Meze, ostavili otvorenu istočnu nemačku granicu i prepustili strancima da određuju spoljne granice Nemačke i da je ponovo podele iznutra? Zaista,

nijedna zemlja nema toliko razloga da se žali na bečki kongres kao Nemačka. Ali, ako se mi poslužimo merilom prirodnih granica, kakav će ugled tek tada imati tadašnji nemački državnici! I ti isti ljudi koji brane teoriju prirodnih granica na Pou žive od nasleđa naših diplomata iz 1815. godine i produžavaju sa tradicijama bečkog kongresa.

Možda želite jedan primer za ovo?

Kada se Belgija 1830. godine odvojila od Holandije^[101], tada su podigli svoj glas baš oni isti ljudi koji sada prave životno pitanje od linije na Minču. Oni su se žestoko ljutili zbog rasparčavanja susedne jake nizozemske države, koja je imala da služi kao bedem protiv Francuske i koja se, štaviše — toliko je još bilo sujeverja posle svih iskustava u toku dvadeset godina! — morala obavezati da će pojasu Vaubanovih tvrđava, grandioznom delu svoje vrste, suprotstaviti usku liniju tvrđava. Kao da su se velesile bojale da će i Aras, i Lil, i Due i Valansijen jednog lepog jutra ući u Belgiju sa svim svojim bastionima, polulinetama i linetama i razmestiti se tamo kao kod svoje kuće! Tada su predstavnici tog istog glupog mišljenja, protiv kojeg se ovde borimo, zapomagali kako se Nemačka nalazi u opasnosti, pošto je Belgija samo jedan bezvoljan privesak Francuske i neminovno neprijatelj Nemačke, i kako se sada skupe tvrđave, koje su podignute nemačkim novcem (tj. otetim od Francuza) u cilju odbrane protiv Francuske, nalaze u francuskim rukama i poslužiće im protiv nas. A pošto se francuska granica pomakla preko Meze i Šelde, oni su se pitali koliko još treba čekati pa da se ona pomakne i do Rajne. Većina od nas još sasvim dobro pamti ove jadikovke. I šta se, u stvari, dogodilo? Belgija se od 1848. godine, naročito od vremena bonapartističke restauracije, sve odlučnije okretala od Francuske i približavala Nemačkoj. Štaviše, ona se sada već može smatrati spoljnim članom Nemačkog saveza.^[30] A šta su uradili Belgijanci čim su istupili protiv Francuske kao neka vrsta opozicije? Oni su razrušili sve tvrđave, koje su njihovoj zemlji bile nametnute mudrošću bečkog kongresa, kao *potpuno beskorisne protiv Francuske* i oko Antverpena izgradili utvrđeni logor, dovoljno prostran da može prihvatiti celu vojsku, da bi u slučaju francuskog upada u njemu mogla da sačeka englesku ili nemačku pomoć. U tome su imali potpuno pravo.

Ona ista mudra politika koja je 1830. godine htela da katolička Belgija, u kojoj se prvenstveno govori francuski, ostane i dalje prikovana uz protestantsku Holandiju, u kojoj se govori holandskim jezikom, ta ista mudra politika od 1848. godine hoće silom da drži Italiju pod austrijskim jarmom i da nama, Nemcima, nametne odgovornost za austrijska dela u Italiji. A sve ovo samo iz straha od Francuske. Izgleda da se ceo patriotizam ove gospode sastoji u tome što ih zahvata grozničavo uzbuđenje čim se pomene Francuska. Kao da još uvek nisu preboleli udarce koje im je stari Napoleon izdellio pre 50 - 60 godina.

Mi, zaista, ne spadamo među one koji potcenjuju vojnu snagu

Francuske. Mi vrlo dobro znamo da, na primer, nijedna armija u Nemačkoj ne može da se meri sa francuskom u lakoj pešadiji, iskustvu i veštini u partizanskom ratovanju, a i u nekim granama nauke o artiljeriji. Zaista je došlo krajnje vreme da čoveka izda strpljenje kad vidi kako se ljudi hvale brojkom od 1 200 000 nemačkih vojnika kao da su to nepokretne i na šahovskoj tabli raspoređene figure, sa kojima gospodin doktor Kolb igra partiju protiv Francuske za Alzas i Loren^[102], i kada ti isti ljudi u svakoj prilici otkrivaju svoju bojazan, da je samo po sebi razumljivo da će dvostruko manji broj Francuza do nogu potući ovih 1 200 000 ljudi, ukoliko se tih 1 200 000 ljudi ne zavuku u potpuno neosvojive položaje. Vreme je da, nasuprot takvoj politici pasivne odbrane, podsetimo da nijedna defanziva nije efikasnija od aktivne odbrane koja se ofanzivno izvodi, iako je Nemačka, uglavnom, možda upućena na defanzivu sa primenom ofanzivnih protivudara. Vreme je da se podsetimo da smo baš u napadu dosta često pokazivali svoju nadmoćnost kako prema Francuzima, tako i prema drugim nacijama.

«Uostalom, duhu naših vojnika je svojstven napad; to je sasvim dobro»

rekao je Friedrich Veliki o svojoj pešadiji.^[103] A o tome kako je njegova konjica umela da juriša, mogli bi da posvedoče Roßbach, Zorn-dorf i Hohenfriedberg.^[104] Kako je nemačka pešadija umela da napada 1813. i 1814. godine — najbolje dokazuje poznata Blücherova instrukcija koja je izdata u početku pohoda 1815. godine:

«Pošto nas je iskustvo naučilo da francuska vojska ne može da izdrži juriš na nož naših bataljionskih masa, onda to pravilo treba uvek primenjivati kad se radi o tome da se neprijatelj pregazi ili da se zauzme neki položaj.»

Naše najbolje bitke bile su ofanzivne bitke, a ako nemačkom vojniku nedostaje neka od osobina francuskog vojnika, onda je to sigurno ona veština da se radi odbrane ugnezdi po selima i kućama. On se u napadu može meriti sa francuskim vojnikom, što je često i dokazao na delu.

Uostalom, sama ova politika, ako i apstrahujemo njene osnovne motive, sastoji se u ovome: izazvati najpre mržnju svih naših malih suseda prema nama pod izgovorom odbrane tobožnjih ili apsurdno preteranih nemačkih interesa, a zatim se ljutiti na njih zato što više nagingju Francuskoj. Bilo je potrebno 5 godina bonapartističke restauracije da se Belgija otrgne od saveza sa Francuskom, u koji je bila naterana politikom Svete alijanse^[105], koja se od 1815. produžila do 1830. godine; a u Italiji smo Francuzima stvorili takav položaj koji je stvarno bolji od linije Minčo. Pa ipak je francuska politika prema Italiji bila tupoglava, egoistička i eksploatatorska, tako da bi Italijani, ukoliko su naši postupci iole lojalni, nesumnjivo više nagingjali nama nego Francuskoj. Dovoljno je poznato kako su Napoleon, njegovi nemesnici i komandanti od 1796. do 1814. godine iz Italije izvlačili novac,

životne namirnice, umetničke vrednosti i ljude. Godine 1814. došli su Austrijanci kao »oslobodioci« i bili su primljeni kao oslobodioci. (Kako su oni oslobodili Italiju, o tome govori mržnja koju svaki Italijan gaji prema Tedeschi¹.) Toliko o praktičnoj strani francuske politike u Italiji. O njenoj teorijskoj strani treba samo da kažemo da ona poznaje samo jedno načelo: *Francuska nikad ne može dozvoliti uspostavljanje jedinstvene i nezavisne Italije*. To načelo je ostalo nepokolebljivo sve do Louis-a Napoleona, i, da bi se izbegli svi nesporazumi, La Guéronnière je morao da ga sada još jednom proglasi za večnu istinu.^[106] Pa, zar se mi Nemci, uz tako ograničenu čitinsku politiku Francuske, politiku koja bez ustezanja traži pravo mešanja u unutrašnje poslove Italije, treba da plašimo da će Italija, kad se više ne bude nalazila pod neposrednom nemačkom vlašću, uvek biti poslušan francuski sluga protiv nas? To je zaista smešno. To je ona stara jadicovka iz 1830. godine zbog Belgije. Pored svega toga, Belgija nam je prišla, iako je nismo molili, a isto tako i Italija bi morala da nam priđe.

Uostalom, mora se biti sasvim načisto sa tim da je pitanje posedovanja Lombardije stvar međusobnih odnosa između Italije i Nemačke, a nikako između Louis-a Napoleona i Austrije. Prema nekom trećem, kao što je Louis Napoleon, nekom trećem koji hoće da se meša radi svojih sopstvenih — razume se protivnemačkih — interesa, radi se o jedinstvenom držanju jedne provincije koja se samo prinudno ustupa, odnosno o jednom vojnom položaju koji se samo tada napušta kad se više ne može držati. U ovom slučaju političko pitanje odmah ustupa mesto vojnom; ako nas budu napali, branićemo se.

Ako Louis Napoleon hoće da nastupi u ulozi paladina italijanske nezavisnosti, onda može izbeći rat sa Austrijom. *Charité bien ordonnée commence chez soi-même*². »Departman« Korzika je italijansko ostrvo, ono je italijansko bez obzira što je tu domovina bonapartizma. Neka Louis Napoleon prethodno ustupi Korziku svome ujaku Vittorio Emanuelu, pa ćemo onda možda i mi pristati da razgovaramo sa njim. Dok to ne bude učinio, bolje bi bilo da za sebe zadrži svoje oduševljenje prema Italiji.

U celoj Evropi nema nijedne veće države koja u svoju teritoriju ne uključuje delove drugih nacija. Francuska ima flamanske, nemačke i italijanske provincije. Engleska, jedina zemlja koja stvarno ima prirodne granice, izlazila je iz njih u svima pravcima, osvajala u svima zemljama i sada takođe vodi borbu sa jednim od svojih poseda, tj. sa Jonskim ostrvima^[107], pošto je, upravo čisto austrijskim merama, ugušila jednu ogromnu pobunu u Indiji.^[108] Nemačka ima poluslovenske provincije, slovenske, mađarske, rumunske i italijanske priveske. A nad koliko jezika vlada petrogradski beli car!

¹ Nemcima — ² Valjano dobročinstvo počinje od samog sebe.

Niko neće tvrditi da je karta Evrope definitivno ustaljena. Ali se sve promene, ukoliko se želi da budu trajnije, uglavnom, moraju zasnivati na tome da se velikim i za život sposobnim nacijama sve više i više daju njihove stvarne prirodne granice koje se određuju jezikom i simpatijama, dok u isto vreme nacionalne manjine i delovi, koji se još ponegde nalaze i koji više nisu sposobni za samostalan nacionalni opstanak, treba da ostanu u sastavu većih nacija, pa, ili da se utope u njih ili da se sačuvaju samo kao etnografski spomenici bez nekog političkog značaja.^[109] Ovde vojni motivi mogu imati samo drugostepeni značaj.

Ali ako treba izvršiti reviziju evropske karte, onda mi Nemci imamo pravo da tražimo da se ona izvede temeljno i nepristrasno i da se ne traži, kao što je to bila omiljena moda, da samo Nemačka treba da prinese žrtvu, a da se svi ostali narodi koriste njome, bez i najmanjeg sopstvenog ustupka. Mi se možemo odreći mnogo čega što štrči na granicama naše teritorije i što nas upliće u razne poslove u koje bi za nas bilo bolje ne mešati se tako neposredno. Ali, to se isto odnosi i na druge narode. Neka nam oni pruže primer nesebičnosti ili neka čute. No, krajnji zaključak iz celog ovog razmatranja sastoji se u tome da bismo mi, Nemci, napravili odličan posao kad bismo Po, Adidu, Minčo i celokupnu italijansku dranguliju mogli da razmenimo za *jedinstvo* Nemačke, koje bi nas sačuvalo da se ne ponovi Varšava i Broncel i koje nas jedino može učiniti jakim unutra i spolja. A čim postignemo to jedinstvo, odmah može prestati defanziva. Tada nam više neće biti potreban nikakav Minčo; »našem duhu« će opet biti svojstven »napad«; a još ima nekoliko trulih mesta gde će to biti veoma potrebno.

Naslov originala:

Po und Rhein

Napisano krajem februara/početkom marta 1859.

Objavljeno kao anonimna brošura

u aprilu 1859. kod Franza Dunckera, Berlin

Karl Marx

Mir ili rat^[110]

Na drugom mestu donećemo jedan kratak članak iz lista »Moniteur«^[111], u kome se proročki poriče da njegov gospodar i inspirator, Louis-Napoleon, ima nameru da uvali Evropu u rat, — članak koji je, izgleda, podigao kurseve na berzi i upola raspršio strahovanja Starog sveta. Ipak, svako ko pažljivo pročita taj članak naći će u njemu malo garantija za nade koje je pobudio. Osim prostih tvrdnji da careve obaveze prema kralju Sardinije ne idu dalje od uveravanja o odbrani od austrijske agresije — uveravanja koja svakako nisu potrebna Vittorio Emanuelu, pošto su njegove trupe upućene da pojačaju jedinice Francuske i Engleske pred Sevastopoljem — u ovom proglasu ne vidimo ništa drugo osim novu uvredu nanetu javnom mnenju. Proglas stvarno traži od sveta da zaboravi, u interesu francuskog uzurpatora, da je on, a ne novine, uznemirio i potresao Evropu samovoljnom i razmetljivom pretnjom^[5] koja je upućena Austriji preko njenoga ambasadora¹ prvoga dana ove godine, — da su njegova štampa, njegovi pisci pamfleta, njegov rođak², njegovo naoružanje i kupovine materijala stimulisali i širili ratnu paniku koju je njegov vlastiti jezik sa predumišljajem podbadao, i da taj članak ne sadrži ni retka, ni rečenice, koji liče na smanjenje njegovih pretenzija ili njegovih intriga u Italiji ili moldavsko-vlaškoj oblasti.^[112] *Može* biti da je on odlučio da se povuče pred javnim mnenjem Evrope (izuzimajući Italiju ali *ne* izuzimajući Francusku); ali možda je odlučio i da se pretvara da govori jezikom mira i uzdržavanja, da bi prikrio gigantske berzanske špekulacije ili da lažnom i fatalnom bezbednošću uljulkuje one koje namerava da napadne. Njegov novi manifest čak nijednom rečju ne nagoveštava da je neko blaže držanje Austrije, neko raščišćavanje neba diplomatije, podstaklo i opravdalo ovu promenu koja se pokazuje pre u tonu nego u držanju. A onoga ko smatra

---

¹ Hübnera — ² Joseph-Charles-Paul Bonaparte

da je neverovatno da neko ko se sprema da uskoro odapne svoje strele može da daje takva uveravanja o miru, podsećamo da je to onaj isti Louis-Napoleon koji se, uoči izdajničkog mučkog ubistva Francuske Republike, požalio jednom republikancu na cinizam nekih koji ga smatraju sposobnim za takvu niskost. Stoga, smatramo da je ovaj Napoleonov manifest »zaključak kojim ništa nije zaključeno«. To je samo gomila nečeg belog što može biti obično brašno ali i lukavi mačor koji se tako prikriva; a šta je od ovoga dvoga — pokazaće samo vreme.

Komentari lista »The London Times« su čak značajniji po onome šta nagoveštavaju, ostajući svesno uzdržani, nego po onome što otvoreno izražavaju. Louis-Napoleon nikad više ne može biti polubog berze i buržuja. Odsada, on će vladati samo mačem.

Naslov originala:

Peace or War

Napisano oko 8. marta 1859.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«
br. 5593 od 25. marta 1859.

kao uvodnik

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Uzdah iz Tiljerija

Mora biti da je car Napoleon bio stvarno vrlo tužan, jer ne samo da je napisao jedno veoma žalosno pismo, već je to pismo napisao ser F. Headu, koji ne spada u najveselije među malim državicima i koji je to pismo predao londonskom listu »The Times« da ga odštampa, a ovaj list ne spada u najvedrije britanske listove; time je celoj ovoj stvari data takva svečana nota kakva se dosad još nije čula u veseloj galskoj zemlji, a i u samoj maglovitoj Engleskoj odzvanja pogrebno. Sa »Dragi moj ser Francis« srdačno oslovljava car baroneta mehurova⁽¹¹³⁾ i »Dragi moj ser Francis« stoji pre potpisa. Čini se da je ser Francis dosad pisao izvesna pisma londonskom listu »The Times« u odbranu cara, — bez sumnje, odlična pisma, kakvi su često oni dopisi u štampi koji se pišu samoinicijativno, ali za koja se ne sećamo da smo ih čitali ili da smo ih, makar i uzgred, zapazili i za koja smo sigurni da su izazvala malu ili nikakvu debatu u carskom parlamentu. Sire Napoleon je dobio ove tvorevine od autora i pošto su veliki ljudi često zahvalni za poklone kao što su kaiš za oštrenje brijača ili veliki komadi sireva, sire Napoleon je strašno zahvalan za članke sera Francis Head. Caru je vrlo milo što vidi da ga nisu zaboravili u Engleskoj i dirnut seća se dana kad su mu trgovci te zemlje verovali onoliko koliko nikad nisu verovali nijednom princu skitnici.⁽¹¹⁴⁾

»Danas«, kaže on, »jasno vidim kakve brige nosi sobom vlast, a jedna od najvećih koja me mori jeste to što vidim da me ne shvataju i da me pogrešno ocenjuju oni koje najviše cenim i s kojima bih hteo da živim u najvećoj slozi.«

Zatim, takođe, otvoreno izjavljuje da je sloboda obmana.

»Duboko žalim«, kaže on, »što kod slobode, kao i kod svih dobrih stvari, ima neumerenosti! Zašto se ona, umesto da oglašava istinu, svim silama trudi da je prikrije? Zašto ona, umesto da podstiče i razvija plemenita osećanja, širi nepoverenje i mržnju?«

I car, čiju je svetu ličnost sloboda tako napala, zahvaljuje dragom ser Francisu što nije oklevao da lojalno i nesebično energično istupi protiv takvih grešaka.

Uopšte ne ulazeći u političke detalje njegovih sadašnjih jada, ne vidimo s kakvim pravom bi sire Napoleon III mogao da očekuje da uvek bude vedar i veseo. Zar su iskustva porodice čiji je on navodno član tako vesela i sjajna da je on — kad je težio da uzme presto Francuske, rizikujući u malim invazijama^[32] život, slobodu i sav novac koji je uspeo da uzme na zajam — imao prava da pretpostavi da ga očekuje ružin venac sibiričanskih zadovoljstava, ljudske dobronamer-nosti, ličnog uživanja, blagoslova Johna Bulla i iznuđenog poštovanja Evrope! Zar nikad nije čuo opasku »božanskog Williama«:

Jer nemirno spava krunisana glava.^[115]

Zar je pretpostavljao da je od svih ljudi baš njega odredila sudbina i dužnost da za dobrobit ljudske rase podnosi glavobolju u Tiljerijama? Zašto se baca na široke grudi poštovanog ser F. Heada i plače jer mu njegova toliko željena kruna pritiska čelo? I, ako smatra da je potrebno da piše listu »The Times«, zašto to ne učini sam, umesto što piše posredno preko propalog baroneta? On je više puta grubo prenebregao etiketu. Zar to nije mogao da učini još jednom?

Žalosne smicalice, ako smemo da upotrebimo tako nedostojan-stven izraz kad je reč o dostojanstvenicima, bile su omiljene kod nje-govog strica, i čini se da ih sinovac uspešno podražava. Osnivač po-rodice¹ je imao običaj da naširoko i nadugačko, uz obilne suze i skoro bolesnu sentimentalnost, raspreda o svojim patnjama, mučenjima, iskušenjima, opasnostima i, posebno, o tome kako se prema njemu loše poneo perfidni Albion.^[9] Ali, mislimo da mu još nikad nije po-šlo za rukom da pismo upućeno nekom Englezu ubaci u londonski »The Times«. Pošlo mu je za rukom da mu se u Engleskoj od srca smeju i da ga u Francuskoj od srca sažaljevaju, a ponekad je uspevao da njegovim susedima taj kikot zapne u grlu. Ali, da nije učinio ni-šta drugo već samo pisao pisma ljudima koji su u njegovo doba bili to što je sada ser Francis Head, verovatno bi ga oslobodili njegovih mučnih obaveza u Tiljerijama mnogo ranije nego što je stigao na mi-rne obale Svete Jelene

Naslov originala:

A Sigh from the Tuileries

Napisano oko 8. marta 1859.

Prvi put objavljeno kao uvodnik u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5594 od 26. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

¹ Napoleon I

Karl Marx

Izgledi na rat u Francuskoj

U vreme kada je strah od rata bio zahvatio sve evropske berze pisao sam da je Bonaparte daleko od toga da stvarno vodi rat, ali da će se, kakve god da su stvarno njegove namere, njemu sigurno izmaći ispod ruku kontrola nad situacijom¹. U sadašnjem trenutku, kada je veći deo evropske štampe, čini se, sklon da veruje u mir, ja sam ubeđen da će doći do rata, ukoliko neka povoljna okolnost ne dovede do naglog svrgavanja uzurpatora i njegove dinastije. I najpovršniji posmatrač mora priznati da izgledi na mir počivaju samo na pričama, a izgledi na rat, naprotiv, na stvarnim činjenicama. U Francuskoj i Austriji ratne pripreme izvode se u još nevidenim razmerama i, ako se pogleda u kakvom su žalosnom stanju obe carske blagajne, neće biti potrebno nikakvo opširno dokazivanje da se zaključi da će doći do rata, i to uskoro. Hteo bih da ukažem na to da Austriju prati nemilosrdna sudbina čije niti možda vode do Petrograda, i da će ova zemlja, svaki put kad se njena finansijska situacija naizgled bude popravila, sigurno ponovo zapadati u provaliju finansijske krize, slično podmukloj steni koju je Sizif sa toliko napora valjao uzbrdo, i koju su nevidljive ruke bacale natrag čim bi se prokletnik približio vrhu. Tako je i Austrija, posle dugog niza godina neprekidnih napora, bila uspela da se 1845. godine približi stanju kada su njeni prihodi pokrivali rashode, ali je tada izbila krakovska revolucija^[116] koja je zahtevala vanredne izdatke, što je dovelo do katastrofe od 1848. godine.^[117] Međutim, 1858. godine ponovo je Austrija objavila svetu da će banka u Beču primati plaćanja u gotovu, kada potpuno iznenadno stiže iz Pariza novogodišnja čestitka^[5], koja je brutalno uništila sve planove o štednji, izazvala rasipanje državnog novca i iscrpljivanje rezervnih fondova u Austriji, tako da je u očima i najtrezvenijih austrijskih državnika rat izgledao kao poslednja šansa za spasavanje.

Od svih novina koje bi se mogle pohvaliti da imaju veći od čisto

¹ Vidi u ovom tomu, str. 11 - 14.

lokalnog uticaja »Tribune« je možda jedini list koji se nikada nije prepuštao vladajućoj modi, — time ne mislim da se hvali karakter Louis-Napoleona, jer bi to prevršilo svaku meru, već da se on predstavlja kao genije i čovek izvanredno snažne volje. »Tribune« je analizirala njegove političke, vojničke i finansijske podvige i, po mom mišljenju, nedvosmisleno dokazala da je njegov, po mišljenju većine, zapanjujući uspeh proizišao iz niza okolnosti za koje on lično nikada nije bio odgovoran i u čijem korišćenju nikada nije pokazivao više umecnosti od nekog osrednjeg profesionalnog igrača, obdarenog instinktom za izvrđavanje, iznenađenje i coups de main¹; već je uvek ostao ponizan sluga slučaja, duboko zainteresovan da pod gvozdenom maskom prikrije svoju dušu od gutaperke. Do istog mišljenja o *grand saltimbanque*², kako su ga ruske diplomate nazvale, došle su od samog početka i sve velike evropske sile i to bez dogovaranja i nezavisno jedna od druge. Kada su uvidele da je opasan, pošto je sebe doveo u opasnu situaciju, one su se saglasile da ga puste da igra ulogu Napoleonovog naslednika pod izričitim, iako ne izrečenim uslovom, da se stalno zadovoljava čistim prividom uticaja, a da nikada ne pređe granice, koje glumca odvajaju od heroja koga je on predstavljao. Ova igra je neko vreme išla dobro, ali su diplomate, kao i obično u svojim mudrim proračunima, previdele jedan značajan činilac — narod. Kada su eksplodirale Orsinijeve bombe^[26], heroj sa Satorija^[31] je postupao tako kao da želi da nareduje Engleskoj, a britanska vlada je bila potpuno voljna da mu to i dozvoli; ali, protest naroda izvršio je tako snažan pritisak na parlament, da je ne samo Palmerston pao^[118], već je i antibonapartistička politika postala bitna pretpostavka za ostajanje u Dauning stritu.^[119] Bonaparte je popustio i od tog trenutka pokazalo se da je njegova spoljna politika neprekidan lanac burgijanja, ponižavanja i promašaja. Podsećam samo na njegov plan o slobodnom useljavanju crnaca i na njegovu portugalsku avanturu.^[120] Međutim, Orsinijev pokušaj atentata doveo je do ponovnog oživljavanja despotizma u unutrašnjoj politici Francuske, dok je ekonomska kriza, zahvaljujući šarlatanstvu, od stanja akutne groznice pretvorena u hronično oboljenje, čime je prestolu skoroejčeva oduzeta jedina čvrsta baza — materijalni prosperitet. U redovima vojske pojavili su se znaci nezadovoljstva; u taboru buržoazije čuli su se signali pobune; pretnje lične osvete od strane Orsinijevih zemljaka uzurpatora su lišavale sna. U ovoj situaciji on je sasvim iznenađeno pokušao da stvori novo stanje, ponovivši *mutatis mutandis* Napoleonove grube reči upućene posle mira u Linevilu^[121] engleskom poslaniku, i bacivši, u ime Italije, rukavicu Austriji. Ne po svojoj volji, već pod pritiskom okolnosti, on, oličenje uzdržljivosti, majstor u izvrđavanju, heroj noćnih prepada, preduzeo je tako očajnički vratoloman korak.

Bez sumnje, podstrekavali su ga lažni prijatelji. Palmerston, koji

¹ prepade — ² velikom opsenaru

ga je u Kompijenju laskavo uveravao u simpatije engleskih liberala, okrenuo se demonstrativno protiv njega prilikom otvaranja parlamenta.^[122] Rusija, koja ga je tajnim notama i javnim člancima u novinama podbadala, utirala je put za javne diplomatske *pourparlers*¹ sa svojim austrijskim susedom. Ali, kocka je bila bačena, ratne trube su odjeknule i Evropa je bila tako reći prisiljena da se još jednom pozabavi prošlošću, sadašnjošću i budućnošću uspešnog varalice, koji je sada dospao do italijanskog rata, kojim je njegov stric započeo svoju karijeru. U danima decembra^[11] on je u Francuskoj ponovo zaveo napoleonizam; a sada je, činilo se, bio rešen da ga italijanskim ratom vaspostavi u celoj Evropi. Ali, njegova stvarna namera nije bio rat protiv Italije, već ponižavanje Austrije bez rata. Nadao se da će uspehe koje je njegov imenjaka nekada postigao topovima postići uz pomoć straha od revolucije. Jasno je da on nije želeo rat već samo *succès d'estime*². Inače bi otpočeo sa diplomatskim pregovorima, a prestao sa ratom, umesto što ide suprotnim putem. On bi se pripremao za rat pre nego što je počeo da daje izjave o ratu. Ukratko, ne bi prezaao kola ispred konjâ.

Ali, on se mnogo prevario u sili sa kojom je tražio konflikt. Engleska, Rusija, Sjedinjene Američke Države mogu da čine naizgled prilično velike ustupke a da time izgube samo minimum svog uticaja; a Austrija ne može — naročito u odnosu na Italiju — da odstupi od svog puta a da ne ugrozi celo svoje carstvo. Zato su jedini odgovori koje je Bonaparte dobio od Austrije bili ratne pripreme, koje su ga primorale da i on krene istim putem. Potpuno nezavisno od njegove volje, i potpuno suprotno njegovom očekivanju, prividan sukob je postepeno dobijao razmere ubitačnog konflikta. Sem toga, i sve ostalo je krenulo naopako. U Francuskoj je naišao na pasivan ali žilav otpor, i brižljiva nastojanja njegovih najzainteresovanijih prijatelja da ga ometu u tome da izazove nesreću nisu dopuštale mesto sumnji da oni ne veruju u njegove napoleonovske sposobnosti. U Engleskoj mu je Liberalna partija okrenula leđa i počela se podsmevati tome što se on usudio da se prema slobodi odnosi kao prema nekom francuskom izvoznom artiklu. U Nemačkoj mu je jednodušna podsmeh potvrdio da je — što god da je prosto francusko seljaštvo 1848. godine videlo u njemu — sa one strane Rajne vladalo čvrsto uverenje da je on samo falsifikat Napoleona, i da je poštovanje koje mu tamošnji vlastodržci ukazuju čista formalnost, ukratko, da je on Napoleon »by courtesy« kao što su i mladi sinovi engleskih vojvoda »lords by courtesy«.^[123]

Verujete li ozbiljno da će pritisak okolnosti koje su u januaru 1859. dale povoda Louis-u Bonaparti da zaoštri odnose sa Austrijom biti otklonjen smešnim i sramnim *reculade*³, ili da i sâm heroj sa Sa-

¹ pregovore — ² uspeh u uvažanju — ³ povlačenjem

torija veruje da je najvećim i očitim porazom koji je ikad doživeo poboljšan njegov beznadežan položaj? On zna da francuski oficiri više i ne pokušavaju da kriju svoj očajnički bes zbog njegovih smešnih laži, koje je »Moniteur« objavio u vezi sa sadašnjim ratnim pripremama; on zna da francuski trgovac već počinje da povlači paralele između povlačenja Louis-Philippe-a pred evropskom koalicijom 1840. godine^[124] i grande retirade¹ Louis-a Bonaparte iz 1859. godine. On zna da je buržoazija zahvaćena očevidnom, iako prigušenom srdžbom zato što je potčinjena avanturisti koji se pokazao kao kukavica. On zna da u Nemačkoj vlada neskriveno prezrenje prema njemu i da bi ga još nekoliko takvih koraka u tom pravcu učinili smešnim u celom svetu. »N'est pas monstre qui veut«², rekao je Victor Hugo; ali, holandskom avanturisti bila je potrebna slava strašnog Kvazimoda, a ne samo običnog Kvazimoda. Osnove na koje računa ako rat stvarno počne — a on zna da ga mora početi — jesu sledeće: za vreme vođenja diplomatskih pregovora Austrija neće učiniti ni najmanji ustupak, niti će mu time dati dobar izgovor da se lati oružja. Pruska je bila vrlo uzdržljiva u svom odgovoru na austrijsku notu od 22. februara^[125], i antagonizam između ove dve nemačke sile još se uvećao. Engleska spoljna politika će posle pada Derbyjeve vlade pasti u ruke lorda Palmerstona. Rusija će se svetiti Austriji a da time ne rizikuje ni jednog jedinog čoveka niti jednu rublju; ona će pre svega stvoriti evropski zaplet, koji će joj omogućiti da izvuče prednosti iz zamke koju je postavila Visokoj porti^[126] u Dunavskim kneževinama, Srbiji i Crnoj Gori. Konačno, Italija će se zapaliti, dok će diplomatski dim još zavijati konferencije u Parizu, i narodi Evrope dozvolice Italiji koja se podiže to što nisu dozvolili onome ko se sâm usudio da istupi kao njen zaštitnik. To su okolnosti za koje se Louis Bonaparte nada da će omogućiti brodu njegove sudbine da još jednom uplovi u povoljne vode. O strahu od kojeg on sada pati možete zaključiti iz činjenice da je pretrpeo težak slom neposredno pred sastanak ministarskog saveta. Strah od italijanske osvete nije najbeznačajniji motiv koji ga gura u rat po svaku cenu. Pre tri nedelje on se ponovo uverio da je pod prismotrom sudija italijanske Feme.^[127] U parku Tiljerija zaustavljen je i pretresen neki čovek i utvrđeno je da je imao revolver i dve-tri ručne bombe sa upaljačima, kakve je i Orsini nosio sobom. On je, razume se, lišen slobode i stavljen u zatvor. Naveo je neko italijansko ime i govorio je italijanskim naglaskom. Izjavio je da bi policiji mogao dati mnoga obaveštenja, pošto stoji u vezi sa jednim tajnim društvom. Zadržan je dva ili tri dana u samici, posle čega je zamolio da dobije još nekog u ćeliju, rekavši da ne može i neće ništa reći sve dok bude u samici. Dali su mu jednog zatvorenika i jednog službenika zatvora, neku vrstu arhivara ili bibliotekara. Italijan je tada otkrio

¹ velikog povlačenja — ² »Ne može svako biti čudovište«

mnoge stvari, ili se bar činilo da ih je otkrio. Ali, posle dan-dva ponovo su došli islednici, koji su mu rekli da je ispitivanje pokazalo da svi njegovi iskazi ne odgovaraju istini, i da se mora odlučiti da govori istinu. Rekao je da će to učiniti idućeg dana. Preko noći prepušten je samom sebi. Oko 4 časa ujutru ustao je, pozajmio od svog druga u ćeliji brijač i sebi prerezao grkljan. Lekar koga su pozvali konstatovao je da je rez bio takav da je izazvao trenutnu smrt.

Naslov originala:

The War Prospect in France

Napisano oko 11. marta 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5598 od 31. marta 1859

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Izgledi na rat u Pruskoj

Berlin,^[13] 15. marta 1859.

Ovde se rat smatra neizbežnim, ali je uloga Pruske u predstojećem sukobu između Francuske i Austrije predmet opšte diskusije; čini se da ni vlada ni javnost nisu došli do nekog određenog mišljenja. Verovatno ste primetili da jedine peticije za rat, koje su poslate u Berlin, ne potiču iz same Pruske, već iz Kelna, glavnog grada rajnske provincije. Ipak, ovim peticijama ne treba pridavati neki suviše veliki značaj, pošto su one očevidno delo katoličke stranke, koja u Nemačkoj, kao i u Francuskoj i Belgiji, prirodno, oseća solidarnost sa Austrijom. Svakako, cela Nemačka je u jednom pogledu prožeta izvanrednom jedinstvenošću osećanja. Niko ne diže glas u korist Louis-Napoleona, niko ne oseća simpatije za »oslobodioca«, već se, naprotiv, svakodnevno izliva prava reka mržnje i prezrenja prema njemu. Katolička stranka ga smatra buntovnikom protiv pape¹ i proklinje, naravno, bezbožnički mač koji treba da se digne protiv sile koja je konkordatom sa Rimom^[128] ponovo potčinila papskoj stolici veliki deo Evrope. Feudalna stranka koja se pretvara da se gnuša francuskog uzurpatora, u stvari, gnuša se francuske nacije i uobražava da bi se strašne novine, donete iz zemlje Voltaire-a i Jean-Jacques Rousseau-a, mogle počistiti valjanim ratom. Trgovačka i industrijska buržoazija, koja je veličala Louis-a Bonapartu kao velikog »spasioca poretka, svojine, vere i porodice«, iznosi sada optužbu za optužbom protiv zločinačkog rušioca mira, koji, — umesto da se zadovolji time da zauzdava uzavrele snage Francuske i socijalističke očajnike učutka blagotvornim radom u Lam-besi i Kajeni,^[129] — dolazi na čudnu ideju da obara vrednost akcija

¹ Pius IX

i time remeti normalan tok poslova i ponovo budi revolucionarne strasti. Konačno, velika masa naroda je izvanredno zadovoljna što joj je posle tolikih godina prisilnog ćutanja dozvoljeno da svoju mržnju izrazi protiv čoveka kome se pripisuje glavna krivica za pogreške u revoluciji 1848/1849. godine. Sećanja na Napoleonove ratove, koja izazivaju gnev, i potajno podozrenje da rat protiv Austrije predstavlja preduzimanje prikrivanih koraka protiv Nemačke, potpuno su dovoljni da se filipikama protiv Bonaparte, koje potiču iz mnogih različitih motiva, da privid opšteg nacionalnog osećanja. Glupe laži u listu »Moniteur«, frivolni pamfleti, koje su pisali literarni carevi plaćenici, i očevitni znaci neodlučnosti, zabrinutosti, pa čak i straha lisece primorane da igra ulogu lava, — doprineli su tome da se opšta mržnja pretvori u opšte prezrenje.

Ipak, bila bi velika pogreška pretpostaviti da cela Nemačka stoji na strani Austrije, zato što je cela Nemačka ustala protiv Bonaparte. Kao prvo, potrebno je da vas podsetim na ovaploćeni i neizbežni antagonizam između austrijske i pruske vlade — antagonizam koji zacelo neće biti umanjen sećanjem na varšavski kongres, na beskrvnu bitku kod Broncela^[93], na oružanu šetnju Austrije do Hamburga i Šlezvig-Holštajna, ili, možda, na rusko-turski rat.^[130] Vama je poznata oprezna i mlaka težnja u poslednjim manifestacijama pruske vlade. U njima se izražava da Pruska kao evropska sila stvarno ne vidi nikakav povod da se odlučuje za bilo koju stranu, a kao nemačka zemlja, zadržava sebi pravo da ispita u kojoj su meri austrijske pretenzije na Italiju u saglasnosti sa stvarnim nemačkim interesima. Pruska je otišla čak i dalje. Ona je izjavila da se na austrijske separatne ugovore sa Parmom, Modenom, Toskanom i Napuljem i, prema tome, i na razmatranje pitanja poništenja ovih ugovora mora gledati sa evropskog stanovišta, pa da stoga, to nikako ne spada u nadležnost Nemačkog saveza.^[30] U pitanju Dunava ona je često bila protiv Austrije; opozvala je svog opunomoćenika¹ u Nemačkoj saveznoj skupštini u Frankfurtu, zbog toga što se on očevitno isuviše zalagao za austrijske interese.^[131] Najzad, da bi otklonila sumnju da radi nepatriotski, Pruska je sledila primer malih nemačkih država i zabranila izvoz konja. A da bi se ovoj zabrani oduzela antifrancuska žaoka, ona je proširena na ceo Carinski savez^[132], tako da se zabrana odnosila i na Austriju kao i na Francusku. Pruska je još uvek ona ista sila koja je zaključila separatan mir u Bazelu^[48] i koja je 1805. godine poslala Haugwitzu sa dve različite depeše u Napoleonov logor; jednu je imao da preda ako bi bitka kod Austerlica^[133] za Napoleona bila nepovoljno rešena, dok je druga sadržavala servilne čestitke jednom stranom zavojevaču. Bez obzira na tradicionalnu porodičnu politiku koje se uporno drži kuća Hohenzollerna,

¹ Bismarcka

Pruska živi u strahu od Rusije, za koju zna da sa Bonapartom održava tajne veze i da ga je naterala da dá svoju kobnu novogodišnju izjavu.^[5] Ako list kakav je »Neue Preußische Zeitung«^[134] istupa za kralja Pijemonta a protiv Franz Josepha, nije potrebna neka velika vidovitost da se uvidi sa koje strane vetar duva. Da bi otklonio svaku sumnju, gospodin Manteuffel je objavio jedan anoniman pamflet^[135] u kome je preporučivao rusko-francuski protiv austrijsko-engleskog saveza.

Ali, bitno pitanje pri tome nije to kakve namere ima vlada, već na čijoj su strani simpatije naroda. Moram vam reći da, sem katoličke stranke, feudalne stranke i nekoliko glupih ostataka tevtonskih bukača od 1813. do 1815. godine, nemački narod uopšte, a naročito stanovništvo severne Nemačke, nalazi se u velikoj nedoumici. Opređeljeni za Italiju a protiv Austrije, oni ne mogu a da se ne okrenu protiv Bonaparte a za Austriju. Naravno, ako bismo se držali augsburških novina »Allgemeine Zeitung«, mogli bismo doći do uverenja da je Austrija idol svakog nemačkog srca. Teorija koju iznosi ovaj list jeste, ukratko, sledeća: Svaka rasa u Evropi, sem nemačke, stoji pred propašću. Francuska je u odumiranju; Italija se mora smatrati izuzetno počašćenom zato što će biti pretvorena u nemačku kasarnu; slovenačkim narodima nedostaju etički kvaliteti da bi mogli sami sobom da vladaju, a Engleska je korumpirana trgovinom. Tako ostaje jedino solidna Nemačka — a Austrija je evropski predstavnik Nemačke. Ona jednom rukom drži Italiju, drugom Slovene i Mađare pod oplemenjujućim uticajem nemačke Sittlichkeit¹ (nemoguće je prevesti ovu reč). Austrija štiti otadžbinu od ruske invazije držeći zaposednute Galiciju, Mađarsku, dalmatinsku obalu i Moravsku, i nameravajući da zauzme Dunavske kneževine, i brani Nemačku, to srce ljudske civilizacije, od kužnog otrova francuske demoralizacije, frivolnosti i preteranog častoljublja, držeći Italiju pod svojom vlašću. Nema ni potrebe da vam kažem da ovu teoriju ne pozdravljaju nigde van granica Austrije, izuzimajući nekoliko bavarskih Krautjunker-a², čija je pretenzija da predstavljaju nemačku civilizaciju zasnovana koliko i kod onih starih Beočana^[136] koji su hteli da budu predstavnici grčkog genija. Ali, postojalo je, a i sada postoji, jedno drugo, prozaičnije gledište na ovo pitanje koje dolazi iz istog izvora. Kaže se da se Rajna mora braniti na reci Po i da austrijski položaji na rekama Po, Adida i Minčo čine prirodne vojne granice Nemačke protiv francuske invazije. Ovu doktrinu je general Radowitz izneo 1848. godine u Nemačkoj nacionalnoj skupštini u Frankfurtu^[74]; ona se održala i pobudila skupštinu da se stavi na stranu Austrije protiv Italije³, ali odluka onog takozvanog revolucionarnog parlamenta, koji nije prezao od toga da jednom austrijskom nadvojvodi dá izvršnu vlast^[137], osuđena je odavno. Nemci počinju

¹ Sittlichkeit: u »New-York Daily Tribune« na nemačkom; približno značenje reči je npravstvenost, moral — ² takođe na nemačkom jeziku — ³ Vidi u 8. tomu ovog izdanja, str. 85 - 86.

da shvataju da su zavedeni jednim quid pro quo, da vojni položaji neophodni za odbranu Austrije nikako nisu potrebni za odbranu Nemačke, i da bi Francuzi mogli sa isto toliko, pa čak i više prava, pretendovati na Rajnu kao svoju prirodnu vojnu granicu, koliko i Nemci na Po, Minčo i Adidu.

Naslov originala:

The War Prospect in Prussia

Napisano 15. marta 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5598 od 31. marta 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Istorijska paralela

Kada se Louis-Napoleon, u svojoj težnji da prevaziđe manje srećnog venecijanskog dužda, Marina Faliera, dokopao prestola gaženjem zakletve i izdajstvom, noćnom zaverom i hapšenjem nepotkupljivih članova skupštine, izvlačeći ih iz postelja, oslanjajući se na ogromnu vojnu silu, izvedenu na ulice Pariza — tada su likovali vladajući knezovi i plemići Evrope, veleposednici, fabrikanti, rentijeri i berzanski špekulanti, skoro svi bez izuzetka, zbog njegovog uspeha, kao da je to bio njihov vlastiti uspeh. »Za nasilja odgovara on«, smeškali su se svi zlrado, »ali plodovi pripadaju nama. Louis-Napoleon vlada u Tiljerijama, a mi ćemo još bezbednije i despotski vladati zemljišnim posedima, našim fabrikama, na berzi i po našim kancelarijama. Dole socijalizam! *Vive l'empereur!*«¹

Pored vojne sile, srećni uzurpator je upotrebio i svu svoju veštinu da bi bogate i moćne, vešte u poslovanju i špekulacijama, okupio pod svoju zastavu. »Carstvo je mir«^[22], proklamovao je on, i milioneri su ga slavili gotovo kao boga. »Naš dragi sin u Isusu Hristu«, rekao je za njega rimski papa² sa puno ljubavi, a rimokatolički kler mu se klanjao (*pro tempore*) ukazujući mu poverenje i odanost. Akcije su skakale, banke *Crédit mobilier*^[29] nicala su iz zemlje kao pečurke i cvetale; jednim potezom pera sticani su milioni otvaranjem novih železničkih pruga, novom trgovinom robovima i špekulacijama svih vrsta. Britanska aristokratija je okrenula leđa prošlosti, skinula šešir i pozdravila novog Bonapartu. Ovaj je otišao u porodičnu posetu kraljici Viktoriji^[38] i naišao na svečan doček u londonskom sitiju. Engleska berza je nazdravila francuskoj; apostoli berzanske špekulacije čestitali su jedni drugima i rukovali se, i ljudi su bili uvereni da se zlatno tele najzad pretvorilo u svevišnjeg boga, a da je njegov Aron novi francuski autokrata.

¹ Živeo car! — ² Pije IX

Sedam godina je proteklo i sve se izmenilo. Napoleon III je izgovorio reč^[5] koja se nikada više ne može povući ni zaboraviti. Bez obzira na to da li on to slepo srlja u propast, kao što je njegov predak to činio u Španiji i Rusiji, ili ga nagomilano opšte nezadovoljstvo evropskih vladara i buržoazije primorava da se privremeno prikloni njihovoj volji, čarolija je konačno srušena. Oni su odavno znali da je on lupež, ali su ga smatrali za korisnog, savitljivog, poslušnog, zahvalnog lupeža; a sada uvidaju svoju pogrešku i kaju se. Za sve vreme on je iskorišćavao njih, dok su oni verovali da iskorišćavaju njega. On ih voli onoliko koliko i svoje jelo ili vino. Dosada su mu već služili na izvestan način, a sada mu moraju služiti i na drugi način, ili će izazvati njegovu osvetu. Ako i ubuduće bude važilo »carstvo je mir«, to će biti mir na reci Minčo ili na Dunavu, — mir u kome će se njegovi orlovi u trijumfu presijavati na Pou i na Adidi, ako ne i na Rajni, pa čak i na Elbi; to će biti mir sa gvozdenom krunom^[139] na carskoj glavi, sa Italijom kao francuskom satrapijom i Velikom Britanijom, Pruskom i Austrijom kao običnim satelitima, koji će kružiti oko centralne zvezde Francuske, tog carstva Karla Velikog, i od nje dobijati svetlost.

Prirodno je da se po kraljevskim palatama škrguće zubima, ali ne manje i po kućama bankara i trgovinskih magnata. Jer, 1859. godina počela je pod povoljnim znacima koji su budili očekivanja da će se vratiti zlatni dani iz 1836. i 1856.^[140] Dugotrajan zastoј u industriji iscrpeo je rezerve u metalima, robi i fabričkim proizvodima. Mnogobrojni bankroti vidno su pročistili atmosferu u trgovini. Brodovi su ponovo dobili tržišnu vrednost, robna skladišta trebalo je ponovo graditi i puniti. Akcije su skakale, a milioneri su bili u izvrsnom raspoloženju; ukratko, nikada trgovina nije imala sjajnije izgleda, nikada nebo nije bilo tako vedro ni sa tako srećnim predskazanjima.

I sve se to izmenilo jednom reći, i tu jednu reč izgovorio je heroj *coup d'état* — izabranik decembra — spasilac društva. On ju je uputio obesno, drsko, s predumišljajem, gospodinu Hübneru, austrijskom poslaniku, i ona očigledno označava odlučnu nameru da se sukobi sa Franz Josephom ili da ga zastrašivanjem još kobnije unizi nego što bi to mogle tri izgubljene bitke. Mada, očevidno, namenjena tome da ispolji neposredno dejstvo na berzi u interesu špekulantskih berzanskih poslova, ova izjava odaje čvrstu odluku da se izmeni karta Evrope. Austrija bi se morala povući iz svih onih nominalno nezavisnih italijanskih država koje sada praktično drži pod okupacijom, po sili ugovora zaključenog sa njihovim vladarima, ili bi Francuska i Sardinija zauzele Milano, a Mantovu ugrozile takvom armijom kakvom Bonaparta nikada nije komandovao u Italiji. Papa bi morao u svojoj državi odstraniti zloupotrebe klerikalne vladavine — zloupotrebe koje su dosada branjene francuskim oružjem — ili i sam slediti male despote Toskane, Parme, Modene, itd. u njihovom besomučnom bekstvu u Beč^[141], gde će potražiti zaštitu. Rothschildovi uzdišu zbog gubitka svojih jedanaest miliona dolara, koji su pretrpeli padom akcija, nas-

talim zbog Bonapartinih pretnji Hübneru, i nikako se ne mogu utešiti. Fabrikanti i trgovci puni tuge uviđaju da će očekivana žetva u 1859. godini verovatno ustupiti mesto »žetvi smrti«. Svuda strah, nezadovoljstvo i srdžba stežu srca onih na kojima je još pre nekoliko meseci tako sigurno počivao presto heroja decembra.

A srušeno, razbijeno božanstvo nikada se više ne može postaviti na svoje postolje. Louis-Napoleon može, istina, i ustuknuti pred burom koju je sâm izazvao, i ponovo dobiti papin blagoslov i primati laskanja britanske kraljice, ali će sve to biti samo prazne reči. Sada i papa i kraljica uviđaju ono što narodi odavno znaju: On je beskrupulozan kockar, drski avanturista, koji bi se kockao i kraljevskim kostima kao i svakim drugim, ukoliko mu to obećava dobitak. Oni znaju da on, koji je, kao Makbet, gazio po ljudskoj krvi do krune, smatra da je lakše produžiti tim putem nego se vratiti miru i poštenju. Od onog časa kada je demonstrativno izazvao Austriju, svi moćnici su se povukli od Louis-Napoleona. Mladi ruski car može imati svoje razloge da se i dalje prikazuje kao njegov prijatelj, ali je to samo privid. Napoleon I iz 1813. godine bio je prototip Napoleona III iz 1859. godine. I ovaj će, verovatno, srljati svojoj sudbini kao što je i onaj srljao svojoj.^[142]

Naslov originala:

A Historic Parallel

Napisano oko 18. marta 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5598 od 31. marta 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Predloženi kongres za mir

Gotovost kojom je Louis-Napoleon prihvatio predlog da sazove kongres radi savetovanja o italijanskom pitanju, bila je pre zloslutna nego što je služila miru Evrope. Ako jedan vladar, čija je celokupna delatnost u toku poslednjih šest meseci nedvosmisleno upravljena na pripreme za rat, načini iznenada oštar zaokret i odmah se saglasi sa predlogom koji naizgled ima za cilj očuvanje mira, onda je naš prvi zaključak da se iza kulisa odigravaju stvari koje bi, kad bi se za njih znalo, njegovim postupcima oduzele privid nedoslednosti. To se odnosi i na evropski kongres. Ono što na prvi pogled izgleda kao pokušaj da se očuva mir, pokazuje se sada kao nov izgovor da se dobije u vremenu za dovršenje ratnih priprema. Kongres je tek predložen, i dok još ništa nije bilo odlučeno o mestu održavanja i o osnovi za pregovore, dok se sastanak, ako do njega uopšte i dođe, odlaže najmanje do kraja aprila, — francuska vojska dobija naređenje da se svaki puk ojača četvrtim bataljonom i šest francuskih divizija pripreme za rat. To su stvarne činjenice koje zaslužuju bliže razmatranje.

Francuska pešadija se sastoji od lovaca, zuava, legije stranaca, domorodačkih alžirskih trupa i drugih specijalnih korpusa od osam gardijskih pukova i stotinu linijskih pukova. Ovih stotinu linijskih pukova u mirnodopskom sastavu imaju po tri bataljona, dva za aktivnu službu i jedan dopunski bataljon. Jačina jednog puka kreće se, prema tome, od 1500 do 1800 boraca. Sem toga, ima ih isto toliko, ako ne i više, na odsustvu, i oni će odmah biti pozvani u svoje jedinice, ako puk treba da pređe u ratno stanje. U ovom slučaju, sva tri bataljona će imati 3600 do 4000 boraca. Ako se od toga odbije 500 do 600 ljudi za dopunski bataljon, oba aktivna bataljona imaće jačinu od 1500 do 1700 ljudi, dakle, biće krajnje glomazni. Da bi se svi ovi obučeni vojnici mogli stvarno upotrebiti, potrebno je, znači, da se u svakom puku odmah formira po jedan nov aktivni bataljon, pri čemu će jačina bataljona, te taktičke jedinice, biti svedena otprilike na 1000 ljudi, što odgovara prosečnoj jačini koja sada postoji u većini evropskih vojski.

Stoga je formiranje četvrtih bataljona neophodan uslov za dovođenje francuske vojske u ratno stanje, i jedina mogućnost da se potrebna organizacija sprovede, da bi se mogao primiti raspoloživi broj obučeni vojnika. Ova okolnost daje formiranju ovih četvrtih bataljona naročiti značaj; to znači: ratna gotovost je ostvarena. Način na koji se to izvodi vrlo je prost: od pete i šeste čete iz sva tri postojeća bataljona (od kojih svaki ima po šest četa) biće sastavljen četvrti bataljon, dok će od preostale četiri čete biti oduzeti potrebni oficiri i vojnici, da bi se obrazovale za svaki bataljon po dve nove čete. Novi bataljon odlazi u rezervu, dok se treći obučava kao aktivni bataljon. Zajedno sa gardom, lovcima i drugim specijalnim formacijama, broj bataljona u francuskoj vojsci iznosiće tada oko 480, dakle broj koji omogućava da se primi oko 500 000 ljudi; i, ako to ne bi bilo dovoljno, mogli bi se četvrti bataljoni preformirati u aktivne bataljone, a za rezervu formirati novi peti bataljoni. Ovaj postupak je stvarno bio sproveden krajem ruskog rata^[41], kada je vojska imala 545 bataljona.

Da ovaj korak francuske vlade stvarno ne znači ništa drugo osim hitnog uspostavljanja ratne gotovosti, dokazuje i jedna druga mera koja je usledila neposredno za ovom. Šest divizija dobilo je naređenje da se sprema za rat, tj. da vojnike koji su na odsustvu odmah pozovu. Francuska pešadijska divizija sastoji se od četiri puka ili dve linijske brigade i jednog bataljona lovaca — pešaka, dakle, od ukupno trinaest bataljona sa oko 14 000 ljudi. Mada tih šest divizija nisu bliže označene, nije teško pogoditi na koje se divizije ovo naređenje odnosi. To su, prvo, četiri divizije koje su već sada na Roni i među kojima se nalazi divizija generala Renault-a, tek prispela iz Alžira; zatim, divizija Bourbakija, koja je sad dobila zapovest da se ukrca u brodove za Alžir; i, konačno, jedna divizija iz Pariske armije, koja je, kako se kaže u izveštajima, dobila naređenje da se hitno spremi za pokret. Ovih šest divizija imaju oko 85 000 ljudi iz pešadije, koji bi zajedno sa potrebnom artiljerijom, konjicom i komorom, obrazovali armiju od nešto više od 100 000 ljudi, koja bi mogla poslužiti kao jezgro italijanske armije u predstojećem ratu.

S obzirom na opšti poziv na mir u Francuskoj, kao i na jaku nacionalnu i antifrancusku agitaciju u Nemačkoj i na držanje Engleske, čini se da je Louis-Napoleon oklevao da preduzme takav korak kao što je mobilizacija vojske, da istovremeno ne bi izazvao utisak da se nije neopozivo odlučio za rat, već da bi se zadovoljio poboljšanjem situacije u Italiji, koje bi se moglo postići pomoću jednog kongresa. Pogled na istoriju vojnih priprema potvrđuje ovo gledište i pruža nove dokaze za to da je ovaj varljiv manevar predviđen u njegovim planovima.

Pošto je prijem u Tiljerijama za Novu godinu pokazao da je nje-gova namera bila da izazove sukob sa Austrijom^[5] odmah je otpočela jedna vrsta trke u naoružavanju između Francuske i Sardinije, sa jedne, i Austrije, sa druge strane. Ipak, odmah se pokazalo da je Austrija

u prednosti. Zapanjujućom brzinom je za svega nekoliko dana prebačen u Italiju ceo jedan armijski korpus. Kako su izveštaji o koncentrisanju francuskih i sardinijskih trupa poprimili još opasniji karakter, to su vojnici pušteni na odsustvo iz austrijske armije u Italiji u toku tri nedelje pozvani da se vrate i ponovo su uvršćeni u svoje pukove; u isto vreme su pozvani i vojnici sa odsustva i regruti iz italijanskih provincija i upućeni u garnizone svojih odgovarajućih korpusa u unutrašnjosti zemlje. Sve je ovo izvedeno tako mirno i brzo da to najbolje dokazuje savršenstvo austrijskog vojnog sistema i izvanrednu efikasnost austrijske vojske. Austrijanci, ranije poznati po sporosti, pedanteriji i nepokretnosti, upečatljivo su dokazali još načinom na koji je Radetzky 1848/1849. godine upotrebio svoje trupe da umeju da postupaju i drukčije, ali tako besprekorno funkcionisanje mehanizma i dovodenje u bojevu gotovost u tako kratkom roku teško se moglo očekivati. Ovde nisu bila potrebna nikakva nova formiranja; aktivni bataljoni u Italiji morali su samo da popune svoja brojna stanja, dok je preformiranje dopunskih bataljona u aktivne, i organizovanje novih dopunskih bataljona teklo samo od sebe daleko u unutrašnjosti monarhije, a da se ni na koji način nije ometalo popunjavanje aktivne armije.

Isto tako je tačno da ni Sardinija nije imala potrebu za novim formiranjem; organizacija njene vojske bila je zadovoljavajuća. Kod Francuza su, doduše, stvari stajale drukčije. Mobilizacija je zahtevala dosta vremena. Formiranju četvrtih bataljona moralo je da prethodi pozivanje vojnika puštenih na odsustvo. Zatim, Louis-Napoleon je morao da ima u vidu mogućnost rata sa Nemačkim savezom^[30] u slučaju napada na Austriju. Stoga, dok Austrija, koja je, otvorena za napad samo na svojoj italijanskoj ili južnoj granici, a Nemačkom je zaštićena sa zapada, može veliki deo svojih trupa da baci na Italiju i, ako bude potrebno, odmah stupi u rat, francuska vlada mora da prikupe sve svoje raspoložive snage pre nego što se usudi da otpočne ofanzivne operacije. Stoga je bilo potrebno da se prvo pozovu regruti za 1859. godinu i 50 000 dobrovoljaca, sa kojima Francuska računa u slučaju rata. Sve ovo zahteva znatno vreme, te neki prenamagljeni početak rata uopšte nije u interesu Louis-Napoleona. Ako se držimo članka »Constitutionnel« o francuskoj vojsci, koji — kako se verovatno sećate — potiče neposredno od Louis-Napoleona,¹ možemo utvrditi da je on odredio kraj maja kao trenutak kada će francuske trupe brojati oko 700 000 ljudi. Dakle, dotle bi Austrija imala relativnu prednost nad Francuskom; i pošto su događaji bili na najboljem putu da dovedu do otvorenog razdora, ovaj kongres je bio odlično sredstvo da se dobije u vremenu.

Ali, postoji još jedna druga činjenica koja se ne sme zanemariti. Ne može postojati nikakva sumnja u to da u ovoj igri Rusija ima svoje

¹ Vidi u ovom tomu, str. 19 - 23.

prste. Očividno je da ona namerava da unizi Austriju i da joj zaplet u Zapadnoj Evropi obezbeđuje slobodu akcije na Dunavu da bi povratila ono što je izgubila pariskim mirom.^(25a) Da Rusija ima svoje shvatanje o rumunskim kneževinama, o Srbiji i slovenskom stanovništvu Turske — dokazuje politika koju ona u poslednje vreme vodi u ovim zemljama⁽¹⁴³⁾. Za Rusiju ne postoji bolje sredstvo da se Austriji osveti nego da obnovi panslavističku propagandu među milionima austrijskih Slovena dok Austrija bude vodila rat. Da bi mogla da učini sve ovo i, ako se prilika ukaže, još i više, Rusija takođe mora svoje trupe da koncentriše i da izvrši pripreme. Za to joj je potrebno vreme. Sem toga, potreban je izgovor da se zauzme pasivan neprijateljski stav prema Austriji, a nigde se ne može naći tako pogodna prilika da se započne mali sukob nego na jednom takvom kongresu. Stoga će se ovaj kongres — ako se uopšte i održi — pokazati samo kao »prevara, podsmeh i kloпка«, umesto da bude ozbiljan ili bar častan pokušaj da se očuva mir. Teško se može posumnjati u to da su se sve velike sile u međuvremenu potpuno uverile da je cela ova stvar samo čista formalnost, koja se izvodi da bi se javnost obmanula, i da bi se prikrili drugi planovi, koje još ne treba obelodaniti.

Naslov originala:

The Proposed Peace Congress

Napisano početkom aprila 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5618 od 23. aprila 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Velike teškoće finansija Indije

Finansijska kriza u Indiji, koja u ovom momentu, zajedno sa glasovima o ratu i sa izbornom agitacijom, privlači pažnju javnog mnjenja u Engleskoj, mora se razmatrati sa dve tačke gledišta. Ona donosi sobom i prolaznu nevolju i stalne teškoće.

Četrnaestog februara lord Stanley je u Donjem domu podneo zakonski predlog kojim se vlada ovlašćuje da u Engleskoj zaključi zajam od 7 miliona funti sterlinga radi pokrivanja vanrednih rashoda indijske vlade u tekućoj godini. Oko 6 nedelja kasnije samozadovoljstvo Džona Bula time što je indijski ustanak⁽¹⁰⁸⁾ prošao s tako malim troškovima iznenada je pokvario dolazak kontinentalne pošte koja mu je donela vapaj kalkutske vlade o finansijskim teškoćama Indije. Lord Derby je 25. marta ustao u Gornjem domu i objavio da je pored zajma od 7 miliona funti sterlinga, koji je sada predložen parlamentu na odobrenje, potreban još jedan zajam za Indiju u visini od 5 miliona funti sterlinga radi pokrivanja potreba tekuće godine, i da će, čak i u tome slučaju izvesne pretenzije na kompenzaciju i na nagradu za zaplenu⁽¹⁴⁴⁾, koje dostižu najmanje 2 miliona funti sterlinga, ostati da se podmire iz nekih do sada još nepoznatih izvora. Da bi stvar učinio prijatnijom, lord Stanley se u svojoj prvoj izjavi postarao samo za potrebe indijske blagajne u Londonu, ostavivši britanskoj vladi u Indiji da se pomogne sopstvenim sredstvima, mada je iz primljenih depeša morao znati da ta sredstva ni izdaleka nisu dovoljna. Ne uzimajući u obzir rashode same engleske vlade ili indijske uprave u Londonu, lord Canning je procenio da će deficit vlade u Kalkuti za tekuću 1859/60. godinu iznositi 12 000 000 funti sterlinga, pri čemu je uzeo u obzir da porast običnih dohodaka iznosi 800 000 funti sterlinga, a smanjivanje vojnih rashoda 2 000 000 funti sterlinga. Oskudica u novčanim sredstvima vlade u Kalkuti bila je tako velika da je vlada morala obustaviti isplatu izvesnog broja ljudi iz svoje građanske službe; njeni su krediti bili takvi da se petoprocentni državni papiri kotiraju sa odbitkom od 12%. Njene finansijske teškoće su tolike da se ona može spasti od bankrotstva

samo ako se iz Engleske u toku nekoliko meseci uputi u Indiju srebro u visini od 3 000 000 funti sterlinga. Tako postaju očigledne tri stvari. Prvo: originalna izjava lorda Stanleyja bila je »uvertira« i daleko od toga da obuhvati sve indijske dugove; ona nije uzimala u obzir čak ni neposredne potrebe indijske vlade u Indiji. Drugo: u toku celog ustanka, ako se izuzmu pošiljke srebra iz Londona u Indiju u 1857. godini u vrednosti od jednog miliona funti sterlinga, kalkutska vlada je bila prepuštena sama sebi da se pobrine da pokrije iz sopstvenih izvora glavni deo vanrednih vojnih rashoda koje je, razume se, trebalo otplaćivati u Indiji, — rashoda za izdržavanje oko 60 000 ljudi iz dopunskih evropskih trupa, za naknadu opljačkanih dragocenosti i dopunu svih izgubljenih rezervi mesnog upravljanja. Treće: i pored pokrivanja potreba indijske uprave u Engleskoj, postoji deficit od 12 000 000 funti sterlinga koji treba pokriti u tekućoj godini. Operacijama, o čijem sumnjivom karakteru nećemo raspravljati, ta suma treba da bude smanjena na 9 000 000 funti sterlinga, od kojih 5 000 000 funti sterlinga treba dobiti raspisivanjem zajma u Indiji, a 4 000 000 funti sterlinga raspisivanjem zajma u Engleskoj. Od ove poslednje sume 1 000 000 funti sterlinga srebra u šipkama već je upućen morem iz Londona u Kalkutu, a još 2 000 000 funti sterlinga treba uputiti u što kraćem roku.

Iz ovoga kratkog izlaganja može se videti da su engleski gospodari veoma nepošteno postupili prema indijskoj vladi; ostavili su je na cedilu, da bi bacili prašinu u oči Džonu Bulu. S druge strane, mora se priznati da finansijske operacije lorda Canninga po svojoj nesprenosti prevazilaze čak i njegove vojne i političke podvige. Do kraja januara 1859. godine on je našao načina da stvori potrebna sredstva raspisujući zajmove u Indiji delimično u vidu vladinih obligacija, delimično u vidu novčanih obveznica; međutim, čudno je to što su njegovi napori u periodu revolucije bili uspešni, a pretrpeli su potpuni neuspeh onog momenta kada je engleska vlast silom oružja bila ponovo uspostavljena. I ne samo da su pretrpeli neuspeh, već se u odnosu na vladine hartije pojavila i panika; nastupio je nečuven pad vrednosti svih fondova, koji je bio praćen protestima trgovačkih komora Bombaja i Kalkute, i u ovom poslednjem gradu na javnim skupovima, kojima su prisustvovali engleski i domaći finansijski, osuđivani su neodlučnost, despotski karakter i nemoć i glupost vladinih mera. Kapital kojim Indija raspolaže za zajmove, odakle se vlada do januara 1859. godine snabdevala novčanim sredstvima, počeo je da presušuje posle toga perioda, kada je moć pozajmljivanja, čini se, korišćena preko svake mere. Činjenica je da su zajmovi koji su u periodu od 1841. do 1857. godine dostigli sumu od 21 000 000 funti sterlinga, samo za dve godine, 1857. i 1858. apsorbovali oko 9 000 000 funti sterlinga, što je jednako gotovo polovini novca uzetog zajmovima u toku prethodnih 16 godina. Toliki nedostatak sredstava može objasniti potrebu postupnog veštačkog podizanja stope interesa na vladine zajmove

od 4-6%, ali, razume se, nikako ne može objasniti paniku na indijskom tržištu vrednosnih papira i potpunu nesposobnost generalnog guvernera da podmiri najbitnije potrebe. Zagonetka se rešava time da je lord Canning uobičajio da manevriše raspisivanjem novih zajmova sa većim interesom nego što je interes na već raspisane *zajmove*, a da o tome prethodno uopšte ne obaveštava javnost, koju, pored toga, ostavlja u potpunoj neizvesnosti u pogledu predstojećih daljih finansijskih operacija. Smanjivanje vrednosti državnih papira, koje je izazvano tim manevrima, bilo je sračunato najmanje za 11 000 000 funti sterlinga. Pritisnut siromaštvom državne kase, zaplašen panikom na berzi, uznemiren protestima trgovačkih komora i skupova u Kalkuti, lord Canning je mislio da je najbolje biti poslušan i pokušati izaći u susret željama finansijskih krugova; ipak, njegova objava od 21. februara 1859. godine^[145] ponovo pokazuje da ljudska moć rasuđivanja ne zavisi od ljudske volje. Šta se od njega zahtevalo da uradi? Nije trebalo da raspisuje istovremeno dva zajma pod različitim uslovima i da finansijskim krugovima odmah naznači sumu novca potrebnu za tekuću godinu, već da ih obmanjuje uzastopnim izjavama koje su uzajamno kontradiktorne. A šta on iznosi u svom saopštenju? Najpre govori o potrebi da se zajmom na indijskom tržištu dobije za 1859/60. godinu suma od 5 000 000 funti sterlinga sa 5 1/2 procenata i da će «kad ta suma bude realizovana, zajam iz 1859/60. godine biti zaključen i u toku te godine u Indiji se neće raspisivati novi zajmovi».

U toj istoj deklaraciji on potpuno obezvređuje tek data uveravanja i produžava:

«Nikakav zajam koji donosi veći interes neće se raspisivati u Indiji u toku 1859/60. godine, osim ako za to ne da uputstva engleska vlada.»

Ali, to još nije sve. U stvari, on raspisuje *dupli zajam* pod različitim uslovima. Istovremeno, dok objavljuje da će «izdavanje uputnica državne blagajne, pod uslovima koji su saopšteni 26. januara 1859. godine, biti zaključeno 30. aprila», on izjavljuje «da će novo izdavanje uputnica državne blagajne od 1. maja» donositi oko 5 i tri četvrtine procenta i podležaće otkupu po isteku godine dana od izdavanja. Oba zajma biće otvorena zajedno, pošto još nije završen spis zajma raspisanog u januaru. Jedino finansijsko pitanje koje je lord Canning, čini se, sposoban da razume jeste njegova godišnja plata koja nominalno iznosi sumu od 20 000 funti sterlinga, a u stvari oko 40 000 funti sterlinga. Dakle, uprkos podsmehu Derbyjeve vlade i njegovoj poznatoj nesposobnosti, on se drži svog mesta iz «osećanja dužnosti».

Posledice indijske finansijske krize za englesko domaće tržište postale su već očigledne. Pre svega, pošiljke srebra za račun vlade, — praćene velikim pošiljkama za račun trgovaca, u periodu kada je opao normalan priliv srebra iz Meksika usled nestabilne situacije u toj zemlji^[146], — učinile su, razume se, da se poveća cena srebrnih

poluga. Dvadeset petog marta na veštački način povećana im je cena na $62 \frac{3}{4}$ penija za standardnu uncu, što je izazvalo takav priliv srebra iz svih delova Evrope da je njegova cena u Londonu ponovo pala na $62 \frac{3}{8}$ penija, dok se diskontna stopa u Hamburgu popela od $2 \frac{1}{2}$ na 3%. Kao posledica ovog pojačanog uvoza srebra izmenio se kurs razmene i postao nepovoljan za Englesku, pa je počeo odliv zlata u polugama, koji sada samo oslobađa londonsko novčano tržište obilja novca, ali ga na kraju krajeva može ozbiljno ugroziti, pošto će to sigurno biti povezano sa znatnim kontinentalnim zajmovima. Međutim, smanjivanje vrednosti indijskih državnih papira i akcija železnica, koje garantuje indijska vlada na londonskom novčanom tržištu, koje će se nepovoljno odraziti na predstojeće vladine i železničke zajmove koji predstoje u toku ove godine, — jeste sigurno najozbiljnija posledica koju je do sada izazvala indijska finansijska kriza. Akcije mnogih indijskih železnica prodaju se sada sa 2% ili 3% diskonta, mada je vlada garantovala 5% kamate za njih.

Sve u svemu, ipak smatram da je trenutna indijska finansijska panika od drugostepenog značaja u poređenju sa opštom krizom indijskih finansija, koju ću, možda, razmatrati drugom prilikom.

II

Najnovija pošta iz Indije ne samo da ne javlja o popuštanju finansijske krize u Indiji, već obelodanjuje takvo rasulo kakvo se teško moglo i zamisliti. Smicalice kojima mora da pribegne vlada Indije da bi podmirila svoje najpreče potrebe najbolje se mogu ilustrovati merom koju je nedavno preduzeo guverner Bombaja¹. Bombaj je tržište na kome se opijum iz Malve prodaje prosečno po 30 000 sanduka godišnje, u mesečnim isporukama od 2000 ili 3000 sanduka, na koje se vuku menice u Bombaju. Pošto vlada za svaki sanduk uvezen u Bombaj naplaćuje carinu od 400 rupija, ona za opijum iz Malve uzima godišnje 1 200 000 funti sterlinga. Da bi ponovo napunio svoju ispražnjenu blagajnu i sprečio predstojeći bankrot, guverner Bombaja je izdao objavu kojom se carina na svaki sanduk opijuma iz Malve podiže sa 400 na 500 rupija; istovremeno je oglosio da će ova povišena carina važiti tek posle 1. jula, tako da će vlasnici opijuma u Malvi moći da uvoze narkotik još četiri meseca uz stare carine. U stvari, u periodu od sredine marta, kad je izdata objava, pa do 1. jula opijum se može uvoziti samo u toku dva i po meseca, pošto 15. juna počinje monsun. Naravno, vlasnici opijuma u Malvi iskoristiće interval u kome im je dozvoljeno da uvoze opijum uz stare carine i u toku ta dva i po meseca poslaće sve svoje zalihe u predsedništvo.^[147] Pošto zaliha opijuma stare i nove žetve, koja se još nalazi u Malvi, dostiže

¹ John Elphinstone

broj od 26 000 sanduka, a cena za opijum iz Malve 1250 rupija po sanduku, trgovci iz Malve potraživaće od bombajskih trgovaca najmanje 3 miliona funti sterlinga, od čega više nego milion funti sterlinga treba da uđe u bombajsku blagajnu. Cilj ovog finansijskog poteza je očigledan. Da bi se unapred pokupio godišnji prihod od carina na opijum i da bi se prinudili trgovci opijumom da odmah plate tu carinu, otvaraju se perspektive za podizanje carine in terrorem¹. Bilo bi sasvim površno podrobnije ulaziti u empirijski karakter ove majstorije kojom se trenutno puni blagajna, ali koja će nekoliko meseci kasnije stvoriti osetnu prazninu; ipak, nema boljeg primera za iscrpljivanje budžetskih sredstava kojima raspolazu naslednici Velikog mogula.^[148]

Okrenimo se sada opštem stanju indijskih finansija koje je posledica nedavne pobune. Po poslednjim zvaničnim proračunima, čista dobit koju Britanci izvlače iz svog upravljanja Indijom iznosi 23 208 000 funti sterlinga, dakle okruglo 24 miliona funti sterlinga. Ovaj godišnji prihod nikad nije bio dovoljan da se pokriju godišnji izdaci. Od 1836. do 1850. neto-deficit iznosio je 13 171 096 funti sterlinga, ili u proseku oko 1 miliona funti sterlinga godišnje. Čak ni 1856, kad se blagajna kao nikad dotle punila zahvaljujući aneksijama, pljačkama i ucenama koje je naveliko sprovodio lord Dalhousie, izdaci i prihodi se nisu izravnali, već je, naprotiv, došlo do još većeg deficita, za oko četvrt miliona više od uobičajenog deficita. Godine 1857. deficit je iznosio 9 miliona funti sterlinga, 1858. popeo se na 13 miliona, a za 1859. sama vlada Indije ocenjuje da će biti 12 miliona funti sterlinga. Dakle, prvi zaključak do kojeg dolazimo jeste da deficiti, koji stalno rastu čak i u običnim uslovima, u neobičnim uslovima dobijaju takve razmere da čine polovinu, pa čak i veći deo godišnjih prihoda.

Zatim, nameće se pitanje koliko će najnoviji događaji produbiti ovaj već postojeći jaz između izdataka i prihoda vlade Indije? Nove stalne dugove Indije, nastale u vezi sa ugušivanjem ustanka, krajnje optimistički raspoloženi engleski finansijski stručnjaci procenjuju na 40 do 50 miliona funti sterlinga, dok gospodin Wilson procenjuje da *stalni deficit*, ili one godišnje kamate za ove nove dugove koje treba podmiriti iz godišnjeg prihoda, ne iznose manje od 3 miliona funti sterlinga. Međutim, bila bi velika greška misliti da je ovaj stalni deficit od 3 miliona funti sterlinga jedino nasleđe koje su ustanici ostavili svojim pobednicima. Poravnanje troškova ni u kom slučaju nije samo stvar prošlosti, već u velikoj meri i budućnosti. Čak i u mirno doba, pre izbijanja pobune, vojni izdaci su gutali bar šezdeset procenata ukupnih redovnih prihoda, jer su iznosili više od 12 miliona funti sterlinga. Ali sad se situacija izmenila. Na početku pobune evropska armija u Indiji imala je 38 000 vojnika sposobnih za borbu a armija domorodaca 260 000 vojnika. Vojne snage koje se sada nalaze u Indiji broje 112 000 evropskih i 320 000 domorodačkih vojnika, uključujući

¹ kao pretnja

domorodačku policiju. S pravom se može reći da će se ovaj neobično veliki broj ponovo svesti na neki umereniji uporedo sa iščezavanjem neobičnih uslova, koji su doveli do sadašnjih razmera. Međutim, vojna komisija koju je odredila britanska vlada došla je do zaključka da je u Indiji potrebna stalna evropska armija od 80 000 ljudi i trupe domorodaca od 200 000 ljudi, što će skoro udvostručiti prvobitnu sumu potrebnu za vojne izdatke. U debatama o indijskim finansijama u Gornjem domu 7. aprila svi autoritativni govornici složili su se u vezi sa dve tačke: s jedne strane, priznali su da je neto-dohodak Indije od svega dvadeset četiri miliona funti sterlinga nespojiv sa tim da se samo za armiju godišnje izdaje skoro dvadeset miliona; s druge strane, priznali su da je teško i zamisliti stanje koje bi Englezima za duži period omogućilo da u Indiji drže evropsku armiju koja nije dvostruko veća od one koja se tu nalazila pre izbijanja pobune. Ali, čak i ako se pretpostavi da je za duži period dovoljno pojačati evropske vojne snage samo za jednu trećinu od njihove prvobitne jačine, ipak ćemo dobiti novi stalni deficit od bar 4 miliona funti sterlinga godišnje. Dakle, novi stalni deficit, koji je posledica, s jedne strane, konsolidovanog duga, stvorenog za vreme pobune, i, s druge strane, stalnog porasta britanskih vojnih snaga u Indiji, ni po najopreznijim procenama neće iznositi manje od 7 miliona funti sterlinga.

Ovome treba dodati još dve stavke: jedna proističe iz porasta pasive, a druga iz smanjenja prihoda. Iz nedavne izjave odeljenja za železnice uprave za Indiju u Londonu proizilazi da cela dužina železničke mreže, određena za Indiju, iznosi 4847 milja, od čega je dosad otvoreno 559 milja. Cela suma kapitala koji su investirala razna železnička društva iznosi 40 miliona funti sterlinga, od čega je već uplaćeno 19 miliona funti sterlinga, a za naplatu ostaje još 21 milion funti sterlinga; 96 procenata cele ove sume upisano je u Engleskoj a samo 4 procenta u Indiji. Za ovaj iznos od 40 miliona funti sterlinga vlada je garantovala 5 procenata kamate, tako da godišnje kamate, koje treba isplatiti iz prihoda Indije, dostižu 2 miliona funti sterlinga, koje treba platiti pre nego što železnice budu puštene u saobraćaj i donesu neki prihod. Erl Ellenborough procenjuje da će gubitak koji će indijske finansije zbog toga imati u toku sledeće tri godine izneti 6 miliona funti sterlinga, a konačni stalni deficit od ovih železnica dostići pola miliona funti sterlinga godišnje. Uz to, od 24 miliona funti sterlinga indijskog neto-dohotka suma od 3 619 000 funti sterlinga izvlači se iz prodaje opijuma drugim zemljama, što je izvor prihoda koji će sada, kako svi priznaju, verovatno biti znatno smanjen novim ugovorom sa Kinom.⁽¹⁴⁹⁾ Očigledno je da, osim posebnih izdataka koji su još neophodni da bi se potpuno ugušila pobuna, treba pokriti i stalni godišnji deficit od najmanje 8 miliona funti sterlinga iz neto-dohotka od 24 miliona funti sterlinga, koji će vlada možda uspeti da nametanjem novih poreza poveća na 26 miliona funti sterlinga. Neizbežan rezultat ovakve situacije biće to što će engleski poreski obveznik morati da

preuzme na sebe jemstvo za indijske dugove i što će se, kako je ser G. C. Lewis izjavio u Donjem domu,

»morati pribaviti godišnje četiri do pet miliona kao novčana pomoć za nešto što je nazvano dragocenom potčinjenom teritorijom britanske krune«.^[150]

Mora se priznati da takav finansijski rezultat »slavnog« ponovnog osvajanja Indije ne ostavlja neki očaravajući utisak, i da Džon Bul treba da plati izvanredno visoke zaštitne carine da bi pristalicama slobodne trgovine iz Mančestera obezbedio monopol na indijsko tržište.

Naslov originala:

Great Trouble in Indian Finances

Napisano 8. i 12. aprila 1859.
u Londonu.

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«
br. 5624 od 30. aprila 1859.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Neizbežnost rata

Iako se diplomatija i dalje uporno trudi da uz pomoć kongresa na miran način reši italijansko pitanje, niko više ne veruje u mogućnost da se rat izbegne. Engleska vlada i Pruska imaju bez sumnje iskrenu želju za mirom; međutim, Rusija i Francuska nastavljaju sadašnje pregovore imajući za cilj isključivo to da dobiju u vremenu. Dubok sneg još pokriva Monseni, preko kojeg francuska armija mora preći na svom putu za Italiju. Nekoliko dopunskih francuskih i arapskih pukova u Francuskoj i Alžiru još treba da se popune, a pripreme za transport trupa od Marseja i Tulona za Đenovu još nisu dovršene, dok je Rusima potrebno vreme za organizovanje vlaške milicije i neregularne srpske vojske. U međuvremenu stranka za rat je dobila u Beču veći uticaj, i Franz Joseph ništa ne želi toliko koliko da čuje topovski pucanj. Zašto onda podržava predloge za kongres, ako zna da njegovo diplomatsko odlaganje dovodi do iscrpljivanja njegovih finansijskih izvora i povećava snagu njegovih neprijatelja? Odgovor treba tražiti u držanju pruskog princa, koji, nezahvaćen nemačkim oduševljenjem, pokušava da nađe častan izgovor da bi mogao da održi časnu neutralnost i da izbegne ogromne izdatke koje nameće naoružana neutralnost, koja će ranije ili kasnije dovesti do rata. Ako Austrija otpočne rat, goreći od želje da potuče pijemontsku armiju, takva politika berlinske vlade našla bi opravdanje čak i u očima Nemaca; naprotiv, napad Francuza na Austriju u Lombardiji nužno bi doveo do zvaničnog zahteva Franza Josepha da Nemački savez^[30] dovede savezne armije u stanje ratne gotovosti. To su stvarne namere Austrije, i zabavno je posmatrati kako diplomati raznih zemalja pokušavaju da se međusobno nadmudre lukavim šahovskim potezima, da bi neprijatelja primorali da nanese prvi udarac. Francuska kritikuje austrijski despotizam; čovek koji je Lambesu i Kajenu^[129] naselio francuskim republikancima, zaprepašćen je time što Franz Joseph puni svoje zatvore italijanskim republikancima. S druge strane, Austrija, koja je

konfiskovala Krakov i ukinula mađarski ustav^[151], ozbiljno se poziva na svetost ugovora. Rusija, koja je sada odjednom utvrdila da je papirni novac veliko zlo i zato uzima veoma veliki zajam, nema, razume se, nikakve ratne namere, već predlaže četiri tačke kao osnovu za kongres. One su potpuna kopija čuvene četiri tačke koje je Austrija za vreme krimskog rata postavila Rusiji.^[152] One sadrže odricanje Austrije od protektorata nad italijanskim kneževinama, održavanje kongresa za učvršćivanje državnog poretka i neophodnih reformi u Italiji, kao i reviziju podnetih tačaka velikih ugovora, i pravo da se drže garnizoni u Ferari, Komakiju i Piačenci^[153], što postaje izlišno posle deklaracije o neutralnosti Italije. Engleska dobronamerno prihvata ove predloge, ublažava im formu i stavlja ih na znanje Austriji. Grof Buol se, naravno, žuri da ih prihvati, ali tako dvosmislenim izrazima da se ne može ni posumnjati da želi da ih prosto odbaci. Međutim, on dodaje jednu novu tačku, i to baš prethodno opšte razoružanje. Lord Malmesbury smatra da je ovaj predlog veoma razuman i poziva grofa Cavoura da demobilise deo sardinijske vojske i time oslobodi zemlju velikog tereta. Grof Cavour nema prigovora protiv jednog tako izvanrednog predloga, ali se obraća grofu Buolu ukazujući na jake austrijske ubojne snage u Lombardiji i kaže: »*Posle Vas.*« Grof Buol odgovara da ne može početi sa razoružanjem svojih skupocenih bataljona dok to isto ne učini i Napoleon. Napoleon na to drsko odgovara: »Ja se nisam naoružao, prema tome, ne mogu ni da se razoružam. Ja nisam tražio zajam ni od Rothschilda ni od Péreire-a; nemam nikakav ratni budžet. Izdržavam svoju vojsku iz redovnih izvora zemlje; kako onda da se razoružam?« Zapanjen ovim drskim odgovorom, ali trudeći se i dalje da oproma svoju diplomatsku slavu, lord Malmesbury predlaže kao prvo da kongres otpočne rad pitanjem razoružanja i da prvo to reši; ali berza i svaki trezven čovek u Evropi smeju se njegovoj lakovernosti i pripremaju se na najgore. Nemačka nacija je prilično uzbuđena; ali, propaganda dvora u Hanoveru protiv Francuske odjedanput je dobila drugi pravac. Narod, probuden iz svoje apatije, smatra da je došlo vreme za obračun ne samo u inostranstvu, već i u sopstvenoj kući i, ako ovo sadašnje stanje neizvesnosti potraje još koji mesec, Nemačka će sigurno biti spremna da se protiv Francuske digne na oružje, ali samo pod uslovom da kod kuće ima slobodu i jedinstvo. Pruski princ poznaje svoje ljude u ovom pogledu bolje nego Franz Joseph ili bavarski kralj i stoga pokušava da spreči širenje uzbuđenja koje neizbežno mora biti opasno za njegove poludespotske težnje.

Rusija sada ima pogodnu priliku da uzdrma ili Tursku carevinu revolucijama u Bosni, Bugarskoj i Albaniji, ili da se osveti austrijskom caru. Prirodno, ona ne bi stupila u rat protiv Franz Josepha, ali bi mogla da podstiče i podrži moldavsko-vlaški upad u Transilvaniju kao i srpski u Mađarsku. Car će, naravno, pokušati uz pomoć vlaških i slovenskih elemenata da uznemiri naročito Mađarsku, jer bi neza-

visna i slobodna mađarska država mogla predstavljati efikasniju smetnju njegovoj agresivnoj politici nego stari i slabi centralistički despotizam Austrije.

Kralj Napulja¹ je na samrti. U kraljevini vlada veliko uzbuđenje; jedni govore o ustavu, drugi o ustanku pristalicâ Murat-a. Najverovatnije je da će se obrazovati vlada na čelu sa Filangierijem, vojvodom od Satrijana, koji zastupa prosveteni apsolutizam po prvobitnom pruskom obrascu. Takav sistem, ipak, ne može biti trajan s obzirom na italijansku krizu i uskoro bi morao ustupiti mesto, prvo, ustavu a zatim sicilijanskoj pobuni, dok bi Murat lovio u mutnom.

Napisano 15. aprila 1859.

Prvi put objavljeno u
•New-York Daily Tribune•
br. 5624 od 30. aprila 1859.

Prevedeno sa engleskog

---

¹ Ferdinand II

Karl Marx

Predloženi kongres za mir

Britanska vlada je najzad našla da je umesno da upozna javnost sa zvaničnom istorijom evropskog kongresa, tim *deus ex machina*^[154], kojeg su ruski i francuski režiseri izveli na scenu, kad su primetili koliko su zaostali za Austrijom u ratnim pripremama. Uz to bih hteo, prvo, da primetim da je notu grofa Buola, upućenu gospodinu Balabinu, ruskom ambasadoru, datiranu: Beč, 23. marta 1859. i drugu notu austrijskog ministra lordu A. Loftusu, britanskom ambasadoru na bečkom dvoru, sa datumom: Beč, 31. marta, austrijska vlada u poverenju saopštila bečkim listovima 8. aprila, dok se Džon Bul sa njima upoznao tek 13. aprila. Ali, to nije sve. Doslovan tekst note grofa Buola gospodinu Balabinu, kako ga je engleska vlada prenela london-skom listu »The Times«, ponavlja samo deo austrijske note a ispuštena su neka vrlo važna mesta, koja ću ja u ovom pismu dati, da bi tako Džon Bul preko Njujorka bio obavešten o diplomatskim novostima, koje njegovom oštroumnom duhu nisu poverene, jer je englesko ministarstvo smatralo da je to rizično.

Već na prvi pogled, iz note Buola gospodinu Balabinu može se videti da je predlog za kongres potekao od Rusije, ili, drugim rečima, da je to potez o kome su se dogovorili igrači šaha, saveznici iz Petrograda i Pariza, — činjenica koja nas teško može podstaći da se divimo oštroumnosti ili iskrenosti gospode iz Dauning strita^[119] koja se čak ni u parlamentu nisu uzdržala od pretenzija na patent za ovaj izum. Iz note se, dalje, vidi da Austrija (i ovu je činjenicu brižljivo prečutao francuski »Moniteur« kada je objavio da se Austrija odlučila za predlog za opšti kongres) samo pod izvesnim uslovima pristaje da se sastane na kongresu sa drugim velikim silama.

»Ako«, kaže grof Buol, »sem ovog pitanja« (tj. obuzdavanja »političkog sistema na Sardiniji«), »sile budu smatrale da je potrebno da pokrenu i druga pitanja, ta pitanja se moraju unapred što bolje precizirati i, ako bi pri tom bila pokrenuta pitanja o unutrašnjim odnosima drugih suverenih država, to dole potpisani ne bi

mogli da ne insistiraju pre svega na tome da postupak u ovom slučaju odgovara principima koji su dati u Ahenskom protokolu od 15. novembra 1818.

Na taj način, Austrija je prihvatila ruski predlog za opšti kongres pod sledeća četiri uslova: Prvo, glavni cilj kongresa treba da bude da se Sardinija obuzda i da dela u austrijskom interesu; drugo, da Ahenski protokol^[155] važi kao osnova konferencije; treće, »da bi svakoj konferenciji moralo prethoditi razoružanje Sardinije«; i, najzad, da sva pitanja za diskusiju treba »unapred tačno precizirati«. Uz prvu tačku suvišan je komentar. Da ne bi dopustio da se javi bilo kakva sumnja u njegov značaj, grof Buol je izričito dodao da on ovu tačku smatra »kao jedinu stvarno bitnu za moralno umirenje Italije«.

Druga tačka, priznavanje Ahenskog protokola, značila bi, sa francuske strane, neposredno priznavanje ugovora od 1815. godine, kao i specijalnih austrijskih ugovora sa italijanskim državama. Ali ono što Bonaparte hoće jeste poništenje ugovora od 1815, na kojima počiva vladavina Austrije nad Lombardijsko-Venecijanskim Kraljevstvom, kao i specijalnih ugovora koji su Austriji osigurali merodavan uticaj na Napulj, Toskanu, Parmu, Modenu i Rim. Treći uslov, prethodno razoružanje Sardinije, anticipira uspeh koji bi Austrija mogla postići samo uspešnim ratom; i poslednji uslov — da se pitanja za diskusiju unapred definišu — lišio bi Bonapartu glavnog rezultata, koji je, pored neophodnog dobijanja u vremenu za ratne pripreme, očekivao od kongresa, odnosno da Austriju osvoji na prepad a potom, kad je već uplete u mrežu diplomatskih konferencija, da je kod javnog mnjenja Evrope tako iskompromituje da ona bude primorana da dá signal za prekid pregovora o miru, prosto odbivši zahteve koje su joj neposredno postavile Francuska i Rusija.

Dakle, uslovi koje je Austrija postavila u svojoj noti ruskom poslaniku kao pretpostavku za njeno učešće na opštem kongresu mogu se sažeto izraziti na sledeći način: Austrija će učestvovati na evropskoj konferenciji za rešavanje italijanskog pitanja ako se evropske sile prete zajedničke konferencije saglase da stanu na stranu Austrije a protiv Sardinije i da primoraju Sardiniju na razoružanje, kao i na priznavanje bečkog ugovora i dopunskih ugovora koji na njemu počivaju; i, najzad, ako se Bonaparta liši svakog izgovora za narušavanje mira. Drugim rečima, Austrija će doći na kongres, ako bi se taj kongres još pre nego što se sastane obavezao da Austriji prizna sve što je sad spremna da dobije s mačem u ruci. Ako uzmemo u obzir to da je Austriji bilo potpuno jasno da ovaj kongres predstavlja samo zamku koju su joj postavili neprijatelji, rešeni na rat, ne možemo joj prebacivati to što se prema rusko-francuskom predlogu ponela tako ironično.

Mesta u austrijskom dokumentu koja sam dosada razmatrao jesu ona za koja je britansko ministarstvo smatralo da su pogodna za javnost. Sledeće rečenice iz Buolovog telegrama prečutane su u Mallesburyjevoj varijanti austrijske note:

«Austrija će se razoružati čim se Pijemont razoruža. Austrija se mnogo trudi da očuva mir, jer želi mir i zna da ga ceni, ali ona želi pravedan i trajan mir, koji, u to je iskreno uverena, može osigurati a da ne izgubi svoju moć i čast. Ona je već podnela mnoge žrtve da bi u Italiji održala mir i red. Zato, sve dok se zahtevani preduslovi ne ostvare, i to ne budu svršene stvari, Austrija bi mogla da uspori svoje naoružavanje, ali ne i da ga obustavi. Njene će trupe produžiti da marširaju u Italiju.»

Pošto je rusko-francuski manevar onemogućen na ovaj način, umešala se Engleska, podstaknuta od svojih presvetlih saveznika s one strane Lamanša, da Austriju prisili da pristane na predlog za kongres velikih sila za pretresanje složenih italijanskih pitanja. Engleska je izrazila svoju želju da carska vlada prihvati predloge sastavljene u Dauning stritu. U analima istorije diplomatije teško je naći dokumenat napisan s takvom drskom ironijom kakav je pismeni odgovor grofa Buola engleskom poslaniku u Beču. Prvo je Buol ponovio svoj zahtev da Sardinija već pred kongresom treba da položi oružje i da se stavi na milost i nemilost Austrije.

«Austrija», rekao je on, «ne bi mogla da se pojavi na kongresu pre nego što se Sardinija ne bi potpuno razoružala i raspustila corps francs¹. Tek ako se ovi uslovi ispunе i održe, carska vlada izjavljuje svu spremnost da u službenoj formi pruži uverenje da Austrija neće napasti Sardiniju za vreme trajanja kongresa, ukoliko ova bude poštovala carsku teritoriju i teritoriju njenih saveznika.»

Dakle, ako se Sardinija razoruža, Austrija će se samo obavezati da razoružanu Sardiniju neće napasti za vreme trajanja kongresa. Buolov odgovor na engleske predloge sastavljen je sasvim podrugljivo. Na britansku preporuku da «u teritorijalne odnose i ugovore od 1815. godine ne treba dirati», Buol je glasno izjavio: «Potpuno sam saglasan!» i još je dodao da «ne treba dirati ni u odredbe za izvršenje ugovora». Englesku težnju da nade načine za očuvanje mira između Austrije i Sardinije Buol je protumačio tako da «kongres treba da iznađe sredstvo da ponovo pokrene Sardiniju da ispuni svoje međunarodne obaveze». Buol je spreman da dozvoli Evropi «da diskutuje» i «debatuje» o predviđenoj evakuaciji Papske države, kao i o potrebnim reformama u italijanskim državama ali sa ograničenjem da «definitivno usvajanje ovog predloga zavisi od odluke neposredno zainteresovanih država». Nasuprot britanskom «kompromisnom predlogu, koji treba da zameni specijalne ugovore između Austrije i italijanskih država», Buol nastoji na «pravosnažnosti ugovora», ali se saglašava sa revizijom, ako su Sardinija i Francuska voljne da svoje odgovarajuće posede «Denove» i «Korzike» iznesu na razmatranje. Činjenica je da je Austrija dala na engleske predloge isti odgovor kao i ranije na rusku depešu. Na ovo drugo razočaranje pobudile su Rusija i Francuska sirotog

¹ dobrovoljačke odrede

lorda Malmesburyja da Austriji kao prvi korak predloži *opšte razoružanje*. U Tiljerijama se, razume se, smatralo da će Austrija takav predlog jednostavno odbiti, pošto je ona prevazišla sve svoje rivale u naoružanju, ali je Bonaparte opet pravio račun bez krčmara. Austrija zna da se Bonaparta ne može razoružati, a da se istovremeno ne oslobodi teškog tereta carske krune. Zato se Austrija saglasila sa predlogom koji je napravljen samo zato da bi bio odbijen. Zbog toga je vladalo veliko zaprepašćenje u Tiljerijama, koje je, posle dvadeset četvoročasovnog razmišljanja obogatilo svet otkrićem da »istovremeno razoružanje velikih sila ne znači ništa drugo već razoružanje Austrije«. Treba samo pročitati sledeći besramni elaborat iz »Patrie«^[156], lista koji inspiriše neposredno Napoleon III:

»U svakom slučaju, predlog za razoružanje važi samo za dve velike sile, Austriju i Pijemont, — Austriju, koja nikada u takvim razmerama nije svoje snage koncentrisala u Italiji, i Pijemont, koji je, s obzirom na prisustvo austrijske armije u Lombardiji, primoran da na pretnje ratom odgovori pripremama za odbranu. Pitanje razoružanja, koje je istakla Austrija, jeste pitanje koje se prvo mora rešiti; čim Austrija povuče svoju armiju iz Italije, Pijemont ne može prevideti primer koji mu se time daje.

Što se tiče Francuske, ona ne treba da se razoruža (*elle n'a pas à désarmer*), prosto zato što se nije ni naoružala preko uobičajene mere, i zato što na svojim granicama nije ni skoncentrisala svoje trupe i zato što još neće da koristi svoja prava i da na pretnje Austrije odgovori — pretnjama uperenim protiv Pijemonta i protiv evropskog mira. Za Francusku se uopšte ne postavlja pitanje da se ijedan jedini vojnik, sposoban da nosi oružje, otpusti iz vojske, ili da se još koji top stavi u arsenal. Razoružanje za Francusku može značiti samo obavezu da se ne naoružava.

Ne možemo poverovati da Austrija postavlja neke dalekosežne zahteve; to bi bilo umanjeno vrednosti zaloge, koju je Austrija, besumnje u prijateljskom raspoloženju (*mieux inspirée*) htela dati za evropski mir kada je predložila razoružanje, koje bi — kako to ona sama dobro zna — morala baš ona da počne.

Naslov originala:

The Proposed Peace Congress

Napisano 14. aprila 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5624 od 30. aprila 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx / Friedrich Engels

Rat u Evropi — Simptomi rata koji se približava — Nemačka se naoružava^[157]

Kada studente nemačkih univerziteta u 11 časova uveče akademske vlasti isteraju iz raznih pivnica, pojedina udruženja studentske organizacije se, ako je vreme lepo, obično skupljaju na trgu. Tu članovi svakog udruženja ili »boje« započinju igru »bockanja« sa članovima drugih »boja« sa ciljem da se izazove onaj tako čest ali ne i naročito opasan dvoboj, koji je jedna od glavnih odlika studentskog života. Pri ovim pripremnim raspravama na trgu veština se sastoji u tome da se u borbi rečima zadaju tako vešti udarci da oni ne smeju da sadrže nikakve neposredne ni formalne uvrede, ali da se protivnik ipak toliko razdraži, da na kraju izgubi strpljenje i izrekne onu konvencionalnu formalnu uvredu koja drugu stranu primorava na poziv na dvoboj.

Ovakvu predigru već nekoliko meseci izvode Austrija i Francuska. Francuska je s tim počela 1. januara ove godine^[5] i Austrija joj nije ostala dužna. Od reči do reči, od gesta do gesta, protivnici su se približavali dvoboju; ipak, diplomatska etiketija zahteva da se takva igra odigra do kraja. Zato je bilo predloga i protivpredloga, ustupaka i uslova, ograničenja i izvrđavanja.

Diplomatsko peckanje je, najzad, dobilo sledeći oblik: Osamnaestog aprila lord Derby je izjavio u Gornjem domu da Engleska preduzima poslednji pokušaj i, ako on ne uspe, ona će se odreći posredovanja. Već posle tri dana, 21. aprila, »Moniteur« je objavio da je Engleska uputila četirma drugim ostalim silama sledeće predloge: 1. Pre kongresa treba da dođe do opšteg i istovremenog razoružanja. 2. Razoružanjem treba da rukovodi jedna vojna ili civilna komisija, nezavisno od kongresa. (Ova komisija treba da se sastoji od šest članova ukupno, od kojih jedan treba da bude predstavnik Sardinije.) 3. Čim komisija otpočne rad, kongres treba da se sastane i otpočne diskusiju o političkim pitanjima. 4. Predstavnike italijanskih država kongres treba, čim se sastane, da pozove da zauzmu svoja mesta pored pred-

stavnika velikih sila, isto kao na kongresu 1821. godine.^[158] U isto vreme »Moniteur» je objavio da su Francuska, Rusija i Pruska dale svoju saglasnost na engleske predloge, a telegram iz Torina obradovao je razne berze Evrope dobrom veću da će Louis-Napoleon podstaći Pijemont da to isto učini. Dotle je sve izgledalo neobično mirno i činilo se da postoji nada da su otklonjene sve prepreke za kongres. U stvari, plan je bio sasvim pregledan. Francuska još nije bila »u stanju» da primi borbu, Austrija je bila. Da ne bi ostavio bilo kakvu sumnju o svojim stvarnim namerama, Louis-Napoleon je objavio preko svoje poluzvanične štampe da ovo razoružanje dolazi u obzir samo za Austriju i Pijemont, pošto Francuska *ne može da se razoruža*, jer se nije ni naoružala; u isto vreme, on je u svom zvaničnom listu, listu »Moniteur», svoje članke tako formulisao da nije davao nikakva obećanja da će Francusku uvući u »princip razoružanja». Njegov sledeći korak trebalo je, očevidno, da se sastoji u tome da se poluzvanična tvrdnja da Francuska nije naoružana pretvori u zvaničnu, čime bi se to pitanje uspešno skrenulo na neograničeno polje vojnih pojedinosti, na kome je lako u nedogled odugovlačiti jedan takav spor, služeći se tvrdnjama, suprotnim tvrdnjama, traženjem dokaza, demantovanjem, zvaničnim odbijanjem i drugim sličnim poduhvatima. U međuvremenu bi Louis-Napoleon mogao spokojno da dovrši svoje ratne pripreme, o kojima bi, u skladu sa svojim novim principom, mogao reći da ne predstavljaju nikakvo naoružavanje, jer on ne traži vojnike (koje može u svako doba da pozove), već ratni materijal i nove formacije. On je sam izjavio da njegove ratne pripreme neće biti završene pre 1. juna. A stvari stoje tako da bi on svoje pripreme morao završiti 15. maja i tada pozvati vojnike sa odsustva, da bi oni željeznicom mogli do 1. juna stići u svoje jedinice. Ipak, postoji dobar razlog da se pretpostavi da, usled strašnog nereda, rasipništva, podmićivanja i pronevera, koji, po ugledu na dvor, vladaju u francuskoj vojsci, priprema neophodnog materijala neće biti sasvim završena čak ni do prvobitno utvrđenog roka. Bilo kako bilo, sasvim je sigurno da svaka nedelja odugovlačenja znači dobitak za Louis-Napoleona a gubitak za Austriju, koja, zbog takve diplomatske međuigre, ne samo da se lišava vojnih preimućstava koje je stekla pretekavši druge u naoružavanju, već biva izložena i silnim izdacima potrebnim za održavanje njene sadašnje ratne gotovosti.

Potpuno svesna ove situacije, Austrija je ne samo odbila engleski predlog za održavanje kongresa pod istim uslovima kao u Ljubljani, već je dala i prvi signal za rat. U ime austrijske vlade, general Gyulay je predao dvoru u Torinu *ultimatum* u kome se insistira na razoružavanju i otpuštanju dobrovoljaca, pri čemu se Pijemontu daje samo tri dana za razmišljanje pre donošenja odluke, posle čega bi usledila objava rata. U isto vreme naređeno je da dve nove divizije austrijske vojske, u jačini od 30 000 ljudi, krenu u pravcu Tičina. Dakle, u diplomatskom pogledu, Napoleonu je uspelo da Austriju pritisne uza zid

i prisili je da prva izgovori svetu reči — objavu rata. Svakako, ako Austriju ne odvrte od ovog koraka iz Londona i Petrograda, može se desiti da ta diplomatska pobjeda Bonapartu staje prestola.

U međuvremenu, ratna groznica je zahvatila i druge države. Male nemačke države, koje su se s pravom osetile ugrožene ratnim pripremama Louis-Napoleona, dale su oduška nacionalnom osećanju kao nikad u Nemačkoj posle 1813. i 1814. godine. Svoje postupke one saobražavaju ovom osećanju. Bavarska i susedne zemlje organizovale su nove formacije, pozvale rezerviste i landver¹. Sedmi i osmi korpus, korpus nemačke savezne vojske (koji sačinjavaju ove države), koji zvanično treba da broje 66 000 vojnika operativne i 33 000 rezervne vojske, najverovatnije će stupiti u rat sa 100 000 aktivnih i 40 000 rezervnih vojnika. Hanover i druge severnonemačke države, koje daju deseti korpus, naoružavaju se u istoj meri i istovremeno utvrđuju svoje obale protiv napada s mora. Pruska, čije je naoružavanje za rat vršeno u vidu priprema za vreme mobilizacije 1850. godine¹⁵⁹⁾ i kasnije, i time dovedena na viši nivo nego ikad ranije, od pre izvesnog vremena spokojno se priprema za mobilizaciju svoje vojske, naoružava pešadiju pretežno puškama igljenjačama, a svu sadašnju artiljeriju sa pešačkom posluguom naoružava topovima od 12 funti, dovodeći u isto vreme i svoje tvrđave na Rajni u stanje ratne gotovosti. Ona je izdala naređenja da tri korpusa budu u stanju ratne gotovosti. Pruska delatnost u Saveznoj vojnoj komisiji u Frankfurtu je takođe jasan dokaz da je Pruska vrlo svesna opasnosti koja joj pretila od politike Louis-Napoleona. I ako se njena vlada još uvek usteže, celo javno mnjenje je za rat. Louis-Napoleon će, besumnije, morati da uvidi da Nemačka stoji, kao nikad dosad, jednodušno i odlučno protiv Francuske, i to u vreme kad između Nemaca i Francuza ima manje neprijateljstva nego ikad ranije.

Naslov originala:

*The War in Europe—Symptoms of its Approach
—Germany Arming*

Napisano 22. aprila 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»
br. 5631 od 9. maja 1859.

Prevedeno sa engleskog

¹ U «New-York Daily Tribune»: Landwehr — na nemačkom jeziku

Friedrich Engels

Perspektive rata

Nismo smatrali potrebnim da odgovaramo na razne površne kritike koje se javljaju u toku poslednja dva meseca, svaki put kada smo pristupali razmatranju sredstava i strategijskih uslova za stupanje u veliki i krvavi rat u koji je Evropa danas upletena. Sada, međutim, u obilnim detaljima, kojima danas vrve naše stranice — detaljima koji daju upečatljiviju sliku prvih prizora ove užasne i potresne drame — nalazimo toliko potpunu i do detalja tačnu potvrdu naših pogleda, a u isto vreme i za javnost nesumnjivo interesantnu, da smatramo za shodno da na taj predmet skrenemo pažnju.

Pre puna dva meseca ukazali smo na to da ofanziva predstavlja pravilan način samoodbrane Austrije.¹ Tvrdili smo da bi Austrijanci, pošto su svoju Italijansku armiju dobro koncentrisali u blizini pije-montskih odbrambenih položaja, učinili veliku grešku ako ne bi iskoristili ovu trenutnu nadmoćnost nad još uvek raštrkanim neprijateljskim jedinicama, time što bi odmah umarširali na teritoriju Sardinije, da bi najpre potukli Sardinijsku armiju, a zatim krenuli protiv Francuza, koji moraju prelaziti preko Alpa u nekoliko kolona, izlažući se pri tome opasnosti da budu potučeni po delovima. Ovaj naš zaključak izazvao je mnoga suprotna tumačenja raznih manje ili više poznatih i manje ili više sposobnih strategijskih kritičara; međutim, našu ocenu je potvrdio svaki vojni stručnjak koji je pisao o ovom predmetu; i, najzad, pokazuje se da se austrijski generali slažu sa tom ocenom. Toliko o tome.

Pošto je rat na taj način otpočeo, postavlja se pitanje: kako stoje odnosne snage protivnika i kakvi su njihovi izgledi na uspeh? Austrijanci u Italiji imaju pet armijskih korpusa — 2, 3, 5, 7 i 8 — koji se sastoje od najmanje 26 pešadijskih pukova od po 5 bataljona svaki

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 41—43

(od kojih je po jedan grenadirski) i 26 lakih bataljona, tj. svega 156 bataljona ili 192 000 ljudi. Sa konjicom, artiljerijom, inženjerijom i posadnim trupama njihove snage, prema najumerenijem proračunu, dostižu 216 000 ljudi. Nije nam poznato koliko je ovaj broj premašen dovlačenjem u Italiju svežih graničnih pukova i ljudstva iz rezerve. Da je premašen — o tome skoro ne može biti nikakve sumnje — ali uzmimo najnižu procenu od 216 000. Od ovoga će 56 000 ljudi biti sasvim dovoljno da drži sve one tvrđave, utvrđenja i utvrđene logore koje Austrijanci žele da održe u Lombardiji, ali, uzmimo najveći mogući broj recimo, 66 000 ljudi. Na taj bi način ostalo 150 000 ljudi za osvajanje Pijemonta. Prema telegramima, austrijske invazione snage iznose 120 000 ljudi, ali se na ove tvrđnje, naravno, ne možemo potpuno osloniti. Međutim, za svaku sigurnost, pretpostavićemo da Austrijanci nemaju više od 120 000 ljudi sposobnih za manevarska dejstva. Kako će se francuske i pijemontske snage rasporediti da dočekaju ovu kompaktnu snagu?

Između Alesandrije i Kazale, na položaju koji smo opisali pre nekoliko nedelja¹, izvršena je koncentracija Pijemontske armije. Ona se sastoji od pet pešadijskih i jedne konjičke divizije — ili 45 000 ljudi linijske pešadije, računajući i rezervu; 6000 strelaca i oko 9000 konjanika i artiljeraca, tj. ukupno 60 000 ljudi, koliko je Pijemont najviše uspeo da okupi za operacije. Ostatak od 15 000 ljudi potreban je za garnizonsku službu. Italijanski dobrovoljci nisu još osposobljeni za borbu s neprijateljem na otvorenom polju.

Kao što smo već rekli, položaj Pijemonteza se ne može lako strategijski obići sa juga — međutim, to se može učiniti sa severa; a on se ovde oslanja na liniju Sezije, koja utiče u Po otprilike na 4 milje daleko od Kazale i koju Sardinci nameravaju da brane, ako se može verovati telegrafskim izveštajima.

Bilo bi sasvim smešno kad bi 60 000 ljudi primilo odlučnu bitku na ovom položaju ako bi bili napadnuti dvostruko jačom snagom. Po svojoj prilici, na ovoj reci će se pružiti izvestan otpor — dovoljan da prisili Austrijance da pokažu svoju snagu — a zatim će se Sardinci povući iz Kazale i Poa, ostavljajući otvoren direktan put za Torino. Ovo bi se moglo odigrati 29. ili 30. aprila, pod pretpostavkom da engleska diplomatija nije izazvala novo odlaganje vojnih operacija. Sledećeg dana Austrijanci bi pokušali da se prebace preko Poa i, ukoliko bi u tome uspeeli, potisnuli bi Sardince preko ravnice u pravcu Alesandrije. Tu bi ih mogli ostaviti neko vreme; austrijska kolona koja bi izbila južno od Poa iz Piaćence mogla bi, po potrebi, uništiti železničku prugu između Đenove i Alesandrije i napasti svaki francuski korpus koji bi eventualno nastupao iz Đenove za Alesandriju.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 41—43.

Ali šta će, po našem mišljenju, Francuzi raditi čitavo ovo vreme? Oni će se, naravno, sa velikom žurbom spuštati u pravcu budućeg ratišta; prema dolini gornjeg Poa. Kad su vesti o austrijskom ultimatumu stigle u Pariz, snage namenjene za Alpsku armiju jedva da su bile veće od četiri pešadijske divizije, koje su se nalazile oko Li-ona, i još tri divizije, koje su se nalazile ili na jugu Francuske i na Korzici, ili su tek vršile koncentraciju. Još jedna divizija bila je na putu iz Afrike. Ovih osam divizija trebalo je da obrazuju četiri korpusa; jedna divizija operativnih trupa u Parizu stajala je na raspolaganju kao prva rezerva, a garda kao druga rezerva. Na taj način dobili bismo svega dvanaest operativnih divizija i dve gardijske divizije, što čini sedam *armijskih korpusa*. Dvanaest operativnih divizija, pre povratka njihovog ljudstva sa odsustva, imale bi po 10 000 ljudi svaka, tj. svega oko 120 000 ljudi, ili, sa konjicom i artiljerijom 135 000 — i sa gardom od 30 000 — ukupno 165 000 ljudi. Kad bi se vratilo ljudstvo poslato na odsustvo, čitava ova armija bi dostigla jačinu od 200 000 ljudi. Dovde je sve u redu; to je odlična armija, dovoljno velika da osvoji zemlju dva puta veću od Italije. Ali gde se ona mogla nalaziti 1. maja ili negde u to vreme kada je bila potrebna u ravninama Pijemonta? Pa, Mac-Mahonov korpus je oko 23. ili 24. aprila upućen za Đenovu, a pošto do toga vremena nije bio izvršio koncentraciju, to on neće biti u stanju da napusti Đenovu pre 30. aprila; korpus Baraguay d'Hilliersa nalazi se u Provansi i, prema nekim tvrdnjima, trebalo je da krene preko Nice i Kol di Tenda, a prema drugim, trebalo je da se ukrca na brodove i iskrca na obalu Sredozemnog mora. Canrobert-ov korpus imao je da pređe u Pijemont preko Mon Senija i Mon Ženevra, a sve ostale trupe trebalo je da slede iza njega istim putem po redu svoga pristizanja. Sada je sigurno da do 26. aprila nikakve francuske trupe nisu kročile na tlo Sardinije, da su se tri divizije Pariske armije još 24. aprila nalazile u Parizu, od kojih je jedna tek toga dana krenula željeznicom za Lion, i da garda nije bila spremna za marš pre 27. aprila. Tako, ako pretpostavimo da su sve ostale gore navedene trupe bile koncentrisane na granici i spremne za pokret, imali bismo osam pešadijskih divizija ili 80 000 ljudi. Od ovih 20 000 ide za Đenovu, 20 000 pod Baraguayjom, ukoliko uopšte budu išle za Pijemont, kreću preko Kol di Tenda. Ostaje da 40 000 pod Canrobert-om i Nielom ide preko Mon Senija i Mon Ženevra. To će biti sve što Louis-Napoleon može da stavi na raspolaganje u vreme kada njegova pomoć bude najpotrebnija, — u vreme kada Austrijanci mogu biti pred Torinom. A sve se ovo, da uzgred pomenemo, potpuno podudara sa našim predviđanjima od pre nekoliko nedelja. Louis-Napoleon ne može ni svim železnicama celog sveta dovesti ostale četiri divizije Pariske armije na vreme da uzmu učešća u prvim okršajima, ukoliko ne dopusti Austrijancima da u toku čitave dve nedelje rade šta hoće sa Pijemontezima. Njegovi izgledi su loši čak i ako osam divizija prevede preko dva planinska prevoja, a neprijatelj bude u

najmanju ruku iste jačine na mestu gde bi se one mogle spojiti. Ali, čovek u njegovom položaju iz političkih razloga ne može dozvoliti da neprijatelj pregazi Pijemont i da po njemu hara čitave dve nedelje, te će morati da prihvati bitku čim mu je Austrijanci ponude; a tu bitku mora voditi pod nepovoljnim uslovima. Što pre Francuzi pređu Alpe, tim bolje po Austrijance.

Naslov originala:
Prospects of the War

Napisano 28. aprila 1859.

Prvi put objavljeno u
«New-York Daily Tribune»
br. 5634 od 12. maja 1859.
kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Finansijska panika

Juče je bio dan obračuna za inostrane državne papire i akcije. U vezi s tim panika na berzi, koja je otpočela 23. aprila, dostigla je neku vrstu vrhunca. Od poslednjeg ponedeljka objavilo je nesposobnost plaćanja ne manje od 28 članova berze, od kojih njih 18 na dan 28. ovog meseca. Sume koje su posredi — u jednom slučaju 100 000 funti sterlinga — daleko prevazilaze uobičajeni prosek takvih »egzekucija«. Istovremeno povišenje diskontne stope, koje su odredili direktori banaka, od 2,5%, kako je bilo utvrđeno 9. decembra 1858, na 3,5% — povišenje koje je postalo nužnost usled odliva zlata, izazvanog otkupom srebra za slanje u Indiju, — takođe je doprinelo povećanju nemira. Troprocentni papiri engleskog državnog duga, koji su 2. aprila vredeli 96 $\frac{1}{4}$, spali su 28. aprila na 89, a posle nekoliko časova čak i na 88 $\frac{1}{4}$. Ruski 4,5-procentni papiri, koji su 2. aprila vredeli 100, pali su 28. aprila na 87. U istom vremenskom razmaku pale su sardinijske akcije od 81 na 65, dok su akcije turskog 6-procentnog zajma pretrpele pad sa 93,5 na 57, a posle nekoliko časova se opet popele na 61. Austrijske 5-procentne akcije bile su spale čak na 49. Glavni uzroci — koji su doveli do ovog velikog pada vrednosti domaćih i inostranih zajmova, pada koji je praćen sličnim padom željezničkih akcija, naročito akcija italijanskih željeznica — bile su vesti o napadu Austrije na Sardiniju, o ulasku jedne francuske armije u Pijemont, kao i vest o zaključenju ofanzivno-defanzivnog pakta⁽¹⁶⁰⁾ između Francuske, Rusije i Danske. Istina je da je u toku dana dobijen telegram kojim je »Constitutionnel« demantovao zaključenje ofanzivno-defanzivnog pakta između Francuske i Rusije. Ali, mada je berza besumnje vrlo lakoverna i optimistički raspoložena, ovog puta se nije usudila da posumnja u verodostojnost francuskih poluzvaničnih izjava. Još nije mogla zaboraviti da se »Moniteur« od pre nepunu nedelju dana bio usudio da demantuje da se Francuska naoružava ili namerava da se naoruža. Sem toga, demantujući zaključenje ugovora, francusko proročište je priznalo da je između istočnog i zapadnog autokrate došlo do »sporazuma«, čime se demanti u najboljem slučaju pretvorio u sofisteriju. U isto vreme kad su britanski berzanski špekulanti propadali, propao je i ruski zajam od 12 miliona funti

sterlinga koje bi progutao Lombard strit⁽¹⁸⁾, da to nije omela iznenadna odluka Austrije. Gospodin Simpson, koji za londonski list »The Times« piše članke o finansijskim pitanjima, daje sledeće svojevrstne primedbe o tome kako se ovaj ruski zajam rasprsnuo kao mehur sapunice:

«Jedna od tačaka, koja pri trenutnom stanju stvari zaslužuje osobitu pažnju, jeste to da je javnost izbegla taj predviđeni zajam Rusiji. Iako su planovi ove sile od prevremenog završetka krimskog rata uvek bili veoma providni, Rusija je bila sigurna da, usled uticaja našeg »saveznika« i susreta careva u Štutgartu, koji je usledio, nikakva upozorenja, sem potpuno neoborivih dokaza, ne bi mogla da spreče da ona dobije svaku željenu sumu, samo ako se nađe neka ugledna kuća koja bi preuzela na sebe te transakcije. Sledstveno tome, kada se pre mesec-dva pojavio plan za dobijanje 12 000 000 funti sterlinga, obe zainteresovane strane ispoljile su veoma veliku spremnost i najveće pouzdanje. »Engleski kapitalisti bi se morali odlučiti!« »Njima bi na raspolaganju stajao samo sasvim mali deo!« »U Berlinu i drugde ljudi bi bili spremni da kupe akcije po ceni koja bi za jedan ili dva procenta bila viša od cene koja bi se mogla očekivati na londonskom tržištu.« Pod ovakvim okolnostima postojala je mala nada da bi se mogla čuti neka reč upozorenja. Pri svem tom, ni gospodin Baring ni gospodin Rothschild, koji obično silno žele da jedan drugom konkurišu, u tim stvarima, nisu pokazali nikakvu gotovost da se za to angažuju. Postojali su i izveštaji o tajnom koncentrisanju 100 000 ruskih vojnika u Gruziji. Isto tako, pričalo se da je ruski poslanik u Beču¹ otvoreno izjavio da car Napoleon ima potpuno pravo što zahteva reviziju ugovora iz 1815. godine; i, na kraju, moglo se pretpostaviti da su skorašnji planovi da se poništi onaj deo pariskog ugovora⁽²⁵⁾ koji se odnosi na dunavske kneževine, zatim, put po Sredozemlju velikog kneza Konstantina i potajni koraci upereni protiv misije mira lorda Cowleyja, — bili dovoljni da izazovu izvesne nedoumice. Ipak, ništa ne može da utiče na optimistički raspoloženog Engleza koji želi da uložiti svoj novac i koji je bacio oko na nešto što on smatra zajmom, koji mu donosi 5%; tad je bezgranično njegovo prezrenje prema onima koji daju loše prognoze. Stoga su nade saugovorača ostale neumanjene, i stvarno su samo dan-dva pre objavljivanja austrijskog ultimatumu održana poslednja savetovanja o tome da se pripremi sve da bi se taj predlog mogao izneti svakog momenta. Računalo se da bi se ceo poduhvat mogao pokazati kao veliki uspeh, čim stignu nova umirujuća uveravanja francuskog lista »Moniteur«, koji je trebalo da potvrde već ranije objavljenu vest da Francuska nije nauružana niti namerava da se nauruža. Ali, »zločinački« korak Austrije, koja nije sačekala da njeni protivnici dobiju sve što im je potrebno, pokvario je ceo plan, te će 12 000 000 funti sterlinga sada morati da ostanu kod kuće.«⁽¹⁶⁾

U Parizu su panika na berzi i, kao posledica toga, mnogobrojne obustave plaćanja, razume se, daleko prevazišle londonska uzbuđenja, ali je Louis-Napoleon, koji je preko svojih lakeja u Corps législatif sebi bio odobrio novi zajam od 500 miliona francuskih franaka, strogo zabranio novinama da se o ovim mučnim incidentima objavi bilo kakva beleška. Ipak, možemo doći do tačne procene trenutnog stanja

¹ Balabin

stvari, ako razmotrimo sledeću tabelu, koju sam izvadio iz zvanične dokumentacije o kursu:

	24. mart		7. april		28. april	
	fr.	cent.	fr.	cent.	fr.	cent.
Troprocentni interes	69	20	67	95	62	00
Akcije Francuske banke	2865	00	2840	00	2500	00
Crédit mobilier	805	00	707	50	530 - 542	00
Orleanska železnica	1368	00	1257	50	1150	00
Severna železnica	940	00	915	00	835	00
Istočna železnica	682	00	627	50	550	00
Sredozemna železnica	850	00	830	00	752	00
Južna železnica	523	00	503	75	412	50
Zapadna železnica	600	00	537	50	485	00
Ženevska železnica	540	00	520	00	445	00
Austrijska železnica	560	00	536	25	406	25
Železnica Vittorio Emanuela ..	400	00	390	00	315	00
Lombardijsko-venecijanska železnica	527	50	512	50	420	00

Engleski finansijeri su trenutno bezgranično ljuti na britansku vladu, koju optužuju da je sebe učinila smešnom u diplomatskim krugovima Evrope i, što je još mnogo značajnije, da je trgovački svet zavela svojom tvrdoglavom zaslepljenošću i nerazumevanjem. U stvari, lord Derby je sve vreme dok su trajali ti samo prividno vođeni pregovori dozvolio da se Francuska i Rusija poigraju s njim. Ipak, ne zadovoljivši se dotadašnjim neprekidnim promašajima, on je, kad je stigla vest o austrijskom ultimatumu, ponovo upao u istu klopku, žigajući na banketu u Menšen hauzu^[162] u Londonu ovaj korak kao »zločinački«, a ne znajući još ništa o rusko-francuskom ugovoru. Njegova poslednja posrednička ponuda, koju Austrija nije mogla da odbije, bila je samo predizborni trik, čiji je rezultat mogao biti samo to da se Napoleonu dá još četrdeset osam časova za koncentrisanje trupa, i da se parališu neizbežne operacije Austrijanaca. Tako izgleda diplomatska oštroumnost ove gorde aristokratije koja se usuđuje da istupi protiv demokratske parlamentarne reforme^[69], jer bi se tom reformom vođenje inostrane politike moglo izvući iz sposobnih ruku naslednih političara. Dopustite mi da, na kraju, napomenem da su ustanci u Toskani i kneževinama^[163] bili baš ono što je bilo potrebno Austriji kao izgovor za okupiranje ovih oblasti.

Naslov originala:
The Financial Panic

Napisano 29. aprila 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•
br. 5634 od 12. maja 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Slatkorečiva uveravanja

Cirkular koji je Louis-Napoleon uputio 27. aprila preko svojih diplomatskih predstavnika svim vladama Evrope, kao i njegovo obraćanje Corps législatif-u 3. maja^[164] dokazuju da je car potpuno svestan koliko je rasprostranjeno podozrenje u stvarne motive i ciljeve njegovog mešanja u stvari Italije, i koliko se on trudi da to podozrenje otkloni. U tom raspisu on pokušava da dokaže da je ovu intervenciju vršio uvek samo u saglasnosti sa Engleskom, Pruskom i Rusijom, i tvrdi da su ove zemlje, isto koliko i on, nezadovoljne stanjem u Italiji, ubedene u opasnost koja može proizići iz nezadovoljstva koje tamo vlada i iz tajne agitacije, i rešene da mudrom predostrožnošću preduprede neizbežnu krizu. Ipak, kad se za dokaz poziva na misiju lorda Cowleyja u Beču^[165], na ruski predlog za sazivanje kongresa i na podršku Pruske za ovaj korak, izgleda da zaboravlja da ovim akcijama nije glavni cilj Italija, već da ih je izazvao preteći razdor između Austrije i Francuske, u poređenju sa kojim italijansko nezadovoljstvo i uzbuđenja u Italiji gube svaki značaj.

Tek kada je Napoleon iznenada pokazao neobično interesovanje za stvar Italije, italijansko pitanje je u očima drugih evropskih sila dobilo izuzetan značaj. Mada je Austrija prva otpočela neprijateljstva, ostaje činjenica da ne bi bilo osnova za otpočinjanje neprijateljstava, da Napoleon nije Sardiniju podstrekavao — u čemu nisu učestvovali ni Pruska ni Engleska — pa je Sardinija zato preduzela odgovarajuće korake. U stvarnosti, Francuska nije ponudila samo svoju saradnju drugim silama za mirno rešavanje spornih pitanja između Austrije i Sardinije, već je neboriva činjenica da su se druge sile osetile pobuđenim da pokažu veći interes za to tek kada se Francuska bila angažovala u ovom sporu, tako da ovo pitanje više za njih nije bilo italijansko već evropsko pitanje. Upravo činjenica da se samo Francuska osećala pobuđenom da štiti Sardiniju od austrijskog napada, opovrgava iznetu tvrdnju da je ona u pitanju Italije radila u saglasnosti sa drugim silama. Kako u pomenutom raspisu, tako i u svom obraćanju Corps législatif-u, francuski car revnosno poriče svaku ličnu ambiciju, svaku zavojevačku težnju kao i svaku želju da učvrsti francuski uticaj u Italiji. On bi hteo da ostavi utisak da se isključivo trudi da se uspostavi nezavisnost Italije i vaspostavi ona ravnoteža sila koja je po-

remećena nadmoćnošću Austrije. Oni koji se sećaju uveravanja koje je car dao i zakletvi koje je položio kao predsednik Francuske Republike, teško će biti skloni da poklone bezuslovno poverenje samo njegovim izjavama; čak i ova njegova nastojanja da umiri strah i otkloni podozrenje Evrope, sadrže nagoveštaje koji su u velikoj meri pogodni za to da izazovu suprotno dejstvo.

Da Louis-Napoleon u ovom trenutku iskreno želi da spreči svako mešanje Engleske ili Nemačke u njegov rat sa Austrijom, — u to niko i ne sumnja; ipak, to nikako ne dokazuje da on ne smerna ništa više od regulisanja italijanskog pitanja. Pretpostavimo da on teži hegemoniji u Evropi, — prirodno je da bi se najpre odlučio za to da pojedinačno tuče razne sile. On se čudi uzbuđenju u pojedinim nemačkim državama, mada je ovo uzbuđenje izazvano istim uzrocima kojima je težio da objasni svoju vlastitu žurbu da pomogne Sardiniji.

Ako Francuska ima zajedničku granicu sa Sardinijom, ako je sa njom vezana starim uspomenama, zajedničkim poreklom i nedavno zaključenim savezom, onda je srodstvo Nemačke i Austrije isto takvo, čak i bliže; i, ako Napoleon ne želi da bude stavljen pred svršen čin, odnosno pred trijumf Austrije nad Sardinijom, ni Nemci nisu skloni da čekaju dok trijumf Francuske nad Austrijom ne bude svršena stvar. Da Louis-Napoleon teži da unizi Austriju, naročito njenim protežiranjem iz Italije, — to on i ne poriče. Ali on poriče da želi da ovlada italijanskom teritorijom ili da u njoj stekne uticaj, izjavljujući da je cilj rata da se Italija ponovo oslobodi, a ne da bude primorana da samo promeni zavojevača. Ali, uzmimo, što je vrlo verovatno, da italijanske vlade, čiju nezavisnost od Austrije, znači, treba braniti, budu ugrožene od onih koje Louis-Napoleon naziva »prijateljima nereda« i »nepopravivim pristalicama starih partija«. Šta onda?

»Francuska je«, kaže Louis-Napoleon, »pokazala svoju mržnju prema anarhiji.«

On uverava da baš toj mržnji prema anarhiji ima da blagodari za svoju današnju vlast. U ovoj mržnji prema anarhiji on je našao opravdanje da raspusti republikansku skupštinu, da pogazi svoje sopstvene zakletve, da vojnom silom obori republikansku vladu, da potpuno uništi slobodu štampe i sve protivnike svoje apsolutističke diktature protera u inostranstvo ili u Kajenu⁽¹²⁹⁾. Ne bi li ugušivanje anarhije moglo isto tako dobro poslužiti njegovim interesima u Italiji? Ako je »ugušivanje prijatelja nereda i nepopravivih pristalica starih partija« opravdalo ukidanje francuske slobode, zar ono ne bi moglo isto tako dobro poslužiti kao izgovor za uništavanje italijanske nezavisnosti?

Naslov originala: *Fair Professions*

Prvi put objavljeno u

»New-York Daily Tribune« br. 5639
od 18. maja 1859. kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Austrija, Pruska i Nemačka u ratu

Beč, ^[13] 10. maja 1859.

Nestrpljenje i razočaranje Bečlija izazvano sporim tempom kojim se vodi rat, koji je, čini se, tako odlučno započet, podstakli su vladu da na svim zidovima grada izlepi sledeći plakat:

„Mogućnost da neprijatelj sve vesti koje se objavljuju u austrijskim listovima o pokretima carsko-kraljevske armije sazna u roku od nekoliko časova i iskoristi ih u svoje svrhe, nalaže obavezu da se sa svim takvim vestima postupa sa najvećom obazrivošću. Prema poslednjim vestima, carsko-kraljevska armija je zauzela položaj između reka Poa i Sezije, odakle ima mogućnost za sva ofanzivna dejstva. Ona drži u svojim rukama sve prelaze preko Sezije i, mada sadašnji visoki vodostaj Poa još uvek ne dopušta odsudne pokrete snage na desnu obalu reke, teritorija između Pontekurone i Vogere ipak je zasednuta znatnim delovima armije; u isto vreme, mi smo porušili železnički most kod Valence.“⁽¹⁶⁶⁾

Razume se, austrijska vlada prati kretanja u manjim italijanskim državama sa izvesnom nelagodnošću. Ministarstvo rata objavilo je sledeći izveštaj o vojnim snagama ovih državnica:

Toskana. Četiri puka linijske pešadije, svaki puk se sastoji od dva bataljona, svaki bataljon od šest četa — 6833 čoveka; jedan bataljon strelaca, šest četa — 780 ljudi; jedan bataljon ostrvskih strelaca — 780 ljudi; bataljoni dobrovoljačkih lovaca — 2115 ljudi; jedan bataljon veterana — 320 ljudi; disciplinski odred — 150 ljudi; dva eskadrona dragona — 360 konja; jedan puk artiljerije — osam bataljona po šest oruđa; jedan bataljon obalske artiljerije — 2218 ljudi; jedan puk žandarmerije — 1800 ljudi; ukupno sa odgovarajućim štabovima, inženjerijskim jedinicama, jedinicama mornarice itd. ima 15 769 vojnika.

Parma. Telesna garda, helebardisti, vodiči — 179 ljudi; dva bataljona linijske pešadije, jedan lovački bataljon — 3254 čoveka; jedna

četa artiljerije — 84; inženjerija — 14; žandarmerija od četiri čete — 417; sa štabovima, komandama, školama, radničkim četama, svega 4294 vojnika.

Modena. Četiri linijska puka samo sa po jednim bataljonom — 4880 ljudi; četa lovaca — 120 ljudi; tri čete dragona — 300 ljudi; jedna poljska baterija sa šest oruđa — 150 ljudi; jedna obalska baterija sa dvanaest oruđa — 250 ljudi; jedna radnička četa — 130 ljudi; četa pionira — 200 ljudi; sem ovih, nešto veterana, helebardista itd. — ukupno 7594 vojnika.

San Marino. Mala republika ima 800 vojnika.

Rim. Dva švajcarska pešadijska puka (treći puk se sada formira) — 1862 čoveka; dva italijanska puka iste jačine; dva stacionarna bataljona (neobična vrsta vojnika) — 1200 ljudi; puk dragona — 670 ljudi i konja; puk artiljerije sa sedam baterija po četiri oruđa — 802 čoveka; žandarmerije — 4323 čoveka; sa štabovima, inženjerijom itd., ukupno 15 255 vojnika.

Napulj i Sicilija. Četiri švajcarska puka, dva napuljska gardijsko-grenadirski puka, šest grenadirskih pukova, trinaest pešadijskih pukova, jedan puk karabinjera sa dopunskim četama, ukupno 57 096 ljudi; dvanaest lovačkih bataljona sa 14 976 i sa dopunskim četama 16 740 ljudi; devet konjičkih pukova, dva puka teških dragona, tri puka dragona, puk karabinjera, dva puka kopljanika, jedan puk lovaca na konjima — 8415 ljudi i konja; dva puka artiljerije — svaki od po dva poljska diviziona i jednog tvrđavskog bataljona, ili šesnaest poljskih baterija sa 128 oruđa i 12 tvrđavskih četa — ukupno sa komorom 52 000 ljudi. Ako se tome dodaju helebardisti, inženjerijske jedinice, vodiči, telesna garda itd., dobija se ukupan broj 130 307 vojnika.

Napuljska flota sastoji se od dva linijska bojna broda sa 80 i 84 topa, pedeset regata na jedra i dvanaest parnih regata sa po deset topova; dve korvete na jedra, četiri parne korvete, dve škune na jedra, jedanaest manjih parnih brodova, deset merzerskih brodova i osamnaest topovnjača.

Austrijska vlada je stvarno više ili manje predvidela događaje u Toskani^[163] i mogla je do izvesnog stepena računati s njima; ali ono što je nju ispunjavalo pravim strahom, jeste rezervisano, kolebljivo i sve drugo samo ne prijateljsko držanje koje je imala pruska vlada. Pruska vlada se oružala, jer su je na to prisilili glasni zahtevi javnog mnjenja, ali je u isto vreme svojim diplomatskim koracima učinila tako reći neefikasnim to naoružavanje. Poznato je da sadašnje prusko ministarstvo, a naročito ministar inostranih poslova, von Schleinitz, pripadaju Gotskoj partiji^[167], kako se ona u Nemačkoj zove; to je partija koja sebe teži iluzijama da bi slom Austrije mogao pružiti mogućnost da se pod vladavinom Hohenzollerna stvori nova Nemačka. Ova partija osluškuje s pritvornom lakovernošću glas bonaparti-

stičke diplomatije, koja je uverava da rat u Italiji treba »lokalizovati« i da formiranje jednog francuskog opservacionog korpusa u Nansiju, pod komandom Pélistier-a, ima za cilj samo to da malo polaska ovom »slavnom ratniku«. En passant mogu da primetim da taj isti broj lista »Moniteur«, koji sadrži ovu utešnu teoriju, objavljuje i carsku zapovest za postavljanje Humboldtove statue u Parizu, što predstavlja manevar koji, svakako, pokazuje da Bonaparte veruje da potkupiti Gotsku partiju statuama nije ništa teže nego francuske zuave kobasicama.^[31] Tačno je to da je austrijski opunomoćenik pri Nemačkoj saveznoj skupštini u Frankfurtu¹ postavio pitanje kojim se od Saveza traži da objasni da li je sigurnost samog Saveza ugrožena učestvom Bonaparte u italijanskom ratu; ali se, zbog pruskih spletki, Savezna skupština do danas uzdržala da odgovori na ovo pitanje. Možda je Pruska u pravu što protestuje što joj komanduje većina malih nemačkih Landesväter²; ali, njena dužnost u tom slučaju jeste da uzme inicijativu i sama predloži neizostavne mere za odbranu Nemačke. Dosada je ona išla upravo suprotnim putem. Dvadeset devetog aprila Pruska je uputila raspis raznim članicama Nemačkog saveza, u kome im dosta zapovedničkim tonom preporučuje uzdržljivost i opreznost. Kao odgovor na ovaj napis, vlade južnih država su odlučno podsetile berlinsku vladu na rimsku izreku: »Caveant consules ne quid respublica detrimenti capiat«^[168]. One su izjavile da je, po njihovom ubeđenju, već došao trenutak ozbiljne opasnosti za sigurnost Nemačke i da je prošlo vreme neaktivnosti. U svojoj vlastitoj zemlji pruska vlada nalazi saveznike najrazličitijih vrsta. Pored same Gotske partije, tu je, pre svega, »ruska« partija, koja propoveda neutralnost; zatim, vrlo uticajna partija bankara, berzanskih špekulanata i ljudi iz Crédit mobilier^[29], koji su na osnovu vlastitog materijalnog interesa odani Crédit mobilier-u u Parizu, pa prema tome i bonapartizmu; ovu partiju predstavlja »Kölnische Zeitung«^[169]; i, na kraju, pseudodemokratska partija koja se pretvara da je toliko ogorčena austrijskom brutalnošću da u politici heroja decembra otkriva liberalizam. Ja mogu смело da tvrdim da je nekoliko članova poslednje partije bilo potkupljeno napoleondorima i da glavni agent ove trgovine savešću živi u Švajcarskoj i ne samo da je Nemač, već i bivši član Nemačke narodne skupštine iz 1848. godine i vatreni radikal.^[170] Shvatite da se ovde, pod ovim okolnostima, revnosno motri na svaku izjavu u Pruskoj koja je uperena protiv neutralnosti i da kratak manifest gospodina Friedricha von Raumera, pruskog istoričara krstaških pohoda, predstavlja pravu senzaciju; on nosi naziv *Stanovište Pruske*^[171] i otvoreno pobija teoriju Gotske partije. Po sledećim izvodima vi možete suditi o sadržaju Raumerovog izlaganja:

¹ Rechberg — ² Landesväter — narodni oci; u »New-York Daily Tribune« napisano na nemačkom jeziku.

»Jedna partija tvrdi da bi Pruska morala da sačuva najpotpuniju nezavisnost, i da ne dozvoli da je ponesu ni događaji niti nestrpljiva nastojanja onih koji bi hteli da uprave politiku Nemačke na stranputicu i podstaknu na preuranjene mere. Vlada bi morala nasuprot tome da nepokolebljivo brani svoj stav, i nadajmo se da će države Nemačke, — pošto će snage druge nemačke velike sile biti angažovane italijanskim ratom, — da se okupe oko Pruske, kao oko prirodnog centra nemačke politike.

Mi ne možemo prihvatiti ove savete a da ih prethodno ne proanaliziramo. Pre svega, preterano je tvrđenje o najpotpunijoj samostalnosti Pruske. Naprotiv, Pruska je s pravom smatrala, raspitivala se, izražavala svoje želje, upozoravala, preporučivala, jer, pošto je uključena između četiri velike države, ona ne može računati na neku apsolutnu samostalnost i nezavisnost, već mora uzeti u obzir njihovu delatnost i držanje, a da se ipak ne preda i izgubi svoju pravu misiju. Pruska je ušla u red velikih sila, ne na osnovu svoje veličine, već na osnovu svog duha, svoje odlučnosti i delatnosti. Čim ove odlike nestanu (istorija je to dokazala), ona pada na niži nivo i drugi je zanemaruju ili čak ovladavaju njom.

Četiri meseca borila se diplomatija protiv takvog protivnika kakav je Napoleon III, ali ne samo da ništa nije postigla, već je potpuno bankrotirala. Zar nije prirodno, zar nije pohvalno što Nemci (poučeni gorkim iskustvom i ispunjeni pravim osećanjem za to šta zahtevaju čast, dužnost i samoodržanje) postaju nestrpljivi i oblake iz mašte više ne smatraju čvrstim stenama.

Kako se može istrajati na jednom stanovištu kada su se bitno izmenili svi osnovni uslovi i nastali presudni događaji! A pošto posrednička uloga nije ni do čega dovela, to se zaista može sumnjati u to da li je ona otpočeta i bila pravilna, ili je bila velika zabluda između Francuske i Austrije zauzeti stav kao da je reč o Francuskoj i Turskoj. Ova navodna nepristrasnost bez odlučnog davanja prednosti Nemačkoj nije pridobila simpatije Francuza, ali je zato u ostaloj Nemačkoj izazvala nerazpoloženje i nepoverenje prema Pruskoj.

Ponavljamo: bez Nemačke ni Pruska ne može biti trajno velika sila. Predlog i savet da se Austrija stvarno prepusti svojoj sudbini i da se sve okupi oko Pruske, — znače uništiti Nemačku. Po ugledu na Medeju, trebali bi tu Nemačku, koja se boguhvala najzad oseća kao nedeljiva celina, raskomadati i baciti u veštičin kotao i poverovati u priču da će je diplomatski kuvari iznova sastaviti i podmlađenu izvući odatle! Nije nam poznato ništa nerazumnije, nepatriotskije i pogibeljnije od često proklamovane ili tajno proturane doktrine o austrijskoj i pruskoj Nemačkoj: to je doktrina, koja zaslužuje osudu, o presecanju naše nemačke otadžbine nekom žalosnom demarkacionom linijom; to je ona drska, kratkovida doktrina iz 1805. godine kojoj je neminovno usledila 1806. godina.

Interesi cele Nemačke su i interesi Pruske, a Austrija je stolecima (uprkos svim nedostacima, greškama i nedaćama) bila zaštitnik Nemačke od Slovena, Turaka i Francuza. Kroz nekoliko nedelja italijanski rat mora dobiti odlučujući obrt; da li će Nemačka kroz nekoliko nedelja biti naoružana protiv Napoleona, ako on namami Francuze prirodnom granicom na levoj obali Rajne i pozivajući se na bazelski mir⁽⁴⁸⁾ zatraži saglasnost Pruske?

Opreznosti dosada nije nedostajalo, ali je zato nedostajalo *predviđanja*; doga-

daji su prevazišli sve što se očekivalo i učinili da se zaboravi stara poslovice: Vreme izgubljeno — sve je izgubljeno!»

Da ne bih propustio današnju poštu, drugom prilikom ću pisati o panici u trgovini i o pokretima u redovima stanovništva ovog veselog i naivnog grada.¹

Naslov originala:

Austria, Prussia and Germany in the War

Napisano 10. maja 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5647 od 27. maja 1859.

Prevedeno sa engleskog

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 148—152.

Friedrich Engels

Rat

Napoleon III je otplovio iz Marseja 11. ovog meseca za Đenovu da bi preuzeo komandu nad francuskim snagama; bile su izvršene pripreme da se on dočeka sa izvanrednim počastima. Da li će njegovi vojni podvizi biti ravni njegovim neospornim diplomatskim trijumfima, predstavlja pitanje na koji ćemo, verovatno, u najskorije vreme dobiti pouzdan odgovor. Jedini dokaz koji nam je do sada pružio o svojim strateškim sposobnostima bio je njegov plan za operacije na Krimu, čije su se osnovne crte odlikovale zastarelim pogledima vojne škole Búlowa, o kome je veliki Napoleon rekao da je njegova nauka bila nauka poraza a ne pobeđa.^[172]

Neosporno je da francuski car ulazi u Italiju sa prestižom nečuvevog moralnog uspeha. Pošto je svojim lukavstvom i prepredenošću naterao Austrijance da preuzmu tešku odgovornost za objavljivanje rata, imao je sreću što su oni za dve nedelje izrazite neaktivnosti izgubili jedino preimućstvo na koje su mogli računati, blagodareći ovom dalekosežnom koraku. Umesto da smrve Pijemontsku armiju brojnomo nadmoćnošću svojih snaga i brzinom pokreta pre nego što bi mogla stići francuska pojačanja, Austrijanci su propustili ovu priliku i sad protiv sebe imaju savezničku vojsku, koja je potpuno ravna njihovoj i koja iz dana u dan postaje nadmoćnija. Umesto ofanzivnih operacija i pobedonosnog napredovanja oni će, najverovatnije, u najskorije vreme biti prisiljeni da napuste čak i Milano i da se povuku na liniju Minča, gde će pod zaštitom svojih velikih tvrđava zauzeti čisto defanzivan položaj. Na taj način, Louis-Napoleon počinje svoju komandantsku karijeru sa preimućstvima koja mu daju ogromne i skoro neobjašnjive greške njegovog protivnika. Njegova srećna zvezda još je u usponu.

Prve dve nedelje ratovanja, ukoliko se tiče Austrije, predstavljaju zanimljivu, mađa monotonu priču, sličnu čuvenom kupletu o francuskom kralju. Dvadeset devetog aprila austrijska prethodnica prešla je preko Tičina, ne naišavši na veliki otpor, a sledećeg dana za njom su krenule glavne snage. Sudeći po prvim pokretima, koji su vršeni ka Aroni (na Jezeru Mađore), Novari i Videvanu, izgledalo je da je

pravac napada upravljen prema Verćeliju i drumu za Torino. Zauzimanje Verćelija, koje se dogodilo 1. ili 2. maja ujutro, i telegrami iz Švajcarske koji su javljali da su snage invazione armije koncentrisane na Seziji, poslužili su kao potvrda ovog mišljenja. Međutim, čini se da je ova demonstracija bila prosta varka namenjena tome da izloži kontribuciji celu oblast između Tičina i Sezije i da uništi telegrafske veze između Pijemonta i Švajcarske. Stvarni cilj napada iznet je u biltenu generala Gyulajja, iz koga se vidi da su Koco i Kambio bili glavna koncentracijska mesta i da je njegov štab uveče 2. maja bio u Lomelu. Pošto se prvo pomenuto mesto nalazi blizu ušća Sezije u Po (malo istočno), drugo na samom Pou, nešto dalje na istoku od ušća Tanare u Po, a treće nešto dalje u pozadini, ali na jednakom odstojanju od oba prva mesta; pogled na kartu pokazuje da Austrijanci kreću u pravcu fronta pijemontskog položaja iza reke Poa, koji se prostire od Kazale do Alesandrije, sa centrom u okolini Valence. Sledeće vesti, primljene preko Torina, ukazuju da su 3. maja Austrijanci postavili mostove na Pou blizu Kambija i uputili izvidnice u pravcu Tortone na južnoj obali pomenute reke, da su takođe vršili izviđanje skoro celog fronta pijemontskog položaja, a naročito u blizini Valence, stupajući u borbu sa neprijateljem na nekoliko tačaka, da bi ga prisilili da otkrije svoje snage. Bilo je glasina i o tome da je austrijski korpus izašao iz Piačence i da je nastupao južnom obalom Poa u pravcu Alesandrije, ali se te glasine nisu potvrdile. Ipak, taj pokret nije neverovatan, ako se to dovede u vezu sa izgradnjom mosta preko Poa kod Kambija.

Takva je bila slika rata do 5. maja, a i do danas su se austrijski manevri odlikovali, blago rečeno, vanrednom sporošću i oprežnošću. Pošto od Tičina do Poa, kod Valence, nema više od 25 milja, odnosno 2 obična marša, i pošto su neprijateljstva počela 29. aprila, to su celokupne invazione snage mogle biti koncentrisane prema Valenci do 1. maja u podne; prethodnica je mogla izvršiti svoja izviđanja istog dana, a odluka o odlučnim operacijama za sledeći dan mogla je pasti u toku noći. Iako raspoložemo poštom koju je doneo »Vanderbilt«, još ne možemo objasniti zastoј do koga je došlo. Ali, kako su okolnosti imperativno nametale Austrijancima brzu akciju i kako general Gyulay uživa glas odlučnog i smelog oficira, prirodno je pretpostaviti da su ih nepredviđene okolnosti prisilile na oprezniji način postupanja. Da li je najpre stvarno uzimana u obzir ideja za marš ka Torinu preko Verćelija, pa je napuštena tek po primitku vesti o tome da su Francuzi stigli u Đenovu u tako velikom broju da bi bio opasan obilazni manevar; da li je stanje drumova koje su Pijemontezi ispresecali i zabarikadirali na svakom koraku imalo s tim neke veze, ili se general Gyulay, o čijim kvalitetima, kao glavnog komandanta, ništa nije poznato, našao u neprilici usled tromosti masa kojima je komandovao — na sva ta pitanja teško je dati odgovor. Međutim, kratak pogled na položaj druge strane može baciti izvesno svetlo na stanje stvari.

Pre nego što je ijedan Austrijanac prošao granicu, Francuzi su počeli da nadiru u Pijemont. Prve trupe stigle su u Đenovu 26. aprila. Istoga dana divizija generala Bouat-a prešla je u Savoju, prebacila se preko Mon Senija i 30. aprila stigla u Torino. Toga dana bilo je 24 000 Francuza u Alesandriji i oko 16 000 u Torinu i Suzi. Njihovo pristizanje se otada vrši neprekidno, ali mnogo većom brzinom u Đenovu nego u Torino, s tim što se trupe iz oba ova mesta šalju ka Alesandriji. Naravno, ne može se utvrditi broj Francuza koji su na ovaj način upućeni na front, ali, sudeći po okolnostima o kojima ćemo sada govoriti, ne može biti sumnje da je već 5. maja smatrano da je taj broj bio dovoljan da savezničke armije održe svoje položaje i spreče svaki austrijski obilazni manevar preko Verćelija. Prvobitni plan sastojao se u tome da glavne pijemontske snage i sve francuske trupe koje su se mogle dovesti iz Đenove održe liniju Poa od Alesandrije do Kazale, dok bi ostatak Pijemonteza (gardijske brigade Savoje), zajedno sa Francuzima koji pristižu preko Alpa, imao da brani liniju Dora Baltea od Ivreje do Kivasa, štiteći time Torino. Na taj način, svaki austrijski napad na liniju Dore mogao bi biti izložen bočnom udaru Pijemonteza koji bi izašli iz Kazale i primorali napadača da podeli svoje snage. Ali, uprkos svemu tome, saveznički položaj bio je samo za nuždu i u suštini loš. On se od Alesandrije do Ivreje protezao na dužini od skoro 50 milja sa jednim ispadnim i jednim upadnim uglom; i mada ga je mogućnost vršenja bočnih napada znatno ojačavala, odbrana tako duge linije pružala je velike mogućnosti napadaču za vršenje demonstrativnih napada, a nije mogla dati ozbiljan otpor odlučnoj ofanzivi. Čim bi linija Dore bila zauzeta — pri čemu bi bočni napad bilo moguće momentalno paralisati manjim austrijskim snagama — pobedonosni Austrijanci mogli bi se slobodno vratiti na bilo koju obalu Poa i brojno nadmoćnijim snagama potisnuti alesandrijsku armiju pod zaštitu vatre topova njene tvrđave. Da su Austrijanci energično dejstvovali u toku prva dva ili tri dana rata, sve bi se to moglo lako obaviti. Tada još nije bilo koncentrisanih snaga između Alesandrije i Kazale, koje bi ugrozile njihova dejstva, ali 3., 4. i 5. maja stvari su se izmenile; brojno stanje Francuza koji su već stigli na položaj i koji su još uvek stizali iz Đenove, mora da je bilo dovoljno veliko da se snage koje su ga branile povećaju u svemu na oko 100 000 ljudi, od kojih se 60 000 moglo upotrebiti za napad preko Kazale. Da je ova snaga smatrana dovoljnom za posrednu zaštitu Torina, dokazuje činjenica da su i francuske i sardinijske trupe već 3. maja bile pokrenute sa linije Dore ka Alesandriji; na taj način, oklevanje Austrijanaca dozvolilo je saveznicima da mirno izvrše ovaj opasan manevar — koncentraciju svojih snaga na položaj kod Alesandrije. Time su krajnji cilj i plan austrijske ofanzive bili promašeni, a postignuto je ono što nazivamo moralnom pobedom saveznika.

Izgleda da je austrijski komandant dosada dejstvovao na osnovu bar tri različita uzastopna plana. Prvo, izgleda da je prelaskom preko

Tićina nameravao da maršuje pravo na Verćeli i Doru; zatim, saznajući da znatne francuske snage pristižu u Đenovu i smatrajući da je bočni marš pored Kazale suviše opasan, on je izmenio pravac napada i skrenuo u pravcu Lomela i Poa; i, najzad, on opet menja mišljenje, sasvim napušta ofanzivu i, utvrđujući se na Seziji, čeka dolazak saveznika da bi ih tada napao. Tačno je da su naše vesti o njegovim pokretima veoma nepotpune, jer potiču skoro isključivo iz francuskih i sardinijskih telegrama. Međutim, čini se da je to jedini zaključak koji se može izvesti iz duže neaktivnosti glavnine austrijskih snaga i raznih nevažnih i očito neodlučnih pokreta njihovih isturenih odreda između 5. i 11. maja.

Ako bi se savezničko nastupanje, kojim slučajem, odložilo još za nekoliko dana, nije isključena mogućnost da budemo svedoci još jedne promene austrijske strategije — u obliku povlačenja ka Tićinu, čak i bez borbe. Gyulayjeva armija ne može ostati duže vremena neaktivna u zaraznim pirinčanim baruštinama, gde se nalazila u vreme kad smo primili poslednje vesti. Ona se mora izložiti bilo riziku da izvrši napad sa vrlo sumnjivim izgledom na uspeh, bilo da posedne nov položaj u zdravijem kraju. Međutim, treba očekivati da će odmah doći do nastupanja saveznika i do bitke. Po svoj prilici, o tome ćemo dobiti vesti narednom poštom. Ali, pod ovim okolnostima, ne iznenađuje nas to što čujemo iz Beča da Heß, prirodni Gyulayjev naslednik na položaju komandanta, ne odobrava njegove operacije. A skoro je sigurno da će Austrijanci, ukoliko ne dobiju predstojeću bitku dobiti novog glavnog komandanta pre isteka prvog meseca rata. Uostalom, to nije neobičan događaj u istoriji njihovih ratova.

Naslov originala:

The War

Napisano 12. maja 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5643 od 23. maja 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Veoma interesantne vesti iz Beča

Pruski general Willisen (brat jednog drugog pruskog generala sa istim prezimenom koji je stekao izvesnu slavu svojim delima iz oblasti vojne nauke^[173] i opet je izgubio vodeći šlezvig-holštajnski rat) došao je ovamo, očitno poslat iz Berlina da dočeka maloumnog pruskog kralja i njegovu kraljicu¹ koji se vraćaju u Prusku. Priča se da se njegov stvarni posao svodi na dve stvari: prvo, da opomene Austriju da se okani svojih intriga u Frankfurtskoj skupštini, pošto Pruska nije voljna da se potčinjava naredbama bečke vlade što ih ova izdaje zaklanjajući se za Nemačkim savezom^[30], koji postoji samo na papiru; drugo, da tako datu pilulu zasladi čvrstim uveravanjem da se Pruska sada definitivno odlučila za »oružano posredovanje«. Ovaj dvosmisleni izraz tumači se u tom smislu što će Pruska, zavevši red u svojoj kući i naoružavši se do zuba, Bonaparti poslati neke nove predloge za mir i posle njihovog odbacivanja baciti svoj mač na tas. U isto vreme kad i ovo važno saopštenje, austrijska vlada je preko Berna dobila vest da, kad se izuzmu još nepoznate tajne klauzule, rusko-francuski ugovor^[160] obavezuje Francusku da rat svede u okviru koji odgovaraju proklamovanom: cilju oslobođenja Italije, dok se Rusija obavezuje da u slučaju prve stvarne intervencije Nemačkog saveza pošalje preko svojih granica u borbu armiju od bar 300 000 ljudi.

Ovde vlada veliko nezadovoljstvo izazvano staromodnom strategijom generala Gyulajja i pronose se vesti o njegovoj ostavci. Kao njegov naslednik pominje se general Heß. Ipak, čini se da dosad nije bilo namera da se preduzme takav korak, pošto je pukovnik Kuhn, najpoznatiji oficir austrijskog štaba, poslat da podrži sprovođenje odluka kolebljivog generala Gyulajja. Sam Gyulaj je Madar. Rođen je u Pešti 1. septembra 1798. Sa 16 godina stupio je kao poručnik u puk mornaričke pešadije kojim je komandovao njegov otac; zatim je dodeljen husarima, u septembru 1827. Proizveden je u majora

¹ Friedricha Wilhelma IV i Elisabethu

carskih ulana, ubrzo potom u pukovnika 19. pešadijskog puka i 1837. dobio je čin general—majora i brigadnog generala u Sv. Peltenu. Godine 1845. zapovedao je 33. pešadijskim pukom u Beču; 1846. dobio je čin feldmaršal-lajtnanta, poslat je u Trst u svojstvu komandanta divizije i vrhovnog vojnog komandanta. Godine 1848. iskoristio je priliku da se istakne na tom mestu. Preuzevši lično, na svoju odgovornost, komandu nad mornaricom, otpustio je sumnjive italijanske oficire i mornare, bezbedno je smestio ratne brodove u razne baze na dalmatinskoj obali i spasao neke ratne brodove koji su već plovili prema Veneciji.^[174] On je naredio da se preduzmu neophodne odbrambene mere u Trstu, Puli, Piranu i drugim važnim tačkama na morskoj obali, obezbedio je granice tamo gde je pretela pobuna, i pripremio ofanzivu koju je maršal grof Nugent započeo 17. aprila 1848, pošto su prispela pojačanja iz pokrajina u unutrašnjosti. Jedna mala flota brodića na vesla, koju je organizovao Gyulay, pomagala je operacije vojske na obali. Dvadeset trećeg maja pijemontska flota se pojavila pred Trstom, ali je, zahvaljujući Gyulayevim priprema, bila prinuđena da se drži na odstojanju; takođe je osujećen njen pokušaj da izvrši prepad na udaljeniju bateriju u Sv. Barkoli, Pijemontska flota je napala Trst poslednji put 8. juna, ali pošto je naišla na Gyulayja spremnog za sve slučajeve, povukla se 4. jula sa horizonta grada i, posle bitke kod Kustoce,^[52] iz Jadranskog mora. Kao nagradu za ove usluge Gyulay je od cara dobio razna odlikovanja i tršćanska opština ga je proglasila počasnim građaninom. Kad mu je početkom juna 1849. povereno rukovođenje austrijskim ministarstvom vojske, priča se da je pokazao veliku energiju i aktivnost. Prilikom zauzimanja Raaba^[175] nalazio se u carevoj pratnji. Iz Beča, kuda se vratio na službu, na vest o porazu kod Ača^[176] požurio je odmah u Komorn da tamo preduzme neophodne mere. Kasnije je poslat na put u cilju inspekcije po celom carstvu u čemu je podneo izveštaj Franzu Josephu. Pošto je u julu 1850. predao ministarstvo vojske i preuzeo komandu nad petim korpusom u Milanu, naimenovan je za maršala i dobio orden Zlatnog runa. Posle povlačenja Radetzkgog dobio je komandu nad drugom armijom koju je sada poveo protiv Pijemonta. On je jedan od onih austrijskih generala koji su se, većinom Slavonci ili Mađari, sramno proslavili šibanjem žena i drugim odvratnim brutalnim postupcima.

Dva bataljona bečkih dobrovoljaca već su krenula na bojište i danas za njima odlazi i treći bataljon. Ovi dobrovoljci, koji spadaju u autohtono plemstvo predgrađa, odeveni su u uniforme legionara iz 1848^[177] i na početku su bili junaci dana. Priredivano im je mnogo balova, koncerata i pozorišnih predstava, i čak je austrijski Orfej valcera, gospodin Strauß, komponovao u njihovu čast jedan nov marš pre svog sasvim nepatriotskog putovanja u Petrograd. Ipak, ne može se poreći da je u poslednje vreme zastrašujuće opala popularnost ovih novopečenih ratnika. Ovi primitivni grubijani iz predgrađa malo su

preterali s pivom i cigarama i u odnosu prema lepom polu i veoma često su prelazili granice čak i bečkog »humora«. O tome šta su — oni kažu sami u svojoj omiljenoj pesmi:

Ja sam pravi Bečlija,
Živim veselim životom,
I tako me moj otac
Dade u »Dojčmajstere«.
»Dojčmajsteri« su
Stvarno veseo puk,
U jednoj ruci drže sablju,
A u drugoj cement.¹

(Moram da dodam da je cement posuda iz koje se pije pivo i koja sadrži ogromnu količinu tečnosti.)

Jedno od junačkih dela ovih »slobodnih i veselih« vojnika došlo je stvarno ozbiljan obrt i štampa ga je s pravom osudila. Kasarne naših prijatelja smeštene su na Zalcgrisu, mestu na kome stanovuju uglavnom Jevreji, što je slučaj i sa ulicama koje vode do njega. Jevreji iz Galicije, koji treba da obave poslove u Beču, obično takode odlaze u ove prilično prljave rejone. Kad su se naši herojski momci jedne večeri vraćali u kasarne iz lokala »Sperl«², gde su im priredili javnu svečanost i čestitali im na njihovom eventualnom junaštvu, oni su, prilično uzbuđeni, izvršili prvu malu probu svojih budućih dela, iznenadno napavši nesrećne Jevreje. Nekima su polomili prozore, druge su izgazili, mnogima su odsekli brade i čak su jednu nesrećnu žrtvu bacili u bure s katranom. Mirne prolaznike oslovljavali su pitajući ih: »Jesi li ti Jevrejina?« i ako bi odgovor bio pozitivan, nemilosrdno su ih tukli uz glasne povike: »Macht nichts, der Jud wird geprügelt!«³ (»Ne mari, Jevrejina treba prebiti!«). O uzvišenim osećanjima ovih bečkih šaljivdžija može se suditi na osnovu jednog primera: Jedan obučarski šegrt, petnaestogodišnjak, koga podoficir za vrbovanje nije primio u dobrovoljački korpus, obesio se iz oćaranja.

Novčane i finansijske teškoće su vidne u svim sferama, od najviših do najnižih. Prvo, što ste, verovatno, već videli iz evropske štampe, sam car je založio carske dragulje. Zatim, kao drugo, koji god organ bečke štampe uzmete u ruke, sigurno će vam pasti u oči stalna rubrika »Patriotski darovi«. Visina ovih patriotskih darova, datih bilo u ratne svrhe uopšte ili za formiranje dobrovoljačkog korpusa posebno, znatno varira; neki su samo 2 florina 12 krajcara, a drugi dostižu značajnu sumu od 10 000 do 12 000 florina. Uz novčane darove tu i tamo ima poklona više srednjovekovne prirode, kao što su par revolvera od trgovca oružjem, papir za patrone od fabrikanta hartije, materijal za uniforme od jednog suknara, i tako dalje. Među

¹ Stihovi u »New-York Daily Tribune« na nemačkom i engleskom jeziku.

— ² poznata bečka kafana — ³ U »New-York Daily Tribune« na nemačkom jeziku.

darovima pojedinaca figuriraju manje ili više sumnjiva sredstva sakupljena u provincijskim opštinama pod zvaničnim pritiskom njihovih sitnih činovnika i Bürgermeister-a¹ (predsedniká opština). Međutim, jednom zajedničkom crtom odlikuju se svi vredniji prilozii, i to time što nisu dati u vidu novca, već u vidu državnih obveznica i kupona državnih obveznica, tako da se državi plaća bukvalno »njenom sopstvenom monetom«. Sasvim nepogrešivi znak poremećaja finansija koji vam se nameće na svakom koraku jeste potpuno iščezavanje sitnog novca u svakodnevnim transakcijama sa gotovim novcem. U trenutku kad je zvanično objavljeno obustavljanje plaćanja u gotovom zajedno sa pratećim finansijskim merama, iščezao je sitan metalni novac, kako bakar tako i srebro, kao kakvim dodirom čarobnim šta-pićem. Pribeglo se onim istim primitivnim metodama cepanja krup-nih banknota na alikvotne delove koje su toliko zbunjivale strance kad su 1848. posećivali Beč: svaki pojedini vlasnik novčanice jednog florina cepa tu novčanicu na onoliko delova koliko mu je potrebno da bi mogao da obavlja sitne kupovine. Vlada je u Beču i u provin-ciji pokušala da zaustavi taj proces cepanja, objavivši javnosti da po-reznici i banka neće primati delove novčanica. Što se tiče banke, čini se da je ova opomena ilegalna, pošto još uvek postoji jedan zakon iz 1848. po kome je banka obavezna da prima takve delove novčanica i u banci čak postoji ceo sistem za njihovo obračunavanje. Zvanično je objavljeno da je u opticaju bilo 28 000 000 florina u sitnom novcu, što — kako se dodaje — predstavlja sumu koja dvostruko premaša stvarnu potrebu. Stoga su vlasti »odlučile da se ozbiljno suprotstave besmislenoj špekulaciji, koja sada dovodi do nestašice sitnog novca«. Ova tvrdnja o obilju sitnog novca, naravno, nimalo ne može da na-doknadi ovaj vidan deficit u toj tako potrebnoj stvari.

Vlasti bi trebalo da budu svesne toga da je ažiya na srebro iz-vanredno mnogo porasla, da čak i za bakar ažiya iznosi 10 procenata i da seljaci svuda skupljaju sve što zveči kao metal. Guverneri Češke i Donje Austrije podsetili su javnost na jedan zakon da se svaka *ažio-taža* srebrnim i bakarnim novcem kažnjava sa pedeset florina, pa čak i više, — ali je to sve uzalud. Takve represivne mere imaju malo dejstva, naročito ako su povezane sa takvim zvaničnim izjavama ka-kva je izjava u zvaničnom delu lista »Wiener Zeitung«^[178] da se sre-brni novac od šest krajcara povlači iz zakonskog opticaja u Lombar-dijsko-Venecijanskom Kraljevstvu počev od 1. juna. Vlada će najzad biti prinudena da udovolji peticiji Trgovinske komore Donje Austrije i da, koliko god to bilo nedostojno, izda novčanice u vrednosti od 5, 10 i 25 krajcara za maloprodajne transakcije.

Predemo li sada iz nižih sfera maloprodajnih transakcija u sferu novčanog tržišta i trgovine u pravom smislu te reči, moramo vam prvo ukazati na već poznati vam bankrot eminentne forme Arnstein

¹ U »New-York Daily Tribune« na nemačkom jeziku.

i Eskeles, objavljen 5. maja. Oni su bili glavni menični posrednici metropole, kojima je bilo povereno eskontovanje onih menica koje nije trebalo odmah eskontovati u banci, i reeskontovanje menica industrijalaca i trgovaca iz provincije. U njihovim rukama su bile skoncentrisane, pored novčanih transakcija metropole, i novčane transakcije fabrikantata Mađarske, Češke i Šlezije. Firma se ponosila svojim 80-godišnjim postojanjem i njen šef, baron von Eskeles, sjedinjavao je u sebi funkcije direktora Nacionalne banke, generalnog konzula u Danskoj, predsednika Eskontnog društva Donje Austrije, predsednika Društva za državne železnice, upravnika Južne železnice, itd. Jednom rečju, on je, pored Rothschilda, bio najveći finansijski autoritet carstva. Arnstein i Eskeles su odigrali značajnu ulogu u vreme Bečkog kongresa, kada je *salon* gospođe von Arnstein predstavljao centar skupova političkih i književnih veličina tog doba. Jedan od glavnih uzroka ovog bankrota, gde je posredi suma od 30 000 000 dolara, bilo je odbijanje pariskog *Crédit mobilier*^[29] da isplati menice ove bečke firme. Posle njene propasti, nije prošao ni jedan dan a da na bečkoj berzi nije registrovana čitava lista bankrota raznih firmi, među kojima su mu najznačajnije: Solomon Cammando, Eidam i komp., G. Blanc, Plecher i komp., Diem i English, I.F. Gaartner, F.C. Schmidt, M. Greger i komp., Braća Pokarny, Moritz Kollinsky, Karl Zohler, A. Kirschmann, itd. U austrijskim provincijama došlo je do bankrota, neposredno povezanih sa ovom katastrofom, u Brnu, Pragu, Rajhenbergu, Lembergu itd., od kojih je najznačajniji bio bankrot firme Lutteroth i komp. u Trstu, čiji je šef pruski konzul i direktor Austrijskog Lojda.^[179] Van granica austrijske države propale su neke prvorazredne kuće u Bratislavi, Magdeburgu, Minhenu, Frankfurtu, i Kreditna i komercijalna banka u Kaselu. Uopšteno govoreći, sadašnja panika podseća na jednu od trgovinskih panika u Hamburgu ujesen 1857^[180], i vlada takođe podržava hamburške mere za umirivanje panike. Uneće se neka poboljšanja u zakone koji se odnose na menice; Narodna banka će obrazovati jedan komitet za pomoć onim firmama koje su samo privremeno, usled opšte nestašice kredita, prinudene da obustave plaćanja, a dva miliona papirnog novca biće dodeljena bankama u Pragu i Brnu.

Naslov originala:

Highly important from Vienna

Napisano 14. maja 1859. u Beču^[12]

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5655 od 6. juna 1859.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Rat ne napreduje

Poslednje depeše koje smo sa fronfa juče primili brodom »Asija«, obuhvataju period do 13. o.m., dakle, tačno tri dana više nego vesti sa »Vanderbilt«-a. Ove se depeše sastoje od kratkih i prilično konfu-znih biltena koje je izdala sardinijska vlada; Austrijanci nisu objavili nikakve izveštaje o svojim dejstvima. U toku ova tri dana nije se desilo ništa značajnije. Po svojoj sporosti operacije i dalje zadržavaju prvo mesto u analima modernog ratovanja. Skoro nam se čini da se opet vraćamo u prepotopska vremena pompeznog i besplodnog ratovanja kome je Napoleon onako iznenada i odlučno učinio kraj. Ovde se nalaze dve ogromne vojske jedna nasuprot druge, na liniji od preko 40 milja, od kojih svaka može da stupi u dejstvo sa snagom od 100 000 — 140 000 ljudi. Jedna se približava drugoj, druga vrši izvidanja, pruža pipke sad na ovom sad na onom delu neprijateljskog položaja, a zatim se povlači, dok druga vojska stoji nepomično na terenu na kome se nalazi, tako da obe vojske sada razdvaja odstojanje od 8-20 milja.

Postoji nekoliko činjenica kojima se može razumno objasniti ova anomalija; ipak, ona ostaje anomalija, koja je nastupila kao posledica greške koju je u početku rata učinila napadajuća strana. Kao što smo već pokazali¹, i namera i cilj austrijske invazije u Pijemont bili su osujećeni sporošću i neodlučnošću austrijskih pokreta, koji se teško mogu pripisati nečem drugom a ne kolebljivosti generala Gyulaja. Ovo gledište potpuno potvrđuju izveštaji koje smo posle toga primili. Austrijanci ne daju nikakvo objašnjenje za ovako čudan postupak svoje vojske, — jasan dokaz da za to snosi svu odgovornost glavnokomandujući. I, stvarno, tek nedelju dana posle otpočinjanja rata, austrijski bilteni su počeli da navode loše vreme i poplave kao razlog koji je prisilio njihovog komandanta da povuče svoje trupe iz groznicom zaraženih pirinčanih baruština na obalama Poa. A sada naš dobro

¹ Vidi u ovom tomu, str. 144—147.

obavešteni londonski dopisnik piše da je austrijski car, podražavajući primer Louis-Napoleona, oduzeo Gyulaju vrhovnu komandu i da će zajedno sa generalom Heßom preuzeti komandu.

Koliko mi to sada možemo da ocenimo, čini se da su operacije tekle na ovaj način: Pre svega, austrijsko desno krilo bilo je istureno u pravcu Novare i Verčelija, vršeći demonstracije kod Jezera Madore. Centar, a možda i levo krilo, maršujući preko Videvana i Pavije paralelnim pravcima, bili su prilično zaostali. Kolona iz Pavije je tek 2. maja sa svojom glavnom stigla u Lomelo. Sada se čini da je isturanje desnog krila imalo za cilj: prvo, da privuče pažnju saveznika na napad koji ugrožava Doru i Torino; i drugo, da se za potrebe austrijske vojske izvrši rekviriranje mesnih sredstava iz Gornje Lomeline. Napad austrijske glavnine na liniju Kazale i Valence počeo je 3. maja, a 4. su izvršene demonstracije na Frasineto (koji leži nasuprot ušću Sezije u Po) i Valencu, dok je desno krilo bilo privučeno bliže centru; u isto vreme bio je postavljen most preko Poa između Kambija i Sale, i podignut mostobran na južnoj obali reke. Prema nekim vestima, 8. austrijski armijski korpus — koji je, kako kažu, išao iz Piačence južnom obalom Poa — spojio se ovde sa glavnom i prebacio preko reke posle kratke ekskurzije do Tortone i Vogere, pošto je prethodno porušio železnički most na Skriviji. Međutim, prema drugim vestima, pa i nekim iz naših poslednjih depeša, deo austrijskih snaga se još uvek nalazi na drumu između Piačence i Stradele. Teško je utvrditi da li je navedena ekskurzija u Vogeru bila namenjena kao diverzija protiv Novija i komunikacija između Đenove i Alesandrije; u svakom slučaju, ona je navela većinu iskusnih urednika listova u Torinu, Parizu i Londonu na proricanje odlučne bitke na starom bojištu kod Novija ili negde oko Marenga, ali je to proricanje bilo odmah opovrgnuto povlačenjem Austrijanaca na severnu obalu Poa i rušenjem svog mosta. Posle prvih nekoliko dana maja počele su da padaju vrlo obilne kiše. Po je u blizini Pavije narastao 3-4 metra, a i manje reke podigle su se u istom razmeru. Poplave pirinčanih polja u dolini Poa, koje obično ne predstavljaju nikakvu prepreku za trupe na maršu pošto drumovi leže na nasipima koji se izdižu iznad nivoa poplave, sada su postale ozbiljna prepreka; cela oblast i mnogi drumovi bili su poplavljeni. Pored toga, Austrijanci se nisu kretali; oni su ostali u ovim baruštinama, prinuđeni da bivakuju po drumovima ili na vlažnim poljima. Pošto su se zadržali nekoliko dana usred tog poplavljenog terena, bili su prinuđeni da se povuku na uzdignutije i suvlje zemljište, ali su sigurno pretrpeli teške gubitke od bolesti, naročito od kolere i groznice. Posledica toga bio je koncentričan pokret u oblast oko Mortare i Novare, tj. povlačenje ne ispred neprijatelja (jer je on mirno stajao na svojim položajima) nego ispred stihije. Posle toga Austrijanci su se utvrdili na liniji Sezije i upućivali izviđačke delove i grupe za prikupljanje furazi sve do linije Dore, koja obrazuje krajnje levo krilo savezničkog položaja.

U celom ovom nizu operacija ne možemo uočiti nijedan jedini potez dobrog rukovođenja. U stvari, kada je bio propušten prvi povoljan momenat za napad na savezničke položaje, čitavo napredovanje u Lomelinu bilo je lišeno svakog određenog i značajnog cilja. Isturanje austrijskog desnog krila napred bila je presudna greška. Nije se smelo gubiti vreme za neko majstorsko manevrisanje; jedini pravilan operacijski plan bio je: ići pravo na neprijatelja, napasti ga i tući ga pre nego što bi mogao da izvrši potpunu koncentraciju svojih snaga. Ako je tačno da je Benedekov 8. korpus išao južnom obalom Poa, onda je to bila druga greška; korpus je bio odvojen od glavnine velikom rekam i, da su kiše počele da padaju dan-dva ranije, bilo bi nemoguće postaviti most kod Kambija, tako da bi se sami Austrijanci našli u onom odvojenom položaju u kakvom su očekivali da će zateći neprijatelja. Samo prebacivanje preko Poa, čini se, bilo im je nametnuto potrebom da stigne Benedek; zašto on nije bio na severnoj obali od samog početka? Postavljanje mosta preko Poa i operacije koje su sa tim stajale u vezi prinudili su Austrijance da ostanu u zaraženim baruštinama nekoliko dana više nego što je to inače bilo potrebno. Konačno, čini se da je čitav pohod loše voden. U svim ovim austrijskim pokretima nema nikakve odlučnosti; demonstracije se vrše u svim pravcima, ali nigde ne vidimo neki pokret u cilju izvršenja stvarnog napada. Na taj način, oni opipavaju put duž celog neprijateljskog fronta, dok poplave, najzad, ne stvore nepremostivu barijeru nekoliko milja širine između neprijateljskih snaga. Zatim, u nedostatku nečeg boljeg, a da bi izgledalo da preduzimaju bar nešto, oni vrše izvidanje u pravcu Dore; međutim, sva ova izvidanja vrše male leteće kolone koje ne mogu nanositi jake udare i koje se moraju povlačiti čim stignu na neku isturenu tačku.

I tako, dok Austrijanci, u stvari, ništa ne preduzimaju, njihovi protivnici se, čini se, bave istom igrom. Oni su sada u najvećoj mogućoj meri dovršili koncentraciju na dugoj liniji koju zauzimaju. Njihovi položaji su sledeći: krajnje levo krilo na liniji Dore i Poa do Kazale, drži francuski korpus generala Niela, koji obuhvata dve divizije. Levo krilo je u Kazali i sastoji se od dve pijemontske divizije i 3000 dobrovoljaca pod Garibaldijevom komandom. Centar, u Valenci, obrazuje francuski korpus generala Mac-Mahona i jedna pijemontska divizija, tj. svega tri divizije. Desno krilo, u Alesandriji, sastoji se od francuskog korpusa pod Canrobert-ovom komandom i jedne pijemontske divizije, tj. svega tri divizije. Krajnje desno krilo, u Noviju i Arkvati, sastoji se od francuskog korpusa pod komandom Baraguay d'Hilliersa i jedne pijemontske divizije, tj. svega tri divizije. Rezervu obrazuju dve francuske gardijske divizije u Đenovi. Ako računamo da divizija ima 10 000 ljudi, — što je dovoljno veliki broj, jer Francuzi nisu imali vremena da pozovu svoje ljudstvo sa odsustva, te su, prema tome, njihove divizije bile slabije od sardinijskih, — onda bi to dalo ukupno broj od 150 000 ljudi, koji pribli-

žno predstavlja sadašnje brojno stanje trupa na savezničkoj strani. Od toga broja 110 000 do 120 000 ljudi može uzeti aktivnog učešća u operacijama. Njihova dosadašnja krajnja neaktivnost možda je nastala delom i zbog toga što Francuzi nisu izvršili dovoljne pripreme a sa sobom nose vrlo malo artiljerije i municije, a delom i zbog naređenja Louis-Napoleona, koji, bez sumnje, ima nameru da pobere prve lovorike rata. Ovaj novi komandant stigao je 12. maja u Đenovu, gde ga je narod oduševljeno dočekaao. Trinaestog maja se video sa kraljem¹, koji je došao iz logora radi ovog sastanka. Istoga dana izdao je proglas u napoleonovskom stilu, koji doslovce donosimo na drugom mestu, a 14. je hteo da otputuje na front.

Čini se da su kiše već prestale i da sledećom prvom ili drugom poštom možemo primiti određenije vesti. Ovo stanje iščekivanja i neaktivnosti ne može trajati suviše dugo. Ili Austrijanci moraju ponovo preći preko Poa, ili mora doći do bitke u Lomelini. Možda su Austrijanci tražili i pripremili jak odbrambeni položaj, na kome bi primili udar savezničkih trupa. Ako su našli takav položaj, to bi za njih bila najbolja politika; oni ne mogu odstupati a da ne stupe u borbu, a, u isto vreme, oni bi na takvom položaju mogli da iskoriste sve snage kojima sada raspolažu na frontu, dok bi saveznici bili oslabljeni posadama koje ostavljaju u Kazali, Alesandriji i Valenci.

U međuvremenu obe strane očekuju pojačanja. Austrija je uputila korpus od 50 000 ljudi pod komandom generala Wimpffena u Trst i njegovu okolinu da posluži kao rezerva Italijanske armije, dok je Louis-Napoleon formirao još dva armijska korpusa za Italiju; osim toga, šire se glasovi da će se princ Napoleon staviti na čelo jedne šarolike ekspedicije koja bi trebalo da se iskrca negde na obali Poluostrva, da bi tamo osvojio kraljevstvo za sebe.

Naslov originala:

The War — no Progress

Napisano 16. maja 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5647 od 27. maja 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

¹ Vittorio Emanuelom II

Friedrich Engels

Najzad — bitka

»*The City of Washington*«, koji je otplovio iz Liverpula 25. prošlog meseca i prošao Rt Rejs prošlog četvrtka uveče, doneo je sa bojišta izuzetno interesantne vesti. Nema sumnje da je započelo povlačenje Austrijanaca i savezničko napredovanje u cilju ponovnog zauzimanja Lomeline, mada se to, izgleda, ne odvija velikom brzinom, pošto je austrijska Vrhovna komanda, koja je 19. maja premeštena u Garlasko, na jednu farmu u blizini Tičina, na putu iz Videvana za Gropelo, još 24. maja bila na tom istom mestu. Međutim, južno od Poa, kod Montebela, varošice na drumu između Stradele i Vogere došlo je do sukoba između jednog dela Stadionovog korpusa i prethodnice Baraguay d'Hilliersa, u kome su saveznici, kako sami tvrde, imali odlučujuću nadmoćnost. Izveštaji kojima dosada raspolazemo o ovom događaju još su veoma kratki. Francuzi kažu da je Forey-eva divizija, jačine 6000 - 7000 ljudi (njen pun sastav je 10 000), sa jednim pijemontskim pukom konjice, stupila u borbu sa austrijskim snagama, jačine 15 000, ili sa polovinom čitavog Stadionovog korpusa, i da ih je potisnula posle četvoročasovne teške borbe, nanevši im gubitke od 1500 - 2000 mrtvih i ranjenih i 200 zarobljenih, od kojih su neki već stigli u Marsej, dok su saveznici izgubili svega 600 - 700 ljudi. Međutim, poraz Austrijanaca nije bio tako odlučan da bi dozvolio saveznicima da gone neprijatelja u odstupanju. Prema austrijskoj verziji, Stadion je bio uputio jedan izviđački odred preko Poa. Krećući se u pravcu Vogere, odred se kod Montebela sukobio sa nadmoćnijim francuskim snagama i, posle oštre borbe, u redu se povukao iza Poa. Ovo neslaganje izveštaja je sasvim prirodno, ako se uzmu u obzir preterivanja do kojih uvek dolazi u takvim prilikama kad nedostaju pozitivne zvanične brojke.

Da bismo mogli oceniti značaj i pravi karakter ove borbe, moramo sačekati tačnija obaveštenja. Međutim, tu se, u svakom slučaju, radilo o sukobu isturenih delova a ne o velikoj bici u kojoj bi se stvarno ogledale snage neprijateljskih vojski i sposobnost njihovih generala.

Dok je drugi čin drame na taj način ipak nekako počeo, dotle su materijali za kritičku ocenu operacija u prvom činu dobili veoma važnu dopunu u pismima dopisnika londonskog lista »The Times« i augsburškog »Allgemeine Zeitung« pri austrijskoj vrhovnoj komandi. Da nema ovih pisama, morali bismo donositi ocenu o austrijskim pokretima na osnovu pijemontskih biltena, koji, što je samo po sebi razumljivo, ne donose pravu istinu o tome, i na osnovu austrijskih biltena u kojima nema skoro ničeg. Za popunu mnogih praznina najpre smo raspolagali samo protivrečnim glasinama i nagadanjima koji su kružili među oficirima i novinskim dopisnicima u Pijemontu — glasinama čija je verodostojnost zaista bila minimalna. A, pošto su Austrijanci uzeli ratnu inicijativu u svoje ruke i zadržali je sve do svog povlačenja iz Verćelija, dok su se saveznici držali relativno pasivno, to je naše interesovanje bilo usredsređeno na one snage o kojima nismo imali nikakva ili, u najboljem slučaju, samo bezvredna obaveštenja. Zbog toga nije čudo što smo u pogledu pojedinosti dolazili do zaključaka koji se danas ne potvrđuju činjenicama. Naprotiv, začuđujuće je što smo, uzev u celini, imali sreće da tačno pogodimo glavne karakteristike operacija. Postoji samo jedna važna stvar u kojoj smo se razlikovali od onoga što se sad navodi kao prvobitni plan Austrijanaca; ali, još uvek je pitanje da li se po ovom planu od samog početka postupalo, kako se sada tvrdi, ili je sadašnji »prvobitni plan« rezultat docnijeg razmišljanja.

Kada su nam stigle prve vesti o austrijskoj invaziji u Pijemont, mislili smo da je njihova namera još uvek bila, kao što je to očigledno bilo od početka, da brzo napadnu Pijemontsku armiju i francusku prethodnicu pre nego što stignu francuske glavne snage. Sada smo obavešteni da je ova namera bila još ranije napuštena. Izgleda da su Austrijanci imali utisak da su Francuzi 24. maja počeli da ulaze na pijemontsku teritoriju; i, mada pre 26. nijedan francuski puk nije stupio na pijemontsko tle, ova lažna vest zaista ih je mogla navesti da odustanu od svakog pokušaja da izvrše *coup de main* na bilo koje trupe koje su se našle nasuprot njima. Sledstveno tome, invazija je izgubila karakter brzine koju je nužno morala imati za postignuće većeg cilja. Međutim, tu se prosto radilo o početku neprijateljstava, koja su izvršena po carevom naređenju sa jednim ciljem da se zauzme deo neprijateljske teritorije, kako bi napadač koristio njena sredstva i lišio odbrambenu vojsku mogućnosti njihovog iskorišćavanja. Ako je to bio cilj, onda je bilo prilično jasno da se invazija morala zaustaviti na Seziji i Pou, kod Verćelija i Valence. U tom slučaju nije bila potrebna žurba. Austrijska vojska je metodično sporo i sigurno nastupala kroz pijemontsku teritoriju. Postojao je još jedan momenat koji je imao velikog uticaja na ovaj način dejstva. Austrijanci su iskoristili dva glavna drumova koji vode sa istoka na zapad kroz Lomelinu — jedan od Pavije ka Valenci, a drugi iz Abiategrasa ka Videvanu i Kazali. Uopšte nisu koristili severni drum od Bofalore do Verće-

lija. Oba ova drumova presecaju mnoge reke koje teku sa severozapada na jugoistok, od kojih su dve — Terdopio i Agonja — od izvesnog značaja. Pošto su mostovi bili porušeni, drumovi na mnogo mesta iskvareni, a niski tereni s desne i leve strane drumova poplavljeni ili natopljeni vodom, to je napredovanje bilo znatno usporeno, a cela vojska od 150 000 do 180 000 ljudi morala je da maršuje po ova dva drumova. Zbog toga se nećemo iznenaditi ako sada saznamo da poslednji korpus austrijske armije nije prešao reku Tičino pre 1. maja, jer se korpus od 30 000 do 35 000 ljudi, koji se kreće jednim jedinim drumom sa prtljagom i komorom, mora izdužiti najmanje 12-15 milja ili na odstojanje jednodnevnog marša; a pošto su se drumom od Pavije ka Kazali kretala tri korpusa, iz toga izlazi da je treći korpus prešao Tičino kod Pavije dva dana docnije od prvoga.

Prethodnica je 29. maja prešla reku kod Pavije; to je bila brigada 5 korpusa pod komandom generala Festeticsa. Za njim je sledio ceo 3 korpus (Schwarzenbergov, nastupajući u pravcu Gropela; istog dana se još jedan korpus — sedmi (generala Zobela) — prebacio severnije kod Beregvarda i uputio ka Gambolu. Tridesetog maja je 8. korpus (Benedekov) prošao za trećim kod Pavije, a 5 korpus (Stadionov) iza sedmog kod Beregvarda. Prvog maja 2. korpus (Liechtensteina) prebacio se preko reke kod Pavije. U ovom poretku, sa 7 korpusom na krajnjem desnom krilu, a 5, 3. i 2. korpusom na centru, i 8. korpusom na krajnjem levom krilu, armija je najpre prošla Terdopio, zatim Agonju i, najzad, predveče 2. maja pojavila se ispred Poa i Sezije. Iz ovoga vidimo da su pijemontske vesti o jakim trupama koje su, navodno, prelazile kod Bofalore i Arone bile potpuno netačne (što potvrđuje činjenica da je Garibaldi bez otpora napredovao ka Graveloni na Jezeru Madore), i da su isto tako bile netačne pretpostavke da je general Benedek sa 8. korpusom izašao iz Piačence i da se kao samostalna kolona kreće južnom obalom Poa. Naprotiv, Austrijanci su se kretali najjužim frontom (od 12 milja) kakvim se uopšte može kretati armija od 150 000 ljudi. Oni su se držali prikupljeno i propisno dejstvovali koliko god je to bilo moguće, imajući svega nekoliko letećih kolona na svojim bokovima u okolini Novare, Arone i na južnoj strani Poa. Dakle, upravo, ovo strogo metodično kretanje, izgleda, dokazuje da nije bila napuštena svaka ideja o napadu na Pijemonteze. Pošto je neprijatelj, kao što je svima poznato, nesposoban da pruži ozbiljan otpor pre nego što se stigne do njegove odbrambene linije, to bi značilo da Austrijanci, da te ideje nije bilo, ne bi počeli da izlažu svoje nepotrebno zatoru i tegobama, ograničavajući ih na tako uzan prostor. Drum za Novaru mogao se koristiti bez štete i sa ogromnim preimućtvom, pošto je Verčeli u svim okolnostima bio jedan od neophodnih ciljeva pri zauzimanju Lomeline i Novareze. To što je ovo preimućstvo bilo zanemareno čini nam se kao siguran dokaz da je još postojala nada u austrijskoj Vrhovnoj komandi da će joj se pružiti zgodna prilika da nadmoćnim

snagama i pod povoljnim uslovima napadne neprijateljske snage u okolini Kazale ili Alesandrije. Čini se da je *coup de main* na Novi (železnički čvor između Đenove, Alesandrije i Stradele) svakako bio uzet u obzir. Da bi ga bilo moguće izvesti, noću 3. maja podignut je most preko Poa kod Kornala, preko koga se prebacio general Benedek sa svojim 8. korpusom. On je deštovao veoma aktivno; za manje od 12 časova zauzeo je Vogeru, Kastelnuovo na Skriviji i Tortonu, porušio železničke mostove, a vrlo je verovatno da bi se uputio u pravcu Novija da ga kiše i iznenadan porast vodostaja Poa, koji je delimično porušio njegov most, nisu prisilili na odstupanje kako bi održao vezu sa glavnim snagama armije. Most je bio obnovljen i sve austrijske snage su se ponovo koncentrisale na severnoj obali Poa. Pošto je vremenska nepogoda onemogućila zadržavanje na poplavljenim nizijama Poa, armija je zauzela položaje severnije, između Garlaska, Mortare i Verćelija, koristeći se blizinom glavnih snaga kod Sezije u cilju izviđanja i snabdevanja stočnom hranom u oblasti zapadno od ove reke. Austrijanci su ovo postigli ne nailazeći na otpor vredan pomena. Oni su 9. maja napustili zapadnu obalu Sezije, izuzev Verćelija, preseljavajući svoju Vrhovnu komandu u Mortaru, gde su se, kao što smo rekli, zadržali do 19. maja. Dok su se bavili u Mortari, postavili su most preko Poa u blizini ušća Tičina, i jedan korpus — nepoznate jačine i sastava — zauzeo je položaj Stradele i vršio prikupljanje furazi u oblastima južnog Pijemonta koji se graniči sa Parmskim vojvodstvom. Čini nam se da je to bio onaj korpus sa kojim se Forey borio kod Montebela. Međutim, za ovo moramo sačekati sigurnija obaveštenja.

Čini se da će Sardinici baš sada osetiti sve čari francuskog saveza. Njihovoj armiji predstoji rasparčavanje. Umesto da obrazuje poseban korpus i da se sama proslavi, svaka od njenih pet divizija treba da bude pridodata kao prirepak jednom od pet francuskih armijskih korpusa, u kome će se, naravno, potpuno utopiti, tako da će celokupno rukovodstvo i sva slava pripasti isključivo Francuzima. Đenova, forovi i sam grad već su potpuno prešli u francuske ruke; a od sardinijske armije, koja će sada prestati da postoji, ostaće samo neka vrsta prirepka francuske vojske. Zaista, počinje da se nazire Napoleonovo oslobođenje Italije. Iako u optužbama koje Sardinici iznose protiv Austrijanaca nema ničeg iznenađujućeg ili neverovatnog, ipak je pravedno konstatovati da dopisnici londonskog lista »The Times« i augsburškog »Allgemeine Zeitung« pri austrijskoj vrhovnoj komandi bacaju drukčiju svetlost na ovu stvar. Prema ovim izvorima, mržnja seljaštva u Lomelini i Lombardiji prema zemljoposjednicima daleko prevazilazi njihovu odvratnost prema stranim ugnjetačima. Zemljoposjednici Lomeline (ranije austrijske pokrajine) većinom su *sudditi misti*, dvostruki podanici, kako Austrije tako i Pijemonta. Svi krupni aristokrati iz Milana imaju velike posede u Lomelini. Oni su Pijemontezi i u dubini duše protiv Austrije; a, nasuprot tome, seljaštvo

ove pokrajine privrženije je Austriji. Ovo se dokazuje i srdačnijim prijemom na koji su Austrijanci naišli u Lomelini, a čini se da su njihove rekvizicije i nameti bili, najviše koliko god je to bilo moguće, ograničeni na plemićku imovinu i na gradove, koji predstavljaju središta italijanskog patriotizma, dok je seljaštvo, ako je ikako bilo moguće, bilo pošteđeno. Ovo je tipično austrijska politika, (ista ona koju ona sprovodi od 1846. godine,^[181] a time se potpuno objašnjava i povika pijemontske štampe povodom rekvizicija, koje, u osnovi, ne prevazilaze uobičajene mere u modernom ratu i ne dostižu ono što su francuske trupe imale običaj da zahtevaju.

Naslov originala:

Fighting at last

Napisano oko 24. maja 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5655 od 6. juna 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Bitka kod Montebela

Pošta koja je stigla brodom »Africa« neznatno dopunjuje naše ranije saznanje o ovoj čuvenoj bici, kojom se toliko razmeće bonapartistička štampa na obe strane Atlantika. Od Gyulayjevog izveštaja zasada raspoložemo samo jednim kratkim telegrafskim izvodom, a većina francuskih i sardinijskih prikaza svodi se samo na pariska i torinska prepričavanja sa tako malim pretenzijama na tačnost da pogrešno navode čak i brojeve angažovanih pukova. Istina, ovu prazninu donekle ispunjava izveštaj generala Forey-a, koji smo u ponedjeljak uveče primili brodom »The City of Washington«; međutim, Forey se ne usuđuje da govori ni o jačini ni o gubicima austrijskih snaga. Na žalost, od Baraguay d'Hilliersa nismo primili ništa, jer bi njegov izveštaj svakako rasvetlio neka nejasna pitanja, pošto su u toj bici, pored Forey-eve divizije, učestvovala i trupe njegovog korpusa. Ali, u očekivanju potpunijih i verodostojnijih obaveštenja, iznećemo neke primedbe koje se zasnivaju na pažljivom proučavanju svih dokumenata kojima raspoložemo, a koji ipak imaju izvesnu vrednost. Pošto su bili obavešteni da Francuzi nameravaju da krenu prema liniji Poa između Pavije i Piačence, Austrijanci su podigli most na ovoj reci kod Vakarice, nedaleko od Pavije. Korpus generala Stadionia bio je upućen preko mosta radi izvidanja položaja i utvrđivanja neprijateljevih namera. Stadion je zauzeo položaj u tesnacu Stradeli koji se nalazi u neposrednoj blizini reke, gde se jedan ogranak Apenina bez kolskih drumova spušta sve do Poa, i uputio tri brigade (15 bataljona sa nekih 18 topova i možda nešto konjice) u pravcu Vogere. Pošto su na svome marševskom pravcu, svakako, ostavili jake delove za obezbeđenje odstupnice, Austrijanci su se sukobili sa neprijateljskim predstražama ispred Kasteđa i proterali ih kroz grad i kroz selo Montebelo. Zatim su produžili nastupanje ka susednom selu Đenestrelu, ali su se tamo sukobili sa divizijom generala Forey-a (brigada Beuret-a, 17. lovački bataljon i 74. i 84. linijski puk), gde se borba stabilizovala. U to vreme Austrijanci su očevidno bili angažovali samo neznatne snage — možda jednu brigadu. Francuzima su uskoro stigla pojačanja koja su se sastojala od 4 bataljona Forey-eve druge brigade (Blanchard-ov 98. puk i jedan bataljon 91. linijskog puka). Ovim su oni postigli brojnu nadmoćnost. Beuret-ova brigada se razvila za napad, zauzela Đenestrelu, a zatim, posle uporne borbe, i Montebelo. Međutim, Austrijanci su se zaustavili kod Kasteđa, iza male reke na kojoj se nalazi ovo mesto. Oni su ovde, po svojoj prilici, dobili

nova pojačanja, jer su potisnuli Francuze koji su se u neredu povukli prema Montebelu i upravo su ponovo ulazili u selo kada ih je dočekaao deo divizije generala Vinoy-a koji se sastojao od 6. lovačkog bataljona i 52. linijskog puka. Time su Francuzi opet dobili prevagu i Austrijanci su se u redu povukli u Kastedo, gde su ostavili zaštitnicu sve dok se njihove kolone nisu svrstale u marševski poredak. Pošto su tako izvršili svoj zadatak i ustanovili gde je bio raspoređen korpus Baraguay d'Hilliersa koji je obrazovao krajnje desno krilo (Francuza), oni su se neometano povukli preko Poa, uvereni da saveznici, dotada, nisu imali nameru da nastupaju ka Piačenci.

Austrijanci nisu mogli imati na bojištu više od dve brigade, jer su usput morali ostaviti bar tri bataljona, a još su dva svakako bila potrebna da vode borbu sa dva bataljona francuskog 91. puka kod Oriole, zbog čega se samo jedan bataljon ovog puka borio kod Montebela. Od ove dve brigade, ili 10 bataljona, mogao je učestvovati u borbi samo jedan deo, jer bi austrijski general, koji bi za izvidanje angažovao svoje poslednje rezerve, svakako bio oštro kritikovan.

Sa francuske strane bilo je angažovano tri puka (74, 84. i 98) i jedan linijski bataljon (91. puka), pored jednog lovačkog bataljona — u svemu 11 bataljona, koji su pred kraj bitke bili ojačani sa još dva bataljona 52. puka i jednim bataljonom 6. lovačkog puka. Tako je sve u svemu bilo 15 francuskih protiv nekih desetak austrijskih bataljona, i, mada su ovi poslednji bataljoni nesumnjivo jači, ipak je brojna nadmoćnost bila na francuskoj strani kada je došlo do preokreta u borbi. Nezavisno od toga, treba imati u vidu da se Austrijanci nisu borili toliko za pobeđu koliko da prinude neprijatelja da pokaže snage kojima je raspolagao na određenoj tački. Ovaj cilj oni su u potpunosti postigli. Zbog toga je glupo ako se ovaj beznačajni sukob smatra značajnom pobedom. Za gigantske vojske, kakve se danas nalaze jedna prema drugoj u italijanskim ravnicama, sukob kao što je boj kod Montebela nema većeg značaja od prostog sudara isturenih delova u ratovima manjeg obima. A ako je ovo pobeđa, gde su njeni plodovi? Francuzi kažu da su zarobili 140 ranjenih i 60 nepovređenih vojnika, što nije ništa više od onoga što su s pravom mogli očekivati posle viščasovne borbe za jedno selo. Isto tako, zarobili su jednu karu s municijom, a jednu izgubili. Ali tu nije bilo nikakvog gonjenja; nije bilo ni pokušaja da se poberu plodovi pobeđe, iako su Francuzi raspolagali znatnom pijemontskom konjicom. Očigledno, Austrijanci su zadali poslednji udarac svojim protivnicima, a zatim odmarševali neometano i u savršenom redu.

Naslov originala: *The Battle of Montebello*

Napisano oko 24. maja 1859.

Prvi put objavljeno u
•New-York Daily Tribune• br. 5659
od 10. juna 1859. kao uvodnik,

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Prusko gledište na rat

Rat koji je francuski samodržac započeo ne samo da ne može biti »lokalizovan«, — mi upotrebljavamo ovu reč, kako se ona upotrebljava u političkom žargonu, gde taj termin označava da se vojne operacije ne prenose preko granica italijanskog poluostrva, — već je, naprotiv, sigurno da taj rat neće ostati u granicama prostog rata, koji se vodi između dve despotske vlade i čiji se ishod rešava dejstvom izvežbanih armija. U svom daljem razvoju taj rat će se pretvoriti u opšti revolucionarni požar u kontinentalnoj Evropi, iz koga mnogi od sadašnjih vladalaca neće uspeti da spasu svoje krune i svoje dinastije. Nemačka može postati centar tog potresa, jer će nužno postati centar vojnih operacija istog onog momenta kad Rusija bude spremna da baci svoj mač na vagu. Nije potrebno mnogo razmišljati da bi se došlo do zaključka da će jedan ozbiljan poraz na bojištu izazvati revolucionarne potrebe u Francuskoj ili u Austriji, ali Berlin je, možda, jedino mesto koje može da da neophodne podatke za određivanje razmera surovog iskušenja kroz koje Nemačka treba da prođe u bliskoj budućnosti. Iz dana u dan, gotovo golim okom možete videti sazrevanje onih uslova koji će — kad dostignu izvestan stepen zrelosti — izazvati užasnu krizu, kakvu ljudi iz naroda još ne mogu ni zamisliti. Simptome bure koja nailazi mogu izneti u nekoliko reči; surevnjivo suparništvo nemačkih kneževa, koji će zbog toga ostati neaktivni u prvoj fazi rata; socijalna beda i nezadovoljstvo, koje se šire kao veliki požar od Visle do Rajne i koje će u drugoj fazi rata dovesti do toga da se, pored spoljnih napada jave i pobune u zemlji; najзад, bune slovenskog stanovništva uključenog u sastav Nemačke, bune koje će spoljnjem ratu i revolucionarnim potresima dodati borbu narodnosti u zemlji.

A sad razmotrimo, pre svega, socijalnu bazu na kojoj će stajati nemački kneževi, kada ih sila stvari na kraju bude primorala da donesu odluku o opštem toku dejstava. Vi znate, da period od 1849. do 1859. godine predstavlja epohu bez presedana u ekonomskom ra-

zvoju Nemačke. U toku toga vremena Nemačka se, tako reći, pretvorila od agrarne države u industrijsku zemlju. Uzmimo, na primer, jedan jedini grad Berlin: u 1848. godini u njemu je jedva bilo 50 000 fabričkih radnika, muških i ženskih, dok u ovom trenutku njihov broj dostiže ukupno 180 000. Uzmimo samo jednu granu industrije: pre 1848. godine eksport vune u Englesku, Francusku i druge zemlje predstavljao je jedan od glavnih nemačkih izvora, dok u sadašnje vreme proizvodnja vune u Nemačkoj jedva da podmiruje potrebe njenih sopstvenih fabrika. Istovremeno sa razvojem fabrika, železničkih pruga, parobrodnog saobraćaja i sa istraživanjem rudnih bogatstava, veoma brzo se razvio kreditni sistem, koji je ne samo odgovarao razmerama opšteg progressa industrije i trgovine, nego je, zahvaljujući manipulacijama *Crédit mobilier-a* uvezenim iz Francuske, prelazio sve dopuštene granice. Seljaštvo i sitna buržoazija, koji su vrlo dugo činili ogromnu većinu nacije, do revolucije 1848. godine spokojno su se pridržavali stare azijske metode gomilanja gotovog novca; sada su počeli da zamenjuju novac kamatonosnim akcijama svih vrsta, svih boja i svih naziva. Hamburška kriza 1857. godine⁽¹⁸⁰⁾ lako je potresla, ali nije ozbiljno povredila tu tvorevinu novog prosperiteta, koja se danas ljulja već od prve grmljavine topova na obalama Poa i Tičina. Vi ste, nesumnjivo, već obavesteni o tome kako se odrazila austrijska trgovačka kriza na ostali deo Nemačke i o bankrotstvima koja su brzo usledila jedna za drugim u Lajpcigu Berlinu, Minhenu, Augsburgu, Magdeburgu, Kaselu, Frankfurtu i u drugim trgovinskim centrima Nemačke. Medutim, te nevolje označavaju samo prolazne katastrofe u višim poslovnim sferama. Da bi se moglo shvatiti pravo stanje stvari, mislim da je najbolje da vam skrenem pažnju na tek objavljenu proklamaciju pruske vlade, u kojoj ona, ukazujući na opasno otpuštanje čitavih industrijskih armija u Šleziji, Berlinu, Saksonskoj i Rajnskoj Pruskoj, izjavljuje da *ne* može da se saglasi sa peticijama trgovačkih komora u Berlinu, Breslavi, Štetinu i Magdeburgu, koje joj preporučuju dvosmisleni eksperiment izdavanja više nekonvertibilnog papirnog novca, i još odlučnije odbija da zaposli radnike na javnim radovima samo zato da bi im dala posao i nadnicu. Poslednji zahtev svakako zvuči čudno u trenutku kada je vlada, zbog nedostatka sredstava, prinudena da iznenada obustavi javne radove u kojima se već dosta odmaklo. Već sama ta činjenica — da je na samom početku rata pruska vlada morala da izda takvu proklamaciju — mnogo govori. Ovom iznenadnom prekidu privrednog života treba dodati još i uvođenje novih poreza u celoj Nemačkoj, opšte povećavanje cena roba neophodnoj za život i opštu dezorganizaciju svih privrednih preduzeća usled poziva rezervi i landvera,¹ pa će se dobiti neka predstava o tome kakve će razmere

¹ U listu *«New-York Daily Tribune»* napisano na nemačkom jeziku: Landwehr.

socijalna beda dostići kroz nekoliko meseci. Međutim, prošla su ta vremena kada je masa nemačkog naroda u nevoljama na svetu videla neizbežnu kaznu poslatu s neba. Već se čuje tihi, ali jasan glas naroda: »Odgovornost! Da revolucija 1848. godine nije bila ugušena obmanom i nasiljem, ne bi došlo do toga da Francuska i Nemačka stoje pod oružjem spremne da napadnu jedna drugu. Da brutalni ugušivači nemačke revolucije nisu priklonili svoje krunisane glave pred nekim Bonapartom i nekim Aleksandrom, rata sada ne bi bilo.« To prigovara narod tihim glasom, koji će se uskoro pretvoriti u grmljavinu.

Sad prelazim na onaj prizor koji nemački knezovi priređuju pred očima prilično nestrpljive publike. Od početka januara austrijski kabinet pokrenuo je sve vidove diplomatske intrige, da bi naveo nemačke države da na nekoj tački južne Nemačke koncentrišu veliku saveznu armiju, u koju bi se austrijske snage uključile u velikom obimu, pri čemu bi ta koncentracija trebalo da izloži Francusku napadu sa njenih istočnih granica. Na taj način Nemački savez⁽³⁰⁾ bio bi uvučen u ofanzivan rat, a u isto vreme bi Austrija obezbedila za sebe rukovodeću ulogu u tome ratu. Na jednu rezoluciju u tome smislu, koju je Hanover podneo nemačkoj skupštini u Frankfurt na Majni 13. maja, odgovorio je gospodin von Usedom, pruski opunomoćenik, iznevši formalni protest svoje vlade. Na to je usledio opšti izliv patriotskog negodovanja kneževa južne Nemačke. Pruska je tad preduzela odgovarajuće korake. Odloživši zasedanje parlamenta, pruska vlada je obezbedila kratkotrajnu popularnost izjavljujući da je odlučila da ide linijom »oružano posredovanje«. Tek što je skupština bila raspuštena, to »oružano posredovanje« je svedeno na skromnije razmere, na odbijanje Pruske da proglasi sebe neutralnom, što su od nje zahtevali Francuska i Rusija. Mada se ta negativna hrabrost pokazala dovoljnom da izazove gnev petrogradskog dvora, ona nije ni izdaleka udovoljila očekivanjima pruskog naroda. Naoružavanje zapadnih i istočnih tvrđava, zajedno sa pozivom rezervi i landvera, imalo je za cilj da umiri na taj način izazvano narodno negodovanje. Devetnaestog maja gospodin von Usedom u ime svoje vlade zamolio je Nemačku skupštinu da federalnu opservacionu armiju stavi pod neposrednu komandu Pruske i ostavi joj punu inicijativu u pogledu vojnih mera koje bi trebalo preduzeti. Sada je bio red na male nemačke kneževe, koje je tajno podržavala Austrija, da dokažu svoje patriotske pretenzije. Bavarska je izjavila, da još nije došlo vreme da se armija Wittelsbacha potčini Hohenzollernima. Hanover je zlobnim: »Tu quoque«¹ podsetio Prusku na njene proteste protiv koncentracije federalne opservacione armije na jednom mestu južne Nemačke. Saksionska, sa svoje strane, nije videla razloge zašto njen uzvišen vladalac ne bi bio vrhovni komandant, makar samo zato da spreči sukob

¹ »Ti također«

pretenzija Habsburgovaca i Hohenzollerna. Virtemberg je bio skoro više za francusku invaziju nego za prusku suprematiju. Na taj način, sve najgore uspomene na Svetu Nemačku Imperiju^[76] sramno su vaskrsle. Uticaj Nemačke ravan je nuli, — to je opšti rezultat tih rasprava između malih vlada. Zahtevi za uspostavljanje Nemačkog nacionalnog parlamenta predstavljaju samo prvi slabi protest protiv tih dinastičkih opstrukcija, protest koji ne dolazi od revolucionarnih masa već od plašljive i kompromisne buržoazije.

Drugom prilikom ću govoriti o nemirima Slovena koji će izbiti u Nemačkoj.

Naslov originala:

A Prussian View of the War

Napisano 24. maja 1859.

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune•
br. 5659 od 10. juna 1859.

Prevedeno sa engleskog

što više nije bio moguć ni frontalni napad a ni neko ozbiljnije obilaženje položaja, nije im preostalo ništa drugo sem demonstracija na francuske bokove zapadno od Sesije i južno od Poa, povezanih sa rekvizicijom i eksploatacijom mesnih sredstava koja su na tim područjima upotrebljiva za armiju.

Drugi elemenat koji je od Napoleona naovamo znatno izmenio način vođenja rata jeste para. Samo pomoću željeznice i parobroda Francuzima je bilo moguće da za pet dana — od predaje austrijskog ultimatumu pa do ulaska austrijske armije, — prebace toliko snaga u Pijemont, da je svaki austrijski napad na pijemontske položaje morao ostati bez rezultata, a naredne sedmice da te snage toliko ojačaju, da se 20. maja na položajima između Asti i Novi nalazilo najmanje 130 000 Francuza.

Međutim, korupcija i nered u upravljanju, neizbežni u buržoasko-feudalnoj vladavini jednog Louis-a Bonaparte, uticali su da snabdevanje francuske vojske bude neblagovremeno i u nedovoljnim količinama. Nasuprot tome, red i brzina kojima je austrijski armijski korpus u punoj borbenoj gotovosti prebačen u Italiju znače nesumnjivu prednost. To nužno mora biti od uticaja u daljem toku rata.

Austrijanci ne mogu da napreduju zato što su naišli na položaje između pijemontskih tvrđava, a Francuzi zato što još nisu potpuno opremljeni i naoružani. Otuda zastoj u pokretima i pojava interesovanja za male čarke kod Montebela, iako ga one po svom značaju ne zaslužuju. Cela afera svodi se na sledeće: Austrijanci su primili obaveštenje da Francuzi vrše pokret svojim desnim krilom u pravcu Piačence, što je dopuštalo pretpostavku da Francuzi nameravaju da pređu Po između Pavije i Piačence i tako — napredujući u pravcu Milana — da zaobidu austrijske položaje u Lomelinu. Zbog toga je austrijski peti armijski korpus (Stadion) uputio tri brigade preko mosta sagrađenog na Pou kod Vacariza (ispod Pavije) sa zadatkom da posednu položaje ispred Stradela i izvidaju u pravcu Foderi. Te tri brigade sukobile su se kod Kasteda sa savezničkim predstražama, a kod Montebela sa prvom brigadom francuske divizije Forey, koju su izbacili iz Montebela. Uskoro zatim naišla je i druga francuska brigada te su sada nakon žestokog okršaja Austrijanci bili proterani iz sela; napad Francuza na Kastedo Austrijanci su odbili i naterali ih da se u neredu povuku u Montebelo. Ovog puta bi Austrijanci bez sumnje i zauzeli Montebelo (veći deo njihovih jedinica nije do tada uopšte učestvovao u borbi), da u međuvremenu nije naišla jedna brigada francuske divizije Vinoy. Na pojavu tog pojačanja, Austrijanci su obustavili svoje nastupanje. Oni su postigli svoj cilj, oni su sada znali gde se nalaze najbliže grupacije francuskog desnog krila, te su se neometano povukli iz Kasteda prema Pou, a preko njega, nazad u sastav svojih glavnih snaga, uvereni da Francuzi za sada ne preduzimaju nikakve ozbiljnije pokrete prema Piačenci. Austrijanci su potpuno u pravu što koncentraciju svojih snaga zadržavaju na levoj obali Poa sve dotle dok ne

pretegnu razlozi za prebacivanje cele armije na desnu obalu reke; svako cepanje armije à cheval¹ reke, bilo bi pogrešno, pogotovo što most kod Vacariza svojim mostobranom obezbeđuje prelazak reke u svakom trenutku i udar u bok eventualnom francuskom nastupanju prema Stradeli.

Garibaldi na čelu 5 000 dobrovoljaca je zaobišao austrijsko desno krilo i sada se nalazi na tlu Lombardije. Prema najnovijim vestima, Austrijanci su mu već za leđima i postoji velika opasnost da bude odsečen, što bi »oslobodiocu« Bonaparti sigurno bilo veoma prijatno.

Princ Napoleon, Plon-Plon je dobio zadatak da u Livornu (Toskana) formira armijski korpus, koji bi trebalo da napadne bok Austrijanaca. Francuski vojnici se ljute, a Austrijanci se smeju.

U subotu i nedelju Sardinici su pokušali da se utvrde na levoj obali Sesije, ali su ih Austrijanci u tome sprečili.

Naslov originala:
Der Feldzug in Italien

Prvi put objavljeno u listu
«Das Volk» br. 4 od 28. maja 1859.

---

¹ istovremenim posedanjem obe obale

Friedrich Engels

Strategija rata

Nemamo skoro ništa više da dodamo našim poslednjim zapažanjima o boju kod Montebela.¹ Iz austrijskog zvaničnog izveštaja, koji je, najzad, stigao i juče ukrasio naše stupce, jasno se vidi da su delovi tri brigade, sa kojima je general Stadion nastupao ka Montebelu, bili ostavljeni u pozadini radi zaštite bokova marševskog pravca. Ostatak je stigao ispred grada Kasteda, koji je zauzela brigada kneza od Hesena. Ova brigada držala je grad u svojim rukama, dok su druge dve (nepotpune) brigade krenule napred i zauzele Montebelo i Denestrello. One su na svojim leđima izdržale svu težinu borbe sa celom Forey-evom divizijom i dva konjička puka generala De Sonnaza (kraljevski pijemontski i monferatski puk), i kada su konačno bile potisnute u pravcu Kasteda, čini se da im je brigada kneza od Hesena pružila takvu podršku da se neprijatelj nije ni usuđivao da napadne, te su se Austrijanci mogli povući u savršenom redu, bez ikakvog uznemiravanja. Međutim, iz austrijskih izveštaja, koji su tek stigli, izgleda veoma verovatno da je u najmanju ruku čitav korpus maršala Baraguay d'Hilliersa bio okupljen na bojištu pred sam kraj okršaja. Ovaj korpus se sastoji od tri pešadijske i jedne konjičke divizije, tj. ukupno 12 pešadijskih pukova, 3 lovačka bataljona, 4 puka ili 20 eskadrona konjice i odgovarajuće artiljerije. Ovo se slaže i sa onim austrijskim izveštajima o izjavama francuskih zarobljenika, prema kojima je bilo 12 francuskih pešadijskih pukova, kao i sa dva izveštaja iz Torina, — od kojih se u prvom kaže da je Vinoy-eova, a u drugom da je Bazaine-ova divizija pružila podršku Forey-u. Ove tri divizije predstavljaju celokupnu Baraguayjevu pešadiju.² Takođe se govori da su tu prisustvovala francuska konjica i pijemontska pešadija, ali je to, izgleda, manje autentično. Rezultat je, dakle, ovakav: Austrijanci, koji nisu

¹ Vidi u ovom tomu, str. 162 - 163. — ² Vinoy-eva divizija je pripadala petom korpusu pod generalom Nielom, dok je korpus Baraguayja d'Hilliersa obuhvatao još i diviziju Ladmiraalt-a.

mogli imati nikakav drugi cilj osim izvidanja (inače bi bila ludost preći u napad sa tri slabe brigade), u potpunosti su postigli ovaj cilj, prinudivši Baraguayja da otkrije sve svoje snage. Za vreme sukoba oni su se borili isto tako dobro kao i njihovi protivnici; kad su potisnuti iz Montebela, morali su se povući pred brojno nadmoćnijim snagama, a gonjenje je prekinuto pred Kasteđom, gde su se Austrijanci čak okrenuli nazad i tako energično odbili svoje gonioce, da ih oni više uopšte nisu ometali, iako su Francuzi u to vreme na bojištu imali skoro četiri puta više ljudi nego Austrijanci. Dakle, ako Francuzi sebi pripisuju pobeđu zato što su do kraja održali Montebelo i zato što su se Austrijanci povukli posle sukoba, isto tako je i Austrijanci mogu sebi pripisati na osnovu toga što su potisnuli Francuze iz Kasteđa i što je njima pripao poslednji uspeh toga borbenog dana, a naročito zato što su u potpunosti ostvarili cilj koji su sebi bili postavili, jer su se upustili u borbu sa namerom da najzad naidu na nadmoćnije snage i da se, naravno, povuku pred njima.

Posle Montebela, na centru i desnom krilu austrijske vojske vodene su neke borbe. Prema izveštajima koje smo primili parobrodom »Fulton«, i koji su bili objavljeni juče, Sardinci su se 30. prošlog meseca prebacili preko Sezije kod Verćelija, izvršili napad i zauzeli neke austrijske rovove kod Palestra, Kasalina i Vincalja. Komandovao je lično Vittorio Emanuele, a zadatak je izvršen borbom prsa u prsa. Prema sardinijskim opisima, austrijski gubici su bili veoma teški. Iz pošte koja je parobrodom »Europa« stigla u Halifaks saznajemo da su Austrijanci izvršili dva pokušaja da bi ponovo zauzeli Palestro, a jednom su ga skoro bili i zauzeli, ali je protivniku pritekao u pomoć odred zuava i odbio ih. Sardinci kažu da su ovde zarobili 1000 ljudi; ali, o ovim borbama se ne može donositi nikakav sud zbog nedostatka preciznih podataka. Takva uporna borba na isturenim položajima na reci Seziji nije ono što bismo očekivali od Austrijanaca, koji se, kako kažu, nalaze u punom povlačenju preko Tičina. Međutim, oni nisu pokazali toliku borbenost i izdržljivost na svome krajnjem desnom krilu. Garibaldi je 25. maja sa svojim alpskim lovcima i nekim drugim jedinicama, tj. sa ukupno, možda, 5000 ljudi, obišao krajnje desno krilo Austrijanaca, prebacio se preko Tičina i produžio marš ka mestu Varese, između Jezera Madore i Komo, i zauzeo ovaj grad. On je 26. maja potukao jedan austrijski odred koji ga je bio napao, i pošto je veoma energično iskoristio svoju pobeđu, ponovo je, 27. maja, potukao isti odred (ojačan garnizonom iz Koma) i iste noći ušao u ovaj grad. Leteći korpus generala Urbana krenuo je protiv njega i stvarno ga potisnuo u planine, ali se on, prema najnovijim izveštajima koji su sinoć primljeni parobrodom »Europa«, vratio natrag, iznenadio Austrijance i ponovo zauzeo Varese. Njegov uspeh izazvao je ustanak u gradovima na Jezeru Komo i u Valtelini, odnosno u gornjoj dolini Ade, u planinskoj oblasti koja je 1848. godine pokazala više ustaničkog elana nego gradovi u lombardijskoj ravnici. Brodovi na Jezeru Komo

nalaze se u rukama ustanika, a 800 ljudi iz Valtelina se priključilo Garibaldiju. Priča se da se, uprkos privremenom neuspehu, ustanički pokret širi u ovom delu Lombardije.

Ovaj Garibaldijev korak doneo je veliko preimućstvo saveznicima, a Austrijanci su napravili veliku grešku. Za njih nije bilo velike štete od toga što su mu dozvolili da zauzme Varese; međutim, trebalo je da drže Komo jakom kolonom sa kojom se on ne bi smeo upustiti u borbu. Drugi odred, upućen u pravcu Sesto Kalenda, presekao bi Garibaldijevu odstupnicu, tako da bi — uklješten na malom prostoru između jezera — energičnim napadom bio prisiljen ili da položi oružje ili da se prebaci na neutralnu teritoriju Švajcarske, gde bi bio razoružan. Međutim, Austrijanci su potcenili ovoga čoveka, koga nazivaju vodom bandita. Da su se potrudili da prouče opsadu Rima, kao i njegov marš iz Rima za San Marino^[183], saznali bi da se radi o čoveku obdarenom izvanrednim vojničkim talentom, ogromnom neustrašivošću i velikom snalažljivošću, tako da ne bi površno ocenili njegov napad, kao da se radi o ustanku Allemandijevih lombardijskih dobrovoljaca iz 1848.^[184] Oni su sasvim prenebregli činjenicu da Garibaldi mnogo polaže na disciplinu i da se većina njegovih ljudi nalazi pod njegovom komandom već 4 meseca — što je sasvim dovoljno da se izvežbaju u manevrovanju i pokretima malog (partizanskog) rata. Možda su Louis-Napoleon i Vittorio Emanuele uputili Garibaldija u Lombardiju sa ciljem da unište i njega i njegove dobrovoljce, — te elemente koji su isuviše revolucionarni za ovaj dinastički rat. Takvu pretpostavku mnogo potvrđuje činjenica da je njegov pokret bio izvršen bez neophodne podrške; ali ne treba zaboraviti da je on 1849. išao istim putem i uspeo da se spase. U svakom slučaju, on je zauzeo most kod Leka i parobrode na jezeru, što mu je obezbedilo slobodu kretanja istočno od Jezera Komo. Ovde se nalazi veliki planinski pojas koji se prostire na sever do prevoja Špligena i Stelvija, na istok do Jezera Garde i na jug do Bergama i Brešije — predeo koji je naročito podesan za vođenje partizanskog rata i gde će ga biti veoma teško zarobiti, kao što je to Urban upravo uvideo. Ako bi bilo dovoljno 6000 do 8000 ljudi da ga unište u oblasti Varese, sada može biti potrebno više od 16 000, tako da će odsada svaka njegova brigada angažovati bar tri austrijske. Ipak, s obzirom na austrijske snage koje se nagomilavaju u Tirolu (čitav armijski korpus prošao je železnicom iz Češke preko Saksonske i Bavorske za Tirol) i trupe koje drže Lombardiju, ne vidimo kako se on može održati, i pored njegovog poslednjeg uspeha kod Varese, ako saveznici ne izvojuju veoma brzu i odlučnu pobedu nad Austrijancima. To će ići teško. Operativnoj vojsci se priključio još jedan austrijski armijski korpus (deveti), tako da ona sada ima šest korpusa, ili ukupno najmanje 200 000 ljudi, dok se drugi korpusi nalaze na putu. Ipak, uskoro se može očekivati bitka, s obzirom na činjenicu da Louis-Napoleon ne može sebi dozvoliti da duže ostane neaktivan, a saopštenje o tome da se on sa svojim štabom i gardom preselio u

Vogeru na krajnjem desnom krilu savezničkih položaja, ukazuje na to da se bitka može odigrati u okolini Stradele. Ako to bude slučaj, vrlo verovatno ćemo videti kako Austrijanci brane tesnac Stradelu sa fronta i kako nastoje da dejstvuju na francuski bok i pozadinu preko mosta kod Vakarice.

Naslov originala:
Strategy of the War

Napisano 30. maja 1859.

Prvi put objavljeno u
•New-York Daily Tribune•
br. 5663 od 15. juna 1859.
kao uvodni

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Mazzinijev manifest^[185]

U sadašnjim okolnostima svaka Mazzinijeva izjava predstavlja događaj koji zaslužuje veću pažnju nego diplomatske izjave vlada koje su u sukobu, pa čak i lepo nakićeni izveštaji sa ratišta. Koliko god da se razlikuju mišljenja ljudi o karakteru rimskog trijumvira^[186], niko neće poreći da je skoro trideset godina italijanska revolucija bila vezana za njegovo ime i da ga je u tom istom vremenskom periodu Evropa priznala za najsposobnijeg eksponenta nacionalnih stremljenja njegovih zemljaka. On je sada izvršio divljenja dostojno delo moralne hrabrosti i patriotskog požrtvovanja na taj način što je — rizikujući da naškodi svojoj popularnosti — podigao glas protiv vavilonske mešavine opsene, slepog fanatizma i koristoljubive pritvornosti. Njegovo otkrivanje stvarnih planova o kojima su se sporazumeli Bonaparte, Aleksandar i Cavour, taj agent oba samodršca, treba analizirati utoliko podrobnije, što se zna da od svih privatnih lica u Evropi Mazzini raspolaže najširim sredstvima za prodiranje u tajne vladajućih država. Njegov savet nacionalnim dobrovoljcima da povuku jasnu liniju između sopstvene stvari i stvari krunisanih varalica i da svoje proglose nikada ne obećaste sramnim imenom Louis-Napoleona, bukvalno je sledio Garibaldi. To što u proklamaciji ovog poslednjeg^[187] nije pomenuto ime Francuske — kako izveštava pariski dopisnik londonskog lista »The Times«, Louis-Napoleon smatra smrtnom uvredom; i tako je veliki bio strah od vesti o Garibaldijevoj tajnoj vezi sa rimskim trijumvirom, da je njegov korpus, za koji je u početku obećano 10 000 chasseurs d'Alpes¹, sveden na 4 000, obećani konjički korpus povučen i zadržana baterija koja je već bila poslata na njegovo traženje a nekoliko iskusnih policijskih činovnika dobilo uputstva da se kao tobožnji dobrovoljci ubace u njegovu pratnju i izveštavaju o svakoj reči i pokretu Garibaldija.

---

¹ alpskih lovaca

U produžetku donosimo doslovan prevod Mazzinijevog manifesta koji je objavljen u Londonu u poslednjem broju lista »Pensiero ed azione« (»Misao i delo«) pod naslovom *La Guerra (Rat)*⁽¹⁸⁸⁾:

»Rat je otpočeo. Stoga pred sobom nemamo više verovatnost, koja je za diskusiju, već svršenu činjenicu. Rat je izbio između Austrije i Pijemonta. Vojnici Louis-a-Bonaparte su već u Italiji. Rusko-francuski savez, o kojem smo javljali pre godinu dana, obelodanjuje se u Evropi. Sardinijski parlament je dao Vittorio Emanuelu diktatorska ovlašćenja. Kneževska vlada Toskane je oborena vojnim pučem i zavedena je kraljeva diktatura (od koje se on odrekao u korist Napoleona). Opšte vrenje u Italiji verovatno će dovesti do sličnih događaja i u drugim mestima. Sudbina naše otadžbine biće sada odlučena na bojnomoj polju.

Većina naših zemljaka, opijena željom za akcijom, ushićena mislju da ima jaku pomoć od regularnih armija, poneta radošću da s pravom vodi rat protiv morskog austrijskog zavojevača, zaboravlja u ovim prilikama pouke iz prošlosti i njihova načela i žrtvuje ne samo svoja najdragocenija ubedenja, već i nameru da im se vrati, odbacuje svaku opreznost, svaku slobodu rasuđivanja, te ima samo reči odobravanja za svakoga ko se poduhvata da vodi rat, ne postavljajući nikakve uslove i ne ispitujući šta sve može doći od Francuske ili Pijemonta, a prihvata borbu za slobodu predajući sebe u ropstvo. Drugi, opet, koji vide kako se svaka varnica političkog morala gasi kod političkih agitatora i rulje koja ih prati, kako se jedan narod koji je već pola stoleća apostol slobode odjednom povezuje sa despotizmom; kako se ljudi koji su do juče verovali u Proudhonovu anarhiju predaju na milost kralju; i kako zemljaci Goffreda Mamelija uzvikuju »Viva l'Imperatore!«, onome ko je umorio njega i hiljade drugih,⁽¹⁸⁹⁾ — ti drugi, opet, s očajanjem gledaju u budućnost i izjavljuju da naš narod još nije zreo za slobodu.

Što se nas tiče, mi ne delimo ni slepe i ropske nade jedne partije, ni beznađežna očajanja drugih. Rat počinje sa najžalosnijim izgledima, ali ga Italijani mogu, ako hoće, skrenuti boljim putevima; a mi verujemo u plemenite instinkte našeg naroda. Ovi instinkti krče snažno sebi put kroz greške na koje su agitatori naveli narod. Možda bi bolje bilo, ako bi dobrovoljci, umesto što se okupljaju pod zastave apsolutističkih sila, koje će ih razočarati u njihovim nadama, potajno organizovali ustanak u svojim vlastitim provincijama i povelu ga u ime italijanskog naroda; ali duh koji ih pokreće jeste svet i uzvišen, njihov dokaz odanosti zajedničkoj otadžbini ne može se pobijati, i na ovom jezgri buduće nacionalne vojske, koja se spontano stvorila, koncentrišu se najveće nade Italije. Prihvatanje kraljevske diktature je greška koja će neminovno izazvati razočaranje i povrediti dostojanstvo naroda koji ustaje za svoje oslobođenje. U zemlji sa parlamentom odanim monarhiji, s obzirom na primere Rima i Venecije, gde je harmonija narodnog predstavnštva sa vodama odbrane bila izvor moći, s obzirom na uspomene na dugi i strahoviti rat protiv Prvog Carstva, koje je Engleska podržavala, ni najmanje ne povređujući građanske slobode, ova diktatura očevidno nije ništa drugo nego ustupak zahtevima savezničkih despota i prvi simptom plana čija je namera da pitanje teritorije postavi na mesto pitanja slobode. Ali, narod, koji oduševljeno prima diktaturu, veruje da čini akt naj-

¹ »Živeo car!«

većeg požrtvovanja za dobro zajedničke otadžbine; zaveden verovanjem da uspešan ishod rata zavisi od jedne takve koncentracije vlasti, on želi da svojim odobravanjem objavi svoju čvrstu odluku da se bori i pobedi po svaku cenu. Bezuslovna kapitulacija pobunjenih provincija pod apsolutističkom vladavinom kraljevske diktature dovela je sa priličnom sigurnošću do sudbonosnih posledica; logika ustanka bi zahtevala da se svaka pobunjena provincija stavi pod lokalnu revolucionarnu upravu i postavljanjem jednog predstavnika doprinese obrazovanju jedne nacionalne revolucionarne vlade. Ali, sama ova ogromna greška proizlazi iz želje za nacionalnim jedinstvom i protivreči neosporno glupom brbljanju evropske štampe o našim nesuglasicama. Ona je postala zakon za Italiju. Patriotizam je prisutan u Italiji u tolikoj meri da će moći da savlada sve greške. Dobri građani, umesto da očajavaju, moraju pokušati da ga dobro usmere. I u ovom cilju moraju bez straha od zlobnih tumačenja da polaze od stvarne situacije. Trenutak je isuviše ozbiljan da bi se mogla obratiti pažnja na momentanu korist ili na klevete.

Stvarna situacija je sledeća:

Kao i u 1848. godini, i još jače, italijanski pokret teži slobodi i nacionalnom jedinstvu. Sardinijska monarhija i Louis-Napoleon vode, međutim, rat sa potpuno drugim ciljevima. Kao i 1848. godine, i još jače, Italiji preti strašna nesreća koju nosi opasnost od antagonizma među stremljenjima nacije i težnjama prihvaćenih vođa, antagonizma koji je tada doveo do neuspeha rata.

Ono čemu Italija teži jeste nacionalno jedinstvo. Louis-Napoleon ne može to da želi. Sem Nice i Savoje, koje mu je već ustupio Pijemont kao nagradu za njegovu pomoć u obrazovanju severne kraljevine, on bi želeo da ovom prilikom na jugu podigne presto za Murata, a u srednjoj Italiji presto za svog rodaka.¹ Rim i deo Crkvene države treba da ostanu pod svetovnom vladavinom pape.²

Sasvim svejedno da li je iskreno ili ne, ali je vlada koja danas neograničeno upravlja u Pijemontu, ipak, za ovaj plan dala svoju saglasnost.

Italija bi po njemu bila podeljena na četiri države; dve bi pale pod neposrednu inostranu vlast, a *posredno* bi Francuska upravljala celom Italijom. Papa je od 1849. godine neprekidno bio francuski vazal; sardinijski kralj bi iz zahvalnosti i zbog malog broja svojih trupa postao vazal Carstva.

Taj plan bi mogao biti potpuno sproveden, ako bi Austrija davala otpor do kraja. No, ako bi Austrija odmah na početku rata bila potučena, i predložila britanskoj vladi uslove slične onima iz 1848. godine, naime, ustupanje Lombardije pod uslovom da zadrži Veneciju, onda bi bio prihvaćen mir, koji, prirodno, podržavaju diplomatski krugovi cele Evrope. Uslovi za povećanje sardinijske monarhije i ustupanje Nice i Savoje Francuskoj bili bi jedini ispunjeni; Italija bi bila prepuštena osveti svojih vlastodržaca, a potpuno sprovođenje omiljenog plana pomerilo bi se za povoljniji trenutak.

Ovaj plan je poznat vladama Evrope. Otuda njihovo opšte naoružavanje; otuda ratno uzbuđenje u celom Nemačkom savezu; otuda već pripremljeni elementi koalicije između Engleske, Nemačke i Pruske, — neizbežne kvalicije uprkos suprotnim deklaracijama vlada. Ako Italija ne može da odbrani svoj nacionalni

¹ Joseph-Charles-Paula Bonaparte — ² Pija IX

život bez saveza sa Bonapartom, odbrana Austrije i ugovori iz 1815. godine sačinjavali bi neizbežno osu te koalicije.

Louis-Napoleon se boji ove koalicije. Stoga, njegov savez sa Rusijom, jednim nesigurnim i nepouzdanim saveznikom, koji je, međutim, uvek gotov da se umeša ako mu se, kao protivusluga za njegov pristanak da se Sredozemlje pretvori u francusko more, daju takvi ustupci koji uništavaju slobodu, kao što su potpuno izručenje Poljske i opšti protektorat carev nad evropskom Turskom. Ako rat, kao što se može pretpostaviti, potraje duže, i zbog intervenisanja Nemačke uzme evropske razmere, onda bi odavno pripremani ustanak u turskim oblastima i u Mađarskoj pružio priliku ovoj alijansi da dobije jasnije oblike.

U slučaju da stvari dodu do ove tačke, postoji namera da se pri novoj teritorijalnoj podeli ukloni svaki trag narodnog prava i slobode. Ruski knezovi bi vladali novostvorenim državama na ruševinama Turske carevine i Austrije, dok bi prinčevi iz dinastije Bonaparte upravljali novim državama u Italiji, a, ako uslovi budu povoljni, možda još i drugim. Tako je već ruski knez Konstantin predložen nezadovoljnicima mađarskom vladom, a Napoleon Bonaparte monarhističkim propagatorima u Papskoj oblasti i u Toskani. Isto onako kao što su se Karl V i Klemens VII, koji su bili smrtni neprijatelji, udružili da među sobom podele slobodne gradove Italije,⁽¹⁹⁰⁾ udružuju se sada i oba cara, koji se inače od sveg srca mrze, da bi ugušili sve težnje za slobodom i *da Evropu imperijaliziraju*. Otuda dekret koji za neodređeni period ugušuje slobodu u Pijemontu, koji je izdao Cavour. Kad štampa mora da ćuti, kad je svaki komentar o operacijama zabranjen, i kad se narod drži u potpunom neznanju, slobodno je polje za manevarisanje vladajućih. I duša naroda fascinirana fantomom nezavisnosti, koja će se na kraju krajeva pokazati samo kao promena zavisnosti, odvikava se od slobode, tog izvora svake nezavisnosti.

To su namere savezničkih despota. Oni to mogu i poricati, neki upravo zato što rade na njihovom ostvarenju, baš kao što je Louis-Napoleon poricao nameru da izvrši *coup d'état*; drugi to mogu da čine iz lakovernosti prema svakoj reči koju veliki izgovaraju, ili zato što im luda želja muti razum. Ali, te namere ipak postoje, poznate su i meni i raznim vladama i otkrivaju se delom u rečima, a još više u delima Louis-Napoleona i grofa Cavoura. Kažem grofa Cavoura, pošto sam sklon da verujem da Vittorio Emanuele nije učestvovao u događajima u Plombijeru⁽³⁶⁾ i Štutgartu.⁽¹⁹¹⁾

Da je grof Cavour zaista prijatelj Italije, iskoristio bi ogroman prestiž, — koji je rezultat posedovanja znatne materijalne moći kao i rezultat opštih težnji koje preovladavaju u Italiji, — za to da u Italiji pripremi ustanak koji bi Pijemont *direktno* podržao. Borbu koju bi povelala Italija sopstvenim snagama Evropa bi odobrila i pozdravila. I Evropa, koja danas pretila Napoleonu zato što je upao u Italiju po njenom pozivu i prividno kao oslobodilac, nikada ne bi dozvolila da on, po svojoj inicijativi, bez poziva pritekne u pomoć Austriji. To bi bio sveti i uzvišeni poduhvat, i Cavour je mogao da ga izvede. Ali, za to je bilo neophodno da se u ime slobode i prava zbratimi sa italijanskom revolucijom. Takav put se nije svidao ministru sardinjske monarhije. Odvratnost prema narodu i slobodi, navela ga je da potraži savez sa tiranijom, — tiranijom koje se svi narodi gnušaju zbog starih osvajačkih tradicija. Ova težnja izmenila je samu prirodu italijanske stvari. Ako ona pobedi i saveznik bude prihvaćen kao gospodar Italije, italijansko ujedinjenje biće

izgubljena stvar, a Italija će postati predmet nove deobe pod francuskim protektoratom. Ako ta težnja propadne zajedno sa herojem decembra, Italija će morati da plati odštetu i da bude podvrgnuta beskrajnim pritiscima; a Evropa će, umesto da nas žali, reći: „Dobili ste što ste zaslužili” (Voi non avete se non quello che meritate). Svim proračunima i svim ljudskim postupcima upravljaju moralni zakoni, i nijedan narod se ne sme usuditi da ih nekažnjeno povredi. Svaki zločin neminovno povlači za sobom kaznu. Francuska — a to smo joj mi svojevremeno rekli — ispašta za svoj pohod na Rim. Neka bog poštedi Italiju teškog ispaštanja za sve što je zaslužila sardinijska monarhija zato što je stvar posvećenu poluvekovnim žrtvama, mučeništvom i uzvišenim težnjama povezala sa zastavom egoizma i tiranije!

Pa ipak, rat je činjenica — moćna činjenica koja nalaže nove obaveze i bitno menja naše sopstvene postupke. Između težnje Cavoura i opasnosti od koalicije, između Louis-Napoleona i Austrije, — između ove dve podjednako kobne mogućnosti stoji Italija. Ukoliko je ozbiljnija i opasnija situacija, utoliko se više moraju naponi svih koncentrisati na to da se zajednička otadžbina spase od pretećih opasnosti. Kad bi se rat vodio među vladama, mogli bismo ostati posmatrači i sačekati trenutak dok protivnici ne oslabe jedan drugog, kada bi mogla izbiti nacionalna stihija. Ali ta stihija je već prošla. Zavedena ili ne, zemlja se nalazi u grozničavom stanju aktivnosti i veruje da je u stanju da postigne svoj cilj iskoristivši rat cara i kralja. Toskanski pokret, spontani pokret italijanskih vojnika i građana, sveopšte uzbuđenje i navala na dobrovoljačke odrede pokidali su lanac zvaničnih intriga; oni su bilo nacije. Neophodno je dati mu da na frontu dođe do izražaja; neophodno je da se rat proširi, da se italijanizira (*italianizzare*). Republikanci će znati kako ovaj zadatak da reše.

Italija može, ako hoće da se spase od opasnosti na koju smo ukazali. Ona može izići iz sadašnje krize postigavši nacionalno ujedinjenje.

Neophodno je da Austrija bude pobedena. Možemo napadati carsku intervenciju, ali ne možemo poreći da je Austrija večiti neprijatelj svakog nacionalnog razvitka Italije. Svaki Italijan mora doprineti rušenju Austrije. To zahteva čast i sigurnost svih. Evropa mora uvideti da između nas i Austrije postoji večiti rat. Neophodno je da narod Italije očuva neokrnjeno svoje dostojanstvo i da uveri Evropu u to da, ako i primamo pomoć tiranije koju je tražila jedna italijanska vlada, mi za nju ipak nismo molili niti smo se zato odrekli svoje vere u slobodu i savez naroda. Usklik „Viva la Francia!”¹ mogu italijanske usne izgovarati čiste savesti, ali ne i usklik „Viva l'Imperatore!” . . . Neophodno je da se digne cela Italija . . . na severu, da bi slobodu izvojevala, a ne da je primi; na jugu, da bi organizovala rezervu nacionalne vojske. Ustanak može, držeći se uzdržano, primiti kraljevu vojnu komandu svuda gde god je Austrijanac podigao svoj logor ili je negde u blizini; ustanak na jugu mora samostalno dejstvovati i ostati nezavisan . . . Napulj i Sicilija mogu braniti stvar Italije i utvrditi svoju vlast koju bi držali predstavnici nacionalnog logora . . . Usklik ustanka, gde god da odjekne, mora glasiti: „Jedinstvo, sloboda, nacionalna nezavisnost!” Ime Rima mora se stalno vezivati za ime Italije. Uloga Rima ne sastoji se u tome, da pošalje bar jednog čoveka u sardinijsku vojsku, već u tome da se carskoj Francuskoj dokaže da je za svaku silu loše da se bori u ime italijanske neza-

¹ „Živela Francuska!”

visnosti a istovremeno podržava papski apsolutizam . . . Od Rima, Napulja i držanja dobrovoljaca danas zavisi sudbina Italije. Rim predstavlja jedinstvo otadžbine; Napulj i dobrovoljci mogu stvoriti njegovu vojsku. Zadaci su ogromni; ako Rim, Napulj i dobrovoljci ne mogu da ih izvrše, oni i ne zaslužuju slobodu i neće je ni dobiti. Ako se rat prepusti vladama, moraće da se završi novim kampoformijskim ugovorom.^[192]

Disciplina, za koju danas isti oni ljudi koji su izdali ustanke 1848. godine kažu da je tajna pobjeda, nije ništa drugo do potčinjenost i pasivnost naroda. Disciplina, kako je mi shvatamo, može zahtevati čvrsto jedinstvo u svim pitanjima daljeg vođenja regularnog rata i ćutanje u svim pitanjima forme; ali se ona nikad ne može sastojati u tome da se Italija potčini volji nekog diktatora bez programa i prepusti nekom tuđinskom despotu na milost i nemilost; niti u tome da se Italija odrekne svoje rešenosti da bude slobodna i ujedinjena!

Naslov originala:
Mazzini's Manifesto

Napisano krajem maja 1859.

Prvi put objavljeno u
•New-York Daily Tribune•
br. 5665 od 17. juna 1859.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Razvoj rata

Do danas ratna slava pripada Garibaldiju koji se, čini se, ne plaši smelih poduhvata, od kojih Napoleon III čuva svoje vojnike. Ovaj voda dobrovoljaca postao je odjednom junak Italije, iako bonapartistička štampa na ovoj strani Atlantskog okeana nastoji da sve njegove podvige monopoliše za svog sopstvenog velikog junaka. Međutim, izgleda da su lovorike partizanskog generala i u grudima Vittorio Emanuela probudile takmičarski duh, tako da je došlo do bitke kod Palestra, o kojoj smo, na žalost, do ovog časa primili jedino telegrafске izveštaje, i to samo iz sardinijskog tabora.

Prema ovim izveštajima, čini se da je 4. pijemontska divizija, pod Cialdinijevom komandom, koja je nekoliko dana pre toga prešla Seziju u blizini Verćelija i kasnije vodila slabije borbe sa austrijskim predstražama, 30. maja izvršila napad na utvrđene položaje kod Palestra, Vincalja i Konfijence. Ona je potukla brigadu koja je držala ovaj položaj (verovatno brigadu generala Gablenza), ali je, kako javljaju, sledećeg jutra (31. maja) 25 000 Austrijanaca pokušalo da ga ponovo zauzme. Austrijanci su pokušali da obidu desno krilo pijemontskih snaga, čime su izložili vlastiti bok korpusu generala Canrobert-a (Trochujeva divizija), koji je bio podigao most preko reke Sezije i upravo se približavao tog momenta. Car je odmah naredio 3. zuavskom puku da podrži Pijemonteze. Oni su, »iako bez pomoći«, napali jednu austrijsku bateriju, zaplenili 6 topova i naterali njen zaštitnički deo u jedan kanal, gde se, navodno, podavilo 400 ljudi. Sardinijski kralj se nalazio tamo gde je bila najžešća borba i toliko se zaneo uništavanjem neprijatelja »da su zuavi uzalud pokušavali da ga zaustave«. Zuavima je, navodno, komandovao lično general Cialdini. Najzad, Austrijanci su bili potisnuti ostavljajući u rukama saveznika 1000 zarobljenika i 8 topova. »Gubici Austrijanaca«, kažu Pijemontezi, »bili su veoma veliki, a naši još nisu poznati.« U isto vreme vodila se jedna druga borba kod Konfijence, u kojoj je neprijatelja potukla divizija generala Fantija. Međutim, Austrijanci su oko 6 časova uveče ponovo pokušali da izvrše napad na Palestro, ali isto tako nisu imali uspeha. Prvog juna je general Niel sa francuskim 4. korpusom ušao u Novaru, gde, izgleda, nije naišao ni na kakav otpor.

Otkako je mirom od 1849. godine vraćen u korice *spada d'Italia* nismo imali prilike da čitamo konfuzniji i protivrečniji prikaz jedne

bitke;^[193] pa ipak smo u svom gore datom rezimeu izostavili neke od njenih najneobjašnjivijih obeležja. Austrijanci napadaju sa 25 000 ljudi; da li su sve ove trupe upućene na Palestro ili su u ove snage uračunate i trupe koje je Fanti potukao kod Konfijence? Pošto jačina ovih trupa nije posebno navedena, a imajući u vidu vanrednu tačnost pijemontskih biltena, bićemo svakako u pravu ako zaključimo da su sve austrijske snage, koje su 31. maja bile angažovane, iznosile oko 25 000 ljudi. A kolike su bile snage koje su ih potukle, videćemo malo docnije. Kad je Pijemontezima zapretila opasnost, car je naredio da 3. zuavski puk krene napred. Cialdini ih lično vodi, a kralj žuri napred sa njima na mesto gde su borbe najžešće, pri čemu zuavi uzalud pokušavaju da ga zaustave.

Divna slika! Kako su krasno podeljene uloge! Louis-Napoleon, »car«, naređuje zuavima da krenu napred. Cialdini, general, i uz to Pijemontez, vodi ih — Pijemontez vodi francuske zuave! »Kralj« juri među njih i bori se pod komandom svoga sopstvenog generala na mestu gde je borba najžešća. Međutim, nama se u isto vreme kaže da je kralj lično komandovao 4. pijemontskom divizijom, tj. Cialdinijevom. Šta se moglo desiti sa 4. divizijom dok je Cialdini vodio zuave, a kralj jurišao usred najžešće borbe, to možda nećemo nikada saznati. Ali to nas ne iznenađuje kad je posredi Vittorio Emanuele. U fatalnoj bici kod Novare^[52] on je počinio slične detinjaste istupe, zanemario svoju diviziju i ne malo doprineo gubitku bitke i trijumfu Radetzskog.

Iz ovog konfuznog prikaza borbe, čija prava priroda neće biti otkrivena sve dok ne primimo zvanične francuske i austrijske izveštaje, ipak možemo izvući nekoliko korisnih činjenica. Dosada je krajnje levo krilo saveznika držao francuski korpus generala Niela; on je stajao na Dora Balteji, zapadno od Verćelija. Do njega su redom stajale dve pijemontske divizije, Cialdinijeva i Durandova (4. i 3) kod Kazale. Kod Alesandrije i Valence bile su pijemontske divizije — 1. Casteborgova i 2. Fantijeva — a francuski korpusi — Mac-Mahonov i Canrobert-ov — i garda obrazovali su centar. Istočno od Alesandrije u Tortoni, Noviju i Vogeri nalazila se 5. pijemontska divizija Cucchiarija i francuski korpus Baraguay d'Hilliersa.

Dakle, vidimo da su kod Palestra i Konfijence (ova su mesta udaljena jedno od drugog 3 milje) angažovane ne samo Cialdinijeve nego i Fantijeve trupe; i, mada se o Nielu ništa ne govori, ipak tu nalazimo Canrobert-a. Ovdje takode nalazimo 3. zuavski puk koji ne pripada Canrobert-ovom korpusu, pa čak nijednom od tri francuska korpusa. Najzad, saznajemo da je Louis-Napoleon preselio svoj štab u Verćeli i da je general Niel okupirao Novaru jedan dan posle bitke. To nam ukazuje na bitnu promenu u rasporedu savezničke vojske. Levo krilo, koje se ranije sastojalo od Nielovog korpusa od 26 bataljona i Cialdinijeve divizije od 14 bataljona, tj. svega od 40 bataljona, sada je bilo ojačano Canrobert-ovim korpusom od 39 bataljona i Fantijevom divizijom od 14 bataljona, što ukupno iznosi 53 bataljona,

tako da su se savezničke snage na ovom delu fronta povećale na ukupno 93 bataljona. Kao što se priznaje u saopštenju, od ovih snaga je u borbama kod Palestra više ili manje učestvovalo dve pijemontske divizije od 28 bataljona i Trochujeva divizija iz Canrobert-ovog korpusa, 13 bataljona, tj. ukupno 25 000 Pijemonteza i najmanje 11 000 Francuza. Time se i objašnjava to što je 25 000 austrijskih vojnika bilo odbačeno.

Međutim, ovo ojačavanje levog krila očigledno je izvršeno sa drugim namerama; to dokazuje Nielovo napredovanje u pravcu Novare, kao i premeštanje štaba Louis-Napoleona u Verčeli. Dalja verovatnoća da je i garda došla za njim jedva ostavlja sumnju u pogledu namera saveznika. Garda povećava snage na Seziji na ukupno 127 bataljona, a pomoću železnica, kao kod Montebela, trupe se mogu brzo prebacivati sa krajnjeg desnog krila i na vreme stići da učestvuju u bici. Ostaju, dakle, dve mogućnosti. Ili će Louis-Napoleon produžiti pokret, koji je sada počeo, potpunim obilaskom austrijskog desnog krila i postavljanjem glavnine svojih snaga na liniju Verčeli—Novara, na drum koji direktno vodi iz Verčelija za Milano, kao i istovremenim vezivanjem Austrijanaca demonstracijom na liniji Poa. Ili će, vršeći jake demonstracije na austrijskom desnom krilu, izvršiti koncentraciju glavnine svojih snaga oko Valence, gde snage Baraguayja, Mac-Mahona i garde iznose oko 99 bataljona, a snage Cucchiarija, Durandoa i Castelborga 42 bataljona, da bi ih ojačao brzim prebacivanjem Canrobert-ovog korpusa i izvesnih pijemontskih snaga, čime bi na jednoj tački mogao koncentrisati 170 bataljona i napasti austrijski centar sa ciljem da ga razbije.

Razmetanje kojim na Seziji paradiraju Canrobert-ov korpus (od koga se, uostalom, tu mogla nalaziti jedino Trochujeva divizija) i Fantijevi Pijemontezi, dok Louis-Napoleon premešta svoj štab u Verčeli sa istom razmetljivošću, izgleda da ide u prilog druge alternative; ali, to se može samo nagadati.

Međutim, Austrijanci se očigledno još uvek nalaze na Agonji, iako londonski »Daily News«⁽¹⁹⁴⁾ izveštava o njihovom povlačenju preko Tičina. Njihove se trupe sve više i više koncentrišu na malom prostoru oko Garlaska. Oni s vremena na vreme ispruže pipke — jedan kod Montebela, a drugi kod Palestra, ali paze da se ne rasture. Njihove snage iznose najmanje šest armijskih korpusa sa 160-200 bataljona (što zavisi od toga koliko se snaga odvajaju za posade). Izgleda da su snage prilično izjednačene. Kroz nekoliko dana oblaci će zagrmeti svim svojim gromovima.

Naslov originala: *Progress of the War*

Napisano 2. juna 1859.

Prvi put objavljeno u

»New-York Daily Tribune« br. 5665

od 17. juna 1859. kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Ratni događaji

Fragmentarni i protivurečivi karakter depeša dobijenih sa ratišta dopušta samo delimične primedbe povodom povlačenja Austrijanaca preko Tičina i njihovog poraza kod Mađente.

Zaplašeni, kako izgleda, time što je general Niel zauzeo Novaru, Austrijanci su se u toku 3. i 4. juna povukli preko Tičina. Četvrtog juna u 4 časa izjutra Francuzi i Pijemontezi, koji su Tičino prešli kod Turbiga i Bofalora na desnom austrijskom krilu, napali su nadmoćnim snagama neprijatelja koji je stajao neposredno nasuprot njima i nakon neobično krvavog i snažnog otpora odbacili ga sa njegovog položaja. Pojedini koji je autor telegrama savezničke armije, Louis Bonaparte, objavio o ovoj akciji, pokazuju svu uobrazilju tog »tajnog generala«, koji svoju odvratnost prema »armes de précision«¹ još uvek ne može savladati, te zbog toga putuje iza armije sa komorom i prtljagom, držeći se plašljivo na pristojnom odstojanju od bojnog polja, ali ipak u »potpunom telesnom zdravlju«.

Nametljivost kojom je ovaj zdravstveni bilten stavljen svetu do znanja, ima svoje jake razloge. Naime, kada je francuski dom perova pretresao pitanje bulonjske ekspedicije Louis-a Bonaparte,^[32] na osnovu iskaza pod zakletvom potvrđeno je da je junak u trenutku opasnosti davao oduška svom ojađenom srcu na način koji je predstavljao sve drugo samo ne simptom »potpunog telesnog zdravlja«.

Austrijanci su se koncentrisali na Agonji u položaju tigra spremnog na skok. Za njihov poraz je kriv Gyulay, zato što je napustio ovaj položaj. Pošto su zaposeli Lomelino i zauzeli položaje otprilike na 30 milja ispred Milana, samo po sebi je bilo jasno da se svi mogući prilazi tom glavnom gradu neće moći čuvati. Saveznicima su stajala na raspolaganju tri puta: jedan kroz austrijski centar pravcem Valenca—Garlasko—Beregvarado; jedan preko austrijskog levog krila pravcem Fođera—Stradela—reka Po, između Pavije i Piaćence; i konačno

¹ »preciznom oružju« (izolučnim puškama)

preko austrijskog desnog krila pravcem: Ferčela—Novara—Bofalora. Ako su Austrijanci nameravali da brane Milano, onda su sa svojom armijom mogli zatvoriti samo jedan od pomenutih puteva. Postavljanje po jednog korpusa na svaki od puteva bilo bi cepkanje snaga, što bi vodilo sigurnom porazu. Ali, pravilo modernog ratovanja kaže da posedaњem puta samo sa jedne njegove strane put može biti branjen dobro, ako ne i bolje, nego frontalno. Armiju od 150 000 do 200 000 ljudi, koncentrisanu na malom delu zemljišta, spremnu za dejstvo u svim pravcima, neprijatelj bi mogao nekažњjeno da zanemari samo u slučaju kad bi raspolagao brojno izvanredno nadmoćnijom oružanom silom. Kada je Napoleon 1813. godine maršovao na Elbu, saveznici su, premda brojno mnogo slabiji, imali osnove da ga isprovociraju da započne bitku. Oni su se postavili kod Licena, nekoliko milja južnije od puta koji od Erfurta vodi za Lajpcig. Napoleonova armija bila je već delimično promarširala, kad su saveznici stavili Francuzima do znanja da se nalaze u blizini. To je dovelo do zaustavljanja celokupne francuske armije, njene isturene kolone su pozvane nazad i došlo je do bitke u kojoj su Francuzi, mada su bili u brojnoj nadmoćnosti od preko 60 000 ljudi, jedva uspeali da se održe na bojištu. Sledećeg dana maršovale su obe armije paralelnim putevima u pravcu Elbe, a da odstupanje saveznika nije bilo ničim otežano. Sa manje brojno nesrazmernim oružanim snagama bočni položaj saveznika bi u najmanju ruku isto toliko uspešno zaustavio Napoleonov marš, kao i neposredno frontalni položaji na putu za Lajpcig.

Gyulayjev položaj bio je sličan. Sa oružanom snagom od oko 150 000 ljudi, nalazio se između Mortare i Pavije, tako da je zatvarao direktni put od Valence ka Milanu. Bilo ga je moguće zaobići sa oba krila, ali njegov položaj nudio mu je uslove da dejstvuje protiv takvog obilaženja. Osnovna masa savezničkih armija bila je 30. i 31. maja kao i 1. juna koncentrisana kod Verčelija. Sastojala se od 4 pijemontske divizije (56 bataljona), Nielovog korpusa (26 bataljona), Canrobertovog korpusa (39 bataljona), garde (26 bataljona) i Mac-Mahonovog korpusa (26 bataljona), ukupno 173 bataljona pešadije osim konjice i artiljerije. Sa svoje strane, Gyulay je raspolagao sa 6 armijskih korpusa oslabljenih snagama koje su bile detašovane i upućene protiv Garibaldija, prema Fodri, zatim za opsadu raznih mesta itd., ali koje su još uvek brojale 150 bataljona. Njegova armija je bila tako raspoređena da je obilaženje njenog desnog krila bilo moguće jedino bočnim maršem unutar zone njenog operativnog domašaja. Poznato je da je armiji potrebno uvek vreme za prelazak iz marševskog u borbeni poredak, pa i pri frontalnom napadu, mada je u tom slučaju marševski poredak, koliko god je više moguće prilagođen za borbu. Nesrazmerno opasniji poremećaji mogu nastati ako kolone u marševskom poretku budu napadnute sa boka. Iz toga proizilazi i pravilo da treba izbegavati izvođenje bočnog marša u domašaju dejstava neprijatelja. Saveznička armija prekršila je to pravilo. Ona je maršovala ka Novari i reci Ti-

čino, ne obazirući se, izgleda, na Austrijance na svom boku. To je bio trenutak za Gyulajja da dejstvuje. On je bio dužan da, ostavljajući jedan korpus na donjoj Agonji za osmatranje u pravcu Valence, koncentriše svoju armiju noću 3. juna kod Videvana i Mortara i da 4. juna sa svim raspoloživim snagama udari u bok saveznika koji su nastupali. U rezultat takvog napada, poduzetog sa otprilike 120 bataljona na izdužene i na više mesta isprekidane marševske kolone saveznika, jedva da se moglo sumnjati. Ukoliko bi deo saveznika već uspeo preći Tičino, utoliko bi to bilo bolje za Gyulajja, njegov napad bi ih prisililo da se vrate, ali jedva da bi imali mogućnosti da odlučujuće utiču na tok bitke. Čak i u najgorem slučaju, naime, ako napad ne bi uspeo, Austrijancima bi bilo osigurano povlačenje ka Paviji i Piačenci, kao što je to na primer, bilo posle bitke kod Mađente. Celokupna Gyulajjeva dispozicija snaga pokazuje da je to u stvari bio prvobitni plan Austrijanaca. Njegov ratni savet je nakon brižljivog razmatranja zaključio da Francuzima treba ostaviti otvoren direktan put za Milano, i da bi Milano trebalo braniti samo maršem na bok neprijatelja. Ali, kad je došao odlučujući trenutak i Gyulay uvideo da se osnovne francuske snage na njegovom desnom krilu valjaju prema Milanu, čisto-krvni Mađar je izgubio glavu, pokolebao se i konačno se povukao iza Tičina. Time je pripremio svoj vlastiti poraz. Dok su Francuzi najkraćim pravcem maršovali prema Mađenti (između Novara i Milana), on sam je mnogo zaobilazio, prvo, maršujući nizvodno pored Tičina i prelazeći ga kod Beregvarda i Pavije, a onda ponovo maršujući duž reke uzvodno prema Bofalori i Mađenti, da bi zatvorio direktni put za Milano. Posledica je bila to što su njegove trupe stizale u slabim sastavima i nisu mogle biti koncentrisane u takvoj masi da bi mogle slomiti jezgro savezničke armije.

Da je saveznička armija sačuvala ratište, što znači direktni put za Milano, Austrijanci bi se morali povući iza Poa, iza Ade ili iza svojih velikih tvrđava, da bi izvršili reorganizaciju. Mada bi i u tom slučaju bitka kod Mađente rešila sudbinu Milana, ona, ni u kom slučaju, još ne bi bila odlučujuća za ratni pohod. Austrijanci imaju tri cela armijska korpusa, koji se u sadašnjem trenutku koncentrišu na Adidi i koji bi im morali konačno obezbediti ravnotežu snaga, ukoliko i ovog puta neodlučnost Gyulajja ponovo ne ispravi grube greške »tajnog generala.«

Naslov originala:
Die Kriegereignisse

Prvi put objavljeno u listu
«Das Volk» br. 6 od 11. juna 1859.

Friedrich Engels

Austrijski poraz

Kad je sinoć stigao brod »Persija«, došli su nam do ruku razni veoma interesantni dokumenti o bici kod Madente, o čemu naši čitaoci mogu naći podatke u odgovarajućoj rubrici. Njihova suština može se sasvim ukratko izneti: bitka kod Madente predstavlja odlučan poraz Austrijanaca, a po svojim posledicama značajnu pobedu Francuza; saveznici su ušli u Milano usred narodnog veselja; Austrijanci su u punom povlačenju, a Benedekov korpus je bio odlučno potučen od strane Baraguay d'Hilliersa (o čijoj ostavci više nema ni govora) kod Marinjana, pri čemu je zarobljeno 1200 vojnika; saveznici su puni samopouzdanja, a Austrijanci obeshrabreni i očajni.

Naši dopisnici iz Londona uopšte smatraju da je ova bitka došla kao iznenađenje za Austriju; takva je bila i naša ocena sve dok nismo primili ova svedočanstva. Sada nam izgleda da Gyulay nije bio toliko iznenađen, koliko je počinio kobnu grešku, te ćemo svoje razloge za takvo mišljenje izneti u sledećem izlaganju. Kada su Austrijanci zauzeli svoje položaje na nekih 30 milja ispred Milana, nije se moglo očekivati da će moći zaštititi sve prilaze ovoj prestonici. Saveznicima su bila otvorena tri pravca: oni su mogli preduzeti marš pravo na centar Austrijanaca preko Valence, Garlaska i Beregvarda; zatim na levo austrijsko krilo preko Vogere, Stradele i Poa između Pavije i Piacence; i, najzad, na austrijsko desno krilo preko Verćelija, Novare i Bofalore. Međutim, ako bi Austrijanci hteli da brane Milano, oni bi mogli braniti samo jedan od ova tri pravca time što bi ga neposredno zaprečili svojom armijom; ako bi branili sve pravce postavljajući po jedan korpus na svaki od njih, onda bi to značilo rasparčavanje snaga i izazivanje sigurnog poraza. Ali u modernom ratu priznato je pravilo da se put isto tako dobro brani bočnim položajem, ako ne i bolje, nego čisto frontalnom odbranom. Vojsku od 150 000 do 200 000 ljudi, koncentrisanu na malom prostoru, spremnu da dejstvuje u svima pravcima, ne može nekažnjeno mimoći neprijateljska vojska, ukoliko

ne bi imala ogromno nadmoćnije snage. Kada je, na primer, Napoleon 1813. godine nastupao prema Elbi, i kada su saveznici, iako znatno brojno slabiji, imali razloga da traže bitku, oni su zauzeli položaj kod Licena, nekoliko milja južno od drumu koji iz Erfurta vodi za Lajpcig. Napoleonova armija je jednim svojim delom već bila prošla kada su Francuzi saznali da se saveznici nalaze u blizini. Zbog toga je bio prekinut marš celokupne francuske vojske, vraćena je nazad kolona koja je bila odmakla napred, a zatim je vođena bitka u kojoj su se Francuzi, iako nadmoćniji za 60 000 ljudi, jedva održali na bojištu. Idućeg dana obe neprijateljske vojske marševale su prema Elbi paralelnim pravcima, a da odstupanje saveznika nije bilo čak ni ometano. Da je ravnoteža protivničkih snaga bila jače izražena, Napoleonov marš bi bio bar isto toliko uspešno zaustavljen posedanjem bočnog položaja koliko i zauzimanjem frontalnog položaja neposredno na putu za Lajpcig. General Gyulay nalazio se tačno u istom takvom položaju. On se sa snagama, čije je povećanje na preko 150 000 ljudi zavisilo jedino od njega, nalazio između Mortare i Pavije, zatvarajući direktan drum iz Valence za Milano. On je mogao biti obiden na bilo kom krilu, ali u tome se i sastojala prava suština njegovog položaja, a ako je taj položaj išta vredeo, on je morao biti u stanju da protiv te eventualnosti pronade uspešan lek u samim preimućstvima koje mu je njegov položaj pružao za pariranje takvih pokreta. Ali, ne uzimajući u obzir austrijsko levo krilo, ograničićemo se na razmatranje krila koje je doista bilo obideno. Louis-Napoleon je 30. i 31. maja i 1. juna izvršio koncentraciju svojih glavnih snaga kod Verčelija, gde je 31. maja imao 4 pijemontske divizije (56 bataljona), Nielov korpus (26 bataljona), Canrobert-ov korpus (39 bataljona) i gardu (26 bataljona). Pored toga, on je privukao i Mac-Mahonov korpus (26 bataljona), tako da je ukupno imao ogromnu snagu od 175 bataljona pešadije, pored konjice i artiljerije. Gyulay je imao 6 austrijskih armijskih korpusa; oni su bili oslabljeni izdvojenim delovima koji su bili ostavljeni kao posade ili upućeni protiv Garibaldija, u Vogeru, itd., ali su još uvek imali svaki prosečno po 5 brigada, što je ukupno iznosilo 30 brigada ili 150 bataljona.

Nijedan komandant se ne bi smeo usuditi da takvu armiju — ako je ona sigurna u sebe — ostavi na svojim bokovima ili u svojoj pozadini. Pored toga, ova armija je bila tako raspoređena da nije mogla biti obidena s desnog krila, izuzev bočnim maršem na njenom domaku, a takav bočni marš predstavlja opasan manevar. Armiji koja se nalazi u marševskom poretku uvek treba mnogo vremena za razvijanje pravilnog borbenog poretka. Ona nikad nije potpuno spremna za bitku. Ali ako ona nije potpuno spremna, čak ni onda kad je napadnuta s fronta, tj. sa onog pravca na kome je marševski poredak najpogodniji za pružanje otpora, njena nespremnost se u daleko većoj meri ispoljava kada se marševske kolone napadnu s boka.

Zbog toga, osveštano strategijsko načelo propisuje da se izbega-

vaju bočni marševi na domaku neprijatelja. Oslanjajući se na svoje jake snage, Louis-Napoleon je hotimično povredio ovo pravilo. On je preduzeo marš u pravcu Novare i Tičina, a da se, očigledno, nije obazirao na Austrijance na svome boku. To je bio momenat za Gyulayjevu akciju. Njegov je zadatak bio da do noći 3. juna izvrši koncentraciju svojih trupa oko Videvana i Mortare, ostavljajući jedan korpus na donjoj Agonji radi osmatranja prema Valenci, i da se 4. juna sa svim vojnicima sruči na bok isturenih saveznika. Ishod jednog takvog napada, izvršenog sa nekih 120 bataljona na duge nepovezane savezničke kolone, jedva bi se mogao dovesti u sumnju. Ukoliko bi jedan deo savezničkih trupa prešao Tičino, to bi bilo bolje. Taj napad bi ih osvestio, ali bi oni jedva imali vremena da ponovo stupe u borbu. A, pod pretpostavkom da napad i ne uspe, povlačenje Austrijanaca u pravcu Pavije i Piačence posle toga bilo bi isto tako sigurno kao što se pokazalo posle bitke kod Mađente. Postoje opravdani razlozi za pretpostavku da je to bio Gyulayjev prvobitni plan. Ali kada je 2. juna utvrdio da Francuzi prikupljaju svoje glavne snage na drumu koji direktno vodi za Milano, tj. na njegovom desnom krilu, izgleda da je izgubio odlučnost. Francuzi su mogli stići u Milano u isto vreme kada i on, ako bi im on to dopustio, jer tamo nije bilo skoro nijednog vojnika koji bi im preprečio direktan put. Ulazak u Milano čak i manjih francuskih delova mogao je da zapali celu Lombardiju. I mada je veoma verovatno da su svi ti razlozi vrlo često razmatrani u njegovom vojnom savetu, i da se smatralo da je nastupanje prema francuskom boku sasvim dovoljno za zaštitu Milana, ipak se Gyulay, kada je taj slučaj postao realna činjenica i kada su se Francuzi našli isto toliko blizu Milana koliko i Austrijanci, pokolebao i na kraju krajeva odstupio iza Tičina. To je zapečatilo njegovu sudbinu. Dok su Francuzi marševali pravo prema Mađenti, on je vršio široki obilazak, silazeći duž Tičina i prelazeći ga kod Bregvarda i Pavije, a zatim se ponovo penjući duž reke ka Bofalori i Mađenti — pokušavajući tako, ali prekasno da prepreči direktan put za Milano. Zbog toga su njegove trupe stizale u malim odredima, te se nisu mogle baciti u takvim masama koje bi bile dovoljne da pruže uspešan otpor glavnini savezničkih snaga. Da su se oni tu dobro borili, u to nema nikakve sumnje, a što se tiče pitanja taktike i strategije u toj borbi, nameravamo da se na to vratimo drugom prilikom. Ali je sasvim uzaludan pokušaj austrijskih biltena u tome da prikriju činjenicu da su bili tučeni i da je bitka odlučila sudbinu Milana i da mora imati uticaja na ishod ove kampanje. Međutim, Austrijanci koncentrišu još tri armijska korpusa na Adidi, koji će znatno povećati njihovu brojnu nadmoćnost. Komanda je oduzeta od Gyulayja i predata generalu Heššu, koji ima reputaciju najboljeg stratega u Evropi. Ali, govori se da je on fizički toliko slab da neće moći dugotrajno da obavlja poslove.

Naši čitaoci će primetiti da saopštenje o austrijskim nasiljima u Lomelini opovrgavaju kako francuski, tako i engleski autoriteti. Mi

obraćamo pažnju na tu činjenicu, ne samo radi pravičnosti prema obema stranama, već i zato što je naše nepoverenje u ta saopštenja bilo protumačeno kao izraz naše simpatije prema Franz Josephu — vladaru, čije svrgnuće s prestola ne bismo želeli da bude odloženo ni za jedan dan. Kad bi i on i Napoleon mogli zajedno poginuti, jedan od ruke drugoga, time bi bila zadovoljena istorijska pravda.

Naslov originala:

The Austrian Defeat

Napisano oko 9. juna 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5669 od 22. juna 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Bitka kod Madente^[195]

Zvanični izveštaji, francuski i austrijski, o bici kod Madente potvrđuju naše pretpostavke zasnovane na telegrafskim depešama.

Ujutru 4. juna Austrijanci su izvršili povlačenje preko Tičina i započeli marš u pravcu Madente i Abiategraso, da bi napali s boka francusku armiju koja je krenula ka Milanu. General Clam-Gallas, koji je upravo bio stigao sa jednom divizijom svog korpusa (prvog) iz Milana, trebalo je da sa svojom divizijom i sa drugim korpusom (Lichtenstein), koji mu se priključio kod Madente, neprijatelja napadne s predela. U rezervi je imao diviziju Reischach sedmog korpusa (Zobel) kod Korbete, nekoliko milja iza Madente. Pošto je linija Tičino napuštena kao neodrživa, trebalo bi da ovih sedam ili osam austrijskih brigada drže liniju jednog širokog kanala *Naviljo-Grande*, koji se proteže skoro paralelno sa Tičinom i može se preći samo mostovima. Trebalo je braniti dva mosta Bofalore i Madente na dva puta koja vode od Madente do mosta San Martina preko Tičina. Divizija prvog korpusa (pod komandom generala Cordona) napredovala je na putu Turbigio; dve brigade drugog korpusa bile su na mostovima, jedna divizija pred Madentom, Reischachova divizija (sedmi korpus), kako rekosmo, u Korbeti.

Francuzi su napredovali u dve kolone. Prva, pod nominalnom komandom satorijskog junaka^[31] sastojala se od divizije gardijskih grenadira i korpusa Canrobert-a, Niela i Baraguay d'Hilliers-a, sve u svemu, 9 divizija ili 18 brigada (117 bataljona). Ona je napredovala na direktnom putu od Novare ka Milanu preko mosta San Martino i trebalo je da zauzme mostove Bofalore i Madente. Druga kolona, pod Mac-Mahonom, sastojala se od divizije gardijske lake pešadije, od Mac-Mahonovog korpusa i cele pijemontske vojske, sve u svemu od 8 divizija ili 16 brigada (109 bataljona, pijemontske divizije broje jedan bataljon više nego francuske). Njeno čelo je kod Turbigio prešlo Tičino i Naviljo bez ozbiljnijeg otpora i trebalo je da manevrom u pravcu austrijskog boka, naime, direktnim maršom na Madentu sa severa, podrži frontalni napad prve kolone.

U podne je Mac-Mahon započeo napad. Nadmoćnim snagama je

potiskivao pred sobom diviziju Cordon i oko 2 sata gardijski grenadiri, koji su austrijske predstraže sabili uz kanal, napali su mostove Bofalore i Mađente. U tom momentu na bojnopolju se nalazilo 8 francuskih brigada nasuprot 5 austrijskih brigada (2 prvog i 3 drugog korpusa) ili manje od 30 000 ljudi, jer su Reischachove dve brigade boravile još uvek u Korbeti. Francuski »tajni general« je, po ugledu na Falstafa, pretvorio manje od 30 000 Austrijanaca u više od 125 000. Francuzima je pošlo za rukom da na juriš zauzmu mostove preko kanala. Gyulay, koji se nalazio kod Mađente, naredio je Reischachu da prede u napad i ponovo zauzme most kod Mađente. To se i dogodilo. Ali, čini se da je Bofalora ostala u rukama Francuza. U bici je došlo do zastoja. MacMahonov korpus i grenadiri garde uspešno su odbijeni, ali Austrijanci su uveli u borbu sve svoje ljude. *Gde su bili drugi korpusi?*

Oni su bili svuda samo ne tamo gde je trebalo da budu. Druga divizija prvog korpusa još uvek je bila na maršu iz Nemačke. Stoga se, razume se, nije moglo očekivati da će ona stići. O jednoj drugoj brigadi drugog korpusa nije bilo nikakvih obaveštenja. Međutim, depeše samog Gyulayja dokazuju da su u boj bile uvedene samo 3 brigade drugog korpusa. Druga divizija sedmog korpusa, pod komandom generala Lilia, bila je u Kasteletu, 6 ili 7 milja od Mađente. Treći korpus se nalazio u Abiategrasu, 5 milja od Mađente. Peti korpus je marširao u pravcu Abiategrasa, verovatno iz Beregvarda. Na početku bitke on se nalazio najmanje 9 milja od Mađente, osmi korpus je bio na maršu iz Binaska u Bestaco, na 10 ili 12 milja dalje, a deveti korpus, *incredibile dictu*¹, tumarao je uz reku Po, iza Pavije, 20 ili 25 milja od poprišta boja. Ovim nečuvenim cepanjem svojih trupa Gyulay je sebe doveo u takvu neprijatnu situaciju da je od podne do oko 5 sati uveče sa ciglo sedam brigada morao da odoleva napadu dve francuske kolone. Ovo poslednje je bilo moguće samo zato što su se ogromne mase francuskih vojnika kretale samo na dva puta i stoga su se samo lagano talasale.

Dok je Reischach držao most kod Mađente i osvojio jedan od novih francuskih topova sa izoliranim cevi, gospodin Gyulay je odjahao u Robeko, jedno selo na kanalu, oko 3 milje ispod Bofalore, da bi ubrzao marš trećeg i petog korpusa i odredio pravac njihovog napada. Sad su četiri brigade trećeg korpusa prebačene napred, u prvi red brigade Hartunga i Ramminga, Dürfeldova brigada kao rezerva, sve tri duž kanala, a Wetzlarova duž Tičina. Trebalo je da one udare Francuzima u desni bok. Ali, u međuvremenu su Francuzi takođe dobili pojačanje. Picardova brigada (divizija Renault, korpus Canrobert) je došla da podrži grenadire i odbacila Reischacha preko mosta. Za njom je krenula Vinoyjeva divizija (Nielov korpus), Janninova brigada (divizija Renault) i Trochujeva divizija (korpus Canrobert). Tako su Francuzi na ovoj tački koncentrisali šest brigada, a uz to i

¹ prosto neverovatno

dve grenadirske brigade. Na drugoj strani, od četiri brigade trećeg austrijskog korpusa u boju su stvarno učestvovala samo njih dve ili tri. Uprkos tom nepovoljnom odnosu snaga, u ruke Austrijanaca je neprestano padao most kod Madente i samo zahvaljujući krajnjim naporima premoćne neprijateljske snage su uspele da ga zadrže.

Dok se vodila borba za most, Mac-Mahon je na svom delu fronta pripremio drugi napad na Austrijance, od kojih je tu bilo oko 4 ili 5 brigada prvog i drugog korpusa. Njegove dve divizije iznova su počele da nadiru u dve kolone u pravcu Madente, a iza njih u drugom redu divizija gardijskih lakih pešaka pod komandom Camou-a. Pošto su Austrijanci sa uspehom odbacili divizije Espinasse i La Motterouge (Mac-Mahonov korpus), laka pešadija je krenula napred da im pomogne. Nastupio je prelomni trenutak borbe. Prva francuska kolona je prešla most kod Madente i kretala se prema mestu koje je već bila žestoko pritisla Mac-Mahonova kolona. Najzad, kad je sunce počelo da zalazi, peti austrijski korpus, brigada princa od Hesena¹, pojavila se na bojnopolju. Ona je iznova pokušala da Francuze odbaci preko mosta. Ali uzalud; u stvari, bilo je teško i očekivati da će jedna slaba brigada, već desetkovana u bici kod Montebela, zaustaviti i odbaciti lavu francuskih trupa koja je preplavila most kod Madente. Napadnuti s fronta, s boka i s leđa, i bez odmora u boju od početka akcije, Austrijanci su najzad ustuknuli, i Francuzi su posle više žestokih napada predveče osvojili Madentu.

Gyulay je povukao svoje trupe preko Korbete, koju je u međuvremenu zaposela divizija Lilia, a preko Robeka, koji je držao treći korpus, dok je peti korpus bivakovao između ta dva mesta. Gyulay ima nameru da borbu nastavi 5. juna, ali taj plan je osujećen veoma čudnom zbrkom sa izdatim naredbama; jer iznenada, u toku noći, on saznaje da su se prvi i drugi korpus, pošto su pogrešno shvatili naredbe, povukli nekoliko milja dalje od bojnopolja i da još u 3 sata ujutru nastavljaju da se povlače. Ova vest je pobudila Gyulajja da se odrekne bitke koju je nameravao da vodi sledećeg dana. Jedna brigada trećeg korpusa izvršila je nov juriš na Madentu da bi štitila povlačenje Austrijanaca, koje se odvijalo u najvećem redu.

Prema austrijskom izveštaju^[196], na njihovoj strani su učestvovala:

	Brigade
iz 1. korpusa Cordonova divizija	2
iz 2. korpusa	3
iz 7. korpusa Reischachova divizija	2
iz 3. korpusa	3
iz 5. korpusa kasno uveče	1
ukupno	11

¹ brigadom je tad komandovao general Dormus.

Prema francuskom izveštaju^[197], na strani saveznika su učestvovala:

	Brigade
iz gardijskog korpusa 2 divizije	4
iz Mac-Mahonovog korpusa	4
iz Canrobert-ovog korpusa 2. divizije (Renault i Trochu)	4
iz Nielovog korpusa 1. divizija (Vinoy)	2
ukupno	14

Četrnaest francuskih brigada — 91 bataljon — brojale su najmanje 80 000 ljudi. Ali, francuski izveštaj o bici kaže povodom napredovanja divizije Vinoy:

«85. linijski puk je najteže nastradao . . . General Martimprey je ranjen idući na čelu svoje brigade.»

Međutim, ni 85. puk ni Martimpreyeva brigada ne spadaju u Vinoyevu diviziju iz Nielovog korpusa. Taj 85. puk pripada drugoj brigadi pod komandom generala Ladreitte de la Charrière-a, divizija Ladmirault, a general Martimprey komanduje prvom brigadom te iste divizije, koja pripada korpusu maršala Baraguay d'Hilliers-a. Tako imamo neoboriv dokaz da je u borbi učestvovalo više francuskih trupa nego što je to izneto u zvaničnom izveštaju. Ako se Ladmirault-ova divizija, kojom se broj brigada povećava do 16, broj bataljona do 104 i broj boraca do 90 000, tako drsko skriva, onda se nameće sumnja da je broj Francuza koji su dejstvovali na bojnopolju uopšte bio mnogo veći od broja koji se javlja u biltenu o boju. Uz to, iz izveštaja Austrijanaca vidi se da su njihovi zarobljenici pripadali skoro svim pukovima koji sačinjavaju savezničku operativnu armiju u Italiji. Dakle, Francuzi su bili toliko brojno nadmoćni da to čini najveću čast austrijskim trupama. Njima je oduzet samo prostor na bojištu; oni su zarobili jedan top a izgubili četiri; napustili su bojište s uverenjem da bi sigurno pobedili da je odnos snaga bio ravnopravan. A šta da kažemo za njihovog generala, kraljevsko-carskog glavnokomandujućeg? On očekuje napad 4. juna. Ima 13 brigada (7 tek ušlih u borbu, 2 iz divizije Lilia, 4 iz trećeg korpusa) 8 milja od bojnog polja; još 4 brigade iz petog korpusa 9 milja daleko, i, najzad, 4 brigade osmog korpusa na udaljenosti od 10 ili 12 milja. Tako su bile raspoređene njegove trupe ujutru u 8 sati i 30 minuta. Zar je suviše zahtevati da se na dan bitke svi ovi korpusi u 4 ili najkasnije 5 sati uveče dovoljno približe Madenti da mogu da učestvuju u bici? Zar u 2 sata posle podne, kad je bitka ozbiljno počela, nije trebalo da u njoj učestvuju bar 13 umesto 7 brigada? U ovom slučaju bi se izbegli veliki gubici divizije Cordon i drugog korpusa. Zahvaljujući prispeću petog korpusa Austrijanci bi mogli da preduzmu ofanzivu i da Francuze odbace preko Tičina. Ali, čini se da je kod Austrijanaca opet prevladala nji-

hova stara ozloglašena nesposobnost manevrisanja. Oni gube dragocene trenutke na beskorisno paradiranje i prazne formalnosti — rekao je pravi Napoleon. Gyulay je opet osvežio tu tradiciju i tako je, proigravši svoju pobjedu, omogućio »tajnom generalu« pobjedu koja je mogla biti laka i odlučna, da je nisu obogaljili austrijski vojnici svojom upornom hrabrošću i šef Društva 10. decembra⁽¹⁹⁸⁾ svojom nedarovitom ništavošću.

Ujutru 5. juna Gyulay je pod svojom komandom imao trupe koje još nisu bile učestvovala u bici kod Madente:

	Brigade
jedna divizija iz 3. korpusa	2
iz 5. korpusa	3
jedna divizija (Lilia) iz 7. korpusa	2
iz 8. korpusa	4
ukupno	11

To je bila bojeva snaga jednaka onoj kojom je on komandovao dan pre toga. Od trupa koje su učestvovala prethodnog dana samo 3 divizije (prvi i drugi korpus) su bile onesposobljene za borbu. Od toga je bilo raspoloživo 8 brigada, — sve ukupno 19 brigada, više od 100 000 ljudi. Nasuprot njemu stajalo je 16 brigada koje su već učestvovala u bici 4. juna; 4 nove francuske divizije, koje su 5. juna sigurno bile spremne za borbu, i jedna ili dve divizije Pijemonćana, koje su bile još daleko, na maršu. Tako je Gyulay 5. juna mogao raspolagati sa 19 brigada; one su, uz podršku devetog korpusa, koji je on na neobjašnjiv način držao daleko odatle, morale izmeniti sudbinu prethodnog dana. Gyulayjeve greške mogu se ukratko izložiti ovako:

Prvo: Kad je Louis-Napoleon izveo bočni marš, od Verčela u Turbigo, u oblasti dejstva Austrijanaca, Gyulay nije iskoristio nepovoljan položaj svojih neprijatelja i nije svim svojim ubojnim snagama napao na njihovu izloženu liniju marša, koju je mogao preseći nadvoje i jedan deo goniti do Alpa, — ponavljajući manevar Radetzkog iz 1849.

Drugo: Umesto toga, on se povlači iza Tičina i tako se kreće zaobilaznim putem, da bi štitió Milano, dok je glavni put prepušten neprijatelju.

Treće: On razbija svoje trupe za vreme povlačenja, i to povlačenje izvodi s takvom bezbrižnom sporošću kakva bi bila gotovo neoprostiva čak i na vežbalištu.

Četvrtó: Svoj deveti korpus ostavlja potpuno izvan područja koncentracije.

Peto: Za vreme same borbe koncentrisanje je vršeno tako trajljavo da su trupe pretrpele nepotrebne gubitke i neprijatelju je poklonjena pobjeda.

Razlog za to što Gyulay uprkos tolikim grubim greškama ipak

nije pretrpeo potpuni poraz, iako je protiv njega stajala elita francuske vojske, isključivo leži u hrabrosti njegovih trupa i lukavstvu njegovog protivnika, »tajnog generala«. Gyulayjeve trupe su pokazale nepobedivu vitalnost naroda, a on sam starački idiotizam monarhije. S druge strane, tajni general primećuje da se povlačenjem Austrijanaca na Minčo završava melodramski period rata i počinje stvarni rat. On se uverio u to koliko je istinita mudra izreka koju je pravi Napoleon stalno ponavljao bratu Josephu, naime da se od opasnosti koja ti lično pretila u ratu ne možeš izbaviti igranjem žmurke. Najzad je Canrobert, uvređen time što se Mac-Mahonu daje prvenstvo, zapretio izvesnim otkrićima o junačkim delima koje je u ovom ratu počinio junak iz Satorija. Stoga je naš junak počeo da čezne za svojom dragom ženom u predgrađu Puasonjer i za peace at any price¹. Ako je to nedostižno, onda bar neka budu pregovori o miru, da bi ulepšali »njegov lični povratak u Pariz«.

Naslov originala:

Die Schlacht von Magenta

Prvi put objavljeno u listu

«Das Volk» br. 7 od 18. juna 1859.

---

¹ mirom po svaku cenu

Karl Marx

Špree i Minčo

Kao što je poznato, Voltaire je u Ferniju držao četiri majmuna, kojima je dao imena četvorice svojih literarnih protivnika Frérona, Beaumelle-a, Nonnotte-a i Franca de Pompignana. Nije prošao nijedan dan da ih pesnik nije nahranio sopstvenom rukom, da ih nije počastio udarcem noge, štipao za uši, igle im zabadao u noseve, stajao im na repove, nabijao im popovske kapuljače i maltretirao ih na sve moguće načine. Ti majmuni kritike bili su neophodni starcu iz Fernija da izliva svoju žuč, udovoljava svojoj mržnji i guši svoj strah pred oružjem polemike, isto onako kao što su i majmuni revolucije neophodni Louis-u Bonaparti u Italiji. I Kossutha, Klapku, Vogta i Garibaldija hrane, na vrat su im stavili ogrlice od zlata, drže ih pod ključem, čas ih maze, a čas udaraju nogama, već prema tome kakvo raspoloženje preovlađuje u duši njihovog gospodara: mržnja prema revoluciji ili strah od nje. Siroti majmuni revolucije treba da budu i njeni taoci, heroju drugog decembra^[11] treba da garantuju da će revolucionarna partija mirovati, kako bi on mogao nesmetano da razori arsenale orsinijevskih bombi,^[26] i da neprijatelja, pred kojim je tako dugo u Tiljerijama drhtao, napadne i uguši u njegovom sopstvenom logoru.

Carstvo *ponovo mora značiti mir*,^[22] jer u protivnom ne bi vredelo počiniti toliko mnogo sramnih dela, toliko puta se krivo zakleti i podneti toliko poniženja da bi ga osnovali. Neodrživa je carevina koju revolucionarne bombe, tajna udruženja, neobuzdani buržuj i razuzdani vojnici čine nesigurnom. Marchons!¹ Ovde je slava, ovde su napoleonske ideje,^[199] sloboda, nacionalnost, nezavisnost i sve što želite; ali marchons, marchons!

Ideja da se od Italije napravi mišolovka revolucije dosta je rafinirana, samo što je i neizvodljiva, jer svako ko se tu da uhvatiti istog onog trenutka kad zagriže prestaje da ima bilo kakav značaj za revo-

---

¹ Napred!

lucionarnu partiju. Želeti da se krater revolucije zatvori na taj način što bi se u njega strmoglavlila gospoda Kossuth, Klapka, Vogt i Garibaldi, zaista je detinjasto i samo pomaže da se erupcija ubrza.

Čak kad bi i pošlo za rukom da se njihovom pomoću u Italiji ugasi orsinijevska bomba, druga bi pukla u Francuskoj, u Nemačkoj, u Rusiji ili bilo gde drugde, pošto su potreba za revolucijom i njena prirodna nužnost toliko opšte, kao što je to i očajanje potlačenih naroda na kojima vi gradite svoj presto, kao što je opšta i mržnja opljačkanog proletarijata, sa čijom bedom se vi tako zadovoljno poigravate. I tek tada kad revolucija postane stihija, nepredvidljiva i neizbežna poput munje čiju grmljavinu čujete tek pošto je nepovratno uputila svoj smrtonosni udar, — tek tada je sigurno da će revolucija i izbiti.

Gde i kako je revolucija izbila — od manjeg je značaja. Glavno je da uspe. Čini se da je ovog puta Prusima predodređeno da, i protiv svoje volje, budu izraz opštih revolucionarnih potreba. Princ regent, koji *samostalno* «nikad nije rekao nešto glupo i nikad nije učinio nešto mudro», prisiljen je, iz čiste ljubavi prema konzervatizmu, da ozbiljno preuzme revolucionarnu ulogu kojom Louis Bonaparte iz straha, afektacije i kaprica samo koketira.

Oružano posredovanje Pruske, tj. njen savez sa Austrijom, *znači revoluciju*.

Opšte raspoloženje berlinske štampe potvrđuje da je neutralnost sa mobilizacijom armije napuštena kao neodrživa pozicija. Sasvim tačno primećuje »Na[tional]-Z[ei]t[ung]«⁽²⁰⁰⁾, organ koji odražava liberalnu orijentaciju kabineta:

«Neutralnost u sadašnjim uslovima može odgovarati Belgiji, Holandiji ili Švajcarskoj; za Prusku neutralnost je — smrt.»

Ako Bonaparti uspe da u Italiji ostvari svoje plemenite namere, onda bi — po mišljenju istih novina — došlo do uspostavljanja francuskog vojnog protektorata nad celim Poluostrvom, čak i pod uslovom da rat ostane lokalizovan i ne usledi direktno teritorijalno proširivanje Francuske. Na taj način, rusko-francuska hegemonija na evropskom kontinentu, koja se u poslednje tri godine već toliko oseća, tako bi ojačala, da bi se svakog momenta moglo pristupiti realizaciji podele sfera vladavine, proklamovane na Sv. Jeleni.^[201] Nova imperija u potpunosti ispoljava tendencije svoje prethodnice, ali se nalazi još u boljem položaju jer nije pod pritiskom spolja, te otuda može po svom nahodenju da bira vreme, mesto i priliku da svoje protivnike izoluje, a onda da ih uništi en détail. Da bi osujetila uspeh ovog borbenog plana, koji je do sada sproveden sa tako mnogo umešnosti, Pruska smatra za nužno da ide sa Austrijom, ali ni u kom slučaju sa namerom da prihvati habsburšku politiku, već da bi se borila za sopstvenu egzistenciju.

Ovo je otprilike sadržaj pomenutog članka, koji se smatra programom politike regentstva. Niko živi ne veruje u uspeh poslednjeg

pokušaja posredovanja, zašta je ovlašćen gospodin von Werther. Ako bi Napoleon ipak pristao na mir, koji bi u najboljem slučaju morao biti i nova hrana nezadovoljstvu njegovih oficira i vojnika, onda se ne bi trebalo više ni boriti protiv njega. Onda bi za njega važno ono što je Horace Walpole rekao za sardinijskog diplomatu, markiza de Vergyja: On je mrtav, ali želi to još nekoliko dana zadržati u tajnosti. Duže vreme mu to ne bi pošlo za rukom.

Ako ovo posredovanje, koje jedva da je ozbiljno i bilo preduzeto, ne bude uspelo, onda će se biti bitke ne samo između napoleonske tiranije i habsburškog despotizma na Minču, već i bitke za slobodu na Odri i Visli. Već su koncentrisane ogromne snage u Kališu, na dve milje od pruske granice. U Hanoveru je najavljen prolazak jednog pruskog korpusa na maršu za Rajnu, drugi se kreće ka jugu, a komandanti raznih saveznih korpusa su pozvani na vojnu konferenciju u Berlin. Sve ove mere odnose se samo na mobilizaciju avangarde. *Armija*, koja treba da izvojuje bitku protiv Francuske i Rusije, još ne postoji i može biti regrutovana samo iz naroda, ali ne iz onog naroda koji recituje »nemačke« stihove »nemačkog« Ludwiga^[202], već iz onog naroda koji se diže sa velikom, uništavajućom energijom revolucionarnog oduševljenja. Ne pođe li za rukom da se to oduševljenje probudi, hoencolernska mobilizacija, oružano posredovanje, objava rata, vođenje rata itd. zasnivaće se na naivnoj računici crnca sa Zlatne Obale koji veruje da će svom protivniku naneti smrtonosni udarac, ako mu pođe za rukom da se obesi na dovratak kapije svog neprijatelja.

Naslov originala:

Špree und Mincio

Prvi put objavljeno u listu

•Das Volk• br. 8 od 25. juna 1859.

Friedrich Engels

Odstupanje Austrijanaca na Minčo

Plodovi pobeđe se obično žanju pri gonjenju neprijatelja. Ukoliko je energičnije gonjenje, utoliko je odlučnija pobeđa. Zarobljenici, artiljerija, komora, zastave ne zadobijaju se toliko za vreme bitke koliko za vreme gonjenja posle bitke. S druge strane, *stepen* pobeđe meri se energijom gonjenja. Šta se s te tačke gledišta može reći o »*grande victoire*«¹ kod Madente? Prvog dana posle bitke nalazimo francuske oslobodiocce »kako se odmaraju i kako su zauzeti reorganizacijom«. Ni najmanjeg pokušaja gonjenja. Blagodareći kretanju ka Madenti, saveznička armija je stvarno prikupila sve svoje snage. Naprotiv, kod Austrijanaca se jedan deo snaga nalazio u Abiategrasu, drugi deo na putu za Milano, treći deo u Binasku i, najzad, četvrti deo u Beldžoju; sve je to bila gomila kolona koje su bile toliko razbacane i vukle se bez ikakve međusobne veze kao da same pozivaju neprijatelja da ih napadne, da ih *jednim* udarom razbaca na sve strane, a zatim sasvim spokojno povede u zarobljeništvo čitave brigade i pukove, kojima bi bila odsečena odstupnica. Napoleon, pravi Napoleon, znao bi u takvom slučaju kako da upotrebi tih 15 ili 16 brigada, koje, prema francuskom zvaničnom izveštaju, uoči toga dana nisu uzele nikakvog učešća u bici. A kako je postupio falsifikovani Napoleon, Napoleon gospodina Vogta, Olimpijskog cirkusa, Sen-Džemske ulice i amfiteatra Estli?⁽²⁰³⁾ On je obedovao na bojištu.

Bio mu je otvoren neposredan put za Milano. Osiguran je teatralan efekat. To je za njega, naravno, bilo dovoljno. Tri puna dana, 5, 6. i 7. juna, poklanjaju se Austrijancima, da bi im se pomoglo da se izvuku iz svog opasnog položaja. Oni su se spustili ka Pou i pošli duž njegove severne obale ka Kremoni, krećući se po tri paralelna puta. Na najsevernijoj tački tih puteva, general Benedek, koji se nalazio najbliže marševskom pravcu neprijateljske vojske, štitio je to odstupanje sa tri divizije. Od Abiategrasa, gde se nalazio 6. juna, on se

¹ »velikoj pobeđi«

preko Binaska uputio ka Melenjanu. U ovom gradu je ostavio dve brigade sa zadatkom da drže položaj dok komora centralne kolone ne odmakne dovoljno napred. Maršal Baraguay d'Hilliers je 8. juna dobio zapovest da protera te dve brigade sa njihovih položaja, i, da bi naređenje bilo izvršeno bez ikakvog rizika, pod njegovu komandu je stavljen još i Mac-Mahonov korpus. Deset brigada protiv dve! Nedaleko od reke Lambro Mac-Mahonov korpus je bio izdvojen sa ciljem da Austrijancima odseče odstupnicu, a u to isto vreme su Baraguay-eve 3 divizije napale na Melenjano; dve brigade su grad napadale s fronta, dve su ga obišle zdesna, a dve sleva. U Melenjanu se nalazila samo jedna austrijska brigada, brigada generala Rodena, a brigada generala Boera se nalazila na drugoj, istočnoj strani reke Lambro. Francuzi su izvršili veoma energičan napad i njihove snage, koje su bile šest puta jače od austrijskih, prinudile su generala Rodena da posle snažnog otpora napusti grad i odstupi pod zaštitom Boérove brigade, koja je u tom cilju zauzela položaj u pozadini. Pošto je izvršila svoj zadatak, i ova je brigada odstupila u punom redu. Boér je tom prilikom poginuo. Gubici jedne austrijske brigade, koja je uglavnom učestvovala u ovoj borbi bili su neosporno veliki, ali je broj (oko 2400) koji su navele decembarske crapauds¹ zaista fantastičan, jer čitavo brojno stanje te brigade pre borbe nije prelazilo 5000 ljudi. Pobjeda Francuza se ponovo pokazala besplodna. Nijednog trofeja, nijednog zaplenjenog topa!

Međutim, Austrijanci su 6. juna napustili Paviju, pa su je, zatim, iz nepoznatih razloga, ponovo zauzeli 8. a opet napustili 9. dok je Piačenca bila napuštena 10. juna, tek šest dana posle bitke kod Madente. Austrijanci su bez žurbe odstupali duž Poa dok nisu stigli do Kijeze. Ovde su okrenuli ka severu i pošli u pravcu Lonata, Kastiljona i Kastelgofreda, gde su zauzeli odbrambeni položaj, na kome, čini se, očekuju nov napad »oslobodilaca«.

U toku ovog austrijskog pohoda — u početku na jug od Madente ka Beldojozu, zatim na istok ka Pjadeni i, najzad, ponovo na sever ka Kastiljonu, tj. za vreme kretanja u obliku punog polukruga — »oslobodioci« su išli pravo po poluprečniku toga polukruga, te su, prema tome, imali da pređu put za jednu trećinu kraći od puta Austrijanaca. Pa ipak, oni nisu nigde stigli Austrijance, izuzev kod Melenjana i još jednom blizu Kastenedola, gde je Garibaldi s njima imao značajan sukob. Takva nemarnost u gonjenju nepoznata je u vojnoj istoriji. Ona je veoma karakteristična za Kvazimoda, koji, travestujući svoga strica (strica po principu Napoleonovog kodeksa,^[201] prema kome »*La recherche de la paternité est interdite*«²), travestuje ga čak i u svojim uspesima.

¹ bukvalno: žabe; ovde u smislu: hulje (bonapartističkog generalštaba) —

² »Dokazivanje očinstva je zabranjeno«

U isto vreme kada su glavne snage Austrijanaca između 18. i 20. juna zauzele svoje položaje iza Kijeze, saveznička prethodnica je stigla ispred Kijeze. Trebalo im je nekoliko dana da tamo dovedu svoje glavne snage. Zbog toga se druga opšta bitka, ako Austrijanci stvarno prime borbu, može očekivati 24. ili 26. juna. Oslobodioci ne mogu dugo oklevati pred neprijateljem, ako žele da kod svojih trupa održe pobjednički polet i da ne daju neprijatelju priliku da ih tuče u malim čarkama. Položaj Austrijanaca je bio veoma pogodan. Od južne ivice Jezera Garde, kod Lonata, u pravcu ka Minču prostire se plato koji se sa lombardijskom ravnicom graniči linijom Lonato—Kastiljone—San Kasijano—Kavrijana—Volta; to je odličan položaj za sačekivanje neprijatelja. Taj se plato postepeno diže u pravcu jezera i predstavlja niz uzastopnih raznoraznih dobrih položaja, pri čemu svaki sledeći položaj nadmašuje prethodni svojom jačinom i zbijenošću, tako da ovladavanje vrhom platoa ne znači pobjedu, već samo završetak prvog čina bitke. Desno krilo položaja je zaštićeno jezerom, a levo je znatno povučeno unazad, tako da skoro deset milja linije Minča ostaje nezaštićeno. Pa ipak, to nije nedostatak položaja, već, obrnuto, predstavlja njegovu najpogodniju osobinu, jer na Minču počinje blatnjavo zemljište zatvoreno između četiri tvrđave — Verone, Peskijere, Mantove i Lenjaga — u koje neprijatelj ne može prodreti ako nema sasvim znatnu brojnu nadmoćnost. Pošto Mantova dominira južnim krajem linije Minča, a zemljište s one strane Minča leži u zoni dejstva Mantove i Verone, to bi bio brzo osujećen svaki pokušaj da se, ne obračunajući pažnju na Austrijance koji su raspoređeni na platau, prode pored njih u pravcu Minča. Armija koja bi nastupala uvidela bi da će njene komunikacije biti uništene, a da ona sama ne može ugroziti austrijske komunikacije. Pored toga, ona ne bi imala koga da napadne s one strane Minča (jer o opsadi pri takvim okolnostima ne bi moglo biti ni reči), te bi se zbog nemanja objekta za napad morala povući. Najveća opasnost takvog pokreta sastojala bi se u tome što bi se pokret morao vršiti naočigled Austrijanaca koji se nalaze na platau. Austrijancima bi bilo potrebno samo da krenu čitavim svojim frontom i da se obruše na neprijateljsku kolonu pravcima od Volte ka Goitu, od Kavrijane ka Gvidicolu i Čerezaru i od Kastiljona ka Kastelgofredu i Montekjariju. Oslobodioci bi imali da izdrže takvu bitku pod strašno nepovoljnim uslovima, te bi ta bitka mogla postati drugi Austerlic,^[139] ali samo sa promenjenim ulogama.

Heroju od Madente, Gyulayju, oduzeta je komanda. Na njegovo mesto za komandanta 2. armije postavljen je Schlick, a Wimpffen je ostao na čelu 1. armije. Obe armije, prikupljene kod Lonata i Kastiljona, zajedno obrazuju austrijsku vojsku u Italiji pod nominalnom komandom Franz Josepha, sa Heßom u ulozi načelnika štaba. Sudeći po njegovoj prošlosti u mađarskom ratu, Schlick je valjan general prosečnih sposobnosti. Heß je neosporno najveći živi strateg. Opasnost se sastoji u ličnom mešanju zloglasnog Franza Josepha. Slično

Aleksandru I prilikom Napoleonovog upada u Rusiju, on je okupio oko sebe šareno društvo starih, filistarskih sveznalica-brkajlija, od kojih neke, može biti, neposredno plaća Rusija. Ako bi francuska vojska, ostavljajući Austrijance na njihovim položajima, krenula pravo ka Minču, to bi se ona sa vrha platoa sa savršenom jasnoćom mogla videti čitava, puk za pukom. Vidan utisak koji ostavlja pojava neprijatelja na putu u neposrednoj blizini odstupnog pravca, mogao bi lako zbuniti takvu glavu, kao što je glava Franza Josepha. Brbljanje mračno nastrojenih sveznalica sa epoletama moglo bi za njegove slabe nerve biti lep izgovor za napuštanje odlično izabranog položaja i za odstupanje u rejon između tvrđava.^[205] Kada se na čelu države nalaze glupi momci, onda sve zavisi od stanja njihovih živaca. I najbolje proučeni planovi postaju igračke subjektivnih utisaka, slučajnosti i čudljivosti. Blagodareći prisustvu Franz Josepha u austrijskoj vrhovnoj komandi, Austrijanci skoro nemaju nikakvo drugo jemstvo za pobedu osim prisustva Kvazimoda u neprijateljskom logoru. Međutim, ovaj poslednji je bar prekalio svoje živce sa profesionalnim kockarima u ulici Sent Džems i, doduše, nije od železa, kako to zamišljaju njegovi obožavaoci, ali je zato čovek od gutaperke.

Naslov originala:

Der Rückzug der Österreicher an den Mincio

Prvi put objavljeno u listu

«Das Volk» br. 8 od 25. juna 1859.

Friedrich Engels

Najnovije o ratu^[206]

Dolaskom broda »Asija« niukoliko se ne dopunjava kratko telegrafsko saopštenje o velikoj pobeđi na Minču, koje je bilo objavljeno u našem jučerašnjem jutarnjem izdanju na osnovu podataka koje smo primili preko Njufaundlenda. Bitka se odigrala u petak 24. juna i trajala je od 4 časa ujutru do 8 časova naveče, a brodovi su otplovili sledećeg dana pre nego što su mogli primiti bilo kakve detaljnije izveštaje. Zbog toga moramo sačekati da ovde dođe »Arago« ili »Hungarian« u Kvebek da bismo primili pojedinosti koje tako željno očekuje radoznala javnost. Međutim, pošto je broj boraca bio otprilike jednak na obe strane, izgleda da postignuti rezultat daje rešenje bar za jedno pitanje, naime, da austrijski vojnik nije dorastao francuskom vojniku.

Opšti utisak vojnih krugova, kako u Engleskoj, tako i kod nas, čini se da je bio da saveznici nisu imali nameru da biju veliku bitku sve dok korpus princa Napoleona, koji je marševao iz Toskane, ne stigne i ne napadne Austrijance iz pozadine; u isto vreme se pretpostavljalo da će se u Jezero Garda spustiti jedna flotila, kako bi omogućila saveznicima da izvrše bočni napad i u ovoj oblasti. Međutim, Napoleon III nije čekao ni jedno ni drugo nego je poveo borbu i izvojevao pobeđu. Isto tako, iz korespondencije iz savezničkog tabora, iz koje na drugom mestu objavljujemo sve važnije pojedinosti, jasno se vidi da je bitka bila jedini mogući izlaz. Odlaganje bi obuzdalo pobedonosni elan savezničkih trupa i dalo bi Austrijancima priliku da ih u manjim okršajima tuku svojom brojnom nadmoćnošću.

U pokretima austrijske armije pod Schlickovom komandom vidi se ona ista kolebljiva neodlučnost koja je Gyulayja ranije dovela do poraza i sramote. Austrijanci su se najpre pripremali za bitku na liniji od Lonata do Kastiljona, San Kasijana, Karijana i Volte. Ovde se prema jezeru i Minču postepeno diže jedna visoravan sa nizom odličnih položaja, od kojih je svaki sledeći jači i koncentrisaniji od prethodnog, tako da zauzimanje prednje ivice te visoravni ne bi značilo pobeđu nego samo prvi cilj bitke. Desno krilo Austrijanaca bilo je naslonjeno na jezero, dok je njihovo levo krilo bilo znatno povučeno unazad, tako da je bez odbrane bilo ostavljeno skoro 10 milja fronta na Minču. Ali to je, umesto da bude nedostatak, u stvari, predstavljalo najbolju odliku ovog položaja, zbog toga što je pozadi Minča između četiri tvrđave ležao opasan prostor u koji neprijatelj ne bi smeo da prodre ako ne bi raspolagao velikom brojnom nadmoćnošću. Pošto

Mantova dominira južnim krajem linije Minča, i pošto se zemljište pozadi Minča nalazi u domašaju dejstva i Mantove i Verone, to bi zanemarivanje Austrijanaca na njihovim položajima na visoravni dovelo do toga da bi brzo bio zaustavljen svaki pokušaj koji bi imao za cilj da se prođe pored njih u pravcu Minča; armija koja bi nastupala uvidela bi da će njene komunikacije biti uništene, a da ona sama nije u stanju da ugrozi austrijske komunikacije. No, ipak, najopasnija strana takvog pokreta bila bi ta što bi se on morao vršiti na očigled Austrijanaca na visoravni. Austrijanci ne bi morali preduzimati ništa drugo nego da čitav svoj borbeni poredak stave u pokret i da napadnu razbacane kolone neprijatelja, i to iz Volte ka Goitu, iz Kavrijane ka Gvidicolu i Čerezari, iz Kastiljona ka Kastelgofredu i Montekijaru. Saveznici bi vodili takvu bitku pod veoma nepogodnim okolnostima, bitku koja bi se mogla završiti drugim Austerlicom⁽¹³³⁾ sa izmenjenim ulogama.

Takav je bio položaj koji su Austrijanci držali; osim toga, oni su u njemu imali i to preimućstvo što su savršeno poznavali čitavo zemljište pošto su na njemu godinama izvodili svoje godišnje armijske manevre najvećeg obima. Kao što smo rekli, to zemljište je bilo brižljivo pripremljeno za očekivani sudar; gradovi i sela bili su utvrđeni; a zatim su ga Austrijanci, u poslednjem času, iz razloga koji se sa vojne tačke gledišta nikako ne mogu objasniti, napustili i povukli se sa celokupnim prtljagom preko Minča, gde su 24. juna bili napadnuti i konačno potučeni.

Da li je ova iznenadna i važna promena operacijskog plana imala neku vezu sa akcijom Pruske, koja, kako kažu, smatra četvorougaoNIK Minča i Adiđe kao neku vrstu odbrambenog sistema Nemačke, predstavlja pitanje koje će, nadamo se, biti bolje osvetljeno u budućnosti. Međutim, u pogledu Pruske jedna je stvar prilično sigurna, a to je da njeno držanje mora sprečiti Louis-Napoleona da prebacuje veće kontingente trupa iz Francuske u Italiju. Kao što je našim čitaocima već poznato, ova je sila već mobilisala šest od svojih devet armijskih korpusa; to znači da je pozvala pod zastavu *landwehr*,⁽¹⁴⁾ koji se sastoji od vojnika, koji pripadaju ovim korpusima, a koji su, po odsluženju trogodišnjeg kadrovskog roka, otpušteni na neodređeno odsustvo. Od ovih šest armijskih korpusa pet treba da zauzmu položaj na donjoj i srednjoj Rajni. Na taj način, oko 170 000 Prusa već danas se mora nalaziti na liniji između Koblenca i Meca; a nesumnjivo je da će dva druga savezna korpusa — onaj iz Bavorske i onaj iz Badena, Virtemberga i Hesena-Darmštata — takođe zauzeti svoj položaj u Badenu i Pfalačkoj, što će predstavljati daljih 100 000-120 000 ljudi. Protiv takve snage Napoleonu III će biti potreban skoro svaki čovek koji mu sada stoji na raspolaganju u Francuskoj. U ovom slučaju on može naći za umesno da pribegne i mađarskom ustanku i uslugama Kossutha, iako možemo biti prilično sigurni da se neće koristiti tim uslugama sve dok ne bude na to primoran. Veoma je sumnjivo da Pruska sada

stvarno namerava da uzme učešće u ratu; međutim, neće joj biti tako lako da to izbegne. Njen vojni sistem, koji većinu odraslog, fizički sposobnog muškog stanovništva pretvara u vojnike, vrši takav pritisak na naciju od momenta kada se pod zastavu pozove landver — čak i samo njegov prvi poziv — da zemlja ne može duže vreme ostati pod oružjem. Sada se svi sposobni muškarci od 20-32 godine starosti već nalaze pod oružjem u šest od osam provincija. Time je izazvan ogroman poremećaj u celokupnom privrednom i industrijskom životu Pruske; zemlja to može izdržati jedino pod uslovom ako se vojnici bez odlaganja povedu protiv neprijatelja; sami vojnici ne bi mogli izdržati takvo stanje — kroz par meseci cela vojska bi se našla u stanju pobune. Pored toga, talas nacionalnog osećanja u Nemačkoj se toliko podigao da Pruska više ne može ustuknuti, jer je već tako duboko zagazila. Sećanja na bazelski mir,^[48] na neodlučnost iz 1805. i 1806.^[207] i na Rajnsku konfederaciju^[88] toliko su sveža da su Nemci rešeni da ne dozvole da ih sada tuče njihov oprezni protivnik. Pruska vlada ne može ugušiti ovo osećanje; ona će možda pokušati da ga usmerava, ali ako to učini, pokretu će biti vezane i ruke i noge, a svaki znak kolebanja biće smatran kao izdaja i pogodiće samog kolebljivca. Nema sumnje da će se pojaviti pokušaji za pregovore, ali su sve stranke sada toliko angažovane da se ne vidi izlaz iz lavirinta u ma kom pravcu.

Međutim, ako Nemačka uzme učešća u ovom ratu, onda nema nikakve sumnje da će se na pozornici uskoro pojaviti još jedan akter. Rusija je obavestila nemačke državnice da će intervenisati ako Nemci ne budu mirno sedeli dok se Austrija ne raskomada. Rusija sada koncentriše dva armijska korpusa na pruskoj, dva na austrijskoj i jedan na turskoj granici. Ona može stupiti u rat i u toku ove godine, ali će to svakako biti dockan. Regruti u Rusiji nisu bili pozivani još od pariskog mira,^[208] a na odsustvu ne može biti mnogo vojnika zbog velikih gubitaka u ratu. A ako armijski korpus, čak i posle poziva ljudstva sa odsustva, bude dostizao 40 000 ljudi, to će biti mnogo. Rusija ne može preduzeti ofanzivne operacije pre 1860, a i tada ne sa više od 200 000 ili 250 000 ljudi. Međutim, sada u Nemačkoj ima: četiri pruska korpusa spremna za upotrebu na severu — 136 000 ljudi; 9. i 10. savezni korpus sa rezervnom divizijom, recimo, 80 000 ljudi; i najmanje tri austrijska korpusa, odnosno 140 000 ljudi. Na taj način, u defanzivnom ratu, pa čak i u napadu na Rusku Poljsku, Nemačka čak ni sada nema čega da se boji od Rusije. Ali, ako Rusija stupi u ovaj rat, apelovaće se na nacionalna osećanja i suprotne interese klasa, pa će sukob dobiti razmere koji će po svoj prilici zaseniti rat prve francuske revolucije.

Naslov originala: *The News from the War*

Napisano oko 24. juna 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune• br. 5682

od 8. jula 1859. kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Bitka kod Solferina

Viteški Franz Joseph, kome lovorike lažnog Napoleona nisu davale mira, pokazao nam je šta znači kad »rođeni vojskovođa« uzme u svoje ruke uzde komandovanja. Već prošle nedelje smo videli kako je armija prvo morala zauzeti položaje na visovima Kastiljona i kako je, u momentu kad je svako s razlogom očekivao bitku, bezrazložno, ne ukrstivši mačeve, napustila položaje, da bi se povukla iza Minča¹. Ali Franz Josephu ni to nije bilo dovoljno da dokaže svoju kukavnu slabost i nedoslednost. Tek što se armija našla iza Minča, setio se »mladi junak« nečeg boljega: Bilo bi nedostojno jednog Habsburgovca napustiti bez otpora bojno polje; armija se mora vratiti nazad, ponovo preći Minčo i napasti neprijatelja.

Pošto je Franz Joseph tim detinjastim maršovanjem tamo-amoulio dovoljno poverenja svojim trupama u njihovog vrhovnog vojskovođu, poveo ih je protiv neprijatelja. One su brojale najviše 150 000 ljudi; čak ni istinoljubivi Bonaparte nije smatrao da ih je bilo više od tog broja. Austrijanci su napali na liniju dugu najmanje 12 engleskih milja. Dakle, na svaku milju (2100 koraka) fronta dolazilo je najviše 12 500 ljudi, što bi za kraći front, svakako, zavisno od uslova, mogla biti dovoljna gustina snaga, ali za tako široki front te snage su bile bezuslovno suviše slabe, a pogotovo nepodesne za jednu ofanzivu, pošto se izvođenje pojedinih glavnih udara nije moglo obezbediti sa dovoljno snaga. Uz to, neprijatelj je bio apsolutno nadmoćniji, te je tako austrijska ofanziva već od samog početka predstavljala promašaj; nadmoćniji neprijatelj je bio prilično siguran da tako slabu liniju može probiti na bilo kojoj tački. U četvrtak, 23. juna, počelo je opšte nastupanje Austrijanaca; oni su svuda sa lakoćom proterivali neprijateljske prednje delove, zauzeli Pocolengo, Voltu, Guidicolo i do večeri prodrli do Solferina i Kastelgofreda. Sledećeg jutra još dalje odbacuju neprijateljsku prethodnicu, pri čemu levo krilo izbija u blizinu Kijeze;

¹ Vidi u ovom tomu, str. 200—203.

ali tu su se sudarili sa glavnim snagama neprijatelja i došlo je do opšte bitke. Oba austrijska krila su imali uspeha, pogotovu desno, koje se borilo protiv Pijemonteza i strašno ih porazilo, tako da je bilo očigledno da Austrijanci tu pobeđuju. Ali, pokazalo se da je raspored u centru bio pogrešan. Solferino, ključ centra, i posle oštne borbe ostao je konačno u rukama Francuza, koji su istovremeno razvili nadmoćnije snage protiv austrijskog levog krila. Te dve okolnosti su naterale Franza Josepha — koji je verovatno bio angažovao i poslednjeg vojnika — da izda zapovest za odstupanje. Austrijanci su se povukli — očigledno u najboljem redu, s tim što ih niko nije gonio — te su bez teškoća prešli Minčo.

O detaljima bitke nismo bili blagovremeno obavешteni, tako da ih u ovom broju još ne možemo komentarisati. Ali, u svakom slučaju, već je izvesno to da su se austrijske trupe opet borile sa izuzetnom hrabrošću. To potvrđuje činjenica da su se nepokolebljivo održali — 16 časova — protiv nadmoćnijeg neprijatelja, a pogotovu njihovo povlačenje koje je izvedeno u potpunom redu i bez ometanja. Izgleda da oni nisu imali nikakvog poštovanja prema gospodi Francuzima; izgleda da Montebelo, Mađenta i Solferino nisu ostavili nikakav drugi utisak na njih, osim što su shvatili da bi pri jednakom odnosu snaga izišli na kraj ne samo sa Francuzima već i sa glupošću svojih vlastitih generala. Gubitak 30 topova i navodno broj od 6000 zarobljenika predstavlja bedan rezultat za pobednika u glavnoj bici; ni mnogobrojne borbe za osvajanje sela ne bi mu mogle doneti manje. Ali koliko god da su se trupe briljantno držale protiv nadmoćnijeg neprijatelja, toliko je opet bedno bilo rukovodstvo. Neodlučnost, kolebljivost, protivurečna naređenja — prosto kao da je cilj bio demoralisati trupe — to je ono što je Franza Josepha za tri dana nepopravivo srozalo u očima njegove armije. Nemoguće je zamisliti nešto jadnije od tog arogantnog mladića koji se usudio da komanduje jednom armijom, a poput trske na vetru podložan je najprotivurečnijim uticajima, danas sledi savete starog Heßa, da sutra ponovo poslušna sasvim suprotan savet gospodina Grünnea, danas se povlači, a sutra iznenada napada, i uopšte ni sâm nikad ne zna šta hoće. Sad mu je svega dosta i povlači se posramljen i postiden prema Beču, gde će ga lepo dočekati.

Ali, rat *tek sad počinje*. Austrijske tvrđave tek sad dolaze do izražaja; čim su prešli Minčo, Francuzi su morali da podele svoje snage, i time započinje niz borbi za pojedine tačke i položaje, niz pojedinačnih borbi manjeg značaja, u kojima Austrijanci, — kojima je sad konačno na čelu stari Heß — iako u celini raspolazu manjim snagama, imaju veće šanse da pobeđe. Kad se na ovaj način, a i pojačanjima, opet uspostavi ravnoteža između ratujućih strana, Austrijanci će, koncentrišući nadmoćnije snage, moći da napadnu podeljene snage neprijatelja i da ponove bojeve kod Somakampanje i Kustoce^[59] samo u desetostruko većoj razmeri. To su zadaci za narednih šest nedelja.

Uostalom, oni tek sad prikupljaju rezerve, koje će armiju u Italiji ojačati za najmanje 120 000 ljudi, dok se Louis-Napoleon posle pruske mobilizacije našao u neprilici, jer ne zna odakle da uzme rezerve.

I tako, bitka kod Solferina je veoma malo izmenila izgled rata. Ali, postignut je veliki rezultat: jedan od naših najistaknutijih »očeva naroda« obrukao se potpuno i sad se ljulja ceo njegov staro-austrijski sistem. U celoj Austriji izbija nezadovoljstvo poretkom uspostavljenim konkordatom^[128], nezadovoljstvo centralizmom i vlašću činovničkog aparata, i narod zahteva obaranje sistema, koji se karakteriše tlačenjem u samoj zemlji i porazima na spoljnjem planu. Raspoloženje u Beču je takvo da se Franz Joseph tamo uputio što je brže mogao kako bi učinio neke ustupke. Istovremeno, a na naše zadovoljstvo, blamiraju se i ostali naši »očevi naroda«; pošto je viteški princ regent kao političar pokazao istu kolebljivost i beskarakternost, kakvu je Franz Joseph pokazao kao general, male državnice počinju ponovo da se glože sa Pruskom oko prelaska vojske preko njihove teritorije, a vojna komisija Nemačkog saveza izjavljuje da će izveštaj o pitanju pruskog predloga o slobodnim saveznim korpusima na Gornjoj Rajni moći da podnese tek posle 14 dana razmišljanja. Stvari se izvanredno komplikuju. Ovog puta gospoda kneževi se mogu sramotiti ne nanoseći opasnost našoj naciji; naprotiv, nemački narod, koji je od prevrata 1848. postao sasvim drukčiji, dovoljno je ojačao da se može obračunati ne samo sa Francuzima i Rusima, već istovremeno i sa 33 »narodna oca«.

Naslov originala:

Die Schlacht bei Solferino

Prvi put objavljeno u listu

»Das Volk« br. 9 od 2. jula 1859.

Friedrich Engels

Istorijska pravda

Sada smo već objavili sve zvanične izveštaje o bici kod Solferina, koji su nam došli do ruku, kao i mnoga pisma iz oba tabora, uključujući tu i odlične specijalne dopise londonskog lista »The Times«. A pošto smo izneli ova dokumenta pred naše čitaoce, možda neće biti preuranjeno da sada jasno izložimo stvarne uzroke zbog kojih je bitku izgubio Franz Joseph, a dobio je Napoleon III.

Kada je ponovo prešao preko Minča sa ciljem da preduzme napad, austrijski car je imao na raspolaganju devet armijskih korpusa. Po odbitku posada u tvrđavama, ovi korpusi su se mogli pojaviti na bojištu u prosečnoj jačini od po četiri pešadijske brigade, odnosno sa ukupno 36 brigada, koje su prosečno imale po 5000-6000 ljudi. Na taj način, njegove snage za napad iznosile su oko 200 000 pešaka. Iako su ove snage bile dovoljno velike za preduzimanje ovog pokreta, one su ipak bile slabije, odnosno jedva ravne neprijateljskim snagama, koje su brojile 10 pijemontskih i 26 francuskih pešadijskih brigada. Međutim, posle Mađente, Francuzi su znatno ojačani vojnicima sa odsustva i obučenim regrutima koji su bili raspoređeni po svojim pukovima. Na taj način, njihove brigade su u svakom slučaju bile jače od austrijskih, čija su se pojačanja sastojala od dva sveža austrijska korpusa (desetog i jedanaestog), čime je bio povećan broj brigada, ali ne i njihov sastav. Zbog toga se sa priličnom sigurnošću može računati da je saveznička vojska imala pun sastav pešadije (170 000 Francuza, 75 000 Sardinaca), tako da bi, po odbitku gubitaka od početka rata, koji su iznosili, recimo, 30 000, ostalo oko 215 000. Uzdajući se u brzinu manevra i iznenađenje, u žarku želju svojih trupa da se osvete za poraz kod Mađente i da dokažu da nisu gore od svojih protivnika, i, najzad, u snagu položaja koje su brzim nastupanjem ka visovima iza Kastiljona mogli ponovo obezbediti za sebe, Austrijanci su svakako imali razloga da preduzmu napad, ali samo pod uslovom da pri tome održe svoje trupe što je moguće prikupljenije i da izvrše što brže i što energičnije nastupanje. Međutim, nijedan od ovih uslova nije bio ispunjen.

Umesto da nastupe celokupnom svojom snagom između Peskere i Volte, sa ciljem da za sebe obezbede ceo niz visova sve do Lonata i Kastiljona, i umesto da konjici i, možda, jednom pešadijskom korpusu prepuste ravnicu Gvidicola, oni su ostavili jedan korpus (drugi) u Mantovi kao zaštitu od eventualnog iznenađenja od strane korpusa princa Napoleona, za koji se verovalo da se nalazi u blizini. Medutim, ako posada Mantove nije bila dovoljna da bez pomoći posebnog korpusa brani najjaču tvrđavu u Evropi od nepravilnog napada, onda je to zaista morala da bude veoma čudna posada. Ali, izgleda da to nije bio razlog za vezivanje drugog korpusa za Mantovu. U stvari, dva druga korpusa, jedanaesti i deseti, bila su izdvojena da obidu desno krilo saveznika kod Azole, grada na reci Kijezi, nekih 6 milja jugozapadno od Kastelgofreda, i toliko daleko od bojišta da su u svakom slučaju morala stići sa zadocnjenjem. Čini se da je 2. korpus bio određen da štiti bokove i pozadinu te obilazeće kolone od eventualnog dolaska korpusa princa Napoleona i da tako spreči da i ona sama bude obidena. Ceo ovaj plan potpuno odgovara staroj austrijskoj školi; on je tako složen i tako smešan u očima svakog ko je naučio da izrađuje planove bitaka, da se austrijski generalštab svakako mora osloboditi svake odgovornosti za njegovu zamisao. Niko, izuzev Franz Josepha i njegovog adutanta grofa Grünnea, nije mogao izmisliti takav anarhizam. Tako su tri korpusa uspešno izbegla opasnost. Ostalih sedam korpusa bilo je ovako raspoređeno: jedan, 8. korpus (Benedekov), između Pocolenga i Jezera Garde, s tim da drži položaj na visovima čiji je centar i ključ bio San Martino; 5. korpus (Stadionov) poseo je Solferino; 7. korpus (Zobelov) — San Kasino, a 1. korpus (Clam-Gallasov) — Kavrijanu. Prema jugu, u ravnici, treći (Schwarzenbergov) korpus kretao se glavnim drumom od Goita ka Kastiljonu preko Gvidicola, a 9 (Schaffgotsch) južnije u pravcu Medole. Ovo krilo bilo je isturen napred da bi potislo savezničko desno krilo i da bi pružilo podršku 10. i 11. korpusu kada i ukoliko ikada budu stigli.

Na taj način, ovih šest stvarno angažovanih korpusa, koji su u suštini i sačinjavali austrijsku operativnu vojsku, bilo je razvučeno na liniji dugoj 12 milja, pri čemu je front svakog korpusa prosečno iznosio dve milje ili 3450 jardi. Kod tako duge linije nije moglo biti ni reči o dubini fronta. Pa ipak, to nije bila jedina ozbiljna greška. Treći i deveti korpus nastupali su iz Goita, a ka ovome mestu vodila je i njihova odstupnica; 1. i 7. korpus, koji su se na njih nadovezivali, imali su odstupnicu u pravcu Valeda. Ako se pogleda na kartu, videće se da se ovde radi o ekscentričnom odstupanju, tj. o okolnosti kojoj nesumnjivo treba pripisati neznatan uspeh koji je uglavnom postignut dejstvima dva korpusa u ravnici.

Ovaj pogrešan raspored koji je upotrebljen za 24, odnosno za 25 ili 26 austrijskih brigada — ako pretpostavimo da je Benedek bio pojačan nekim trupama iz garnizona Peskere — bio je pogoršan spo-

rim nastupanjem. Da je izvršila brz marš 23. juna, kada je ponovo prešla preko Minča, prikupljena austrijska vojska bi do podne stigla na isturene savezničke položaje oko Dezencana, Lonata i Kastiljona i bila bi u stanju da do mraka potisne savezničke trupe ka Kijezi, tako da bi Austrijanci otpočeli bitku već sa uspehom. Međutim, najudaljenije mesto do kojeg se stiglo u brdima bilo je Solferino, svega 6 milja od Minča. U ravnici su prednji austrijski delovi stigli do Kastelgofreda, 10. milja od Minča, a da su imali naređenje mogli su stići sve do Kijeze. Zatim, umesto da krenu 24. juna u zoru, bilo je predviđeno da nastupanje počne tek u 9 časova! Tako se desilo da su saveznici, koji su krenuli u 2 časa ujutru, napali Austrijance između 5. i 6. časova pre podne. Posledice su bile neizbežne. Sudar 33 jake brigade sa 25 ili 26 slabih (jer su sve ranije učestvovala u borbi u kojoj su pretrpele teške gubitke) mogao je jedino dovesti do poraza Austrijanaca. Jedino se Benedek, sa svojih pet ili šest brigada, čitav dan držao protiv pijemontske armije, od koje je svih deset brigada, izuzev garde, učestvovalo u borbi; a on bi i održao svoj položaj, da ga opšte povlačenje centra i levog krila nije prisililo da se povuče. Na centru su 5. i 1. korpus (osam brigada) držali Solferino protiv korpusa Baraguay d'Hilliersa (šest brigada) i garde (četiri brigade) do posle 2 časa po podne, dok su 7. korpus (četiri brigade) držale u šahu četiri Mac-Mahonove brigade. Kada je Solferino najzad zauzeto, garda je nastupila ka San Kasijanu i tako prinudila 7. austrijski korpus da napusti svoje položaje. Konačno, pad Kavrijana oko 5 časova po podne rešio je sudbinu bitke u centru i prinudio Austrijance na odstupanje. Na levom austrijskom krilu su 3. i 9. korpus vodili neodlučnu borbu protiv Nielovog korpusa i jedne (Renault-ove) divizije Canrobert-ovog korpusa, dok docnije, po podne, nije stupila u dejstvo još jedna (Trochujeva) divizija ovog istog korpusa i potisla Austrijance u pravcu Goita. Iako su od samog početka protiv sebe imali skoro jednake snage, ovih osam austrijskih brigada moglo je učiniti mnogo više nego što je postiglo. One su energičnim nastupanjem od Gvidicola ka Kastiljonu mogle osloboditi 7. korpus kod San Kasijana i na taj način posredno pomoći braniocima Solferina. Ali, pošto se odstupnica ovih brigada protezala u pravcu Goita, ona bi se svakim njihovim daljim korakom dovodila u opasnost, pa su one zbog toga dejstvovala s oprežnošću koja je bila potpuno neumesna u takvoj bici; ali, krivica za to leži na onima koji su im naredili da odstupe u pravcu Goita.

Saveznici su angažovali svakog svog čoveka, izuzev tri brigade, tj. dve iz Canrobert-ovog korpusa i jednu brigadu pijemontske garde. Ako je, dakle, upotreba svih njihovih rezervi, izuzev ove tri brigade, bila potrebna da se s teškom mukom izvojuje pobjeda, posle koje nije bilo gonjenja, kakav bi bio ishod bitke da je Franz Joseph bio u stanju da iskoristi svoja tri armijska korpusa koji su u to vreme lutali negde daleko na jugu? Pretpostavimo da je jedan korpus dao Benedeku, drugi postavio iza Solferina i San Kasijana kao rezervu, a treći zadržao

iza Kavrijana kao opštu rezervu, — kakvi bi onda bili rezultati bitke? O tome ni za trenutak ne može biti nikakve sumnje. Da su Austrijanci, posle ponovljenih i uzaludnih nastojanja Pijemonteza i francuskog centra da zauzmu San Martino i Solferino, čitavim svojim frontom prešli u poslednje i energično nastupanje, oni bi ih razbili i, umesto povlačenja ka Minču, Austrijanci bi dočekali kraj bitke na obalama Kijeze. Njih nisu potukli Francuzi nego glupa oholost njihovog vlastitog cara. Iako su bili savladani brojnom nadmoćnošću spolja i oslabljeni bednim rukovođenjem iznutra, oni su ipak nerazbijeni odstupili, ne ustupajući ništa osim bojišta, i manje skloni panici nego bilo koje druge trupe.

Naslov originala:

Historical Justice

Napisano oko 6. jula 1859.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5692 od 21. jula 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Bitka kod Solferina

O povezanosti između krvavog poraza kod Solferina i nametljive gluposti Franza Josepha raspravljeno je već u prošlom broju lista »Das Volk«¹. Da smo uprkos svemu ipak precenili oštromnost »junakog mladića« dokazuju kasnije objavljeni izveštaji o pojedinostima bitke. Godina 1859. predstavljala je za pobednike iz 1849. državni ispit na kome su oni pali jedan za drugim.

Austrijska armija je 23. juna raspolagala sa ništa manje nego 9 armijskih korpusa, od kojih su 1, 2, 3, 5, 7. i 8. u celosti ili delimično već ranije učestvovali u borbama, dok su 9, 10. i 11. korpus bili još sasvim sveži, uopšte još nisu imali prilike da se sretnu sa neprijateljem. Prvih šest korpusa mogli su ukupno brojati 130 000 ljudi, a druga tri oko 75 000. Dakle, neprijatelja je bilo moguće napasti sa najmanje 200 000 vojnika. A šta je učinio Franz Joseph? Uputio je 10. i 11. korpus iz Mantove u Asolu na Kijezi da bi napali Francuze sa leđa, a da bi taj pokret obezbedio od eventualnog iznenadnog napada petog francuskog korpusa (princa Napoleona), za koji se pretpostavljalo da je u blizini, ostavio je 2. korpus kod Mantove. Posle ovoga ostalo mu je samo šest korpusa, a to znači 24 brigade, sa kojima je hteo da napadne francusko-pijemontski front. Međutim, pokret je izvođen tako sporo, da je armija 23. juna uveče zabivakovala na svega 6 engleskih milja od Minča, a dalje nastupanje trebalo je da produži 24. tek u 9 časova izjutra. Prirodno je što su prinudno povlačenje savezničkih prethodnica 23. juna na celom frontu i oni koji su doneli izveštaje o tome izazvali uzbunu u francuskom logoru, pa je tako došlo do toga da su Austrijanci — umesto da napadnu u 9 časova — i sami već bili napadnuti u 5 časova izjutra. Saveznici su protiv 24 austrijske brigade, koje su ukupno mogle brojati oko 136 000 ljudi, razvili jednu za drugom ne manje od 33 brigade (9 pijemontskih sa ravno 45 000 i 24 francuske* od 150 000 ljudi) ili najmanje 195 000 ljudi, a pored

¹ Vidi u ovom tomu, str. 207 - 209.

* Pijemontezi: divizija Mollard, divizija Fanti, divizija Durando—svaka po 2 brigade i sa savojskim brigadama, — sve angažovane. Francuzi: Garda—4 brigade; 1. korpus, Baraguay — 6 brigada; 2. korpus, Mac-Mahon — 4 brigade; 3. korpus,

toga su u rezervi zadržali još jednu pijemontsku brigadu (garda) i dve francuske (divizija Bourbaki). Oni su dakle na bojnopolju imali najmanje 210 000 vojnika. Sa takvom premoći pobjeda saveznika bila je osigurana. Uprkos tome, general Benedek je sa osmim austrijskim korpusom uspješno odbio napad cele pijemontske armije i na desnom krilu izvojevao potpunu pobjedu, mada je njegov korpus imao svega četiri brigade, i možda je iz garnizona Peskera bio ojačan najviše sa još jednom, petom brigadom. Centar, posjednut sa 12 slabih austrijskih brigada, bio je izložen napadu 14 jačih francuskih brigada i bio je odbačen, a levo krilo, 8 brigada — takođe napadnuto snagama 10 jačih francuskih brigada kojima je bila pridodata i brojna francuska konjica i artiljerija — potisnuto je nakon duže borbe. Koncentrisanje austrijske artiljerije na tom krilu, kao i na centru itekako bi bilo na mestu, međutim, Franz Joseph je smatrao da je bolje da 13 baterija (104 topa) rezervne artiljerije ostanu u Valedu ne ispalivši ni jedno zrno! Dakle, nadmoćnost francuske artiljerijske vatre može se objasniti sasvim jednostavno, ona je ostvarena ne zbog prednosti izolovanih cevi topova, već zahvaljujući nemoći i beznadežnoj zbrci u glavi austrijskog cara, koji svoju artiljerijsku rezervu uopšte nije ubacio u boj.

Ali, gde su ostali deseti i jedanaesti korpus? Dok se borba vodila između Jezera Garda i Gvidicola, oni su lutali po ravnici, znatno južnije; kažu da je jedanaesti korpus u daljini video neke neprijateljske jedinice, a desetom se nije ni takva prilika pružila. I onda kada je bitka bila odlučena, oba korpusa ne samo da nisu mogli doći u priliku da ispale i jedan metak, već su se nalazili još uvek toliko daleko, da je Canrobert, koji je trebalo da sprečava taj, Francuzima poznati obilazni manevar, mogao sve svoje jedinice do poslednje divizije da upotrebi protiv austrijske glavnine i odluči bitku na austrijskom levom krilu.

Drugi korpus je u međuvremenu obrazovao front kod Mantove protiv imaginarnog napada jedinica princa Plon-Plon, koji se istog dana sa svojom armijom nalazio i pirovao u Parmii, udaljen 8 dana marša od bojnopolja.

Ovde imamo očit dokaz o tome šta znači kad komandu preuzme nemački nasledni »vojskovođa«. Dva korpusa (50 000 ljudi) besciljno upućena da se šetaju daleko od bojnopolja, treći (20 000 ljudi) da uspostavi front kod Mantove protiv zamišljenog protivnika, a 104 topa beskorisno parkirana kod Valeda, dakle jedna trećina celokupnih oružanih snaga i cela rezerva i artiljerija namerno udaljeni sa bojnopolja, da bi ostale dve trećine bez svrhe bile potisnute od daleko nadmoćnijeg neprijatelja, — takvu očitu glupost može sebi da dozvoli samo jedan nemački »otac naroda«!

Austrijske trupe su se tako vanredno hrabro borile da je savez-

---

Canrobert — 4 brigade angažovane, 2 u rezervi; 4. korpus, Niel — 6 brigada angažovano. Ukupno angažovano 33 brigade, 3 u rezervi. Svi ovi podaci su iz zvaničnog izveštaja Napoleona Malog. Uostalom, mi brojimo samo *pešadiju*.

nicima koji su bili upola nadmoćniji tek uz najveće napore pošlo za rukom da ih potisnu sa dva od tri položaja, ali im ni tolika nadmoćnost nije bila dovoljna ni da izazovu nered kod Austrijanaca, ni da stvore povoljne uslove za gonjenje. Kakav je mogao da bude ishod bitke da su 70 000 vojnika i 104 topa, koje je Franz Joseph ostavio neiskorišćene, zaposeli rezervne položaje između Volte i Pocolenga? Francuzi bi nesumnjivo bili tučeni i time bi se operacije od Minča i Kijeze ponovo prenele na Tičino. Austrijske trupe nisu pobedili saveznici, već glupost i uobraženost sopstvenog cara. Kada austrijski vojnik na predstraži načini i najmanji prestup, on dobija 50 batina. Najmanje što je Franz Joseph mogao da učini jeste da se javi kod generala Heßa da bi dobio svojih potpuno zasluženih 50 batina.

Sad se dakle rat odigrava u četvorougaojku tvrđava, i prvi rezultati uticaja tih tvrđava na manevre saveznika već se počinju pokazivati: *oni moraju da dele svoje snage*. Jedan odred je ostavljen kod mesta Brešia radi osmatranja tirolskih klanaca. Peti francuski korpus (Plon-Plon) postavljen je kod Goitoa prema Mantovi i pojačan je jednom divizijom. Za opsadu Peskera upotrebljen je veliki deo pijemontske armije. Kažu da je Peskera, ranije jedna mala tvrđava, posle 1849. godine nizom forova isturenih u polukrug pretvorena u utvrđeni logor. (Vidi »Revue des deux Mondes«⁽²⁰⁹⁾ od 1. aprila 1859. g.) Ako je to tačno, onda će Pijemontezi imati pune ruke posla, i preostaće im za »operaciju« protiv Verone, koju Louis Bonaparte pompezno najavljuje, samo otprilike jedna divizija i francuska armija oslabljena gubicima kod Solferina (25 brigada koje teško da broje mnogo više od 130 000 ljudi). Ako je Heß sada stvarno preuzeo komandu i dobio neograničena ovlašćenja, on će ubrzo naći priliku da savlada protivnika u nekoliko pojedinačnih bojeva, i time pripremi i jednu veću pobedu. Francuzima dolaze kao pojačanje tri divizije lionske armije i, kako se priča, još jedna divizija pariske armije, ukupno 50 000 - 60 000 ljudi. Austrijancima pristizu šesti korpus iz južnog Tirola, četvrti korpus iz Trsta, a osim toga i svi četvrti poljski bataljoni iz pukova koji se nalaze u Italiji, što znači najmanje 54 bataljona starih vojnika, tako da će se ukupna austrijska pojačanja kretati oko 100 000 vojnika. Ali, ono što je za Austrijance glavno svodi se na to da se ravnoteža na bojnopolju neće uspostaviti toliko putem dovlačenja svežih snaga, koliko putem jedinstvenog i razumnog komandovanja, a to se može ostvariti samo ako se odstrani samovoljni Franz Joseph i Heß u potpunosti preuzme komandu.

Naslov originala:

Die Schlacht von Solferino

Prvi put objavljeno u listu

«Das Volk» br. 10 od 9. jula 1859.

Karl Marx

Erfurtovština u 1859. godini^[210]

Reakcija ostvaruje program revolucije. Na ovoj prividnoj protivrečnosti počiva snaga napoleonizma, koji još i danas u sebi vidi zasupnika revolucije od 1789. godine; na njoj se zasniva uspeh Schwarzenbergove politike u Austriji, koja je nejasne sanjarije iz 1848. godine o jedinstvu umela da sažme u jasnu i pozitivnu formu; na njoj se zasniva i avet parlamentarne reforme Nemačkog saveza, koji sada — na prusku inicijativu — kruži Malom Nemačkom i sa građanima Jacobusom Venedeyem i Zaisom izvodi lakrdijaške sablasne igre na grobovima revolucije od 1848. godine. Naravno, ovaj revolucionarni program u rukama reakcije pretvara se u satiru na revolucionarna stremjenja i na taj način postaje smrtonosno oružje u rukama nepomirljivog neprijatelja. Reakcija ispunjava zahteve revolucije taman tako kao što i Louis Bonaparte ispunjava zahteve italijanske nacionalne partije. Tragikomično je u ovim procesima to što siroti grešnici, koji treba da budu obešeni zbog sopstvenih fraza i gluposti, iz sve snage izvikuju »bravo!«, dok im dželat stavlja konopac oko vrata i besomučnim aplauzom pozdravljaju svoje vlastito pogubljenje.

Kao što su 1848. godine poznati martovski zahtevi^[211] — koje je formulisala partija što se tada nazivala »revolucionarnom« i čije je rasturanje bilo vrlo vešto organizovano — kružili od jedne skupštine do druge, od jednog bučnog mesta do drugog, tako i sada jedan »Proglas«^[212] trijumfalno obilazi srednju i južnu Nemačku, i, po svemu sudeći, treba da bude regentov »mot d'ordre«¹ za »narodni pokret« u korist oružanog posredovanja, koji odgovara njegovoj želji. Ovaj regentov program, koji nosi vrlo karakteristično ime »nasavski proglas«², pošto je prethodno prihvaćen od nasavskih otaca domovine, na čelu sa našim starim prijateljem gospodinom Zaisom, proklamuje:

¹ lozinka — ² Igra reči: nascauisch — nasavski od reči Nassauer koja znači i muštaš, čankoliz.

«U sadašnjem ratu ne bi trebalo Austriju prepustiti samu sebi, pošto taj rat može da ugrozi nemačke interese. Naprotiv, Nemačka je dužna» (pozvana — kako bi se izrazio gospodin von Schleinitz) «da od Austrije zahteva reformu, a naročito obezbeđenje takvog stanja u Italiji koje odgovara opravdanim zahtevima vremena. Vojničko i političko rukovođenje u predstojećoj borbi moralo bi se preneti na Prusku. Ali time još neće (!) biti udovoljeno trajnoj potrebi za jednom snažnom saveznom vladom; nemačkom narodu se više ne može uskraćivati kako preuređenje nemačke centralne vlasti, sa jedne strane, tako ni sastavljanje ustava, na drugoj strani, ustava koji bi dobio svoj završetak» (vrh — kako se izražavao gospodin von Gagern) «u nemačkom narodnom predstavnstvu.»

Ovaj nasavski proglas, nazvan takode i »deklaracija«, već su prihvatili konstitucionalistički i demokratski prvaci Darmštata, Frankfurturta, Virtemberga (u ovom poslednjem su ga potpisali u harmoničnoj konfuziji Reyscher, Schott, Vischer, Duvernoy, Ziegler itd.) a »liberalna« štampa jugozapadne Nemačke, Franačke i Tiringije propoveda ga kao čudotvorno jevanđelje koje će spasiti Nemačku, iz korena iščupati francusku carevinu, povratiti poslaničku dnevnicu gospodinu Venedeyju i učvrstiti politički značaj građaninu Zaisu.

Sušтина stvari je dakle u ovome: malim lukavstvom, sračunatim na potpunu otupelost nemačkog čifte koji je podetinjio, pruska pozvanost računa da od savezne skupštine izmami viteški osvojene i tako skupo plaćene lovorike sa Broncela!^[93] Moramo priznati da imamo vrlo malo poštovanja prema onome ko smatra da je pozvan da — umesto da javno išamara gospodu iz Ešenhajmerove ulice^[213] (što bi rado hteo ali se ne usuđuje) — vređa ih na taj način što im sa sigurnog odstojanja prebacuje zbog gospode Schotta, Zaisa i Reyschera. Ako berlinska državna mudrost ne poznaje neko drugo sredstvo za »spas Nemačke«, osim da iz druge ruke kupuje zaostavštinu pokojnog gospodina von Radowitza i njegovih nesrećnih Gotljana,^[187] onda neka sklopi mir pod bilo kojim uslovima i neka se bez otpora podvrgne francusko-pruskoj diktaturi, pošto nema pojma o ozbiljnosti borbe koja je otpočeta kampanjom za oslobođenje Italije.

To da još uvek ima patriotskih prvaka čije duhovno siromaštvo nalazi potpuni izraz u jednom »nasavskom proglassu« i koji žive u ugodnoj iluziji da će lošim podražavanjem igre nemačkog parlamenta iz 1848. godine moći izazvati pojavu narodnog pokreta, koji bi bio dovoljno jak da povede borbu protiv ujedinjenog despotizma Rusije i Francuske — to samo dokazuje koliko H. Heine ima pravo kad kaže da je »pravo bezumlje isto toliko retko koliko i prava mudrost«.

Bezumlje autorâ »nasavskog proglassa« je skroz-naskroz neistinito, lažno i kukavičko; ono predstavlja masku harlekina koju ova gospoda sama sebi stavljaju da bi ostavila utisak neuračunljivih maloumnika, jer se i sami stide svoje plačljive nemoći i neaktivnosti i misle da će moći da izbegnu odgovornost na taj način što će pod maskom bednika apelovati na sažaljenje javnosti.

»Preuređena centralna vlast« sa »narodnim predstavništvom« — krasno oružje protiv izbezumljenog bonapartizma i u očajanje nateranog carizma, prinuđenog da se na nemačkom tlu bori za svoju egzistenciju koja mu je ugrožena u sopstvenoj zemlji! Mislio sam da smo 1848 - 1849. godine dovoljno iskusili i jednog i drugog da bi došli do saznanja da je mrtav svaki narodni pokret koji svoju revolucionarnu snagu gubi na konstituisanje narodnog predstavništva.

Naslov originala:

Die Erfurterei im Jahre 1859.

Prvi put objavljeno u listu

»Das Volk« br. 10 od 9. jula 1859.

Karl Marx

Šta je Italija dobila?

Italijanski rat je završen. Isto tako naglo i neočekivano kao što su ga Austrijanci otpočeli, Napoleon ga je završio.^[214] Iako kratkotrajan, ipak je bio skup. Za nekoliko nedelja u ovom ratu je bilo ne samo herojskih podviga, invazija i protivinvazija, marševa, pobeda i poraza, već i gubitaka u ljudstvu i novcu kakvih ima u mnogim ratovima koji znatno duže traju. Neki njegovi rezultati potpuno su poznati. Austrija je izgubila u teritoriji, njen ugled u pogledu vojničke hrabrosti mnogo je pretrepeo i njen ponos je duboko povređen. Ipak, plašimo se da, ako je uopšte odatle izvukla neke pouke, one su pre vojne nego političke prirode. Ako se Austrija oseti pobuđenom da kao posledicu rata izvrši bilo kakve promene, to će pre biti promene u obuci, disciplini i naoružanju, nego u njenom političkom sistemu ili metodima vladanja. Mogućno je da se uverila u efikasnost izolovanih topova. Mogućno je takođe da će uvesti u svoju vojsku neku vrstu francuskih zuava. To je mnogo verovatnije nego neke bitne promene u načinu uprave u italijanskim provincijama koje su joj još ostale.

Austrija je, bar zasada, izgubila i ono tutorstvo nad Italijom na kome je insistirala uprkos opomenama i žalbama Sardinije i time dala povod za prošli rat. Ali, iako je Austrija sada primorana da napusti ovo mesto, čini se da ono, ipak, nije ostalo upražnjeno. Veoma je značajna činjenica da je o italijanskim pitanjima odlučeno u jednom kratkom razgovoru između careva Francuske i Austrije, dva stranca, svaki na čelu jedne strane armije. Sem toga, prilikom ovog dogovora nije sačuvan čak ni privid fiktivnog savetovanja sa stranama koje su bile predmet pregovora, već se, čak i bez njihovog znanja, njima trgovalo i raspolagalo. Dve armije s one strane Alpa susreću se i bore u ravnici Lombardije. Posle šestonedeljne borbe inostrani vlastodršci tih inostranih armija sastaju se da regulišu pitanja Italije, a na savetovanje ne pozivaju ni jednog jedinog Italijana. Kralj Sardinije, koji je, s vojnog stanovišta, bio postavljen na položaj kakvog francuskog generala, izgleda da nije ni uzeo više učešća niti imao više prava glasa prilikom konačnog sporazuma nego da je stvarno posredi kakav francuski general.

Sardinijske optužbe protiv Austrije, tako oštro izražene, ne sastoje se samo u tome što Austrija pretenduje na opšti nadzor nad italijanskim stvarima, već i u tome što ona podržava sve postojeće zloupotrebe, što se njena politika sastoji u tome da stvari ostanu po starom, da se meša u unutrašnju upravu svog italijanskog suseda, i što polaže pravo na to da silom oružja uguši svaki pokušaj stanovništva ove zemlje za promenom ili poboljšanjem političkih prilika. Da li će se sada, u novim uslovima više nego u starim izići u susret osećanjima i željama Italijana ili pravu na revoluciju čiji je zaštitnik bila Sardinija? Italijanska kneževstva južno od Poa, čija je ponuda za pomoć u toku rata bila prihvaćena, treba u znak zahvalnosti, po ugovoru o miru, da vrate svoje proterane knezove. Ni u jednom delu Italije ne čuje se više optužbi na zloupotrebu uprave nego u oblastima crkvene države. Ove zloupotrebe i njihova podsticanja i podrška, od strane Austrije stalno se ističu kao jedna od najgorih, ako ne i najgora crta dosadašnjeg stanja u Italiji. Mada je Austrija bila prisiljena da napusti svoj oružani protektorat nad legatima Papske države, nesrećni stanovnici ove oblasti ništa nisu dobili ovom promenom. Francuska podržava svetovnu vlast Svete stolice u istoj meri u kojoj je to činila Austrija; i pošto italijanske patriote smatraju da su zloupotrebe rimske vlade nerazdvojne od njenog crkvenog karaktera, nema nikakvog izgleda na nadu za poboljšanje. Francuska, koja sada zauzima položaj jedinog zaštitnika pape, u stvari se javlja više odgovornom za sva nedela rimske vlade nego što je to ikad bila Austrija.

Što se tiče italijanske konfederacije, koja čini jedan deo nove konvencije, treba napomenuti ovo: Ova konfederacija biće ili politička stvarnost, koja poseduje određeni deo sile i uticaj, ili, u drugom slučaju, čista obmana. Ako bude ovo drugo, ujedinjenje, oslobođenje i razvoj Italije time ništa neće dobiti. Bude li ona stvarnost, šta se može očekivati s obzirom na elemente iz kojih se sastoji? Austrija (koja u konfederaciji zastupa provinciju ili Venecijansko kraljevstvo), papa i napuljski kralj, koje povezuju despotski interesi, lako će odneti pobjedu nad Sardinijom, čak i ako bi ostale manje države sa njom stupile u savez. Austrija čak može da koristi ovu novu polaznu tačku da bi sebi osigurala kontrolu nad drugim italijanskim državama, koja se može braniti isto tako malo kao i ona na koje je ona ranije polagala pravo na osnovu specijalnih ugovora sa njima.

Naslov originala:
What Has Italy Gained?

Napisano oko 12. jula 1859.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»
br. 5697 od 2. jula 1859.
kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Mir

Sudeći po izveštajima koje smo dobili brodom »Evropa« čini se da je italijanska konfederacija, koju je Napoleon III najavio kao jednu od osnova za mir sa Franz Josephom, nešto krajnje neodređeno i neizvesno. Dosada je to samo jedna zamisao sa kojom se Austrija saglasila, ali koja se još mora poslati italijanskim vladama na razmatranje. Izgleda da Sardinija, čiji kralj, uzgred budi rečeno, očigledno nije ni pozvan na savetovanje pri zaključivanju mira, ne bi htela da prihvati ovu ideju, mada kralj mora da čini ono što mu se naredi. U međuvremenu se pronela vest da je papa¹, koji je predložen za počasnog predsednika ove federacije, pisao Louis-Napoleonu, kako bi on voleo da dobije zaštitu katoličkih država — što bi bila prilično sumnjiva zaštita u ovom momentu, kada se zna da bi ga trebalo zaštititi baš protiv Francuske. Što se tiče nedavno proteranih vladara Toskane, Modene i Parme², njih treba očevidno ponovo vratiti na njihove prestole; pod takvim okolnostima oni će, bez sumnje, biti spremni da pristupe svakoj konfederaciji koja im bude nametnuta. Ipak, o kralju Napulja, sada jedinom nezavisnom vladaru u Italiji, baš ništa ne čujemo, pa nije isključeno da će on to odbiti. Zato je, dakle, još pitanje da li će uopšte biti federacije, i još jedno važnije pitanje, a to je, koju će ona formu imati ako do nje ipak bude trebalo da dođe.

Jedno važno pitanje sada je postalo izvesno: Austrija je zadržala sve četiri tvrđave, a reka Minčo je zapadna granica njene teritorije. Time ona još uvek drži ključeve severne Italije u svojim rukama i može iskoristiti svaku pogodnu priliku da povрати ono što je sada morala ustupiti. Sama ova činjenica pokazuje koliko je u potpunosti neosnovano Napoleonovo tvrđenje da je on u principu postigao svoj cilj u proterivanju Austrije iz Italije. U stvari, bez preterivanja može se reći da, ako je Napoleon pobedio Austriju na bojnopolju, njega je Austrija javno potukla pri zaključenju mira. Austrija se odrekla

---

¹ Pije IX — ² Leopold II, Franz V i Louise de Bourbon.

samo onog što joj je stvarno oduzeto. Francuska je izdatkom od oko stotinu miliona dolara i životima skoro pedeset hiljada svojih sinova platila kontrolu nad Sardinijom, veliku slavu svojih vojnika i glas zaista srećnog i unekoliko uspešnog generala za svog cara. Za cara je to mnogo, ali za Francusku, koja je podnela tolike ljudske žrtve i materijalne izdatke, to je malo; zato nikoga ne iznenaduje što u Parizu vlada nezadovoljstvo.

Kao razlog za ovako iznenađan završetak rata Napoleon je naveo to da je rat počeo uzimati razmere koje ne bi bile u interesu Francuske. Drugim rečima, on je pokazao težnju ka revolucionarnom ratu sa mogućnošću pobune u Rimu i ustanka u Mađarskoj. Vrlo je neobična činjenica da je sâm Napoleon neposredno pred bitku kod Solferina pozvao u svoj štab Kossutha i na njega stvarno izvršio pritisak da preduzme revolucionarnu diverziju u korist saveznika. Pre ove bitke on se, dakle, nije plašio opasnosti, ali ga je strah obuzeo posle bitke. Da okolnosti menjanju stvarno stanje nije ništa novo, ali se to može primeniti na sadašnju situaciju. Izlišno je navoditi dalje dokaze da je ovaj čovek samoživ i bezobziran i da je on za svoje lične ambicije prolio krv pedeset hiljada ljudi, kao i da je spreman da se sada odrekne svih principa u ime kojih ih je vodio na bojno polje.

Jedan od prvih rezultata sadašnjeg uređenja jeste prinudno povlačenje Cavourove vlade u Sardiniji. Mada grof Cavour, jedan od najpametnijih ljudi u Italiji, sa zaključivanjem mira nije imao apsolutno nikakve veze, on ipak nije mogao da izdrži nezadovoljstvo i razočaranje javnosti u Italiji. Verovatno će morati da prođe dosta vremena dok on ponovo dode na vlast. A proći će dosta vremena dok i sâm Louis-Napoleon ne bude mogao ponovo da uveri sentimentalne ljude i entuzijaste da opet u njemu vide borca za slobodu. Italijani će ga sada više mrzeti nego sve druge predstavnike tiranije i izdajstva; i ne treba da nas iznenadi, ako bodeži italijanskih atentatora ponovo pokušaju da oduzmu život čoveku koji je, uprkos svojim obećanjima i tvrdnjama da će izvojevati Italiji nezavisnost, ostavio Austriju da sedi Italiji na vratu skoro isto toliko koliko i ranije.

Naslov originala:

The Peace

Napisano 15. jula 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5698 od 28. jula 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Mir u Vilafranki

Ako je rat koji je Louis-Napoleon otpočeo pod izgovorom oslobodenja Italije, izazvao opštu pometnju mišljenja, izmenu položaja i opšte prostituisanje ljudi i stvari, kakvom nema ravna u evropskoj istoriji, mir u Vilafranki⁽²¹⁴⁾ je skinuo te kobne čini. Šta god da se moglo reći o lukavosti Louis-Napoleona, ovaj mir je uništio njegov prestiž i otudio ga od francuskog naroda i francuske vojske, a njegov glavni cilj je bio da ih veže za svoju dinastiju. Ako toj vojsci kaže da je mir zaključio iz straha kako od Pruske tako i od četvorougla austrijskih tvrđava, on joj govori nešto što kod nje može izazvati samo antipatiju. I ako ovom narodu, u kome je svaki čovek rođeni revolucionar, priča da je na svom pobedonosnom putu bio zadržan samo činjenicom da bi na daljem putu morao imati revoluciju za svog saveznika, može biti siguran da će ga taj narod gledati sa većim nepoverenjem i većim prezirom, nego bauka kojim želi da ih zaplaši. U celoj današnjoj Evropi niko nije pretrpeo takav krah kakav je pretrpeo Louis-Napoleon svojim italijanskim ratom. Obmana se otkrila u Vilafranki. Berzanski špekulanti likuju, razotkriveni demagozi su zapanjeni, obmanuti Italijani drhte od besa, »posredničke sile«¹ jadno izgledaju, a Britanci i Amerikanci, koji su verovali u demokratsku misiju Louis-a Bonaparte, skrivaju svoj sram beznačajnim protestima i oštroumnim izjavama; a pokazalo se da su u pravu bili jedino oni koji su se usudili da se suprotstave bujici samoobmana, izloživši se opasnosti da budu nabedeni da se drže austrofilski.

Razmotrimo prvo na koji je način zaključen mir. Sastaju se dva cara: Franz Joseph predaje Napoleonu Lombardiju, koji je poklanja Vittorio Emanueleu. Vittorio Emanuele, iako očevidno glavna ličnost rata, uopšte nije pozvan na mirovnu konferenciju. Oba saugovorača odbijaju sa prezrenjem pomisao da bar reda radi čuju i mišljenje te ljudske robe kojom tu javno trguju. Franz Joseph raspolaže svojom imovinom, a Napoleon III takođe. Da se radilo o prenosu vlasništva neke imovine, moralo bi biti prisutno pravno lice i obavezno bi bilo

ispunjenje nekih zakonskih formalnosti. Međutim, ničeg sličnog nije bilo pri promeni vlasništva nad tri miliona ljudi. Nije tražena saglasnost čak ni od Vittorio Emanuela koji na kraju dobija posed. Toliko poniženje bilo je suviše veliko za jednog ministra, te je Cavour podneo ostavku. Razume se, za anektiranu zemlju kralj može reći ono što je rekao rimski car kada mu je stigao novac za porez: *Non olet*¹. Verovatno da za njega ona nije mirisala na uvredu.

Ovo što se dogodilo očevidno se može rečnikom »idéés napoléoniennes«⁽¹⁹⁹⁾ nazvati »vaspostavljanje nacionalnosti«. Pa i bečki kongres⁽¹⁰⁰⁾ se može, ako se njegove odluke uporede sa transakcijama u Vilafranki, osumnjičiti za neposredno revolucionarne osnove i simpatije prema narodima. Uspostavljanje italijanske nacionalnosti namerno je izvrgnuto ruglu sporazumom koji velikim slovima oglašava da Italija, pošto nije učestvovala u ratu protiv Austrije, nema pravo glasa pri zaključenju mira sa njom. Garibaldi sa svojim gorštacima, ustanci u Toskani, Parmi, Modeni i u Romanji⁽¹⁶³⁾, Vittorio Emanuele sa svojom zemljom u koju je izvršena invazija, upropašćenim finansijama i svojom desetkovanom armijom, — sve se to ne računa. To je bio rat. To je bio rat između Habsburga i Bonaparte. To nije bio italijanski rat. Vittorio Emanuele ne može uživati čak ni slavu potčinjenog saveznika; on nije bio zaraćena strana u ovom ratu, već samo instrument, pa je stoga isključen iz svih prava koja po međunarodnom ratnom pravu pripadaju svakoj ratujućoj sili, ma koliko ona bila mala. Njemu se ne ukazuje ni čast koja je bila ukazana nemačkim medijatiziranim kneževima pri zaključenju mira 1815. godine.⁽²¹⁵⁾ On je skromni, siromašni rođak, kome je dozvoljeno da čutke pokupi mrvice koje padnu sa stola bogatog i moćnog rođaka.

Ako sada pređemo na sadržinu — mislimo na zvaničnu sadržinu — ugovora u Vilafranki, videćemo da je njegova sadržina potpuno u skladu sa načinom na koji je on zaključen. Lombardija se predaje Pijemontu, dakle, isti predlog samo pod povoljnijim uslovima i bez ikakvih opterećenja, kakav je predlagala Austrija još 1848. godine Carlu Albertu i lordu Palmerstonu.⁽²¹⁶⁾ U to vreme nije nijedna inostrana sila bila uspela da se nametne italijanskom pokretu. Teritoriju je trebalo ustupiti Sardiniji a ne Francuskoj, a Venecija je imala takođe da se odvoji od austrijskih oblasti i da se formira kao nezavisna italijanska država na čelu, ne sa austrijskim carem, već sa austrijskim nadvojvodom. Ove uslove tada je prezrivo odbio velikodušni Palmerston i nazvao ih nedovoljnim za okončanje italijanskog rata za nezavisnost. Ta ista Lombardija predaje se sada kao francuski poklon dinastiji Savoja, dok će Venecija sa četvorougloj tvrđava uključujući i tvrđave na reci Minčo, ostati u kandžama Austrije.

Nezavisnost Italije pretvorila se u zavisnost Lombardije od Pijemonta a Pijemonta od Francuske. Austrijski ponos može biti pogođen

¹ Ne smrdi (Reči cara Vespazijana za novac prispeo od poreza na mokrenje.)

odvajanjem Lombardije, ali je njena stvarna moć pre uvećana napuštanjem oblasti koja je apsorbovala deo njenih vojnih snaga, a da nije mogla biti branjena protiv neprijateljske invazije niti sama podnositi troškove izdržavanja. Novčana sredstva, koja su beskorisno angažovana u Lombardiji, mogu se na nekom drugom mestu korisno upotrebiti. Austrija zadržava dominantan vojni položaj sa kojeg može u pogodnom trenutku da izvrši prepad na svog slabog suseda. Pijemont nije ništa dobio osim otvorene granice i oblasti sa nemirnim, nezadovoljnim i nepouzdanim podanicima, čime je, u stvarnosti, samo uvećao svoje slabosti. U isto vreme, izgubio je svako pravo da zastupa prava Italije. Zaključio je dinastičku nagodbu, ali je napustio svoju nacionalnu misiju. Od nezavisne države Sardinija je postala država koju tolerišu, koja, da bi se odbranila od neprijatelja sa istoka, mora da puži pred svojim pokroviteljem na zapadu.

Ali, to još nije sve. Prema odredbama ugovora, Italija treba, po ugledu na Nemački savez^[30], da obrazuje italijansku konfederaciju pod počasnim predscdnštvom pape¹. U sprovođenju ove napoleonske ideje pojavile su se izvesne teškoće i ostaje da se sačeka kako će Napoleon III savladati prepreke stavljene na put njegovom hobiju. Jer, kako god ta stvar izgledala, nema nikakve sumnje da je jedna takva federacija sa papom na čelu njegov hobi. Obaranje papske moći u Rimu bilo je oduvek *conditio sine qua non*² italijanskog oslobođenja. Machiavelli je još davno u svojoj *Florentinskoj istoriji* uvideo da je u papskoj vladavini izvor italijanskog uniženja. Sada treba, po mišljenju Louis-Napoleona, na mesto oslobođenja Romanje, celu Italiju potčiniti nominalnoj vladavini pape. I ako bi ikad došlo do federacije, papska tiara biće samo amblem austrijske vladavine. Čemu je težila Austrija svojim privatnim ugovorima sa Napuljom, Rimom, Toskanom, Parmom i Modenom? Konfederaciji italijanskih država pod austrijskim vođstvom. Ugovor u Vilafranki sa italijanskom konfederacijom u kojoj će papa, Austrija i ponovo ustoličeni kneževi (ako je njihovo ponovno ustoličenje uopšte moguće) činiti jednu stranu, a Pijemont drugu, — to prevazilazi najsmelije nade Austrije. Od 1815. godine ona teži da osnuje konfederaciju italijanskih kneževa protiv Pijemonta. Sada ima mogućnost da potčini sâm Pijemont. Ima mogućnost da uništi životnu snagu ove male države u konfederaciji na čijem će čelu nominalno biti papa, koji je ekskomunicirao Sardiniju^[217] i čiji će stvarni vođa biti nepomirljivi neprijatelj Sardinije. Na taj način, Italija ne bi bila oslobođena, već Pijemont potčinjen. Pijemont treba da u odnosu na Austriju igra ulogu Pruske, ali on nema tih sredstava, koja su omogućila Pruskoj da parališe svog takmaca u Nemačkom bundestagu.^[131] Francuska, opet, može sebi laskati da je u odnosu na Italiju zauzela položaj kakav ima Rusija prema Nemačkom savezu, ali s tom razlikom što ruski uticaj u Nemačkoj počiva na ravnoteži

¹ Pija IX — ² neizostavan uslov

između Habsburga i Hohenzollerna. Jedini način na koji Pijemont može ponovo dobiti prestiž jasno je ukazao Pijemontu njegov pokrovitelj. U svojoj proklamaciji svojim vojnicima Louis-Napoleon kaže:

»Prisajedinjenje Lombardije Pijemontu donosi nama« (porodici Bonaparte) »moćnog saveznika koji će nam biti zahvalan za svoju nezavisnost.«⁽²¹⁸⁾

Na taj način, on je izjavio da se nezavisni Pijemont pretvorio u napoleonsko namesništvo. Da bi se oslobodio ovog unižavajućeg položaja, Vittorio Emanuelu nedostaju sredstva. On može da apeluje samo na Italiju, čije je poverenje izneverio, ili na Austriju, čijim je plenom hranjen. Ipak, moguće je da se umeša italijanska revolucija, koja bi izmenila izgled celog poluostrva, pa bi se opet pojavili Mazzini i republikanci.

Naslov originala:

The Treaty of Villafranca

Napisano 19. jula 1859.

Prvi put objavljeno u

»New-York Daily Tribune«

br. 5704 od 4. avgusta 1859.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Italijanski rat

Osvrt

I

»Tajni general« je hitno poslao svoju gardu u Pariz, da bi na njenom čelu izvršio svoj trijumfalni ulazak, a zatim da bi na trgu Karusel ispred njega prodefilovale njegove pobedonosne trupe. A sad ćemo se još jednom zadržati na pregledu glavnih vojnih događaja, da bi se osvetlila stvarna zasluga Napoleonovog majmuna.^[219]

Grof Buol je 19. aprila učinio detinjastu nesmotrenost kad je saopštio engleskom poslaniku¹ da će 23. aprila dati Pijemontezima trodnevni rok, i da će po isteku toga roka otpočeti rat i trupe stupiti na neprijateljsku teritoriju. Iako je Buol znao da Malmesbury nije Palmerston, on je, ipak, zaboravio da se upravo približavaju sveopšti izbori i da su ograničeni torijevci, iz straha da ih mogu proglasiti pristalicama Austrijanaca, u stvari, protiv svoje volje postali bonapartisti. Dvadesetog aprila je engleska vlada to saopštenje hitno stavila do znanja gospodinu Bonaparti, te je *odmah posle toga počela koncentracija francuskih trupa* i izdato naređenje o formiranju četvrtih bataljona od otpuštenih vojnika. Dvadeset trećeg aprila — uoči većine engleskih izbora — Austrijanci stvarno podnose ultimatum. Derby i Malmesbury žure da taj postupak proglašaju »zločinom« protiv koga na najenergičniji način protestuju. Bonaparte naređuje svojim trupama da pređu pijemontsku granicu pre nego što istekne rok ultimatum; 26. aprila Francuzi ulaze u Savoju i Đenovu. Međutim, Austrijanci, zadržani protestima i pretnjama torijevske vlade, gube još dva dana i ulaze u Pijemont tek 29. umesto 27. aprila.

Na taj način, »tajni general« je za svih devet dana do ulaska Austrijanaca imao podatke o njihovim namerama i, blagodareći izdaji engleskog ministarstva, toliko je iskoristio tu okolnost da je za tri dana pretekao Austrijance. Ali »tajni general« je imao saveznike ne samo u engleskom ministarstvu, već i u komandi austrijske vojske.

¹ lordu Augustusu Loftusu

Svako je s puno osnova očekivao da će glavnu komandu nad italijanskom armijom preuzeti Heß. Umesto njega komandu je dobio Gyulay, potpuno nesposoban, ograničen i neodlučan čovek, koji se u toku 1848. i 1849. godine nikada nije sreo sa neprijateljem. Heß je čovek buržoaskog porekla, koji ne uživa naklonost reakcionarne i jezuitima naklonjene plemićke klike, koja čini kamarilu Franza Josepha. Trijumvirat Grünne — Thun — Bach podbadao je slabog Franza Josepha protiv starog stratega; Franz Joseph je zajedno sa Grünne-om razradio veoma čudnovat operacijski plan koji je Heß oštro kritikovao. Na taj način je glupi Gyulay, plemićkog porekla, ostao glavni komandant, i njegov operacijski plan — upad u Pijemont — bio je prihvaćen. A Heß je savetovao da se treba strogo držati odbrane i izbegavati bitku sve do Minča. Austrijska vojska, koja je uz to bila zadržana jakim kišama, pojavila se na Pou i Seziji tek 3. ili 4. maja, i, naravno, tada je bilo već sasvim kasno da se usudi da napadne Torino ili jednu od pijemontskih tvrđava. Francuzi su bili koncentrisani u većem broju na gornjem Pou; to je nesposobnom Gyulayu poslužilo kao dobrodošao izgovor za neaktivnost. Da bi potpuno dokazao svoju nemoć, on je naredio da se preduzme pojačano izvidanje prema Montebelu. Boj koji je izazvan tim izvidanjem časno je vodilo 13 austrijskih protiv 16 francuskih bataljona, dok se na bojištu nisu pojavile 2. i 3. divizija korpusa Baraguay d'Hilliers-a, posle čega su Austrijanci odstupili, postigavši svoj cilj. Ali kako posle tog izviđanja nije usledila nikakva delatnost Austrijanaca, to je bio dokaz da čitav taj poduhvat apsolutno nije morao ni da se preduzima.

Međutim, »tajni general« je morao da čeka vojni materijal i svoju konjicu, a verovatno je provodio vreme i u izučavanju svoga omiljenog Bülowa. Pošto su dobili iscrpne podatke o rasporedu i snagama Austrijanaca, Francuzi su lako mogli skicirati plan za napad. Uopšte, postoje samo tri načina napada: bilo neposredno na front, radi proboja centra, bilo obilaskom desnog ili levog krila. »Tajni general« je odlučio da obide desno neprijateljsko krilo. Austrijanci su se rasporedili na dugačkoj liniji od Bijeje do Pavije, pošto su prethodno bez smetnji opustošili čitavu teritoriju između Sezije i Dora Balteje. Dvadeset prvog maja Pijemontezi napadaju liniju Sezije i u toku nekoliko dana vode slabe borbe između Kazale i Verćelija, dok Garibaldi, provlačeći se sa svojim alpskim strelcima do samog Jezera Mađore, ulazi u Varezoto i prodire do Komaska i Brijance. Gyulay ostavlja svoje snage razbacane kao što su bile i ranije, čak šalje jedan od svojih šest armijskih korpusa (deveti) na južnu obalu Poa. Do 29. maja pripreme su, najzad, toliko daleko odmakle da je bilo moguće početi napad. Bojevi kod Palestra i Vincalja, u kojima je učestvovao veći deo Pijemontske armije protiv jednog dela 7. armijskog (Zobelovog) korpusa, otvorili su put saveznicima ka Novari, koju je Gyulay napustio bez otpora. Tamo su odmah upućeni Pijemontezi, zatim 2, 3, i 4. francuski armijski korpusi i garda, a za njima

je išao 1. korpus. Obilaženje desnog austrijskog krila bilo je završeno, otvoren je put koji vodi neposredno za Milano.

Na taj način, armije su zauzele upravo onakav isti raspored pri kome je Radetzky odneo pobjedu kod Novare 1849. godine. Saveznici su se kretali ka Tičinu dugim kolonama duž nekoliko paralelnih puteva. Kretanje se moglo vršiti samo polako. Gyulay je, čak i po odbitku izdvojenog 9. korpusa, imao pri ruci pet armijskih korpusa. Čim je napad Pijemonteza dobio ozbiljan karakter, a to se dogodilo 29. i 30. maja, Gyulay je morao da prikupi svoje trupe. Beznačajno je gde bi se ta koncentracija izvela, jer neprijatelj obično ne prolazi pored 140 000 do 150 000 ljudi prikupljenih na jednom mestu. A, pored toga, zadatak se nije sastojao u pasivnoj odbrani, već u tome da se na vreme nanese udar neprijatelju. Da je 31. maja i 1. juna prikupio svoje snage između Mortare, Garlaska i Videvana, Gyulay bi, s jedne strane, za vreme obilaska njegovog desnog boka kod Novare, mogao sâm izvršiti udar u neprijateljski bok, razdvojiti na dva dela njegove marševske kolone, jedan njihov deo potisnuti ka Alpima i ovladati putem koji vodi za Torino, a, s druge strane, ako bi neprijatelj prešao Po nizvodno od Pavije, još uvek bi mogao blagovremeno stići da mu prepreči put ka Milanu.

Koncentracija trupa je stvarno bila otpočela. Ali pre no što je ona bila završena, Gyulay je zauzimanjem Novare bio doveden u zabludu. Ta, neprijatelj se nalazio bliže Milanu nego on! No, to je baš i bilo poželjno; sada je bio i nastupio momenat za nanošenje udara u pravo vreme, jer bi neprijatelj bio prinuđen da se bori pod najnepovoljnijim uslovima. Ali je Gyulay, ma koliko da je bio lično hrabar, moralno bio kukavica.

Umesto da brzo krene napred, on je odstupio, da bi pomoću usiljenih marševa opisao luk oko neprijatelja i ponovo mu kod Madente pregradio put koji vodi pravo za Milano. Trupe su počele pokret 2. juna, a štab je bio premešten u Rozate, u Lombardiji. Trećeg dana u pola šest ujutru tamo je stigao maršal Heß. On je od Gyulajja zatražio objašnjenje za počinjenu neoprostivu grešku i odmah naredio da se trupe zadrže, pošto je smatrao da se preostale trupe još uvek mogu povesti u pravcu Novare. Čitava dva armijska korpusa, 2. i 7, već su se nalazila na lombardijskoj teritoriji i išla su iz Videvana ka Abiategrasu. Pošto je dobio naređenje da se zaustavi baš u momentu kada je prelazio preko mosta u Videvanu, 3. korpus se vratio nazad i zauzeo položaj na pijemontskoj obali. Osmi korpus je prošao Bereguardo, a 5. Paviju. Deveti korpus se nalazio još isviše daleko, van operacijske zone.

Kada je Heß tačno proučio raspored trupa, našao je da se već ne može računati na pravac ka Novari i da je sada ostao samo madentski pravac. U 10 časova pre podne bile su poslate zapovesti kolonama da produže kretanje ka Madenti.

Gyulay svaljuje krivicu za izgubljenu bitku kod Madente na ovo

Hešovo mešanje i na gubitak četiri i po časa do kojeg je došlo zbog zaustavljanja kolona. Koliko je taj izgovor neosnovan vidi se iz sledećih činjenica: Most u Videvanu udaljen je od Madente 10 engleskih milja, tj. na odstojanju jednog kratkog dnevnog marša. Drugi i sedmi korpus su već *bili* u *Lombardiji* kada je do njih stigla zapovest da se zaustave. Prema tome, oni su morali preći prosečno najviše 7 do 8 milja. Bez obzira na to, samo je jedna divizija 7. korpusa došla do Korbete i tri brigade 2. korpusa do Madente. Druga divizija 7. korpusa do 3. maja nije stigla dalje od Kasteleta, kod Abiategrasa; a izgleda da se 3. korpus, koji je najkasnije u 11 časova pre podne dobio naređenje da krene na marš od mosta u Videvanu i koji je, prema tome, imao još dobar deo dana pred sobom, nalazio na odstojanju 5 do 6 engleskih milja od Abiategrasa, jer se tek sledećeg dana oko 4 časa po podne pojavio kod Robeka (na 3 milje pozadi Abiategrasa). Očevidno je da je na putevima dolazilo do nagomilavanja kolona, što je zbog slabog reda u kolonama usporavalo njihov marš. Ako je korpusu potrebno 24 časa da bi prešao 8 do 10 milja, onda 4 do 5 časova više, zbilja, ne igraju nikakvu ulogu. Osmi korpus, koji je upućen preko Beregvarda i Binaska, morao je da vrši tako veliki obilazak, da se na vreme ne bi mogao pojaviti na bojištu čak i da je iskoristio ta četiri i po izgubljena časa. Peti korpus, koji je prišao iz Pavije, blagodareći dvama *zaista forsiranim marševima*, stupio je u bitku 4. juna uveče samo sa jednom brigadom.^[220] Ono što je izgubio u vremenu, dobio je blagodareći intenzivnom kretanju. Na taj način, pokušaj da se na Heša baci odgovornost za razbacanost trupa apsolutno nema nikakvog osnova.

Prema tome, strategijska predigra bitke kod Madente sadrži u sebi, prvo, nesumnjivu grešku koju je učinio sam Louis Bonaparte, time što je izvršio bočni marš u zoni neprijateljskog dejstva, i, drugo, grešku Gyulajja, koji je, umesto da prikupljenim snagama napadne dugačke neprijateljske marševske kolone, potpuno rasparčao svoje snage, usled rdavo zamišljenog protivmanevra i odstupanja, i poveo svoje trupe u borbu umorne i izgladnele. Takva je bila prva faza rata. O drugoj fazi govorićemo u sledećem broju.

II

Ostavili smo našeg »stvarnog tajnog« Napoleona na bojištu kod Madente. Gyulay mu je učinio najveću uslugu koju general može da učini svome protivniku: on je dovodio svoje trupe tako rasute da su se one za vreme bitke pojavile u nesavrnjeno manjem broju, pa čak ni uveče nije imao sve svoje trupe na raspolaganju. Prvi i drugi korpus odstupili su ka Milanu, 8. je išao iz Binaska, 5. iz Abiategrasa, a 9. korpus je bio odveden u šetnju daleko niz reku Po. Tu je i stvorena situacija za istinskog vojskovođu; da bi se izvojevala *stvarna*

pobeda i prinudile kompletne jedinice sa zastavama i artiljerijom na predaju oružja, trebalo je samo da se mnogobrojne sveže trupe, koje su stigle u toku noći, uklone među razjedinjene austrijske kolone! Tako je dejstvovao obični Napoleon kod Montenote i Mile-sima,^[49] kod Abensberga i Regensburga.^[58] Ali tako nije postupio »uzvišeni« Napoleon. On je iznad takvog grubog empirizma. On je od svoga Bülowa naučio da je ekscentrično odstupanje najpogodnije. Na taj način, on je potpuno usvojio »majstorski« plan Gyulayjevog odstupanja i, umesto da krene na Austrijance, poslao je telegram u Pariz: trupe se odmaraju i reorganizuju. On je i bez toga bio ubeden da svet neće biti toliko neučtiv da njegove neumešne vežbe kod Madente ne nazove »krupnom pobedom«!

Uvaženi Gyulay, koji je već jednom s velikim uspehom pokušao da izvrši manevar koji se sastojao u tome da lično obide neprijatelja, izvršio je taj eksperiment još jedanput, i to ovoga puta u velikom okviru. On je poslao svoju armiju da prvo ide na jugoistok ka Pou, zatim u trima kolonama po tri paralelna puta duž Poa do Pjadene na Oljiju, a zatim opet da skrenu na sever u pravcu Kastiljona. Pri tome on nimalo nije žurio. Put do Kastiljona, kojim je morao da ide, iznosio je oko 120 engleskih milja, prema tome, deset običnih ili osam ubrzanih dnevnih marševa. Dakle, 14. ili u najboljem slučaju 15. maja, one je mogao zauzeti položaj kod Kastiljona, a u stvarnosti se tek 19. maja značajniji deo snaga našao na visovima južno od Jezera Garde. Međutim, na poverenje se odgovara poverenjem. Ako su se Austrijanci polako kretali, to je »uzvišeni« Napoleon dokazao da ih je i u tome nadmašio. Obični Napoleon bi požurio da usiljenim maršem krene svoje trupe ka Kastiljonu, direktnim kraćim putem, kraćim od 100 engleskih milja, da bi *pre* Austrijanaca izbio na položaj južno od Jezera Garde, na Minčo, i, po mogućnosti, ponovo udario po boku marševskih kolona Austrijanaca. Tako nije postupio »usavršeni« Napoleon. Njegova je parola: »Uvek napred, ne žureći«.^[221] Njemu je bilo potrebno vreme od 5. do 22. maja da bi prikupio svoje trupe na Kijezi, tj. 17 dana za 100 milja puta ili dva bedna časa kretanja dnevno!

Takve su bile te ogromne patnje koje su morale podneti francuske kolone i koje su korespondentima engleskih novina ulivale takvo ushićenje zbog izdržljivosti i nesalomljive veselosti francuskih pionupious.¹ Samo je jedanput bio učinjen pokušaj da se povede borba prethodnica. Radilo se o tome da se istera jedna austrijska divizija (Bergerova) iz Melenjana. Jedna brigada držala je grad, druga je bila već pozadi reke Lambro, da bi štitila odstupanje prve, i skoro nije ni učestvovala u borbi. Baš ovde je naš »tajni general« i dokazao da on, ako treba, zna i napoleonovsku strategiju: sve snage na presudnu tačku! Baš zato je on i poslao dva kompletna armijska korpusa, tj.

¹ pešaka

deset brigada protiv ove jedne brigade. Austrijska (Rodenova) brigada je 3 do 4 časa zadržavala napad šest francuskih brigada i, negonjena od neprijatelja, odstupila preko reke Lambro tek kada je izgubila više od jedne trećine svoga brojnog stanja; prisustvo druge (Boérove) brigade bilo je dovoljno da bi se izdržala ogromna nadmoćnost francuskih snaga. Vidimo da su Francuzi vodili rat sa izvanrednom korektnošću.

U Kastiljonu se na sceni pojavio drugi heroj — Franz Joseph austrijski. Dva dostojna protivnika! Jedan se zalagao da se rasprostrani mišljenje kako je on najpametnija glava svih vremena, a drugi je voleo da se predstavlja vitezom. Jedan se nikako ne može odreći toga da postane najveći vojskovođa svoga doba zato što je pozvan da parodira originalnog Napoleona; ta, on je sobom u rat poneo originalan pehar i druge relikvije pravog Napoleona. Drugi heroj mora ukrasiti pobedom svoje zastave, pošto je on rođeni »vrhovni komandant« svoje vojske! Prikadnije se nije moglo prikazati na bojištu epigonstvo koje je cvetalo u periodima između revolucija XIX veka.

Franz Joseph je počeo svoju karijeru vrhovnog komandanta time što je svojim trupama najpre naredio da zauzmu položaj južno od Jezera Garde, da bi ih odmah zatim odveo pozadi Minča. Međutim, jedva da su trupe odstupile iza Minča, a on ih ponovo šalje napred u ofanzivu. Sličan manevar morao je iznenaditi čak i usavršenog Napoleona, a njegov bilten je bio dovoljno učtiv da to otvoreno prizna. Pošto se baš tog istog dana Napoleon takođe kretao sa svojom vojskom ka Minču, to je na taj način i došlo do sudara obe vojske, tj. do bitke kod Solferina. Uzdržaćemo se da ovde još jedanput opišujemo pojedinosti ove bitke, pošto smo to već učinili u jednom od prošlih brojeva ovog lista¹, tim pre što je austrijski zvanični izveštaj o ovoj bici namerno načinjen konfuznim da bi se prikrile čudesne greške »rođenog vojskovođe«. Ali iz njega se sa sigurnošću može utvrditi to da su za gubitak bitke uglavnom krivi Franz Joseph i njegova kamarila. Prvo, Heša su namerno i sistematski držali u drugom planu. Drugo, Franz Joseph se gurao na Hešovo mesto. Treće, pod uticajem kamarile na važnim komandnim dužnostima bila je ostavljena masa nesposobnih ljudi, u čiju se ličnu hrabrost često moglo sumnjati. Blagodareći tim okolnostima i bez obzira na prvobitni plan, na dan bitke je nastala takva pometnja da nije bilo ni govora o nekom komandovanju, o koordinaciji pokreta, o redosledu i doslednosti manevara. Čini se da je velika zbrka vladala naročito u centru. Tri armijska korpusa (1, 5. i 7), koji su se tu nalazili, vršili su tako suprotna i međusobno nepovezana kretanja da su u odlučujućem trenutku uvek gubili jedan drugoga, dok su inače čitavo vreme toliko smetali jedan drugome da iz austrijskog izveštaja jasno izlazi jedan — ali zato potpuno pouzdan — zaključak: da je bitka bila izgubljena ne toliko zbog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 214—216.

brojne slabosti koliko blagodareći sramno slabom rukovodstvu. Nijedan korpus nije na vreme ukazao pomoć drugom korpusu; rezerve su bile svuda, samo ne tamo gde su bile potrebne; tako su jedan za drugim pali Solferino, San Kasijano i Kavrijana, dok su oni svi zajedno, pri upornoj i veštoj odbrani, sami po sebi predstavljali nepristupačan položaj. Ovako je Solferino, ta važna tačka, bio izgubljen već u dva časa, pa je sa Solferinom bila izgubljena i bitka; Solferino je pao blagodareći koncentričnom napadu, koji je bilo moguće razbiti samo protivnapadom, ali ovoga upravo nije ni bilo; posle Solferina pala su druga sela, blagodareći isto tako koncentričnim napadima kojima je bila protivstavljena nedovoljna i pasivna odbrana. Uprkos svemu tome, Austrijanci su imali sveže trupe, pošto se iz austrijskih lista gubitaka vidi da su, od 25 linijskih pukova koji su učestvovali u borbi, osam pukova (Roßbachov, nadvojvode Josepha, Hartmannov, Mecklenburgov, Heßov, Grüberov, Wernhardtov i Wimpfenov), tj. jedna trećina, izgubili manje od po 200 ljudi na puk, što pokazuje da su oni uzeli *neznatno učešće* u bici. A tri od navedenih osam pukova, isto kao i pogranični gradiški puk, nisu izgubili više od 100 ljudi na puk, a od lovaca većina bataljona (pet) izgubila je manje od 70 ljudi na bataljon. Pošto je desno krilo (Benedekov 8. korpus), zbog znatne nadmoćnosti neprijateljskih snaga na tom krilu, bilo prinuđeno da uvede u borbu zaista sve svoje trupe, to znači da su svi ovi navedeni pukovi i bataljoni, koji su samo *neznatno učestvovali* u bici, pripadali centru i levom krilu, a od njih se dobar deo morao nalaziti na centru. To pokazuje koliko je ovde bilo rdavo rukovođenje. Uostalom, to se objašnjava sasvim prosto. Ovde se lično nalazio Franz Joseph sa svojom državnom kamarilom. Prema tome, ovde se sve moralo i odigravati zbrkano, bez ikakvog plana. Trinaest baterija rezervne artiljerije nije opalilo nijedan metak! Čini se da je i na levom krilu takode vladalo slično odsustvo rukovođenja, naročito kod konjice, koja, budući pod komandom starih plašljivaca, nije bila upotrebljena. Gde god se pojavljivao austrijski konjički puk, tamo se francuska konjica povlačila; međutim, od osam pukova samo je jedan — husarski puk — kompletno krenuo u napad, a dva dragonska i jedan ulanski puk učestvovali su samo *neznatno*. Pruski husari su izgubili 110, a oba dragonska puka zajedno 96 ljudi; gubici sicilijanskih ulana nisu poznati, a ostala četiri puka izgubila su samo 23 čoveka! Artiljerija je ukupno izgubila samo 180 ljudi.

Ovi brojevi, bolje nego sve drugo, dokazuju nepouzdanje i neodlučnost sa kojima su austrijski generali, od cara do komandanta korpusa, vodili svoje trupe protiv neprijatelja. Ako se k tome doda još brojna nadmoćnost i moralni polet koji su Francuzi dobili zahvaljujući svojim nedavnim uspesima, onda će biti jasno zašto Austrijanci nisu mogli pobediti. Benedek je bio jedini komandant korpusa koji se nije dao zaplašiti. On je potpuno samostalno komandovao desnim krilom, te Franz Joseph nije imao vremena da se meša. Zbog

toga je valjano potukao Pijemonteze, bez obzira na njihovu dvostruku brojnu nadmoćnost.

Uzvišeni Napoleon nije bio baš takav početnik u rukovodenju ratom kakav je bio Franz Joseph. On je još kod Madente zaslužio svoje mamuze i iz iskustva je znao kako treba da se ponaša na bojištu. On je pustio na volju starom Vaillant-u da proračuna dužinu linije fronta koju je trebalo zauzeti, odakle je samo po sebi proizašlo raspoređivanje pojedinih korpusa; posle toga je mirne savesti dopustio komandantima korpusa da dalje sami napreduju, pošto je mogao biti siguran u to da oni umeju da komanduju svojim korpusima. A on sam je otišao tamo gde je trebalo da se šepuri da bi privukao na sebe pažnju u narednom subotnjem broju pariskog »Illustration«⁽²²²⁾; otuda je on izdavao veoma melodramatična, ali beznačajna sitna naređenja.

III

Pre mnogo godina, u Diseldorfskoj akademiji bio je jedan ruski umetnik koji je kasnije zbog lenjosti i nesposobnosti bio poslat u Sibir. Taj siromah je strašno bio zaljubljen u svoga cara Nikolaja i imao je običaj da sa ushićenjem priča: »Car je veliki čovek! Car može sve! Car može i da slika. Ali on nema vremena za slikanje; car kupuje pejzaže i na njima crta vojnike. Car je veliki! Bog je veliki, ali je car još mlad!«

Uzvišeni Napoleon se slaže sa Nikolajem u tome da pejzaži postoje samo radi toga da bi se na njima crtali vojnici. Ali pošto nema vremena čak ni da crta vojnike na pejzažima, on se zadovoljava time da *pozira* za slike. Il pose¹. Madenta, Solferino i čitava Italija predstavljaju za njega samo dodatke za oživljavanje slike, samo izgovor da bi ponovo u »Illustration« i u »Illustrated London News«⁽²²³⁾ istakao svoju interesantnu figuru u melodramatičnoj pozi. A pošto se to može učiniti uz pomoć male sume novca, to mu je i polazilo za rukom. On je kazao Milancima:

»Ako i postoje ljudi koji ne shvataju svoj vek« (vek reklame i blefa), »ja ne pripadam njima.«⁽²²⁴⁾ Stari Napoleon je bio veliki, a usavršeni Napoleon više nije mlad!

A baš to shvatanje da on već nije mlad navelo ga je na ideju da je, može biti, već došlo vreme da se sklopi mir. Sve ono što je mogao da postigne jedino succès d'estime², on je već bio postigao. »U četiri boja i dve bitke«, uz gubitak više od 50 000 ljudi samo u bojevima, ne računajući bolesne, on je osvojio prednji deo zemlje, sve do austrijskih tvrđava, tj. oblast za koju je sama Austrija, podižući utvr-

¹ On pozira. — ² pomoću reputacije

denja na Minču, dala na znanje čitavom svetu da je neće ozbiljno braniti protiv nadmoćnih neprijateljskih snaga, a ovoga puta je ta oblast ipak bila branjena samo radi toga da se naljuti maršal Heß. Via sacra¹, kojim je dosad »uzvišeni« Napoleon vodio svoju vojsku s takvim klasičnim hvalisanjem i takvim sumnjivim uspehom, odjedanput se našao preprečen. S one strane prepreke je ležala obećana zemlja, koju nije bilo suđeno da vidi sadašnja »Italijanska armija« nego, možda, tek njeni unuci, a možda ni oni. Rivoli i Arkole nisu bili u programu. Verona i Mantova trebalo je da kažu svoju reč, a Ham je bio jedina tvrđava u koju je uzvišeni Napoleon dosada ušao sa svojom vojnom pratnjom, i bio sasvim zadovoljan što ju je mogao napustiti bez ikakvih vojnih počasti.^[225] Vidni uspesi su ionako isпали pauvre²; istina, on je imao *grandes batailles*³, ali u to da je imao i *grandes victoires*⁴ nije poverovala čak ni telegrafska žica. Rat oko utvrđenih logora protiv staroga Heßa, rat s promenljivom srećom i sve manjim izgledima, rat koji zahteva ozbiljne napore, *pravi rat* — to nije bilo za Napoleona, toga heroja Port Sen-Martena^[226] i pozorišta Estli.^[203] K tome treba dodati još i to da bi jedan njegov korak napred izazvao rat na Rajni, a tada bi nastale takve teškoće koje bi odjednom učinile kraj herojskim grimasama i melodramatičnim poses plastiques⁵. Ali uzvišeni Napoleon nije ljubitelj takvih stvari, zato je zaključio mir ne ostvarivši program.

Kada je rat počeo, naš uzvišeni Napoleon se odmah setio italijanskih pohoda običnog Napoleona, via sacra Montenota, Dega, Milesima, Montebela, Marenga, Lodija, Kastiljona, Rivolija i Arkole.^[227] Uporedimo kopiju s originalom.^[228]

Obični Napoleon je primio komandu nad 30 000 polugladnih, bosih i pocepanih vojnika u ono vreme kada je Francuska, sa poremećenim finansijama i bez mogućnosti da dobije zajam, morala ne samo da izdržava dve armije u Alpima, već i dve armije u Nemačkoj. Sardinija i druge italijanske države nisu bile s njim, već protiv njega. Vojska koja je stajala nasuprot njemu bila je i po broju i po organizaciji nadmoćnija od njegove. I, bez obzira na to, on je preduzeo ofanzivu, naneo Austrijancima i Pijemontezima šest udara koji su jedan za drugim brzo usledili, pri čemu je svaki put umeo da održi brojnu nadmoćnost na svojoj strani, prinudio Pijemont na mir, prešao Po, forsirao Adu kod Lodija i opseo Mantovu. Prvu armiju Austrijanaca koja je pritekla u pomoć razbio je kod Lonata i Kastiljona, a prilikom njenog drugog nastupanja prinudio ju je svojim smelim manevrom da se zatvori u tvrđavu. Drugu armiju koja je pritekla u pomoć zaustavio je kod Arkole i držao je pod udarom dva meseca dok se ona, dobivši pojačanja, nije ponovo krenula napred, da bi se podmetnula Napoleonu da je razbije kod Rivolija. On je

¹ Sveti put; ovde: put pobede — ² bedni — ³ velike bitke — ⁴ velikih pobeda — ⁵ plastičnim pozama

zatim prinudio Mantovu na predaju, a južnoitalijanske kneževe na mir i kroz Julijske Alpe prodro do podnožja Semeringa, gde je postigao mir.

Tako je dejstvovao obični Napoleon. A kako je postupio uzvišeni? On nalazi gotovo najbolju i najjaču vojsku koju je Francuska ikada imala i takvo finansijsko stanje koje mu je bar dozvoljavalo da zajmovima lako pokrije ratne izdatke. On ima na raspolaganju šest meseci da se u uslovima punoga mira pripremi za rat. On na svojoj strani ima Sardiniju sa jakim tvrđavama i odličnom brojno jakom vojskom. On vlada Rimom; srednja Italija samo čeka od njega signal da bi ustala i prisajedinila mu se. Njegova se operacijska osnovica ne nalazi u Primorskim Alpima, već na srednjem Pou, u Alesandriji i Kazali. Tamo gde je njegov prethodnik imao planinske staze, on ima železničke pruge. A šta on radi? On baca u Italiju pet toliko brojno jakih armijskih korpusa da zajedno sa Sardincima uvek brojno znatno nadmašuje Austrijance, i to toliko da još može izdvojiti šesti korpus, da bi njim ojačao turističku armiju svoga rodaka za vojnu šetnju. Bez obzira na sve železničke pruge, njemu je bio potreban čitav mesec da bi prikupio svoje trupe. Najzad, on nastupa. Gyulajeva nesposobnost mu je dobro došla, jer njoj ima da zahvali što se bitka kod Madente, u kojoj niko nije pobedio, pretvorila u pobedu blagodareći slučajnim strategijskim uslovima obe vojske posle bitke — uslovima za čiji je nastanak uzvišeni Napoleon savršeno nevin, a odgovoran jedino Gyulay. Umesto da goni Austrijance, Napoleon im iz blagodarnosti dozvoljava da se povuku. Kod Solferina Franz Joseph ga skoro *primorava* da pobjedi, pa ipak, bez obzira na to, rezultat jedva da je nešto bolji od onoga kod Madente. Sada nastaje takva situacija u kojoj bi običan Napoleon pokazao sve svoje sposobnosti; rat se odigrava na takvom zemljištu na kome se može učiniti nešto značajno i dobija takve razmere pri kojima silno častoljublje može naći svoje zadovoljenje. Na mestu gde tek i počinje via sacra običnog Napoleona, gde se tek pruža grandiozna perspektiva, na tom mestu — *uzvišeni Napoleon moli za mir!*

Naslov originala:

Der italienische Krieg • Rückschau

Prvi put objavljeno u listu

«Das Volk» br. 12 od 23. jula 1859.

Karl Marx

Potvrđena istina

U svojoj knjizi o italijanskom ratu 1796. i 1797. godine Clausewitz je primetio na jednom mestu da rat u osnovi nije toliko teatralna predstava koliko su to mnogi ljudi skloni da veruju, i da pobeđe i porazi, posmatrani sa naučne tačke gledišta, pružaju sasvim drukčiju sliku od one u glavama političkih brbljivaca.^[229] Poznavanje ove istine omogućuje nam da ravnodušno podnosimo burne ispade gneva koje s vremena na vreme naše ocene vojnih događaja poslednjeg rata izazivaju kod raznih žustrih, mada malo inteligentnih bonapartističkih listova ove zemlje, kako na francuskom tako i na engleskom jeziku. Sada imamo to zadovoljstvo da su naše ocene ovih događaja mnogo ranije nego što se očekivalo potvrdili odlučnim učešćem u borbi — Franz Joseph i Louis-Napoleon.

Ostavimo po strani detalje ovih pitanja. U čemu je suština naše kritike? S jedne strane, austrijske poraze nismo pripisivali nekim očitim genijalnostima saveznika, kao ni poslovičnoj efikasnosti izolovanih topova, niti izmišljenom izdajstvu mađarskih pukova, ili mnogo cenjenoj hrabrosti francuskih vojnika, već isključivo strategijskim greškama austrijskih generala, koje su Franz Joseph i njegovi savetnici postavili na mesta takvih ljudi kao što je general Heß. Blagodareći ovoj pogrešnoj strategiji, neprijatelju su ne samo svuda suprotstavljene brojne slabije snage, već su čak i raspoložive trupe na bojnopolju raspoređivane na najbesmisleniji način! S druge strane, austrijska armija je čak i pod takvim uslovima pružila jak otpor; obe vojske su se sa skoro jednakim uspehom borile u bitkama uprkos nejednakom odnosu suprotstavljenih snaga; grube strategijske greške Francuza i njihovi neoprostivi propusti u gonjenju neprijatelja umanjili su vrednost pobeđe i skoro ih lišili njenih plodova — što nam je sve opravdalo našu tvrdnju da bi stanje zaraćenih strana verovatno bilo obrnuto, da je vrhovno komandovanje u austrijskoj vojsci bilo u sposobnijim rukama. Kao drugu i najvažniju tačku isticali smo još pre izbivanja rata to da će u trenutku kad Austrijanci budu prešli iz ofanzive u defanzivu rat biti podeljen na dva dela — na melodramski,

koji će se voditi u Lombardiji, i na ozbiljan rat, koji će početi iza linije Minčo, unutar strašne mreže od četiri tvrđave. Sve pobeđe Francuza, rekli smo, uopšte nemaju nikakvog značaja ako se uporede sa onim iskusejima kojima treba još da cdole na položaju za čije je zauzimanje prvo Napoleonu trebalo devet meseci, iako su u njegovo vreme Verona, Lenjago i Peskera bili beznačajni u vojnom pogledu, tako da je jedino Mantova morala da izdrži svu težinu napada. Kako sada vidimo iz bečkih novina, general Heß, koji je, razume se, bolje od nas poznao *status quo* austrijske ratne veštine, predlagao je u početku rata da se ne upada u Pijemont, već da se mnogo ranije napusti Lombardija i da se borba primi tek iza reke Minčo. Poslušajmo sada šta navode Franz Joseph i Louis Bonaparte u svoje opravdanje — jedan, zato što je izgubio deo jedne provincije; drugi, zato što je izmenio svoj plan dejstva sa početka rata.

U pogledu vođenja rata, Franz Joseph ističe dve činjenice, u čemu mu »Moniteur« ne protivreči. U svojoj armijskoj zapovesti on kaže da je protiv austrijskih snaga uvek stajao brojno nadmoćniji neprijatelj. »Moniteur« se ne usuđuje da pobije ovo tvrđenje, pošto, precizno gledano, glavnu krivicu pripisuje samom austrijskom caru. Bilo kako bilo, mi ubrajamo sebi u zaslugu to što smo iz protivrečnih izveštaja »vlastitih dopisnika«, iz francuskih laži i austrijskih preterivanja izvlačili pravo stanje stvari i sa malim i netačnim pomoćnim izvorima, koji su nam stajali na raspolaganju, uspjeli da odnos snaga zaraćenih strana pravilno predstavimo u našem kritičkom razmatranju pojedinih bitaka od Montebela do Solferina. Franz Joseph pridaje veliki značaj jednoj drugoj činjenici, koja sigurno vrlo čudno zvuči izvesnoj vrsti novinskih piskarala. Doslovno donosimo njegovu izjavu:

«Isto tako je neoboriva činjenica da je naš neprijatelj, uprkos najvećim naporima i korišćenju veoma bogatih pomoćnih izvora, odavno pripremljenih za ovaj planirani udar, uspeo, i to po cenu ogromnih žrtava, da postigne samo izvesne prednosti, a nikakvu odlučnu pobeđu, dok je austrijska vojska, još neoslabljene snage i morala, uspela da održi položaj, čije joj držanje daje mogućnost da od neprijatelja preotme zadobijene prednosti.»⁽²³⁰⁾

Ali, Franz Joseph se u svom manifestu nije usuđio da prizna da su on i njegova kamarila upropastili ceo rat, namećući vodstvu svoje čudi i postavljajući besmislene prepreke sposobnim generalima iz naroda. Ipak, taj greh je javno priznat sada, ako ne rečima, ono bar delima. General Heß, čiji saveti za sve vreme rata nisu prihvaćani, i kome nije dat položaj koji odgovara njegovoj prošlosti, starosti, pa čak i mestu na austrijskoj ranglisti, sada je unapređen u čin feldmaršala. Na njega je sada preneti vrhovna komanda nad austrijskim oružanim snagama u Italiji, a Franz Joseph je pri povratku u Beč prvo demonstrativno posetio suprugu starog generala. Jednom reči, celo sadašnje držanje habsburškog autokrate prema čoveku koji je

svojim plebejskim poreklom, svojim slobodarskim sklonostima, svojom grubom spoljašnošću i svojim vojničkim darom povredio pretenzije aristokratskih krugova u Šenbrunu, označava priznanje, unižavajuće za ljude svih staleža, a najviše za nasledne vlastodršce, ljudskih sudbina.

Pogledajmo sada akt suprotan austrijskom manifestu, odnosno odbrambeni govor Bonaparte. Deli li on glupu iluziju svojih poklonika da je dobio odlučujuće bitke? Veruje li da su u budućnosti isključene potpune izmene položaja? Veruje li da je dostignut odlučujući moment i da je za konačnu pobjedu potrebno samo još istrajati? Baš naprotiv! On priznaje da se melodramski deo borbe okončao, da će se izgled rata neizbežno izmeniti, da ga očekuju protivudari, da se nije uplašio samo od preteće revolucije, već i od sile »utvrđenog neprijatelja na frontu iza velikih tvrđava«. On pred sobom ništa drugo nije video »sem dugotrajnog i besciljnog rata«. Evo njegovih reči:

»Dospevši do zidina Verone, borba je morala neizostavno da uzme drugi vid, kako u vojničkom tako i u političkom pogledu. Primoran da neprijatelja, koji se ukopao iza velikih tvrđava, sa bokovima zaštićenim neutralnim teritorijama koje ga okružuju, napadam s fronta, i da vodim dug i besciljan rat, našao sam se nasuprot naoružane Evrope, spremne da osporava naše uspehe ili da nam pogorša neuspehe.«⁽²³¹⁾

Drugim rečima, Louis-Napoleon nije zaključio mir samo iz straha od Pruske, Nemačke i revolucije, već i zato što se uplašio četiri velike tvrđave. Za opsadu Verone njemu bi trebalo, kako se iznosi u nekom poluslužbenom članku u »Indépendance Belge«, pojačanje od oko 60 000 ljudi, koje on ne bi mogao da izvuče iz Francuske i da tamo istovremeno ostavi neophodne snage za severnu armiju pod komandom Pélistier-a. I kada bi izišao na kraj sa Veronom, trebalo bi savladati još i Lenjago i Mantovu. Ukratko, Napoleon III i Franz Joseph potvrđuju posle rata u potpunosti ono što smo mi govorili pre i za vreme rata, kako u pogledu vojnih izvora obe zemlje, tako i o karakteru ove kampanje. Citirali smo oba ova dokaza, pošto oni predstavljaju nepristrasne braniocce zdravog ljudskog razuma i istorijske istine protiv bujice bezumnog preterivanja i glupog zaslepljivanja, koje je za poslednja dva meseca uzelo takve razmere kakve je, izgleda, inače teško dostići.

Naslov originala: *Truth testified*

Napisano 22. jula 1859.

Prvi put objavljeno u

»New-York Daily Tribune«

br. 5704 od 4. avgusta 1859, kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Invazija!

Od svih dogmi licemerne politike naših dana nijedna nije prouzrokovala više nesreće od one: »Da bi sebi obezbedio mir moraš se spremati za rat«. Ova velika istina, koja se odlikuje poglavito time što sadrži jednu veliku laž, predstavlja bojni poklič koji je celu Evropu pozvao na oružje i stvorio takav fanatizam u najamničkim vojskama, da se svako zaključivanje mira smatra za novu objavu rata i kao takvo i koristi. Dok su se, tako, zemlje Evrope pretvorile u vojne logore, čiji najamnici gore od želje da jurnu jedni na druge i u čast mira se pokolju, — pred svako novo izbijanje rata postavlja se samo jedno beznačajno pitanje: za koju stranu se opredeliti. Čim diplomatski parlaimentaires¹ na zadovoljavajući način izvrše ovu sporednu procenu uz pomoć one osvedočene: »si vis pacem, para bellum«², počinje jedan od onih ratova civilizacije čije je bezobzirno varvarstvo ravno periodu procvata razbojničkog riterstva, a čije rafinirane perfidnosti pripadaju isključivo najnovijoj eri imperijalističke buržoazije.

U takvim uslovima ne bismo se smeli čuditi ako se opšta sklonost prema varvarstvu pretvori u metod, ako nemoral postane sistem, a bezakonje nađe svoje zakonodavce i pravo jačeg svoje zakonike. Stoga, ako se toliko često vraćamo na »idées napoléoniennes«^[190], to činimo zato što su te besmislene fantazije zarobljenika iz Hama^[225] za modernu lopovsku religiju dobile značaj pet Mojsijevih knjiga i postale otkrivenje za carske ratne i berzanske špekulacije.

Louis-Napoleon je u Hamu izjavio: »Veliki poduhvat, retko uspeva otprije.«^[232]

Uveren u tu istinu, on ume vešto da se povuče u pogodnom trenutku, da bi uskoro zatim uzeo novi zalet, i taj manevar ponavljao sve dotle dok protivnik ne postane neoprezan a sve izdate mots d'ordre³ trivijalne, smešne i baš zato opasne. Ta veština da se okleva

¹ pregovarači — ² »želiš li mir, spremaj se za rat« — ³ parole, lozinke

da bi se zavaralo javno mnjenje, da se povlači, da bi se utoliko nesmetanije napredovalo, jednom rečju, tajna tog: *contre-ordre, désordre*¹, bila je njegov najmoćniji saveznik prilikom izvođenja držav-
nog udara.

Što se tiče napoleonovske ideje o *invaziji u Englesku*, čini se da će on i tu slediti tu istu taktiku. Ove reči, toliko puta opovrgavane, toliko ismejavane i spirane šampanjcem u Kompjenu, i pored svih prividnih poraza koje su pretrpele, neprestano se stavljaju na dnevni red Evrope. Niko ne zna odakle se te reči odjednom pojavljuju, ali svako oseća da i samo njihovo postojanje predstavlja još nesavladanu snagu. Ozbiljni ljudi, kao što su osamdeset četvorogodišnji lord Lyndhurst i Ellenborough, kome sigurno ne nedostaje hrabrost, uplašili su se od tajanstvene snage tih reči. Kad je gola fraza u stanju da ostavi tako snažan utisak na vladu, parlamenat i narod, onda to samo dokazuje koliko se instinktivno oseća i zna da iza te fraze maršira armija od 400 000 ljudi, sa kojom se mora boriti na život i smrt, jer je inače nemoguće osloboditi se tih neprijatnih reči.

Članak lista »Moniteur«, koji, upoređujući budžete engleske i francuske flote, Englesku prikazuje kao odgovornog vinovnika skupog naoružavanja, razdraženi ton uvodnih i zaključnih delova tog dokumenta, napisani perom preuzvišene ruke, zatim, poluzvanični komentar lista »Patrie«, koji sadrži upravo netrpeljive pretnje, a neposredno zatim naredenje da se francuske oružane snage dovedu u mirnodopsko stanje^[233], sve su to tako karakteristični momenti bonapartističke taktike, da se lako može shvatiti najveća ozbiljnost i pažnja koju engleska štampa i javno mnjenje posvećuju pitanju invazije. Kad se Francuska »ne naoružava«, kao što nam je gospodin Walewski, svestan svoje nepriznate naivnosti naglašavao pred izbijanje italijanskog rata, odatle sledi tromesečna oslobodilačka borba; ali kad ona razoružava nenaoružanu armiju, moramo se spremiti za iznenadan udar.

Bez sumnje, nema nijednog drugog poduhvata u koji bi gospodin Bonaparte mogao povesti svoje pretorijanske horde, a koji bi u Francuskoj i na velikom delu evropskog kontinenta bio popularniji nego što je baš ta invazija u Englesku. Kad je Blücher prilikom svoje posete Engleskoj projahao ulicama Londona, nehotice je, u oduševljenju svojstvenom vojniku, uzviknuo: »Bože moj, kakvog li grada za pljačku!« — uzvik čiju će primamljivu snagu znati da ocene carski pretorijanci.^[234] Ali, invazija je bila popularna i kod vladajuće buržoazije i to upravo iz razloga koje »The Times« navodi u prilog očuvanju entente cordiale^[235] kad kaže:

»Radujemo se što je Francuska moćna. Dokle god budemo zajednički delali kao zaštitnici reda i prijatelji civilizacije, njena snaga je i naša snaga i njen prosperitet naša jačina.»

¹ naredenje, protunaredenje, rasulo

Sa flotom od 449 brodova od kojih su 265 ratni parobrodi, sa armijom od 400 000 ljudi koja je u Italiji oprobala ukus krvi i slave, sa testamentom sa Svete Jelene u džepu^[201], i neizostavnom propašću pred sobom, gospodin Bonaparte je upravo onaj čovek koji je sposoban da uloži sve u invaziju. On mora igrati va banque, bilo pre ili posle, ali igrati mora.

Naslov originala:

Invasion!

Prvi put objavljeno u listu

•Das Volke, br. 13 od 30. jula 1859.

Karl Marx

Francusko razoružanje

Najava Napoleona III u listu »Moniteur« da namerava da svoje kopnene i pomorske snage svede na mirnodopsko stanje može biti od malog značaja, ako se imaju u vidu činjenice da je taj isti samodržac neposredno pred izbijanje rata u tom istom listu »Moniteur« svečano objavio da njegove kopnene i pomorske snage od 1856. godine nikada više nisu dovodene u ratno stanje.^[233] Njegova namera da vešto napisanim člankom u svom zvaničnom organu spreči trku u naoružanju engleske mornarice i kopnene vojske, toliko je providna da o njoj ne bi trebalo ni govoriti. Ipak, bila bi velika greška, ako bi se na tu najavu u listu »Moniteur« gledalo kao na običnu prevaru. On je primoran na iskrenost; on jednostavno čini ono što ne može da ne čini.

Posle zaključenja mira u Vilafranki^[214], Louis-Napoleon je stajao pred nužnom neophodnošću da smanji svoje kopnene i pomorske snage na obim koji bi odgovarao mirnodopskom budžetu. Italijanska avantura stajala je Francusku nekih 200 miliona dolara i 60 000 ljudi iz elite njene vojske, a ona je u naknadu za to dobila samo nešto vojničke slave, pa i to sumnjive vrednosti. Povećavati razočaranje zbog nepopularnog mira daljim uzimanjem ratnog poreza, bio bi vrlo opasan pokušaj. Povremeno prelaziti francuske granice i nezadovoljan narod opijati ratnim uspesima, jeste jedan od životnih uslova za opstanak obnovljenog carstva. Igranje uloge spasioca Francuske od opšteg evropskog rata, pošto bi on doveo do ivice jednog takvog rata, jeste drugi životni uslov za opstanak heroja decembra.^[11] Pošto je ratom bila prekinuta trgovina i industrija, mir, zaključen pod bilo kakvim uslovima, čini se ne samo kao blagoslov, već sadržava i draž novog. Dosada, koja već pod monotonom vladavinom zuava i špijuna čini da mir postaje teret, pretvara se u radost kad, kao rezultat rata, dođe do promene scene. Jako osećanje poniženja, koje pritiska dušu francuskog naroda kad se seti kako ga je potčinio jedan beskarakteran, ali ne i nevešt avanturista, privremeno je ublaženo zahvaljujući tome što se vidi da se druge nacije i strani vlastodršci povinuju tom istom višem nasilju — ako ne *de facto*, ono bar prividno. Jako

ograničena proizvodnja dobija sada po zakonu elastičnosti novi zamah; sve odjednom obustavljene poslovne transakcije nastavljaju se sa udvojenim žarom; naglo obustavljene špekulacije dostižu dosad neviđene razmere. Tako mir posle napoleonovskog rata osigurava dinastiji onaj životni rok čije je dobijanje bilo nemoguće bez narušavanja mira. Posle izvesnog vremena prirodno je da će stare pojave razdora naterati u nov rat. Duboko usadene suprotnosti između građanskog društva i *coup d'état* ponovo će oživeti; i čim unutrašnje suprotnosti budu ponovo dostigle određeni stepen intenziteta, moraće se pribeci novom ratu kao jednom primenljivom ventilu sigurnosti. Očevidno je da uslovi pod kojima se »spasilac društva« mora sâm spasavati postaju postepeno sve opasniji. Avantura u Italiji bila je daleko opasnija od one na Krimu. Pri upoređenju sa avanturom na Rajni ili sa još daljom avanturom sa invazijom Engleske, koje su obe, bez sumnje, u mislima Napoleona III i koje njegovi najbezumniji podanici strasno priželjkiju, rat u Italiji može izgledati kao čista dečja igra.

Ipak će morati da prođe izvesno vreme pre nego što dodu na red ove nove avanture. Između krimskog i italijanskog rata bila je pauza od četiri godine; ali nije verovatno da će opet nastupiti jedan tako dug predah dok Louis-Napoleon bude živeo i vladao. Neizbežna prinuda, pomoću koje on održava svoju vlast, nametaće mu se u sve kraćim vremenskim razmacima. Zahtevi vojske, a naročito uniženje naroda, za koje je on krivac, primoraće ga da preduzme sledeći korak. Rat je uslov pod kojim se on drži na prestolu, ali će to biti — pošto je on, konačno, samo falsifikat Bonaparte — zaista uvek samo neplodan rat, koji, otpočet pod lažnim izgovorima, rasipa krv i novac, a njegovim podanicima ne donosi nikakvu korist. Takav je bio krimski rat, takav je bio i ovaj tek okončani rat. Samo pod takvim uslovima Francuska može da uživa tu blagodet da njom vlada ovaj čovek. Ona mora tako reći stalno iznova zavoditi decembarske dane, samo što se mesto krvoprolića prenosi sa pariskih bulevara na lombardijsku niziju ili na poluostrvo Krim, tako da bedni potomci velike revolucije ne moraju da ubijaju svoje zemljake već ljude iz drugih naroda.

Naslov originala:

The French Disarmament

Napisano oko 30. jula 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5711 od 12. avgusta 1859.

kao uvodnik

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Quid pro quo^[236]

I

U jednom spisu o austrijsko-francuskom ratu od 1799. godine, general Clausewitz primećuje da je Austrija tako često doživljavala poraze zbog toga što su njene zamisli kako na strategijskom tako i na taktičkom planu više računale na korišćenje već dobijene bitke, nego na stvarno dobijanje bitke. Obilaženje neprijatelja na oba krila, opkoljavanje, razvlačenje sopstvenih snaga po zabačenim i udaljenim tačkama, sa namerom da se neprijatelju potučenom u mašti preseče svaki izlaz — te i slične mere za korišćenje zamišljene pobeđe predstavljale su svaki put najpraktičnije sredstvo za obezbeđivanje poraza. To što je rečeno za austrijski način vođenja rata, važi i za prusku diplomatiju.

Pruska je, neosporno, težila da s malim proizvodnim troškovima odigra veliku ulogu. Izvestan instinkt joj je predskazao da je za osrednjost nastao pogodan momenat. Francuska, jedna od potpisnica bečkih ugovora, Francuska Louis-Philippe-a je prostim dekretom prekrštena od kraljevine u carstvo^[237], a da se pri tom u Evropi nije pomerio ni jedan jedini granični kamen. Umesto italijanskog rata od 1796. godine i ekspedicije u Egipat^[238], osnivanje lupeške družine od 10. decembra^[198] i kobasičarske parade na Satoriju^[31] bilo je dovoljno da se od 2. decembra^[11] napravi parodija na 18. brimer.^[239] Pruska je znala da iluziju francuskih seljaka o vaskrsavanju stvarnog Napoleona velike sile ne dele u potpunosti. Postojalo je prećutno slaganje u tome da se avanturista koji je želeo da odigra Napoleona u Francuskoj prihvatio opasne uloge i da zato svakog momenta može predstavljati opasnost za zvaničnu Evropu. Francuska je mogla da podnosi to jeftino carstvo samo pod uslovom da Evropa veruje u tu lakrdiju. Stoga je trebalo komedijantu olakšati ulogu i obezbediti mu valjanu klaku u parteru i na galeriji. Ma koliko da su unutarne prilike u Francuskoj bile neizdržive, — i dve godine su, čini se, maksimalno vreme obrtanja rokoko-carevine oko sopstvene ose — ipak

se bivšem zarobljeniku iz Hama^[225] dozvolilo da napravi i jednu avanturu u inostranstvu. Na dnevni red u Evropi došla je parodija na neki član Napoleonovog programa, izvodljiva s one strane francuske granice. Sinu Hortenzije je bilo dozvoljeno da vodi rat, ali samo sa motom Louis-Philippe-a: »La France est assez riche pour payer sa gloire.«¹ Stari pruski kralj², čovek s glavom bez mozga, jednom je rekao da se njegova Pruska razlikuje od Pruske Friedricha Velikog po tome što je ova poslednja stajala u apstraktnoj suprotnosti prema hrišćanstvu, dok je prva prebrodila prolaznu epohu dosadnog prosvetavanja i postigla duboko unutrašnje razumevanje otkrivenja. Tako se i stari Napoleon držao racionalističke predrasude da je rat za Francusku pogodan samo ako druge zemlje plaćaju izdatke a Francuska ubira prihode rata. Njegov melodramatični zastupnik je, naprotiv, došao do dubokog shvatanja da Francuska mora sama plaćati svoju ratnu slavu, da je održavanje njenih starih granica prirodan zakon i da se svi njeni ratovi moraju »lokalizovati«, što znači biti vođeni u ograničenim okvirima, koje Evropa bude odobrila za izvođenje takve uloge. Prema tome, njegovi ratovi su samo periodično puštanje francuske krvi, koje Francuskoj tovari nov državni dug i lišava je jedne od starih armija. Nakon svakog takvog rata nastupaju izvesne nepravilike. Francuska je zle volje, ali Evropa čini sve da belle France³ izbije bube iz glave. Ona igra ulogu Barnuma u odnosu na Dutchfish⁴. Zar mu posle ruskog rata^[41] zvanična Evropa nije pridala sve teatralne atribute arbitra? Zar baron von Seebach nije putovao iz Drezdena u Pariz i iz Pariza u Drezden?^[240] Zar njega nije sačekao trovač Orlov i falsifikator Brunov?^[241] Zar crnogorski knez i Jacobus Venedey nisu verovali u njegovu apsolutnu moć?^[242] Zar mu nije bilo omogućeno da ruske zahteve ispunjava pod firmom verolomstva prema Engleskoj? Zar ruski mir^[208], koji je Palmerston zaključio zbog izdaje na Karsu i nesposobnosti svog sopstvenog generala Williamsa^[243], »Times« nije objavio Bonapartinom izdajom Engleske? Zar nije uživao glas najlukavije glave u Evropi? Zar nije za vreme rata okupirao prestonice, istina ne savremenog, već antičkog sveta^[244], i zar njegovo dobrodušno evakuisanje Dardanela nije ukazivalo na to da postoje neki skriveni planovi? Stari Napoleon se uvek mašao onog što mu je najbliže. Prividna rezignacija Napoleona u novom izdanju ukazuje na makijavelističku nedokučivost. On je potiskivao ono što je dobro samo zato što je težio boljem. I, konačno, zar pariski mirovni ugovor nije krunisan sa »Avis« Evrope pripadnicima antibonapartističke štampe Belgije, džinovske države?^[245]

Međutim, dve godine u toku kojih je pseudonapoleonska Fran-

¹ »Francuska je dovoljno bogata da plati svoju slavu« — ² Friedrich Wilhelm III — ³ lepoj Francuskoj — ⁴ doslovno: holandsku ribu; ovde: holandskog grubijana

cuska automatski normalno rotirala istekle su. Zvanični predstavnici Evrope došli su do uverenja da su učinili dovoljno da taj čovek postane velik. Bilo mu je dozvoljeno da prati Engleze prilikom plovidbe u Kinu^[246], i da, po nalogu Rusa, postavi pukovnika Cuzu da upravlja Dunavskim kneževinama.^[112] Ali, čim bi pokušao da pređe osetljivu granicu između junaka i Pikelheringa^[247] koji igra junaka, Louis-Napoleonu bi podrugljivo naredili da se vrati u granice koje su mu postavljene. Njegove intrige protiv Sjedinjenih Država Severne Amerike, njegov pokušaj obnavljanja trgovine robljem^[120], njegove melodramatične pretnje Engleskoj, njegove antiruske demonstracije u vezi sa Sueckim kanalom, na koje je bio prinuđen po nalogu Rusa, da bi se pred Džonom Bulom opravdala Palmerstonova opozicija prema tom projektu, koja je koristila Rusima, — sve to je propalo. Dozvolili su mu da se samo prema maloj Portugaliji pokaže kao veličina, da bi se reljefno prikazalo da je on mali u odnosu sa velikim silama. Čak je i Belgija bila počela da se učvršćuje, a Švajcarska da deklamuje svog Vilhelma Tela.^[248] Zvanične sile Evrope bile su očito suočene sa onim što je astronome u ranijim epohama toliko puta dovodilo u zabludu, — sa pogrešnim proračunom vremena rotacije.

Za to vreme su dve godine automatskog rotiranja lesser Empire¹ bile istekle. Za vreme prve rotacije — 1852. do 1854 — došlo je do bešumnog raspadanja, koje se moglo osetiti po mirisu ali ne i čuti. Ruski rat je bio njen safety valve². Drukčije su stvari stajale za vreme druge rotacije za vreme od 1856. do 1858. godine. Pseudo-Bonapartu je unutrašnji razvitak Francuske odbacio do momenta državnog udara. Orsinijeve granate^[246] su prasnule. Nesrećni ljubavnik mis Coutts morao je da abdicira u korist svojih generala. Francuska, centar nečuvenih zbivanja, izdijeljena je, po španskom običaju, na pet glavnih kapetaniija^[249], a ova operacija je izvođena pod zvezdom Eugénie, obolele od nadutosti trbuha. Uspostavljanjem namesništva, vlast je, u stvari, prenetu sa imperatorskog Kvazimoda na Pélissier-a, tog orleanističkog stručnjaka za pečenje Arapa na vatri.^[250] Ali, obnovljeni teror nije više nikom uterivao strah u kosti. Umesto da uliva strah, holandski sinovac bitke kod Austerlica^[14] ispaao je groteskna figura. N'est pas monstre qui veut³. Montalembert je mogao u Parizu da igra Hampdena^[251], a Proudhon je u Briselu jednim acte additionnel^[252] proklamovao luj-filipizam. Ustanak u Šalonu^[253] je dokaz da je i sama armija gledala na restauraciju imperije kao na neku pantomimu, čija se završna scena bliži.

Louis Bonaparte je ponovno dospelo do sudbonosne tačke kad je zvaničnu Evropu trebalo ubediti da se opasnost od revolucije može odstraniti samo paradijom na neki novi član starog napoleonovskog

¹ sićušnog carstva — ² sigurnosni ventil — ³ Ne može svako biti čudovište (Hugo, *Napoléon le petit*).

programa. Parodija je počela onde gde je Napoleon završio, pohodom na Rusiju. Zašto je ne nastaviti onim čime je Napoleon započeo, italijanskom kampanjom? Od svih evropskih persona Austrija je bila najmanje grata¹. Pruska je htela da joj se osveti za varšavski kongres, za bitku kod Broncela^[93] i pohod na Severno more.^[254] Palmerston je oduvek mržnjom prema Austriji dokazivao svoje civilizatorske težnje. Rusija je sa strahom primila objavu Austrije da će njena banka opet plaćati u gotovom novcu. Kad je 1846. godine austrijska državna kasa prvi put bila bez deficita, Rusija je odmah dala signal za krakovsku revoluciju.^[116] Najzad, Austrija je bila *bête noire*² u očima liberalne Evrope. Prema tome, drugi teatralni Bonapartin pohod à la Atila trebalo je usmeriti protiv Austrije, pod poznatim uslovima: nikakvi ratni troškovi, nikakvo proširivanje francuskih granica, rat »lokalizovati« u granicama zdravog razuma, što znači na onolikoj teritoriji kolika je nužna za novo prolivanje francuske krvi.

U takvim okolnostima, kad se, znači, već igra komedija, Pruska je poverovala da je i za nju došao pogodan momenat da odigra veliku ulogu, uz odobrenje viših vlasti i dobro obezbeđenje. Mir u Vilafranki je Prusku, kao glupaka, prikovao za sramni stub Evrope.^[214] Sa svojim krupnim napretkom u konstitucionalizmu, napretkom koji se pokazivao u geometrijskoj progresiji njenih državnih dugova, verovala je da je podesno sredstvo za zaceljivanje rana objavljivanje *blue book of its own make*.^[255] Njenu apologiju čućemo u posebnom članku.

II

Kada namesnička Pruska govori onako kako piše, lako se otkriva njen talenat za to da ne samo pogrešno shvata već i da bude pogrešno shvaćena, — talenat koji se ponovo potvrdio u evropskoj komediji zabluda. Ona je u tome unekoliko slična Falstafu, koji ne samo da je sâm bio duhovit, već je budio duhovitost i kod drugih ljudi.

Četrnaestog aprila u Berlin je stigao nadvojvoda Albrecht, gde je boravio do 20. aprila. Trebalo je da namesniku³ saopšti jednu tajnu i podnese predlog. Tajna je bio predstojeći austrijski ultimatum Vittorio Emanuelu, a predlog se odnosio na rat na Rajni. Prema tom predlogu, nadvojvoda Albrecht bi sa 260 000 Austrijanaca i korpusom saveza južnih Nemačkih država operisao na drugoj obali gornje Rajne, dok bi pruski i severnonemački korpusi pod pruskom vrhovnom komandom obrazovali severnu armiju na Rajni. Umesto jednog »saveznog vojskovođe«, Franz Joseph i princ-namesnik bi zajednički donosili odluke iz jedne vrhovne komande.

¹ poželjna — ² Doslovno: divlja svinja; ovde: crni čovek — ³ Wilhelmu I

Pruska je, uzdržano negodujući, odmah odbacila ne samo predloženi ratni plan, već je nadvojvodi Albrechtu »stavila primedbu što tako naprečac stavlja ultimatum«.

Kada Pruska stavi u pogon donkeypover¹ (kao što je poznato, jačina velikih mašina se meri horsepower²) svoje blagoglagoljive pre-predenosti, ne može joj se niko suprotstaviti, a najmanje Austrijanac. Namesnik i njegova četiri satelita — Schleinitz, Auerswald, Bonin i gospodin dr Zabel — bili su »ubeđeni« da su oni »ubeđili« Austriju.

»Kada je nadvojvoda Albrecht«, kaže se u poluzvaničnom pruskom saopštenju, »20. aprila napustio Berlin, verovalo se da je odložen njegov smeli plan... Ali — avaj! — nekoliko časova posle njegovog odlaska, telegraf iz Beča je izvestio da je ultimatum upućen!«^[256]

Po izbijanju rata Pruska je odbila da se proglasi neutralnom. U jednoj »depeši upućenoj pruskim misijama na nemačkim dvorovima, koja nosi datum 24. jun, Berlin«^[257], Schleinitz nam otkriva tajnu te herojske odluke.

»Pruska se«, došaptava on, »nikad nije odrekla svog položaja posredničke sile (medijatorske sile — kaže se u jednoj drugoj depeši)«. Naprotiv, njena glavna težnja od izbijanja rata bila je usmerena na to da sebi obezbedi taj položaj, odbacujući neutralnost, izbegavajući da se angažuje na ma kojoj strani, i tako ostajući potpuno nepristrasna i slobodna za posredničke akcije.«

Drugim rečima: Austrija i Francuska, zavađene strane, iscrpeće se na tlu Italije u ratu koji je zasada »lokalizovan«, dok Engleska kao neutralna (!) stoji daleko u pozadini. Neutralne države su same sebe paralisale, a zaraćenima su ruke vezane, jer su im potrebne pesnice. Između jednih i drugih lebdi Pruska »potpuno nepristrasna i slobodna«, euripidski deus ex machina.^[154] Posrednik oduvek dobija više nego oni među kojima on posreduje. Hristos je doterao dalje od Jehove, sveti Petar dalje od Hristosa, pop dalje od svetaca, a Pruska, naoružani posrednik, doteraće dalje nego zaraćene i neutralne strane. Mogućno je da dođe do toga da Rusija i Engleska daju znak za kraj komedije. Tada bi one svoje tajne instrukcije gurnule Pruskoj s leđa u džep, dok bi ona nosila Brenovu masku.^[258] Tako Francuska ne bi znala da li Pruska posreduje u korist Austrije, Austrija ne bi znala da li ona to čini u korist Francuske, a ni jedna ni druga ne bi znala da li Pruska to čini protiv njih, a u korist Rusije i Engleske. Ona bi imala pravo, da od »svake strane« zahteva poverenje a da prema svima izaziva nepoverenje. Njena nevezanost bi tako sve vezala. Ako se Pruska izjasnila za neutralnost, nije trebalo sprečavati da Bavarska i druge članice Saveza stanu na stranu Austrije. Kao oružani posrednik, zaklanjajući leđa i bokove iza neutralnih velikih sila, gledajući u per-

¹ magareću snagu — ² konjskom snagom

spektivi maglovitu sliku ostvarenja stalno pretećeg »nemačkog« velikog dela, Pruska se mogla nadati da će, preduzimajući koliko tajanstvene toliko i unapred odmerene korake za spasenje Austrije, bilo kad eskamotirati svoju menicu na hegemoniju u Nemačkoj. Kao glasogovornik Engleske i Rusije, ona je mogla imponovati Nemačkom savezu^[30], a kao učutkivač Nemačkog saveza mogla je da stekne poverenje Engleske i Rusije.

Ne samo nemačka velesila, već evropska velesila, i uz to »posrednička sila« a, povrh svega, i tiranin Nemačkog saveza! Tokom događaja će se videti kako se Schleinitz sve više i više zapliće u tom koliko oštroumnom toliko i uzvišenom toku misli. Dosadašnji peti točak evropskih državnih kola, velesila »by courtesy«^[123], evropska persona »on sufferance«, — taj isti Prus dobio je sad veliki položaj »quos ego«!^[259] Naravno, sve to ne potružići mač već samo podižući pušku na rame, ne prolivajući ništa drugo osim namesnikove suze i mastilo njegovih satelita. U stvari, nije Pruska kriva za to što je slava čak i »Mitlera«¹ iz Goetheovog *Srodstva po izboru* ostala nedokučiva.

Pruska je smatrala da treba u prvom činu naljutiti Austriju, otkloniti svako podozrenje Louis-a Bonaparte, a pre svega dobrom igrom steći poverenje Rusije i Engleske.

»Postići ovaj — za naše interese toliko važan — cilj nije bilo lako«, kako Schleinitz priznaje u već citiranoj depeši, »kad je u mnogim nemačkim državama vladalo uzbuđenje. Zar je potrebno podsetiti na to da je smer naše politike u tome odstupao od politike velikog broja nemačkih vlada i da osobito Austrija nije bila saglasna s njom.«

Uprkos svim ovim teškoćama, Pruska je sasvim uspešno igrala ulogu žandara Nemačkog saveza. Od kraja aprila do kraja maja ona je vršila svoje posredničke akcije, prinudivši svoje saveznike u Nemačkom savezu na pasivnost.

»Naše težnje«, kaže Schleinitz eufemistično, bile su usmerene *pre svega* na to da se predupredi *prevremeno* uvlačenje Saveza u rat.«

Istovremeno je berlinski kabinet ukinuo zabranu liberalne štampe, koja je građanima argumentovano dokazivala da razlog za to što je Bonaparte krenuo na Italiju jeste oslobođenje Nemačke od Austrije i uspostavljanje nemačkog jedinstva pod herojem koji sigurno pripada naciji, jer je on već jednom ranije proglašen za »narodnu svojinu«.^[260]

Prusku operaciju je u izvesnoj meri otežavalo to što je njen posao bio da »u svoje vreme« ne samo posreduje, već da »oružano« posreduje. Trebalo je da suzbija želje za ratom i da istovremeno po-

¹ ličnost iz Goetheovog dela; »posrednik«

ziva na oružje. Dok je delila oružje, trebalo je da upozorava da ga ne treba upotrebiti:

Ne igray se vatrenim oružjem,
jer i ono oseća bol kao i ti.

«Ako smo», kaže Schleinitz, «u isto vreme nameravali da preduzmemo sve mere za obezbedenje Nemačke, koja se nalazi između dve zaraćene velesile, i ako su organi Saveza, uz našu saradnju, stalno preduzimali odbrambene mere, za nas je odatle proizašla *nova obaveza* da povedemo računa da se te pripreme iznenada ne pretvore u sredstva za napad čime bi se položaj Saveza i *nas samih* ozbiljno kompromitovao.»

Međutim, razumljivo je da «posrednička sila» nije mogla jednostavno napredovati u istom pravcu. Uz to, pojavili su se opasni simptomi.

«Na naše žaljenje», kaže Schleinitz, «postojali su nagoveštaji o nameri da se stvore posebni dogovori koji su u suprotnosti sa našom politikom, pa je ozbiljnost situacije na ovoj strani nužno pobudila *strepnju* da bi se tako nehotice mogla pojaviti težnja za rasturanjem Saveza.»

Da bi se predupredile takve «neprilike» i započeo drugi čin «medijacije», poslat je general Willisen u misiju u Beč. Njen ishod je iznet u Schleinitzovoj depeši, koja nosi datum Berlin, 14. juna i adresirana je na ime Werthera, pruskog poslanika u Beču.^[261] Kad Schleinitz piše članovima Nemačkog saveza, on to čini in ordinary¹ poznatim stilom pruske vlade. Ako piše inostranim velesilama, to, srećom, biva na jeziku koji mu je nepoznat. A njegove depeše Austriji! To su aršin duge fraze kao kakva pantličičara, potopljene u gustu penu ideja gotaizma^[167], zaprašene suvim kancelarijskim peskom Uckermarka i napola prelivene potocima podmuklog berlinskog treacle².

III

Ako sada detaljnije analiziramo jedan deo berlinske blue book, koja je sad stara već tri nedelje, to ne činimo ni zato što smo anti-kvarski moljci ni zato što smo zainteresovani za brandenburšku istoriju. Radi se, naprotiv, o dokumentima o kojima nemački liberali i demokrati u ovom momentu trube kao o dokazima budućeg carskog poziva Pruske.

Schleinitzova poslednja depeša generalu Willisenu dospela je u Beč 27. maja^[262]. Wertherove depeše upućene Schleinitzu, koje govore o Willisenovom prijemu u carskom kabinetu, datiraju od 29. i 31. maja.^[263] One su ostale oko pola meseca bez odgovora. Da bi se zabašurile sve protivrečnosti između prvobitne «misije» i njene nak-

¹ običnim — ² sirupa

nađne »interpretacije«, u pruskoj blue book su izostavljene kako Schleinitzove depeše Willisenu tako i Wertherove depeše Schleinitzu, kao i svi pregovori između princa-regenta i Boustrapa.^[264] Austrijski ministar spoljnih poslova, Rechberg, nikako nije mogao da napravi *originalni tekst*, pošto su Willisen i Werther morali da mu saopšte pruske depeše ne u pismenoj formi, već da mu ih samo *pročitaju*. Može se zamisliti položaj ministra koji ne sme da pročita već samo da sasluša ovako sastavljenu rečenicu:

«Rukovoden željome, kaže Schleinitz, »da u jednoj tako važnoj stvari budem što jasniji, nastojao sam da u svom dopisu upućenom generalu Willisenu, naše stanovište iznesem sasvim određeno, kako u odnosu na ono šta mi pod izvesnim okolnostima nameravamo da učinimo, tako i u odnosu na pretpostavke koje moraju biti u osnovi akcija koje nameravamo da preduzmemo.»

Pre nego što se prihvatio zvaničnog tumačenja Willisenove misije u Beč. Schleinitz je, s opreznošću karakterističnom za njega, pustio da događaji idu svojim tokom. Austrijska armija je izgubila bitku kod Madente, sve lombardijske tvrđave je napustila i počela se potpuno povlačiti iza Kijeze. Gorčakovljeva cirkularna depeša malim nemačkim državama, u kojima ih pod pretnjom sile poziva na striktnu neutralnost, našla je svoj put do štampe.^[265] Osumnjičen da je gajio potajne simpatije prema Austriji, Derby je abdicirao u korist Palmerstona. Konačno, 14. juna tj. dana od kad datira Schleinitzova depeša Wertheru, »Preußischer Staats-Anzeiger«^[266] je objavio ukaz o mobilizaciji pruskog šestog armijskog korpusa. Willisenova misija u Beč propraćena ovom mobilizacijom! Cela Nemačka je bila ispunjena hrabrom pruskom obazrivošću i obazrivom hrabrošću.

Konačno dolazimo do Schleinitzove depeše pruskom poslaniku u Beč. »Velikodušne reči« su sišle s regentovih usana. Willisen je, zatim, proročanski izložio »najčasnije namere«, »nainesebičnije planove« i »najiskrenije poverenje«, i grof Rechberg je »izrazio saglasnost sa gledištem koje smo mi zauzeli«, ali taj isti Rechberg, bečki Sokrat želeo je da debatu konačno spusti sa nivoa fraza na zemlju. On je »naročiti značaj« pridavao tome da pruske »intencije vidi formulisane«. Znači, Pruska se sprema da uz pomoć Schleinitzovog pera »precizira« »intencije« Willisenove »misije«. Stoga on »rezimira u daljem tekstu namere iznete nam prilikom *razmene mišljenja* u Beču«, a taj rezimirani dalji tekst iznosimo ukratko. Smisao Willisenove misije bio je sledeći: Pruska ima »pod određenom pretpostavkom čvrste namere«. Bolje da je Schleinitz rekao da Pruska ima neodređene namere pod čvrstom pretpostavkom. *Pretpostavka* je bila to da Austrija Pruskoj prepusti inicijativu u Nemačkom savezu, da se odrekne separatnih ugovora sa nemačkim dvorovima, ukratko, da Pruskoj privremeno ustupi hegemoniju u Nemačkoj; *namera* je bila to da se Austriji »obezbedi vladanje italijanskim teritorijama, zasnovano na ugovorima od 1815« i da se »na toj osnovi zaključi mir«. Odnose Austrije

prema ostalim italijanskim državama i »odnose ovih poslednjih« Pruska smatra »otvorenim pitanjem«. Ukoliko austrijskim »posedima u Italiji ozbiljnije zapreti opasnost«, Pruska će pokušati sa »oružanim posredovanjem« i,

»zavisno od uspeha u postizanju gore postavljenog cilja, dalje dejstvovati onako kako to od nje budu zahtevale njene obaveze kao evropske sile i visoki poziv nemačke nacije«.

»U našem je interesu«, kaže nezainteresovani Schleinitz, »da ne *zakasnim* s intervencijom. Ali izbor momenta, kako za posredovanje, tako i za ostale pruske akcije koje će uslediti, mora se prepustiti slobodnoj proceni kraljevskog dvora.«

Schleinitz, prvo, tvrdi da je »razmenu misli«, u kojoj je Willisen bio posrednik, Rechberg nazvao »razmenom stavova«; drugo, da su namere i pretpostavke Pruske »morale dobiti saglasnost carskog dvora«, i, treće, da je Rechberg, kao neprijatelj samog mišljenja, želeo, kako se čini, da tu »razmenu misli« preobrazi u neku »razmenu nota«, u pismeno potvrđeno slaganje oba »kabineta«, ukratko da je hteo prusku »pretpostavku« i prusku »nameru« da vidi »konstatovane« crno na belo. Ovde se sad pobunila Schleinitzova plemenita svest. Kakve su namere Rechbergovog zahteva? U stvari, pretvaranje naše »najtajnije političke misli, iznete u poverenju, u obećanja koja nas vezuju«. Schleinitz se stvarno tajno vežba u političkom mišljenju, a Rechberg želi da tu nedokučivu ideju sabije u profane note! Quelle horreur¹ za jednog berlinskog mislioca! Uz to, takva razmena nota bila bi ravna »garanciji« austrijskih poseda u Italiji. Kao da Pruska hoće išta da garantuje! Osim toga, to grešno pretvaranje razmene misli u razmenu nota »francuska i ruska strana bi odmah i *dosledno* mogle shvatiti kao engagement formel² i kao stupanje u rat«. Kao da je Pruska ikad htela da stupi u rat ili da se pred bilo kim kompromituje, a pogotovu pred Francuzima i Rusima! Ali konačno, a to je i najvažnije, pri takvoj razmeni nota »nameravani pokušaj posredovanja očito bi bio neizvodljiv«. Ali, Austrija mora shvatiti da posredi nisu ni njeni posedi u Italiji, ni ugovori od 1815. godine, ni francuska uzurpacija, ni ruska vladavina svetom, ni uopšte profani interesi, već da je, naprotiv, posredi to da evropski metež omogući improvizovanje novog uzvišenog »položaja« Pruske kao »posredničke sile«. Ni Shakespeare-ova skitnica^[267], koja se probudila kao lord, pošto je bila zaspala kao kotlokrpa, nije govorila dirljivije od Schleinitza, kad ovoga spopadne fiksna ideja o pozivu Pruske kao evropske »oružane posredničke sile«. Poput otrovnog pauka bocka ga i draži »uneasy conviction, that he ought to act up to his newborn sublimity of character.«³

»Poverenje« s kojim je Schleinitz došapnuo Rechbergu fiksnu ideju

¹ Kakav užas — ² zvaničnu obavezu — ³ nelagodno uverenje da treba da dela saglasno svojoj novostvorenoj uzvišenosti karaktera»

o pozvanosti Pruske da postane posrednička sila, davalo mu je, kako on kaže, »nade da će kcd carskog dvora naići na odgovarajuće poverenje«. A Rechberg zahteva kopiju te zanimljive Schleinitzove note. Dokazujući poverenje Pruske, Werther izjavljuje da je »shodno dobijenim instrukcijama« ovlašćen da usmeno pročita notu, ali ni za živu glavu da ne preda corpus delicti. Zatim, Rechberg zahteva da ga Werther otprati do Franza Josepha u Veronu, kako bi ovaj »makar i usmeno bio tačno i potpuno obavешten o pruskim pogledima«. Prusko poverenje se protivi i ovom zahtevu, i Rechberg primećuje s ironičnom rezignacijom da to što on »u svom odgovoru možda ne može sasvim tačno da sledi sva izlaganja u berlinskoj depeši« treba pripisati okolnosti što on Schleinitzovu formulaciju zna samo po čuvenju.

Rechbergov odgovor upućen austrijskom poslaniku u Berlinu, Kolleru, nosi datum Verona, 22. juni.^[268] U njemu se izražava sumnja u to da se poklapa smisao Willisenove misije krajem maja i berlinsko tumačenje ove misije sredinom juna.

»Na osnovu svojih ranijih razgovora sa njim« (Wertherom) »i sa generalom Willisenom«, kaže Rechberg, »nisam verovao da će berlinski kabinet prema nama još uvek postupati sa toliko uzdržanosti, da će izbegavati da dā čak i svako pismeno saopštenje o svojim namerama.«

Ali Willisenova misija je Rechberga još manje pripremila za to da prizna uzvišenu pozvanost Pruske da bude oružana posrednička sila u Evropi. Ono što je uistinu posredi, kaže Rechberg, jeste »nezavisnost Evrope od dominacije Francuske«. Sami događaji su pokazali koliko su bili prazni i ništavni ovi »izgovori«

»kojima je naš protivnik pokušao da prikriva svoje stvarne namere sve dok one ne sazru«. »Osim toga, Pruska kao članica Nemačkog saveza ima takve obaveze koje bilo kog trenutka mogu postati nespojive sa očuvanjem posredničkog položaja.«

Najzad, Austrija se nadala da će na svojoj strani »kao saveznika« imati Prusku i stoga je od samog početka poricala njen poziv »posrednika«. I pošto se Austrija, otkako su počeli nemiri u Italiji, izjašnjavala protiv pruskih »pokušajā nekog posredovanja«, ona očito još manje može odobravati nekakvo »oružano posredovanje Pruske«.

»Oružano posredovanje«, kaže Rechberg »po suštini tog pojma, uključuje mogućnost rata protiv obe strane. Na sreću, takva mogućnost ne postoji između Pruske i Austrije, te mi, stoga, ne možemo zamisliti neko oružano posredovanje Pruske u odnosima među ovim dvema silama. Čini se da i sam taj naziv, kao i ono što se tako naziva, moraju uvek ostati tuđi odnosima između ovih sila.«

Dakle, vidi se: Rechberg se izjašnjava protiv Schleinitzove depeše i njegovog tumačenja Willisenove misije. On primećuje da se pruski ton izmenio od kraja maja; on upravo poriče da je Austrija ikada priznala neki uzvišeni poziv Pruske kao oružane posredničke sile. Schleinitz je dužan da objasni ovaj nesporazum br. 2 (prvi se

desio između nadvojvode Albrechta i princa-regenta) objavljivanjem svojih depeša Willisenu i Wertherovih depeša njemu.

Uostalom, Rechberg odgovara kao Austrijanac, a zašto bi Austrijanac u odnosima sa Pruskom menjao svoju prirodu? Zašto Pruska ne bi »garantovala« austrijske posede u Italiji? Zar jedna takva garancija, pita Rechberg, ne bi odgovarala duhu bečkih ugovora?

»Zar se Francuska u eposi posle Bečkog kongresa, pa čak sve do naših dana, mogla nadati, da će naići samo na jednog usamljenog protivnika, kad joj se bude prohtelo da naruši znatan deo dogovorenog poretka u Evropi. Francuska nije mogla ni pomisliti da će nekim lokalnim ratom poremetiti granice poseda.«

Uostalom, »razmena nota«, nije još nikakva »ugovorna garancija«. Austrija je samo »želela da dobije dokumenat« o dobrim namerama Pruske. Za ljubav Schleinitzu, ona će držati u potpunoj tajnosti sasvim tajne političke misli. Što se tiče mira, primećuje Rechberg, Pruska može Francuskoj podnositi predloge do mile volje,

»pod pretpostavkom da ti predlozi ne diraju u neprikosновенost teritorijalnog statusa od 1815. godine i u suverena prava Ausrije i ostalih italijanskih kneževa«.

Drugim rečima, Austrija nije sklona da u svojim »poverljivim saopštenjima Pruskoj« kao posredničkoj sili izlazi iz okvira opštih stvari koje ništa ne znače. A čim Pruska bude

»nastupila kao aktivni saveznik, o postavljanju uslova za mir može se govoriti uopšte samo na osnovu zajedničkih sporazuma«.

Najzad, Rechberg povređuje pruske rane. On kaže da se Austrija složila sa »namerom« Pruske da uzme inicijativu u bundestagu⁽¹³¹⁾ pod »pretpostavkom« da se pruska razmena misli pretvori u razmenu nota. S pretpostavkom otpada i zaključak. Čak je i Schleinitz sa svojstvenom mu moći poimanja »pojmió« da, pošto Berlin »ni u kom pogledu nije preuzeo neke obaveze koje ga vezuju«, pošto je i sam »odložio momenat donošenja svojih odluka u vezi sa oružanim posredovanjem« za neodređenu »budućnost i zadržao pravo izbora tog momenta«, — to i Beč, sa svoje strane »mora potpuno sačuvati za sebe slobodu u oblasti odnosa Nemačkog saveza«.

Pokušaj Pruske da od Austrije iznami priznavanje pruske suprematije u Nemačkoj i ovlašćenje za uzvišenu ulogu evropske posredničke sile, konačno je propao, dok je u isto vreme izvršena mobilizacija 6 pruskih armijskih korpusa. Pruska je dugovala Evropi objašnjenje. Stoga, u jednoj »cirkularnoj depeši od 19. juna, upućenoj pruskim poslanstvima pri evropskim silama«⁽²⁶⁹⁾, Schleinitz objavljuje:

»Pruska je mobilizacijom zauzela položaj koji više odgovara sadašnjem stanju, ali se nije odrekla principa umerenosti . . . Pruska politika je ostala ista ona koju je ona vodila otkako je počeo zaplet u italijanskom pitanju. Ali Pruska je sad usaglasila sa takvom situacijom i sredstva za rešavanje tog pitanja.«

A da ne bi ostalo ni malo sumnje ni u pogledu politike ni u pogledu sredstava, depeša se završava rečima, da je »namera Pruske da *predupredi cepanje Nemačke*«. Vlada regenta je smatrala da čak i ovu pokajničku izjavu mora da ublaži »sasvim poverljivim« saopštenjima Francuskoj. Još neposredno pred izbijanje rata, slikara bitaka G¹, zajedničkog prijatelja Boustrapa i princa-regenta, ovaj prvi je poslao u misiju u Berlin. On se vratio donoseći izraze uveravanja u prijateljske namere. A u vreme mobilizacije u Pariz su upućivana zvanična i poluzvanična uveravanja sledećeg sadržaja:

»Francuska ne treba da tumači vojne mere Pruske kao dokaz zlih namera. Mi nemamo nikakve iluzije, znamo koliko bi bilo apolitično povesti rat protiv Francuske i kakve bi opasne posledice to moglo imati. Ali verujemo da će car shvatiti u kakvoj se teškoj situaciji nalazimo. Vladu princa-regenta sa svih strana pritešnjuju. Mi smo sada osetljivi i nepoverljivi i moramo takvi ostati.«

Ili:

»Mi ćemo se mobilisati, ali ne treba ni pomisliti da je to neka ofanzivna mera protiv Francuske. U svojstvu quasi šefa Nemačkog saveza, regent ima obavezu ne samo da štiti interese tog Saveza, već i da u njemu zauzima takav položaj koji će mu omogućiti da spreči svako pre nagljivanje i ostalim nemačkim državama nametnuti njegovu politiku. Car će ovo svakako shvatiti i neće prenebreći da nam olakša naše zadatke.«

Pruska je u svojim obmanama postala toliko smešna da je počela da moli francusku vladu:

»Mole se vladini listovi da Prusku ne ističu previše nauštrb Bavarске, Saksanske itd.; to može samo kompromitovati Prusku.«

Dakle, Walewski je s punim pravom izjavio u svojoj cirkularnoj depeši od 20. juna:^[270]

»Nove vojne mere koje se preduzimaju u Pruskoj kod nas ne izazivaju *nikakvu zabrinutost* . . . Povodom mobilizacije jednog dela svoje armije, pruska vlada izjavljuje da nema nikakve druge namere osim da obezbedi bezbednost Nemačke i dovede sebe u takav položaj koji bi joj omogućio da povoljno utiče na dalje sporazumevanje među drugim dvema velesilama.«

Pruski uzvišeni poziv *kao oružane posredničke sile* bio je već postao toliko poslovičan među velesilama, da se Walewski usudio da napravi takav loš vic da se Pruska ne mobiliše protiv Francuske već protiv »druga dve velesile«, koje bi je htele lišiti njenog »povoljnog« uticaja na »dalje sporazumevanje«.

Tako se završio drugi čin pruske medijacije.

¹ verovatno Ginain-a

IV

Prvi čin pruske medijacije — od kraja aprila do kraja maja — doneo je Nemačkoj presudu *la mort sans phrase*.^[271] U drugom činu — od kraja maja do 24. juna — paralisanje »velike otadžbine« ukrašavano je frazom o Willisenovoj misiji i arabeskom pruske mobilizacije. Naknadna scena ovog drugog čina odigrava se na malim nemačkim dvorovima koji su dobili Schleinitzovu notu *da je saslušaju*. Schleinitz, slično Stieberu, voli »mešani« usmeni postupak. Iz njegove već pomenute note, datirane: Berlin, 24. juni, i »upućene pruskim misijama pri nemačkim dvorovima«, citiraćemo ovde samo dva mesta. Zašto je Pruska odbila da ispuni austrijsku želju da se »razmena misli« pretvori u »razmenu nota«?

»Ispunjenje takve želje«, došaptava Schleinitz nemačkim dvorovima, bilo bi ravno *garanciji* austrijske vladavine nad *Lombardijom*. Preuzimanje takvih obaveza povodom *neodređenih eventualnosti* za Prusku je bilo neizvodljivo.»

Dakle, sa berlinskog stanovišta, gubitak Lombardije nije bio ni »neko ozbiljnije ugrožavanje austrijskih poseda u Italiji«, ni »neodređena eventualnost«, koja bi zahtevala potezanje pruskog mača.

»Pruska bi i dalje morala«, nastavlja Schleinitz, »izbegavati čak i *svako formalno angažovanje*, koje bi moglo izmeniti *naš položaj kao posredničke sile*.«

Dakle, svrha pruske medijacije nije bila da »neodređene eventualnosti« izmeni u interesu Austrije; naprotiv, svrha pozivanja na sve moguće eventualnosti bila je u tome da se ostavi neizmenjen »položaj Pruske kao posredničke sile«. Dok od Austrije kategorički zahteva da joj ustupi inicijativu u Nemačkom savezu, pruža joj hipotetički ekvivalenat pruske dobre volje, garantovan dobrim pruskim namerama. Čorba s crnim lukom uz sos od suvog grožđa, kako kažu berlinski nosači.

U trećem činu medijacije Pruska istupa, konačno, kao evropska velesila i Schleinitz piše depešu u dve kopije, od kojih jednu adresira grofu Bernstorffu u London, a drugu baronu Bismarcku u Petrograd, s tim da se jedna pročita lordu Johnu Russellu, a druga knezu Gorčakovu.^[272] Polovina depeše sastojala se od klanjanja i izvinjavanja. Pruska je mobilisala jedan deo svojih oružanih snaga, i Schleinitz je neiscrpan u motivisanju tog hrabrog dela. U opštem cirkularu od 19. juna, poslatom evropskim velesilama, objašnjava se da je svrha mobilizacije bezbednost nemačkih područja, obezbeđivanje uloge oružane posredničke sile, a osobito »sprečavanje cepanja Nemačke«. U dopisu članovima Nemačkog saveza stoji da »ove mere treba da vežu vojne snage Francuske i znatno olakšaju položaj Austrije«. U depeši Engleskoj i Rusiji motivi su »naoružavanje suseda«, »mogućnost kontrole nad događajima«, »približavanje rata nemačkim granicama«, dostojanstvo, interesi, poziv itd. Ali, »sa druge strane« i »pored svega

toga«, i »ponavljam, gospodine grofe, gospodine barone«, da Pruska ne misli ništa loše sa svojim naoružavanjem. Ona »sigurno nema nameru da izazove nove komplikacije«. Pruska nema »nikakav drugi cilj sem onoga kome je u zadnje vreme težila u sporazumu sa Engleskom i Rusijom«. Nous n'entendons pas malice¹, kaže Schleinitz.

»Mi želimo *mir* i »sa puno pouzdanja oslanjamo se na vlade iz Londona i Petrograda da zajedno sa njima pronademo sredstva za obustavljanje krvoprolića.«

Da bi dokazala da je dostojna poverenja Engleske i Rusije, Pruska se kune u dve rusko-engleske teze: Prva je da je Austrija svojim ultimatumom izazvala rat; druga je da se borba vodi za liberalno-administrativnu reformu i za ukidanje austrijskog protektorata nad susednim italijanskim državama. Cilj Pruske je da izmiri prava austrijske carske kuće sa nacionalno-liberalnim »reorganizacionim delom«. Najzad, ona veruje, kako kaže Schleinitz, u selfdenying declarations² Louis-a Bonaparte.

I te otrcane gluposti predstavljaju sve što Pruska s »puno pouzdanja i otvorene prostodušnosti« mucajući zbunjeno iznosi pred neutralne velesile kao svoje »posredničke planove«. Schleinitz, taj »trezveni, skromni mladić«, boji se »da će pitanje u izvesnoj meri prejudicirati, ukoliko svoje *ideje* šire precizira«. Samo, fiksna ideja najzad, ipak, izbija: Pruska veruje da je »pozvana da bude oružana posrednička sila«. Neka Engleska i Rusija priznaju da je ona za to pozvana! Neka

»iznesu svoje mišljenje o rešavanju sadašnjih zapleta i o takvom putu za rešavanje koji bi bio prihvatljiv za zavadene strane«.

Neka oni posebno Pruskoj daju instrukcije koje bi joj omogućavale da sa ovlašćenjem visokih vlasti, tako reći avec garantie du gouvernement³, preuzme ulogu lava posrednika! Pruska, znači, hoće da igra ulogu evropskog lion⁴, ali kao Dušica, stolar.

Lav	Al', lavljom kožom zaogrnut sav, Dušica ja sam stolar, a ne lav, Jer kožu ne bi mog'o da izvučem Da kao lav tu dođoh da se tučem.
Tezej	Plemenita bestija i veoma savesna.
Lisander	Ovaj lav je po srčanosti prava lisica.
Tezej	Da; a prava guska po pameti. ^[273]

Schleinitzova depeša datira od 24. juna, dana bitke kod Solferina. Obe kopije depeše ležale su još na Schleinitzovom stolu, kad

¹ Mi nemamo nikakve zle namere. — ² nesebične izjave — ³ s vladinim jemstvom — ⁴ lava

je u Berlin stigla vest o austrijskom porazu. Istovremeno je pošta donela depešu lorda Johna Russella »u kojoj nekadašnji little man¹ gospodina Broughama« »tom-tit of English liberalism«², telal irskih »coercion-bills«⁽²⁷⁴⁾, posvećuje Prusku u Palmerstonove ideje o Italiji. Magdeburg ne leži na Minču, a Bikeburg ne leži na Adidi, kao što ni Haridž nije na Gangu ili Seford na Satlidžu. Ali, Louis Bonaparte je izjavio da ne gori od želje za Magdeburgom i Bikeburgom. Zašto onda galskog petla dražiti tevtonskom grubošću? Jack Russell štaviše, otkriva da, ako »pobeda« na bojnopolju bude »odlučna«, »borci će verovatno biti vrlo voljni da okončaju iscrpljujuću borbu«. Oslanjajući se na ova oštromna otkrića, koreći želju Nemačke za ratom, hvaleći »umereno i prosveteno ponašanje« Pruske, »Russell upozorava Schleinitza da podražava Englesku »upravo onoliko« »koliko mu to dozvole prilike u Nemačkoj«!! Najzad, Jack of all trades³ priseća se »uzvišenog posredničkog poziva« Pruske, i, uz uobičajeni laki, kiselo-slatki smešak, ovaj čovečuljak dobacuje svom učeniku u pitanjima konstitucionalizma utešne reči na rastanku:

»Možda će uskoro doći vreme kad će se čuti glasovi sila koje se sprijateljuju i izmiruju i kad pokušaji da se uspostavi mir neće više biti bezuspešni.« (Russellova depeša lordu Bloomfieldu u Berlinu, datirana: London, 22. juna.)⁽²⁷⁵⁾

Naslov originala:

Quid pro quo

Prvi put objavljeno u listu

«Das Volk», br. 13, 14, 15 i 16

od 30. jula, 6. 15. i 20. avgusta 1859.

¹ mali čovek — ² carič engleskog liberalizma — ³ u svakoj čorbi mirodija

Karl Marx

Britanska trgovina

Britansko ministarstvo trgovine upravo je objavilo listu o izvozu u prvih šest meseci ove godine, dok njegova tabela deklariranih vrednosti uvoza obuhvata samo pet meseci — sve do 31. maja.¹²⁷⁶ Upoređivanjem odgovarajućih perioda 1858. i 1859. videće se da je, s nekim malim nevažnim izuzecima, britanski uvoz iz Sjedinjenih Država uglavnom opao, bar po vrednosti, dok se britanski izvoz u ovu zemlju povećao kako kvantitativno tako i po vrednosti. Da bismo ilustrovali ovu činjenicu, izvukli smo sledeću tabelu iz zvaničnih izveštaja:

*Britanski izvoz u Sjedinjene Države
u toku šest meseci zaključno sa 30. junom*

Artikli	Količina		Deklarisana vrednost u funtama sterlinga	
	1858.	1859.	1858.	1859.
Pamučne tkanine u jardima	60 150 771	110 360 198	1 031 724	1 924 951
Gvozdeni i čelični predmeti u centama	35 849	78 432	242 914	534 101
Lanene tkanine u jardima	17 379 691	31 170 751	515 416	961 956
Sirovo gvožđe u tonama	22 745	39 370	68 640	111 319
Gvožđe u polugama i šipkama	21 463	56 026	175 944	457 384
Kovano gvožđe	9 153	19 368	113 436	238 903
Gvožđe u pločama i ekserima, cente	5 293	15 522	28 709	77 840
Olovo u tonama	1 214	1 980	27 754	44 626
Ulje (u semenu) u galonima	411 769	930 784	50 950	111 103
Proizvodi od svile u funtama	47 101	134 470	51 277	144 413
Vunene tkanine, komadi	76 311	81 686	273 409	421 006
Vunene tkanine, razne, u jardima	13 897 331	30 893 901	562 749	1 188 859

Artikli	Količina		Deklarisana vrednost u funtama sterlinga	
	1858.	1859.	1858.	1858.
Tkanine od češljane vune, komada	185 129	489 171	229 981	758 914
Grnčarija i porculan	—	—	168 927	279 407
Pozamanterija i pomodna roba	—	—	456 364	861 921
Ploče belog lima	—	—	397 027	607 011

*Britanski uvoz iz Sjedinjenih Država u toku
pet meseci do 31. maja*

Artikli	1858.	1859.
Pšenica	371 452 f. st.	7 013 f. st.
Pšenično i kukuruzno brašno	693 847 f. st.	14 666 f. st.
Pamuk (sirov)	11 631 523 f. st.	10 486 418 f. st.

Izveštaji o britanskom izvozu pokazuju uglavnom povećanje ne samo u poređenju sa 1858, već i u poređenju sa 1857, što se može videti iz sledećeg prikaza:

Britanski izvoz u toku šest meseci do 30. juna
Deklarisana vrednost

1857.	1858.	1859.
60 826 381 f. st.	53 467 804 f. st.	63 003 159 f. st.

Međutim, ako se bolje pogleda, vidi se da ne samo da celokupno povećanje vrednosti izvoza u 1859. u poređenju sa onim iz 1857. treba povezati sa širenjem trgovine sa Indijom, nego i da bi celokupna britanska spoljna trgovina 1859 — u poređenju sa 1857 — opala za više nego 2 000 000 f. st., da Indija nije više nego pokrila taj deficit. Prema tome, na svetskom tržištu još nisu iščezli svi tragovi krize iz 1857. Najznačajnija i zapanjujuća crta izveštaja ministarstva trgovine je, bez sumnje, brzi razvitak britanske spoljne trgovine sa Istočnom Indijom. Dozvolite nam da činjenice prvo ilustrujemo zvaničnim brojkama:

*Izvoz u Britansku Istočnu Indiju u toku 6 meseci
do 30. juna (u funtama sterlinga)*

	1856.	1857.	1858.	1859.
Piva	210 431	130 213	474 438	569 398
Pamučne tkanine, štampane tkanine itd.	2 554 976	3 116 869	4 523 849	6 094 433
Pamučno predivo	579 807	540 576	967 332	1 280 435
Grnčarija i porculan	30 374	23 521	43 975	43 195

	1856.	1857.	1858.	1859.
Pozamanterija i pomodna roba	39 854	70 502	77 319	105 723
Gvozdeni i čelični predmeti	84 758	101 083	139 813	153 423
Sedla i hamovi	12 339	15 587	35 947	19 498
Mašine-parne i druge	[37 503	54 074	59 104	100 803] ^[277]
Gvožđe u polugama i šipkama (izuzev železničke šine)	506 201	228 838	166 321	172 725
Železničke šine	—	272 812	475 413	578 749
Kovano gvožđe (izuzev železničke šine)	266 355	217 484	192 711	242 213
Bakar — neobrađen	62 928	34 139	9 018	51 699
Gvožđe u pločama i ekserima	144 218	228 325	318 381	205 213
So	23 995	31 119	21 849	4 468
Pisači materijal	66 495	79 968	88 425	89 711
Vunene tkanine	96 045	166 509	202 076	174 826
Ukupno:	4 872 307	5 625 080	7 966 930	10 065 767

Ako se čovek seti činjenice da je u toku nekih 16 godina — od 1840. do 1856 — britanska spoljna trgovina sa Indijom uglavnom ostajala konstantna, mada je povremeno dolazilo do malog premašanja prosečnog iznosa od 8 000 000 funti sterlinga, a povremeno i do primetnog smanjenja tog broja, može ga prilično iznenaditi to što vidi da se ova konstantna trgovina udvostručila u kratkom periodu od dve godine, i, uz to, da je do ovog iznenadnog progressa došlo u eposi strašnog ustanka robova^[278]. Pitanje da li je ovo širenje trgovine posledica samo privremenih okolnosti ili, možda, bona fide povećanja indijske tražnje, postaje posebno interesantno s obzirom na sadašnje stanje finansija u Indiji, koje prinudava britansku vladu da zamoli parlament da u Londonu odobri zaključivanje novog indijskog zajma, i koje istovremeno navodi londonski list »The Times« da razmatra pitanje da li bi, posle svega, možda bilo bolje da se Engleska zadovolji sa tri stare pokrajine i da ostali deo poluostrva vrati njegovim domaćim vladarima.¹

Imajući pred sobom ovako oskudan materijal, nemoguće nam je da dodemo do konačne ocene pravog karaktera iznenadnog širenja britanske spoljne trgovine sa Indijom, ali sve poznate nam činjenice navode nas da mislimo da su prolazne okolnosti tako reći nadule ovu trgovinu preko njenih organskih dimenzija. Prvo, nismo kadri da otkrijemo neko takvo posebno kretanje u britanskom uvozu iz Indije koje je moglo da dovede do povećanja izvoza u ovu zemlju. Tamo je došlo do izvesnog povećanja kod nekih artikala, ali se ono

¹ Vidi u ovom tomu, str. 113—119.

skoro potrla smanjenjem kod drugih; i, sve u svemu, kolebanja indijskog eksporta su bila previše mala, da bi na jedan ili drugi način mogla da prouzrokuju iznenadne promene u tamošnjem uvozu. Međutim, možda je građanski rat pomogao Englezima da istraži zemlje, koje su ranije bile malo poznate, i možda je vojnik tako prokrčio put trgovcu. Osim toga, u toku poslednjih godina u Indiji je došlo do prekomernog uvoza i akumulacije srebra, i čak je Hindus, koji je nekako oživeo zahvaljujući tek proživljenom uzbuđenju, u stanju da potisne svoju maniju zgrtanja blaga i da, donekle, troši srebro umesto da ga skriva. Ipak, ne smemo pridavati isuviše veliku važnost takvim hipotezama, naročito zato što je, s druge strane, očigledna apsolutna činjenica da vladini izvanredni rashodi godišnje dostižu sumu od oko 14 000 000 funti sterlinga. Teško da se ovakvo stanje stvari, koje, istina, dovoljno objašnjava iznenadan porast engleske spoljne trgovine sa Indijom, može smatrati predznakom dugog postojanja ovog novog pokreta. Najtrajnija posledica će verovatno biti potpuno razaranje indijske domaće industrije, pošto je — kao što je čitalac video iz poslednjeg tabelarnog pregleda — povećanje britanskog izvoza u Indiju praktično posledica prodiranja britanskih pamučnih tkanina i pamučnog prediva. Prekomerno slanje robe iz Mančestera takođe je, do izvesne mere, možda doprinelo naduvanju brojki u tabelarnom prikazu britanskog izvoza.

Naslov originala:
British Commerce

Napisano oko 5. avgusta 1859.

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune•
br. 5717 od 19. avgusta 1859.
kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Louis-Napoleon i Italija

Svaki dan baca novu svetlost na reči i dela Napoleona III u Italiji i pomaže nam da shvatimo šta za njega znači sloboda »od Alpa do Jadrana«. Za njega je rat bio samo još jedna francuska ekspedicija na Rim — prirodno, u svakom pogledu većih razmera, ali po uzrocima i rezultatima slična ovom »republikanskom« poduhvatu.^[10] Pošto je oslobodilac zaključenjem mira u Vilafranki^[214] »spasao« Francusku evropskog rata, sada se sprema da nasilnim ponovnim ustoličenjem knezova, kojima je jedna reč iz Tiljerija bila oduzela vlast, i vojnim ugušenjem narodnog pokreta u srednjoj Italiji i papskoj državi »spase« italijansko društvo. Dok je britanska štampa vrvela od raznih nađanja i *on dits*¹ o mogućim izmenama odredaba ugovora iz Vilafranke na konferenciji u Cirihi, i dok se lord John Russell, usled svoje nepopravljive indiskrecije, koja je lordu Palmerstonu dala povoda da mu poveri resor ministarstva inostranih poslova, osećao ovlašćenim da u Donjem domu svečano izjavi da će se Bonaparta uzdržati od stavljanja svojih bajoneta na raspolaganje razvlašćenim knezovima, — u listu »Wiener Zeitung« od 8. avgusta izišla je sledeća oficijelna izjava na prvoj strani:

»Bliži se otvaranje konferencije u Cirihi na kojoj treba definitivno utvrditi odredbe ugovora o miru o kojima je postignut načelan sporazum u Vilafranki. S obzirom na tako očevidan značaj sastanka u Cirihi, teško je shvatiti kako su organi štampe, ne samo u inostranstvu, već čak i u Austriji, mogli izraziti sumnju u pogledu ostvarenja ili čak ostvarivosti punktacija iz Vilafranke. Zapečaćeni potpisima dva cara, ovi preliminarni ugovori o miru sadrže jemstvo svog ostvarenja u datoj reči i moći oba monarha.«

To je jasno rečeno. Dok su na jednoj strani besciljni protesti obmanutih Italijana, na drugoj je *sic volo, sic jubeo*² Franz Josepha i Louis Bonaparte, koje se oslanja na bajonete, izolocene topove i

¹ rekla-kazala — ² Ja to hoću i to naredujem (Juvenal *Satire*, VI. 223)

druga *armes de précision*¹. Ako italijanski patrioti ne prihvate slatku njavu ubediavanja, oni će morati da ustuknu pred grubom silom. Ne postoji druga mogućnost, bez obzira na izjavu lorda Russella, koji ju je verovatno izgovorio iskreno verujuću u nju, mada mu je ona samo stavljena u usta, da bi se privremeno oslobodilo britanskog parlamenta i Italija zgnječila gvozdenom petom savezničkih despota. Što se tiče svetske vlasti pape u papskoj oblasti, Louis-Napoleon nije sačekao čak ni kraj rata da bi naredio da se ona očuva. Preliminaran ugovor o miru u Vilafranki predviđa ponovno ustoličavanje austrijskih knezova u Toskani i Modeni. Povratak vojvodkinje od Parme nije bio predviđen u uslovima mira, jer je ona često odbijala da veže svoju sudbinu za sudbinu Austrije. Ipak, Louis-Napoleon je, sa urođenom mu plemenitošću, dozvolio da se izide u susret poniznoj molbi *donna errante*². Na posredovanje Walewskog, on je dao svoju častu reč gospodinu Monu, španskom poslaniku u Parizu, tada opunomoćniku vojvodkinje, da će ona biti vraćena na presto u oblasti velikoj toliko koliko je to bila i ona ranije, eventualno sa izuzetkom tvrđave Piačence, koju treba predati Vittorio Emanuelu, ako se bude dobro držao na konferenciji u Cirihu. Pri pomisli da igra ulogu zaštitnika sestre Bourbona, skorojević se osećao ne samo neobično polaskan, već je konačno poverovao da je našao sigurno sredstvo da zadobije naklonost predgrada Sen Žermen^[279], koje je dotle sa prezrenjem odbijalo njegove pokušaje zblizavanja i prema njemu ispoljavalo veliku uzdržanost.

A kako da »oslobodilac nacionalnosti« postane misionar »zakonitosti i poretka«, spasilac »postojećeg društva«? Kako sada sa uspehom preuzeti ovu manje poetičnu ulogu? To je bio veliki korak unazad. Izazvati i održavati nesigurnost javnosti u pogledu pravog značaja odredaba ugovora u Vilafranki i podržavati je strašnim pričama i mudrim nagađanjima, bio je očevidno metod da se Evropa postepeno pripremi na najgore. Lord Palmerston, koji mrzi Austriju, a pokazuje naklonost prema Italiji, očevidno je poverenik Napoleona III i podržavao je heroja decembra^[11] na ovom klizavom terenu. Pošto je Palmerston oborio Derbyjevu vladu zbog njenih simpatija prema Austriji, jamčio je pred celom Evropom, a naročito Italijom, za iskrene namere Napoleona III, njegovog uzvišenog saveznika. Na taj način, on je tiho odstranio parlament ili ga čak i raspustio, svesno ga uvodeći u zabludu. Njegovoj nedvosmislenoj izjavi o tome da se Engleska još nije odlučila da li će učestvovati ili ne na evropskom kongresu — ovaj će kongres verovatno potvrditi odluku konferencije u Cirihu i time teret omraze, koji bi inače pao samo na pleća Napoleona, umanjiti na taj način što će se on raspodeliti na sve evropske sile — protivurečne pruske novine u jednoj poluslužbenoj noti, u kojoj se kaže

¹ precizna oružja (izolučene puške) — ² lutajuće, proterane dame

da su se Engleska i Rusija zajedno obratile dvoru u Berlinu sa zahtevom da i on učestvuje na ovom evropskom kongresu.

Tek kada se malo stišalo grozničavo uzbuđenje javnog mnjenja, Napoleon je preduzeo drugi korak, i to u Sardiniji. On je nastojao da privoli Vittorio Emanuela da obavi ovaj posao umesto njege, — stvar koju nije bilo lako obaviti. Sve što su Austrija i njeni narodi izgubili, dobio je, čini se, Vittorio Emanuele. On je stvarno bio postao, iako još ne nominalno, regent srednje Italije i papskih oblasti. Stanovništvo ovih zemalja uglavnom priznaje njegovu dinastiju, ako ne iz ljubavi prema Pijemontu, a ono iz mržnje prema Austriji. Prvi zahtev francuskog krstaša — borca za slobodu — svom novom vazalu sastojao se u tome da ovaj napusti mesto zvaničnog vođe narodnog pokreta. Vittorio Emanuele to nije mogao odbiti. On je povukao sardinijske predstavnike iz kneževina i papskih oblasti; opozvani su: Boncompagni iz Florencije, Massimo d'Azeglio iz Romanje i Farini (bar u svojstvu zvaničnog opunomoćenika) iz Modene.^[280]

Ipak, carski oslobodilac još nije bio zadovoljan. Iz ranijih iskustava u Francuskoj on je izvukao zaključak da vešto izvedeno narodno glasanje predstavlja najbolji mogući mehanizam za zavođenje despotizma na čvrstoj i valjanoj osnovi. Dakle, od kralja Sardinije je traženo da u pobunjenim oblastima, služeći se narodnim glasanjem ponovo ustoliči knezove po volji naroda. Prirodno, Vittorio Emanuele nije hteo ni da čuje za takav zahtev, čije bi izvršenje neminovno zauvek osujetilo nade na oslobodenje Italije i *evvivas*¹ bi se pretvorili u opšte proklinjanje na celom poluostrvu. Zato je, kažu, grofu de Reiset-u, Francuzu koji je pokušao da ga dovede u iskušenje odgovorio sledećim rečima:

«Milostivi gospodaru, ja sam pre svega italijanski vladar; to nikad nemojte zaboraviti. Interesi Italije za mene su od većeg značaja nego interesi Evrope, na koje Vi aludirate. Ugled svog imena ne mogu pozajmiti ponovnom ustoličavanju razvlašćenih knezova niti ću to učiniti. Bio sam već isuviše popustljiv kad sam dozvolio da stvari krenu svojim tokom.»

I kažu da je viteški kralj dodao još i ovo:

«Ako je odlučeno da bude oružana intervencija, čućete o meni. Što se tiče konfederacije, ona je suprotna i mojim interesima i mojoj časti, te ću se ja zato protiv nje boriti do smrti.»

Čim je ovaj odgovor stigao u Pariz, pojavio se čuveni članak od Granier-a de Cassagnaca^[281] o italijanskoj nezahvalnosti sa zlokočnim prizvukom da će se, ako se ukloni zaštita moćne ruke, uskoro pojaviti austrijski orao na kraljevoj palati u Torinu. Vittorio Emanuele je odmah obavешten da od njegovog dobrog ponašanja zavisi da li će dobiti Piačencu i da li će stepen uticaja italijanskih knezova

¹ «živeo»

u predloženoj konfederaciji biti predmet daljih pregovora. I poslednji udarac zadat mu je razmatranjem pitanja nacionalne pripadnosti Savoje, praćenim ukazivanjem na to da, pošto je Bonaparte pomogao Vittorio Emanuelu pri oslobodenju Italije od austrijskog jarma, Vittorio Emanuele neće moći da odbije da se Savoja oslobodi od sardinijskog jarma. Ove pretnje su uskoro dobile opipljiv oblik u agitaciji koju su, na znak dat iz Pariza, započeli feudalni i katolički krugovi u Savoiji.

«Savojcima je dojadilo», uzviknuo je jedan pariski list da «rasipaju novac i prolivaju krv svojih sinova za stvar Italije.»

Za Vittorio Emanuela ovo je bio jak *argumentum ad hominem*¹ i, mada on nije neposredno primio postavljeni mu zadatak, ipak se treba bojati da je morao bar da obeća da će utrti put jednoj oružanoj francuskoj intervenciji. Ako se može verovati vesti dobijenoj telegramom iz Parme od 9. avgusta, prema kojoj su

«Pijemontezi isterani iz grada i proglašena je crvena republika, dok posednici i prijatelji reda beže»,

onda je to rdav predznak za budućnost. Istina ili ne, za «spasioca reda i svojine» ovo može biti signal da otpočne intervenciju, da svoje zuave pokrene protiv «nepopravljivih anarhista» i oslobodi put za povratak knezova. Jednom od njih, sinu velikog kneza od Toskane², u čiju je korist ovaj abdicirao, pripremljen je u Tiljerijama «srdačan doček». Francuskim trupama koje su se vraćale iz Italije izdato je naređenje da ostanu u Italiji, tako da će prepreke, koje nisu dozvoljavale uspešne pregovore u Cirihi, uskoro nestati.

Naslov originala:

Louis-Napoleon and Italy

Napisano sredinom avgusta 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»
br. 5725 od 29. avgusta 1859.
kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

¹ argument sa nepobitnim dokazom — ² Ferdinandu IV, sinu Leopolda II

Karl Marx

Politički pregled

London. Štrajk građevinskih radnika ili tačnije rečeno lokaut koji su objavili građevinski preduzimači, nastavlja se^[282] a da se pri tome uzajamni stav obe strane bitnije nije izmenio. U utorak su radnički delegati održali miting kome su takođe prisustvovali i predstavnici ostalih zanata, i gde je jednoglasno zaključeno, da se ne stupa na rad ni kod jednog majstora koji traži obećanje da se neće stupiti u »Društvo«. Istovremeno su »udruženi« preduzimači održali zbor u gostionici »Slobodnih zidara«, na koji nije imao pristupa nijedan dopisnik štampe. Kako se naknadno saznaje, gospoda koja zaziru od javnosti sporazumela su se nakon burnog većanja da nijedan član udruženja ne otvara svoje preduzeće dok se građevinski radnici i formalno ne odreknu svog »Društva« i dok »radnici gospodina Trollope-a ne prekinu svoj štrajk«.^[283] Ovo poslednje bi uskoro moglo biti rešeno, pošto je gospodin Trollope nedavno stupio u pregovore sa radnicima, uveravajući ih veoma ozbiljno da sve optužbe koje su podignute protiv njega (otpuštanje jednog radnika koji je predao peticiju za devetočasovni radni dan itd.) počivaju na nesporazumu. Međutim, što se tiče ostalih uslova, radnici pogođeni lokautom na njih neće nikako pristati, osim ako ih na to ne prisili krajnja nužda; oni osećaju da bi za njih odricanje od »Društva«, odricanje od svake organizacije, značilo pretvoriti se u stvarne robove kapitalista i odbaciti i ono malo nezavisnosti što je još ostalo modernom proleteru. Brutalna nepopustljivost preduzimača, koji u odnosu na »ruke koje za njih rade« uzimaju istu takvu vlast kakvu imaju američki plantažeri nad svojim robovima, izazvala je negodovanje i izvesnog broja buržoaskih novinara. Mi, naravno, nemamo razloga da budemo nezadovoljni preduzimačima; oni čine sve što je u njihovoj moći da još više prodube ionako dubok jaz između rada i kapitala i izazovu onu koncentrisanu svesnu klasnu mržnju koja je najsigurnija garancija za socijalni prevrat.

U Londonu se nalazi ukupno preko 1000 građevinskih preduzeća. Od njih je zatvoreno samo 88, ali ta su i najveća. Broj radnika

pogođenih lokautom dostiže 19 - 20 000, a ne 40 000, kako se tvrdilo u početku. Bogati novčani prilozi pritiču »Društvu« iz svih krajeva zemlje, ali radnici — iako nemaju hleba — dosada su odbijali da se koriste tom podrškom. Čast hrabrima! Da li bi buržuj rukovodeni *svojim* klasnim interesima bili spremni na slične žrtve?

Poslednjih dana zasedanja, koje je u subotu privedeno kraju, Donji dom se nije bavio skoro ničim drugim sem skandalima u vezi sa izborima, koji su izbijali kao pečurke i prekrili sve zidove palate parlamenta. Bio je to grozan smrad korupcije, koji se odlično slaže sa zadahom što dolazi od Temze i koji bi dražio na povraćanje i časne članove parlamenta, da oni nisu bili navikli na takve stvari. Čas su bile posredi individue koje su čopore britanskih birača (*u tome* i jeste njihov zločin) otvoreno kupovali i prodavali kao čopore ovaca; čas je bilo posredi neko bedno stvorenje koje svoju skupo plaćenu stolicu dobrovoljno predaje pošto nije u stanju da je odbrani protiv izborne peticije, što bi koštalo najmanje 3000 funti sterlinga. Ali, ostavimo to. Zašto da kopamo po blatu? Pomenimo još samo to da gotovo svi članovi koji su vršili ovo podmićivanje pripadaju partiji »liberala«. ^[284]

O prestonoj besedi gotovo da se i nema šta reći. Ona je potpuno beznačajan dokument. U vezi sa planiranim evropskim kongresom kaže se da Njeno veličanstvo još nije donelo nikakvu određenu odluku. ^[285] To je laž. Neposredno po zaključenju mira u Vilafranki ^[214], lord Palmerston je ruskoj vladi izrazio spremnost za učestvovanje na kongresu koji *su Rusi predložili*. Dakle, on je već pre četiri nedelje doneo »jednu određenu odluku«.

Pariz. Poštedećemo naše čitaoce od opisivanja pariskog praznika pobeđe. Uprkos komplikovanoj mašineriji koja je stavljena u pogon da bi bacila u zaborav poraz kod Vilafranke, da bi odvrtila pažnju pariskog stanovništva, i da bi zainteresovane podstakla na glasno odobravanje, priča se da je car lično bio veoma nezadovoljan prirednim mu dočekom, da je morao poduzeti očajnički korak amnestije, mada su mu njegovi savetodavci iz decembra ozbiljno savetovali da to ne čini. I pariska štampa je dobila amnestiju, sva »upozorenja« su povučena. ^[286]

Iz *Berlina* ništa sem starih praznih fraza i nastavljanja beznadežne agitacije za reformu Saveza pod pruskom hegemonijom. Stapanje Gotske partije ^[167] sa demokratima je sad svršena činjenica, kako se to vidi iz sledećih beleški. — Kraljevo stanje se nije poboljšalo.

U *Ajzenahu* je 14. avgusta održan novi zbor »nemačkih patriota«, da bi se s dopuštanjem najviših vlasti *pogledi Gotske partije* proglasili za jedino sredstvo spasenja. ^[287] Među okupljenim slavnim osobama nalazili su se: gospodin von Bennigsen iz Hanovera; Zabel iz Berlina (Vidiš kakav si?); Siegel, redaktor novina »Sächsische Konstitutionelle Zeitung« ^[288]; Titus iz Bamberga; Schulze iz Deliča itd. Šta sadrži program te novoosnovane nemačke partije — samo po sebi se razume: reformu Saveza, prusku hegemoniju, ukidanje odluke savezne skup-

štine uperene protiv štampe i prava udruživanja itd. Najzad su Frankfurt izabrali za mesto sledećeg sastanka, verovatno zato da bi bili bliže crkvi svetog Pavla.^[289]

Iz *Hanovera* se, naprotiv, javlja da je tamošnja vlada, — da bi konkurisala svojim patriotima-prusofilima, protiv kojih je počela da preduzima policijske mere, — ponovo pokrenula pitanje Šlezvig-Holštajna.

Naslov originala:
Politische Rundschau

Prvi put objavljeno u listu
•Das Volk, br. 16 od 20. avgusta 1859.

Karl Marx

Stanovništvo, zločin i pauperizam

Plava knjiga pod naslovom »Statistical Abstract for the United Kingdom in each of the last Fifteen Years from 1844 to 1858«, podneta je i jednom i drugom domu parlamenta u toku poslednjeg zasedanja. Koliko god izgledali suvo ti brojevi u uskim kolonama zvanično objavljenog dokumenta, oni, u stvari, ipak predstavljaju vredniji doprinos istoriji nacionalnog pokreta nego čitavi tomovi bombastih retoričkih fraza i političkih torokanja. Prvo što privlači našu pažnju jeste statistika stanovništva, ali, začudo, sasvim su izostavljeni brojevi koji se odnose na kretanje stanovništva u Irskoj u toku poslednjih petnaest godina. Škotska statistika pokazuje vrlo malo kolebanja kojima se nećemo ni baviti. Sledeća tabela je pregled kretanja stanovništva u Engleskoj i Velsu:

Godine	Stanovništvo prema proceni	Broj rođenih	Broj umrlih	Broj sklopljenih brakova
1844	16 520 000	540 763	356 950	132 249
1845	16 721 000	543 521	349 366	143 743
1846	16 925 000	572 625	390 315	145 664
1847	17 132 000	539 965	423 304	135 845
1848	17 340 000	563 059	399 800	138 230
1849	17 552 000	578 159	440 853	141 883
1850	17 766 000	593 422	368 986	151 738
1851	17 983 000	615 865	395 174	154 206
1852	18 205 000	624 171	407 938	158 439
1853	18 403 000	612 391	421 097	164 520
1854	18 618 000	634 506	438 239	159 349
1855	18 787 000	635 123	426 242	151 774
1856	19 045 000	657 704	391 369	159 262
1857	19 305 000	663 071	419 815	159 097
1858	19 523 000	655 627	450 018	154 500

Uporedo sa ovom statistikom stanovništva navodimo tabelarni prikaz zločina i pauperizma u Engleskoj i Velsu:

Godina	Izvedeno na sud			Osuđeno
	Muškaraca	Žena	Ukupno	
1844	21 549	4993	26 542	18 919
1845	19 341	4962	24 303	17 402
1846	19 850	5257	25 107	18 144
1847	22 903	5930	28 833	21 542
1848	24 586	5763	30 349	22 900
1849	22 415	5401	27 816	21 001
1850	21 548	5265	26 813	20 537
1851	22 391	5569	27 960	21 579
1852	21 885	5625	27 510	21 304
1853	20 879	6178	27 057	20 756
1854	22 723	6636	29 359	23 047
1855	19 890	6082	25 972	19 971
1856	15 425	4012	19 437	14 734
1857	15 970	4299	20 269	15 307
1858	13 865	3990	17 855	13 246

Tabelarni prikaz broja paupera (izuzev skitnica) koji u Engleskoj i Velsu dobijaju pomoć u nekoliko udruženja parohija čiji je cilj pomaganje sirotinji pod nadzorom Odbora za staranje o sirotinji, počinje sa 1849. godinom.

Godina	Ukupan broj paupera	Godina	Ukupan broj paupera
1849	934 419	1854	818 337
1850	920 543	1855	851 369
1851	860 893	1856	877 767
1852	834 424	1857	843 806
1853	798 822	1858	908 186

Ako se uporede ove tri statistike o stanovništvu, zločinu i pauperizmu, može se konstatovati da je od 1844. do 1854. broj zločina rastao brže nego broj stanovništva, dok je broj koji pokazuje pauperizam ostao skoro konstantan od 1849. do 1858, uprkos ogromnim promenama do kojih je došlo u ovom periodu u britanskom društvu. Tri činjenice karakterišu deceniju od 1849. do 1858 — činjenice koje skoro da nam daju za pravo da ovaj period uporedimo sa izuzetno sjajnim epohama 16. veka. Ukinuti su zakoni o žitu, otkrivena su zlatna polja^[290] i došlo je do emigriranja ogromnih razmera. Osim toga, bilo je i drugih okolnosti koje su dale nov podstrek industriji i trgovini. Posle revolucionarnih potresa Evropu je zahvatila manija industrije.

Osvajanje Pendžaba^[291] a zatim i ruski rat^[41] i ratovi u Aziji učinili su pristupačnim dotle skoro nepoznata tržišta. Najzad, izvoz britanskih proizvoda u Sjedinjene Države uzeo je takve razmere o kakvima se nije moglo ni slutiti deset godina pre toga. Celo svetsko tržište se proširilo i kao da je udvostručilo ili utrostručilo svoj kapacitet. Pa ipak, u toku ovog značajnog stoleća konstantni broj od skoro milion paupera smanjio se samo za 26 233, a ako uporedimo 1853. i 1858, čak se i povećao za 109 364.

Mora biti nečeg trulog u samoj srži društvenog sistema koji povećava svoje bogatstvo a pri tom ne smanjuje bedu, i u kome broj zločina čak raste brže nego broj stanovnika. Istina je da, ako uporedimo godinu 1855. sa prethodnim godinama, čini se da je od 1855. do 1858. znatno opao broj zločina. Ukupan broj ljudi izvedenih pred sud, koji je 1854. iznosio 29 359, pao je 1858. na 17 855, i broj osuđenih je takođe znatno opao, iako ne u sasvim istom odnosu. Međutim, ovo očigledno opadanje broja zločina počev od 1854. treba povezati isključivo sa nekim tehničkim promenama u britanskom pravosuđu: prvo, sa zakonom o maloletnim prestupnicima^[292] i, drugo, sa dejstvom zakona od 1855. o krivičnom pravosuđu, koji daje pravo policijskim sudijama da, uz saglasnost zatvorenika, donose kratkoročne kazne zatvorom. Povrede zakona su uglavnom rezultat ekonomskih faktora koji ne podležu kontroli zakonodavca, ali — kako to potvrđuje dejstvo zakona o maloletnim prestupnicima — od zvaničnog društva u izvesnom stepenu zavisi da li će izvesne povrede svojih pravila žigosati kao zločin ili samo kao prestup. Ova razlika u oceni, koja nimalo nije nevažna, odlučuje o sudbini hiljada ljudi i o moralnom liku društva. Sam zakon može ne samo da kazni zločin već i da ga izazove, i zakon profesionalnih pravnika vrlo je pogodan da deluje u tom pravcu. Tako je jedan eminentni istoričar s pravom primetio da je srednjovekovni katolički kler sa svojim mračnim shvatanjima o ljudskoj prirodi, koja su pod njegovim uticajem uneta u krivično zakonodavstvo, prouzrokovalo više zločina nego što je oprostio grehova.

Začudo, Irska je jedini deo Ujedinjenog Kraljevstva u kome je broj zločina znatno opao, za nekih 50, pa čak i 75 procenata. Kako da uskladimo ovu činjenicu sa mišljenjem koje preovlađuje u Engleskoj, po kome je priroda Iraca, a ne loša britanska uprava, krivac za prestupe Iraca? A opet, tu srećnu promenu u prirodi Iraca nije prouzrokovalo neko delo britanskih vladara, već je to prosto posledica gladi, egzodusa i čitavog spleta okolnosti koje su dovele do povećanja tražnje za irskom radnom snagom. Kako bilo da bilo, smisao sledećih tabelarnih prikaza sasvim je jasan:

I. Zločini u Irskoj

Godina	Izvedeni na sud			Osuđeni
	Muškaraca	Žena	Ukupno	
1844	14 799	4 649	19 448	8 042
1845	12 807	3 889	16 696	7 101
1846	14 204	4 288	18 492	8 639
1847	23 552	7 657	31 209	15 233
1848	28 765	9 757	38 522	18 206
1849	31 340	10 649	41 989	21 202
1850	22 682	8 644	31 326	17 108
1851	17 337	7 347	24 684	14 377
1852	12 444	5 234	17 678	10 454
1853	10 260	4 884	15 144	8 714
1854	7 937	3 851	11 788	7 051
1855	6 019	2 993	9 012	5 220
1856	5 097	2 002	7 099	4 024
1857	5 458	1 752	7 210	3 925
1858	4 708	1 600	6 308	3 350

II. Pauperi u Irskoj^[293]

Godina	Broj		Godina	Broj	
	parohija	paupera		parohija	paupera
1849	880	82 357	1854	883	78 929
1850	880	79 031	1855	883	79 887
1851	881	76 906	1856	883	79 973
1852	882	75 111	1857	883	79 217
1853	882	75 437	1858	883	79 199

Na žalost, tabelarni prikaz emigracije ne pokazuje iz kojih je delova Ujedinjenog Kraljevstva započeo pokret, kao ni u kojoj je meri svaki od tih delova zastupljen u ukupnom broju. Iz tabele, takve kakva je, može se videti da se od 1844. do 1847. emigracija u britanske kolonije u Severnoj Americi približila, ako nije i prevazišla razmere emigracije u Sjedinjene Države. Međutim, od 1848. emigracija u britansku Severnu Ameriku pretvara se u običan dodatak emigraciji u Sjedinjene Države. S druge strane, britanska emigracija u Australiju i Novi Zeland brzo napreduje u toku 15 godina, od 1844. do 1858. Dok emigracija u severnoameričke kolonije dostiže vrhunac u 1847. godini, a emigracija u Sjedinjene Države u 1851. godini, emigracija u Australiju i Novi Zeland najjača je u 1852. godini. Od tada pa sve do 1858. stalno opada broj emigranata, čiji se ukupan broj do 1852. bio popeo na 368 764, a 1858. opao na 113 972, tj. za više nego 75 procenata. Evo te pomenute tabele:

Broj iseljenika iz Ujedinjenog Kraljevstva u razne zemlje

Godina	U severno-američke kolonije	U Sjedinjene Američke Države	U Australiju i Novi Zeland	U druge krajeve	Ukupno
1844	22 924	43 660	2 229	1 873	70 686
1845	31 803	58 538	830	2 330	93 501
1846	43 439	82 239	2 347	1 826	129 851
1847	109 680	142 154	4 949	1 487	258 270
1848	31 065	188 233	23 904	4 887	248 089
1849	41 367	219 450	32 191	6 490	299 498
1850	32 961	223 078	16 037	8 773	280 849
1851	42 605	267 357	21 532	4 472	335 966
1852	32 873	244 261	87 881	3 749	368 764
1853	34 522	230 885	61 401	3 129	329 937
1854	43 761	193 065	83 237	3 366	323 429
1855	17 966	103 414	52 309	3 118	176 807
1856	16 378	111 837	44 584	3 755	176 554
1857	21 001	126 905	61 248	3 721	212 875
1858	9 704	59 716	39 295	5 257	113 972

Naslov originala:

Population, Crime and Pauperism

Napisano u Londonu 23. avgusta 1859.

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5741 od 16. septembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Industrija i trgovina

Pošto smo u jednom ranijem članku¹ razmatrali kretanje stanovništva Ujedinjenog Kraljevstva, sad ćemo se pozabaviti kretanjem proizvodnje. U sledećim tabelarnim prikazima izvoz je prikazan za svaku godinu počev od 1844, dok brojke koje se odnose na uvoz počinju sa 1854. godinom, što je anomalija prouzrokovana okolnošću da izračunata stvarna vrednost uvoza nije zvanično utvrđena pre 1854.

A. Izvoz

Deklarisana stvarna vrednost britanskih i irskih proizvoda izvezenih iz Ujedinjenog Kraljevstva

Godina	Funte sterlinga	Godina	Funte sterlinga
1844	58 534 705	1852	78 076 854
1845	60 111 082	1853	98 933 781
1846	57 786 876	1854	97 184 726
1847	58 842 377	1855	95 688 085
1848	52 849 445	1856	115 826 948
1849	63 596 025	1857	122 066 107
1850	71 367 885	1858	116 614 330
1851	74 448 722		

B. Uvoz

Izračunata stvarna vrednost robe uvezene u Ujedinjeno Kraljevstvo

Godina	Funte sterlinga	Godina	Funte sterlinga
1854	152 389 053	1857	187 844 441
1855	143 542 850	1858	163 795 803
1856	172 544 154		

¹ Vidi u ovom tomu, str. 272—276.

Iz prve tabele može se videti da se izvoz, a prema tome i proizvodnja, više nego udvostručio u periodu od 1844. do 1857, dok se broj stanovništva u tom istom intervalu jedva povećao za 18 procenata, što dokazuju brojke navedene u mom ranijem dopisu. Ovo je neobičan odgovor doktrini popa i prebendara Malthusa. Štaviše, tabela A ilustruje zakon proizvodnje koji se može dokazati matematički precizno, ako se uporede izveštaji o britanskom izvozu počev od 1797. Evo tog zakona: Ako se hiperprodukcijom i prekomernom špekulacijom izazove kriza, proizvodne snage nacije i kapacitet svetskog tržišta u međuvremenu su se ipak toliko povećali da se samo privremeno pomeraju sa dostignute najviše tačke, i da posle izvesnih kolebanja, koja obuhvataju nekoliko godina, stupanj proizvodnje koji je označavao vrhunac prosperiteta u jednom periodu komercijalnog ciklusa postaje polazna tačka sledećeg perioda. Tako godina 1845. označava vrhunac razvitka proizvodnih snaga koje su se razvile u toku komercijalnog ciklusa od 1837. do 1847. Godine 1846. počinje reakcija; 1847. dolazi do katastrofe čije se posledice potpuno manifestuju tek 1848, kad obim izvoza pada čak niže od obima u 1844. godini. Međutim, 1849. dolazi ne samo do oporavljanja, već se brojke iz 1845. godine najvećeg prosperiteta u toku poslednjeg ciklusa, premašuju već za 3 miliona, a te godine izvoz dostiže nivo do koga više nikad neće pasti u toku tog novog ciklusa. Vrhunac se postiže opet u 1857, godini krize, čije se agonije ispoljavaju u smanjenom izvozu 1858. godine. Ali već 1859. godine vrhunac perioda 1847-1857. pretvara se u polaznu tačku novog komercijalnog ciklusa — tačku na koju se proizvodne snage verovatno više neće vratiti.

Ako se uporede tabele A i B, videće se da je britanski izvoz zaista znatno manji od britanskog uvoza i da ova disproporcija raste isto tako pravilno kao i obim izvoza. Ovaj fenomen su neki engleski autori protumačili time što su nesrećni Britanci, navodno, zapali u dug kod drugih nacija, ili što su jevtino prodavali a skupo plaćali, poklanjajući tako inostranstvu deo svog truda. A činjenica je prosto to da Velika Britanija dobija u vidu uvoza iz drugih nacija nešto za šta nije dala ništa ekvivalentno, kakav je slučaj sa indijskim dažbinama, koje se ubiraju u raznim oblicima, i sa drugim davanjima u vidu interesa na kapital pozajmljen u ranijim periodima. Stoga, rastuća disproporcija između britanskog uvoza i izvoza samo dokazuje da Engleska na svetskom tržištu razvija svoju funkciju zajmodavca još brže nego svoju funkciju industrijalca i trgovca.

Od uvoznih artikala četiri zaslužuju izvesnu pažnju, nime: plemeniti metali, žito, pamuk i vuna. Već više puta je kretanje u britanskom uvozu i izvozu plemenitih metala objašnjeno u »New-York Daily Tribune«; ovaj list je u vreme poslednje komercijalne krize dokazao na osnovu zvaničnih cifara da se količina novčanica Engleske banke koje se nalaze u opticaju pre smanjila nego što se povećala ot-

kako su počela da se koriste nova zlatna polja.¹ Stoga se nećemo ni vraćati na tu temu, već ćemo se ograničiti na to da iznesemo činjenicu koju, koliko nam je poznato, nisu primetili engleski autori. Kolika je količina metalnog novca koji je u opticaju u nekoj naciji može se dosta tačno zaključiti na osnovu operacija državne kovnice novca. Zato, da bismo utvrdili kretanje metalnog novca u Velikoj Britaniji u periodu funkcionisanja kalifornijskih i australijskih zlatnih rudnika, donosimo sledeću tabelu koja pokazuje količinu metala iskovanu u kraljevskoj kovnici:

Količina zlatnog, srebrnog i bakarnog novca iskovanog u kraljevskoj kovnici (u funtama sterlinga)

Godina	Zlato	Srebro	Bakar	Ukupno
1844	3 563 949	626 670	7 246	4 197 865
1845	4 244 608	647 658	6 944	4 899 210
1846	4 334 911	559 548	6 496	4 900 955
1847	5 158 440	125 730	8 960	5 293 130
1848	2 451 999	35 442	2 688	2 490 129
1849	2 177 955	119 592	1 792	2 299 339
1850	1 491 836	129 096	448	1 621 380
1851	4 400 411	87 868	3 584	4 491 863
1852	8 742 270	189 596	4 312	8 936 178
1853	11 952 591	701 544	10 190	12 664 325
1854	4 152 183	140 480	61 538	4 354 201
1855	9 008 663	195 510	41 091	9 245 264
1856	6 002 114	462 528	11 418	6 476 060
1857	4 859 860	373 230	6 720	5 239 810
1858	1 231 023	445 896	13 440	1 690 359

Uporedićemo ukupne iznose, pošto srebrni i bakarni novac treba smatrati tantuzom koji zamenjuje zlatni novac, tako da je za ocenu ukupnog kretanja metalnog novca sasvim svejedno da li je u opticaju sam zlatni novac ili metalne oznake predstavljaju njegove delove.

Petnaest godina koje obuhvata ova gornja tabela mogu se podeliti na dva skoro jednaka perioda, od kojih jedan prethodi uticaju novih zemalja sa zlatnim nalazištima na Veliku Britaniju, dok onaj drugi karakteriše brzo prilivanje zlata iz novih izvora. Prvi period obeležavamo od 1844. do 1850, drugi od 1851. do 1858; godina 1851. je značajna zbog početka uticaja zlatnih rudnika u Novom Južnom Velsu i Viktoriji kao i zbog snažnog razvitka ponude kalifornijskog zlata, koja je od 11 700 funti sterlinga 1848. godine, 1 600 000 funti sterlinga 1849. godine, 5 000 000 funti sterlinga 1850. porasla na 8 250 300 funti sterlinga 1851. godine. Ako se saberu ukupni iznosi kovanog

¹ Vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 439–442.

novca u periodu od 1844. do 1850, s jedne strane, i u periodu od 1851. do 1858, s druge strane, i zatim izračuna godišnji prosek u svakom periodu, videće se da je godišnji prosek kovanja u prvih sedam godina iznosio 3 643 144 funti sterlinga, dok je za poslednjih osam godina dostigao sumu od 7 137 782 funte sterlinga. Količina metalnog novca u Velikoj Britaniji se, prema tome, povećala za skoro 100 procenata u periodu delovanja novog priliva zlata. To sigurno dokazuje uticaj Kalifornije i Australije na razvitak britanske kopnene trgovine, ali bilo bi sasvim pogrešno zaključiti da je opticaj metalnog novca direktno pojačan prilivom novog zlata. Upoređivanje svih godina iz dva perioda pre i posle otkrivanja zlata pokazuje nešto suprotno od toga. Na primer, 1854. kovanje novca pada ispod nivoa iz 1845. i 1846, a 1858. pada daleko ispod nivoa iz 1844. Prema tome, masa zlata koja je ušla u opticaj u vidu kovanog novca nije određivana uvozom zlatnih poluga; ali, veći deo uvezenog zlata u proseku je ušao u unutrašnji opticaj u toku drugog perioda, zato što su se trgovina i industrija uopšte proširile; međutim, ovo širenje se u velikoj meri može povezati sa uticajem novih zemalja sa nalazištima zlata.

Naslov originala:

Manufactures and Commerce

Napisano 5. septembra 1859. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5747 od 23. septembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Kossuth i Louis-Napoleon^[294]

Verovatno se sećate da sam pre nekih godinu dana na stupcima lista »Tribune« obelodanio neke zanimljive stvari o izvesnom Bangya, o njegovoj misiji u Čerkeziji i o razdoru do kojeg je zbog toga došlo među mađarskom i poljskom emigracijom u Carigradu.¹ Mada su činjenice koje sam ja tada izneo kasnije prokrčile sebi put u evropsku štampu, nikad nije učinjen pokušaj da se ospori njihova tačnost. A sada moram da skrenem pažnju vaših čitalaca na jedno drugo tajno poglavlje savremene istorije; mislim na vezu između Kossutha i Bonaparte. Više se ne može dozvoliti da jedni isti ljudi jednom rukom primaju nagradu od ubice Francuske republike, a drugom rukom ističu zastavu slobode; da igraju i ulogu mučenikâ i ulogu dvorana; da, pretvorivši se u orude svirepog uzurpatora, i dalje istupaju kao predstavnici ugnjetene nacije. Ja smatram da je ovaj trenutak utoliko pogodniji za obelodanjivanje činjenica koje su mi odavno poznate, što se Bonaparte i njegovi dostavljači, Kossuth i njegove pristalice, isto toliko trude da prikriju transakcije koje će nužno kompromitovati jednog pred monarsima a drugog pred narodima celog sveta.

Čak i najvatreniji obožavaoci gospodina Kossutha moraće da priznaju da mu je, ma koliko drugih odlika imao, na žalost, uvek nedostajala jedna važna osobina — doslednost. U toku celog svog života on je više ličio na improvizatora, na koga publika ostavlja utisak, nego na autora koji svetu daje pečat sopstvenih originalnih ideja. Ova nedoslednost ideja nužno se odrazila u dvoličnosti njegovog delanja. Nekoliko činjenica će možda ilustrovati istinitost ove tvrdnje. U Kutahia je gospodin Kossuth stupio u intimnu liaison² sa gospođinom Davidom Urquhartom i, prihvativši odmah predrasude tog romantičarskog Škotlandanina, nije oklevao da osudi Mazzinija kao ruskog agenta. On se formalno zavetovao da će se držati po strani od Mazzinija. Ali samo što je stigao u London, a već je stvorio trijumvirat sa

¹ Vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 135—136 i 383—388. — ² vezu

Mazzinijem i Ledru-Rollinom^[295]. Neosporni dokazi za tu dvostruku igru izneti su britanskoj javnosti u prepisci vođenoj između L. Kossutha i Davida Urquharta, koju je ovaj drugi džentlmen štampao u londonskoj »The Free Press«^[296]. U prvom govoru, koji je gospodin Kossuth održao iskrcavši se na engleskoj obali, on je Palmerstona nazvao svojim prisnim prijateljem. Palmerston je posredno, preko jednog dobro poznatog člana parlamenta¹, nagovestio Kossuthu da želi da ga primi u svom domu. Kossuth je zahtevao da ga britanski premijer primi kao guvernera Mađarske, ali je taj zahtev, razume se, odmah s prezrenjem odbijen. Sad je gospodin Kossuth, sa svoje strane, preko gospodina Urquharta i drugih svojih poznanika, dao na znanje britanskoj javnosti da je Palmerstonov poziv odbio zato što se podrobnim proučavanjem Plave knjige o mađarskim pitanjima^[297] u Kutahia uverio da je Palmerston, »njegov prisni prijatelj«, u tajnom dogovoru sa petrogradskim dvorom odigrao ulogu izdajnika »drage Mađarske«. Godine 1853, kad je u Milanu izbila Mazzinijeva pobuna^[298], na zidovima tog grada pojavio se proglas namenjen mađarskim vojnicima, kojim su oni pozivani da stanu na stranu italijanskih ustanika, a koji je nosio potpis Lajosa Kossutha. Kad je pobuna propala, gospodin Kossuth je požurio da u londonskim listovima objavi kako je taj proglas falsifikat, javno demantujući na taj način svog prijatelja Mazzinija. Uprkos tome, proglas je *bio* autentičan. Mazzini je delao u dogovoru sa Kossuthom.

Čvrsto uveren da je za obaranje austrijske tiranije neophodna udružena akcija Mađarske i Italije, Mazzini je neko vreme pokušavao da Kossutha zameni jednim pouzdanijim mađarskim vođom, ali pošto su njegovi naponi propali usled razdora u mađarskoj emigraciji, on je velikodušno oprostio svom nesigurnom savezniku i poštedeo ga rasrinkavanja, koje bi uništilo Kossuthov položaj u Engleskoj.

Da bismo se približili sadašnjosti, podsećam vas da je u jesen 1858. gospodin Kossuth proputovao kroz Škotsku, održao predavanja u raznim gradovima i svečano upozorio Britance na izdajničke planove Louis-a Bonaparte. Uzmimo, na primer, sledeći izvod iz jednog predavanja održanog u Glazgovu 20. novembra 1858^[299].

»Ja sam«, rekao je gospodin Kossuth, »već ukazao u jednom od svojih predavanja na napitak nacionalne mržnje koji spravlja Louis Bonaparte. Nemam nameru da nagovestim da on sprema invaziju na ovu zemlju; nema sumnje da bi on to hteo; samo, slično lisici u onoj basni, on ne voli kiselo grožđe. Nije prošlo mnogo vremena otkako je Louis Bonaparte celu svetsku diplomatiju, sa izuzetkom, možda, džentlmena iz Petrograda, koji vrlo verovatno zna skoro celu tu tajnu, doveo u nedoumicu svojim pripremama džinovskih razmera u Šerburu, za koje je utrošio i poslednju paru iz svoje i inače prazne blagajne i to tako žurno kao da mu egzistencija zavisi od gubitka jednog minuta . . . Šerbur ostaje tvorevina namenjena samo protiv

¹ lorda Dudleya Stuarta

Engleske . . . On smišlja nov sukob na Istoku zajedno sa Rusima. Namerava da u ovom sukobu ograniči slobodu kretanja engleske mornarice vezujući je dobrim delom za vaše obale, dok bude nanosio smrtonosan udarac vašim životnim interesima na Istoku . . . Zar je krimski rat završen onako kako je to odgovaralo interesima Velike Britanije i Turske? Vlaška i Moldavska su dobile ustav, izmišljen u jазbini tajne diplomatije, tom prokletstvu našeg doba; ustav koji je izmislio Bonaparte uz saradnju Rusije i Austrije, od kojih su svi redom zaista veliki prijatelji slobode naroda! On, u stvari, nije ništa drugo već povelja data Rusiji da raspolaže Kneževinama . . . Čak i više od toga! Zar nije Bonaparte, taj dragi saveznik, poslao svoje oficire u Crnu Goru, da divlje brdane podučavaju u rukovanju puškom! . . . On ima na umu nov tilzski ugovor, ukoliko taj ugovor već ne leži u njegovom džepu.»

Tako je u jesen 1858. Kossuth javno govorio o Bonaparti, svom dragom savezniku. Štaviše, početkom 1859, kad su se Bonapartini planovi za italijanski krstaški pohod za slobodu počeli već uobličavati, taj isti Kossuth je u Mazzinijevom »Pensiero ed Azione« teškim rečima optužio holandskog varalicu i upozorio sve lojalne republikance — Italijane, Mađare, pa čak i Nemce, da ne pristanu na to da za cara Kvazimoda vade kestenje iz vatre. Jednom rečju, on je kao eho ponovio Mazzinijeva shvatanja, koja je ovaj proklamovao u svom manifestu od 16. maja¹, a kojih se on držao za vreme Bonapartinog pohoda i trijumfalno ih ponovio na kraju rata u jednom drugom manifestu koji je preštamovala »Tribune«.

Kossuth je tada, u januaru 1859, ne samo prozreo Bonapartinu prevaru, već je učinio sve što mu je bilo u moći da je obelodani pred svetom. On je u tom smislu podbadao »liberalnu štampu«, čemu su se posle Bonapartina oruđa čudila kao »iznenadnom napadu« »antina-poleonovske manije« i žigosala to kao znak bolesne »simpatije za Austriju«. Ali, u intervalu od januara 1859. do maja 1859. došlo je do čudne revolucije u osećanjima i idejama velikog improvizatora. On, koji je kao predavač preduzeo putovanje kroz Škotsku u jesen 1858, da bi upozorio Britance na opasnost od Bonapartinih strašnih planova, u maju 1859. preduzeo je kao predavač drugo putovanje, od londonskog Menšen hausa^[162] do Fri-trejd-hola^[300] u Mančesteru, da bi propovedao poverenje u heroja decembra i da bi, pod izgovorom da se zalaže za neutralnost, primamio Britance na stranu carske varalice. Svoju sopstvenu neutralnost uskoro potom je dokazao na nedvosmislen način.

Eto, ta sećanja, koja bih mogao navesti u velikom broju, treba da pobude neke sumnje u Kossuthovim poštenim obožavaocima, — u ljudima koji nisu ni slepi poštovaoci jednog imena niti su prijavim interesima vezani za tog demokratskog velmožu. U svakom slučaju, oni neće osporavati da činjenice koje sad nameravam da iznesem nisu uopšte nespojive sa prošlošću tog tobožnjeg heroja slobode. U Parizu su bila trojica mađarskih vođa koja su se dodvoravala slavnom Plon-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 175—180.

-Plonu, inače Prince Rouge¹, tom potomku bonapartističke porodice, kome je sudbina odredila da koketira sa revolucijom isto onako kao što se njegov značajniji rođak poigravao sa »religijom, poretkom i svojinom«. Ta trojica su bila pukovnik Kiss, grof Teleki i general Klapka. Uzgred rečeno, Plon-Plon je Heliogabala po svom moralu, Ivan III po ličnom kukavičluku i pravi Bonaparte po svojoj lažljivosti, ali, uz sve to, homme d'esprit², kako kažu Francuzi. Ova tri gospodina su nagovorila Plon-Plona, koji verovatno nije bio uhvaćen na brzinu, da uđe u pregovore sa Kossuthom, da ga pozove u Pariz i čak da obeća da će bivšeg guvernera Mađarske predstaviti lukavom vladaru iz Tiljerija.

U skladu sa tim, gospodin Kossuth, snabdeven engleskim pasošem u kome je nosio ime gospodin Brown, krenuo je iz Londona u Pariz početkom maja. U Parizu je pre svega imao dug razgovor sa Plon-Plonom, kome je izložio svoje poglede na to kako se u Mađarskoj može podići ustanak, ako se 40 000 Francuza, pod zaštitom jednog korpusa mađarskih izbeglica, iskrca na obalu kod Rijeke, a izneo mu je i jedno pitanje, koje je za njegovu patriotsku dušu, čini se, bilo najvažnije, naime pitanje — makar samo prividnog — obrazovanja privremene vlade na čelu sa gospodinom Kossuthom. Uveče 3. maja Plon-Plon je u svojoj ličnoj kočiji otpratio gospodina Kossutha u Tiljeriju, da bi ga tamo predstavio heroju decembra. U toku tog razgovora sa Louis-om Bonapartom gospodin Kossuth se prvi put uzdržao da iskoristi svoj veliki govornički dar i dozvolio je Plon-Plonu da govori u njegovo ime. On ga je kasnije milostivo pohvalio zbog gotovo bukvalne preciznosti kojom je princ izneo njegove poglede.

Pažljivo saslušavši izlaganje svog rođaka, Louis Bonaparta je izjavio da za njegovo prihvatanje planova gospodina Kossutha postoji jedna velika prepreka, tj. Kossuthovi republikanski principi i republikanske veze. Tad se gospodin Kossuth najsvetanije *odrekao republikanskog uverenja* i izjavio da nije, niti je ikad bio republikanac, i da su ga samo političke potrebe i neobičan spoj okolnosti prinudile da se za kratko vreme veže sa republikanskim delom evropske emigracije. Istovremeno, kao dokaz svog antirepublikanstva, ponudio je, u ime svoje zemlje, mađarsku krunu princu Plon-Plonu. Istina, kruna kojom je tako raspolagao još nije bila slobodna, a on isto tako nije imao moć da je budzašto prodaje; ali, ko god je pažljivo pratio postupke gospodina Kossutha u stranim zemljama sigurno je primetio da je on odavno uobičajio da govori o »dragoj Mađarskoj« otprilike onako kako neki seoski plemić govori o svom imanju.

Što se tiče odricanja gospodina Kossutha od republikanstva, smatram da je ono bilo iskreno. Civilna lista od 300 000 florina koju je zahtevao u Pešti za očuvanje sjaja svoje izvršne vlasti; patronat nad bolnicama oduzet jednoj austrijskoj nadvojvotkinji i predat nje-

¹ Crvenom princu — ² čovek pun duha

govoj sestri; pokušaj da nekim pukovima dà svoje ime; njegova želja da se okruži kamarilom; upornost kojom se u tudini držao titule guvernera, mada se nje odrekao u vreme mađarske katastrofe; njegovi maniri pre nekog pretendenta nego izbeglice, — sve to ukazuje na tendencije suprotne republikanskim. Ali kako bilo da bilo, ja izričito tvrdim da se Lajos Kossuth pred francuskim uzurpatorom odrekao republikanstva i u prisustvu heroja decembra ponudio mađarsku krunu Plon-Plonu, bonapartističkom Sardanapalu. Možda su neke prilično nevezane intrige o tom njegovom razgovoru sa Bonapartom u Tiljerijima dale povoda za sasvim pogrešne priče da je Kossuth odao tajne planove svojih bivših republikanskih saveznika. Od njega se nije ni tražilo da otkrije ono za šta se pretpostavljalo da su njihove tajne, niti bi on prihvatio takav sramni predlog. Pošto je uspeo da potpuno umiri bojazni Louis-a Napoleona u pogledu svojih republikanskih tendencija, i pošto se obavezao da će se zalagati za dinastičke interese Bonaparta, zaključena je pogodba na osnovu koje je tri miliona franaka stavljeno na raspolaganje gospodinu Kossuthu. U ovom ugovoru nije bilo ničeg čudnog, pošto je, za organizovanje mađarske emigracije za vojne potrebe, bio potreban novac, a zašto da gospodin Kossuth ne dobije novčanu pomoć od svog novog saveznika kad su sve despotske sile Evrope dobijale novčanu pomoć od Engleske u toku celog antijakobinskog rata? Međutim, ne mogu da prečutim činjenicu da je od tih miliona koji su mu tako stavljeni na raspolaganje gospodin Kossuth odmah prisvojio za svoje lične izdatke prilično lepu sumu od 75 000 franaka, i, osim toga, ugovorio za sebe jednogodišnju penziju u slučaju da italijanski rat ne dovede do invazije u Mađarskoj. Pre nego što je gospodin Kossuth napustio Tiljerije, dogovoreno je da on dejstvuje suprotno navodno proaustrijskim tendencijama Derbyjeve vlade na taj način što će u Engleskoj započeti kampanju za neutralnost. Opšte je poznato kako mu je, po njegovom povratku u perfidni Albion^[9], spontana podrška vigovaca i Mančesterske škole^[301] omogućila uspešno izvršenje ovog prvog dela njegovih obaveza.

Posle 1851. veći broj onih mađarskih emigranata koji su bili istaknuti i imali izvestan politički ugled odvojili su se od gospodina Kossutha, ali nešto zbog perspektive invazije u Mađarsku uz pomoć francuskih trupa, a nešto zbog logične privlačnosti tri miliona franaka, — pošto, kako reče pravi Napoleon u trenutku jednog od svojih napada cinizma, svetom vlada »le petit ventre¹«, — osim nekoliko časnih izuzetaka, cela mađarska emigracija se slegla pod bonapartističku zastavu, koju je istakao Lajos Kossuth. Ne može se poreći da su transakcije u koje se on upustio sa njima imale decembristički vonj korupcije, jer je on, da bi svojim novostečenim pristalicama dao više francuskog novca, njih i unapređivao u više vojne činove: na primer, poručnici

¹ želudac

su unapređivani u čin majora. Prvo, svaki od njih je dobijao novac za svoje putne troškove do Pijemonta, zatim skupu uniformu (izdaci za uniformu majora dostizali su 150 funti), i platu za šest meseci unapred, uz obećanje da će im se po završetku rata dati plata za celu godinu službe. Takozvani vrhovni komandant je dobio platu od 10 000 franaka, svaki general po 6000 franaka, brigadni komandant 5000 franaka, potpukovnici 4000 franaka, majori 3000 franaka, i tako dalje.

Imena istaknutijih ličnosti koje su se povezale sa Kossuthom i strpale u svoj džep bonapartistički novac su sledeća: generali Klapka, Perczel, Vetter, Czecz; pukovnici Szabó, Emérich i Etienne, Kiss, grof A. Teleki, grof Bethlen, Mednyánszky, Ihász, i neki potpukovnici i majori. Među civilima pomenuo bih grofa L. Telekija, Pukyja, Pulszkyja, Irányija, Ludvigha, Simonyija, Henszelmana, Veresa i druge, — u stvari, sve same mađarske izbeglice koje žive u Engleskoj i na Kontinentu, sa izuzetkom S. Vukovića (u Londonu ili Eksminsteru), Rónayja (u Londonu, mađarski naučnik) i B. Szemerea (u Parizu, bivši mađarski premijer-ministar).

Ipak, bilo bi nepravedno misliti da su sve te ljude pokretale korupcionaške pobude. Većina se, verovatno, sastoji od prosto obmanutih ljudi, patriotski nastrojenih vojnika od kojih se ne može očekivati da imaju jasne političke principe ili da su tako oštroumni da mogu da prozru diplomatske spletke. Neki od njih, kao general Perczel, povukli su se čim su događaji obelodanili bonapartističku prevaru. Međutim, Lajos Kossuth, koji je još u januaru 1859. svojim člancima u Mazzinijevom »Pensiero ed Azione« pokazao da može merodavno da ocenjuje Bonapartine planove, ni u kom slučaju se ne može opravdati na isti takav način.

Naslov originala:

Kossuth and Louis Napoleon

Napisano 5. septembra 1859.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5748 od 24. septembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Novi kineski rat

I

U vreme kad je Engleska primala opšta čestitanja povodom toga što joj je uspelo da iščupa od stanovnika Nebeskog carstva tjencinški ugovor^[149], ja sam se trudio da pokažem da je, u stvari, jedina država kojoj je koristio piratski englesko-kineski rat bila Rusija, dok su trgovačke prednosti Engleske, dobijene ugovorom, beznačajne, a sa političkog stanovišta taj ugovor — umesto da učvrsti mir — učinio je neizvesnim obnavljanje rata. Tok događaja je potpuno potvrdio ta gledišta. Tjencinški ugovor postao je stvar prošlosti, a izgledi na mir iščezli su kao dim pred surovom stvarnošću rata.^[302]

Dozvolite mi da na početku izložim one činjenice koje su dobijene poslednjom kontinentalnom poštom.

Uvaženi gospodin Bruce, u pratnji francuskoga opunomoćenog predstavnika, gospodina de Bourboulon-a, pošao je zajedno sa britanskom ekspedicijom, određenom da krene uz reku Pejho kao pratnja oba ambasadora na njihovoj misiji u Peking. Ekspedicija pod komandom admirala Hope-a sastojala se od sedam parnih brodova, deset topovnjača, dva broda sa trupama i predmetima snabdevanja i nekoliko stotina pripadnika pomorske pešadije i inženjerije. Kinezi su, sa svoje strane, bili protiv toga da misija ide baš tim putem. Stoga je admiral Hope našao na ulasku u reku Pejho prepreke od brvana i stubova; ostavši u ušću te reke devet dana, od 17. do 25. juna, on je pokušao da, pošto su se poslanici pridružili eskadri, silom otvori sebi prolaz. Prilikom svog dolaska na ušće reke Pejho admiral Hope se uverio da su utvrđenja Taku, razorena u toku poslednjeg rata, ponovo postavljena, — činjenica koja je, da primetimo en passant, trebalo da bude admiralu Hope-u poznata još ranije, jer je o njoj u svoje vreme pisao »Peking Gazette«.^[303]

Na dan 25. juna, dok su Britanci pokušavali da ovladaju prolazom

kroz reku Pejho, baterije sa utvrđenja Taku, podržavane mongolskim jedinicama, brojne jačine oko 20 000 ljudi, otkrivene su i otvorile su razornu vatru na britanske brodove. Na kopnu i na moru razvila se bitka koja se završila potpunim porazom napadača. Ekspedicija se morala povući, pošto su Englezi izgubili u borbi tri ratna broda — »Cormorant«, »Lee« i »Plover« — i 464 čoveka im bila ubijena i ranjena, dok je od 60 Francuza, koji su učestvovali u borbi, 14 bilo ubijeno i ranjeno. Pet engleskih oficira je poginulo i 23 ranjeno, čak i admiral nije ostao nepovređen. Posle ovog poraza gospoda Bruce i de Bourboulon su se vratili u Šangaj, a britanska eskadra morala je da ostane pred Tinghai, Ningpo.

Kada su te neprijatne vesti prispele u Englesku, Palmerstonova štampa se odmah popela na britanskog lava i u jedan glas zaurlala zahtevajući potpunu osvetu. Istina, londonski »The Times«, u svojim pozivima upućenim krvožednim instinktima svojih sugrađana, još se trudio da sačuva izvesno dostojanstvo; ali, niža vrsta Palmerstonovih organa bila je prosto groteskna u ulozi Besnog Orlanda. Slušajte, na primer, šta piše londonski »Daily Telegraph«⁽³⁰⁴⁾:

»Velika Britanija mora napasti obalu Kine celom njenom dužinom, zauzeti prestonicu, isterati cara iz njegovog dvora i dobiti materijalne garancije da neće biti napada u budućnosti... Moraćemo da išibamo svakog činovnika sa ordenom zmaja koji se usudio da naše nacionalne simbole vređa... Svaki od njih (od kineskih generala) mora biti obešen, kao pirat i ubica, na poprečnici britanskog ratnog broda. Bio bi to osvežavajući i blagotvoran prizor — tuce tih nitkova, u odelu lakrdijaša, sa opšivenim dugmadima i fizionomijom ljudoždera, klati se pred očima naroda. Treba zavesti teror, na ovaj ili neki drugi način; popuštanja je bilo i više nego što je potrebno... Kineze moramo sada naučiti da cene Engleze, koji su superiorniji od njih i koji moraju biti njihovi *gospodari*... Najmanje što možemo pokušati jeste da zauzmemo Peking; ako vodimo smelu politiku, posle toga treba zauvek zauzeti Kanton. Mogli bismo zadržati Kanton kao što držimo Kalkutu, pretvoriti ga u centar naše trgovine na Dalekom istoku, na taj način kompenzirati sebi uticaj koji Rusija ima na tatarskoj granici carstva i postaviti osnove novog dominiona.«

Dozvolite mi da se sada sa tog buncanja Palmerstonovih piskarala vratim na činjenice i da, koliko je to moguće, s obzirom na sadašnje oskudne informacije, pokušam da otkriem istinski smisao tog neprijatnog događaja.

Prvo pitanje na koje treba odgovoriti jeste da li je — pod pretpostavkom da je tjencinški ugovor postavio kao uslov da britanski poslanik dođe odmah u Peking — kineska vlada prekršila taj ugovor, na koji je prisiljena piratskim ratom, suprotstavivši se nasilnom ulasku britanske eskadre u reku Pejho? Kao što će se videti iz vesti koje su primljene kontinentalnom poštom kineske vlasti su stavile prigovor, ne na upućivanje britanske diplomatske misije u Peking već na to

što se britanske vojne snage upućuju uzvodno rekom Pejho. Kineska vlada je predložila da gospodin Bruce putuje u Peking kopnenim putem bez pratnje vojnih snaga, koje bi stanovnici Nebeskog carstva mogli smatrati za instrument invazije, pošto im je bombardovanje Kantona^[305] još živo u sećanju. Da li pravo francuskog ambasadora da boravi u Londonu uključuje i pravo da on na silu uđe u reku Temzu na čelu oružane francuske ekspedicije? Svakako se mora priznati da takvo britansko tumačenje prijema britanskog ambasadora u Peking zvuči bar isto toliko čudno koliko i njihovo otkriće u vreme poslednjeg rata sa Kinom da bombardovanjem grada jedne imperije ne stupate u rat sa samom tom imperijom, već su posredi lokalna neprijateljstva sa jednom od njenih provincija. U odgovoru na proteste stanovnika Nebeskog carstva, Britanci su, kako sami izjavljuju, »preduzeli sve mere da bi, ako to bude bilo potrebno, otvorili sebi silom prolaz za Peking« uputivši se uzvodno po reci Pejho sa prilično velikom eskadrom. Čak ako bi Kinezi i bili obavezni da dozvole ulaz u Peking miroljubivom engleskom ambasadoru, bez sumnje su u pravu što se protiv oružanoj engleskoj ekspediciji. Postupajući na taj način oni nisu povredili ugovor, već su sprečili njegovo kršenje.

Zatim, može se postaviti pitanje da li se, — mada je tjencinškim ugovorom Britancima dato apstraktno pravo da imaju svoje poslanstvo — od stvarne primene toga prava, bar zasada, nije odrekao lord Elgin? Ako pročita *Prepisku koja se odnosi na specijalnu misiju u Kini erta Elgina, štampanu po naređenju Njenog veličanstva* svaki nepristrasni čitalac bio bi ubeđen, prvo, da engleski ambasador ne treba da dobije mesto u Pekingu sada već *znatno kasnije*; drugo, da je njegovo pravo da boravi u Pekingu određeno raznim klauzulama; najзад, da je član III u engleskom tekstu ugovora, koji se odnosi na prijem ambasadora, bio — na zahtev kineskih delegata — izmenjen u kineskom tekstu ugovora. Ovu razliku u dve verzije ugovora priznao je lord Elgin koji je, kako se sam izrazio,

»bio prinuđen da, saglasno dobijenim instrukcijama, zahteva od Kineza da kao verziju koja važi kao međunarodni ugovor, prihvate tekst u kome nisu razumeli ni jednu jedinu reč.

Da li se Kinezi mogu okriviti za to što su dejstvovali na osnovu kineskoga a ne engleskog teksta ugovora, koji, kako priznaje lord Elgin, unekoliko odstupa od »tačnog smisla odredbe«?

U zaključku navešću da je gospodin T. Chisholm Anstey, britanski državni tužilac u Hong Kongu, službeno izjavio u jednom pismu upućenom izdavaču londonskog lista »The Morning Star«:^[306]

»Sâm ugovor, kakav god on bio, odavno je prekršen nasiljem britanske vlade i njenih potčinjenih, bar u toj meri da je britanska kruna izgubila preimućstva ili privilegije koje su joj tim ugovorom bile date.»

Engleska, — koju, sa jedne strane, muče teškoće u Indiji, a koja

se, s druge strane, mora oružati za slučaj da izbije evropski rat, — navlači na sebe veliku opasnost tom novom katastrofom u Kini, koja je, verovatno, delo samog Palmerstona. Neposredan rezultat toga mora biti raspad sadašnje vlade, na čijem je čelu bio tvorac¹ poslednjeg rata sa Kinom, dok su glavni njeni članovi bili izrazili svoje neslaganje sa idejom svog šefa da se povede taj rat. U svakom slučaju gospodin Milner Gibson i Mančesterska škola^[301] moraće, bilo da se povuku iz sadašnje liberalne koalicije, bilo da — u savezu sa lordom Johnom Rusellom, gospodinom Gladstone-om i njegovim kolegama pilovcima^[307] — prinude svoga šefa da se potčini njihovoj politici što je malo verovatno.

II

Objavljeno je da se sutra sastaje vlada radi donošenja odluke o kursu koji treba povesti u vezi sa kineskom katastrofom. Ozbiljna razmišljanja francuskog lista »Le Moniteur« i londonskog »The Times« ne ostavljaju nikakve sumnje u pogledu odluke koju će doneti Palmerston i Bonaparta. Oni žele još jedan kineski rat. Obavešten sam iz pouzdanog izvora da na predstojećem zasedanju vlade gospodin Milner Gibson namerava da, prvo, ospori argumente koji govore u prilog ratu; drugo, da protestuje protiv svake objave rata koju pretihodno nisu sankcionisala oba doma parlamenta, i, ako njegovo mišljenje bude odbačeno većinom glasova, da izađe iz vlade, što će opet dati signal za nove napade na Palmerstonovu vladu i dovesti do raspadanja liberalne koalicije, koja je u svoje vreme izazvala ostavku Derbyjeve vlade. Govori se da Palmerston pokazuje izvesnu nervozu zbog predstojećeg istupanja gospodina Milnera Gibsona, jedinog od njegovih kolega koga se on pribojava i koga je ne jedanput okarakterisao kao čoveka naročito veštog da »nekome nešto prikrpi«. Moguće je da ćete istovremeno sa ovim pismom dobiti iz Liverpula i vest o rezultatima zasedanja vlade. Međutim, o stvarnom stanju stvari može se najbolje suditi, ne na osnovu odštampanog materijala, već na osnovu onoga što su Palmerstonove novine hotimice prikrile prilikom prvog objavljivanja onih vesti koje su prenete poslednjom kontinentalnom poštom.

One su, prvo, prikrile saopštenje da je ugovor sa Rusijom već ratifikovan i da je kineski car svojim mandarinima već dao instrukcije da susretnu i doprate u prestonicu američko poslanstvo, radi izmene ratifikovanih kopija američkog ugovora.^[308] Te činjenice su prećutane da bi se demantovale sumnje, koje bi se prirodno pojavile, da su engleski i francuski poslanik, a ne pekinški dvor, odgovorni za to što su u vrše-

¹ Palmerston

nju svojih dužnosti naišli na prepreke na koje nisu naišle njihove ruske i američke kolege. Druga, još važnija činjenica koju su na početku prećutali »The Times« i drugi Palmerstonovi listovi, a koju sada objavljuju, jeste to da su kineske vlasti izjavile da su spremne da sprovedu engleskog i francuskog poslanika u Peking; da oni stvarno očekuju njihov dolazak u jednom od ušća reke i nude im pratnju, ako pristanu da napuste svoje brodove i vojsku. Pošto tjencinški ugovor ne sadrži uslove koji daju Englezima i Francuzima pravo da upute eskadru ratnih brodova u reku Pejho, to je očigledno, da su ugovor prekršili, ne Kinezi, već Englezi, koji su još ranije bili odlučili da nadu povoda za spor još pre isteka roka određenog za izmenu ratifikacija. Niko ne može ni pomisliti da je čestiti gospodin Bruce radio na svoju odgovornost, trudeći se da maskira savršeno jasne ciljeve poslednjeg kineskog rata; naprotiv, on je samo izvršavao tajne instrukcije dobijene iz Londona. Istina, gospodina Bruce-a nije poslao Palmerston već Derby; ali ovde vas moram podsetiti samo na to da je za vreme prve vlade ser Roberta Peela, kada je lord Aberdeen bio ministar inostranih poslova, ser Henry Bulwer, engleski ambasador u Madridu, izazvao svađu sa španskim dvorom, čiji je rezultat bilo njegovo proterivanje iz Španije, i da je, za vreme debate u Domu lordova o tom »neprijatnom događaju«, bilo dokazano da je Bulwer, umesto da postupa po Aberdeenovim službenim instrukcijama, delao po tajnim instrukcijama dobijenim od Palmerstona, koji je tada sedeo u klupama opozicije.

Poslednjih dana je Palmerstonova štampa izvršila manevar koji — bar za one koji poznaju tajnu istorije engleske diplomatije za poslednjih trideset godina — ne ostavlja nikakve sumnje o tome koga treba smatrati stvarnim vinovnikom katastrofe na reci Pejho i predstojećeg, trećeg englesko-kineskog rata. »The Times« aludira na to da su topovi, koji su postavljeni u utvrđenjima Taku i prouzrokovali takva pustošenja u engleskoj eskadri, bili ruskoga porekla i da su njima komandovali ruski oficiri. Drugi Palmerstonov organ izražava se još jasnije. Navodim:

«Sada shvatamo kako je politika Rusije tesno isprepletana sa politikom Pekinga; otkrivamo velike pokrete na Amuru; vidimo velike armije Kozaka koje manevrišu daleko iza jezera Bajkal u pravcu ledene zemlje iz snova na polumračnoj granici Starog sveta; otkrivamo tragove kretanja bezbrojnih karavana; vidimo kako se specijalni ruski poslanik (general Muravjev, guverner istočnog Sibira) kreće noseći tajne planove, iz zabačenih mesta istočnog Sibira ka udaljenoj kineskoj prestonici; i najзад, javno mnenje naše otadžbine možda će se uzrujati na pomisao da su i strani uticaji krivi za našu nesreću i za pogibiju naših vojnika i mornara.»^[309]

To je jedan od starih trikova lorda Palmerstona. Kada je Rusija htela da zaključi trgovinski ugovor sa Kinom, Palmerston je Kinu, ratom zbog opijuma^[310] bacio u naručje njenog severnog suseda. Kada je Rusija zahtevala ustupanje Amura on je to ostvario svojim drugim kineskim ratom^[311]; a sada, kad Rusija hoće da učvrsti svoj

uticaj u Peking, on improvizuje treći kineski rat. U svim svojim odnosima sa slabim azijskim državama — sa Kinom, sa Persijom, srednjom Azijom, Turskom — on se stalno i uporno pridržava pravila da se prividno suprotstavlja planovima Rusije, izazivajući svadu, ne sa Rusijom, već sa azijskom državom, da ovu otudi od Engleske svojim piratskim neprijateljskim napadima i time je posrednim putem prinudi na takve ustupke Rusiji kakve ta država ne želi da učini. Možete biti uvereni da će ovom prilikom sva ranija politika Palmerstona prema Aziji biti ponovo razmatrana, i, stoga, vam skrećem pažnju na dokumente o Avganistanu^[312], odštampane po naređenju Donjeg doma 8. juna 1839. godine. Oni bacaju više svetla na Palmerstonovu kobnu politiku i diplomatsku istoriju za poslednjih trideset godina nego i jedan drugi dokumenat koji je ikad ranije odštampan. Ukratko rečeno, stvar je u sledećem: 1838. godine Palmerston je počeo rat protiv Dost Mohameda vladara Kabula, koji se završio uništenjem jedne engleske armije; taj rat je počeo pod izgovorom da je Dost Mohamed zaključio tajni savez sa Persijom i Rusijom protiv Engleske.^[313] Da bi dokazao tu tvrdnju Palmerston je 1839. godine podneo parlamentu Plavu knjigu^[314], koja je uglavnom sadržavala prepisku između ser A. Burnesa, britanskog poslanika u Kabulu, i vlade u Kalkuti. Burnes je ubijen u Kabulu za vreme jednog ustanka protiv engleskih osvajača, i, pošto nije imao poverenja u britanskog ministra inostranih poslova, poslao je kopije nekih od svojih službenih pisama svome bratu, doktoru Burnesu, u London. Kada su se 1839. godine pojavili dokumenti o Avganistanu, — koje je pripremio Palmerston, — doktor Burnes je optužio Palmerstona za »unakazivanje i falsifikovanje depeša pokojnog ser A. Burnesa«^[315], i, kao potvrdu svoje izjave, odštampano nekoliko njegovih autentičnih depeša. Ali tek prošlog leta izbila je istina na videlo. Pod Derbyjevom vladom, na predlog gospodina Hadfielda, Donji dom je naredio da se svi dokumenti o Avganistanu objave u potpunosti i to je naređenje bilo izvršeno u takvome obliku da bi čak i najgluplji čovek shvatio tačnost optužbe o unakazivanju i falsifikovanju u *interesu Rusije*. Na naslovnoj strani Plave knjige stoji sledeće:

•Napomena. — Prepiska koja je ranije data samo delimično, ovde se štampa u potpunosti, a ranije izostavljena mesta obeležena su ovakvim zagradama [ ].•

Ime činovnika koji garantuje autentičnost zbornika dokumenata jeste T. W. Kaye, sekretar Odeljenja za politička i poverljiva pitanja. Gospodin Kaye se smatra »pouzdanim istoriografom avganistanskog rata«.

U cilju ilustracije stvarnog Palmerstonovog odnosa prema Rusiji, protiv koje je on, po sopstvenim rečima, inscenirao avganistanski rat, zasada je dovoljno navesti samo jedan primer. Ruski agent Vitkevič, koji je došao u Kabul 1837. godine, nosio je pismo ruskog cara Dostu Mohamedu. Ser Alexander Burnes je dobio kopiju tog pisma

i poslao ga lordu Aucklandu, generalnom guverneru Indije. U svojim sopstvenim depešama, a i u različitim dokumentima koje je prilagao, on tu okolnost više puta spominje. Ali kopija carevog pisma bila je izuzeta iz dokumenata koje je izneo Palmerston 1839. godine, a u svakoj depeši u kojoj se ona pominjala izvršene su potrebne izmene, da bi se prikrila činjenica da postoji veza između »ruskog imperatora« i misije u Kabulu. Ovaj falsifikat je izvršen da bi se uništio dokaz da je postojala veza između samodršca i Vitkeviča, koga je, po njegovom povratku u Petrograd, Nikolaj formalno dezavuisao. Na primer, na 82. stranici Plave knjige može se naći prevod pisma upućenog Dostu Mohamedu, koje glasi ovako i u kome su u zagradama reči koje je prvobitno bio izostavio Palmerston:

«Ambasador Rusije [ili imperatora] stigao je [iz Moskve] u Teheran i dobio naređenje da čeka u Sindarsu u Kandaharu, a otuda da se uputi u mesto gde se nalazi emir. On je nosio [poverljive poruke od imperatora i] pisma od ruskog ambasadora u Teheranu. Ruski ambasador preporučuje tog čoveka kao najpoverljivije lice, koje ima sva punomoćja da vodi bilo kakve pregovore [u ime imperatora i u svoje sopstveno] itd . . .»

Ti i slični falsifikati koje je izvršio Palmerston, da bi zaštitio čast cara, ne predstavljaju jedini kuriozitet »dokumenata o Avganistanu«. Invaziju u Avganistan Palmerston opravdava time što je ser Alexander Burnes savetovao invaziju kao sredstvo pogodno za sprečavanje ruskih intriga u srednjoj Aziji. Ali ser A. Burnes je učinio upravo suprotno od toga, i, prema tome, sve njegove molbe u korist Dosta Mohameda bile su izostavljene u Palmerstonovom izdanju »Plave knjige«, a prepisci je, unakazivanjem i falsifikovanjem, dat smisao potpuno suprotan originalnom smislu. Takav je čovek koji se danas sprema da započne treći kineski rat pod izgovorom da tobože želi da osujeti planove Rusije u tom delu sveta.

III

Za englesku štampu izgleda da je već svršena stvar da predstoji novi rat, u ime civilizacije, protiv »Nebeskog carstva«. Još od zasedanja ministarskog saveta prošle subote, sve one novine koje su prednjačile u glasnim zahtevima za krvlju, svoj ton su znatno promenile. Najpre je londonski »The Times«, u očevidnom zanosu patriotskog oduševljenja, grmeo protiv dvostrukog izdajstva, koje su izvršili, s jedne strane, plašljivi Mongoli namamivši takvog bonhomme¹, britanskog admirala², tako što su brižljivo menjali svoje položaje i maskirali svoju artiljeriju, i, s druge strane, pekinški dvor, koji je sa još većim makijavelizmom

¹ poštenjačinu — ² James Hope-a

nahuškao mongolske demone da primene svoje gnusne šale. Značajno je da je »The Times«, mada nošen talasima strasti, uspeo da iz originalnih izveštaja, prilikom njihovog objavljivanja, brižljivo izbrise sva mesta koja su povoljna za osuđene Kineze. U nastupu strasti moguće je pobrkati stvari, ali da bi se one falsifikovale potrebna je trezvena glava. Kako bilo da bilo, 16. septembra, samo jedan dan pre sednice ministara, »The Times« je izvršio oštar zaokret i bez mnogo buke odrekao se jedne od dve svoje optužbe.

»*Bojimo se*« — piše list — »da ne možemo optuživati za izdajstvo Mongole koji su se oduprli našem napadu na utvrđenja Pejho.«

Zatim, da bi se iskupio za taj neugodan ustupak, list se još očajnije žali na »smišljeno i lukavo kršenje svečanog ugovora od strane *pekiškog dvora*«. Nakon tri dana, posle održanog zasedanja vlade, »The Times« na osnovu novih instrukcija,

»čak *nema osnove da sumnja* da bi gospodi Bruce i de Bourboulon — da su tražili da ih mandarini prate u Peking — bilo dozvoljeno da izvrše ratifikaciju ugovora.«

Šta onda ostaje od izdajstva *pekiškog dvora*? Ne ostaje čak ni njegova senka. Međutim, umesto toga kod lista »The Times« ostaju dve sumnje.

»Možda se« — piše list — »može *posumnjati* u to da li je, kao *vojna mera*, bilo razumno pokušati put u Peking s takvom eskadrom. *Još se više može posumnjati* u to da li je, kao *diplomatska mera*, bilo poželjno pribeci upotrebi sile.«

Tako je bedno završila bura negodovanja u »vodećem organu«; međutim, logikom koja mu je svojstvena, »The Times« odbacuje razloge za rat, ne odbacujući i sam rat. Otkako je gospodin T. Wilson naimenovan za kancelara indijskog ministarstva finansija, drugi polu-vladin list »The Economist«, koji se istakao kao vatreni branilac kantonskog bombardovanja, očigledno polazi više sa ekonomske a manje sa retoričke tačke gledišta. »The Economist« donosi o tome dva članka, jedan politički, drugi ekonomski^[316]; prvi se završava sledećim rečenicama:

»Ako se sve ove stvari uzmu u obzir, očigledno je da je član ugovora koji je dao našem ambasadoru pravo da poseti Peking ili da boravi u njemu, bio, u bukvalnom smislu te reči, *nametnut kineskoj vladi*; i ako se smatralo da je za naše interese apsolutno potrebno da se on zadrži, mislimo da je u zahtevu za njegovim ispunjavanjem postojala mogućnost da se izrazi promišljenost i strpljivost. Bez sumnje, može se reći da se u odnosima sa takvom vladom kao što je kineska vlada odlaganje i strpljivost interpretiraju kao znaci kobne slabosti i da je to, stoga, najlošija politika koju možemo voditi. Ali, da li mi na osnovu toga imamo pravo da u našem odnosu prema ovoj vladi na Istoku menjamo principe kojih se pridržavamo u odnosima prema bilo kojoj civilizovanoj naciji? Kad smo, koristeći se njihovim strahom, iznudili ustupke nepoželjne za njih, možda će biti najdoslednija politika ako iznudimo

od njih, opet koristeći se njihovim strahom, neposredno izvršenje zaključenog sporazuma na način koji je najpogodniji za nas. Ali, ako mi pri tome pretrpimo neuspjeh, — ako Kinezi, u međuvremenu, savladaju svoj strah i počnu da demonstrirajući svoju snagu, insistiraju na tome da se mi posavetujemo sa njima u pogledu odgovarajućih načina izvršenja ugovora, — da li ih možemo opravdano optužiti za izdajstvo? Zar oni ne primenjuju na nas naše sopstvene metode ubedivanja? Kineska vlada je možda — i veoma je verovatno da je tako — nameravala da nas namami u tu ubitačnu klopku i uopšte nije mislila da ispuni ugovor. Ako bi se ovo potvrdilo mi smo dužni i obavezni da tražimo naknadu. No, to može, takođe, pokazati da namera da se brani ušće reke Pejho protiv ponovnog nasilnog ulaska, kakav je prošle godine učinio lord Elgin, nije bila praćena nekom željom da se povrede opšte tačke ugovora. Pošto je inicijativa za neprijateljstvo došla potpuno sa naše strane, i, razume se, naše starešine svakog momenta mogle da povuku trupe iz zone ubitačne vatre, otvorene jedino radi odbrane utvrđenja, — to mi i ne možemo sigurno dokazati da je kod Kine postojala ma i najmanja namera da pogazi svoju reč. I dok ne dobijemo dokaze o hotimičnoj nameri da se pogazi ugovor mi, čini nam se, imamo izvesnih razloga da sačekamo sa našom odlukom i da za to vreme razmislimo da li u svom odnosu sa varvarima ne primenjujemo kodeks principa koji se mnogo ne razlikuje od onih principa koje oni obično primenjuju na nas.»

U drugom članku, na istu temu, »The Economist« insistira na neposrednoj i posrednoj važnosti engleske trgovine sa Kinom. U 1858. godini britanski izvoz u Kinu povećao se na sumu od 2 876 000 funti sterlinga, a vrednost britanskoga uvoza iz Kine za poslednje tri godine dostigla je u proseku više nego 9 000 000 funti sterlinga, tako, da ukupna direktna trgovina između Engleske i Kine može biti ocenjena na sumu od oko 12 000 000 funti sterlinga. Ali, pored tih neposrednih transakcija, postoje još i tri druga važna vida trgovine kojima je Engleska manje ili više tesno povezana u trgovinskoj razmeni: to je trgovina između Indije i Kine, trgovina između Kine i Australije i trgovina između Kine i Sjedinjenih Američkih Država.

»Australija«, piše »The Economist«, »dobija godišnje iz Kine u velikim količinama čaj, ali ne može dati u zamenu ništa što bi našlo prođu u Kini. Amerika, takođe, dobija čaj u velikim količinama i neke količine svile, čija vrednost znatno prevazilazi njen direktan izvoz u Kinu.«

Oba ta trgovinska bilansa u korist Kine treba da uravnoteži Engleska, koja je za to uravnoteženje razmene plaćena zlatom iz Australije i pamukom iz Sjedinjenih Američkih Država. Stoga, Engleska, nezavisno od salda bilansa u korist Kine, mora da plati toj državi velike sume na račun vrednosti zlata koje uvozi iz Australije i pamuka koji uvozi iz Sjedinjenih Američkih Država. Taj bilans u korist Kine u odnosima sa Engleskom, Australijom i Sjedinjenim Američkim Državama, u znatnom obimu prenosi se od Kine na Indiju, na račun sume koju je Kina dužna Indiji za opijum i pamuk. Primitimo, en passant, da izvoz Kine u Indiju još nikada nije dostigao sumu od

1 000 000 funti sterlinga, dok je izvoz iz Indije u Kinu predstavljao sumu približnu 10 000 000 funti sterlinga. Iz tih ekonomskih fakata »The Economist« izvodi zaključak da bi svaki ozbiljan prekid britanske trgovine sa Kinom bio »veća nevolja nego što se to može i naslutiti na prvi pogled na osnovu samih cifara izvoza i uvoza« i da bi se nezgode, izazvane takvim poremećajem, osetile ne samo u neposrednoj britanskoj trgovini čajem i svilom, nego bi se nužno »odrazile« i na britansku trgovinu u odnosu sa Australijom i Sjedinjenim Američkim Državama. »The Economist« je, naravno, svestan činjenice da trgovini za vreme poslednjeg kineskog rata nije nanoseno toliko štete koliko se to predviđalo; da se u šangajskom pristaništu uticaj rata nije čak ni osetio. Ali »The Economist« obraća pažnju na »dve nove crte u sadašnjem sporu«, koje mogu bitno da izmene uticaj novog kineskog rata na trgovačke odnose; te dve nove crte su ove: »državni«, a ne »lokalni« karakter sadašnjeg sukoba i »znatan uspeh« koji su, u prvo vreme, Kinezi imali u sukobu sa evropskim trupama. Koliko je različit taj jezik od borbenog pokliča tog istog lista »The Economist« za vreme incidenta sa lorkom!

Kako sam i predvideo u svom poslednjem pismu, na zasedanju ministarskog saveta čuo se protest gospodina Milnera Gibsona protiv rata i pretnja da će izaći iz vlade u slučaju da Palmerston dođe do zaključka, koji su navedeni na stupcima francuskog lista »Le Moniteur«. Palmerstonu je trenutno pošlo za rukom da spreči raspad vlade i liberalne koalicije blagodareći tome što je izjavio da je, radi zaštite britanske trgovine, neophodno da vojne snage budu prikupljene u kineskim vodama, pošto, pre nego što stignu eksplicitni izveštaji britanskog poslanika, neće biti doneta nikakva odluka o pitanju rata. Na taj način, goruće pitanje je odloženo. Međutim, stvarne namere Palmerstona izlaze na videlo na stupcima njegovog bulevarskog organa »The Daily Telegraph«, koji u jednom od svojih poslednjih brojeva piše:

«Ako bi kakav bilo događaj u toku sledeće godine doveo do glasanja neprijatnog za vladu, sigurno bi se vlada obratila biračima... Donji dom će oprobati rezultat svoje delatnosti odlukom o kineskom pitanju, s tim što se u profesionalne pakosnike, na čelu sa gospodinom Disraelijem, treba da pribroje i kosmopoliti koji izjavljuju da su Mongoli bili savršeno u pravu.»

Što se tiče teškoća u koje su zapali torijevci, blagodareći tome što su dozvolili da se na njih prebaci odgovornost za događaje koje je isplanirao Palmerston i koje su sprovela u delo dva njegova agenta — lord Elgin i gospodin Bruce, brat lorda Elgina — možda ću još naći priliku da o tome govorim.

IV

U jednom od prethodnih pisama tvrdio sam da sukob na reci Pejho nije izbio slučajno, već, naprotiv, da ga je ranije pripremio lord Elgin, postupajući u duhu Palmerstonovih tajnih instrukcija, i pripisujući lordu Malmesburyju, torijevskom ministru inostranih poslova, projekat plemenitog vikonta, koji je u to vreme sedeo u klupama opozicije u svojstvu njenog lidera. Prvo, ideja »slučajnosti« u Kini, koja se pojavila iz »instrukcija« što ih je dao sadašnji britanski premijer, toliko je malo nova da ju je u vreme debate o lorca-ratu već izneo u Donjem domu tako dobro obavешten čovek kakav je Disraeli, a, što je naročito interesantno reći, potvrdio ju je ništa manji autoritet, sam lord Palmerston. Na dan 3. februara 1857. godine, gospodin Disraeli upozorio je Donji dom sledećim rečima:

«Ne mogu a da ne verujem da to što se desilo u Kini nije bilo posledica iznetih razloga, već je u stvari, posledica instrukcija koje su primljene iz Engleske, još mnogo ranije. Ako je to tako, mislim da je nastupilo vreme kada ovaj Dom ne bi odgovorio svome zadatku ako ozbiljno ne razmotri pitanje da li u njemu postoji neko sredstvo da kontroliše sistem koji će, ako ostane ovakav, po mom mišljenju, biti fatalan za interese naše zemlje.»⁽²¹⁷⁾

Lord Palmerston je sa velikom hladnokrvnošću odgovorio:

«Poštovani džentlmen kaže da tok događaja predstavlja rezultat izvesnog sistema koji je odredila vlada u Engleskoj. Bez sumnje tako i jeste.»

U sadašnjem slučaju, površan pogled na stranice Plave knjige koja nosi naziv: *Prepiska koja se odnosi na specijalnu misiju erta Elgina u Kini i Japanu u 1857 - 1859. godini* pokazuje kako je događaj koji se odigrao na reci Pejho 25. juna, lord Elgin zamislio već 2. marta. Na strani 484. navedene prepiske nalazimo sledeće dve depeše:

Erl Elgin kontraadmiralu ser Michaelu Seymouru. Brod »Furiorus«, 2. marta 1859. godine.

«Ser, u vezi sa mojom depešom Vašoj ekscelenciji od 17. prošlog meseca, uzimam slobodu da javim da gajim neku nadu da odluka koju je donela vlada Njenog veličanstva o stalnom boravku britanskog ambasadora u Peking, što sam saopštio Vašoj ekscelenciji u jučerašnjem razgovoru, može izazvati kinesku vladu da dostojno primi predstavnika Njenog veličanstva, kad on krene u Peking radi razmene ratifikacija tjencinškog ugovora. U isto vreme, nema sumnje da je moguće da se ta nada ne ostvari, a ja pretpostavljam da vlada Njenog veličanstva želi da našeg ambasadora prilikom njegovog odlaska u Tjencin prati impozantna vojna sila. U takvoj situaciji, rešavam se da predložim da Vaša ekscelencija razmotri da li nije celishodno da se grupiše u Šangaju u što kraćem roku dovoljno snažna eskadra topovnjača namenjena u tu svrhu, kako se dolazak gospodina Bruce-a u Kinu ne bi više odlagao. Imam čast, itd. Elgin i Kincardine.»

Erl od Malmesburyja erlu Elginu

»Ministarstvo inostranih poslova, 2. maja 1859. godine.

Milorde, primio sam depešu Vaše ekscelencije od 7. marta 1859. godine i dužan sam da Vam saopštim da vlada Njenog veličanstva odobrava notu, čija je kopija bila priložena, u kojoj Vaša ekscelencija saopštava imperatorskom punomoćniku da vlada Njenog veličanstva neće insistirati na tome da boravak ministra Njenog veličanstva bude stalno vezan za Peking.

Vlada Njenog veličanstva odobrava takođe *Vaš predlog* kontraadmiralu Seymouru da koncentriše eskadru topovnjača u Šangaju kao pratnju gospodina Bruce-a uz reku Pejho.

Malmesbury.*

I tako je lordu Elginu još ranije bilo poznato da britanska vlada »želi« da njegovog brata, gospodina Bruce-a, prati »impozantna vojna sila topovnjača« uz reku Pejho, i on naređuje admiralu Seymouru da se pripremi »za to«. Erl Malmesbury u svojoj depeši od 2. maja odobrava predlog lorda Elgina admiralu. Celokupna prepiska stavlja lorda Elgina u ulogu gospodara a lorda Malmesburyja u ulogu sluge. Dok prvi konstantno uzima inicijativu i dejstvuje saglasno instrukcijama koje prima neposredno od lorda Palmerstona, čak i ne čekajući nove instrukcije iz Dauning strita^[119], lord Malmesbury se zadovoljava time da povlađuje »željama«, za koje njegovi uobraženi potčinjeni veruju da su njegove. Odobravajući klima glavom kada Elgin tvrdi da, pošto ugovor još nije ratifikovan, Englezi nemaju prava da ulaze u bilo kakvu kinesku reku; odobravajući klima glavom kada Elgin izražava mišljenje da oni treba da budu vrlo strpljivi prema Kinezima kad je posredi izvršenje one tačke ugovora koja se odnosi na ambasadu u Pekingu; i, bez razmišljanja, odobravajući klima glavom kada, sasvim suprotno ranijim izjavama, Elgin insistira na pravu Engleza da forsiraju ulazak u reku Pejho »impozantnom eskadrom topovnjača«. On odobravajući klima glavom isto onako kako je to činio Drenjina na predloge pisara.

Bedna figura erla Malmesburyja i njegovo ponizno držanje lako se mogu razumeti ako se setimo povike londonskog lista »The Times« i drugih uticajnih novina prilikom stupanja na dužnost torijevske vlade, povodom velike opasnosti koja ugrožava briljantan uspeh koji je lord Elgin, po instrukcijama Palmerstona, trebalo da obezbedi u Kini, a koji bi torijevska vlada, makar samo iz inata, i da opravda to što je osudila Palmerstonovo bombardovanje Kantona, verovatno omela. Malmesbury je dozvolio sebi da ga zaplaši ta povika. Štaviše, on je pred očima i u duši imao sudbinu lorda Ellenborough-a, koji se usudio da se otvoreno suprotstavi politici koju je plemeniti vikont¹ vodio prema Indiji i, kao nagradu za svoju patriotsku hrabrost, bio žrtvovan od svojih kolega iz Derbyjeve vlade.^[318] Usled toga je Mal-

¹ Palmerston

mesbury prepustio svaku inicijativu Elginu i time je ovome omogućio da sprovede Palmerstonov plan a odgovornost za njega pala je na Palmerstonove zvanične protivnike, torijevce. To je ona okolnost koja je u sadašnje vreme postavila torijevce pred žalosnu alternativu kad je posredi akcija koju treba preduzeti u vezi sa događajima na reci Pejho. Oni moraju ili da sviraju u ratne trube zajedno sa Palmerstonom, i da ga time održavaju na vlasti, ili da okrenu leđa Malmesburyju, koga su za vreme poslednjeg italijanskog rata obasipali gnusnim laskanjem.

Ta alternativa utoliko je teža što treći rat sa Kinom, koji je na pragu, nailazi na veoma malo popularnosti u britanskim trgovačkim krugovima. U 1857. godini oni su objahali britanskog lava, jer su očekivali krupne trgovinske profite iz nasilno otvorenih kineskih tržišta. U sadašnjem momentu, oni, naprotiv, osećaju skoro gnjev videći da im se svi plodovi postignutog ugovora odjednom izmiču. Oni znaju da je situacija u Evropi i Indiji bremenita opasnostima, čak i ako ne dođe do novih komplikacija koje bi doneo rat velikih razmera sa Kinom. Oni nisu zaboravili da je u 1857. godini uvoz čaja, koji je uvožen gotovo isključivo iz Kantona, tada jedinog poprišta rata, opao više nego za 24 miliona funti, i oni strahuju da sada ovaj prekid trgovine, koji bi bio uslovljen ratom, može da se proširi na Šangaj i ostala trgovačka pristaništa Nebeskoga carstva. Posle prvoga rata sa Kinom koji su Englezi preduzeli u interesu krijumčarenja opijuma, i drugoga rata, koji su preduzeli da se zaštiti lorka jednog pirata, kao vrhunac je nedostajao još jedan rat improvizovan s ciljem da se Kini nametne beda u vidu stalnih ambasada u njenoj prestonici.

Naslov originala:

The New Chinese War

Napisano 13, 16, 20. i 30.

septembra 1859. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5750, 5754, 5761 i 5768

od 27. septembra, 1, 10. i 18.

oktobra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Izborna korupcija u Engleskoj

Komisije, osnovane da ispituju stanje u izbornim okruzima Gloster i Vejkfild, svojim svakodnevnim otkrićima samo potvrđuju reči starog Coppocka, bivšeg izbornog agenta Reform-kluba^[319], da se stvarna konstitucija britanskog Donjeg doma može sažeto izraziti rečju *korupcija*. Sadašnje ispitivanje postaje naročito interesantno zahvaljujući okolnosti da je Gloster rotten borough^[320] koji dugo postoji, dok je Vejkfild izborni okrug obrazovan bilom o reformi^[63] i da je podmićivač iz Glostera, ser Robert Carden zadrži torijevac tipa Drenjine, dok je podmićivač iz Vejkfilda, gospodin Leatham, zet gospodina Brighta, radikal. U oba slučaja, ova dečja naivnost kandidata za parlament, predstavlja izvesno osveženje u ovo poročno doba skepticizma. Oba kandidata nabavljaju novac za kupovinu glasova, ali obojica dobro paze da ne saznaju odakle dolazi taj novac. Od početka do kraja izbora računi njihovih advokata rastu geometrijskom progresijom ali istom tom progresijom raste i njihova vera u neokaljanu čistotu birača, čije je zastupanje u parlamentu, po njihovim rečima, najviši cilj njihovih ovozemaljskih stremljenja. Uzmimo, na primer, taj uzor jednog kveker, poštovanog gospodina Leathama. On se 1857. kandidovao u Vejkfildu i zaposlio advokata po imenu Wainwrighta kao svog »prijatelja pravnika«. Taj Wainwright, u trenutku iskrenosti, odvodi na stranu svog prijatelja, kveker i iznenaduje naivnog Leathama — koji je sebe smatrao za l'homme qu'on aime pour lui-même¹ i za kandidata koji će biti izabran pour le roi de Prusse² — zapanjujuće oštro umnom primedbom da je izbor pitanje funti, šilinga i penija i da se, prema tome, »ono što je potrebno« mora naći. Wainwright kaže da je potrebno 1000 funti u gotovom. Leatham uzvikuje: »Ja to nemam

¹ čoveka koga vole radi njega samog — ² bukvalno: za kralja Pruske; ovde: zbog svojih lepih očiju

ali pozajmiću« i održava reč poslavši Wainwrightu 1000 funti preko firme Overend i Gurney, kveker-bankara iz ulice Lombard⁽¹⁸⁾ u Londonu. Ubrzo potom Wainwright, koji je, čini se, sklon poverljivim *pourparlers*¹, opet odvodi Leatham na stranu» došaptava mu da će izbori biti skuplji nego što je ranije mislio i traži još 500 funti. Naivni Leatham »misli da je to prilično čudno«, ali, razmislivši bolje i setivši se da su izbori 1852. stajali 1600 funti, povećava kredit još za 500 funti; najčudnije je to što on nije sasvim siguran iz kojeg je izvora došlo tih 500 funti. Ponovo, posle dve nedelje, nemilosrdni Wainwright uporno traži još 1000 funti i sad čistunac Leatham počinje da igra melodramu.

»Bio sam«, kaže on, »vrlo ljut zbog toga i to sam mu i rekao, a rekao sam mu takođe da ima mnogo stvari u njegovoj kancelariji koje se meni ne sviđaju. U njegovoj kancelariji sam primetio veliki broj čudnih ljudi i rekao sam da se nadam da se tu ne radi nešto loše. On reče: 'To morate da prepustite meni i ne smete postavljati pitanja. Morate mi staviti na raspolaganje još 1000 funti, mada ne verujem da ću ih upotrebiti' Bio sam tolika budala da sam se saglasio s tim i poverovao da je novac pribavljen iz istog onog izvora iz kojeg i ranije.«⁽³²¹⁾

Tajanstveni stranac koji je »pribavio novac« je ortak gospodina Leatham, koji nije prisutan u toku istrage zato što mu je palo na um da, u ovo prilično nepodesno doba godine, krene na putovanje na Kontinent.

Dok kveker Leatham, uprkos svojoj lakovernosti, oseća strepnju, ali pokušava da umiri svoju savest time što »ne postavlja pitanja«, dotle se ser R. Carden — pošto je »čistome sve čisto« — osećao toliko obodren svojim glosterskim izbornim eksperimentom 1857. da se u 1858. opet kandidovao za isti izborni okrug, mada ovog puta nije uspeo. Stvarni razlog iz kojeg je hteo da na plećima Glostera uđe u zgradu Sv. Stefana⁽³²²⁾ bio je taj što je smatrao da je Gloster tako neporočan da bi bila čast i znak posebne vrednosti zastupati ga u parlamentu, »dok su Coppock i njegovi mirmidoni Glostera nazivali sirom« zato što se »tako divno raspadao«, jednom rečju, bio tako smrdljiva bara korupcije. Od 500 funti, na koliko su na početku bili procenjeni neophodni troškovi oko izbora, suma je odjednom narasla do oko 6000 funti, ali je ipak, čak i posle izveštaja kontrolora, koji je odredio da je zakonska granica troškova 616 funti 8 šilinga i 1 peni, ser R. Carden nepokolebljivo verovao u pošteno vođenje postupka u Glosteru.

»On je verovao da su izbori poštene sve *do pre dan-dva*, kad se zapanjio saznavši za strašna otkrića. Ta otkrića su ga sasvim iznenadila.«

Prema tome, izborna filozofija kandidata za parlament sastoji se prosto u tome što ne dozvoljavaju svojoj levoj ruci da zna šta čini desna ruka i tako obe ruke peru vodom nevinosti. Otvoriti sopstvene

¹ razgovorima

džepove, ne postavljati pitanja i uopšteno verovati u vrlinu čovečanstva, — to najbolje služi njihovim ciljevima.

Što se tiče staleža pravnika, pravobranilaca, advokata i pravozastupnika, umešanih u poslove oko izbora, oni, naravno imaju zakonsko pravo na svoje honorare. Od njih se ne može očekivati da će tračiti svoje vreme i besplatno »sređivati« stvar.

»Zašto bih im ja«, uzvikuje jedan od tvoraca članova parlamenta iz Glostera, »besplatno dao svoj glas? Pogledajte 24 advokata koji dobijaju po 25 funti odmah u gotovom i svakodnevno po pet gvineja; zato im ni ja neću dati svoj glas besplatno.«

A gospodin George Buchanan, džentlmen koji je vrbovao glasače zajedno sa ser R. Cardenom, kaže:

»U stvari, nastala je opšta navala na novac, i ne sviđa mi se što čujem koliko se prigovara siromašnim ljudima koji su uzimali 3 šilinga i 6 penija dnevno, dok su profesionalci, koji su dobili mnogo novaca ni za šta, uspeli da se izvuku.«

A što se tiče samih tvoraca članova parlamenta, dovoljno je navesti nekoliko primera da bi se mogli okarakterisati. Gospodin W. Clutterbuck, pravobranilac i kupac glasova za ser R. Cardena, smeška se lukavo govoreći:

»Gloster je korumpiran koliko i svako drugo mesto u Engleskoj.«

On je bacio oko na »Coopey-eve«. Ima osam ili devet Coopey-a, članova porodice koja je od vajkada igrala značajnu ulogu na glosterskim izborima. Oni su, kaže Clutterbuck, »ljudi koje morate zabavljati«, i tako je on otišao Coopey-evima, popušio lulu s Coopey-evima i popričao s Coopey-evima i nije im dao nikakva direktna obećanja, to nikako, ali »ih je naveo da misle tako i tako«. Njegovim stopama je krenuo gospodin John Ward, zidar, koji je Coopey-evima ponudio 5 funti za svakog od njih. Potkupljena su, kaže on, dvojica od Coopey-evih. Jedan od njih je bio mrtav, ali je neko drugi glasao umesto njega.

»Ja sam«, kaže zidar Ward, »svakom od njih devetoro dao po 5 funti a za mrtvaca 3 funte. Taj čovek nije bio živ u vreme izbora 1857, ali je glasao za ser R. Cardena.«

Zatim dolazi gospodin Maysey.

»Ja imam«, kaže on, »radnju sa svakakvom robom i frizer sam.«

On smatra da »je podmićivanja bilo koliko vam volja«, pa je i on kupovao glasače za 2 funte, pa i do 12 funti po komadu. Srećni smrtnik koji je odneo 12 funti bio je neki Evans.

»Taj čovek je«, kaže naš poštteni frizer, »dobro poznao sve niže birače. Evans je vredeo 20 funti, kao glasač i kao žbir.«

Čini se da je Maysey, junački frizer, dao nalog nekolicini sile-džija, na čelu sa nekim Clementsom, da na dan izbora silom izvuku

iz »Belog lava« jednog starog glasača po imenu Worthen, ali on (Maysey) nije video da su lavu »zderali kožu s leđa«.

«Taj čovek je», kaže on u toku istrage, »bio isuviše star i slep da bi se odupirao, a povrh toga je bio i pijan.»

U Vejkfildu su plaćane više cene nego u Glosteru, jedan glas je stajao od 5 do 70 funti. Istovremeno su tu rivalske stranke pribegavale većem nasilju. Izvestan gospodin Smith, čije sećanje dopire mnogo godina unazad, izneo je svoje mišljenje da je Vejkfild najkorumpiraniji izborni okrug u Evropi i da se pomoću piva i novca mogu sprovesti bilo kakvi izbori. U poslednjem stadijumu borbe između kvekera Leathama, radikala, i gospodina Charlesworth-a, konzervativca, »celom gradu je bilo poznato da se može dobiti mnogo novca u kancelariji Wainwrighta«, agenta neokaljanog kvekera. Jedina značajna crta po kojoj su se konzervativci razlikovali od liberala bila je to što su ovi drugi povremeno prezali od toga da izdaju »lažan novac«, dok su oni prvi plaćali pravim novcem. Izvesna šestorica vejkfildskih birača činila je klub čiji je cilj bio da utiče na ishod izbora. Jedan berberin po imenu T.F. Tower glasao je za gospodina Leathama, zato što mu je jedan od onih koji su za njega vrbovali glasače dao 40 funti za jednu četku za kosu. John Wilcox, posebno savestan čovek, uopšte nije izašao na glasanje zato što je dobio 25 funti da glasa za Leathama i 30 funti da glasa za Leathamovog rivala. »On je to poravnao na taj način što je izostao s glasanja.« Izvestan Benjamin Ingham, koji je glasao za Leathama, nije mogao da kaže koliko je novca dobio, pošto »je tada bio mrtav pijan«. Torijevci su namamili Jamesa Clarka, proroka i astrologa, u gostionicu, gde su ga napili i »držali ga nekoliko dana zatvorenog u jednoj hotelskoj sobi sa obiljem hrane i pića«. Uprkos tome, on je pokušao da pobegne i glasao je ipak za Leathama »delimično iz želje da podvali plavima zato što su ga bili zatvorili, a delimično da bi dobio 50 funti«. Zatim, tu je bio izvestan William Dickson, radnik olovom, koji je tog jutra radio u beljari gospodina Teala.

«Kad se popeo u jednu od soba na spratu, da bi doneo još neke cevi da završi posao, vrata je neko iznenada zalupio spolja, zaključao i stavio rezu. U sobi su bila tri čoveka i jedan dečak da ga umire a imali su i konopac da ga vežu ako bude potrebno.»

Uzimajući sve u obzir, ako su se liberali odlikovali svojim »lažnim novcem«, konzervativci su postali poznati po tome što su pribegavali nasilju.

S obzirom na ova odvratna otkrića u engleskom izbornom sistemu, stari lord Brougham je smatrao da je zgodno da održi jedan dugačak govor u Bradfordu, u kome je priznao da broj prestupa u vezi sa podmićivanjem velikom brzinom raste, da su oni bili relativno retki pre 1832, ali je njihov broj brzo porastao posle bila o reformi

te godine, čiji je cilj bio da taj broj smanji. I koji to čudotvorni lek preporučuje lord Brougham? Uskraćivati pravo glasa *radničkoj klasi* sve dok se niža srednja klasa, koja je korumpirana, i više klase, koje nju korumpiraju, ne poprave! Samo staračkom izlapelošću može se objasniti takav paradoks.

Naslov originala:

Electoral Corruption in England

Napisano 18. oktobra 1859. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5783 od 4. novembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Radikalan stav prema miru

Pariz^[13], 20. oktobar 1859.

Ugovor o miru koji su u Cirihi zaključili opunomoćenici Francuske i Austrije predstavlja u svojim tačkama prosto ponavljanje odredaba donetih u Vilafranki.^[323] Pregovori o definitivnom miru oduzeli su dvostruko više vremena nego ratne operacije koje su se završile pred zidinama Mantove. Bilo je vrlo mnogo lakovernih ljudi, koji su u tom sporom zaključivanju mira videli duboko proučeni plan Louis-a Bonaparte. Oni su govorili da je Bonaparte hteo da obezbedi Italijanima slobodu akcije, tako da mogu uzeti stvar u svoje ruke, i tako dati priliku francuskom oslobodiocu da se, posle učvršćenja jedinstva Italije, lako oslobodi neprijatnih ustupaka učinjenih Franz Josephu i obaveza u koje je ušao, a da se pri tom može pozvati na višu silu *fait accompli*. Politički ugovori nisu van uticaja slučajnosti koja može pogoditi ugovore iz oblasti građanskog prava; ovi, po Code Napoléon^[204], postaju nevažeći kad nastupi *force majeure*.^[324] Ljudi koji tako rezonuju, ponovo su ispoljili svoje žalosno neznanje, ne samo u pogledu ocene karaktera njihovog ljubimca, već i u pogledu tradicionalne diplomatije Francuske, od crvenog kardinala¹ do heroja decembra^[11] i od zlikovaca direktorijuma do plavih iz 1848. godine.^[325] Prvo pravilo ove tradicionalne diplomatije glasi: najpreča obaveza Francuske je da spreči stvaranje moćnih država na svojim granicama i da zbog toga u svim okolnostima podržava antiunitarne ustave Italije i Nemačke. To je ona ista politika koja je diktirala mir u Minsteru^[326] i mir u Kampoformiju.^[192] Cilj koji je stvarno trebalo postići dugotrajnim pregovorima u Cirihi jasan je kao dan. Da je Louis Bonaparte početkom jula pokušao da sprovede uslove mira iz Vilafranke, u vreme kada je njegova vojska još bila opijena pobedom, kada je u italijanskom narodu besneo talas uzbuđenja i kada je Francuska svoj ranjeni ponos ublažavala budalastom idejom da ona pod-

¹ Richelieu-a

nosi sopstveno ropstvo da bi donela slobodu inostranstvu, holandskom uzurpatoru javili bi se strašni protivnici sa kojima bi bilo teže izići na kraj nego sa utvrđenim četvorouglom između Minča i Adide. On se ne bi mogao oslanjati samo na svoju sopstvenu vojsku, Italiju bi izazvao na otpor, a možda bi time dao i znak za pobunu u Parizu. Njemu je bilo potrebno samo vreme da pređe sa uzvišene melodrame, inscenirane za dati slučaj, na stvarnu niskost ranije pripremljene prevare. Još stoji jedna francuska armija na italijanskom tlu, ali se ona pretvorila od oslobodilačke u okupatorsku armiju, čiji je svakodnevni odnos sa domaćim stanovništvom sve drugo samo ne prijateljski, pošto je, kako to obično biva, bliskost izazvala prezrenje. Francuska, sa svoje strane, probudena iz svog kratkog sna, drhti pred opasnošću od evropske koalicije, razmišlja o izgubljenoj staroj vojsci i o nastalom novom državnom dugu i više nego ikad oseća nepoverenje prema *idéés napoléoniennes*.^[199] Što se tiče Italije, o njenom stanju moramo suditi prema činjenicama, a ne prema proklamacijama. Tu vidimo Garibaldija, koji ne može da dobije potreban novac za naoružanje svoje dobrovoljačke armije^[327], iako je jačina ove armije smešno mala u poređenju sa masom dobrovoljaca koja je pojurila pod zastave za vreme oslobodilačkog rata u Pruskoj; a tada je Pruska bila još manja nego Lombardija.

Mazzini priznaje u svom apelu Vittorio Emanuelu^[328] da plima nacionalnog oduševljenja u ustajalim provincijskim sredinama naglo opada, i da uslovi za vraćanje na prvobitno stanje brzo sazrevaju. Istina je da je dugi razmak između mira u Vilafranki i mira u Cirihi bio ispunjen u vojvodstvima i u Romanji sa nekoliko većih predstava koje su pripremili pijemontski režiseri; ipak, bez obzira na bučno odobravanje sa svih evropskih galerija, ovi politički prevaranti išli su samo na ruku svojim potajnim neprijateljima. Stanovnicima Toskane, Modene, Parme i Romanje bilo je dozvoljeno da obrazuju privremene vlade, da uklone odsutne knezove sa njihovih majušnih prestola i da Vittorio Emanuela proglase za *re eletto*¹; u isto vreme oni su bili obavezni da se zadovolje ovim formalnostima, da očuvaju mir, a sve ostalo da prepuste francuskom providenju, koje se upravo spremalo da u Cirihi reši pitanje njihove sudbine, suprotstavljajući se svim provalama oduševljenja, izlivima nacionalnih strasti i *allures révolutionnaires*². Trebalo je da sve svoje nade polažu, ne u svoje sopstvene akcije, već u uzdržano ponašanje; nisu smeli da očekuju nešto od svojih snaga, već od milosti jednog stranog despota. Ni neko poljsko dobro ne bi mirnije prešlo iz ruku jednog vlasnika u ruke drugog, nego što je srednja Italija prešla ispod inostranog jarma pod nacionalnu samoupravu. U unutrašnjoj upravi ništa se nije promenilo, sve narodne agitacije su učutkane, sloboda štampe ugušena, i možda

¹ izabranog kralja — ² hodu, tempu revolucije

je prvi put u istoriji Evrope izgledalo da će se plodovi revolucije požnjeti bez iskušenja koja revolucija sobom nosi. Sve je to toliko rashladilo političku atmosferu u Italiji da je to Louis-u Bonaparti omogućilo da istupi sa svojim unapred pripremljenim odlukama, a Italijane da prepusti njihovoj gnevnoj nemoći. S obzirom na jednu francusku armiju u Rimu, još jednu francusku armiju u Lombardiji, kao i jednu austrijsku armiju koja preti iz Tirola, i još jednu austrijsku armiju, koja drži utvrđeni četvorougao i, pre svega, blagodareći uspešnom nastojanju vlasti u Pijemontu da ohladi narodno oduševljenje, za Italiju sada ostaje malo nade. Što se tiče ciriškog ugovora o miru, skrećemo posebno pažnju na dva člana, koji se ne nalaze u prvom nacrtu ugovora.^[329] Jednim od ovih članova nametnut je Sardiniji dug od 250 miliona franaka, koje delimično treba platiti Franz Josephu, a delimično su posledica odgovornosti koja je nametnuta Sardiniji za tri petine obaveza Lombardijsko-venecijanske banke. Sa ovim novim dugovima od 250 miliona franaka, koji se dodaju na dugove načinjene za vreme krimskog i poslednjeg italijanskog rata, pored izvesnog malog računa koji je Louis Bonaparte pre nekoliko dana podneo za svoju oružanu zaštitu, Sardinija će se uskoro nalaziti u istom stanju finansijskog napretka u kome je i njen mrski protivnik. Drugi član ugovora predviđa:

«da se teritorijalne granice nezavisnih država Italije, koje u poslednjem ratu nisu učestvovala, mogu menjati samo uz pristanak drugih evropskih sila, koje su doprinele stvaranju ovih država i preuzele jemstvo za njihovo postojanje». U isto vreme «prava knezova Toskane, Modene i Parme rezervišu isključivo visoke sile potpisnice ugovora».^[330]

Tako su privremene italijanske vlade, pošto su odigrale dodeljene im uloge, na prezriviji način zanemarene; i narod, koji su one umele da održe u uobičajenom stanju pasivnosti, može, ako hoće, da zaprosi milostinju na vratima otaca bečkog ugovora.

Naslov originala:

A Radical View of the Peace

Napisano 20. oktobra 1859.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5786 od 8. novembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Nevolje u Nemačkoj

Sad je na dnevnom redu querelle allemande¹, koja, koliko god širokoj javnosti izgledala neznatna, može ipak dovesti do katastrofe u Nemačkoj, pa čak i u Evropi. Mala zemlja koja vladajućim tevtonskim silama daje povod za svađu stekla je loš glas u istoriji Sjedinjenih Država. Opšte je poznato da je od hiljadu obučениh robova, koje je Engleska kupila u Nemačkoj da bi ih poslala preko Atlantika i nahuškala ih na svoje pobunjene kolonije, najveći broj dao Hesens-Kasel, gde je patrijarhalni izborni knez² obično izvlačio dobit u britanskom zlatu i naknadu za svoje verne seljake. Čini se da su od te znamenite epohe odnosi između izbornih kneževa i njihovih podanika postajali sve više neprijateljski sve dok 1830. francuska julska revolucija nije dala signal za revoluciju u Hesens-Kaselu. Tu revoluciju je tajno podržavao sadašnji izborni knez³ koji je žudeo za tim da sa svojim ljubljenim ocem⁴ deli odgovornost vrhovne vlasti. Ta mala revolucija je utrla put hesenskom ustavu od 5. januara 1831, koji sada predstavlja glavni bojni poklič između Austrije i Pruske; ona je te dve sile 1850. naterala u bitku bez krvi kod Broncela^[93] i, ukoliko okolnosti tome doprinesu, uskoro će, možda, navesti Louis-a Bonapartu da prouči »nemačko pitanje«, pošto je uspeo da svima dojadi »italijanskim pitanjem«. Za objašnjenje sadašnjeg sukoba možda je pogodno dati kratku skicu hesenskog ustava od 1831, metamorfoza kroz koje je prošao, i događaja koji su povezali njenu sudbinu sa rivalskim pretenzijama Austrije i Pruske.

Sa izuzetkom načina izbora koji propisuje, tj. izbora poslanika koji vrše stari staleži (plemići, građani, seljaci), hesenski ustav od 1831. može se smatrati najliberalnijim osnovnim zakonom koji je ikad objavljen u Evropi. Nijedan drugi ustav toliko ne ograničava izvršnu vlast, niti upravu dovodi u toliku zavisnost od zakonodavne vlasti i sudskoj vlasti daje toliku kontrolu. U prilog objašnjenju ove neo-

¹ nemačka svada — ² Friedrich II — ³ Friedrich Wilhelm I — ⁴ Wilhelmom II

bične činjenice može se reći da je hesenska revolucija od 1831. u stvari bila revolucija pravnika, činovništva i oficira protiv kneza, a u skladu sa nezadovoljstvom svih »staleža«. Prvim paragrafom se svaki hesenski princ isključuje iz prava nasleđivanja prestola ukoliko odbije da se zakune da će ostati veran ustavu. Zakon o odgovornosti ministara, koji niukoliko ne predstavlja beznačajnu frazu, omogućava poslanicima da uz pomoć državnog tribunala uklone svakog ministra koji je proglašen krivim zato što je makar samo pogrešno protumačio neku odluku zakonodavnog organa. Knezu je oduzeto pravo pomilovanja. On nema ni tu privilegiju da penzionise ili uklanja sa dužnosti članove državne uprave protiv njihove volje, pošto oni stalno imaju mogućnosti da se obrate sudu. Ovima je dato pravo da donose konačne presude u svim pitanjima činovničke discipline. Predstavnički dom izabira među svojim članovima stalni komitet, što je neka vrsta areopaga, koji nadzira i kontroliše vladu i optužuje činovnike ako ovi prekrše ustav, pri čemu se ne prave nikakvi izuzeci ni kad su potčinjeni činovnici izvršavali naredbe svojih pretpostavljenih. Tako su činovnici oslobođeni vlasti Krune. S druge strane, sudovi, koji su ovlašćeni da donose konačne odluke o svim aktima izvršne vlasti, pretvoreni su u svemoćne. Opštinski savetnici, koje je narod izabrao, trebalo je da upravljaju ne samo lokalnom već i celom policijom. Oficiri koji stupaju u službu obavezuju se zakletvom na pokoravanje ustavu i u svakom pogledu imaju ista prava prema Kruni kakva i građanska lica. Predstavnički organ, koji se sastoji samo od jednog doma, ima pravo da obustavi ubiranje svih poreza, taksa i carina u slučaju bilo kog sukoba sa izvršnom vlašću.

Takav je taj ustav od 1831. za Hesens-Kasel, koji je izborni knez Wilhelm I, otac sadašnjeg kneza, proglasio

»u potpunoj saglasnosti sa svojim staležima« i za koji »se nadao da će kao čvrst spomenik sloge među vladarem i njegovim podanicima cvetati u toku mnogih stoleća«.

Tada je vlada jedan nacrt tog ustava predala Nemačkoj skupštini¹³¹, koja ga je, iako nije dala nikakve garantije, čini se, ipak prihvatila kao »fait accompli«. Moglo se predvideti da uprkos svim piam desideria¹ ustavni mehanizam u Hesens-Kaselu neće dejstvovati glatko. Od 1832. do 1848. zasedalo je ne manje od deset zakonodavnih tela, od kojih čak ni dva nisu uspela da se održe u određenom im roku. Revolucija od 1848. i 1849. prožela je ustav od 1831. demokratskijim duhom ukinuvši staleške izbore, prenevši u ruke zakonodavnog tela nominaciju članova Vrhovnog suda, i, najzad, oduzevši knezu vrhovnu kontrolu nad vojskom i prenevši je u ruke ministra vojnog, ličnosti koja je bila odgovorna predstavnicima naroda.

Godine 1849 — na sednici prvog hesenskog zakonodavnog tela, izabranog po novom zakonu o izborima — u Nemačkoj je već bila

¹ pustim željama

počela opšta reakcija; ali ipak, stvari su još bile u stanju vrenja. Staru Nemačku skupštinu odneli su talasi revolucije, dok je Nemačka narodna skupština i njena prividna izvršna vlast srušena bajonetima. Tako više nije postojao centar celog Nemačkog saveza. U ovakvim uslovima, Austrija je zahtevala uspostavljanje stare skupštine u Frankfurtu, gde je njen uticaj uvek preovlađivao, dok je Pruska želela da obrazuje severnu uniju^[331], u svoju korist i pod svojom kontrolom. Austrija je, uz podršku četiri nemačka kraljevstva i Badena, stvarno uspela da u Frankfurtu na Majni oko sebe okupi ostatke stare Nemačke skupštine, dok je Pruska učinila slab pokušaj da sa nekima od manjih država održi skupštinu Saveza u Erfurtu.^[332] Hesens-Kassel je, pod rukovodstvom svog liberalnog zakonodavnog tela, bio, naravno, najistaknutiji među protivnicima Austrije i pristalicama Pruske. Međutim, čim se izborni knez uverio da je Austrija imala podršku Rusije i da će verovatno dobiti trku, on je zbacio masku, izjasnio se za austrijsku skupštinu i protiv pruskog saveza, uveo reakcionarno ministarstvo na čelu sa ozloglašanim Hassenpflugom, raspustio opozicionarsko zakonodavno telo, koje je odbilo da izglasa poreze i, kad mu je propao pokušaj da svojim ličnim autoritetom ubere poreze i kad nije naišao na podršku u redovima vojske, birokratije i sudskih vlasti, proglasio je u Hesens-Kaselu opsadno stanje. A sam je iz predostrožnosti pobeo i otišao u Frankfurt na Majni, da tamo živi pod neposrednom zaštitom Austrije. Austrija je, u ime stare skupštine koju je sama ponovo uspostavila, poslala jedan savezni korpus s nalogom da ukine hesenski ustav i vaspostavi presto izbornog kneza. Pruska je, opet, bila prinuđena da se izjasni za hesenski ustav a protiv izbornog kneza, da bi potkrepila svoj sopstveni protest protiv vaskrsavanja Nemačke skupštine i svoj pokušaj stvaranja severnog saveza pod svojim sopstvenim pokroviteljstvom. Tako je hesenski ustav pretvoren u bojni poklič bitke između Austrije i Pruske. U međuvremenu bližila se kriza. Prethodnice savezne i pruske vojske stajale su jedna nasuprot drugoj kod Broncela, ali samo zato da bi obe strane zatrubile na povlačenje. Predsednik pruske vlade, gospodin von Mantuffel, sastao se sa knezom Schwarzenbergom, austrijskim ministrom, u Olomoucu, 29. novembra 1850, da bi se tu odrekao svih pruskih pretenzija na samostalnu politiku u odnosu na Skupštinu, Hesens-Kassel i Šlezvig-Holštajn. Pruska se vratila u Skupštinu kao utučeni i skrušeni grešnik. Njeno uniženje je bilo zagorčano trijumfalnim maršom austrijske armije na obale Severnog mora.^[254] Naravno, hesenski ustav od 1831. ukinut je bez pogovora, da bi ga prvo zamenilo opsadno stanje, i zatim 1852. najreakcionarniji ustav, koji je izumeo Hassenpflug, udesio izborni knez a popravila i sankcionisala Nemačka skupština. Ovaj ustav od 1831. činio je zatim stalni predmet spora između zemlje i izbornog kneza; svi pokušaji izmirenja bili su neuspešni. Poslednje događaje u Italiji i pokrete koji su zatim usledili u Nemačkoj pruska vlada je smatrala najboljom prilikom za

osvetu poraza u Olomoucu i za obnavljanje starog neprijateljstva sa Austrijom. Pruska zna da će Rusija, koja je 1850. pretegnula tas na stranu Austrije, ovog puta krenuti u suprotnom pravcu. Dosad ova dva rivala nisu razmenila ništa drugo osim papirnih tanadi. To da hesenski ustavi od 1831. i 1852. predstavljaju samo izgovor za njihovu borbu dokazuje već i sama okolnost da se Austrija izjašnjava za modifikaciju ustava od 1852. u skladu sa odredbama ustava od 1831, dok Pruska nastoji na vaspostavljanju ustava od 1831, pošto ovaj bude prerađen u skladu sa opštim (monarhijskim) principima Nemačke skupštine. Narod i skupštinski domovi u Hesenu-Kaselu, oslanjajući se na prusku podršku, traže vaspostavljanje starog ustava. Cela ova stvar, kojom upravljaju zainteresovani savetodavci spolja, može se završiti nemačkim građanskim ratom ukoliko se nemački narod blagovremeno ne okrene protiv »oba svoja doma«.

Naslov originala:
Trouble in Germany

Napisano 15. novembra 1859. u Parizu⁽¹²⁾

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»
br. 5807 od 2. decembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Trgovina sa Kinom

U vreme kad su postojale veoma neobične predstave o tome kakav će podstrek sigurno dobiti američka i britanska trgovina od takozvanog otvaranja Nebeskog carstva, bili smo se prihvatili toga da, u vidu detaljnog pregleda kineske spoljne trgovine od početka ovog veka, pokažemo da takva preterana očekivanja nemaju nikakvih solidnih osnova. Ne uzimajući u obzir trgovinu opijumom, za koju smo dokazali da raste u obrnutoj srazmeri prema prodaji robe sa Zapada, otkrili smo da je glavna prepreka za brzi razvitak izvoza u Kinu ekonomska struktura kineskog društva koja zavisi od kombinacije sitne poljoprivrede i domaće industrije. Za potvrdu naših ranijih tvrdnji možemo se sad pozvati na Plavu knjigu koja nosi naslov »Correspondence relating to the Earl of Elgin's special missions to China and Japan«.

Kad god stvarna potreba za robom uvezenom u azijske zemlje ne odgovara pretpostavljenoj tražnji — koja se u većini slučajeva procenjuje na osnovu takvih površnih podataka kakvi su razmere novog tržišta, gustina tamošnjeg stanovništva i prodaja strane robe u nekim značajnim morskim lukama — trgovci su, u svojoj težnji da obezbede veće područje za razmenu, veoma skloni tome da za svoje razočaranje vide uzrok u tome što im na putu stoje veštačke prepreke koje je izmislila varvarska vlada i koje se, prema tome, mogu ukloniti samo nasilnim putem. Upravo ova zabluda je u naše vreme dovela, na primer, britanskog trgovca do toga da lakomisleno podržava svakog ministra koji obećava da piratskim prepadima iznudi od varvara trgovinski ugovor. Tako su te veštačke prepreke, koje su, kako se pretpostavljalo, kineske vlasti postavljale stranoj trgovini, služile u stvari kao veliki izgovor koji je, u očima trgovačkog sveta, opravdavao svako nasilje izvršeno nad Nebeskim carstvom. Dragocene informacije sadržane u Plavoj knjizi lorda Elgina umnogome će doprineti tome da se svaki čovek bez predrasuda oslobodi takvih opasnih zabluda.

Plava knjiga sadrži jedan izveštaj, datiran 1852, koji je gospodin Mitchell, jedan britanski agent u Kantonu, uputio ser Georgu Bonhamu, i iz koga donosimo sledeći pasus:

«Naš trgovinski ugovor sa tom zemljom» (Kinom) «na snazi je sad» (1852) «već deset godina, sve moguće prepreke su uklonjene, za nas je otvoreno hiljadu milja nove obale i nova tržišta otvorena su na pragu proizvodnih područja i na najpovoljnijim tačkama na morskoj obali. A ipak, kakav je rezultat u pogledu obećanog porasta potrošnje naše robe? Prosto rečeno, ovakav: po isteku tih deset godina tabelarni pregledi ministarstva za trgovinu pokazuju da je ser Henry Pottinger 1843, pri potpisivanju dodatnog ugovora, zatekao razvijeniju trgovinu nego što je to slučaj sada krajem 1850» (!) «to jest, ukoliko se radi o našim domaćim proizvodima, što i jeste jedino pitanje koje sada razmatramo.»

Gospodin Mitchell priznaje da se trgovina između Indije i Kine, koja se sastoji skoro isključivo od razmene srebra za opijum, mnogo razvila posle ugovora od 1842⁽³³³⁾, ali, čak i u vezi sa ovom trgovinom, on dodaje:

«Ona se razvila od 1834. do 1844. istom takvom brzinom kakvom i od 1844. do danas, a u ovom poslednjem periodu razvijala se navodno pod zaštitom ovog ugovora; dok, s druge strane, u tabelarnim prikazima ministarstva za trgovinu nailazimo na činjenicu koja nam bode oči, naime da je izvoz naše manufakturne robe u Kinu krajem 1850. bio za skoro tri četvrtine miliona funti sterlinga manji nego krajem 1844.»

Iz sledećeg tabelarnog pregleda može se videti da ugovor od 1842. nije imao ni najmanji uticaj na razvitak britanske izvozne trgovine u Kinu.

Deklarisana vrednost

	Pamučna roba	Vunena roba	Drugi artikli	Ukupno
1849	1 001 283	370 878	164 948	1 537 109
1850	1 020 915	404 797	148 433	1 574 145
1851	1 598 829	373 399	189 040	2 161 268
1852	1 905 321	434 616	163 662	2 503 599
1853	1 408 433	203 875	137 289	1 749 597
1854	640 820	156 959	202 937	1 000 716
1855	883 985	134 070	259 889	1 277 944
1856	1 544 235	268 642	403 246	2 216 123
1857	1 731 909	286 852	431 221	2 449 982

Ako se sad ove brojke uporede sa kineskom tražnjom za britanskim fabričkim proizvodima 1843, koji, po navodima gospodina Mitchella, iznose 1 750 000 funti sterlinga, videće se da je u toku pet od poslednjih devet godina britanski izvoz pao daleko ispod nivoa iz 1843. i da je 1854. iznosio samo 10/17 izvoza iz 1843. Gospodin

Mitchell objašnjava ovu zapanjujuću činjenicu pre svega nekim razlozima koji su isuviše opšti da bi mogli dokazati nešto posebno. On kaže:

«Kinezi su tako štedljivi i toliko se drže tradicije da od očeće nose ono što su nosili i njihovi očevi, tj. samo toliko koliko je neophodno, bez obzira na to što im se ona nudi jevtino. . . Nijedan Kinez koji radi ne može sebi da dopusti da obuče neki nov kaput ako mu on neće trajati bar tri godine i u toku tog vremena izdržati svakakvo habanje. A takva odeća mora sadržavati bar tri puta više sirovog pamuka nego što ga ima u najtežim tkaninama koje uvozimo u Kinu; to jest, mora biti tri puta teža nego što su to dril i domestik koji mi odavde možemo poslati.»

Odsustvo potreba i sklonost ka tradicionalnom načinu odevanja su prepreke koje civilizovana trgovina susreće na svim novim tržištima. A što se tiče debljine i čvrstine drila, zar britanski i američki fabrikanti ne mogu svoju robu prilagoditi posebnim zahtevima Kineza? Ali, tu i jeste srž stvari. Godine 1844. gospodin Mitchell je poslao u Englesku uzorke kineske tkanine svih kvaliteta sa naznačenim cenama. Ljudi kojima je pisao uveravali su ga da to po naznačenim cenama ne mogu da proizvode u Mančesteru, a još manje da šalju u Kinu. Otkuda ova nesposobnost najrazvijenijeg fabričkog sistema na svetu da prodaje tkaninu jevtinije nego što se ona prodaje kad se tka ručno na najprimitivnijim razbojima? Ovu zagonetku rešava kombinacija sitne poljoprivrede i kućne industrije, na šta smo već ukazali. Ponovo citiramo gospodina Mitchella:

«Kad se žetva sakupi, sve ruke u seoskim kućama, i stare i mlade, daju se na češljanje, pređenje i tkanje ovog pamuka; i ovom teškom i izdržljivom tkaninom, izatkanom kod kuće, pripremljenom da izdrži grubo habanje u toku dve ili tri godine, oni se odevaju, a višak odnose u najbliži grad, gde ga trgovac kupuje za potrebe gradskog stanovništva i ljudi na čamcima⁽³³⁴⁾ na rekama. Ovom tkaninom izatkanom u kući odeva se devetoro od desetoro ljudi u ovoj zemlji, i sva roba, koja po svom kvalitetu varira od najgrublje pamučne tkanine, proizvodi se u seoskim kućama i proizvođača staje bukvalno samo onoliko koliko ga staje sirovina ili još pre, šećer, proizvod njegovog sopstvenog domaćinstva, koji je dao u zamenu za tu sirovinu. Naši fabrikanti treba samo za momenat da zamisle čudesnu ekonomiju tog sistema i njegovu, tako reći, savršenu povezanost sa drugim poslovima seljaka, pa će im biti jasno da nemaju nikakvih šansi da mu konkurišu, kad su posredni grublje tkanine. Možda je od svih zemalja na svetu karakteristično samo za Kinu da se na razboj može naći u svakom dobrostojećem domaćinstvu. U svim drugim zemljama ljudi se zadovoljavaju češljanjem i pređenjem i na tome se zausstavljaju, a predivo šalju profesionalnom tkaču da ovaj od njega napravi odeću. Samo štedljivi Kinez obavlja taj posao dokraja. Ne samo da sâm češlja i prede svoj pamuk, već ga i tka uz pomoć svoje žene, kćeri i slugu, i retko se zadovoljava time da proizvodi isključivo za potrebe svoje porodice, već bitan deo svog rada u toku sezone troši na proizvodnju izvesne količine tkanina za snabdevanje susednih gradova i stanovništva na rekama.

Tako, seljak iz Fukiena nije samo poljoprivrednik, već zemljoradnik i proizvođač tkanina u jednoj osobi. Proizvodnja ove tkanine ne staje ga bukvalno ništa, ako se izuzmu troškovi za sirovinu. On je proizvodi, kao što je pokazano, pod sopstvenim krovom, rukama svoje žene i slugu; ona ga ne staje ni dopunskog rada ni dodatnog vremena. On daje svojim ukućanima da predu i tkaju, dok mu usevi sazrevaju, a i kad ih požanje i u kišnom periodu, kad se ne mogu obavljati radovi napolju. Ukratko, čitave godine ovaj uzor kućne industrije koristi svaki prekid za obavljanje ovog posla i bavi se nečim korisnim.»

Kao dopuna ovoj izjavi gospodina Mitchella može poslužiti sledeći opis koji lord Elgin daje kad govori o seoskom stanovništvu koje je susretao na svom putu uz Jangcekjang.

«Ono što sam video navodi me na zaključak da je seosko stanovništvo u Kini, govoreno uopšteno, marljivo i zadovoljno. Veoma sam se trudio, mada je uspeh bio neznatan, da od njih dobijem tačna obaveštenja o veličini njihovih imanja, o vrsti tog poseda, o porezu koji moraju da plate, i o drugim sličnim stvarima. Došao sam do zaključka da oni u većini slučajeva dobijaju od Krune, u naknadu za ne naročito velike godišnje dažbine, komad zemlje vrlo ograničenih razmera, i da ove pogodnosti, uz njihovu posebnu marljivost, potpuno podmiruju njihove elementarne potrebe u pogledu ishrane i odevanja.»

Ta ista kombinacija poljoprivrede i kućne industrije dugo vremena je odolevala, i još odoleva, izvozu britanske robe u Istočnu Indiju; ali tamo se ta kombinacija zasnivala na posebnoj strukturi zemljišne svojine, koju su Britanci, kao najviši zemljoposednici u zemlji, imali mogućnost da miniraju u njenoj osnovi, i da tako jedan deo indijskih opština koje su se same izdržavale nasilno pretvori u proste farme koje proizvode opijum, pamuk, indigo, konoplju i druge sirovine u naknadu za britanske tkanine. U Kini Englezi još nisu stekli takvu moć, niti će je, verovatno, ikad steći.

Naslov originala:

Trade with China

Napisano sredinom novembra 1859.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily-Tribune»

br. 5808 od 3. decembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Strah od invazije u Engleskoj

Čini se da je ovih poslednjih dana panika postala isto tako obična pojava u engleskom političkom životu kakva je već odavno u engleskom industrijskom sistemu. Ako se valjano koristi, panika predstavlja značajno sredstvo u takozvanim slobodnim zemljama. Kad ljudi od straha sidu s uma, lako je skrenuti im pažnju sa opasnih ideja. Uzmimo, na primer, pitanje reforme u Engleskoj. Upravo u vreme kad je Engleska razmatrala pitanje da li zauvek da se odrekne kontrole nad Severnom Amerikom, lord Grey je predložio sveobuhvatni zakon o reformi koji bi trebalo da ukloni sav tradicionalni uticaj lordova na Donji dom. Godine 1870. vojvoda od Richmonda je doneo nacrt zakona o reformi koji je išao toliko daleko da je zahtevao godišnje izbore za parlament i opšte pravo glasa. I sam Pitt, čija je stota godišnjica rođenja prošla nezapaženo kod njegovih zemljaka, zaokupljenih proslavom stogodišnjice Händelove smrti, taj isti Pitt prvobitno je na svoj steg zapisao reči: »reforma parlamenta«⁽³³⁵⁾. Otkuda onda to da se pokret za reformu iz osamnaestog veka, koji je obuhvatao najumnije predstavnike vladajućih klasa, ugasio ne ostavivši nikakve tragove? Zbrisala ga je panika izazvana francuskom revolucijom, za kojom su sledili antijakobinski rat, čudovišni državni dug i sramni gagging acts⁽³³⁶⁾. Pre nekoliko godina panični strah od Rusije uništio je dva nacrt zakona o reformi⁽³³⁷⁾ i sad će panični strah od francuske invazije verovatno poslužiti istoj stvari. Stoga možemo dati tačnu ocenu mračnih slutnji engleskih radikala, pod vodstvom gospodina Brighta, koji izjavljuju da, po njihovom mišljenju, oligarsi i njihovi organi štampe namerno stvaraju paniku s namerom da, koristeći avet francuske invazije, onemoguće reformu i ovekoveče lošu vladavinu. Ta stvar je zaista dobila neke ružne, sumnjive crte. Palmerstone-ova štampa je glavni izazivač panike zbog invazije, a Pal-

merston je očigledno najintimniji prijatelj Louis-a Bonaparte. Da li taj isti čovek koji je izgnan iz jedne vlade zato što je bez saglasnosti svojih kolega priznao coup d'état, i koji je isteran iz druge vlade zato što je uneo nacrt zakona o francuskim zaverenicima⁽³³⁸⁾, — da li će taj isti čovek biti najpogodnija osoba za suprotstavljanje bonapartiističkim planovima? U isto vreme dok palmerstonovska štampa podseća engleski narod na Bonapartinu perfidnost, ta ista štampa poziva taj narod da se sa tim istim čovekom upusti u novu ekspediciju u Kinu.

Ipak, ne može se osporavati da je sadašnja ratna panika u Engleskoj lišena svake razumne osnove, mada se koristi u interesu politike aristokratske partije. Kad god Bonaparte zaključi neki mir, Engleska se instinktivno zapita da nije možda najzad i na nju došao red da ponese breme rata. Tako se čini da je rat između Francuske i Engleske samo pitanje dana. Iz straha od revolucije zvanična Evropa je priznala režim Louis-a Bonaparte, ali periodično obnavljanje ratova predstavlja jedan od bitnih uslova postojanja tog režima. Ono oslobađa vlade od straha bauka revolucije uz izričiti sporazum da one dozvoljavaju da budu osvojene redom; jedna za drugom. Nije presedeo ni dve godine na svom uzurpiranom prestolu kad mu je rat sa Rusijom⁽⁴¹⁾ postao neophodan da bi se mogao i dalje održati na vlasti. Nije prošlo ni dve godine od zaključivanja mira sa Rusijom, kad je uvideo da ga samo avantura u Italiji može spasti od sramne katastrofe. Njegove teškoće se, svakako, nisu smanjile nizom ratova, koji su se završili samo obmanama, s jedne strane, državnim dugovima i sve većom drskošću pretorijanske garde⁽²³¹⁾, s druge strane, a da se i ne pominje opozicija klera, uz druge elemente već postojeće unutrašnje nesigurnosti. Posle ruskog rata prošlo je izvesno vreme pre nego što su se nezadovoljni orleanisti usudili da pokažu svoj sarkazam i očajni revolucionari da bace svoje bombe. Očigledno razočaranje, izazvano poslednjim ratom, najjasnije se ispoljava u zastoju francuske trgovine, u potpunom promašaju carske amnestije⁽²⁸⁶⁾, u jačanju pritiska na štampu, i u probuđenim nadama orleanista. Dok masa francuskog naroda glasno izražava nezadovoljstvo besmislenim ratom, koji ju je stajao onoliko koliko je uštedela u miru, masa vojske napada mir koji ju je, po njenom mišljenju, prevaram lišio plodova rata. Još nekoliko meseci će proći dok se ne budu potpuno pokazale teškoće koje pritiskuju Louis-a Bonapartu i iz kojih postoji samo jedan izlaz — novi rat. Međutim, niz ratova u koje ga gura njegov položaj postepeno postaje sve opasniji za njega i za Evropu, čijim se najmoćnijim predstavnikom može smatrati Engleska. Krimski rat skoro da i nije voden na evropskom tlu. Rat u Italiji se mogao lokalizovati njegovim naglim završetkom. Rat na Rajni i još više invazija Engleske imali bi od samog početka karakter opšteg evropskog rata. Međutim, Louis Bonaparte može da bira samo Prusku ili Englesku kao objekat svog sledećeg napada. U oba slučaja Engleska će morati

da bude učesnik, u jednom glavni, u drugom sporedni. Verovatnije je ovo poslednje, ali je nemoguće predvideti do kakvih direktnih sukoba između Francuske i Engleske može doći u slučaju rata između Francuske i Pruske. Predlažemo da drugom prilikom razmotrimo vojne pripreme koje Engleska vrši imajući u vidu predstojeći sukob.

Naslov originala:

The Invasion Panic in England

Napisano 25. novembra 1859. u Londonu

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5813 od 9. decembra 1859.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Dosadašnji tok rata protiv Mavara

Dugo smo čekali da španska armija u Maroku preduzme kakav odlučni pokret, koji bi mogao dovesti do kraja prvi ili pripremni period rata.^[339] Ali uzalud. Čini se da O'Donnell ne žuri da napusti svoj logor na visovima Serala, i stoga smo prinudeni da damo pregled njegovih operacija u momentu kada su one tek počele.

Trinaestog novembra prva divizija španske operativne armije pod komandom generala Echagüe ukrcala se na brodove u Algesirasu i posle nekoliko dana iskrkala se u Seuti. Sedamnaestog je odmaršovala iz grada i zauzela Seralo ili Belu kuću, veliko zdanje, oko 1 1/2 milju ispred položaja u Seuti. Zemljište u toj okolini je veoma neravno i ispresecano, i veoma pogodno za čarke i vođenje neregularnih borbi. Mavari su se, posle neuspelog pokušaja — izvršenog te iste noći — da povrate Seralo, povukli, a Španci su pristupili utvrđivanju logora koji bi poslužio kao baza za izvođenje budućih operacija.

Na dan 22. Seralo su napali Anžeriti, pleme Mavara koje živi oko Seute. Taj napad doveo je do niza borbi bez rezultata, koje su do sada ispunile celu kampanju, pri čemu je svaka pojedina borba sasvim slična ostalima. Mavari napadaju španske položaje sa većim ili manjim snagama i pokušavaju da iznenađenjem ili prevarom ovladaju jednim njihovim delom. Prema izveštajima Mavara, oni su uglavnom uspeali u tome, ali napuštaju zauzete položaje jer nemaju artiljeriju. Sudeći po španskim izveštajima, još nijednom Mavru nije uspeo da prodre unutar španskih položaja i svi njihovi napadi bili su potpuno neuspešni. Pri prvom napadu Anžeriti nisu imali više od 1600 ljudi. Sledećeg dana oni su dobili pojačanje od 4000 ljudi i odmah ponovili napad. Dani 22. i 23. prošli su u čarkama, ali 25. Mavari su preduzeli napad svim snagama i došlo je do žestoke borbe u kojoj je general Echagüe bio ranjen u ruku. Taj napad Mavara bio je toliko ozbiljan da je prinudio Sida Campeadora O'Donnella da se malo trgne iz dremeža s kojim je on dosad vodio rat. On je odmah naredio da se na brodove ukrca 2. divizija pod komandom generala

Zavala i rezervna divizija pod komandom generala Prima, a sâm se uputio u Seutu. Noću 27. cela španska operativna armija bila je koncentrisana ispred toga mesta. Dvadeset devetog je novi napad Mavara, koji je ponovljen i 30. Posle toga, Španci su počeli da traže izlaz iz svojih stešnjениh položaja; cilj njihovog prvoga pokreta morao je biti Tetuan, koji se nalazi na udaljenju oko 20 milja južno do Seute i 4 milje daleko od mora. Oni su počeli da izrađuju put u pravcu toga grada; do 9. decembra Mavari nisu pružali nikakav otpor. Ujutro toga dana oni su iznenadili garnizone dva glavna reduta, ali su ih, kao i obično, na kraju dana napustili. Na dan 12. ispred španskog logora, oko 4 milje od Seute, došlo je do nove borbe; i 20. O'Donnell javlja telegrafom da su Mavari opet napali ta dva reduta, ali, kao i uvek, bili su uspešno odbijeni. Na taj način, stvari se 20. decembra nisu izmenile ni za dlaku u poređenju sa stanjem na dan 20. novembra. Španci su još uvek bili u defanzivi i, uprkos izjavama koje su dali dve ili tri nedelje pre toga, nije bilo nikakvih znakova nastupanja.

Brojno stanje Španaca, sa svim pojačanjima koja su dobijena do 8. decembra, iznosi do 35 - 40 000, tako da za ofanzivne operacije oni mogu raspolagati sa 30 000 ljudi. Sa takvom snagom trebalo bi da zauzimanje Tetuane bude lako. Istina, nema dobrih puteva, a snabdevanja za armiju u celini moraju se dovoziti iz Seute. Ali, kako su postupali Francuzi u Alžiru ili Englezi u Indiji? Pored toga, španske mule i tovarni konji nisu toliko naviknuti na dobre puteve u svojoj zemlji, da bi odbili da se kreću po zemljištu Mavara. Ništa što bi O'Donnell mogao reći da se opravda ne može naći opravdanje za ovu stalnu neaktivnost. Španci su sada ojačali onoliko koliko to oni uopšte i mogu očekivati u bilo koje vreme u toku kampanje, ukoliko neočekivani neuspesi ne budu zahtevali od njih izvanredne napore. Mavari, naprotiv, svakim danom postaju sve jači. Logor u Tetuanu, pod komandom Hadži Abd-Salema, koji je dao snage za napad na španske položaje 3. decembra, povećao je brojno stanje do 10 000 ljudi, ne računajući garnizon u samom gradu. Drugi logor, pod komandom Mulaj Abasa, nalazi se u Tangeru, i pojačanja neprekidno stižu iz unutrašnjosti zemlje. Već sama ova okolnost trebalo je da pobudi O'Donnella da preduzme nastupanje čim vreme to dozvoli. Vreme je bilo lepo, ali on nije započeo nastupanje. Nema sumnje da je to znak potpune neodlučnosti sa njegove strane, i da je iskusio da Mavari nisu tako slabi protivnici kako je on to očekivao. Nema nikakve sumnje u to da se Mavari bore izvanredno dobro, a dokaz za to predstavljaju žalbe koje dolaze iz španskog logora o preimućstvu koje karakter zemljišta ispred Seute daje Mavarima.

Španci izveštavaju da u šumarcima i u jarugama Mavari predstavljaju strašnog neprijatelja i da, pored toga, znaju svaku stopu zemlje; ali čim budu prešli u ravnice, čvrstina španske pešadije primoraće neregularne odrede Mavara da se daju u bekstvo. Takva argumentacija je dosta netačna u uslovima kada tri četvrtine vremena

svake bitke prolazi u puškaranju na ispresecanom zemljištu. Ako Španci, posle šestonedelnog zadržavanja kod Seute, nisu proučili zemljište tako dobro kao Mavari, utoliko gore po njih. Sasvim je jasno da je za iregularne odrede ispresecano zemljište povoljnije nego potpuna ravnica. Međutim, i na ispresecanom zemljištu regularna pešadija mora biti znatno nadmoćnija nad iregularnim odredima. Savremeni sistem borbe u streljačkom stroju, sa potpornim snagama i rezervom iza razvučenog stroja, pravilnost kretanja, mogućnost da se trupe čvrsto drže u rukama i da podržavaju jedna drugu kao i da svi streme jednom opštem cilju, — sve to daje regularnim trupama, u poređenju sa iregularnim odredima, takva preimućstva da na zemljištu, pogodnom za vođenje borbe u streljačkom stroju, nikada iregularni odredi ne mogu da im se suprotstave, čak i kad je odnos snaga 2 : 1. Štaviše, kod Seute odnos je čak obrnut. Španci su brojno nadmoćniji, a ipak se ne odlučuju da započnu nastupanje. Jedini zaključak je taj da španska armija uopšte ne ume da vodi borbu u streljačkom stroju i da, na taj način, rdave osobine pojedinog vojnika pri takvoj vrsti vođenja borbe uglavnom služe kao protivteža preimućstvima koja bi trebalo da im donesu disciplina i regularno izvedena obuka. U stvari, izgleda da veoma često dolazi do borbe prsa u prsa sa jataganom i bajonetom. Kada Španci pridu dovoljno blizu, Mavari prekidaju vatru i jurišaju na njih sa sabljom u ruci, isto onako kako su to obično činili Turci, i to sigurno nije prijatno za mlade vojnike kakvi su španski. Međutim, mnoge borbe koje su vođene trebalo bi da ih priviknu na specifičnosti mavarskog načina vođenja borbe i da ih nauče koji je najpogodniji način da im se odupru. A kad vidimo da se komandant još koleba i ostaje na svome odbrambenom položaju, ne možemo imati neko naročito visoko mišljenje o njegovoj armiji.

Ukoliko činjenice dozvoljavaju da se nagada o španskom planu kampanje, čini se da su Španci izabrali Seutu kao bazu operacija, a Tetuan kao prvi cilj napada. Taj deo Maroka, koji leži neposredno na obali suprotnoj od Španije, predstavlja nešto slično poluostrvu širine oko 30-40 milja i oko 30 milja dužine. Tanger, Seuta, Tetuan i Laraš (El-Araš) predstavljaju četiri glavna grada na tom poluostrvu. Ako se zauzmu ta četiri grada, od kojih je Seuta već u rukama Španaca, može se lako zauzeti poluostrvo i od njega napraviti baza za dalje operacije protiv Fesa i Meknesa. Stoga, čini se da osvajanje ovog poluostrva predstavlja cilj Španaca, a prvi korak ka tome treba da bude zauzimanje Tetuana. Čini se da je taj plan sasvim razuman; on ograničava operacije na manji rejon, sa tri strane okružen morem a sa četvrte strane sa dve reke (Tetuan i Tukos), pa je, stoga, lakše zauzeti taj rejon nego teritoriju koja se nalazi dalje na jugu. Taj plan uklanja i potrebu kretanja kroz pustinju, što bi bilo neizbežno, ako bi za bazu operacije bio izabran Mogador ili Rabat; to daje mogućnost da se deštuje u neposrednoj blizini granica Španije,

od kojih ih deli samo Gibraltarski moreuz. Ali ma kakva bila preimućstva toga plana, ona ostaju beskorisna ako se ne izvede sâm plan; i, ako O'Donnell bude i dalje dejstvovao kao dosada, on će doneti i sebi i španskoj armiji sramotu, uprkos bombastom stilu svojih biltena.

Naslov originala:

Progress of the Moorish War

Napisano oko 10. decembra 1859.

Prvi put objavljeno

kao uvodnik u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5846 od 19. januara 1860.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Rat protiv Mavara

Najzad je kampanja u Maroku stvarno počela, i sa ovim početkom iščezavaju sve romantične boje sa kojima su španska štampa i španski narodni entuzijazam ukrasili O'Donnella, koji se sad pokazuje kao general sasvim prosečnih sposobnosti; umesto viteštva Kastilje i Leona imamo husare princeze,^[340] a umesto toledskih noževa dejstvuju izolučeni topovi i cilindrično-konična zrna.

Oko 20. decembra Španci su počeli da izrađuju put pogodan za kretanje artiljerije i transporta, koji bi trebalo da prolazi preko brežuljkastog zemljišta južno od logora ispred Seute. Mavari nisu nikad pokušavali da unište taj put; oni su ponekad napadali generala Prima, čija je divizija štitila radne grupe, a ponekad su napadali i logor, ali uvek bez uspeha. Nijedan od tih napada nije prelazio okvire čarki prethodnica; u jednoj od najozbiljnijih koja se dogodila 27. decembra, gubici Španaca nisu prelazili više od 6 ubijenih i 30 ranjenih. Do kraja godine završen je put, koji nije bio duži od 2 milje ali je nov nalet oluje i kiše sprečio kretanje armije. U međuvremenu, kao da je želela da obavesti logor Mavara da predstoji pokret armije, španska eskadra u sastavu jedne linijske jedrenjače, 3 fregate sa elisom, 3 parobroda na lopatice, svega 246 topova prišla je ušću reke Tetuan i 29. decembra bombardovala tvrđave na ušću. Tvrđave su bile učukane a zemljana utvrđenja razrušena u toku tri časa; ne treba zaboraviti da su to bile iste one tvrđave koje su Francuzi nekih mesec dana pre toga bombardovali sa daleko manjim snagama.^[341]

Pošto je 29. vreme postalo lepše, španska armija je, najzad, otpočela pokret 1. januara. Prvi korpus jačine dve divizije, pod komandom Echagüe, koji se prvi iskrao u Afriku, ostao je na položajima pred Seutom. Mada mu je prvih nedelja bolest nanela mnoge gubitke, korpus se sada dosta dobro aklimatizovao i, sa pojačanjima koja je u međuvremenu dobio, brojao je 10 000 ljudi, znatno više nego drugi ili treći korpus. Ova dva korpusa — od kojih drugim ko-

manduje Zabala, a trećim Ros de Olano — zajedno sa Primovom rezervnom divizijom, ukupno 21 000 do 22 000 ljudi, preduzeli su marš prvoga dana nove godine. Svaki čovek je nosio sobom šestodnevni obrok hrane, dok je milion obroka, ili jedno mesečno sledovanje za vojsku bilo upućeno brodovima da prati armiju. Visoko zemljište južno od Seute pređeno je, pri čemu je prethodnicom komandovao Prim, podržan jedinicama Zabale, dok su u zaštitnici bile trupe Ros de Olana. Novi put spuštao se ka Sredozemnom moru na oko dve milje od logora. Tamo se na izvesnom rastojanju pružala polukružna ravnica, kod koje je tetivu činilo more, a periferiju ispresecano zemljište koje se postepeno dizalo u kamenite planine. Čim se Primova divizija nešto udaljila od logora, počele su čarke prethodnica. Španska laka pešadija je lako odbacila Mavare nazad u ravnicu, a odatle na brežuljkasto zemljište i u šumarke koji su se nalazili bočno od pravca kretanja. Ovde, usled izvesnog nesporazuma, dva slaba eskadrona husara princeze bila su upućena u napad i izvršila su ga sa takvom odvažnošću da su prošli kroz borbenu liniju Mavara u njihov logor, ali, našavši se na ispresecanom zemljištu i ne naišavši ni na konjicu ni na pešadiju koju bi mogli napasti na zemljištu pogodnom za njih, bili su prinuđeni da se vrate nazad, gubeći pri tom sedam, što znači gotovo sve oficire, ne računajući redove. Do tog vremena borbu je vodila uglavnom pešadija u streljačkom stroju i jedna ili dve baterije brdske artiljerije, koje su ovde onde bile podržane vatrom sa nekoliko topovnjača i parobroda, što je više imalo moralni nego stvarni efekat. Izgleda da je O'Donnell nameravao da se zadrži na ravnici, ne zaposedajući trajno greben koji je činio granicu te ravnice prema jugu. Ipak, u cilju obezbeđenja svog položaja u toku noći, on je naredio Primu da potisne strelce Mavara sa severne padine grebena i zatim da se kad padne mrak vrati natrag. Međutim, Prim, koji je najveći borac u španskoj armiji, stupio je u ozbiljnu bitku koja se završila time što je on zauzeo svu površinu grebena, mada sa velikim gubicima. Njegova prethodnica obrazovala je logor na grebenu i utvrdila se duž linije fronta. Španski gubici toga dana bili su 73 ubijena i 481 ranjen.

Položaj zauzet toga dana bio je poznat pod imenom Kastiljehos, koji je dobio naziv po dve bele zgrade, od kojih se jedna nalazila na unutrašnjem nagibu blizu ravnice, a druga na grebenu, koji je posle podne zauzeo Prim. Međutim, službena oznaka toga logora je Campamento de la Condesa. Istoga dana Mavari su pokušali da izvrše manje napade protiv logora pred Seutom, pri čemu su napadali redut na krajnjem desnom krilu, i međuprostor između dva krajnja leva reduta. Međutim, oni su lako bili odbijeni vatrom Echagüe-ove pešadije i artiljerije.

Operativna armija ostala je tri dana u logoru de la Condesa. Poljska artiljerija i jedna raketna baterija, kao i ostatak konjice (cela konjička brigada sastoji se od 8 eskadrona husara, 4 eskadrona oklopnika

bez oklopa i 4 eskadrona ulana, svega 1200 ljudi) stigli su u logor. Samo je opсадni artiljerijski park (u kome je bila jedna baterija izljebljenih topova od 12 funti) bio još pozadi. Trećeg januara O'Donnell je izvršio izvidanje u pravcu Monte Negro, sledećeg planinskog venca u pravcu juga. Vreme je bilo i dalje lepo, toplo oko podne, sa vrlo jakim rosom noću. Kolera je još harala u jednoj ili dve divizije i neke jedinice su bile jako stradale od bolesti. Na primer, čete dva bataljona inženjerije, u kojoj je bolest jako harala, bile su svedene od 135 ljudi na 90.

Do toga vremena imamo detaljne izveštaje; za opisivanje onoga što se dalje dešavalo prinuđeni smo da se ograničimo na oskudne vesti i nepotpune telegrame. Petog januara armija je krenula u nastupanje. Šestog je obrazovala logor »severno od doline Negro, prešavši bez otpora preko prevoja«. Neizvesno je da li to znači da je armija prešla greben Monte Negro i da je postavila logor na njegovim južnim padinama. Armija se devetog nalazila, kako nas izveštavaju, na udaljenju od jedne lige¹ od Tetuana i jedan napad Mavara bio je odbijen. Trinaestog je armija zauzela sve položaje u Kabo Negro, izvojevala potpunu pobeđu i izbila ispred Tetuana; čim bude dovukla artiljeriju počeo napad na grad. Četrnaestog se divizija generala Rios, jačine 10 bataljona, koja je prethodno bila grupisana u Malagi, iskrcala na ušću reke Tetuan i zauzela forove, koje je flota dve nedelje ranije razušila. Kako nas izveštavaju, šesnaestog se armija spremala da pređe reku i da preduzme napad na Tetuan.

Da bismo ovo objasnili, možemo ukazati na to da se između Seute i Tetuana nalaze četiri zasebna planinska grebena, koje je armija morala preći. Prvi greben leži neposredno južno od logora i spušta se ka ravnicu Kastiljehosu, a drugi zatvara tu ravnicu sa juga. Oba ta grebena Španci su zauzeli prvoga. Sledeći greben, koji se pruža dalje ka jugu i upravno na obalu Sredozemnog mora, jeste greben Monte Negro, a paralelno njemu, ali još dalje na jugu, leži drugi viši greben koji se završava na obali rtom pod imenom Kabo Negro, od koga južno protiče reka Tetuan. Mavari, koji su 1. januara vršili pritisak na bokove armije koja je nastupala, izmenili su svoju taktiku, krenuli su dalje na jug i pokušali da prepreče put koji vodi u Tetuan sa fronta. Očekivalo, se da bi, u cilju osvajanja ovog puta, moglo doći do odlučne bitke na prevojima preko poslednjeg grebena odnosno preko grebena Kabo Negro; izgleda da je do nje i došlo trinaestog.

Sa stanovišta taktike, ove borbe ne služe na čast ni jednoj od zaraćenih strana. Od Mavara ne možemo ni očekivati ništa drugo nego neregularna dejstva, koja oni izvode sa poludivljačkom hrabrošću i veštinom. Ipak, čini se da su se čak i u tome pokazali slabi. Izgleda da nisu pokazivali onaj fanatizam sa kojim su se Kabili sa obalskih grebenâ Alžira, pa čak i iz Rifa, oduprli Francuzima; čini se da su

¹ 3 milje

duge, bezuspešne borbe u streljačkom stroju pred redutama u Seuti slomile prvu žestinu i energiju većine plemena. U pogledu strategije oni se, takođe, ne mogu porediti sa Alžircima. Posle prvoga dana oni napuštaju vlastiti plan, koji se sastojao u tome da se kolone koje su nastupale uznemiravaju na bokovima i u pozadini i da se prekidaju ili ugrožavaju njihove komunikacije sa Seutom; umesto toga, oni se svim snagama trude da spreče Špance i da im zatvore put koji vodi s fronta na Tetuan, izazivajući na taj način ono što je trebalo da izbegavaju — regularnu bitku. Možda će oni ipak shvatiti da, sa ljudima kojima raspolažu i sa takvom zemljom kakvu imaju, mali rat predstavlja najpogodniji način da se iznuri neprijatelj, koji je, bez obzira na sve svoje preimućstvo u disciplini i u naoružanju, sputan u svom kretanju ogromnom impedimenta¹ kakve nema kod Mavara i koja se veoma teško kreće po besputnoj i negostoprimljivoj zemlji.

Španci su produžili dejstva onako kako su i počeli. Provođeci u neaktivnosti 2 meseca u Seuti, oni su zatim za šesnaest dana prešli dvadeset jednu milju, napredujući tempom od pet milja za četiri dana. Čak uzimajući u obzir sve teškoće puta, to predstavlja takav stepen sporosti kakav je nečuven u savremenom ratu. Čini se da su španski generali potpuno izgubili sposobnost da komanduju velikim vojnim jedinicama, da pripremaju velike operacije i vode na marš armiju koja, po svojoj jačini, jedva da je ravna jednom francuskom armijskom korpusu koji je učestvovao u poslednjoj italijanskoj kampanji. Inače, kako objasniti tu sporost? Na dan 2. januara O'Donnell je imao u Kastiljehosu svu svoju artiljeriju bez opasnog parka; ipak, on je izgubio još dva dana i krenuo je tek 5. januara. Čini se da je sam pokret kolone bio organizovan prilično dobro, ali sa takvim kratkim marševima jedva bi moglo i biti drugačije. Kada su izloženi vatri, čini se da se Španci bore s takvim prezirom prema neprijatelju kakav se javlja kao posledica jače discipline i niza uspešnih borbi; ali, ostaje da se vidi da li će se ta uverenost u pobedu zadržati i kada klima i zamor što ga donosi ratni pohod — koji će se na kraju neizbežno pretvoriti u iscrpljujući mali rat — budu doveli do slabljenja kako *moralne* tako i *fizičke* snage armije. Što se tiče komandovanja, za sada možemo reći samo malo, jer nemamo detalja o drugim borbama izuzev o prvoj. Međutim, ta prva borba otkriva dve nesumnjive greške — napad konjice i nastupanje generala Prima uprkos primljenim naređenjima; ako takve stvari budu stalna pojava u španskoj armiji, utoliko gore za nju.

Odbrana Tetuana biće, verovatno, kratka ali uporna. Utvrđenja Tetuana su, nesumnjivo, slaba ali Mavari su odlični vojnici kada se bore iza utvrđenja, kao što su to pokazali u Konstantinu^[342] i u mnogim drugim alžirskim gradovima. Sledeća pošta možemo doneti vest da je on zauzet jurišem. Ako se to desi, možemo očekivati privremeni prekid

¹ komorom

pohoda, jer će Špancima biti potrebno vreme da poprave put između Tetuana i Seute, da Tetuan pretvore u drugu bazu za izvođenje operacija i da sačekaju pojačanja. Sledeći pokret odatle biće u pravcu Laraša i Tangera.

Naslov originala:

The Moorish War

Napisano oko 18. januara 1860.

Pevi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5863 od 8. februara 1860.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Savoja i Nica

Dok je guverner Chambéry odlučno izjavio da kralj Sardinije nije nikada smerao da ustupi Savoju Francuskoj, engleski ministar inostranih poslova uveravao je Donji dom 3. o.m. da je prošlog leta grof Walewski, u ime francuskog imperatora, odbacio taj projekat. Međutim, ove izjave lorda Johna Russella odnose se na period od pre nekoliko meseci; i ono što se tada demantovalo može u najskorije vreme postati činjenica. Sigurno, teško je ili skoro nemoguće poverovati da je pokret za prisajedinjenje Francuskoj, koji se nedavno razvio kod naroda Savoje, čisto lokalnog porekla. Njega su morali podstaći francuski agenti, a vlada kralja Vittorio Emanuela sankcionisala ga je, ili se u najmanju ruku tolerantno odnosila prema njemu.

U provinciji Savoja preovlađuje svuda i nedvosmisleno francuska nacionalnost, onako kako je to slučaj i u zapadnim kantonima u Švajcarskoj. Narod govori južnofrancuskim dijalektom (provansalskim ili limuzinskim), međutim, književni i službeni jezik je svuda francuski. Ali sve to ipak ne dokazuje da Savojski žele da budu prisajedinjeni Francuskoj, a posebno bonapartističkoj Francuskoj. Sudeći po onome što je utvrdio jedan nemački oficir, koji je u januaru 1859. godine proputovao tu zemlju kao vojnik, francuska partija nigde nema većeg uticaja, izuzev u Šamberiju i drugim gradovima Donje Savoje, dok Gornja Savoja, Morjen i Tarentez više vole da zadrže svoj sadašnji položaj, a Šable, Fosinji i Ženevoa, tri severna okruga, više bi voleli da obrazuju novi kanton u Švajcarskoj konfederaciji. Budući da je u celini francuska, Savoja će nesumnjivo sve više i više naginjati ka velikom centru francuske nacionalnosti i na kraju mu biti prisajedinjena, što je samo pitanje vremena.

Sa Nicom stvar stoji drukčije. Stanovništvo grofovstva Nice, takođe, govori provansalskim narečjem, ali je ovde književni jezik, obrazovanje i nacionalni duh — sve italijansko. Veza između severno-

italijanskog i južnofrancuskog narečja je toliko bliska da je gotovo nemoguće reći gde se završava jedan a gde počinje drugi govor. Čak i narečje Pijemonta i Lombardije — po svojoj fleksiji — potpuno nosi provansalski karakter, dok je način na koji su reči obrazovane od reči iz latinskog jezika, u stvari, italijanski. Tražiti prisajedinjenje Nice na osnovu ovog narečja, bilo bi nemoguće; stoga se sad zahtevi za prisajedinjenjem zasnivaju na pretpostavci da postoje simpatije prema Francuskoj, što je, međutim, više nego problematično. Da je Nica, bez obzira na ove simpatije i svoje narečje, potpuno italijanska zemlja, nema boljeg dokaza nego što je činjenica da je dala najboljeg vojnika Italije — Giuseppe Garibaldija. Ideja da Garibaldi postane Francuz bila bi više nego smešna.

Ustupanje obe te provincije ne bi mnogo oslabilo Pijemont sa čisto finansijske tačke gledišta. Savoja je siromašna zemlja, koja mada daje najbolje vojnike za sardinsku armiju, nikada ne isplaćuje troškove svoje sopstvene uprave. Nica nije u tome mnogo bolja i, pored toga, predstavlja samo mali pojas zemlje. Očigledno, gubitak ne bi bio veliki. Mada je italijanska, Nica bi se mogla žrtvovati radi objedinjenja Severne i Centralne Italije; a gubitak jedne tuđe provincije, kakva je Savoja, mogao bi se čak smatrati prednošću, ukoliko bi to popravilo izgleda za ujedinjenje Italije. Ali, stvari dobijaju potpuno drugi aspekt, ako se razmatraju sa vojne tačke gledišta.

Sadašnja granica između Francuske i Sardinije predstavlja gotovo pravu liniju od Ženeve do Nice. More na jugu i neutralna Švajcarska na severu seku sve komunikacije. Stoga, u slučaju rata između Italije i Francuske položaj zaraćenih strana bio bi otprilike isti. No, i Savoja i Nica leže s one strane glavnog grebena Alpa koji okružavaju Pijemont velikim lukom, i obe su otvorene prema Francuskoj. Stoga, dok na granici između Pijemonta i Francuske i jedna i druga strana drže jednu padinu alpskog lanca, Italija drži na severnom i južnom delu granice obe strane grebena i, stoga, u celini vlada nad prevojima.

Staviše, usled nedovoljno razvijenog saobraćaja, svi putevi koji iz Pijemonta vode preko Alpa u Francusku potpuno su zapušteni. Međutim, put preko Mon Senija iz Pijemonta u Savoju i put preko Kol di Tenda iz Pijemonta u Nicu predstavljaju glavne puteve evropskog saobraćaja i održavaju se u dobrom stanju. Posledica toga jeste da su u svim ratovima između Francuske i Italije, — kada je napad dolazio sa italijanske strane — i Nica i Savoja bile prirodne baze za vođenje operacija koje su imale za cilj invaziju Francuske; a kada je Francuska napadala, ona je morala da osvoji obe te provincije, pre nego što napadne transalpijsku Italiju. I mada Italijani ne bi mogli držati ni Nicu ni Savoju protiv nadmoćnije armije, posedovanje ovih provincija omogućava da se dobije u vremenu za koncentraciju italijanskih snaga u ravninama Pijemonta, i tako bi ove oblasti poslužile kao zaštita od iznenadnog napada.

Ako bi vojna preimućstva, koja proizlaze za Italiju iz posedovanja

Savoje i Nice, bila ograničena samo na ove pozitivne strane, te bi se provincije još mogle i žrtvovati bez kakve ozbiljne štete. Međutim, negativne strane su daleko veće. Zamislimo da su Monblan, Monizeran, Monseni i Kol di Tenda gigantski kameni stubovi koji označavaju granicu Francuske. U tom slučaju, umesto da predstavlja pravu liniju, kao što je to slučaj sada, granica bi okružila Pijemont u ogromnom luku. Šamberi, Albertvil, Montijer — tačke gde se svode glavni putevi — bili bi pretvoreni u francuske depoe. Francuzi bi utvrdili i štitili severnu padinu Monsenia i predstraže obe nacije stajale bi na njihovim vrhovima jedne prema drugima na dva dana marša od Torina. Na jugu centar francuskih depoa bila bi Nica, i njihove predstraže bi stajale kod Onelja na udaljenju četiri dana marša od Đenove. Na taj način, čak i u mirno doba, Francuzi bi se nalazili pred samim vratima dva najveća grada severozapadne Italije i, pošto bi njihova teritorija gotovo okružavala Pijemont sa tri strane, oni bi mogli onemogućiti koncentraciju italijanske armije u dolini gornjega Poa. Svaki pokušaj koncentracije italijanskih snaga zapadno od Alesandrije bio bi izložen napadu pre nego što bi koncentracija bila završena — drugim rečima, italijanske snage trpele bi poraz za porazom. Na taj način, centar odbrane Pijemonta odmah bi se premestio iz Torina u Alesandriju; drugim rečima, sam Pijemont bi bio nemoćan da se ozbiljno brani i bio bi ostavljen na milost i nemilost Francuza. To je ono što Louis-Napoleon naziva »slobodna i blagodarna Italija, koja će samo Francuskoj dugovati za svoju nezavisnost«. ^[218]

Ako se okrenemo ka severu, ono što za Italijane predstavlja stalnu opasnost, za Švajcarsku bi bio smrtonosni udar. Ako Savoja pripadne Francuskoj, onda će cela zapadna Švajcarska, od Bazela do Velikog St. Bernara biti sa svih strana okružena francuskom teritorijom i, u slučaju rata, ne bi se mogla održati ni jedan dan. To je tako očigledno, da je Bečki kongres ^[100] odlučio da severna Savoja bude neutralna kao Švajcarska i u slučaju rata da ostavi Švajcercima pravo da okupiraju i brane tu oblast. Sardinija, siromašna država sa četiri miliona stanovnika, ne bi mogla prigovoriti takvom rešenju, ali da li bi Francuska mogla i htela da dopusti da se deo njene teritorije u vojnom pogledu potčini drugoj i to manjoj državi? Da li bi Švajcarska mogla u slučaju rata da pokuša da okupira i da stavi pod svoju vojnu kontrolu francusku provinciju? Sigurno ne. A u tom slučaju, Francuska bi mogla kad god joj se to prohte da lako i ugodno anektira kao Savoju i Nicu svu francusku Švajcarsku, Bernsku Juru, Nevšatel, Vo, Ženevu i one delove Frajburga i Valea, za koje bude smatrala da je to celishodno; i do toga vremena Švajcarska bi se nalazila pod kontrolom i uticajem Francuske, kao njen običan satelit. Što se tiče neutralnosti Švajcarske u slučaju rata, ona bi prestala da postoji onog momenta kad bi on bio objavljen. Ne može biti nikakve neutralnosti ako je velika ratnička država u stanju da u svakom momentu sruši svog neutralnog suseda.

Ovaj, naizgled nevini plan za aneksiju Savoje i Nice ne znači

ništa drugo osim uspostavljanja francuske dominacije u Italiji i Švajcarskoj i obezbeđenja francuskog dominantnog položaja u Alpima. Kada se jednom učini taj mali korak, koliko će vremena proći do momenta kada će Francuska pokušati da uspostavi svoju dominaciju i na reci Rajni?

Naslov originala:

Savoy and Nice

Napisano oko 30. januara 1860.

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5874 od 21. februara 1860.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Rat protiv Mavara

Pošto se sada završio prvi, a možda i poslednji akt španskog rata u Maroku i pošto su pristigli svi podrobni zvanični izveštaji, možemo se još jednom osvrnuti na ovo pitanje.

Prvog januara napustila je španska armija položaje kod Seute sa ciljem da preduzme napad na Tetuan udaljen samo 21 milju. Iako maršala O'Donnella neprijatelj nije nijednom ozbiljno napao ili ga zaustavio, njemu je ipak trebalo ne manje od mesec dana da svoje trupe dovede na domak ovog grada. Odsustvo puteva i neophodna obazrivost nisu nimalo opravdavajući motivi za ovako spor tempo kretanja kome nema ravna; takođe je jasno da Španci nisu u potpunosti iskoristili svoju nadmoćnost na moru. Ne može se uzeti kao opravdanje ni to da je bilo nužno graditi put za tešku artiljeriju i komoru za snabdevanje. Obe su se mogle prevesti morem, dok je armija, snabdevena potrebama za nedelju dana i bez druge artiljerije sem brdske (koju nose mazge), mogla najdalje za pet dana dostići dominirajuće visove Tetuana i tu sačekati diviziju generala Riosa, koju ni tada, kao ni tri nedelje kasnije, ništa ne bi sprečilo da se iskrca na ušću reke Vad-el-Čelu. Bitka od 4. februara mogla je da se vodi 6. ili 7. januara verovatno pod još povoljnijim izgledima za Špance, čime bi se poštedelo više hiljada ljudi, nastradalih od bolesti, a Tetuan je mogao biti zauzet do 8. januara.

Ovo liči na smelo tvrđenje. O'Donnell je sigurno goreo od želje da što pre dospe do Tetuana, isto onoliko koliko i svaki njegov vojnik; on je pokazao hrabrost, opreznost, hladnokrvnost i druge vojničke vrline. Pošto mu je bilo potrebno mesec dana da stigne do Tetuana, na koji bi način to mogao postići za nedelju dana? O'Donnell je imao dve mogućnosti da tamo dovede svoje trupe. Prvo, on se mogao uglavnom koristiti kopnenim komunikacijama, a brodove upotrebiti samo kao pomoćno sredstvo. Tako je i učinio. On je organizovao regularan transport po kopnenim komunikacijama za provijant i municiju, a sa armijom je kretao znatnu poljsku artiljeriju od topova od 12 funti.

Njegova je armija bila, za slučaj potrebe, potpuno nezavisna od brodova; brodovi su imali da služe isključivo kao druga komunikacijska linija sa Seutom, vrlo korisnom ali nikako ne neophodnom. Ovaj plan je zahtevao prirodno organizovanje ogromnog transporta, a transport je učinio neophodnim izradu puta. Tako je izgubljena nedelja dana za izradu puta od položaja do obale; i skoro na svakom koraku zaustavljana je cela kolona — armija, komora i sve ostalo, dok se ne bi završila nova deonica puta za pokret sledećeg dana. Tako je trajanje kretanja zavisilo od toga koliko su milja puta španske inženjerijske jedinice mogle izgraditi za dan; a to je, izgleda, bilo oko pola milje dnevno. Međutim, sâm način izabran za transport snabdevanja zahtevao je ogromno povećanje pomoćnih transportnih sredstava, jer ukoliko je duže ostajala na maršu, armija je utoliko više bila prinudena da troši. Ipak, ona je gladovala, pošto je negde 18. januara bura onemogućila da jedan brod za snabdevanje pristane uz obalu, i to na domaku skladišta kod Seute; još jedan dan s burom i trećina armije bi morala da maršuje nazad da bi uzela snabdevanje za ostale dve trećine. Tako je došlo do toga da je maršal O'Donnell dopustio da se 18 000 Španaca čitav mesec dana vuče prosečno brzinom od dve trećine milje na dan duž afričke obale. Pošto je takav sistem snabdevanja armije već bio uveden, nikakva sila na svetu ne bi mogla bitno skratiti ovaj besprimeran marš; ali, zar nije bila greška već to što je on bio uveden?

Da je Tetuan bio grad u unutrašnjosti, udaljen 21 milju od obale, a ne četiri, bez sumnje, ne bi bilo drugog izlaza. Francuzi su u unutrašnjosti Alžira nailazili na iste teškoće pri svojim ekspedicijama i savladavali ih na isti način, ali sa većom energijom i većom brzinom. Englezi su bili pošteđeni ovog napora u Indiji i Avganistanu, pošto su u ovim zemljama srazmerno lako nalazili teretnu marvu i hranu za njih; oni su imali laku artiljeriju, kojoj nisu bili potrebni dobri putevi, pošto su operacije izvođene samo u suvo godišnje doba, kada su trupe mogle da se kreću van puteva. Tako je samo Špancima i maršalu O'Donnellu palo u deo da dopuste da se armija kreće čitav mesec dana duž morske obale i da za to vreme savlada ogromno odstojanje od dvadeset i jedne milje.

Iz svega ovoga se vidi da su u španskoj vojsci bili kako teorija tako i praksa zastareli. Sa flotom od parnih i transportnih brodova na jedra, stalno na vidiku armije, ovaj marš je bio prava igračka, i ljudi koji su na maršu stradali od kolere i srdobolje, žrtve su predrasuda i nesposobnosti. Put koji su inženjerijske jedinice izgradile, nije bio nikakva sigurna komunikacija sa Seutom, jer ona nigde nije pripadala Špancima sem tamo gde bi se upravo odmarali. U pozadini Mavari su je mogli svaki dan presecati i činiti neupotrebljivom. Za dostavljanje izveštaja ili obezbeđenja transporta do Seute i natrag bila je potrebna divizija od najmanje 5000 ljudi. Za sve vreme marša veza sa ovim gradom održavana je isključivo parobrodom. I pri svemu

tome, sav provijant koji je armija imala sa sobom, bio je tako nedovoljan da je posle dvadeset dana u armiji zavladao glad, te se armija mogla spasti blagodareći samo rezervama flote. A zašto je onda uopšte građen taj put? Za artiljeriju? Španci su morali tačno da znaju da Mavari nemaju nikakve artiljerije i da je njihova brdska izolučena artiljerija nadmoćnija od svega što im neprijatelj može suprotstaviti. Zašto je, u tom slučaju, vučena sva artiljerija, ako je ona mogla za nekoliko časova da se prebaci morem od Seute do San Martina (na ušću reke Vad-el-Čelu ili reke Tetuan)? Da bi se armija naoružala za svaki slučaj, mogla ju je pratiti samo baterija poljskih topova, i španska armija bi morala biti vrlo troma, ako je ova ne bi mogla pratiti po svakom zemljištu brzinom od pet milja dnevno.

Španci su raspolagali sa toliko broskog prostora da bi mogli odjednom transportovati bar jednu diviziju, kao što je pokazalo iskrcavanje divizije generala Riosa kod San Martina. Da su engleske ili francuske trupe izvodile ovu operaciju, to bi, bez sumnje, ova divizija otpočetak bila iskrcana u San Martinu, pri čemu bi se prethodno od Seute preduzelo nekoliko demonstracija da bi se Mavari tamo privukli. Jedna takva divizija od 5000 ljudi, ukopana iza običnog grudobrana, kakav se može iskopati u toku jedne noći, mogla bi bez bojazni dočekati napad bilo kakvih snaga Mavara. U povoljnim vremenskim uslovima svakog dana bi se, uz to, mogla iskrcavati po jedna divizija, tako da bi se armija za šest do osam dana mogla koncentrisati pred Tetuanom. Međutim, može se sumnjati u to da li bi O'Donnell bio spreman da dopusti da se jedna njegova divizija sama izloži napadu možda tri ili četiri dana, — njegove su trupe bile mlade i bez ratnog iskustva. Zato mu se ne može zameriti što nije tako postupio.

Ali on je, bez sumnje, mogao da učini sledeće. Ako svaki njegov vojnik nosi hranu za nedelju dana, on je mogao, sa svim svojim brdskim oruđima, eventualno jednom poljskom baterijom, i onoliko rezerve koliko bi se moglo poneti na tovarnim mazgama i konjima, odmaršovati od Seute i u što kraćem roku dospeti do Tetuana. Uzimajući u obzir sve teškoće, osam milja na dan zaista ne bi bilo mnogo. Ali, recimo i pet; to bi iznelo četiri dana marša. Računajmo dva dana za borbu, mada bi to morale biti slabe pobeđe, ako se ne bi zauzimalo zemljište od pet milja. Sve u svemu, to bi oduzelo šest dana, uključujući i sva usporenja, koja bi vreme prouzrokovalo, jer armija bez komore može gotovo po svakom vremenu dnevno prelaziti po četiri ili pet milja. Na taj način, armija bi došla u ravnicu Tetuana, pre nego što bi bile utrošene ponete rezerve; za slučaj potrebe, brodovi su stajali spremni da za vreme marša doture svežu hranu, što su oni, u stvari, i činili. U pogledu karaktera zemljišta i vremenskih prilika, Maroko nije ništa teži od Alžira, a Francuzi su tamo usred zime prodirali duboko u planinske predele; i to bez parnih brodova koji bi ih mogli snabdevati. Kada bi jedared izbili na visove Monte Negro i zauzeli prevoj za Tetuan, tada bi veza sa flotom u pristaništu San Martin

bila osigurana, te bi more moglo poslužiti kao operacijska baza. Na ovaj način, sa malo više smelosti, skratio bi se vremenski period od čitavog meseca na nedelju dana, jer za to vreme armija nije imala druge operacijske baze sem same sebe; time bi i smeli plan bio sigurniji. Jer, ukoliko su Mavari bili opasniji, utoliko je bilo opasnije i O'Donnellovo sporo nastupanje. I da je armija na svom putu za Tetuan bila potučena, ona je svoje povlačenje mogla mnogo lakše obaviti bez komore i poljske artiljerije.

O'Donnellovo nastupanje od Monte Negra, dokle je on dospao skoro bez otpora, u potpunosti odgovara njegovoj dosadašnjoj sporstosti. Opet je kopao i utvrđivao redute, kao da mu se suprotstavljala odlično organizovana armija. Tako je izgubljena nedelja dana, iako su protiv takvog neprijatelja bili dovoljni i obični rovovi; pošto uopšte nije postojala opasnost da ga može napasti artiljerija koja bi mogla imati bar šest brdskih topova ravnih njegovim topovima, to bi za izradu takvih zaklona bio dovoljan jedan ili dva dana. Najzad, on je 4. februara preduzeo napad na utvrđenog neprijatelja. Čini se da su se u ovoj akciji Španci vrlo hrabro držali; kvalitet taktičkih postupaka mi ne možemo ceniti, pošto ono malo dopisnika sa španske strane, u cilju ulepšavanja i zbog preteranog oduševljenja, nije donosilo suve vojne detalje. Tako dopisnik londonskog lista »The Times« piše: Čemu koristi da vam opisujem deo pejzaža, koji morate videti da biste mogli suditi o njegovoj prirodi? Mavari su potpuno tučeni i naterani u bekstvo, a idućeg dana predao se Tetuan.

Tako je prošao prvi akt ove kampanje i, ako car Maroka¹ nije tvrdoglav, vrlo je verovatno da bi se time mogao završiti i ceo rat. Međutim, teškoće na koje su dosada Španci naišli — teškoće koje su uvećane njihovim sistemom vođenja rata — pokazuju da će Španci, u slučaju da Maroko izdrži, morati da lome tvrd orah. Nije u pitanju stvaran otpor mavarskih neregularnih trupa, koje nikada ne mogu pobediti jedinice regularne vojske sve dok se ove drže na okupu i dok su snabdevene; u pitanju je nekultivisana priroda zemlje, nemoćnost da se osvoji nešto drugo sem gradova i da se odatle vrši snabdevanje; u pitanju je neophodnost da se armija raspoređuje na veliki broj malih položaja, koji na kraju, ipak, neće biti dovoljni da se održava redovna veza između osvojenih gradova, i koji se ne mogu snabdevati, ako najveći deo snaga ne bude upotrebljen za to da prati transporte za snabdevanje preko besputnog zemljišta gde stalno iskrsavaju odredi mavarskih strelaca. Dobro je poznato šta je za Francuze značilo u prvih pet do šest godina njihovog afričkog osvajanja snabdevanje samo gradova kao što su Blida i Medea, a da se i ne govori o uporištima udaljenim od obale. S obzirom na brzo trošenje evropskih armija u ovoj klimi, šest do dvanaest meseci takvog rata nije šala za zemlju kakva je Španija.

¹ Sidi-Mohamed

Ako se nastavi rat, biće prirodno da Tanger bude sledeći objekat za napad. Put od Tetuana do Tangera vodi preko planinskog prevoja i, dalje, rečnom dolinom. Sve se odvija u unutrašnjosti zemlje, — nema nikakvih brodova koji mogu doturati rezerve, niti ima puteva. Udaljenost iznosi oko 26 milja. Koliko će maršalu O'Donnellu trebati da savlada ovo odstojanje, i koliko li će morati vojnika da ostavi u Tetuanu? Čuje se da je rekao da je neophodno 20 000 vojnika za držanje ovog grada, što je očigledno preterano. Sa 10 000 vojnika u gradu i jednom posebnom brigadom, utvrđenom u logoru San Martina, grad će biti dovoljno osiguran; tolike snage biće uvek dovoljne da odbiju svaki napad Mavara. Tanger bi se mogao zauzeti bombardovanjem s mora i posada bi se takođe mogla dovesti pomorskim putem. Isto važi i za Laraš, Sale, Mogador. Ali, ako Španci nameravaju da dejstvuju na ovaj način, čemu tako dugi marš na Tetuan? Jedno je sigurno: Ako Maroko izdrži još godinu dana, Španci će morati da nauče još mnogo šta o vođenju rata, da bi Maroko mogli prisiliti na mir.

Naslov originala:
The Moorish War

Napisano početkom februara 1860.

Prvi put objavljeno u
•New-York Daily Tribune•
br. 5896 od 17. marta 1860.

Prevedeno sa engleskog

FRIEDRICH ENGELS

Savoja, Nica i Rajna^[343]

I

Ima već godina dana otkako se u javnosti počela otkrivati bonapartsko-pijemontsko-ruska zavera. Najpre se pojavio govor prilikom Nove godine, zatim prosidba »italijanske Ifigenije«, onda vapaj Italije i, najzad, Gorčakovljevo priznanje da je Louis-Napoleonu dao *pismenu obavezu*⁽³⁴⁴⁾, a u međuvremenu — naoružavanje, pokreti trupa, pretnje i pokušaji posredovanja. Tada, u prvom trenutku, kroz celu Nemačku prostrujalo je instinktivno osećanje da se tu ne radi o Italiji, već o našoj sopstvenoj koži. Počeće na Tičinu, a svršiče se na Rajni. Krajnji cilj svih bonapartističkih ratova može da bude samo ponovno osvajanje »prirodne granice« Francuske, tj. granice na Rajni.

Ali onaj deo nemačke štampe, koji je ispoljavao strašno zaprepašćenje zbog prikrivenih francuskih težnji za prirodnom granicom na Rajni, taj isti deo, sa augsburškim listom »Allg[emeine] Z[eit]un[g]« na čelu, branio je isto tako fanatično austrijsku vladavinu u Gornjoj Italiji pod izgovorom da Minčo i donji tok Poa predstavljaju prirodnu granicu između Nemačke i Italije. Gospodin Orges iz augsburškog lista »A[llgemeine] Z[eitung]« pokrenuo je sav svoj strategijski aparat da bi dokazao kako bi Nemačka propala bez Poa i Minča i da bi napuštanje austrijske vladavine u Italiji značilo izdaju prema Nemačkoj.

To je stvari dalo drugi smisao. Bilo je isto tako jasno da je glavni cilj očuvanje austrijske nasilničke vladavine u Italiji, a da je pretnja Rajnom samo izgovor. Trebalo je da se ugrožavanjem Rajne Nemačka samo navede na to da sa Austrijom solidarno istupi u cilju podjarmljivanja Gornje Italije. Uz to se tada pojavila smešna protivrečnost: jednu istu teoriju branili su na Pou, a osuđivali na Rajni.

U to doba pisac ovih redova napisao je brošuru koja je bila objavljena pod naslovom *Po i Rajna*.¹ Baš u interesu nacionalnog pokreta, u brošuri je protestovano protiv teorije o granici na Minču, i pokušano da se sa gledišta vojne nauke dokaže da za odbranu Nemačke nije potrebna nikakva italijanska teritorija i da Francuska, ako se polazi samo sa vojne tačke gledišta, svakako ima više razloga da pretenduje

¹ Vidi u ovom tomu, str. 55—92.

na Rajnu nego Nemačka na Minčo. Jednom reči, brošura je bila pokušaj da se Nemcima omogući da čistih ruku uđu u predstojeću borbu.

Koliko je ova brošura uspela u tome, neka drugi sude. Nama nije poznat nikakav pokušaj naučnog pobijanja razmatranja koje je u njoj izneto. Augsburški list »All[emeine] Z[ei]tung«, protiv koga je brošura bila prvenstveno uperena, obećao je da će doneti svoj članak o tom pitanju, ali umesto toga prešampao je tri članka iz »Ost-D[eu]tsche Post«^[345], čija se kritika svela samo na to što su pisca brošure *Po i Rajna* proglasili »Malonemcem« zbog toga što hoće da se odrekne Italije. U svakom slučaju, koliko je nama poznato, augsburški »A[llgemeine] Z[ei]tung« više nije pominjao teoriju o granici na Minču.

Međutim, pokušaj da se Nemačka solidariše sa vladavinom i politikom Austrije u Italiji, poslužio je severnonemačkim gotskim^[167] filistrima kao zgodan izgovor da istupe protiv nacionalnog pokreta. Prvobitni pokret stvarno je bio nacionalan, nacionalniji od svih svetkovina u čast Schillera počev od Arhangelska do San Franciska^[346]; on se razvijao prirodno, instinktivno i neposredno. Za njega je, najpre, bilo sasvim svedjedno da li Austrija ima bilo kakva prava u Italiji ili ne, da li Italija želi nezavisnost ili ne, da li je potrebna linija Minčo ili ne. Ali, sada je jedan od nas napadnut, i to od trećeg koji u Italiji nema šta da traži, ali koji ima utoliko više interesa da zauzme levu obalu Rajne; zato zajednički moramo da istupimo protiv njega — protiv Louis-Napoleona i tradicija Prvog francuskog carstva. Narod je to instinktivno osetio i osetio je sasvim pravilno.

Ali liberalni gotski filistri odavno ne smatraju nemačku Austriju za »jednog od nas«. Njima je rat bio dobrodošao, jer je mogao da oslabi Austriju i tako, najзад, omogući stvaranje malonemačkog ili velikopruskog carstva. Sa njima se povezala masa severnonemačke vulgarne demokratije, koja je špekulisala sa tim da će Napoleon uništiti Austriju i njoj dopustiti da ujedini celu Nemačku pod vlašću Pruske. Njima se pridružio i onaj mali deo nemačke emigracije u Francuskoj i Švajcarskoj koji se nije stideo da se otvoreno poveže sa bonapartizmom. Ali, otvoreno da kažemo, njihov najjači saveznik bio je kukavičluk nemačke sitne buržoazije, koja nikad ne sme da gleda opasnosti u oči. Da bi za godinu dana odlazila opasnost koja joj preti, ona je svoje verne saveznike ostavila na cedilu, tako da je zbog toga, kad je kasnije ostala usamljena, njen sopstveni poraz bio utoliko neizbežniji. Ruku pod ruku sa kukavičlukom išla je ona poznata super-mudrost, koja uvek ima hiljadu izgovora za to da se ni po koju cenu ništa ne preduzima, ali utoliko više priča; ona se prema svemu odnosi skeptički, izuzev prema pomenutim izgovorima; to je ona ista super-mudrost koja je sa ushićenjem pozdravila bazelski mir^[48], po kome je Francuska dobila levu obalu Rajne, i koja je potajno trljala ruke od zadovoljstva kad su Austrijanci bili tučeni kod Ulma^[347] i Austerlica; to je ona ista super-mudrost koja nikad ne vidi da se približava njena Jena i čije je sedište sam Berlin.

Taj savez je pobedio. Nemačka je izdala Austriju. Međutim, austrijska vojska se junački borila u Lombardijskoj ravnici, tako da je zadivila i svoga neprijatelja i ceo svet, sem onih iz Gote i njihovih prirepaka. Ni dresiranje za parade, ni stroga služba u kasarnama, ni kaplarske batine, nisu bili u stanju da u njima ubiju onu nerazorivu sposobnost Nemaca za borbu. I pored oskudne opreme i glomaznog naoružanja, ove mlade trupe, koje nikad nisu bile u vatri, držale su se kao stari oprobani ratnici protiv lako odevenih, lako naoružanih i u borbama prekaljenih Francuza, tako da je samo austrijsko voćstvo svojom izuzetno velikom nesposobnošću i neslogom učinilo da su takve trupe potučene. A kako su tučene? Tu nije bilo trofeja ni zastava, one nisu izgubile gotovo nijedan top i gotovo nijednog zarobljenika — samo je jedna osvojena zastava *nadena* pod gomilom ubijenih, dok su neozleđeni zarobljenici bili italijanski ili mađarski dezerteri. Čitava austrijska vojska, od prostog vojnika do majora, ovenčala se slavom — a ta slava skoro isključivo pripada austrijskim *Nemcima*. Italijani se nisu mogli upotrebiti i većinom su držani dalje od fronta; Mađari su se predavali u gomilama ili su bili jako nepouzđani, a Hrvati su se u tom pohodu tukli mnogo gore nego inače.* Austrijski Nemci mogli bi sa punim pravom da prisvoje tu slavu, ali na njih u prvom redu pada i sramota zbog rđavog rukovođenja.

To voćstvo je bilo pravo staro-austrijsko. Ono što nije mogla da učini nesposobnost Gyulajja učinio je nedostatak jedinstva u komandovanju, do kojeg je moralo doći pod uticajem kamarile i prisustva Franz Josepha. Gyulaj je upao u Lomelinu i odmah se zaustavio kad je dospao u rejon Kazale — Alesandrija; cela ofanziva se neuspješno završila. Francuzi su se nesmetano spojili sa Sardincima. Da bi u potpunosti pokazao svoju zbuñjenost, Gyulaj nareduje da se izvrši rekognosciranje kod Montebela, baš kao da je hteo da pokaže da staro-austrijski duh nesigurnog ispipavanja i velike kolebljivosti u ratovodstvu još živi kao u doba blaženopočivšeg dvorskog ratnog saveta.^[348] On potpuno prepušta inicijativu neprijatelju. Razvlači svoju vojsku od Piaćence do reke Arone, da bi, saglasno omiljenom austrijskom metodu, sve neposredno zaštitio. Posle deset godina bile su već zaboravljene tradicije Radetzskog. Kada je neprijatelj izvršio napad kod Palestra, pojedine austrijske brigade tako su sporo jedna za drugom stupale u borbu, da ih je neprijatelj izbacivao sa položaja još pre dolaska sledećih brigada. Ceo položaj u Lomelini dobio je svoj pravi značaj tek sada kada je neprijatelj stvarno preduzeo manevar — boćni marš od Verćela prema Bofalori; a kad je, najzad, time pružena mogućnost da se udarom na Novaru spreći taj smeli manevar i iskoristi nezgodan položaj u kome se neprijatelj nalazio, tada Gyulaj gubi glavu i beži natrag preko

* Vidi izveštaj dopisnika lista *«The Times»* iz austrijskog logora kod Solferina. Stari artiljerijski general Nugent, koji je tu prisustvovao kao amater, uzalud je činio sve napore da kod Kavrijane pošalje u borbu nekoliko bataljona graničara.

Tičina da bi se, zaobilaznim putem, postavio upravno pred front napadača. Za vreme tog odstupanja, 3. juna u 4 časa izjutra, pojavio se Heß u Vrhovnoj komandi u Rozati. Izgleda da je ponovo obrazovani dvorski savet u Veroni baš u odlučujućem trenutku posumnjao u sposobnost Gyulajja. Tako su se sada pojavila dva glavna komandanta. Na Heßov predlog zadržane su sve kolone dok se Heß nije uverio da je momenat za napad na Novaru propušten i da se događaji moraju prepustiti svom toku. Pored toga, tako je bilo prošlo skoro pet časova, a za to vreme kretanje trupa bilo je prekinuto.* Razjedinjene, gladne i umorne, one u toku 4. juna stižu do Madente; uprkos svemu, one se sjajno bore i s odličnim uspehom, sve dok MacMahon, *protivno* naredjenju da ide od Turbiga pravo za Milano, nije skrenuo prema Madenti i napao austrijski bok. U međuvremenu pristizu ostali francuski korpusi, dok austrijski kasne i gube bitku. Austrijanci se tako sporo povlače da dva kompletna francuska korpusa kod Melenjana napadaju jednu od njihovih divizija. Jedna brigada drži mesto nekoliko časova protiv šest francuskih brigada i povlači se tek kad je izgubila više od polovine svoga ljudstva. Najzad je i Gyulaj smenjen. Vojska se povlači od Madente, zaobilazeći Milano u velikom luku, i uspeva (jer o gonjenju gotovo nije bilo ni govora) da stigne na položaj kod Kastiljone i Lonata *pre* neprijatelja koji se kretao kraćim putem, po tetivi luka. Kažu da je taj položaj, koji su Austrijanci već godinama najpažljivije rekognoscirali, Franz Joseph lično izabrao za svoje trupe. Činjenica je da je on odavno bio uključen u odbrambeni sistem tvrđavskog četvorougla i da je nudio odlične uslove za odbrambenu bitku uz izvođenje ofanzivnih protivdejtava. Tu se vojska spojila sa pojačanjima koja su u međuvremenu prispela ili su se do tog vremena nalazila u rezervi. Ali, čim je neprijatelj stigao na drugu obalu Kijeze opet je dat signal za povlačenje i odstupilo se preko Minča. Tek što je završena ta operacija, austrijska vojska ponovo prelazi preko tog istog Minča, da bi od neprijatelja preotela položaj koji mu je nedavno dobrovoljno prepustila. U toj zbrci raznih ordre, contre-ordre, désordre¹ austrijska vojska stupa u bitku kod Solferina sa znatno pokolebanim poverenjem u Vrhovnu komandu. Nastaje obostrano klanje bez ikakvog smisla; nije bilo ni govora o nekom taktičkom rukovođenju ni kod Francuza, ni kod Austrijanaca. Na kraju, Austrijanci su bili

* Vidi izveštaj prvog dopsinika lista «The Times» iz austrijskog logora, kapetana Blakeleya, u tom listu, gde se iznose gore opisane činjenice. U darmštatskom listu «Allgemeine Militär-Zeitung»⁽³⁴⁹⁾ može se naći odbrana Gyulajja, u kojoj se objašnjava da je petčasovni prekid nastao usled jednog događaja koji se iz službenih razloga ne može objaviti i koji nije zavisio od volje Gyulajja, pa se to navodi kao razlog za gubljenje bitke. A Blakeley je već objavio u čemu se taj događaj sastojao.

¹ zapovesti, suprotnih naredjenja, nereda

proterani sa bojišta, zbog velike nesposobnosti, zbunjenosti i straha od odgovornosti austrijskih generala, veće pouzdanosti francuskih komandanata brigada i divizija i nadmoćnosti Francuza, koja se, prirodno, u najvišem stepenu razvila u manjim okršajima i borbama po selima u Alžiru. Time se pohod završava, na veliku radost sirotog gospodina Orgesa, koji je u augsburškom listu »Allgemeine Zeitung« morao na sva zvana da hvali austrijsku Vrhovnu komandu i da joj pripisuje razumne strategijske motive.

Samom Louis-Napoleonu bilo je takođe svega dosta. Mršava slava koju je stekao kod Mađente i Solferina ipak je bila više no što je imao pravo da očekuje, a između kobne četiri tvrđave ipak je jednom mogao da nastupi trenutak kad Austrijanci ne bi više dopustili da ih tuku njihovi sopstveni generali. Uz to, Pruska se mobilisala, a ni francuska Rajnska armija, ni ruske trupe nisu bile spremne za rat. Ukratko, bio je napušten plan za oslobođenje Italije do Jadranskog mora. Louis-Napoleon ponudio je mir, koji je bio potpisan u Vilafranki. Francuska nije dobila nijedan pedalj zemlje; ona je Pijemontu velikodušno poklonila Lombardiju, koja joj je bila ustupljena; ta, ona je ratovala za ideju i kako je mogla misliti na rajnsku granicu!

U međuvremenu se Srednja Italija privremeno prisajedinila Pijemontu i gornjoitalijanska kraljevina je neko vreme predstavljala sasvim impozantnu silu.

U dotadašnjim provincijama na kopnu	
i na ostrvu Sardiniji bilo je	4 730 500 stanovnika
u Lombardiji bez Mantove oko	2 651 700 „
u Toskani	1 719 900 „
u Parmi i Modeni	1 090 900 „
u Romanji (Bolonja, Ferara, Ravena i Forli)	1 058 800 „

(prema stanju od 1848. godine) ukupno 11 251 800 stanovnika

Površina države povećala se od 1373 na 2684 nemačke kvadratne milje. Na taj način bi gornjoitalijanska kraljevina, kad bi se konačno formirala, bila prva italijanska država. Van njenih granica ostalo bi samo još:

u Veneciji	2 452 900 stanovnika
u Napulju	8 517 600 „
u preostalom delu Papske države	2 235 600 „

svega 13 206 100 stanovnika

tako da bi samo Gornja Italija imala skoro isto toliko stanovnika koliko i sva ostala Italija. Prema finansijskoj i vojnoj snazi i prema stepenu civilizacije svoga stanovništva, jedna takva zemlja u Evropi mogla bi zauzeti položaj ispred Španije, tj. neposredno iza Pruske, a, uverena u sve veće simpatije ostale Italije, ona bi taj položaj bezuslovno mogla zahtevati.

Ali to nije bilo ono što je htela bonapartistička politika. Francuska je glasno izjavljivala da ona ne može i neće trpeti jedinstvenu Italiju. Ona je pod nezavisnošću i slobodom Italije podrazumevala jednu vrstu italijanskog Rajnskog saveza^[88] pod bonapartističkim protektoratom i počasnim predsedništvom pape; dakle, zamenu austrijske hegemonije francuskom hegemonijom. Pored toga, tada se širila dobronamerna ideja da se u Srednjoj Italiji stvori etrurska kraljevina, neka italijanska Kraljevina Vestfalija^[350], za naslednike Jérôme-a Bonaparte. Međutim, konsolidacija gornjoitalijanske države učinila je kraj svim tim planovima. Za vreme svoga putovanja kroz Vojvodstva Jérôme Bonaparte mladi nije nikog pridobio za sebe, čak ni *jedan* glas. Bonapartistička Etrurija bila je isto tako nemoguća kao i restauracija, te nije ništa drugo preostajalo osim prisajedinjenja Pijemontu.^[163]

Ali, ukoliko se više ispoljavala neizbežnost ujedinjenja Severne Italije, sve se jasnije ocrtavala »ideja« zbog koje je Francuska vodila taj rat. To je bila ideja prisajedinjenja Savoje i Nice Francuskoj. Još za vreme rata širili su se glasovi koji su tvrdili da je to cena za francusku intervenciju u Italiji. Ali njih ipak niko nije slušao. Zar ih nije opovrgao dokument iz Vilafranke? Uprkos svemu tome, ceo svet je odjednom saznao da pod nacionalnim i ustavnim režimom *rè galantuomo*¹ čame dve provincije pod tuđim gospodstvom — dve francuske provincije koje su svoje poglede, pune suza i nade, upirale prema svojoj velikoj otadžbini od koje ih je odvojila samo gruba sila — i da Louis-Napoleon nije više mogao ostati gluv na očajničke vapaje Nice i Savoje.

Sad je, svakako, postalo jasno da su Nica i Savoja bile cena za koju je Louis-Napoleon preduzeo da izvrši prisajedinjenje Venecije i Lombardije Pijemontu, kao i da je tu istu cenu tražio za svoj pristanak da se Pijemontu pripoji Srednja Italija zato što u tom trenutku nije imao Veneciju u svojim rukama. Sad su otpočeli gnusni manevri bonapartističkih agenata u Savoju i Nici i dreka podmićene pariske štampe kako pijemontska vlada u tim provincijama guši volju naroda koji otvoreno zahteva da se prisajedini Francuskoj. Sada je, najzad, u Parizu otvoreno izjavljeno da su *Alpi prirodna granica Francuske i da Francuska ima pravo na nju*.

¹ kralja džentlmena

II

Kad francuska štampa tvrdi da je Savoja francuska i po jeziku i po običajima, onda je to, u najmanju ruku, isto toliko tačno kao kad bi se to isto tvrdilo o francuskoj Švajcarskoj, valonskom delu Belgije i anglo-normandijskim ostrvima u kanalu Lamanš. Narod Savoje govori južnofrancuskim dijalektom; jezik obrazovanih slojeva i književni jezik svuda je francuski. Ne može biti ni govora o italijanskom elementu u Savoiji. Štaviše, francuski (tj. južnofrancuski ili provansalski) narodni jezik prodro je čak preko Alpa u Pijemont do gornjih dolina reka Dore Riparije i Dore Balteje. Uprkos tome, pre rata nisu se mogle primetiti nikakve simpatije za prisajedinjenje Francuskoj, samo su se tu i tamo čula takva mišljenja pojedinaca u savojskoj niziji, koja je održavala izvesne trgovačke veze sa Francuskom. One su bile tuđe masi stanovništva isto toliko koliko u svim drugim zemljama koje se graniče s Francuskom, a u kojima se govori francuski. Uopšte, karakteristično je da nijedna od zemalja koje su od 1792. do 1812. godine bile pod Francuskom ni najmanje ne želi da se vrati pod okrilje francuskog orla. One su prihvatile plodove Prve francuske revolucije, ali im je suviše dosadila stroga centralizacija uprave, gazdovanje prefekata i nepogrešivost apostola civilizacije koji su slati iz Pariza. Bonapartizam je ubrzo ugušio simpatije koje su ponovo probudene julskom i februarskom revolucijom. Niko nije želeo da uvozi Lambesu, Kajenu^[129] i «loi des suspects»^[351]. Tome treba dodati još i ogradivanje kineskim zidom da bi se sprečila skoro svaka uvozna trgovina sa Francuskom, što se najjače oseća baš na granici. Prva Republika nailazila je na svima granicama na potlačene i iscrpljene provincije, na ras-komadane narode, lišene svojih prirodnih prava, na narode kojima je nosila oslobođenje seoskog stanovništva, zemljoradnje, industrije i trgovine. Drugo carstvo nailazi na svim granicama na veću slobodu no što bi je ono samo moglo pružiti. Ono je u Nemačkoj i Španiji naišlo na pojačano nacionalno osećanje, a u malim zemljama — na sasvim oformljene posebne interese, koji su za vreme četrdesetpetogodišnjeg nečuveno brzog industrijskog razvitka porasli i isprepletali se u svim pravcima sa svetskom trgovinom; ono im ne nosi ništa osim despotizma iz vremena rimskih cezara, osim okivanja trgovine i in-

dustrije u prostranu tamnicu svojih carinskih granica, a, u najboljem slučaju, dopušta im slobodan odlazak u široki beli svet.

Odvojena od Pijemonta glavnim lancem Alpa, Savoja dobija gotovo sve što joj je potrebno sa severa, iz Ženeve i delimično iz Liona, isto kao što se, s druge strane, kanton Tesin, koji se nalazi južno od alpskih prelaza, snabdeva iz Đenove i Venecije. Ako je ta okolnost razlog za odvajanje od Pijemonta, onda, ona, svakako, nije razlog i za prisajedinjenje Francuskoj, jer je Ženeva trgovačka metropola Savoje, što je uslovljeno ne samo geografskim položajem, već i mudrošću francuskog carinskog zakonodavstva i šikanama francuskih carinarnica.

Ali, bez obzira na zajednički jezik, plemensko srodstvo i greben Alpa, stanovnici Savoje, očevidno, nemaju ni najmanje želje da se usreće imperijalističkim ustanovama velike francuske otadžbine. Kod njih postoji tradicionalno osećanje da Italija nije osvojila Savoju, već da je Savoja osvojila Pijemont. Iz male Donje Savoje prikupilo se ratoborno brdsko pleme cele oblasti u jednu državu, da bi zatim sišlo u italijansku ravnicu i osvajanjem i političkim merama postepeno anektiralo Pijemont, Monferat, Nicu, Lomelinu, Sardiniju i Đenovu. Dinastija se nastanila u Torinu i postala italijanska, ali je Savoja ostala kolevka države, a savojski krst i dandanas predstavlja grb Severne Italije, od Nice do Riminija i od Sondrija do Sijene. Francuska je za vreme ratnih pohoda 1792. do 1794. godine osvojila Savoju, koja se do 1814. godina zvala *Département du Mont-Blanc*. Međutim, 1814. godine, ona nije bila ni najmanje naklonjena tome da ostane francuska. Postojalo je samo pitanje da li da se pripoji Švajcarskoj ili da uspostavi ranije odnose sa Pijemontom. No, i pored toga, ravnica je ostala francuska sve dok nije proteklo onih 100 dana,^{352]} kada je bila vraćena Pijemontu. Stara istorijska tradicija, naravno, oslabila je tokom vremena; Savoja je bila zanemarena; italijanske provincije te države dobile su veliku prevagu; interesi pijemontske politike sve su više gravitirali jugu i istoku. Utoliko je čudnije što je najveće separatističke težnje pokazivala baš ona klasa stanovništva koja se prikazivala prvenstveno kao nosilac istorijske tradicije; to je bilo staro konzervativno i ultramontansko (papsko) plemstvo; te težnje su bile usmerene pripajanju Švajcarskoj sve dok je tamo vladalo staro oligarhijsko patricijsko uređenje; one su dobile nov pravac tek posle sveopšteg učvršćivanja demokratije u Švajcarskoj. Za vreme Louis-Napoleona Francuska je postala dosta reakcionarna i ultramontanska pa savojskom plemstvu može izgledati kao pribežište koje će ga spasiti od revolucionarne pijemontske politike.

Sada stanje stvari izgleda ovako: uglavnom, Savoja nema nikakve želje da se odvoji od Pijemonta. U gornjem delu zemlje — u Morijeni, Tarentezi i u Gornjoj Savoji — stanovništvo je odlučno za *status quo*. Ako jedanput i dode do promene, onda će se u ženevskoj grofoviji, Fosiniju i Šableu prisajedinjenje Švajcarskoj smatrati

boljim od svakog drugog rešenja. Samo se tu i tamo u Donjoj Savoiji, pretežno među reakcionarnim plemstvom, čuju glasovi za prisajedinjenje Francuskoj. Ali, ti glasovi su toliko retki, da, čak i u Šamberiju, protiv njih odlučno istupa znatno veći deo stanovnika, a reakcionarno plemstvo (vidi izjavu Costa de Beauregard-a) ne usuduje se da prizna svoje simpatije.

Toliko o pitanju nacionalnosti i narodnoj volji.

A kako stoji stvar sa vojnom stranom pitanja? Kakva strategijska preimućstva držanje Savoje daje Pijemontu, a kakva bi dalo Francuskoj? I, kakav bi uticaj imala promena vlasništva nad Savojom na treću pograničnu zemlju — na Švajcarsku?

Od Bazela do Brijansona francuska granica obrazuje veliki, jako ugnut luk; na tom prostoru znatan deo Švajcarske i cela Savoja zadiru u francusku oblast. Ako povučemo sečicu toga luka, onda ćemo videti da će Francuska, Švajcarska i Savoja skoro sasvim popuniti odsečak kruga. Ako bi francuska granica bila pomaknuta do te sečice, onda bi ona od Lauterburga do Frežisa obrazovala isto takvu i toliko veliku pravu liniju kao od Lauterburga do Denkerka, samo bi ta linija imala za odbranu sasvim drugi značaj od one prve. Dok bi severna granica bila potpuno otvorena, dotle bi istočna bila zaštićena Rajnom u svom severnom delu, a Alpima u južnom. U stvari, između Bazela i Monblana granična linija nigde ne bi bila povučena preko nekog izrazitog, zemljišnjog odseka; štaviše, tamo bi »prirodnu granicu« obrazovala planina Jura do fora L'Ekliz, a odatle ogranci Alpa, koji od Monblana sa juga ograđuju dolinu Arve i koji se isto tako završavaju kod fora L'Ekliz. Ali, ako prirodna granica obrazuje *jako ugnut* luk, onda ona baš zbog toga ne odgovara ni svojoj svrsi i, prema tome, više ne predstavlja prirodnu granicu. Ako je takav odsečak ugnutog luka, koji tako neprirodno stešnjava našu granicu, još nastanjen ljudima koji su Francuzi »po jeziku, običajima i civilizaciji«, zar tu ne treba ispraviti grešku koju je učinila priroda, zar tu ne treba praktično uspostaviti teorijski potrebnu izbočinu ili bar pravu liniju, zar se sme dopustiti da Francuzi, koji žive s one strane granice, budu prineti na žrtvu (*lusus naturae*)?

Da takvi bonapartistički argumenti nisu beznačajni, dokazuje Prvo carstvo, koje je išlo od aneksije do aneksije, dok mu se nije stalo na put. I najsavršenija granica ima svoje slabe strane koje se mogu ispravljati i poboljšavati, a ako se ne bi moralo mnogo ustručavati, onda bi se te aneksije mogle odužiti u beskonačnost. U svakom slučaju, iz prethodnog razmatranja proizilazi ovaj zaključak: ono što se može kazati za aneksiju Savoje, kako u pogledu nacionalnosti tako i u pogledu vojnih interesa Francuske, *to isto važi i za francusku Švajcarsku.*

Alpi, koji se od Kol di Tenda pružaju u pravcu severozapada,

skreću od Montabora — tromede između Pijemonta, Savoje i Francuske — opštim pravcem na severoistok, da bi od Monžeana, graničnog mesta između Pijemonta, Savoje i Švajcarske, još više skrenuli na istok. Prema tome, Alpi od Montabora do Monžeana mogli bi služiti kao prirodna granica Francuske samo ako bi ta granica od Monžeana išla u pravoj liniji dalje ka Bazelu. Drugim rečima: traženje da se Savoja pripoji Francuskoj *uključuje zahtev da joj se pripoji i francuska Švajcarska.*

Na čitavoj dužini na kojoj glavni greben Alpa obrazuje sadašnju granicu između obe države postoji svega jedan prevoj sa drumom, tj. Monženevr. Sem njega je još i Kol d'Aržentera prolazan za artiljeriju i vodi od Barselonete u dolinu reke Sture, a takođe bi se, uz nešto napora, još i neke druge konjske staze mogle učiniti prolaznim za sve rodove vojske. Ali, sve dok Savoja i Nica raspoložu svaka sa po dva prevoja sa drumom preko glavnog grebena Alpa, svaki francuski napadač, koji još ne vlada tim provincijama, osvojiće bar jednu od njih pre no što krene preko Alpa. Tome treba dodati da za napad iz Francuske Monženevr obezbeđuje samo direktan udar na Torino, dok Monseni, a još više Mali Bernar — oba savojska prevoja — pružaju mogućnost za bočno dejstvo, i da Monženevr prinudava napadačku italijansku vojsku da, radi udara u srce Francuske, vrši veliki obilazak, dok Monseni obrazuje glavni drum od Torina za Pariz. Zato nijednom vojskovođi neće pasti na pamet da prevoj Monženevr upotrebi drukčije nego za pomoćne kolone, dok će glavni operacijski pravac uvek ići kroz Savoju.

Prema tome, kad bi Francuska posedovala Savoju, tada bi ona, pre svega, raspolagala prostorom koji bi joj bio potreban za ofanzivan rat protiv Italije i koji bi, u protivnom slučaju, morala tek da osvaja. Razumljivo je da italijanska vojska, koja bi se nalazila u defanzivi, nikada ne bi primila odlučujuću bitku za odbranu Savoje. Međutim, aktivnim vođenjem planinskog rata i rušenjem puteva još u dolinama gornjeg toka Arka i Izera (kroz koje prolaze monseniski i sanbernerski put) ona može donekle zadržavati napadača, a, zatim, oslanjajući se na forove koji zatvaraju prevoje, još izvesno vreme držati u svojim rukama severne padine glavnog alpskog planinskog lanca. Ovde, naravno, ne može biti govora o apsolutnoj odbrani, kao što ne može biti ni govora o takvoj odbrani u planinskom ratu uopšte. Odlučujuća bitka će se primiti tek onda kada neprijatelj side u ravnici. Ali, *nesumnjivo je da bi se time dobilo vreme*, koje može imati odlučujući značaj za koncentraciju snaga za glavnu bitku i koje je naročito važno za tako izduženu siromašnu u železničkim putevima, zemlju, kao što je Italija u poredenju sa Francuskom, koja je kompaktna i isprepletana odličnom stratezijskom železničkom mrežom. To vreme bilo bi *nesumnjivo izgubljeno* ako bi Francuska još pre rata imala Savoju. Međutim, Italija nikada neće sama ratovati protiv Francuske; ako bude imala saveznike, onda postoji mogućnost da se snage

obe protivničke armije u Savoju nalaze u ravnoteži. Zbog toga će se odužiti borba za ovladavanje alpskim lancem. U najgorem slučaju, Italijani će se bar neko vreme držati na severnim padinama grebena, a kad ga izgube, braniće i njegove južne padine od Francuza, jer planinskim grebenom vlada samo onaj ko drži obe njegove padine i ko može slobodno da prelazi preko njega na jednu i drugu stranu. Međutim, veliko je pitanje da li će napadač tada imati dovoljno snage i odlučnosti da se spusti za braniocem u ravnicu.

Vojne operacije u Savoju od 1792. do 1795. godine pružaju nam primer takvog planinskog rata bez odluke, kad su akcije jedne i druge strane bile spore, neodlučne i nesigurne.

Dvadeset prvog septembra 1792. godine general Montequiou upao je u Savoju. Deset hiljada Sardinaca, koji su je branili, bili su, u skladu sa tadašnjim modernim načinom toliko razvučeni u jednu isprekidanu liniju da nigde nisu mogli koncentrisati dovoljne snage za odbranu. Šamberi i Monmelijan bili su zauzeti i Francuzi su brzo nadirali dolinama sve do podnožja glavnog alpskog grebena. Sam greben ostao je potpuno u rukama Sardinaca, koji su 15. avgusta 1793. godine, posle nekoliko manjih okršaja, pod komandom generala Gordona, ponovo prešli u napad na Francuze, oslabljene odvajanjem snaga za opsadu Liona, i potisnuli ih iz dolina Arka i Izera prema Monmelijanu. Tu su se potučene francuske kolone spojile sa svojim rezervama, a Kellermann je, čim se vratio iz Liona, odmah (11. septembra) prešao u napad i, bez velikih teškoća, ponovo odbacio Sardinca na alpske prevoje. Ali, to je iscrpelo i njegove snage, te se morao zaustaviti na podnožju planina. Međutim, 1794. godine, alpska armija narasla je na 75 000 ljudi, kojima su Sardinici mogli da suprotstave jedva 40 000, a, možda, još i raspoloživu rezervu od 10 000 Austrijanaca. No, i pored toga, prvi napadi Francuza kako na Malom Bernaru, tako i na Monseniu ostali su bez uspeha, dok, najzad, 23. aprila nisu zauzeli Sen-Bernar, a 14. maja Monseni, i time ceo greben uzeli u svoje ruke.

Na taj način, Francuzi su morali preduzeti tri pohoda da bi Pijemontezima sa te strane sprečili pristup u Italiju. Iako danas ne bi bilo moguće da se tako neodlučno ratovanje odugovlači kroz nekoliko pohoda na tako ograničenom prostoru, ipak će Francuzima, uz približno jednake snage, biti teško ne samo da forsiraju alpske prevoje, već i da ostanu dovoljno jaki da bi se bez ustručavanja mogli spustiti u ravnicu. Savoja ne može ništa više da pruži Italiji, ali i to je već dovoljno.

Pretpostavimo obrnut slučaj, naime, da se Savoja ujedini sa Francuskom. Šta će onda biti sa Italijom? Pošto bi se severne padine alpskog lanca u tom slučaju nalazile u francuskim rukama, to bi Italijani mogli braniti još samo južne padine, čijim bi zaprečnim tačkama i položajima Francuzi dominirali sa nadvišavajućih grebena ili bi ih mogli barem osmatrati, a najvećim delom čak i obići u nepo-

srednoj blizini. Tako bi ovde odbrana planine bila svedena na poslednji i najslabiji odbrambeni akt koji je ujedno skopčan sa najvećim gubicima. Mogućnost za prikupljanje podataka, koju pruža planinski rat u Savoju, ovde bi potpuno otpala. Ali to još nije sve. Dok je Savoju trebalo tek da *osvoja*, Francuska se pod izvesnim okolnostima mogla zadovoljiti samim tim osvajanjem a time i ograničavanjem Italije na pasivnu odbranu; Time bi izvestan rezultat već bio postignut; možda bi se trupe mogle bolje upotrebiti na nekom drugom mestu, a bilo bi u interesu Francuske da ne angažuje suviše mnogo snaga na tom poprištu. U obrnutom slučaju, tj. kad Savoja konačno postane francuska provincija, ona zaslužuje da se aktivno brani na francuski način. Pasivna odbrana u jednom pohodu može koštati isto toliko ljudi koliko i jedan napad na Italiju. Za napad ipak ne treba mnogo više trupa, a kakvi sve drukčiji rezultati stoje u izgledu!

Sutradan posle aneksije videćemo kako francuski generalštabni oficiri putuju iz doline Arka i Izera, kako ispituju doline sa strane, kako se penju na planinske grebene i ispituju najbolje alpske vodiče, kako mere odstojanja, snimaju uspone i kako sve to brižljivo beleže. Sve to neće se obavljati iz neke turističke pasije, već po jednom određenom, možda već sad gotovom planu. Uskoro za njima pojaviće se inženjeri i preduzimači, i neće dugo potrajati a u najskrivenijim neddima visokih planina biće izgrađeni putevi i podignute građevine čiju namenu, verovatno, neće moći objasniti ni meštani, ni putnici. Oni nisu namenjeni ni za meštane ni za turiste; njihov je jedini cilj da usavrše i dopune prirodne strategijske položaje u Savoju.

Oba prelaza: Monseni i Monženevr, vode prema Suzi. Ako bi francuske kolone napale na njihove južne padine, onda bi italijanske trupe, koje ih brane, bile potpuno uklještene. One ne mogu znati sa koje će strane doći glavni udar, ali unapred znaju da bi trupe na jednom prevoju bile odsečene ako bi bio forsiran drugi prevoj i zauzeta Suza. Ako bi najpre bio forsiran Monseni, onda bi se trupe koje brane Monženevr možda mogle izvući samo pešačkim stazama u dolinu Fenestrelle, ostavljajući svoju artiljeriju, komoru i konje. Ali, ako napadači prodru do Suze preko Monženevra, onda se trupe koje se nalaze na Monsenu ne mogu nikako povući. Pod takvim okolnostima odbrana oba ova prevoja ograničava se na čistu demonstraciju. Međutim, oba francuska operacijska pravca, koji vode drumovima od Grenobla prema Brijansonu i od Šamberija prema Lan-le-Buru, uglavnom su paralelna i razdvojena samo jednim planinskim grebenom, koji se odvaja od Montabora, i preko koga vodi veliki broj planinskih pešačkih i konjskih staza. Čim na tome grebenu izgrade jedan poprečan put, koji treba da bude dugačak svega četiri nemačke milje, Francuzi će moći po volji da prebacuju svoje snage sa jednog puta na drugi, klešta će biti još efikasnija, a odbrana linije Alpa, u slučaju napada od strane Italije, postaće mnogo jača na toj strani.

Podimo dalje. U Savoju ima još jedan prevoj preko Alpa — Mali

Sen Bernar. Mnogi francuski autoriteti tvrde da bi Napoleon bolje učinio da je za svoj prelaz preko Alpa izabrao ovaj prevoj umesto Velikog Bernara. Pošto je niži, na njemu se u proleće sneg brže otopi i uopšte je podesniji za prelaz. Kolone koje bi pošle iz Liona i Bezansona svakako bi stigle isto tako lako do Albervila kao i do Lozane. Oba prevoja vode prema Aosti i Ivreji. Već sama činjenica da se mogla pojaviti polemika oko toga da li je za Napoleonove ciljeve u ratu 1800. godine imao veću prednost jedan ili drugi prevoj, pokazuje koliko je ovaj Mali Bernar važan za vođenje rata. Razume se, trebalo bi pretpostaviti sasvim naročite okolnosti pre no što bi Mali Bernar mogao poslužiti za ponavljanje strategijskog obilaznog manevra kakav je bio kod Marenga.

Sada postoje veće snage koje neće biti nikad u stanju da se prebace u jednoj koloni preko planinskog grebena. Danas bi obilazak, koji bi se vršio samo sa 30 000 ljudi, u većini slučajeva, pripremio svoju sopstvenu propast. To je sve u redu za prvi i drugi pohod. Ali, kada svi ratovi, koje obe zaraćene strane vode tako uporno, zahvaljujući grupama utvrđenja i utvrđenim logorima najnovijeg vremena, čini se, dobijaju drugačiji, dugotrajniji karakter, kada se jednim ratom ne može doći do konačnog rešenja sve dotle dok se snage zaraćenih strana polako ne iscrpe u čitavom nizu pohoda, tada će i vojske, na kraju krajeva, postajati sve manje i manje.

Pretpostavimo da se rat sa promenljivom srećom vodio više godina u gornjoitalijanskoj ravnici, da su Francuzi, koji su pri tome zauzeli Kazale ili Alesandriju, ili oba ta mesta, bili odbačeni preko Alpa i da je ovde zastala borba između obe prilično oslabljene protivničke snage. Zar bi i u tom slučaju kod naše železničke mreže i artiljerije — koja je već svuda olakšana — bilo potrebno mnogo veštine da se 30 000 - 40 000 ljudi, a možda i više, brzo prebaci preko Malog Bernara prema Ivreji? Oni bi se od Ivreje mogli povući prema svojoj utvrđenoj bazi za snabdevanje u ravnici, gde će naći najnužnije potrebe i pojačati se posadom garnizona. Ako se to ne bi moglo izvesti, onda je sigurno da im ni jača snaga ne bi mogla preseći put za Torino i odstupnicu preko oba najbliža prevoja. Ali do toga vremena tih 30 000 - 40 000 ljudi, zajedno sa posadama garnizona postaću veoma ozbiljna snaga i, u najgorem slučaju, posle razbijanja najbližih neprijateljskih jedinica, mogli bi da vode rat oko svoga utvrđenog logora sa punim izgledima na uspeh. Setimo se samo kako su se armije 1814. godine već bile smanjile i kako je Napoleon te iste godine sa malim snagama postigao tako velike rezultate.

Kao što je već rečeno, put preko prevoja Bernara ide dolinom Izera, a put preko Monsenia — dolinom Arka. Obe reke izviru kod Monizerana. Iznad Bur Sen-Morisa put koji vodi preko Bernara odvaja se od reke i prelazi pravo preko planine, dok se klisura (Val de Tinj) produžava desno prema jugu. Ispod Lan-le-Bura, kod Termijona, u dolinu Arka ulazi omanja bočna dolina (Sen-Bartelemi). Iz

Val de Tinja, preko planinskog grebena između Monizerana i Monšafkareja, vode tri staze u dolinu Sen-Bartelemi. Preko jednog od ta tri prevoja može se napraviti drum, a kad bi se ovde stvarno napravio, onda bi, zajedno sa ranije pomenutim poprečnim drumom, strategijska drumska mreža u Savoju — kao francuskoj pograničnoj provinciji — bila prilično razvijena. Neposredno iza glavnog grebena Alpa prolazio bi drum koji bi povezivao sva tri najvažnija prevoja i omogućavao da se za dva dana glavna masa trupa prebaci od Bernara i Monženevra u rejon Monsenia i da se za četiri do pet dana prebaci sa jednog krila na drugo. Ako bi se taj sistem dopunio još jednim drumom — od Mutijea preko prevoja Prolonjana ka Sen-Bartelemiju i Lan-le-Buru, i drugim — od Mutijea ka Sen-Žan-de-Morjenu, onda bi bilo teško tome još nešto dodati. Mogla bi se sagraditi samo još potrebna utvrđenja, koja bi služila za potpomaganje, a ne za potpuno zaprečavanje, i Mutije, glavni saobraćajni čvor, kao centralnu bazu osigurati od nasilnog neprijateljskog napada. A tu bi se radilo o svega nešto manje od 25 nemačkih milja novih drumova.

Kada budu izgrađena ova ili slična postrojenja — a nesumnjivo je da francuski generalštab već sada ima gotov plan za puno strategijsko iskorišćenje Savoje — šta će onda biti sa odbranom južnih padina Alpa? A kakve jake udarce — u slučaju odbrane — ne bi mogao da izvodi jedan novi Lecourbe koji bi se oslanjao na jednu utvrđenu centralnu bazu i manja utvrđenja, kad bi mu jedna takva drumska mreža obezbeđivala pokretljivost trupa? Ne treba govoriti da se planinski rat više ne može uspešno voditi pri postojanju naših sadašnjih velikih vojski. To je donekle pravilno dok su armije stvarno velike i dok postoji odlučujuća nadmoćnost na jednoj strani. Međutim, u borbi oko savremenih utvrđenja vojske će se prilično rasparčati i biće dosta slučajeva kad će mesto nadmoćnosti doći do ujednačavanja snaga. Prirodno je da u planine ne treba ići kad za to nema potrebe, ali će put iz Pariza za Italiju i iz Italije u Pariz uvek ići preko Savoje ili Valisa.

Da rezimiramo. Zahvaljujući svome geografskom položaju, a naročito prevojima preko Alpa, Savoja, kao francuska provincija, pružala bi mogućnost francuskoj vojsci da, čak i sa neznatnom brojnom nadmoćnošću, ovlada italijanskim padinama Alpa, da vrši ispade u doline i da dobije mnogo veći značaj no što bi joj pripadao prema njenim snagama. Kad bi se izvršila izvesna priprema ratišta, onda bi francuska vojska bila u tako povoljnom položaju da bi, čak i pri potpunoj ravnoteži snaga, u svakom drugom pogledu, brzo postigla nadmoćnost nad neprijateljem. Uz to, Mali Bernar bi prisilio Italijane da daleko isture izvestan deo svojih snaga, dok bi Francuzima pod izvesnim uslovima, pružio priliku za izvođenje odlučujućih ofanzivnih udara.

U odnosu na Italiju, Savoja u rukama Francuske predstavlja *isključivo ofanzivno oruđe*.

A kako sada stoji stvar s interesima Švajcarske?

Prema sadašnjem stanju stvari, svaki njen pogranični sused može je napasti samo frontalno. Pri tome uzimamo južnu Nemačku bez Austrije za jednog, a samu Austriju za drugog pograničnog suseda, pošto smo upravo videli da ta dva suseda ne istupaju uvek i neizbežno zajedno. Južna Nemačka može napasti samo na liniju Bazel — Konstancu, Austrija samo na frontu Rajnek — Minster, Italija na liniji Poskijavo — Ženeva, a Francuska na liniji Ženeva — Bazel. Pravac odstupanja švajcarske vojske svuda ide upravno iza njenog fronta, a neutralna granična teritorija svuda, više ili manje, štiti njene bokove. Na taj način, strategijski obilazak ne može se izvesti *pre* početka borbe, ako na Švajcarsku napada samo jedan od njenih pograničnih suseda. Jedino Austrija ima neka bočna preimućstva prema Graubindenu, ali Švajcarci, ni pod kakvim uslovima, u slučaju austrijskog napada, ne bi pružili odlučnu bitku u Graubindenu, već dalje prema severozapadu i predgorju Alpa. Povoljan položaj Švajcarske znatno se poboljšao kada se Austrija odrekla Lombardije. Austrija je sve do prošle godine imala sredstva za jedan koncentričan napad na jugozapadnu Švajcarsku, tj. za napad koji u visokim planinama svakako nije za odbacivanje kada se raspolaže nadmoćnijim snagama. Međutim, dejstvo takvog napada ograničilo bi se samo na Graubinden, Tesin, Uri i Glarus, tj. na najnenaseljeniji i najsiromašniji deo zemlje, i neizbežno bi izazvalo rasparčavanje neprijateljskih snaga ako bi one iz Italije morale da prelaze preko Gotharda. Sadašnji povoljan raspored pograničnih suseda više vredi Švajcarskoj nego evropske garancije neutralnosti. To joj pruža mogućnost da, u slučaju napada jedine pogranične zemlje, odugovlači borbu što može više, a to je, na kraju krajeva, jedino na šta može da računa jedna tako mala zemlja.

Od onog trenutka kada Savoja postane francuska teritorija ili je makar samo zauzmu francuske trupe, ne može biti ni reči o odbrani čitave francuske Švajcarske počev od Bernske Jure pa do Donjeg Valisa. Ženeva se već sada za 24 časa može pretvoriti u francusku bazu. Jura se može obići isto onako kao i linija reke Cile i Nevšatelskog i Bilskog jezera. Umesto da se bore u tesnacima i da zatim forsiraju uzan drum između ta dva jezera i preko velike močvare, Francuzi će moći ugodno da obilaze preko bogatog brežuljkastog zemljišta kantona Vaadt, tako da će se prvi položaj za prvi ozbiljniji otpor podudariti sa onim na kome će biti prinudeni da prime prvu glavnu bitku, tj. sa položajem ispred Berna, iza reke Zaane i Zenze, jer jedina kolona, koja bi iz Savoje obilazila preko Vilnefa i Veva, može onemogućiti svaki otpor u kantonu Vaadt.

Dosada je Jura služila kao prva švajcarska odbrambena linija za odbranu od Francuske. Jura je odlično zemljište za dejstvo neizvežbane, ali sa teritorijom upoznate i od stanovništva potpomognute milicije. Međutim, Juru ne treba suviše ozbiljno uzimati u obzir zbog toga što veoma izlomljena granična linija često koso preseca njene

paralelne grebene. Drugu važniju odbrambenu liniju predstavlja reka Cila, koja spaja Nevšatelsko i Bilsko jezero iz koga otiče u reku Aaru. Udesno ova linija nastavlja se preko donjeg toka reke Aare, a levo rekom Orbom koja se uliva u jugozapadni kraj Nevšatelskog jezera kod Iverdona. Između ova dva jezera Cila je dugačka samo pola milje, a od Bilskog jezera do reke Aare jednu milju. Pravi front položaja proteže se između jezerâ, a još je ojačan i velikom močvarom u niziji, koja se prostire od Nojenburškog jezera do ispred Aarburga i koja je prolazna samo preko glavnog druma. Obilazak desnog krila toga fronta preko Birena može se onemogućiti pomoću rezervi kod Aarburga. Dublji obilazak zahtevao bi podizanje mosta preko Aare i lako bi izlagao opasnosti svoje komunikacije. Obilazak levog krila može se izvesti samo preko Vaadta, s tim što bi redom nailazio na otpor na rekama Orbi, Mentui i Broji. Taj se otpor ne bi mogao paralisati obilaskom duž Ženevskog jezera na Frajburg, jer bi Švajcarci, odstupajući duž Nojenburškog jezera, uvek raspolagali kraćim putem do tih mesta. Na taj način, položaj na reci Cili može poslužiti za prijem glavne bitke — doduše samo pod osobito povoljnim uslovima, tj. kad neprijatelj pravi krupne greške — ali on, ipak, ispunjava sve što Švajcarska može od njega zahtevati, naime, pogodan je za zadržavanje neprijatelja, a naročito za privlačenje kontingenata iz jugozapadne Švajcarske.

Medutim, čim bi Savoja bila u neprijateljskim rukama, svaki otpor na Vaadtu učinila bi beskorisnim ona kolona koja bi prodirala do Sen-Žengolfa preko Vilnefa i Šatel-Sen-Denija, jer bi ona, po dolasku u Veve, bila jedva dve milje dalje od Frajburga nego Švajcarci koji bi bili na reci Orbi, tako da im može sprečiti povlačenje. Od Sen-Žengolfa do Frajburga ima oko dvanaest milja, a Frajburg leži na jedan dan marša od levog krila položaja na Cili između jezera i na tri milje od Peterlingena (Pajerna), gde se francuske kolone koje nastupaju preko Vaadta mogu povezati sa savojskim trupama. Na taj način, napadač, ako mu Savoja stoji na raspolaganju, može u toku tri ili četiri dana dolinom Rone preseći vezu sa Valisom, osvojiti Ženevu, Vaadt i Frajburg do Zaane i svojim glavnim snagama izbiti u pozadinu položaja na Cili, čime bi Bazel, Soloturn, Bernska Jura i Nojenburg pali u njegove ruke. A to nikako nisu pusti planski krajevi, već najbogatiji industrijski kantoni Švajcarske.

Švajcarska je tako jako osećala stratejski pritisak, koji je na nju vršila Savoja, da je 1814. godine izdejstvovala poznatu neutralizaciju severnog dela, a 1816. godine ugovorom obavezala Sardiniju da oblasti Šable, Fosinji i Ženevska grofovija neće biti ustupljeni nijednoj drugoj državi osim samoj Švajcarskoj. Louis-Napoleon takođe svuda širi glasove da traži samo južni deo Savoje i da Švajcarskoj treba da pripadne Šable, Fosinji i jedan deo Ženevske grofovije do rečice le Zis. Ali, pošto se na poklon odgovara poklonom, on, prema vestima lista »The Times«, koristi gospodina Vogta da opipa

mišljenje švajcarskog narodnog predstavnštva da li bi ono bilo saglasno da mu za to dozvoli slobodno raspolaganje simplonskim prevojem. To je prvi nagoveštaj da je Simplon isto tako prirodna granica Francuske kakva je zaista i bio za vreme Prvog carstva.

Pretpostavimo da se Švajcarska proširila novim kantonom, severnom Savojom. Tada bi planinski greben, koji se između Monblana i Malog Bernara odvaja od glavnog lanca Alpa i proteže prema klisuri Rone (For l'Ekliz), obrazovao granicu koja bi na taj način prividno bila potpuno »prirodna«. Ali, preko toga grebena iz doline Izera i Rone prolaze sledeći drumovi: 1) Sejsel — Ženeva, 2) Anesi — Ženeva, 3) Anesi — Bonvil, 4) Albervil — Salanš. Od Bonvila kao i od Salanša vode putevi preko severnog planinskog grebena iz doline Arve ka Tononu. Na taj način zemlja je potpuno otvorena za upad prema Tononu na južnoj obali Ženevskog jezera, a pošto od Sejsela ili Albervila do Tonona nema više od petnaest milja, to bi posedovanje severne Savoje produžilo švajcarsku odbranu najviše pet dana. Međutim, kako se za odbranu toga kantona ne može računati ni na kakve druge trupe osim landšturma, to napadna kolona sa istim uspehom može ići od Ženeve pravo na Tonon — 5 milja — odakle bi samo još oko 4 milje bila udaljena od Sen-Žengolfa. Dakle, u tom slučaju, posedovanjem severne Savoje Švajcarska bi produžila odbranu samo za tri dana. Osim toga, to bi moglo da dovede i do rasparčavanja odbrambenih snaga Švajcarske. Prava odstupanja švajcarske vojske, koju bi Francuska napadala, očevidno ide preko Berna kroz ravnicu, ako je moguće duž reke Aare ka Cirihi, a ako nije, onda ka Lucernu, a od tih mesta u dolinu gornje Rajne. Zato se vojska ne sme postaviti toliko daleko na jug, jer bi je sa tih linija mogli potisnuti i priklještitu uz visoke planine.

Kao što vidimo, kanton Vaadt može se sasvim zgodno uključiti u švajcarski odbrambeni sistem, dok se to sigurno ne može učiniti sa Severnom Savojom i Valisom, koji bi bio otvoren u slučaju prestantka savojske neutralnosti. Međutim, poznato je da u jednoj ugroženoj i od strane milicije branjenoj federativnoj državi svaki pojedinac želi da brani svoju užu domovinu. Jasno je da će trupe gundati i da će nacionalni saveti nadati dreku ako čitavi gradovi i kantoni budu prepušteni neprijatelju bez otpora; a tu je još i novi kanton koji je Švajcarska dobila isključivo radi svoje odbrane! I u samom generalštabu svako će se truditi da njegov kraj bude naročito zaštićen, dok će komandant u vojsci milicijskog sistema, gde je disciplina, usled komotnog života za vreme mira, u najboljem slučaju, dosta labava, baš zbog tih uticaja imati mnogo muke da u jedinica-ma održi red. Moglo bi se opkladiti da će se komandant u 90% slučajeva pokolebati ili će morati da popusti i da će severnu Savoju poseti trupe koje neće baš ništa doprineti samoj odbrani, ali koje će pri povlačenju u svakom slučaju nastradati, a delom biti odbačene

na Valis, gde će morati da razmisle kako će se preko planinskih grebena Gemi ili Furka vratiti do glavnih snaga.

Švajcarska će biti zaštićena jedino u tom slučaju ako severna Savoja ne pripada ni njoj ni Francuskoj; ona bi u takvom slučaju u jednom ratu između ove dve zemlje bila neutralna i stvarno štitiła Švajcarsku. Ali, ako bi severna Savoja pripadala Švajcarskoj, onda to za nju ne bi bilo mnogo bolje nego kad bi pripadala Francuskoj. Za Švajcarsku Savoja znači dobitak od tri, a najviše pet dana, od kojih će veći deo ipak biti izgubljen docnije pri odbrani kantona Vaadt. A šta je to u poređenju sa sigurnošću da će neprijateljski napad u svakom slučaju biti moguć samo između Bazela i Ženevskog jezera?

Za Švajcarsku severna Savoja predstavlja danajski dar;^[353] ona je još više od toga: taj poklon nosi u sebi opasnost. U takvom slučaju Francuska bi u vojnom pogledu vladala čitavom francuskom Švajcarskom i onemogućavala svaku njenu iole ozbiljniju odbranu. A čim Francuska anektira južnu Savoju ona će odmah *postaviti zahtev da joj se prisajedini i francuska Švajcarska.*

III

Kao što je poznato, grofovija Nica leži u podnožju Primorskih Alpa, a njena granica sa Đenovskom provincijom spušta se prema moru kod Červa, na jednu milju istočno od Onelija. U zapadnoj polovini govori se provansalskim, a u istočnom delu, sa druge strane reke Roje, italijanskim dijalektom. Međutim, italijanski književni jezik se svuda upotrebljava izuzev u nekoliko sela na reci Var, dok se jedino u Nici, zbog velikog priliva stranaca, francuski jezik govori podjednako kao i italijanski.

Da bismo pravilno razmotrili nacionalno pitanje, moramo se upoznati sa odnosom jezika u zapadnim Alpima.

Italijanski jezik se pokazivao slabijim svuda gdegod je u Alpima dolazio u dodir sa nekim drugim jezikom. On nije ni na jednom mestu prešao preko alpskog lanca. Romanski dijalekti Graubindena i Tirola potpuno su nezavisni od italijanskog. Naprotiv, svi pogranični jezici istisnuli su ga iz izvesnih oblasti južno od Alpa.

U zapadnim planinskim oblastima venecijanske provincije Udine govori se kranjsko-slovenačkim jezikom. Nemački element u Tirolu vlada na svim južnim padinama i u celoj gornjoj dolini Adide. Dalje prema jugu, usred italijanske oblasti, nalaze se ostrva nemačkog jezika *sette comuni* i *tredici comuni*⁽³⁵⁴⁾; nemački se govori u južnom podnožju Griza kao i u Tesinskoj dolini Val di Kaverna, u pijemontskoj dolini Val Formaca, u gornjoj dolini Val Vedro u podnožju Simplona, i, najzad, na celoj jugoistočnoj padini Monte Roza, u Val de Lisu, u gornjoj dolini Val Seziji i Val Ancaski. Od Val de Lisa počinje granica sa francuskim jezikom koji obuhvata celu dolinu Aoste i istočne padine Kotiskih Alpa, počev od Monsenia, tako da se obično uzima da se u granicama francuskog govora nalaze izvori svih reka gornjeg basena Poa. Obično se pretpostavlja da ta granica ide od Demonta (na reci Sturi) nešto zapadnije od Kol di Tende prema reci Roji i duž nje sve do mora.

O granici između nemačkog ili slovenskog i italijanskog narodnog jezika ne može biti nikakve sumnje. Međutim, to je drukčije kad se susreću dva romanska jezika, ali ne književni italijanski jezik *il*

*vero toscano*¹, niti pravi francuski jezik severne Francuske, već pijemontski dijalekt italijanskog jezika i iščezli jezik južnofrancuskih trubadura koji se izrodio u hiljadu iskvarenih narečja, koje, zbog kratkoće zovemo — iako netačnim, ali poznatim nazivom — provansalskim narečjem. Ko bi, ma i površno, hteo da se bavi proučavanjem uporedne gramatike romanskih jezika ili provansalske literature, on bi odmah morao da uoči veliku srodnost narcdnog jezika u Lombardiji i Pijemontu sa provansalskim jezikom. Istina, u lombardijskom govoru ta se srodnost ograničava samo na spoljašnje oblike dijalekta: ispuštanje vokalnih nastavaka za muški rod, dok su nastavci za ženski rod u jednini i dalje zadržani. Isto tako, veliki deo vokalnih nastavaka u glagolskoj promeni daje jeziku provansalski zvuk, dok, s druge strane, nosno *n* i izgovaranje glasa *u* i *oeu* podsećaju na severnofrancuski govor. Ali, građenje reči i fonetika u suštini su italijanski, a odstupanja, gde ih ima, na čudnovat način često podsećaju na portugalski jezik, kao i u retoromanskom jeziku.^[355]* Tako je pijemontski dijalekt u svojim glavnim crtama veoma srodan s lombardijskim, on je ipak bliži provansalskom, dok su oba dijalekta u Kotiskim i Primorskim Alpima nesumnjivo tako bliska da je teško ustanoviti tačnu granicu između njih.** Osim toga, južnofrancuska narečja većinom nisu mnogo bliža severnofrancuskom književnom jeziku nego samo pijemontsko narečje. Na taj način, narodni jezik ovde može malo odlučivati pri određivanju nacionalnosti. Alpski seljak koji govori provansalskim narečjem isto tako lako nauči da go-

* Latinski *clavis*, italijanski *chiave*, portugalski *chave*, lombardijski *ciàu* (izgovaraj: čau) = ključ. U augsburškom listu »A[llgemeine] Z[eitung]« prošle godine je objavljena vest iz Verone (vidi izveštaje austrijske vrhovne komande) da se tamo ljudi na ulici pozdravljaju sa »Čau, čau«. Taj mudri list, koji uopšte voli jezičke omaške, očito je bio u nedoumici kako da odgonetne ovo Čau, čau. Ta reč se čita *s-ciau* (*stschau*) i predstavlja analognu lombardijsku formu za *schiaivo* = rob, sluga, kao što se ljudi i kod nas pozdravljaju: »Sluga sam, sluga pokoran«, itd. — Od stvarno provansalskih oblika u lombardijskom govoru padaju nam na um samo dva: glagolski prilog prošlog vremena za ženski rod sa nastavkom *-da* (*amà, amada*) i prvo lice sadašnjeg vremena sa nastavkom *i* (*ami* = volim, *saludi* = pozdravljam).

** Glavne odlike italijanskog i provansalskog dijalekta bile bi svakako: 1. italijansko pretvaranje *l* u samoglasnik posle suglasnika (*fiore, piu, bianco*), koje je tuđe provansalskom govoru; 2. građenje množine imenica od latinskog nominativa (*donne, cappelli*). Istina, u srednjem veku i u provansalskom i starofrancuskom govoru bilo je takvog građenja nominativa, dok su svi ostali padeži izvođeni od latinskog akuzativa (nastavak *-s*). Međutim, koliko nam je poznato, svi savremeni provansalski dijalekti imaju samo ovaj poslednji oblik. Uprkos tome, na njihovoj granici bi se mogla pojaviti sumnja da li sačuvani oblik nominativa vodi poreklo iz italijanskog ili provansalskog dijalekta.

¹ pravi toskanski

vori italijanski kao i francuski, a retko mu je potreban i jedan i drugi. On dosta dobro razume pijemontsko narečje, kojim može nadaleko da se posluži. Ali, ako bi trebalo naći neki oslonac, onda to može biti samo književni jezik, koji je, svakako, italijanski u celom Pijemontu i Nici, s tim što je jedini izuzetak unekoliko dolina Aoste i Valdenska dolina gde mestimično preovlađuje francuski književni jezik.

Dokazivati francusku nacionalnost Nice na osnovu provansalskog narečja, koje, pri tome, obuhvata samo polovinu provincije, samo po sebi je besmisleno. Takvo tvrđenje će biti još besmislenije ako se uzme u obzir da je provansalski govor rasprostranjen i sa druge strane Pirineja, obuhvatajući Aragon, Kataloniju i Valensiju, i da se on, uopšte, u tim španskim provincijama, bez obzira na neke kastiljonske prizvuke, ne samo sačuvao u mnogo čistijem obliku nego ma gde u Francuskoj, već se još i održao kao književni jezik u narodnoj literaturi. Šta će biti od Španije ako Louis Bonaparte uskoro isto tako bude polagao pravo na ove tri provincije kao da su francuske nacionalnosti?

Čini se da je u grofoviji Nici još teže razviti simpatije prema Francuskoj nego u Savoju. Iz unutrašnjosti se baš ništa ne čuje, a u gradu propadaju svi pokušaji još očitije nego u Šamberiju, iako je u toj banji mnogo lakše sakupiti neku grupu bonapartistista. Ideja da se Ničanin Garibaldi napravi Francuzom, u stvari, nije loša.

Ako Savoja ima ogroman značaj za odbranu Pijemonta, onda je značaj Nice još mnogo veći. Iz Nice vode u Italiju tri puta: korniški drum duž obale do Đenove, zatim put preko Kol di Nava od Onelija dolinom Tanara do Čeve i, najzad, put preko Kol di Tenda do Kunea (Konija). Istina, Đenova zatvara prvi put na kraju, ali kolona koja bi njime nastupala ima mogućnosti da kod Albenga i dalje kod Savone koristi dobro izgrađene drumove za prelaz preko Apenina, kao i veliki broj konjskih i pešačkih staza preko planine; a kako ih treba koristiti u ratu pokazao je Napoleon svojim primerom 1796. godine. Treći put, koji vodi preko Kol di Tenda, predstavlja za Nicu isto ono što i Monseni za Savoju; on vodi neposredno na Torino, ali nema skoro nikakvih preimućstava bočnog puta ili su ona neznatna. Naprotiv, srednji put, koji prelazi preko Kol di Nava, vodi pravo prema Alesandriji i ima istu ulogu za dejstvo ka jugu kao Mali Bernar za dejstvo ka severu, samo je mnogo neposredniji, odnosno mnogo je manje zaobilazan. On ima još i to preimućstvo što prolazi blizu obalskog drumu kojim, u slučaju napada, trupe mogu dobiti znatnu pomoć. Kolona koja bi nastupala drumom preko Nave može već kod Garesija ponovo doći u vezu sa kolonom koja bi do Albenge stigla obalskim putem, jer se tu stiče poprečni put od Albenge; a kad se pređe Čeva, put dalje vodi na Alesandriju preko Karkara — na pola puta između Čeve i Savone — gde se spaja sa putem iz Savone. Ali, između Čeve, Savone i Onelija nalaze se visoke planine, gde se odbrana ne može održati. Treba dodati i to da se severna padina Kol

di Nave s izvornim delom reke Tanara nalazi na *teritoriji Nice* i da prevoj, prema tome, unapred pripada onome ko *pre* rata bude držao Nicu.

Francuska vojska, kojoj bi Nica stajala na raspolaganju još pre početka rata, ugrožavala bi otuda bokove, pozadinu i veze svake italijanske jedinice koja bi se od Alesandrije pomerala prema zapadu. Na taj način, ustupanje Nice Francuskoj značilo bi za slučaj rata povlačenje »koncentracijske prostorije« italijanske vojske unazad do Alesandrije i odustajanje od odbrane pravog Pijemonta, koja se može voditi samo u Nici i Savoju.

Istorija rata francuske revolucije i u ovom slučaju pruža nam najbolji primer.

Prvog oktobra 1792. godine general Anselmo prešao je sa jednom divizijom od 9000 ljudi preko reke Var, dok se francuska flota (12 linijskih brodova i fregata) u isto vreme ukotvila na 1000 koraka ispred Nice. Stanovnici Nice, koji su bili naklonjeni revoluciji, digli su se na ustanak, a slabi pijemontski garnizon (2000 ljudi) povukao se što je brže mogao na Kol di Tendu i zauzeo položaj kod Saorda. Grad Nica primio je Francuze raširenih ruku, ali su oni opljačkali ceo kraj, popalili seljačke kuće i silovali njihove žene, tako da ni dnevne zapovesti generala Anselma ni proklamacije komesara iz Konventa nisu pomogle da se održi red. To je bilo prvobitno jezgro kasnije vojske u Italiji kojom je general Bonaparte požnjeo svoje prve lovorike. Čini se da se bonapartizam u svom početnom stanju stalno morao oslanjati na ološ; a bez svoje družine od 10. decembra^[198] nigde nije mogao da stane čvrsto na noge. Zaraćene strane bile su dugo vremena neaktivne jedna prema drugoj; Francuzi su držali grad i njegovu okolinu, a Pijemontezi, uz podršku jedne austrijske divizije, zadržali su planinu i poseli jako utvrđeni položaj sa centrom kod Saorda. U junu 1793. godine Francuzi su izvršili nekoliko potpuno bezuspešnih napada; u julu su zauzeli Kol d'Ardženteru, odakle je bio otvoren put u neprijateljsku pozadinu. Posle zauzimanja Tulona (decembra 1793) vojska u Italiji je znatno ojačana, a bio joj je dodeljen i general Bonaparte. On je sledećeg proleća projektovao jedan napad na saordiski logor, koji je sa potpunim uspehom izveden 28. aprila, tako da su Francuzi dobili sve prolaze na Primorskim Alpima. Tada je Bonaparte predložio da se alpska armija i vojska u Italiji spoje u dolini reke Sture i da se zauzme Pijemont, ali taj plan nije bio prihvaćen. Uskoro posle toga, usled prevrata, 9 termidora,^[356] Bonaparte je izgubio svog najmoćnijeg zaštitnika, Robespierre-a mladeg, a time i svoj uticaj u ratnom savetu. On je sada ostao samo običan komandant divizije. Armija je prešla u odbranu. Ali tek kad je austrijski general Colloredo počeo uobičajenom sporošću da nastupa prema Savoni, sa ciljem da Francuzima preseče vrlo važnu vezu sa neutralnom Đenovom, Bonaparte se pružila prilika da ga napadne i da mu nanese ozbiljan udarac. No, i pored toga, put za Đenovu bio je

i dalje ugrožen, a pohod 1795. godine otpočeo je isterivanjem Francuza sa čitave denovske Rivijere.

Međutim, istočnopirenejska armija, koja je stajala na raspolaganju zahvaljujući miru sa Španijom,^[357] upućena je prema Nici, gde se do novembra potpuno prikupila. Schérer, koji je sada komandovao snagama u Primorskim Alpima, prešao je odmah u napad prema planu koji je razradio Masséna. Dok je Sérurier vezivao Pijemonteze kod Kol di Tende, Masséna je nastupao preko visokih planina da bi obišao Loano, koji je Augereau napadao sa fronta (23. novembra). Plan je potpuno uspeo — Austrijanci su pretrpeli sledeće gubitke: 2000 poginulih, 5000 zarobljenih i 40 topova i bili su potpuno odsečeni od Pijemonteza. Sada je veza sa Đenovom opet bila obezbeđena a Francuzi su u toku zime ostali apsolutni gospodari u planinama.

Najzad, kada je u proleće 1796. godine Bonaparte dobio vrhovnu komandu nad italijanskom vojskom, stvari su se sasvim izmenile. On je, oslanjajući se na Nicu i Rivijeru di Ponente, krenuo od Savone u planine, razbio Austrijance kod Montenote, Milesima i Degal^[49] i tako ih odsekao od Pijemonteza. Pošto su ih na taj način zaobišle i izolovale nadmoćnije francuske snage, Pijemontezi su, posle nekoliko okršaja za vreme povlačenja, požurili da zaključe mir. Tako su, posle četiri uspešne borbe u dolinama gornje Bormide i Tanara, Francuzi uspostavili vojničku vlast u celom Pijemontu, a da im nije bio potreban neposredan udar na Torino. Rat se odmah preneo u Lombardiju, a Pijemont je postao deo francuske operacijske osnovice.

Tako je Italija u toku prve tri godine rata bila potpuno zaštićena Nicom. Prolazi u Primorskim Alpima bili su izgubljeni tek u trećem pohodu, a tek u četvrtom oni su bili iskorišćeni, i to vrlo brzo i odlučno. Posle planinskih borbi u prvoj sedmici bila je dovoljna samo jedna jaka demonstracija protiv Pijemonteza, pa da uvide bezizlaznost svoga položaja i neophodnost kapitulacije. Glavna ofanziva mogla se skoro bez zastoja razvijati u pravcu Milana, a sav prostor između Bormide, Tesina i Alpa pao je sam po sebi u ruke Francuza.

Ako Nica postane francuska provincija, onda će se Italija naći u istom položaju prema Francuskoj kao na kraju pohoda 1794. godine. Pošto je Francuzima otvoren put ne samo preko Kol di Tende u dolinu Sture, već i preko Kol di Nave u dolinu Tanara, to se jednoj nadmoćnijoj francuskoj vojsci, koja bi prešla u ofanzivu, ne može zatvoriti put ka Albengi i Savoni, i tako se ona tri do četiri dana posle početka rata može ponovo naći na mestu odakle je otpočeo pohod 1796. godine. Gde treba da joj se suprotstavi glavna snaga italijanske vojske? Na denovskoj Rivijeri nema dovoljno prostora za njen razvoj; zapadno od reka Belbo i Tanaro izložila bi opasnosti svoje veze sa Alesandrijom, Lombardijom i Poluostrvom. Jedino što može da uradi jeste da nastupa južno od Alesandrije i da ujedinenim snagama napada na pojedine kolone koje izlaze iz planina. Ali bi to, svakako, značilo da se već unapred odustaje od odbrane alpske granice, jer bi inače bile odsečene

sve jedinice koje bi stajale kod Kol di Tende i dalje prema zapadu i severozapadu. Drugim rečima, posedovanjem Nice *Francuska gospodari Alpima*, koji za Italiju u tom slučaju ne predstavljaju više nikakav zaštitni zid, a time ni vojnu vladavinu nad Pijemontom.

Nica pruža Francuskoj ista ona preimućstva bočnog položaja na jugu kakva i Savoja na severu, samo još neposrednije i potpunije. Ali, ako je već sada iz Nice ili Savoje, i to iz svake posebno, potpuno otvoren put francuskom napadu na pravi Pijemont, kako li će tek Francuska ugrožavati Pijemont kad bude posedovala obe provincije! Iz njih se Pijemont može stegnuti kao kleštima; celom linijom od Malog Bernara unaokolo sve do Kol di Nave i planinskih puteva iznad Savone, mogu se preduzimati bezbrojne varijante zavaravajućih prividnih napada, dok, najzad, ne usledi stvarni udar na jednu od bočnih tačaka i ne budu odsečene sve italijanske jedinice koje se suviše čvrsto drže u planinama. Italijanskoj vojsci ne bi preostalo ništa drugo nego da se koncentriše kod Alesandrije i Kazale, da u Alpima ostavi samo osmatračke delove i, čim otkrije glavni pravac napada, da se baci svojim koncentrisanim snagama na neprijatelja. Ako bi se to dopustilo, onda bi, drugim rečima, značilo da bi se ne samo alpski lanac nego i ceo basen reke Poa u Pijemontu unapred prepuštao neprijatelju i da bi se, na taj način, prvi odbrambeni položaj italijanske vojske protiv Francuske nalazio iza bedema Alesandrije. Sa Savojom i Nicom, kao prednjim bedemima, Pijemont predstavlja prvu operacijsku osnovicu italijanske vojske, a bez njih, s vojnog gledišta, francusku operacijsku zonu za nastupanje, tako da se on mora ponovo otimati od Francuza i to samo pobedom na pijemontskom tlu i osvajanjem planinskih prelaza u Savoju i Nici.

Aneksija Savoje i Nice ima za *Francusku* bar isto toliki značaj koliko i *vojna*, ako ne i politička, *aneksija samog Pijemonta*. To će biti potpuno jasno Vittorio Emanuelu kada iz Vila dela Redine, blizu Torina, bude posmatrao divan lanac alpskih planina, od kojih mu nijedno brdo više neće pripadati.

Ali, govori se da će Francuskoj biti potrebna Nica i Savoja radi njene sopstvene odbrane čim se u gornjoj Italiji bude stvorila jaka vojnička država.

Već smo videli da Savoja može znatno da ojača francuski odbrambeni sistem. Nica bi ga mogla ojačati samo utoliko što bi je Italija morala osvajati pre no što bi mogla napasti sadašnje francuske alpske departmane. Međutim, pitanje je da li bi jedna vojnički jaka italijanska država uopšte toliko ugrožavala Francusku da bi ovoj bila potrebna neka specijalna zaštita od nje.

Čak i kad bi bila potpuno ujedinjena, Italija sa svojih 26 miliona stanovnika nikada ne bi mogla da napadne Francusku drukčije nego u savezu sa Nemačkom. Međutim, u jednom takvom ratu, Nemačka bi uvek davala glavnu masu borbenih snaga, dok bi Italija igrala podređenu ulogu. Samo to bi bilo dovoljno da se težište napada sa Alpa

prenese na Rajnu i Mezu. Ali, treba dodati još i to da se odlučujuća tačka napada — Pariz — nalazi na severu Francuske. Za Francusku će uvek biti najosetljiviji napad koji dolazi iz Belgije, a ako bi Belgija bila neutralna, onda sa nemačke leve obale Rajne i sa badenskog gornjeg toka Rajne. Svaki drugi napad bio bi obilazan, a unekoliko i ekscentričan, te ne bi bio direktno upravljen na Pariz. Kad već Clausewitz sa podsmehom govori o tome (*Vom Kriege*, knjiga VI, glava 23) kako je 1814. godine vojska od 200 000 ljudi — zavedena jednom glupom teorijom — zaobilaznim putem preko Švajcarske pošla na Plato Langre, umesto da maršuje pravo na Pariz, šta bi tek rekao o ratnim planovima prema kojima bi glavni udar ka Parizu trebalo upraviti preko gornje Italije i Savoje ili, čak, preko Nice? Svaki napad preko Savoje neuporedivo je nezgodniji od napada sa Rajne zbog dužeg komunikacijskog pravca, koji uz to vodi i preko Alpa, zbog veće dužine puta do Pariza i, najzad, zbog privlačne snage velikog utvrđenog logora Liona, koji bi u većini slučajeva zaustavio takav napad. Zato korpusi koji su u ratu 1814. godine napadali Francusku preko Italije, nisu igrali skoro nikakvu ulogu.

Kada Francuska raspolaže takvim odbrambenim sredstvima na toj svojoj ionako najbolje zaštićenoj granici i prema jednom od svojih najslabijih suseda, onda joj, u stvari, nije potrebno nikakvo teritorijalno proširenje. Kad bi sadašnje francuske granice svuda bile isto toliko udaljene od Pariza i isto toliko prirodno jake i veštački ojačane i sa tako teškim vezama za neprijatelja, kao što je to ona prema Italiji, tada se Francuska uopšte ne bi ni mogla napasti. Ali, ako bonapartizam izabere baš tu tačku i polaže pravo na takozvane prirodne granice, pod izgovorom da francuska odbrana ne može da bude bez njih, koliko će mu tek onda biti lakše da potkrepi svoje pretenzije na Rajnu!

Nica će uvek ostati italijanska, čak i onda kada bi trenutno bila ustupljena Francuskoj. Savoja može i sama da zaželi da se prisajedini Francuskoj, a verovatno će to i učiniti kasnije kada se budu bolje sredili odnosi između velikih evropskih nacija. Međutim, ni najmanje nije svejedno da li će Savoja dobrovoljno ući u sastav Francuske kad Nemačka i Italija politički i vojnički ostvare svoje nacionalno ujedinjenje i time znatno podignu svoj prestiž kao evropske sile, ili će je neki monarh, koji je sklon osvajanju, kao Louis Bonaparte, dobiti cenjkanjem sa još uvek rasparčanom Italijom, da bi ovekovečio svoju suverenu vlast nad takvom Italijom i istovremeno postavio prvi prešedan za teoriju prirodnih granica.

IV

Ovo cenkanje oko Savoje i Nice za nas Nemce ima trostruki značaj.

Prvo, što je za nas važno, to je praktična objava Louis-Napoleona o nezavisnosti Italije: Italija je podeljena najmanje na tri, a možda i na četiri države, Venecija pripada Austriji, a Francuska je gospodar Pijemonta pošto drži Savoju i Nicu. Posle odvajanja Romanje, Papska oblast će potpuno odvojiti Napulj od gornjoitalijanske države, da bi se ovoj poslednjoj sprečilo svako proširenje na jug, pošto se papi mora »garantovati«¹ posedovanje preostale oblasti. U isto vreme Venecija se ostavlja kao najbliži mamac za gornjoitalijansku državu; Austrija i dalje ostaje najneposredniji i glavni neprijatelj nacionalnog pokreta u Italiji. A da bi ta nova kraljevina, po želji Louis-Napoleona, mogla da istupi protiv Austrije, Francuzi su se dokopali svih dominirajućih položaja Zapadnih Alpa i isturili svoje predstraže na 9 milja od Torina. Eto, takva je situacija, koju je bonapartizam stvorio u Italiji. Ona će mu, u slučaju rata za rajnsku granicu, vredeti koliko i jedna armija. Ona pruža Austriji najbolji izgovor da dâ samo svoj saveznički kontingent — ako ne i još manje od toga. Ovde bi moglo pomoći samo jedno: potpuna promena nemačke politike u odnosu na Italiju. Smatramo da smo na drugom mestu dokazali da Nemačkoj nije potrebna Venecija sve do Minča i Poa. Isto tako, nemamo nikakvog interesa za postojanje papine i napuljske vladavine, ali nas jako interesuje uspostavljanje jedne jake i jedinstvene Italije koja može voditi samostalnu politiku. Prema tome, u datim okolnostima, mi možemo dati Italiji više nego bonapartizam. Možda će uskoro nastupiti okolnosti kad će biti važno da se na to podsetimo.

Drugo, što je za nas važno, to je otvoreno proklamovanje teorija prirodnih granica Francuske. Nema nikakve sumnje da je francuska štampa ponovo ispisala ovu teoriju na svojoj zastavi ne samo po odobrenju, već i po direktnom naređenju francuske vlade. Pošto se ova teorija zasada odnosi samo na Alpe, to je još prilično bezazleno. Savoja i Nica su male zemlje, koje imaju samo 575 000, odnosno 236 000 stanovnika, tako da bi mogle da povećaju stanovništvo Francuske

svega za 811 000 ljudi, a njihov vojno-politički značaj ne može se odmah uočiti. Ali se nas Nemaca specijalno tiče to što se pri traženju ove dve provincije isticalo baš gledište o »prirodnim granicama« i podsećao francuski narod da opet treba naviknuti uho Evrope na tu parolu kao i na druge bonapartističke lozinke koje su od pre deset godina naizmenično isticane i napuštane. Na francuskom jeziku Prvog carstva, kojim su kasnije republikanci iz »Le National«^[358] svesrdno nastavili da govore, Rajna se *par excellence* podrazumeva kao prirodna granica Francuske. Pa i danas, kad je reč o prirodnoj granici, nijedan Francuz ne misli na Nicu ili Savoju, već samo na Rajnu. Koja će se vlada, koja se pored toga oslanja i na zavojevačke težnje i tradicije svoga naroda, usuditi da ponovo proglasi načelo prirodnih granica, a zatim da traži od Francuske da se zadovolji Nicom i Savojom?

Obnovljena proklamacija teorije o prirodnim granicama Francuske predstavlja direktno ugrožavanje Nemačke. To je činjenica koja se više ne sme potcenjivati i koja opravdava nacionalno osećanje koje je u Nemačkoj došlo do izražaja prošle godine. Doduše, dirigovana štampa Louis-Napoleona, a ne on sam, sada priča svakom ko hoće da sluša da se ni o čemu drugom nije radilo i da se još uvek ne radi, nego o Rajni.

Treće, i što je za nas najglavnije, to je *držanje Rusije prema celoj spletki*. Kada je prošle godine buknuo rat i sam Gorčakov priznao da je Rusija preuzela na sebe »pismene obaveze« prema Louis-Napoleonu, počeli su da prodiru u javnost glasovi o sadržini tih obaveza. Oni su poticali iz različitih izvora i uglavnom su se uzajamno potvrđivali. Rusija se obavezala da mobiliše četiri armijska korpusa i da ih postavi na pruskoj i austrijskoj granici da bi, na taj način, olakšala igru Louis-Napoleona. Pronosili su se glasovi da su za sam tok rata bile predviđene tri mogućnosti:

Ili će Austrija zaključiti mir na Minču: u tom slučaju ona će izgubiti Lombardiju, a, pošto će biti izolovana od Engleske i Pruske, moći će se nagovoriti da stupi u rusko-francuski savez, čiji će se dalji ciljevi (podela Turske, ustupanje leve obale Rajne Francuskoj) ostvarivati drugim putem.

Ili će Austrija produžiti borbu da bi dobila Veneciju; tada će je potpuno izbaciti iz Italije, pobuniće se Madarska, koja će se pod izvesnim uslovima predati ruskom velikom knezu Konstantinu. Lombardija i Venecija pripašće Pijemontu, a Savoja i Nica Francuskoj.

Ili će, pak, Austrija nastaviti borbu uz podršku Nemačkog saveza^[30]; tada će Rusija aktivno stupiti u borbu. Francuska će dobiti levu obalu Rajne, a Rusija slobodu akcije u Turskoj.

Ponavljamo: ovi podaci o bitnom sadržaju francusko-ruskog sporazuma bili su već poznati i objavljeni u početku rata. Znatan deo tih podataka potvrdili su događaji. A kako stoji stvar sa njihovim ostalim delom?

Zasad je, zbog prirode same stvari, nemoguće objaviti dokumen-

tovane dokaze. Oni izlaze na videlo tek kad dotični događaji sami po sebi postanu istorijske činjenice. Samo politika Rusije, koja je utvrđena na osnovu činjenica i dokumenata iz ranijih perioda istorije (na primer, na osnovu ruskih akata, nađenih u Varšavi 1830. godine)⁽³⁵⁹⁾, može poslužiti kao putokaz u ovoj zamršenoj spletki. Uostalom, za ovaj cilj ona je potpuno dovoljna.

Dvaput u toku ovoga veka Rusija je stupala u savez sa Francuskom i svaki put je podela Nemačke bila cilj toga saveza ili mu je služila kao osnova.

Prvi put je to bilo na splavu kod Tilzita⁽³⁶⁰⁾, kada je Rusija potpuno predala Nemačku francuskom imperatoru, a jedan deo Pruske uzela čak i za sebe kao zalogu. Zato je dobila slobodu akcije u Turskoj i požurila da zauzme Besarabiju i Moldaviju i da uputi svoje trupe preko Dunava. Uskoro posle toga Napoleon je počeo »da proučava tursko pitanje« i znatno izmenio svoje mišljenje o ovom pitanju, što je Rusiji poslužilo kao jedan od glavnih razloga za rat 1812. godine.

Drugi put, 1829. godine, Rusija je zaključila sa Francuskom ugovor prema kome je trebalo da Francuska dobije levu obalu Rajne, a Rusija opet slobodu akcije u Turskoj. Ovaj ugovor raskinula je julska revolucija. Kad je bila pripremana optužnica protiv Polignacove vlade, Talleyrand je našao spise koji su se na to odnosili i bacio ih u vatru da bi izbavio francusku i rusku diplomatiju od najvećeg skandala. U odnosu na široku javnost diplomati svih zemalja sačinjavaju tajni savez i nikad neće javno kompromitovati jedan drugoga.

U ratu 1853. godine⁽⁴¹⁾ Rusija se uzdala u Svetu alijansu⁽¹⁰⁵⁾, verujući da se ova oporavila intervencijom u Mađarskoj i ponižavanjem Varšave⁽⁹³⁾, a ojačala nepoverenjem Austrije i Pruske prema Louis-Napoleonu. No, ona se prevarila. Austrija je zaprepastila svet veličinom svoje nezahvalnosti⁽⁸⁾ (ali je ona, međutim, svoj dug prema Rusiji otplatila zelenaškim interesom u Šlezvig-Holštajnu i Varšavi) i doslednim obnavljanjem svoje tradicionalne antiruske politike na Dunavu. Ruska kalkulacija promašila je na toj strani, ali ju je na drugoj strani spaslo izdajstvo u neprijateljskom taboru.

Jedno je bilo jasno: fiksna ideja o osvajanju Carigrada sada se mogla ostvariti samo još pomoću saveza sa Francuskom. S druge strane, još nikad u Francuskoj nije bilo vlade kojoj je bilo tako neophodno potrebno osvajanje leve obale Rajne kao vladi Louis-Napoleona. Situacija je bila još povoljnija nego 1829. godine. Rusija je bila gospodar situacije, a Louis-Napoleonu nije drugo preostalo nego da za nju izvlači kestenje iz vatre.

Pre svega, trebalo je uništiti Austriju, koja je Francuskoj od 1792. do 1809. godine pružala isto tako žilav otpor na bojištu kao što se od 1814. — i to je njena jedina, ali i nepobitna zasluga — diplomatskim putem uporno borila protiv ruskih osvajačkih prohteva na Visli i Dunavu. Godine 1848/49, kad je revolucija u Nemačkoj, Italiji i Mađarskoj dovela Austriju na rub propasti, Rusija je spasla Austriju,

— nije se smelo dopustiti da se ova raspadne usled revolucije, jer bi se revolucijom njeni oslobođeni delovi otrgli od uticaja ruske politike. Pa ipak, pokret pojedinih nacija, koji se od 1848. godine nezavisno pojavljivao, onemogućio je Austriji da ubuduće istupa protiv Rusije i time uništio poslednju unutrašnju i istorijsku osnovu njenog postojanja.

Sada je trebalo da taj antiaustrijski nacionalni pokret postane poluga za uzdrmanje Austrije, najpre u Italiji, a zatim, ako bude potrebno, i u Mađarskoj. Rusija ne postupa kao Napoleon I; ona prodiere samo lagano, naročito prema zapadu, gde se susreće sa gusto naseljenim i daleko civilizovanijim stanovništvom nego što je njen sopstveni narod. Iako je potčinjavanje Poljske počelo u doba Petra Velikog, ono je, ipak, samo delom završeno. Ona se zadovoljava sporim, ali sigurnim uspesima, isto tako kao i brzim i odlučujućim udarcima sa velikim rezultatima; uostalom, ona uvek predviđa obe mogućnosti. U iskorišćavanju mađarskog ustanka u toku rata 1859. godine i njegovom ostavljanju za rezervu za drugi čin — jasno se vidi prst Rusije.

Ali, zar Rusija, koja je u jednom slučaju bila zadovoljna slabljenjem Austrije u toku kratkog pohoda 1859. godine, nije u vezi sa tim predvidela nikakve druge mogućnosti? Zar je ona mobilisala svoja prva četiri armijska korpusa samo zato da bi dobila ovo zadovoljenje? A šta bi bilo da Austrija nije popustila? Da li bi vojne i političke kombinacije naterale Prusku i ostalu Nemačku — a to pri produženju rata ne bi moglo biti drukčije — da istupe na strani Austrije? Šta onda? Kakve bi obaveze prema Francuskoj *mogla* da primi Rusija u tom slučaju?

Odgovor na ovo pitanje daju pogodba u Tilzitu i sporazum iz 1829. godine. I Francuska mora dobiti svoj deo plena ako Rusija proširi svoje posede na Dunavu i ako neposredno ili posredno bude ovladala Carigradom. Leva obala Rajne je jedina naknada koju Rusija *može* ponuditi Francuskoj; Nemačka mora opet da podnese žrtvu. Prirodna i tradicionalna politika Rusije prema Francuskoj je sledeća: obećati Francuskoj posed leve obale Rajne ili joj u tome pomoći u datom slučaju, s tim da ona kao protivuslugu za to prizna i podrži ruska osvajanja na Visli i Dunavu, a onda Nemačku, koja iz zahvalnosti priznaje ruska osvajanja, pomoći da od Francuske ponovo osvoji izgubljene oblasti. Prirodno je da do ostvarenja ovog programa može doći samo u toku velikih istorijskih kriza, ali, to ni u kom slučaju ne znači da se takve mogućnosti nisu mogle isto tako dobro predvideti 1859. kao i 1829. godine.

Bilo bi smešno kad bismo još i danas hteli da dokazujemo da je osvajanje Carigrada nepromenljivi cilj ruske spoljne politike i da joj je dobro svako sredstvo za osvajanje tog cilja. Ovde ćemo podsetiti samo na jedno. Rusija nikad ne može ostvariti podelu Turske, sem u savezu sa Francuskom ili Engleskom. Kad su 1844. godine izgledale

pogodne direktne ponude Engleskoj, car Nikolaj je pošao u Englesku i lično doneo ruski memorandum o podeli Turske, u kojemu je, između ostalog, Englezima bio obećan Egipat. Iako su predlozi bili odbijeni, ipak je lord Aberdeen stavio memorandum u jednu kutijicu, koju je zapečaćenu predao svome nasledniku u Ministarstvu spoljnih poslova, a svaki sledeći ministar spoljnih poslova čitao je taj dokument, ponovo ga pečatio i predavao svome nasledniku, dok ta stvar konačno nije došla u javnost u toku diskusije, u Domu lordova, 1853. godine. U isto vreme bio je objavljen poznati razgovor cara Nikolaja I sa ser Hamiltonom Seymourom o »bolesnom čoveku« u kome su Francuskoj takode bili ponudeni Egipat i Krit, dok se Rusija, prividno, zadovoljavala i manjim dobicima. Na taj način, Rusija je 1853. godine obećavala Engleskoj isto što i 1844. godine; a zašto bi Francuskoj obećavala 1859. godine manje nego 1829. godine?

Louis-Napoleon je i po svom položaju, i po svojim ličnim kvalitetima, bio primoran da služi ruskim ciljevima. Kao tobožnji naslednik velike vojne tradicije, on je takode nasledio i poraze od 1813. do 1815. godine. Vojska je njegov glavni oslonac; on je mora zadovoljiti novim ratnim uspesima, kažnjavanjem sila koje su u tim godinama porazile Francusku i uspostavljanjem prirodnih granica zemlje. Poniženje naneto osvajanjem Pariza u dva maha^[94] biće oprano tek onda kad se francuska trobojna zastava bude vila na celoj levoj obali Rajne. Ali, da bi se sve to moglo postići, potreban je jak saveznik. Izbor je moguć samo između Rusije i Engleske. Na Englesku, čije se vlade često menjaju, nikako se ne može pouzdati, čak ni onda kada bi se neki engleski ministar i saglasio sa takvim projektima. A Rusija? Ona je već dvaput dokazala da je za jevtinu naknadu spremna za savez na sličnoj osnovi.

Ruska politika nikad nije imala pogodnijeg čoveka od Louis-Napoleona, niti je za nju bilo povoljnije situacije od njegove. Njoj se još nikad nije pružila takva prilika da se na francuskom prestolu nalazi vladar koji *mora* da vodi rat, koji *mora* da osvaja samo radi toga da bi se održao, kome je neophodno potreban savez i koji taj savez mora da traži samo sa Rusijom. Od susreta u Štutgartu^[191] sve osnovne pokretačke snage francuske politike moraju se tražiti u Petrogradu, u kabinetu kneza Gorčakova, a ne u Parizu, u glavi Louis-Napoleona. Ovaj »tajanstveni« čovek, koji nemačkim filistrima uliva toliko strahopoštovanja, sveden je na jedno oruđe kojim se ruska diplomatija igra i kome dopušta da se zanosi izgledom velikana, dok sama izvlači realne koristi. Louis-Napoleon mogao se busati u grudi kao oslobodilac Italije tek onda kada mu je Rusija — koja nikad ne žrtvuje nijednu kopejku i nijednog vojnika, ako to nije bezuslovno potrebno, ali koja radi na tome da se, ako je ikako moguće, evropske države međusobno mrcvare i oslabe — Gorčakovljevim ugovorom dala dozvolu za to. I, kada su izveštaji o raspoloženju u ruskoj Poljskoj bili isuviše nepovoljni da bi se u najbližem susedstvu, u Madarskoj,

mogao dopustiti ma kakav ustanak; kad je početak mobilizacije četiri prva ruska armijska korpusa pokazao da se još uvek oseća iscrpljenost zemlje; kad je seljački pokret, kao i otpor plemstva, dobio takve razmere koje bi mogle biti opasne u nekom ratu vođenom van zemlje, tada se u francuskoj vrhovnoj komandi pojavio general-adjutant ruskog cara, i mir u Vilafranki bio je zaključen. Rusija je privremeno dosta postigla. Austrija je bila strogo kažnjena za svoju »nezahvalnost« 1854. godine, mnogo strožije nego što je Rusija ikad mogla očekivati. Njene finansije, koje su pre rata bile skoro sređene, poremećene su za decenije; ceo njen unutrašnji sistem državne uprave toliko je poljuljan da mu nema spasa, njena vladavina u Italiji uništena je, njena teritorija smanjena, a njena vojska demoralisana i izgubila poverenje u svoje vođe. Mađari, Sloveni i Venecijanci toliko su razvili svoj nacionalni pokret, da se sada otvoreno govori kako je sada njihov cilj otepljenje od Austrije. Od toga trenutka Rusija je, svakako, mogla potpuno zanemariti otpor Austrije i računati sa tim da će je postepeno pretvoriti u svoje oruđe. To su bili uspesi Rusije. Louis-Napoleon nije dobio ništa osim mršave slave za svoju vojsku, a veoma sumnjive za sebe samoga, i veoma nesigurnog očekivanja Savoje i Nice, tj. dve provincije koje bi za njega, u najboljem slučaju, predstavljale danajski dar i koje bi ga još čvršće privezale za Rusiju.

Dalji planovi su trenutno odloženi, ali se od njih nije odustalo. Do kada će to trajati, zavisice od razvoja međunarodnih odnosa u Evropi, od toga dokle će Louis-Napoleon biti u stanju da drži na uzdi svoje pretorijance^[234] kao i od toga da li će Rusija u jednom novom ratu imati veći ili manji interes.

Kakvu ulogu Rusija misli da igra prema nama, Nemcima, jasno govori poznata cirkularna nota kojom se knez Gorčakov prošle godine obratio malim nemačkim državama.^[265] Još se nikad sa Nemačkom nije govorilo takvim jezikom. Treba se nadati da Nemci neće nikad zaboraviti kako se Rusija usudila da im zabrani da priteknu u pomoć jednoj nemačkoj državi koja je napadnuta.

Treba se nadati da Nemci neće zaboraviti Rusiji i još mnogo štošta drugo.

Godine 1807, prilikom zaključenja tilzitskog mira, Rusija je zah-tevala da joj se ustupi okrug Bjalistok, tj. deo teritorije njenog saveznika, Pruske, a Nemačku je predala Napoleonu.

Godine 1814, kad je čak i Austrija (vidi Castlereagh-ove memoare) zastupala potrebu postojanja nezavisne Poljske, Rusija je priključila svojoj teritoriji skoro celo Veliko Vojvodstvo Varšava (tj. bivše austrijske i pruske provincije)^[362] i time zauzela pogodan položaj za ofanzivu prema Nemačkoj, odakle će nas ugrožavati sve dotle dok je sa njega ne proteramo. Čak je i rusofil Haxthausen smatrao da grupa tvrđava Modlin, Varšava i Ivangorod, koja je izgrađena još 1831. godine, neposredno ugrožava Nemačku.

Godine 1814. do 1815. Rusija je upotrebila sve što je mogla da

bi ostvarila Akt Nemačkog saveza^[363] u njegovom sadašnjem obliku i na taj način ovekovečila nemoć Nemačke prema inostranstvu.

Od 1815. do 1848. godine Nemačka je bila pod neposrednom hegemonijom Rusije. Ako je Austrija oponirala Rusiji na Dunavu, ona je, ipak, na kongresima u Ljubljani, Opavi i Veroni^[364] izvršavala sve želje Rusije u Zapadnoj Evropi. Ta hegemonija Rusije bila je neposredna posledica nemačkih međusobnih ugovora. Kad je Pruska 1841. i 1842. godine za trenutak pokušala da se oslobodi ruskog uticaja, odmah su je naterali da zauzme raniji stav. Zbog toga je Rusija, kad je buknuła Revolucija 1848. godine, izdala proglas u kome je okarakterisala pokret u Nemačkoj kao pobunu u dečjoj sobi.^[365]

Godine 1829. Rusija je sa Polignacovom vladom zaključila ugovor koji je Chateaubriand pripremao još od 1823. godine (i koji je on i zvanično priznao), na osnovu koga je leva obala Rajne prodata Francuskoj.

Godine 1849. Rusija je podržavala Austriju u Madarskoj samo pod uslovom da Austrija uspostavi saveznu skupštinu i da uguši otpor u Šlezvig-Holštajnu. Londonski protokol^[366] obezbedio je Rusiji nasledstvo cele danske monarhije, što može nastupiti vrlo brzo, i dao joj izgleda da će ostvariti nadu koju gaji još od doba Petra Velikog, naime, da stupi u Nemački savez (ranije Rajh).

Godine 1850. Austrija i Pruska bile su pozvane u Varšavu pred cara koji se tamo nalazio da im sudi.^[93] Poniženje nije bilo ništa manje za Austriju nego za Prusku, iako je po mišljenju kafanskih političara tome bila pedvrgnuta samo Pruska.

Godine 1853, u razgovoru sa ser H. Seymourom, car Nikolaj raspolagao je Nemačkom kao da mu pripada po naslednom pravu. On je govorio da mu je Austrija sigurna, dok Pruskoj nije ukazao čast da je makar jednom pomene.

I, na kraju, 1859. godine, kada je izgledalo da se Sveta alijansa sasvim raspala, došao je ugovor sa Louis-Napoleonom, napad Francuske na Austriju uz pristanak i podršku Rusije i Gorčakovljeve cirkular, čime se na najdrskiji način zabranjivalo Nemcima da pruže ma kakvu pomoć Austriji.

Eto, to je ono zašta od početka ovog veka imamo da zahvalimo Rusima i što mi, Nemci, nadajmo se, nećemo nikad zaboraviti.

Ovog trenutka još nam preči opasnost od francusko-ruskog saveza. Sama Francuska može nam biti opasna samo u pojedinim momentima, i to samo onda ako je u savezu sa Rusijom. Međutim, Rusija preči i stalno nas vredi, a kad se Nemačka buni protiv toga, ona pokreće francuske žandarme stavljajući im u izgled levu obalu Rajne.

Zar ćemo i dalje dozvoljavati da se sa nama ovako igra? Zar smo mi, narod od četrdeset pet miliona, dužni da i dalje trpimo da jedna od naših najlepših, najbogatijih i industrijski najjačih provincija neprestano služi kao mamac koji Rusija drži pod nosem francuske pretorijanske vlade? Zar Rajnska oblast nema nikakve druge namene

nego da bude ratno poprište da bi Rusija dobila slobodu akcije na Dunavu i Visli?

U tome je pitanje. Mi se nadamo da će Nemačka na njega uskoro odgovoriti s oružjem u ruci. Budemo li jedinstveni, otprićemo kući i francuske pretorijance i ruske »kapustnike«.

Međutim, dobili smo saveznika u ruskom kmetu. Borba koja se sada razbukta u Rusiji između vladajuće i porobljene klase seoskog stanovništva, već sada potkopava čitav sistem ruske spoljne politike. Taj sistem je bio moguć samo dotle dok u Rusiji nije bilo unutrašnjeg političkog razvoja. Ali, to je vreme prošlo. Poljoprivredni i industrijski razvoj, koji je svakako stvoren zajedničkim naporima vlade i plemstva, dostigao je takav stepen da on više neće podnositi postojeće socijalne odnose. S jedne strane, njihovo uklanjanje je neophodno, a, s druge, nemoguće ih je ukloniti bez nasilne promene. Zajedno sa Rusijom, koja je postojala od Petra Velikog do Nikole, srušiće se i njena spoljna politika.

Kako izgleda, Nemačkoj je palo u deo da tu činjenicu razjasni Rusima ne samo perom već i mačem. Ako dođe *do toga*, onda će to biti rehabilitacija Nemačke koja će iskupiti vekovnu političku sramotu.

Naslov originala:

Savoyen, Nizza und der Rhein^[242]

Napisano u februaru 1860.

Prvi put objavljeno kao anonimna brošura
u izdanju G. Behrend, Berlin

Karl Marx

Stanje u Francuskoj^[367]

Pariz, 17. januara 1860.

Louis-Napoleon je preobraćen u pristalicu slobodne trgovine i sprema se da označi početak nove ere mira. Teško da mu neće uspeti da bude primljen u Društvo prijatelja^[368], i godina 1860. ući će u anale Evrope kao prva godina milenijuma. Ova neobična novost, koja kruži po londonskoj štampi, potiče iz jednog pisma Louis-a Bonaparte državnom ministru Fould-u, objavljenog u listu »Moniteur«^[369] od 15. januara 1860. Prva posledica tog pisma bio je pad državnih papira u Parizu i njihov porast u Londonu.

Čini se da je sada, pre svega, neophodno podrobnije ispitati corpus delicti, to jest carevo pismo na kome treba izgraditi čitavo zdanje nove ere. Louis Bonaparte saopštava gospodinu Fould-u da »je došao trenutak kad treba misliti na sredstva za dalji razvitak raznih grana nacionalnog blagostanja«. Skoro isti takav proglas bio je izišao u listu »Moniteur« od januara 1852, kad je coup d'état otvorio eru crédit mobilier, crédit foncier^[29] i drugih crédits ambulants.^[370] I to još nije sve. Počev od ove epohe bogate događajima, svaki godišnji finansijski bilten, koji je izlazio pod pokroviteljstvom francuskih autokrata, posebno je podvlačio tu okolnost i ogromnim nizom zvaničnih brojeva potkrepljivao to da je imperija održala reč i da su se sve grane nacionalne industrije stvarno snažno razvile pod njenim brižnim rukovodstvom.

Tako smo se našli u škripcu. Ili je proklamacija coup d'état došla prerada i finansijski izveštaji izašli posle coup d'état bili lažni, ili je ova sadašnja izjava puka prevara.

U svakom slučaju, čini se — a to dokazuje i sam novi carski manifest — da se ekonomske prednosti, koje bi francusko društvo trebalo da ostvari vaskrsavanjem bonapartizma, ne odnose na prošlost već na budućnost. Pogledajmo sada koji to novi izum treba da dovede do uspešne ekonomske promene.

Pre svega, Bonaparte saopštava gospodinu Fould-u, koji je sigurno bio unekoliko iznenađen značajnim otkrićem svog gospodara, da se »naša spoljna trgovina mora razvijati razmenom proizvoda« — što je u stvari, zapanjujuće očigledna istina. Pošto se spoljna trgovina sastoji u razmeni nacionalnih proizvoda za inostrane proizvode, ne može se poricati da je za razvitak francuske spoljne trgovine neophodno da se razvije razmena francuskih proizvoda. Glavni rezultat koji Louis Bonaparte očekuje od novog razvitka francuske spoljne trgovine, koji namerava da postigne, jeste »širenje blagostanja među radnim klasama«, čiji se položaj приметно pogoršao u toku poslednjih deset godina, kako je to prećutno priznao heroj cour d'état i kako su to pokazali savremeni francuski pisci (setimo se, na primer, dela preminulog gospodina Colinsa). Na nesreću, i najpovršnijeg posmatrača iznenaduje jedna značajna činjenica. Francuska spoljna trgovina učinila je još od 1848. do 1860. džinovski napredak. Dok je 1848. dostigla vrednost od oko 875 miliona franaka, 1859. porasla je do sume više nego dvostruko veće. Gotovo je neuporediv takav porast trgovine za više od 100 procenata u kratkom razmaku od deset godina. Uzroci ovog porasta mogu se naći u Kaliforniji, Australiji, Sjedinjenim Državama itd., ali sigurno ne u arhivama Tiljerija. Ali, vidi se da se položaj narodnih masa u Francuskoj nije poboljšao uprkos ogromnom porastu francuske spoljne trgovine u toku proteklih deset godina, — porastu koji treba povezati sa temeljnim promenama koje su potpuno van sitničarske kontrole francuske policije. Prema tome, sigurno su delovale nekakve snage koje su osujetile postizanje prirodnih rezultata porasta trgovine. Ako razvitak francuske spoljne trgovine može očigledno objasniti kako je Drugo Carstvo moglo lako i udobno da ispunjava svoje skupe prohteve, onda osiromašivanje nacije uprkos udvostručenom izvozu odaje na čiji je račun kupovan ovaj lak i udoban carski život. Ako carstvo nije moglo da opstane bez razvoja francuske spoljne trgovine, onda ni ovaj polet trgovine nije mogao upravo zbog carstva uroditi očekivanim plodovima.

Austrijski car je jednim ukazom uklonio deficit u svojim zemljama; zašto i Louis Bonaparte ne bi takode ukazom naredio porast francuske spoljne trgovine. Međutim, on se plaši prepreke na svom putu.

»Pre svega, moramo«, kaže on, poboljšati svoju poljoprivredu i osloboditi našu industriju svih unutrašnjih smetnji koje je zadržavaju na nižem stupnju.»

Krajnja nužnost poboljšanja francuske poljoprivrede predstavlja stalnu temu francuskih ekonomista. Ali kako da Louis Bonaparte reši problem? On će, pre svega, obezbediti poljoprivredi zajmove uz umerene »kamate«. U francuskoj poljoprivredi radi, kao što je poznato, više od dve trećine francuske nacije. Da li će Louis Bonaparte ostaloj trećini nametnuti poreze, da bi većini nacije obezbedio zajmove »uz umerenu kamatnu stopu«? Ta misao je stvarno previše

besmislena da bi joj se mogao pripisivati neki značaj. Pri tom, proklamovani cilj njegovih crédits fonciers bio je donošenje zajmavnog kapitala poljoprivredi. Jedina stvar koju su oni postigli nije poboljšanje poljoprivrede, već upropašćivanje sitnih seljaka i ubrzavanje koncentracije zemljišnog poseda. U osnovi, ovdje opet imamo staro isluženo univerzalno sredstvo — kreditne institucije. Niko neće osporavati da Drugo Carstvo ima epohalan značaj u razvoju francuskog kreditnog sistema, ali ni to da je premašilo cilj i da je s njegovim sopstvenim kreditom otišao dodavola i njegov povoljan uticaj na razvoj kredita. Sad kad je poluzvanična kreditna mašinerija do krajnosti prenapregnuta i preopterećena, čini se da je jedina novina san Louis-a Bonaparte da pretvori samu vladu u direktan biro za zajmove. Pošto je vrlo opasan svaki pokušaj ove vrste, on bi isto tako nužno propao kao i pokušaj da žitnicama koji je trebalo da podigne cene žita. Navodnjavanje i isušivanje kao i krčenje tla predstavljaju na svoj način vrlo dobre mere ali njihov jedino moguć rezultat jeste povećanje broja poljoprivrednih proizvoda. Oni ne mogu, a i ne treba da podužu cene ovih proizvoda. Čak i kad bi Louis Bonaparte bilo kojim čudotvornim metodama otkrio sredstva i načine da ova poboljšanja sprovede u nacionalnim razmerama, kako bi to ove mere mogle onemogućiti smanjivanje vrednosti agrarnih proizvoda, od kojeg je francuski seljak stradao u toku ovih pet godina? Zatim će Louis-Napoleon postići postepeno poboljšanje saobraćajnih sredstava. Hladnokrvnost s kojom se ovo predlaže premaša čak i bonapartističku drskost. Pogledajmo samo razvoj francuske željeznice počev od 1850. Godišnji izdaci za ova »saobraćajna sredstva« iznosili su od 1845. do 1847. oko 175 000 000 franaka; od 1848. do 1851. oko 125 000 000 franaka; od 1852. do 1854. skoro 250 000 000 (dva puta veći izdaci nego od 1848. do 1851); od 1854. do 1856. skoro 550 000 000, od 1857. do 1859. oko 500 000 000. Kad je 1857. izbila opšta kriza u trgovinskom svetu, francusku vladu su zapanjile ogromne sume koje su bile još potrebne za željeznice u izgradnji i za već odobrenu izgradnju željeznica. Ona je zabranila željezničkim društvima da pribavljaju više od 212 500 000 franaka godišnje izdavanjem akcija, obligacija itd., zabranila je osnivanje novih društava i odredila stroge granice obimu godišnjih radova. I uprkos svemu tome, Louis Bonaparte govori tako kao da bi tek sad trebalo izmisliti željeznice, kanale itd.! Prinudno smanjenje takse za prolaz kanalima, koje on nagoveštava, jeste, razume se, poduhvat koji uključuje raskid državnih ugovora, što odbija kapital uloženi u to preduzeće i sigurno ne predstavlja podestan način da se nov kapital usmeri tim putem. Najzad, da bi se našlo tržište za agrarne proizvode, mora se stimulisati fabrička industrija. Međutim, fabrička industrija je, kao što smo već utvrdili, učinila ogroman napredak u Drugom Carstvu, ali, uprkos svemu tome, uprkos dosad nepostignutom porastu izvoza, uprkos kolosalnom razvoju željeznice i drugih saobraćajnih sredstava, uprkos najvećoj

rasprostranjenosti kreditnog sistema, dotle nepoznatog u Francuskoj, poljoprivreda je uništena i francuski seljaci propadaju. Kako da objasnimo taj neobičan fenomen? Iscrpan odgovor na ovo pitanje daje činjenica da se državni dug godišnje uvećava za 255 000 000 franaka, a da i ne pominjemo danak u krvi za armiju i mornaricu. Samo carstvo predstavlja veliku moru čiji pritisak raste brže nego proizvodne snage francuske nacije.

Recept Louis-a Bonaparte za francusku industriju — ako odbijemo sve što predstavlja samo frazu ili je vezano za daleku budućnost — jeste prosto sledeći: ukidanje carina na vunu i pamuk i postepeno snižavanje carina na šećer i kafu. Sve je to vrlo dobro, ali potrebna je sva lakovernost engleskih pristalica slobodne trgovine da se takve mere nazovu slobodnom trgovinom. Ko poznaje političku ekonomiju, vrlo dobro zna da je ukidanje carina za poljoprivredne sirovine predstavljalo glavnu tačku merkantilističkog sistema osamnaestog veka. Ove »unutražnje smetnje« koje pritiskuju francusku proizvodnju, nisu ništa u poređenju sa octrois¹, koje Francusku dele na onoliko samostalnih okruga koliko ima i gradova, parališući unutrašnju razmenu proizvoda i ometajući stvaranje blagostanja time što uskraćuju njihovu upotrebu. Međutim, ovi octrois su porasli pod carskim režimom i rašće i dalje. Smanjenje carina na vunu i pamuk treba nadoknaditi ukidanjem fonda amortizacije, tako da se time ukida poslednje ograničenje za porast državnih dugova, mada samo nominalno.

S druge strane, nužno je iskrčiti šume, zaravnjati brežuljkasto tlo i isušiti baruštine, — i to sve sa 160 000 000 franaka koji, kažu, predstavljaju raspoloživi ostatak poslednjih ratnih zajmova, i to u tri godišnje rate, što predstavlja godišnji prosek manji od 54 000 000 franaka. Ali, samo podizanje nasipa na obalama Loire, koje je pre nekih pet godina carski Cagliostro tako pompezno najavio i koje više niko nije ni pominjao, progutalo bi celu tu sumu za manje od tri meseca! Dakle, šta ostaje od manifesta? »Nastupanje ere mira«, kao da ova era nije već odavno proklamovana u Bordou. »L'Empire c'est la paix.«^[371]

Naslov originala:
Affairs in France

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«
br. 5862 od 7. februara 1860.

Prevedeno sa engleskog

¹ dažbinama na uvoženje artikala široke potrošnje u grad

Karl Marx

Engleska politika

Najinteresantnije teme koje su dotaknute u parlamentarnoj debati o prestonoj besedi bile su treći kineski rat, trgovinski ugovor sa Francuskom i komplikacije u Italiji.^[372] Kinesko pitanje, razume se, ne uključuje u sebe samo jedno internacionalno pitanje, već, takođe, konstitucionalno pitanje od životnog značaja. Drugi kineski rat^[373], poveljen po svojevoljnoj naredbi lorda Palmerstona, povukao je za sobom pre svega izglasavanje nepoverenja njegovom kabinetu, a zatim je došlo do raspuštanja Donjeg doma; novi Donji dom, mada izabran pod Palmerstonovim pokroviteljstvom, nikada nije opozvao odluku koju je doneo prethodni Donji dom. Do ovog momenta parlament još uvek osuđuje drugi kineski rat lorda Palmerstona. Ali to još nije sve.

Na dan 16. septembra 1859. godine u Engleskoj je primljen izveštaj o neuspehu na Pejho. Umesto da sazove parlament, lord Palmerston se obratio Louis-u Bonaparti i stupio sa tim samodržcem u pregovore o novoj englesko-francuskoj ekspediciji protiv Kine.

«U toku tri meseca», kako izjavljuje lord Grey, «britanska pristaništa i arsenali odjekivali su od buke izazvane pripremanja; i preduzete su mere za upućivanje artiljerije, municije i topovnjača u Kinu i kopnenih snaga jačine najmanje 10 000 vojnika, pored pomorskih snaga.»

Na taj način, zemlja je već uvučena u jedan novi rat, s jedne strane, ugovorom sa Francuskom, a, s druge strane, znatnim troškovima napravljenim bez ikakve prethodne saglasnosti parlamenta, od koga je na zasedanju hladnokrvno zahtevano »da se zahvali Njenom veličanstvu za informacije o onome što se desilo i o pripremanja učinjenim u pogledu ekspedicije na Kinu«. Zar bi se i sâm Louis Napoleon mogao u nekom drugom stilu obratiti svom vlastitom *corps législatif*, ili car Aleksandar svom senatu?

U debati povodom prestone besede u Donjem domu 1857. godine, gospodin Gladstone, sadašnji ministar finansija, govoreći o ratu sa Persijom, negodujući je uzviknuo:

«Hoću da kažem, bez bojazni da ću biti kontradiktoran, da praksa da se ratovi započinjū a da se prvo ne izvesti parlamenat jeste u potpunoj protivrečnosti sa *ustavom* u ovoj zemlji, *opasna je za ustav i apsolutno zahteva intervenciju ovog doma* u cilju da se potpuno onemogući ponavljanje ovakve *opasne prakse*.»

Lord Palmerston je ponovio postupak »tako opasan za ustav«, i ne samo da ga je ovog puta ponovio u saradnji sa licemernim gospodinom Gladstone-om, već je — kao da želi da ispita snagu ministarske neodgovornosti koristeći prava parlamenta protiv Krune, prerogative Krune protiv parlamenta i privilegije obojih protiv naroda, — bio toliko drzak da ponovi opasnu praksu u istoj sferi delatnosti. Parlamenat je osudio njegov kineski rat, a on je preduzeo drugi kineski rat uprkos parlamentu. A u oba doma samo je jedan čovek imao dovoljno hrabrosti da ustane protiv ove ministrove uzurpacije; i interesantno je primetiti da taj jedini čovek ne pripada demokratskoj već aristokratskoj grupi zakonodavnog tela. Taj čovek je lord Grey. On je predložio jedan amandman uz odgovor na prestonu besedu kraljice u tom smislu da ne bi trebalo preduzimati ekspediciju pre nego što se zatraži mišljenje oba doma.

Način na koji je primljen amandman lorda Greyja, kako od strane predstavnika vladajuće partije, tako i od lidera opozicije Njenog veličanstva, veoma je karakterističan za političku krizu kojoj se brzo približavaju predstavnički organi Engleske. Lord Grey je priznao da Kruna formalno ima prerogative da otpočne rat, ali ukoliko je ministrima zabranjeno da utroše i jednu jedinu paru za bilo kakav poduhvat bez prethodne sankcije parlamenta, ustavni zakon i praksa zahtevaju da odgovorni predstavnici Krune nikada ne otpočinjū vojne ekspedicije pre nego što prethodno obaveste parlamenat, koji treba sazvati da da saglasnost za preduzimanje mera radi pokrivanja troškova do kojih bi na taj način moglo doći. Tako, ako savet nacije smatra da je to potrebno, mogao bi u samom početku da spreči svaki rat, koji bi ministri imali nameru da povedu a koji bi bio nepravedan ili nerazuman sa političke tačke gledišta. Njegovo lordstvo je navelo nekoliko primera da bi pokazalo kako su se ta pravila ranije strogo primenjivala. Kada su Španci 1790. godine zaplenili nekoliko britanskih brodova na severozapadnoj obali Amerike, Pitt je saopštio i jednom i drugom domu poruku Krune u kojoj se tražilo da se izglasaju krediti za pokrivanje predstojećih troškova. Drugom prilikom, u decembru 1826. godine, kada se kćerka Don Pedra obratila Engleskoj sa molbom da je ova pomogne protiv Ferdinanda VII od Španije, koji je nameravao da izvrši invaziju Portugalije radi podrške Don Miguela, Canning je isto tako doneo sličnu poruku, u kojoj se parlamentu iznosi suština

stvari i suma verovatnih rashoda. U zaključku lord Grey je otvoreno ukazao da su se ministarstva osmelila da u zemlji povećavaju poreze bez saglasnosti parlamenta, pošto je već velike rashode trebalo pokriti na ovaj ili onaj način, a oni se nisu mogli pokriti a da se ne uzmu ona novčana sredstva koja su namenjena za sasvim druge potrebe.

Kakav je odgovor dobio lord Grey od kabineta? Vojvoda od Newcastle-a, koji je u svoje vreme bio jedan od prvih koji su protestovali protiv neopravdanog vođenja Palmerstonovog drugog kineskog rata, odgovorio je prvo da se »poslednjih godina stvara veoma korisna praksa da se nikada ne stavljaju amandmani prestonoj besedi, osim ako je posredi postizanje nekog velikog *partijskog cilja*«. A pošto se lord Grey ne rukovodi nekim partijskim motivima i ne pretenduje na to da ukloni ministre i sâm sedne na njihovo mesto, — šta to zaboga želi onda da postigne kršćici tu »veoma korisnu praksu poslednjih godina«? Zar je bio takav čudak da je uobražavao da će oni lomiti koplja i za nešto drugo osim važnih partijskih ciljeva? Drugo, zar nije poznato da je konstitucionalnu praksu koju su tako brižljivo čuvali Pitt i Canning neprekidno narušavao lord Palmerston? Zar taj blagorodni vikont nije po svojoj volji vodio rat u Portugalu 1831. godine, u Grčkoj 1850. godine i — vojvoda od Newcastle-a bi mogao dodati još i — u Persiji, Avganistanu^[374] i u mnogim drugim zemljama? Ako je parlamenat u toku 30 godina dozvoljavao lordu Palmerstonu da uzurpira pravo da objavljuje rat, zaključuje mir i nameće poreze, — zašto bi oni onda odjednom pokušali da prekinu tu svoju dugu tradiciju servilnosti? Konstitucionalno pravo je možda na strani lord Greyja, ali je običajno pravo, nesumnjivo, na strani lorda Palmerstona. Zašto baš sada treba pozvati blagorodnog vikonta na odgovornost, kad nikada nije bio kažnjen za slične »korisne novine«? Stvarno, vojvoda od Newcastle-a pokazao je čak i popustljivost uzdržavajući se da optuži lorda Greyja da je podigao bunu kad je pokušao da zбриše privilegije date lordu Palmerstonu da po svome nahodenju raspolaze vojnim snagama i novcem Engleske.

Isto tako originalan bio je i način na koji je vojvoda od Newcastle-a pokušao da dokaže legalnost ekspedicije na Pejho. Postoji englesko-kineski ugovor od 1843. godine, na osnovu koga se Engleska koristi svim pravima koja je Nebesko carstvo dalo najprivilegovanijim nacijama.^[375] Sada je Rusija, u nedavnom ugovoru sa Kinom, dobila pravo plovidbe uz reku Pejho. Na osnovu ugovora od 1843. godine Engleska je takođe imala pravo na tu plovidbu. Vojvoda od Newcastle-a je rekao da na tome može insistirati »ne pribegavajući nekakvoj specijalnoj argumentaciji«. Može li, zaista! S jedne strane, postoji izvesna nezgodna okolnost da je ruski ugovor bio upravo ratifikovan, i, prema tome, počeo stvarno da postoji tek posle katastrofe na reci Pejho. Ovo je, razume se, jedan mali *hysteron proteron*¹. S druge

¹ okretanje prirodnog redosleda

strane, opšte je poznato da ratno stanje suspenduje postojeće ugovore. Ako su Englezi u momentu ekspedicije na Pejho bili u ratu sa Kinézima, oni, razume se, ne mogu da se pozivaju ni na ugovor iz 1843. godine niti uopšte na neki ugovor. Ako nisu bili u ratu, znači li to da je kabinet Palmerstona preuzeo na sebe inicijativu da počne novi rat bez odobrenja parlamenta? Da bi izbegao ovu drugu mogućnost u toj dilemi, siromah Newcastle tvrdi da od vremena bombardovanja Kantona ^[376], u toku poslednje dve godine, *«između Engleske i Kine nikad nije vladao mir»*. Znači, ministarstvo je samo produžavalo neprijateljska dejstva, a nije ih započinjalo, i, prema tome, on se može ne pribegavajući specijalnoj argumentaciji, pozvati na ugovore koji imaju snagu samo za vreme mira. A da bi još više pojačao efekat te originalne dijalektike, lord Palmerston, predsednik vlade, istovremeno tvrdi u Donjem domu, da Engleska celo to vreme *«nikad nije bila u ratu sa Kinom»*. Ona ga ne vodi ni sada. Istina, bombardovan je Kanton, bila je katastrofa na Pejho i englesko-francuske ekspedicije, ali rata nije bilo, pošto rat nikada nije bio *objavljen* i pošto, do ovoga momenta, kineski car dozvoljava da se poslovi u Šangaju obavljaju na uobičajeni način. Činjenicom da je u odnosu na Kineze povredio sve zakone međunarodnih oblika ratovanja, Palmerston opravdava i svoje nepoštovanje konstitucionalnih formi u odnosu na britanski parlamenat, dok njegov govornik u domu lordova, earl Granville, *«u vezi sa pitanjem Kine»* oholo izjavljuje da *«konsultovanje parlamenta od strane vlade»* predstavlja *«čisto tehničko pitanje»*. Konsultovanje parlamenta od strane vlade — čisto tehničko pitanje! U tom slučaju, u čemu je razlika između britanskog parlamenta i francuskog corps législatif? U Francuskoj je bar drski naslednik nacionalnog heroja taj ko se usuduje da sebe postavi na mesto nacije i koji istovremeno otvoreno preuzima na sebe celokupan rizik takve uzurpacije. A u Engleskoj neki potčinjeni govornik, neki propali karijerista, neka anonimna ništarija takozvanog kabineta, oslanjajući se na ograničenost parlamentarnog duha i na zbunjujuće izlive anonimne štampe, tiho, ne izlažući se opasnosti, spokojno krči sebi put ka neodgovornoj vlasti. Uporedite s jedne strane ustanak koji je podigao Sula^[377] i s druge strane nepoštene manevre u poslovima direktora neke akcionarske banke, sekretara dobrotvornog društva ili pisara parohijske uprave, i shvatićete kakva razlika postoji između carske uzurpacije u Francuskoj i ministarske uzurpacije u Engleskoj! Potpuno shvativši da su obe frakcije podjednako zainteresovane da se održi nemoć i neodgovornost ministara, lord Derby, razume se, nije mogao *«da se saglasi sa strogom ocenom plemenitog erla (Greyja) o promašajima vlade»*. Nije se mogao potpuno složiti sa žalbom lorda Greyja da je

«trebalo da vlada sazove parlamenat da ga pita za mišljenje o kineskom pitanju» a *«svakako ga ne bi mogao podržati svojim glasom, ako bude zahtevao glasanje o amandmanu»*.

Na kraju, amandman nije bio stavljen na glasanje i cela debata o kineskom ratu u oba doma spala je na groteskne komplimente obe frakcije upućene admiralu Hope-u što je vojne snage Engleske tako slavno sahranio u blatu.

Naslov originala:

English Politics

Napisano 27. januara 1860.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5868 od 14. februara 1860.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Novi ugovor između Francuske i Engleske

Trgovinski ugovor sa Francuskom neće biti dostavljen Donjem domu pre 6. februara. Međutim, posle rasprave koja je vođena o tome za vreme debata povodom prestone besede, posle onoga što je nagovešteno u francuskim novinama, i s obzirom na to šta se priča u Londonu i Parizu, već sada bi se — bez obzira na svečane opomene gospodina Gladstone-a — mogla dati neka opšta ocena tog »slatkog podsvojčeta«.^[378] U ponedjeljak, 22. januara, ugovor je bio pravovajljano potpisan u Parizu; francuski kumovi bili su Rouher, ministar trgovine, i Baroche, ad interim¹ ministar inostranih poslova, a od strane Engleske tu funkciju su izvršili lord Cowley i gospodin Cobden. O tome da je u to umešao svoje prste i gospodin Michel Chevalier, bivši sensimonista, i da se u Francuskoj izražava žaljenje povodom toga što Louis-Napoleon nije pokazao dovoljno takta dozvoljavajući joj istaknutoj ličnosti (tj. gospodinu Chevalier-u) da potpiše svoje ime ispod ugovora uporedo sa imenima njegovog engleskog confrère-a², o toj novosti sama ta »istaknuta ličnost« izvolela je da saopšti u Londonu i da stavi odgovarajuće primedbe u različitim organima slobodnih trgovaca. Ali, novine ne znaju to da je glavna ličnost na strani Francuza bila Père Enfantin, bivši prvosveštenik sensimonizma. Nije li zaista čudno to što su se svi ti sensimonisti, počev od Père Enfantina pa do Isaac Pereira i Michel Chevalier-a pretvorili u glavne ekonomske oslonce Druge imperije. No, vratimo se »engleskom sabratu« gospodina Chevalier-a, bivšem lankaširskom fabrikantu, koji je, razume se, bio ne malo polaskan što su mu ukazali takvu čast i dozvolili da stavi svojeručni potpis na međunarodni ugovor. Ako se podsetimo na tu okolnost da su ugovori, zasnovani na principu uzajamnosti, i uopšte trgovinski ugovori, sa izuzetkom ugovora sa varvarima, uvek bili dočekivani javnom kritikom engleskih pristalica slobodne trgovine, koje vodi gospodin Cobden, kao najgori i naj-

¹ privremeno — ² sabrata

perfidniji oblik protekcijonizma; ako, dalje, imamo u vidu da se sadašnji ugovor, čak sa gledišta reciprociteta, pokazuje kao dosta apsurdni sporazum; i najzad, ako se valjano odmere politički ciljevi i zadaci, kojima treba da odgovori ugovor, — ljudi će biti skloni da žale gospodina Richarda Cobdena kao nevinu žrtvu Palmerstonovih mahinacija. No, ovdje postoji i druga strana medalje. Kako je svima poznato, gospodin Cobden je jednom, kao nagradu za svoju uspješnu kampanju protiv zakona o žitu,⁽³⁷⁹⁾ dobio od zahvalnih fabrikanta 60 000 funti sterlinga. Taj kapital gospodin Cobden je uložio u američke akcije i, na kraju krize 1857. godine, izgubio gotovo sve. Nade koje je još gajio polazeći na put u Sjedinjene Američke Države pokazale su se iluzijom. Gospodin Cobden se vratio u Englesku kao upropašćen čovek. Da bi se organizovao upis nacionalnog zajma potreban je neki nacionalni izgovor, neko delo koje bi se moglo veličati da bi se još jedanput gospodin Cobden mogao prikazati kao andeo čuvar Ujedinjenog Kraljevstva, »koji obezbeđuje izobilje i komfor milionima skromnih domaćih ognjišta«. Anglo-francuski ugovor *baš je to i učinio*, i, kako možete saznati iz provincijskih novina, novi upis od 40 000 funti sterlinga, namenjen da velikom apostolu slobodne trgovine kompenzira njegove američke gubitke, već se vrši sa velikim »simpatijama«. Nema nikakve sumnje u to da bi — da je, na primer, Disraeli podneo Donjem domu takav ugovor — gospodin Cobden na čelu pristalica slobodne trgovine predložio da se izglasa nepoverenje vladi koja pokušava da vrati zakonodavstvo nazad u najmračnije obmane neprosvećene prošlosti.

Iz sledeće table može se videti iznos zaštitnih carina koje je Engleska u 1858. godini nametnula za francusku robu.

Roba	Carina u funtama
Korpe	2 061
Buter	7 159
Kineska i porcelanska roba	1 671
Zidni satovi	3 928
Kafa	4 311
Jaja	19 934
Vezeni predmeti	5 572
Veštačko cveće	20 412
Voće	7 347
Čipke	1 858
Čizme, cipele i druga kožna roba	8 883
Rukavice	48 839
Muzički instrumenti	4 659
Ulje, hemikalije	2 369
Tapete od hartije	6 713
Pletivo od slame za šešire itd.	11 622

Roba	Carina u funtama
Svila	215 455
Rakija i druga alkoholna pića	824 960
Šećer	275 702
Čaj	14 358
Duvan	52 696
Ručni satovi	14 940
Vino	164 855

Većina na taj način naplaćenih carina predstavlja zaštitne carine, kao na primer carine za korpe, zidne satove, čipke, obuću, rukavice, svilu itd. Druge carine, kao na primer, carine na rakiju i dr. bile su više nego engleske takse na britanska alkoholna pića i imale su zaštitni karakter. Čak i carine, naplaćivane samo u cilju dobijanja prihoda, kao, na primer, carine na vino, dosledni pristalica slobodne trgovine mogao bi smatrati kao zaštitne carine, pošto je gotovo nemoguće naplaćivati carine na strane predmete, a time u isto vreme ne zaštićivati sličan, ako ne i istovetan predmet na domaćem tržištu. Tako, na primer, carina na uvezeno strano vino može se smatrati zaštitnom carinom u odnosu na domaća piva itd. Zaključenje pomenutog ugovora odmah donosi ukidanje svih britanskih carina na francusku robu, dok će carine na rakiju, vino i drugu robu biti približne engleskim posrednim porezima ili carini koja se danas uzima na slične produkte (na primer, na vino) koji se uvoze iz britanskih kolonija. S druge strane, francuske izmene tarife neće biti konačno izvršene pre oktobra 1861. godine, kako se to vidi iz sledećeg saopštenja, koje je uzeto iz lista francuske vlade:

1. jula 1860. godine — ukidaju se uvozne carine na pamuk i vunu.

1. jula 1860. godine — za engleski ugalj i koks primenjuju se belgijske carinske tarife.

1. oktobra 1860. godine — umesto postojećih carina na gvožđe uvode se carine od 7 franaka na 100 kgr.

31. decembra 1860. godine — smanjuju se carine na uvoz mašina.

1. januara 1861. godine — ukidaju se zabrane za uvoz kudeljnog vlakna i proizvoda od kudelje, za koje se ustanovljuje carina koja neće prelaziti 30%.

1. oktobra 1861. godine — ukidaju se sve druge zabrane uvoza i zamenjuju se zaštitnim carinama ad valorem¹ koje će važiti pet godina, a zatim ne treba da pređu 25%.

Osim sniženja carina za engleski ugalj do iznosa koji se sada plaća za belgijski ugalj, svi ustupci koje je Francuska prividno učinila imaju dvosmisleni karakter. Ako, na primer, cena tone sirovog

¹ prema vrednosti

gvožđa najboljeg kvaliteta (velškog) iznosi u sadašnje vreme 3 funte 10 šilinga, francuska carina na njega iznosi približno još 3 funte. Londonski »The Economist«⁽³⁸⁰⁾ priznaje da je 30% carina ad valorem na uvezenu robu u stvari zaštitna carina. Ukoliko se stvarno ili prividno smanjenje carina na englesku robu odgađa za budućnost, engleska vlada igra, u stvari, ulogu osiguravajućeg društva koje garantuje Louis-Napoleonu očuvanje vlasti u toku datoga roka. Pravu tajnu tog trgovinskog ugovora, odnosno da »to i nije trovinski ugovor«, već prosto obmana koja treba da dovede u zabunu trgovački um Johna Bulla i da prikrije tajni politički plan, — tu tajnu majstorski je razobličio gospodin Disraeli za vreme debate povodom prestone besede. Suština njegovog razobličenja svodi se na sledeće:

«Pre nekoliko godina francuski imperator izdao je saopštenje — slično pismu koje je nedavno poslao ministru unutrašnjih poslova — u kome je predložio da se potpuno odbaci sistem zaštitnih carina i da se preduzmu mere slične onim merama koje se pominju u njegovom poslednjem proglasu. U 1856. godini jedan nacrt zakona u tome duhu bio je podnet u corps législatif. Ipak, pre nego što je prihvaćen, taj nacrt je bio dostavljen na razmatranje 86 saveta departmana u Francuskoj, od kojih su svi, sa izuzetkom njih 6, bili za predloženi zakon, pod uslovom da bi do uvođenja novog sistema trebalo da prođe neko vreme. Posle toga, pošto se imperator saglasio sa ovim predlogom, njegova odluka o uvođenju tog sistema bila je iznesena u jednom javnom dokumentu i juli 1861. određen je za period u kome će on početi da se primenjuje. Stoga je sve što se Francuska na osnovu zaključenoga ugovora obavezuje da uvede u julu 1861. godine već bilo predviđeno u francuskom zakonodavstvu.»

Naslov originala:

The New Treaty between France and England

Napisano 28. januara 1860.

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»

br. 5868 od 14. februara 1860.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

Reforma vojske u Nemačkoj

Italijanski rat 1859. godine^[381] je još više nego krimski rat potvrdio činjenicu da je francuska vojna organizacija najbolja u čitavoj Evropi. Austrijska vojska je nesumnjivo stajala iznad svih evropskih vojski, izuzev francuske; a ipak, ta vojska u celini u toku kratkotrajnog rata 1859. godine — mada su se njeni vojnici ovenčali slavom — nije mogla dobiti nijednu bitku. Čak i ako se uzmu u obzir slabi komandanti, nedostatak jedinstva komandovanja i nekompetentno carevo mešanje, ipak su oficiri i vojnici austrijskih pukova imali jednodušan utisak da je njihov neuspeh bio posledica njihove organizacije, koja je bila slabije prilagođena zahtevima savremenog rata od organizacije njihovih protivnika. A ako se austrijska vojska, koja je svega nekoliko godina ranije potpuno reorganizovana, pokazala nezadovoljavajućom, šta je trebalo očekivati od drugih vojski, čija je organizacija poticala iz još davnijih vremena?

Nije nikakvo čudo što su Francuzi u tom pogledu stajali ispred ostalih. Bilo koja nacija koja poseduje neke vojničke sposobnosti, koja u toku 25 godina vodi male ratove u tako kolosalnom obimu kao u Alžiru,^[382] ne može a da, blagodareći tome, ne razvije sposobnosti svojih trupa do najvišeg stepena. Dok su Engleska i Rusija vodile svoje ratove u Indiji i na Kavkazu, uglavnom pomoću trupa specijalno namenjenih za tu svrhu, veći deo francuske vojske prošao je alžirsku školu. Francuska je stvarno izvukla najveću korist iz te škole, koja ju je stajala mnogo ljudi i novaca, ali koja se pokazala izvanredno efikasna i plodotvorna u smislu izvlačenja dragocenog borbenog iskustva. Krimski, rat koji je zatim nastupio, druga škola većeg obima, pogodovao je učvršćenju vere vojnika u same sebe, jer im je pokazao da je iskustvo, dobijeno u operacijama protiv nomadskih plemena i neregularnih odreda, isto tako korisno i primenljivo i u borbi sa regularnim trupama.

Činjenica da je nacija, obdarena izuzetnim vojničkim sposobnostima, pod takvim okolnostima morala da dovede svoju vojnu organizaciju do takvog stepena savršenstva, koje nadmašuje sva dostignuća njenih suseda — ta činjenica, koja je neosporno dokazana kod Mađente i Solferina^[383] — ipak je izazvala divljenje, naročito u Nemačkoj. Vojni pedanti te zemlje bili su tako ubedeni u svoju uobraženu nadmoćnost nad lakomislenim, nepostojanim, nedisciplinovanim i nemoralnim Francuzima da ih je udar koji je odjeknuo prosto ošamutio. S druge strane, mladi i inteligentniji krugovi austrijske i drugih nemačkih vojski, koji su se uvek izjašnjavali protiv pedanterije, odmah su podigli svoj glas. Pod svežim utiscima događaja kod Mađente, austrijski oficiri su počeli govoriti — i to s pravom — da Francuzi za vreme borbe ne nose rance na leđima, da nemaju ni mašni, ni uspravnih okovratnika, ni uskih mundira ili pantalona; oni su odeveni u široke čakšire i u komotan mundir sa zavrnutom jakom, s tim što su im vrat i grudi potpuno slobodni, dok na glavama nose lake kape, a metke u džepovima pantalona. Gde austrijski vojnici stižu umorni i zadihani, tamo se Francuzi pojavljuju sveži, s pesmom i spremni za fizičke napore. Tako su austrijski oficiri, pod svežim utiscima, pisali u svojim pismima sa bojišta; pruski, bavorski i drugi oficiri su uskoro počeli to isto da govore. To je zaista bila strašna činjenica. Vojnici su se stvarno usudili da se odupru neprijatelju, ne noseći sobom svu tegobnu masu predmeta, od kojih gotovo svi služe za raskošne ceremonije i koji, svi skupa, za vojnika predstavljaju prave okove; i bez tih okova, oni su izašli kao pobedioci iz svih bitaka. Ta činjenica je bila toliko ozbiljna da čak ni nemačke vlade nisu pred njom mogle da zatvore oči.

Na taj način, vojna reforma postala je u Nemačkoj geslo dana na veliko zaprepašćenje privrženika stare mode. Najrevolucionarnije teorije, koje se odnose na vojnu delatnost, ne samo što nisu nekažnjeno predlagane za razmatranje, nego su ih čak i vlade primale na znanje. Prva tačka se, naravno, ticala opreme vojnika, koja je činila najveću razliku između dve vojske na bojištu. Dugotrajnost razmatranja toga projekta potpuno je odgovarala raznoobraznosti ukusa. U pogledu vojničke uniforme pojavila se masa pronalazaka. O šapcima, šlemovima, kalpacima, kapama, mundirima, bluzama, šinjelima, kragnama, posuvratnicima na kraju rukava, pantalonama, kamašnjama i čizmama raspravljalo se sa takvom žestinom i rečitošću, kao da je samo od tih stvari zavisila sudbina bitke kod Solferina. Austrijanci su bili najekstravagantniji u pogledu svojih vojničkih uniformi. Počev skoro od tačne kopije francuskog modela (izuzev boje), oni su pretresli delove starih uniformi sve do koporana i mekog šešira sa širokim obodom. Zamislite nakindurenog staromodnog, ozbiljnog carsko-kraljevskog austrijskog vojnika u koketnoj odeći francuskog lovca ili, još gore, u koporanu i filcanom šeširu revolucionarnog nemačkog dobrovo-

ljačkog korpusa iz 1848. godine. Za austrijski vojni sistem nije moglo biti veće sramote od same činjenice da se svaka od tih krajnosti podvrgavala ozbiljnom razmatranju. Kao što to obično biva, spor se stišao pre nego što se došlo do bilo kakvog rešenja; pristalice starih vojnih tradicija povratile su deo izgubljenih pozicija, i, bar u Austriji, promene uniforme u celini biće veoma beznačajne, a u drugim nemačkim vojskama se jedva mogu očekivati bilo kakve izmene, izuzev to što je pruski šlem, taj omiljeni izum romantičnog Friedricha Wilhelma IV, izgleda, osuđen da bude sahranjen još pre nego njegov pronalazač.

Sledeće pitanje koje je došlo na red bilo je veliko pitanje ranca. To što su Francuzi stupali u borbu bez ranca bila je nesmotrenost koja se mogla opravdati samo njihovim uspehom i toplim godišnjim dobom. Ali, kad bi to postala njihova navika, prvi neuspeh po hladnom i kišovitom vremenu žestoko bi ih kaznio za to. U stvari, kad bi to postala opšta praksa, njena bi posledica bila ta što bi pobedena vojska u svakoj bici gubila ne samo artiljeriju, zastave i zalihe nego i čitavu ličnu opremu svakog pešaka. Za svega nekoliko kišovitih dana, provedenih u bivaku, pešadija bi se potpuno rastrojila, jer bi svaki vojnik bio odeven samo u onom što se zateklo na njemu. Uostalom, suština pitanja, izgleda, sastoji se u tome na koji bi se način mogla do minimuma smanjiti lična oprema svakog vojnika. To važno pitanje moglo bi se lako i na zadovoljavajući način rešiti, ako bi se sve stvari koje spadaju u opremu razmatrale isključivo sa gledišta njihove pogodnosti u operacijama; međutim, diskusija u Nemačkoj nije rešila to pitanje.

Osim pitanja odeće i pitanja ranca, podvrgnuta je podrobnom razmatranju i organizacija različitih jedinica u vojsci. Koliko ljudi treba da obrazuje četu, koliko četa — bataljon, koliko bataljona — puk, koliko pukova — brigadu, koliko brigada — diviziju, itd.? Eto još jedne teme povodom koje se može, sa najvećom ozbiljnošću i autoritativnošću, napričati gomila budalaština. U svakoj vojsci sistem elementarne taktike svodi na izvesne granice brojno stanje i broj četa i bataljona; minimum i maksimum brojnog stanja brigada i divizija određuje se na osnovu brojnog stanja prihvaćenog u susednim vojskama, tako da razlika između većih taktičkih jedinica u slučaju sukoba ne bi bila suviše velika. Kad se takva pitanja ne pokušavaju rešiti na osnovu realnih uslova, koji proističu iz datih činjenica, već se rešenje donosi na temelju osnovnih principa, onda to predstavlja glupost, koja je, možda, svojstvena nemačkim filozofima, ali ne i praktičnim ljudima. Povećanja broja austrijskih linijskih pešadijskih pukova od 63 na 80, sa smanjenjem broja bataljona, ne obezbeđuje im *better luck next time*¹ više nego uvođenje širokih čakšira i posuvraćenih kragni.

Ali, u vreme kad vojne mode i zamršeni proračuni normalnog

¹ više sreće za sledeći put

brojnog stanja i sastava brigade apsorbuju svu pažnju, krupni nedostaci i žive rane nemačkog vojnog sistema ostaju zanemareni. I stvarno, šta da mislimo o oficirima koji se žučno prepiru o kroju pantalona ili kragne, ali koji se spokojno mire s tim da u vojsci Nemačkog saveza^[384] postoji oko dvadeset različitih kalibara poljske artiljerije i skoro bezbrojna raznovrsnost kalibara ručnog oružja? Uvođenje izolovane puške u naoružanje vojske, koje predstavlja tako divnu priliku za unifikaciju kalibra u čitavoj Nemačkoj, ne samo što je bilo izvršeno krajnje nemarno, nego je i pogoršalo stvar. Vredi se malo zadržati na toj zbrci kalibara. Austrija, Bavarska, Virtemberg, Baden i Hesen-Darmštat imaju jedan kalibar — 0,53 palca. S onim praktičnim zdravim smislom, koji su južni Nemci ispoljavali u mnogim slučajevima, oni su sproveli tu veoma važnu reformu kojom je postignuta jednakost kalibra u pet korpusa savezne vojske. Pruska ima puške dvaju kalibra: jedan kalibar tzv. *Zündnadelgewehr* (puške iglenjače), oko 0,60 palca, i drugi — stare muskete sa glatkom cevi, nedavno izolovane po Miniéovom sistemu, približno 0,68 palca. Uostalom, ovaj poslednji kalibar mora biti u najskorije vreme zamenjen prvim. Deveti armijski korpus ima tri različita kalibra za izolovane i dva ili tri različita kalibra za puške sa glatkom cevi. Deseti korpus ima bar deset kalibara, a u rezervnoj diviziji ima skoro isto toliko kalibara koliko bataljona. Zamislite sada tu šaroliku vojsku za vreme aktivnih borbenih dejstava. Kako se može postići da se municija, koja odgovara bilo kojoj jedinici, može uvek dostaviti u slučaju potrebe i da, u protivnom slučaju, dotična jedinica ne bude bespomoćna i beskorisna? Osim Austrije, južnonemačkih država i Pruske, nijedan kontingent već samo zbog te jedne okolnosti ne može biti od neke realne koristi u dugotrajnoj borbi. To isto se potpuno odnosi i na artiljeriju. Umesto da se odmah zadrže na jednom opštem kalibru, koji bi bar odgovarao kalibru starog topa od šest funti, i koji bi na taj način vremenom postao zajednički kalibar za izolovana poljska oruđa, Prusi, Austrijanci i Bavarci sada, potpuno nezavisno jedni od drugih, liju izolovane topove, što za sobom povlači samo povećanje već postojeće raznoobraznosti kalibara. Vojska, u kojoj postoje toliki suštinski nedostaci, mogla bi trošiti vreme na nešto važnije od rasprava o kragnama i čakširama (*inexpressibles*) i o normalnom brojnom stanju brigada i bataljona.

U Nemačkoj ne može biti nikakvog napretka u vojnim stvarima dok se viši uticajni krugovi ne budu okanili ideje da su vojske stvorene za parade, a ne za borbu. Pedantizam, koji je za neko vreme pobeđen kod Austerlica, Vagrama i Jene,^[385] kao i narodnim oduševljenjem 1813-1815. godine, ubrzo je ponovo podigao glavu; on je neprekidno vladao do 1848. godine i, izgleda, bar u Pruskoj, dostigao svoju kulminaciju u toku poslednjih deset godina. Kad bi Pruska bila uvučena u italijanski rat, Pélissier bi njenoj vojsci svakako pripremio novu Jenu, i samo bi je tvrdave na Rajni mogle spasti.

Do takvog stanja su doveli vojsku kojoj, po kvalitetu vojnika, nema ravna u svetu. U slučaju budućeg konflikta između Francuske i Nemačke, možemo s mnogo razloga očekivati reprodukciju odlika Madente i Solferina.

Naslov originala:

Military reform in Germany

Napisano krajem januara i početkom februara 1860.

Prvi put objavljeno u

«New-York Daily Tribune»

br. 5873 od 20. februara 1860.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Engleski budžet

Prošla noć je bila velika noć za parlamenat. Gospodin Gladstone je u velikom govoru otkrio istovremeno tajne njegovog budžeta i trgovinskoga ugovora, brižljivo povezujući oba i potkrepljujući slabosti jednog smelošću drugog. Što se tiče ugovora, čiji su detalji već izneti celom svetu, videćete da su njegove kratke karakteristike — koje sam dao pre mnogo nedelja — sasvim tačne, i ja, u stvari, nemam šta da dodam opštoj kritici koju sam tada dao. Stoga ću ovde razmatrati budžet gospodina Gladstone-a kao prostu englesku finansijsku operaciju. Takav prilaz pitanju utoliko je umesniji što će nam predstojeće parlamentarne debate nesumnjivo osvetliti, između ostaloga, one diplomatske razloge koji se skrivaju iza fakata i cifara gospodina Gladstone-a.

U detaljima budžeta mogu se zapaziti izvesne protivrečnosti; mogu se staviti političke primedbe na razumnost takve mere kojom se na deficit veći od 14% ukupnih prihoda i na veliki porast rashoda odgovara tako što se jednim potezom brišu mnoge postojeće carine, od kojih je jedan deo vrlo malo opterećivao narodne mase. Ipak, poštenje mi nalaže da priznam da budžet gospodina Gladstone-a predstavlja veliko i smelo finansijsko remek-delo, i da je to dobar budžet, — ako se prihvate britanske doktrine o slobodnoj trgovini i ako se izuzmu neke očigledne apsurdnosti, uslovljene ugovorom sa Francuskom a i nežnošću koju svaki britanski ministar finansija pokazuje prema prihodima od rente 50 000 veleposednika. Položaj gospodina Gladstone-a otežavale su teškoće koje je sâm stvarao. On se 1853. godine, u svom takozvanom standardnom budžetu koji je trebalo da obuhvati period od 7 godina, obavezao da će konačno odbaciti porez na prihode u 1860/1861. godini. Dalje, u dopunskom budžetu, izazvanom ratom sa Rusijom, obećao je uskoro da ukine ratne carine na čaj i šećer. I evo sada, kada je nastupio rok da izmiri svoje dugove, taj isti čovek predlaže plan, na osnovu koga ova carina ostaje na snazi, a porez na prihod se povećava od 9 na 10 penija po funti, tj. za 11 i jednu devetinu procenta. Kao što se sećate, ja sam se u svojim kritič-

kim zapažanjima povodom njegovog budžeta za 1853. godinu, trudio da dokažem da, ako finansijsko zakonodavstvo slobodne trgovine uopšte nešto znači, ono znači pre svega zamenu indirektnog oporezivanja direktnim oporezivanjem.^[386] — Ja sam tada ukazivao da obećanje gospodina Gladstone-a da ukine carine i trošarine nije u saglasnosti sa drugim njegovim obećanjem da konačno izbriše porez na prihod iz spiska skupljača poreza. Bez obzira na to što stavke poreza na prihod ne obuhvataju sve prihode, što je on nepravedan, čak prosto apsurdan, porez na prihod predstavlja najbolji deo engleskog finansijskog zakonodavstva. Kukavičluk gospodina Gladstone-a da zadrži ratni porez na takve predmete preke potrebe kao što su čaj i šećer, umesto da ozbiljno oporezuje sopstvenost na zemlju, može se objasniti pre aristokratskom strukturom parlamenta nego nekom ograničenošću njegovog uma. Da se on usudio da dirne u prihode od rente, kabinet, čiji su izgledi na život dosta nesigurni, odmah bi se našao u ćorsokaku. Stara poslovice kaže da stomak nema uši, ali ništa manje nije istinito i to da prihodi od rente nemaju savesti.

Pre nego što ukratko okarakterišem izmene koje Gladstone planira, želim da skrenem pažnju čitaocu na neka uzgredna zapažanja koja je on nabacio u svom govoru. Prvo, ministar finansija je priznao da opšte mišljenje o tome da engleski finansijski sistem ovaploćuje gledište slobodne trgovine predstavlja prostu frazu. Drugo, on je priznao da je trgovina Engleske sa Francuskom ništavna, dok Francuska, naprotiv, ima sa Engleskom veoma razvijenu trgovinu koja se stalno širi. Treće, on je prinuđen da prizna da je Palmerstonova politika, koja se iza leđa parlamenta upušta u »prijateljske ekspedicije«, oborila sve proračune i svela ni na šta porast finansija uslovljen proširenjem britanske trgovine i industrije. Najzad — mada je tu gorku pilulu obložio u slatku oblogu i podneo je u obliku u kakvom francuski apotekar obično daje i najodvratniju farmaceutsku pilulu — on nije mogao a da ne prizna da je taj isti dragi saveznik, kome se Velika Britanija sprema da žrtvuje skoro 2 miliona svojih prihoda, glavni uzrok porasta britanskih vojnih i pomorskih rashoda, koji su u toku 1860/1861. godine dostigli ogroman broj od 30 miliona. Treba napomenuti da je 18 miliona bio maksimum ratnih troškova, za koje je Gvozdeni Vojvoda¹ pre dvadeset i četiri godine računao da će engleski racionalizam moći da ih svari. Posle ovih prethodnih zapažanja preći ću na izmene koje predlaže gospodin Gladstone. Ove se izmene mogu podeliti u dve kategorije: jedne proističu iz ugovora sa Francuskom, a druge se odnose na dopunske izmene, koje je gospodin Gladstone bio prinuđen da unese u svoj budžet da bi izbegao prekore da njegov budžet predstavlja ustupke iznuđene inostranom despotskom silom, i da bi budžetu dao prihvatljiviji oblik, predstavljajući ga kao opštu reformu postojećeg tarifnog sistema.

¹ Wellington

Izmene koje su uslovljene trgovinskim ugovorom sa Francuskom su sledeće: svi manufakturni predmeti apsolutno i potpuno se oslobađaju britanskih carina, sa izuzetkom — za ograničeni period vremena — samo tri vrste artikala, i to plute, rukavica i još jednoga manje značajnog artikla. Carina na rakiju, snižava se od 15 šilinga za galon na 8 šilinga — stavka koja se uzima za kolonijalne predmete. Carina na sva inostrana vina biće odmah smanjena skoro od 5 šilinga 10 penija za galon, na 3 šilinga za galon. Dalje, Engleska se obavezuje da od 1. aprila 1861. godine smanji carinu u razmerama koje odgovaraju količini alkohola u vinu. Sve carine na takve inostrane predmete koji se proizvode i u Engleskoj, i tu podležu engleskim prirezima, biće smanjene do visine domaćih prireza. Takve su prve grupe namevanih izmena.

Izmene koje, nezavisno od trgovinskog ugovora sa Francuskom, treba da daju sadašnjem budžetu karakter opšte reforme britanskog finansijskog zakonodavstva izgledaju ovako:

Odmah i u potpunosti ukinuti carine na buter, salo, sir, pomorandže i limune, jaja, oraščiče, biber, slatki koren i razne druge produkte, za koje se plaća opšta carina oko 332 000 funti sterlinga godišnje. Sadašnja carina na građu u vrednosti 7 šilinga i 7 šilinga i 6 penija smanjuje se na jedan šiling i 1 šiling 6 penija, tj. na visinu carine na građu koja se uvozi iz kolonija. Na ribizle carina se smanjuje od 15 šilinga 9 penija na 7 šilinga; carina na suvo grožđe i smokve od 10 šilinga na 7 šilinga; carina na hmelj od 45 šilinga na 15 šilinga. Na kraju, ukida se prirez za hartiju.

Budžet za 1860/1861. godinu izgleda ovako:

Rashod	funti
Fundirani i nefundirani dugovi	26 200 000
Rashodi konsolidovanih dugova	2 000 000
Vojska i milicija	15 800 000
Mornarica i poštanska služba	13 900 000
Razno i civilne službe	7 500 000
Uprava prihoda	4 700 000
Ukupno	70 100 000
Prihod	funti
Carina	22 700 000
Prirezi	19 170 000
Marke	8 000 000
Druge takse	3 250 000
Porez na prihod	2 400 000
Prihodi od pošte	3 400 000
Krunske zemlje	280 000
Razni prihodi	1 500 000
Ukupno	60 700 000

Upoređivanjem rashoda sa prihodima vidimo da se zapaža deficit gotovo od 10 miliona funti sterlinga koji, kako smo već govorili, gospodin Gladstone misli da pokrije povećanjem poreza na prihod od 9 šilinga na 10 šilinga i zadržavanjem carina uvedenih u ratno doba na čaj i šećer. O manjim izmenama pomoću kojih gospodin Gladstone namerava da tu i tamo prikupi po koji peni nije potrebno raspravljati u ovom opštem pregledu britanskog budžeta za 1860/1861. godinu.

Naslov originala:

The English Budget

Napisano 11. februara 1860.

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5878 od 25. februara 1860.

Prevedeno sa engleskog

Friedrich Engels

O izolučenom topu

I

Još u XVII veku vršeni su prvi pokušaji da se pomoću uvijanja žlebova u cevi — koji će izazvati obrtanje zrna oko duže ose — poveća domet i tačnost gađanja artiljerije. U Minhenu se nalazi mali izolučeni top, koji je izrađen u Nirnbergu 1694. godine, i koji ima osam žlebova i kalibar šupljine cevi oko dva palca. U toku čitavog XVIII veka, i u Nemačkoj i u Engleskoj, vršeni su opiti sa izolučenim topovima, od kojih su se neki punili ostrag. Iako su imali male kalibre, ipak su sa njima postignuti sasvim zadovoljavajući rezultati, tako da je 1776. godine bočno skretanje zrna engleskih topova od dve funte, na odstojanju od 1300 jardi, iznosilo samo 2 stope, što je predstavljalo takav stepen preciznosti kakav u to vreme, čak ni približno, nije mogao da postigne nijedan drugi top. Te iste godine prvi put su upotrebljeni izolučeni topovi za gađanje sa duguljastim zrnima.

Međutim, ti opiti ostali su duže vremena bez ikakvih praktičnih rezultata. U to vreme opšte raspoloženje vojnih krugova bilo je protiv izolučenog oružja. Tada je i sama puška predstavljala vanredno glomazan instrument, a njeno punjenje bilo je sporo i zamorno i zahtevalo je veliku veštinu. To oružje nije bilo podesno za široku upotrebu u ratu, u epohi kad je u bici bilo glavno da se ostvari brza vatra kako iz razvijenih linija, tako i iz čelnih delova kolone i u slučaju pojedinih strelaca. Napoleon nije želeo da ima izolučene puške u svojoj vojsci. U Engleskoj i Nemačkoj su samo neki bataljoni bili naoružani izolučenom puškom; jedino je u Americi i Švajcarskoj izolučena puška ostala nacionalno oružje.

Rat u Alžiru^[382] dao je povoda da se na izolučenu pušku ponovo obrati pažnja i da se u njenu konstrukciju unesu usavršavanja koja su u celom sistemu vatrenog oružja predstavljala tek početak one ogromne revolucije koja još i sad ni izdaleka nije završena. Francuske muskete sa glatkom cevi nisu se mogle takmičiti sa dugačkim espingar-

dama Arabljana; njihove veće dužine i bolji materijal, koji je dopuštao upotrebu težeg punjenja, omogućavali su Kabilima i Beduinima da gađaju Francuze na odstojanju na kojem je musketa propisnog tipa bila potpuno neefikasna. Vojvoda Orleanski, koji je posmatrao pruske i austrijske strelce i divio im se, takođe je po ugledu na njih organizovao francuske strelce, koji su uskoro, u tome vidu pešadije, u pogledu naoružanja, opreme i taktike, postali najbolji na svetu. Njihova izolučena puška bila je znatno bolja od stare izolučene puške. Ona je uskoro pretrpela još neke izmene, koje su na kraju krajeva dovele do toga da je pešadija svih evropskih država usvojila izolučenu pušku.

Kad je na taj način daljina pešadijske vatre bila povećana od 300 na 800, pa čak i na 1000 jardi, postavilo se pitanje da li će se poljska artiljerija, koja je dotle držala pod vatrom sva odstojanja od 300 do 1500 jardi, moći uspešno suprotstaviti novom ručnom oružju. Stvar je u tome što je dejstvo običnih poljskih topova bilo najefikasnije baš na onim odstojanjima na kojima im je sada konkurisala puška; karteč je je jedva imao neko značajnije dejstvo na odstojanju većem od 600 ili 700 jardi; okrugla zrna topova od 6 ili 9 funti na odstojanju većem od 1000 jardi nisu davala zadovoljavajuće rezultate, a da bi šrapnel (okruglo zrno sa kartečom) ispoljio svoje poražavajuće dejstvo, potrebna je hladnokrvnost i tačna ocena odstojanja, što se ne može uvek ostvariti u borbi pri napadu neprijatelja. A što se tiče gađanja trupa granatama iz starih haubica, i ono se pokazalo kao potpuno nezadovoljavajuće. Vojske, u kojima je top od 9 funti najmanji kalibar, kao na primer engleska, još su bile u boljem položaju; francuski top od 8, a još više nemački od 6 funti, postali su sasvim nekorisni. Da bi izbegli ovaj nedostatak, Francuzi su, negde u početku krimskog rata, uveli u naoružanje takozvani pronalazak Louis-Napoleona, tj. laku top-haubicu od 12 funti, *canon obusier*, koja je mogla isto tako dobro da gađa granatom kao i okruglim zrnom sa punjenjem od jedne četvrtine umesto ranije jedne trećine njegove težine. Ovo oruđe predstavlja običan pligijat engleskog lakog topa od 12 funti, koji su Englezi ponovo bili izbacili iz upotrebe. U Nemačkoj su već odavno primenjivali sistem gađanja granatama iz dugačkih topova, tako da u tom takozvanom usavršavanju nije bilo ničeg novog. Pa ipak, kada bi se cela francuska artiljerija naoružala topovima od 12 funti, čak i manjeg dometa, ona bi imala presudnu nadmoć nad topovima od 6 i 8 funti. Da bi to sprečila, pruska vlada je 1859. godine donela odluku da se svim baterijama sa pešačkom poslugom dodele teški topovi od 12 funti. To je bio poslednji korak koji je išao u prilog topovima sa glatkom cevi; on je pokazao da je celo pitanje iscrpljeno i da su pobornici takvih topova doterani do apsurdna. Zaista, ništa nije moglo biti besmislenije nego da se sva artiljerija čitave vojske naoruža tim glomaznim pruskim topovima od 12 funti, koji su se zaglibljavali, i to u vreme kad su se pokretljivost i brzina manevrisanja postavljali kao najvažnija osobina. Kako francuski laki topovi od 12 funti imaju izves-

na preimućstva samo u odnosu na drugu artiljeriju, a ne i u odnosu na novo oružje, i kako pruski teški topovi od 12 funti predstavljaju očiglednu besmislicu, nije preostalo ništa drugo nego se sasvim odreći poljske artiljerije ili preći na izolučene topove.

Međutim, u raznim zemljama neprekidno su se vršila ispitivanja sa izolučenim topovima. U Nemačkoj je bavarski potpukovnik Reichenbach već 1816. godine vršio opite sa malim izolučenim topom i cilindrično-konusnim zrnom. U pogledu dometa i tačnosti gađanja postignuti su sasvim zadovoljavajući rezultati, ali teškoće oko punjenja i druge smetnje nisu dopustile da se problem potpuno reši. Godine 1846. pijemontski major Cavalli konstruisao je izolučeni top, koji se puni ostrag i koji je izazvao znatno interesovanje. Njegov prvi top, od 30 funti, punio se cilindrično-konusnom šupljom granatom, teškom 64 funte, sa 5 funti baruta. Sa elevacionim uglom od 14° 45' ovaj top postigao je daljinu od 3050 metara ili 3400 jardi (pri prvom merenju). Opiti (koji su se sve do poslednjih dana sa njim nastavili delom u Švedskoj, a delom u Pijemontu) dali su značajne rezultate, jer je, zahvaljujući njima, otkriveno da sva zrna izolučenih topova pod uticajem nagiba žlebova uvek skreću od pravca gađanja u pravcu njihovog okretanja. Čim je to skretanje bilo ustanovljeno, Cavalli je pronašao i način za njegovo otklanjanje pomoću takozvane bočne ili horizontalne tangencijalne skale. Njegovi opiti dali su potpuno zadovoljavajuće rezultate. Njegov top od 30 funti, sa punjenjem od 8 funti i granatom od 64 funte, pokazao je 1854. godine u Torinu ove rezultate:

Elevacioni ugao	Domet u metrima	Skretanje po pravcu u metrima
10°	2806	2,81
15°	3785	3,21
20°	4511	3,72
25°	5103	4,77

Sa elevacionim uglom od 25 stepeni postiže se veći domet od 3 milje, dok je skretanje po pravcu od linije gađanja (posle ispravke pomoću horizontalne tangencijalne skale) manje od 16 stopa! Međutim, kod najvećih, francuskih poljskih haubica, pri dometu od 2400 metara ili 2650 jardi, skretanje po pravcu iznosilo je prosečno 47 metara ili 155 stopa, tj. deset puta više od skretanja kod izolučenih topova na dva puta većoj daljini.

Drugi sistem izolučenih topova, koji je izazvao interesovanje ubrzo posle Cavallijevih opita, bio je sistem švedskog barona Wahrendorffa. I njegov se top punio ostrag i imao cilindrično-konusno zrno. Ali, kod zrna je postojala sledeća razlika: dok je Cavallijevo bilo napravljeno od tvrdog materijala i imalo prstenove koji su ulazili u žlebove, Wahrendorffovo zrno bilo je prevučeno tankim slojem

olova i imalo je nešto veći kalibar od kalibra cevi na delu između protivpoložених žlebova. Posle uvođenja zrna u ležište dovoljno prostrano za njegov smeštaj, to zrno je snagom eksplozije proterivano kroz izljebljeni kanal cevi, dok je olovo, pošto bi se potpuno utisnulo u žlebove, sprečavalo probijanje i najneznatnijeg dela gasova koji su se stvarali prilikom eksplozije. Rezultati, koji su tim topovima postignuti u Švedskoj i na drugim mestima, potpuno su zadovoljavali i dok je Cavallijev top uveden u naoružanje u Đenovi, dotle Wahrendorffovi topovi sada stoje u utvrđenjima Veksolm u Švedskoj, Portsmaut u Engleskoj i u nekim pruskim tvrđavama. Tako je počela praktična primena izolučenih topova, istina, zasad samo u tvrđavama. Ostao je još samo jedan korak da se oni uvedu i u poljsku artiljeriju, kao što je to bilo učinjeno u Francuskoj, a sada i u artiljeriju cele Evrope. U sledećem članku razmotrićemo razne sisteme po kojima se sada uspešno projektu izolučeni poljski topovi.

II

U prethodnom članku rekli smo da su Francuzi bili prvi koji su u praksi počeli da primenjuju izolučeni top. Pre pet ili šest godina, dva oficira, pukovnik Tamisier i potpukovnik (sada pukovnik) Treuille de Beaulieu, koji su po nalogu vlade vršili opite sa izolučenim topovima, postigli su tako zadovoljavajuće rezultate da su ovi, neposredno pred početak poslednjeg italijanskog rata, primljeni kao osnova za reorganizaciju francuske artiljerije. Ne ulazeći u istorijat tih opita, odmah ćemo pristupiti opisivanju sistema koji je sada prihvaćen u francuskoj artiljeriji.

U skladu sa težnjom za jednoobraznošću, koja im je toliko svojstvena, Francuzi su prihvatili samo jedan kalibar za poljsku artiljeriju (kanal cevi starog francuskog topa od 4 funte sa 85 $\frac{1}{2}$ milimetara ili oko 3,5 palca) i jedan kalibar za opadnu artiljeriju (kalibar starog topa od 12 funti od 120 milimetara ili 4,75 palca). Sva ostala oruđa, osim merzera, trebalo je izbaciti iz naoružanja. Za materijal je uzet običan topovski metal, a u nekim slučajevima i liveni čelik. Topovi se pune spređa, pošto francuski opiti sa punjenjem ostrag nisu dali zadovoljavajuće rezultate. Svaki top ima šest žlebova okruglastog oblika, dubokih po 5 i širokih po 16 milimetara. Njihov nagib, čini se, neznatan je, ali pojedinosti o tome nisu poznate. Zazor tela zrna približno iznosi 0,5 do 1 milimetra, a zazor krilaca ili ispusta na površini zrna, koji ulaze u žlebove, manji je od jednog milimetra. Zrno ima cilindrično-oživalan oblik, šuplje je iznutra, a napunjeno teži oko 12 funti. Ono ima šest krilaca (ispusta), tj. po jedno za svaki žleb, od kojih se tri nalaze kod glave, a tri kod dna zrna. Krilca su veoma kratka — svega oko 15 milimetara dužine. Za smeštaj cevčice upaljača u zrnu se nalazi šupljina koja prolazi od glave prema dnu i koja se

zatvara cevčicom upaljača, ili čepom sa kapislom, koja je napunjena barutom, odnosno gvozenom karikom, kada zrno nije namenjeno za to da eksplodira. U ovom poslednjem slučaju zrno se puni mešavinom strugotine i peska, da bi imalo istu težinu koju zrno ima kada je napunjeno barutom. Šupljina cevi topa dugačka je 1385 milimetara, tj. šesnaest puta je duža od njenog kalibra. Težina bronzanog topa iznosi svega 237 kilograma (518 engleskih funti). Radi regulisanja nišanske linije zbog skretanja po pravcu, koje se pojavljuje kod svih zrna koja se izbacuju iz izolučene cevi, na desnom rukavcu se nalazi takozvana horizontalna tangencijalna skala. Kako se saznaje, top sa lafetom odlikuje se lepom izradom, a svojim malim razmerama i elegancijom više liči na model nego na pravo ratno oruđe.

Naoružana tim topom, francuska artiljerija je otpočela italijanski rat. Iako je stvarno iznenadila Austrijance svojom dalekometnošću, to ipak ne znači da se može govoriti i o tačnosti njene vatre. Topovi su veoma često prebacivali čak i ako se pravilno gađalo, tako da je postojala veća opasnost za rezerve nego za prednje linije. Drugim rečima, oni su bolje od običnih topova pogađali one vojnike koje nisu gađali. To je, svakako, veoma sumnjivo preimućstvo, jer ono znači da topovi u devet od deset slučajeva ne pogađaju cilj koji gađaju. Austrijska artiljerija, koja je kao i sve druge u Evropi bila isto tako nezgrapna u pogledu svoga materijala, dostojno se pokazala protiv francuskih topova, približavala se ovom opasnom neprijatelju na vrlo blisko odstojanje (na 500 do 900 jardi), skidajući topove sa prednjaka pod jakim dejstvom neprijateljske vatre. Nema sumnje da novi francuski topovi, bez obzira na njihovu prednost u odnosu na stare topove sa glatkim cevima, niukoliko nisu opravdali nadu koja se u njih polagala. Njihov stvarni domet iznosio je 4400 jardi, a tvrđenje da mogu lako pogađati i pojedine konjanike na odstojanju od 3300 jardi, nesumnjivo nije bilo ništa drugo do neskromno preuveličavanje bonapartista.

Uzroci ovih nezadovoljavajućih rezultata vrlo su jednostavni. Konstrukcija tih topova sasvim je neusavršena i, ako je Francuzi konačno usvoje, onda će materijal njihove artiljerije kroz dve do tri godine biti najgori u Evropi. Prvi princip kod oruđa sa izljebljenim cevima jeste *otklanjanje zazora*, jer bi se u protivnom slučaju zrno slobodno kretalo u cevi oruđa i u žlebovima, i ne bi se kretalo oko svoje uzdužne osovine, već spiralnom putanjom oko zamišljene linije, čiji bi pravac zavisio od slučajnog položaja zrna pri njegovom izlasku iz cevi topa. Ti spiralni krugovi povećavali bi se sve više ukoliko je veće odstojanje. A francuski topovi imaju znatan zazor i ne mogu ga izbeći, ukoliko eksplozija punjenja treba da zapali cevčicu upaljača zrna. To je baš jedan od razloga koji objašnjava netačnost gađanja. Drugi razlog je nejednakost sile pritiska koja nastaje usled manjeg ili većeg oticanja gasova kroz postojeći zazor u toku eksplozije punjenja. Treći razlog je u tome što taj zazor pri jednakom punjenju zahteva veći elevacioni ugao. Samo se po sebi razume da

će se istim punjenjem, tamo gde se između cevi i kalibra zrna ne može probiti ni najmanja količina gasova, zrno baciti dalje nego u slučaju ako deo gasova promakne neiskorišćen. Izgleda da su za francuske izolucene topove potrebna ne samo vrlo velika punjenja (jedna petina težine celog zrna), nego isto tako i dosta veliki elevacioni ugao. Izolucenim cevima može se postići veći domet čak i manjim punjenjem nego sa neizolucenim, uglavnom, zbog toga što nemaju zazora i što je sigurno da će sva snaga eksplozije punjenja biti iskorišćena za izbacivanje zrna. Dopuštajući zazor, Francuzi žrtvuju jedan deo pokretačke snage, tako da je do izvesne mere moraju nadoknađivati povećavanjem punjenja, a preko te granice i povećanjem elevacionog ugla. Ali, ništa toliko ne ometa tačnost na bilo kojoj daljini koliko veliki elevacioni ugao. Dokle god se teme pitanje zrna ne nalazi daleko iznad visine cilja, greška u oceni daljine ne igra osobitu ulogu, ali na velikim daljinama zrno leti veoma visoko i pada pod uglom koji je prosečno dva puta veći od njegovog polaznog ugla (ovo poslednje, naravno, važi u slučaju kad elevacioni ugao nije veći od 15 stepeni). Prema tome, ukoliko je elevacioni ugao veći, utoliko se pad pitanje zrna pri udaru u zemlju više približava vertikalni, tako da greška od svega 10 ili 12 jardi u oceni odstojanja može sasvim isključiti verovatnoću pogotka. Pošto su takve greške neizbežne na odstojanjima iznad 400 ili 500 jardi, pojavljuje se porazna razlika između odličnog gađanja na poligonu sa izmerenim daljinama i vrlo slabog gađanja na bojnopolju, gde su daljine nepoznate, gde se ciljevi kreću i gde je vreme za ocenu odstojanja veoma kratko. Tako stoji stvar i sa novim puškama, kod kojih je verovatnoća pogađanja na bojištu na daljini većoj od 300 jardi veoma mala, dok je do 300 jardi — zahvaljujući niskoj putanji zrna — veoma velika. Zbog toga je juriš sa nožem najefikasnije sredstvo za proterivanje neprijatelja, ako ga napadač izvrši čim stigne na to odstojanje. Ako pretpostavite da jedna vojska ima puške čije se pitanje zrna na daljini od 400 jardi ne izdižu iznad pitanja zrna protivničkih pušaka na 300 jardi, onda će u tom slučaju prve imati preimućstvo u tome što će moći da otpočnu efikasno dejstvo sa odstojanja koje je za 100 jardi veće. A pošto za juriš sa odstojanja od 400 jardi treba svega tri ili četiri minuta, to će pokazano preimućstvo biti veoma značajno u odlučujućem momentu boja. To isto važi i za top. Pre deset godina ser Howard Douglas priznao je da je najbolji onaj top kojim se postiže najveći domet pri najmanjem elevacionom uglu. Ta osobina je utoliko značajnija kod izolucenih topova ukoliko se povećava verovatnoća greške pri izračunavanju odstojanja u vezi sa povećanjem daljine i ukoliko se na rikošet može računati samo kod okruglih zrna. To je jedan od nedostataka izolucenih topova. Da bi pogodili cilj, oni treba da pogode prvim metkom, dok okruglo zrno u slučaju podbacivanja rikošetira i produžava let, skoro ne menjajući prvobitni pravac. Na taj način, niska putanja ovde ima veliki značaj, pošto svako nepotrebno povećanje elevacije progresivno smanjuje verovatnoću pogađanja prvim

metkom. Zbog toga se visoka putanja francuskih topova pojavljuje kao jedan od njihovih najozbiljnijih nedostataka.

Pa ipak, svi navedeni nedostaci ovih topova dopunjavaju se i pojačavaju još jednim nedostatkom koji može konačno da kompromituje sav sistem. Ovi topovi izrađuju se istim alatom i na osnovu istih načela koja su se primenjivala ranije pri izradi neizolučenih topova. Pri postojanju velikog zazora kod starih topova i pri nejednakoj težini i kalibru zrna, matematička tačnost njihove izrade bila je od drugostepenog značaja. Skoro do poslednjih dana izrada vatrenog oružja bila je najzaostaliya grana savremene industrije. U njoj je veoma široko upotrebljavan ručni rad, a vrlo malo mehanički. Za stara neizolučena oruđa ovo se moglo dopustiti, ali kad je nastala potreba da se izrađuje oružje od koga se očekivala veća tačnost na velikim odstojanjima, ovaj je sistem postao nemoguć. Da bi se osiguralo da svaka puška podjednako tačno gađa na odstojanjima 600, 800, 1000 jardi, a svaki top na 2000, 4000, 6000 jardi, postalo je neophodno da svaki deo svake posebne operacije bude izvršen najsavršenijim automatskim mašinama, kako bi jedno oružje bilo matematički jednako drugom. Odstupanja od te matematičke tačnosti, koja za stari sistem nisu imala neki veći značaj, sada su predstavljala takav nedostatak zbog koga je čitavo oružje postajalo neupotrebljivo. Netačnost pogađanja potiče otuda što Francuzi nisu ozbiljnije usavršili svoje stare mašine. Kako topovi mogu imati jednak domet pri istom elevacionom uglu i jednakim ostalim elementima kad nijedan top nije sasvim jednak sa drugim? Razumljivo je da će netačnost u proizvodnji, koja na 800 jardi prouzrokuje razliku dometa od 1 jarda, na 4000 jardi imati razliku od 100 jardi. Može li se računati na tačnost gađanja ovih topova na velikim odstojanjima?

Da izvedemo zaključak: francuski izolučeni topovi su rdavi zato što, zbog srazmerno velikih elevacionih uglova pod kojima gađaju, moraju imati zazor i što kvalitet njihove izrade ni približno ne odgovara zahtevima dalekometnih izolučenih topova. Zato ih treba što pre zameniti drugim sistemom, jer će u protivnom francuska artiljerija postati najgora artiljerija u Evropi.

Ova oruđa smo namerno razmatrali nešto podrobnije, jer smo sada, zahvaljujući tome, u mogućnosti da izložimo glavne principe izolučenih topova. U završnom članku razmotrićemo dva predložena sistema koji se sada takmiče u Engleskoj. Oba ova sistema zasnivaju se na punjenju ostrag, otklanjanju zazora i savršenom načinu proizvodnje; tu imam u vidu sistem Armstronga i sistem Whitwortha.

III

Sada ćemo preći na opis dve vrste izolucenih topova koji se pune ostrag. Oba topa, koji sada konkurišu jedan drugom u Engleskoj i koji svojim efikasnim dejstvom neosporno nadmašuju sve što su profesionalni artiljerci dosada stvorili, konstruisali su civili — reč je o topu Armstronga i o topu Whitwortha.

Top ser Williama Armstronga ima tu prednost što se prvi pojavio i dobio priznanje celokupne štampe i zvaničnih krugova Engleske. On je bez sumnje veoma efikasna ratna mašina koja znatno nadmašuje francuski izoluceni top, ali se ne zna da li će imati prednost i u odnosu na top Whitwortha.

Ser William Armstrong izrađuje svoj top na taj način što na cev od livenog čelika spiralno namotava dva sloja kovanog gvožđa, tako da se gornji sloj stavlja suprotno u odnosu prema donjem, kao što se pušćane cevi prave iz slojeva žice. Taj sistem daje vrlo čvrst i jak materijal, mada je i veoma skup. U šupljini cevi nalazi se veliki broj uzanih žlebova koji su veoma blizu jedan drugom i vrše jedan zaokret na celoj dužini cevi. Duguljasto zrno, cilindrično-oživalnog oblika, izrađeno je od livenog gvožđa, ali je prevučeno košuljicom od olova, zbog čega je njegov kalibar nešto veći od kalibra cevi. To zrno, zajedno sa punjenjem, stavlja se u zadnji deo cevi, u ležište metka koje je za to dovoljno prostrano; eksplozija gura zrno kroz uzanu cev, u kojoj se mekano olovo utiskuje u žlebove i na taj način potpuno isključuje svaki zazor i u isto vreme predaje zrnu spiralno rotaciono kretanje, koje je određeno pravcem uvijanja žlebova. Ovaj način utiskivanja zrna i njegovo prevlačenje izvesnim slojem mekanog metala karakteristične su crte Armstrongovog sistema. Ako čitalac shvati suštinu izolucenog topa koju smo izložili u prethodnim glavama, on će se složiti sa tim da je Armstrongov sistem u načelu sasvim pravilan. Pošto zrno ima veći kalibar od kalibra šupljine cevi, top se neminovno mora puniti ostrag, što nam takođe izgleda kao neophodna osobina svakog izolucenog oruđa. Međutim, mehanizam zatvarača sam po sebi niukoliko ne zavisi od principa ovog ili onog sistema, već se može prenositi sa jednog sistema na drugi. Zato ga uopšte nećemo ni razmatrati.

Domet i tačnost gađanja ovog topa prosto zadivljuju. On može gađati na daljini 8500 jardi ili skoro 5 milja, a tačnost pogađanja ciljeva na odstojanjima od 2000 do 3000 jardi znatno je bolja od topova sa glatkim cevima na tri puta manjim daljinama. Bez obzira na bučnu reklamu engleske štampe, pojedinosti svih tih naučnih istraživanja držane su u strogoj tajnosti. Uopšte nije objavljeno pod kojim je elevacionim uglom i sa kojom težinom punjenja postignut taj domet, nisu objavljene pojedinosti o težini zrna i samog topa, o tačnom skretanju po pravcu i daljini, itd. Najzad, sada, pošto se pojavio Whitworthov top, saznajemo neke pojedinosti, bar o jednoj seriji opita. Ministra

rata Sidney Herbert izjavio je u parlamentu da je top od 12 funti, težine 8 centi, sa punjenjem od 1 funte i 8 unci baruta, pri elevacionom uglu od 7 stepeni, postizao domet od 2460 jardi, s tim da je krajnje skretanje po pravcu iznosilo 3 jarda, a krajnje rasturanje po daljini 65 jardi. Pri elevacionom uglu od 8 stepeni domet je iznosio 2797 jardi; pri uglu od 9 stepeni više od 3000 jardi, pri čemu su skretanja ostala skoro ista. Međutim, elevacioni ugao od 7 do 9 stepeni predstavlja nešto nečuveno u praksi neizolučene poljske artiljerije. Tako, na primer, u zvaničnim tablicama nema elevacije veće od 4 stepena, a topovi od 12 i 9 funti sa tom elevacijom daju domet od 1400 jardi. Svaka veća elevacija poljskih topova bila bi beskorisna, jer bi se sa njom smanjila verovatnoća nagađanja cilja zato što se većom elevacijom dobija uzdignutija putanja. Međutim, raspoložemo podacima o nekim opitima (koji su pomenuti u knjizi ser Howarda Douglasa *Naval Gunnery*) sa teškim neizolučenim pomorskim topovima koji su gađali sa velikim elevacionim uglom. Godine 1839. engleski dugački top od 32 funte, koji je u Dilu gađao sa elevacionim uglom od 7 stepeni, dao je domet od 2231 do 2318 jardi, a sa uglom od 9 stepeni 2498 do 2682 jarda. Godine 1846. i 1847, francuski top od 36 funti, sa uglom od 7 stepeni postigao je domet od 2270, a sa uglom od 9 stepeni — 2636 jardi. To pokazuje da pri jednakim elevacionim uglovima domet izolučenih topova nije mnogo veći od dometa topova sa glatkim cevima.

Whitworthov top gotovo u svakom pogledu predstavlja suprotnost Armstrongovom topu. Šupljina njegove cevi nije okruglog, već šestougaonog preseka; dubina njegovih žlebova skoro je dva puta veća nego kod Armstrongovog topa; zrno je od veoma tvrdog materijala, bez ikakve olovne košuljice; top se ne puni ostrag zato što je to neophodno, već radi veće udobnosti i lepšeg spoljašnjeg izgleda. Top je izrađen od nedavno patentiranog materijala, tzv. »homogenog gvožđa«, velike čvrstine, elastičnosti i otpornosti; zrno sa matematičkom tačnošću odgovara kanalu cevi, te se ne može staviti u cev ako se prethodno ne podmaže. Za podmazivanje se upotrebljava smeša voska i sala, koja se stavlja između punjenja i zrna, a ta smeša istovremeno služi i za smanjenje svakog zazora koji bi se eventualno pojavio. Materijal topa je tako otporan da lako može izdržati opaljenje 3000 zrna bez ikakve štete po površinu unutrašnjosti cevi.

Javnost je upoznala Whitworthov top prošlog februara, kad je sa njim izvršen niz opita u Sautportu, na lankaširskoj obali. Prikazana su tri topa: od 3, 12 i 80 funti. Iz opširnog izveštaja, radi ilustracije, izabraćemo top od 12 funti. Taj top je bio dugačak 7 stopa i 9 palaca i težak 8 centi. Običan neizolučen top od 12 funti za okrugla zrna ima 6 stopa i 6 palaca i težinu 18 centi. Domet Whitworthovog topa, pri elevacionom uglu od 2 stepena (kod kojih stari top od 12 funti daje 1000 jardi), sa punjenjem od 1,5 funti, varirao je od 1208 do 1281 jard. Pri elevacionom uglu od 5 stepeni (kod kojih top od 32 funte daje 1940 jardi) domet je iznosio 2298 do 2342 jarda. Pri elevacionom

uglu od 10 stepeni (domet starog topa od 32 funte — 2800 jardi) iznosio je 4000 jardi. Za veće elevacione uglove upotrebljavan je top od 3 funte sa punjenjem od 8 unci. Pri elevacionom uglu od 20 stepeni domet je iznosio od 6300 do 6800 jardi, a pri elevacionom uglu od 33 i 35 stepeni od 9400 do 9700 jardi. Stari neizolučeni top od 56 funti sa elevacionim uglom od 20 stepeni postiže domet od 4381 jard, a sa 32 stepena 5680 jardi. Sa Whitworthovim topom postignuta je veoma zadovoljavajuća tačnost gađanja, a u pogledu skretanja po pravcu on je, u najmanju ruku, dao isto tao dobre rezultate kao i Armstrongov top. Što se tiče rasturanja po daljini, iz opita se ne može doći do nekog zadovoljavajućeg zaključka.

Naslov originala:

On rifled cannon . . .

Napisano marta/aprila 1860.

Prvi put objavljeno u

•New-York Daily Tribune•

br. 5914, 5926 i 5938 od

7. i 21. aprila i 5. maja 1860.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Opšte raspoloženje u Berlinu

Berlin, 10. aprila 1860.

Kad bi se neki inteligentni stranac, koji je Berlin posetio pre samo dva meseca i zatim ga napustio, sada vratio u ovu »metropolu duha«, nužno bi mu odmah pala u oči potpuna promena fizionomije, tona i raspoloženja »mojih dragih Berlinaca«¹.^[387] Još pre nekoliko meseci u svim društvenim slojevima u metropoli pričavale su se neodređene priče. Ljudi su čestitali jedni drugima prigušenim tonom na tome što je ono najgore prošlo i što je avet desetogodišnje reakcije konačno prestala da guši njihov duh. Ova apsurdna tema odzvanjala je u svim tonovima uz neizbežni prizvuk da promenu nisu doneli veliki i spasonosni naponi pruskih podanika, već pre bolesno stanje u glavi pruskog kralja, — dakle, da je ta promena delo prirode a ne delo čoveka. Ovaj neugodni prizvuk pomućivao je čak i prve radosti Nove ere, koju su pobeđonosno najavili tupo-dosadni pisci iz berlinske dnevne štampe. Opšta malodušnost je bila tolika da su, iz bojazni da se princ-regent ne poplaši svog novomodernog liberalizma, svi kandidati na opštim izborima za Narodnu skupštinu podvrgnuti ovoj prostoju proveri: Da li izražavaju poverenje hoencolernskoj vladi koju je sastavio princ-regent? Da nije njihovo ime na bilo koji način neprihvatljivo za blagi liberalizam nove vlade? Umesto ljudi koji bi se prihvatili rešavanja nevolja zemlje, bile su poželjne marionete, voljne da glasaju za vladu. Pred tim da nova vlada nije ni takla birokratske i policijske okove koje su skovali njeni prethodnici, dok su se njene sopstvene programske izjave odlikovale kolebljivom dvosmislenošću, bojažljivim oprezom i dvosmislenim ćutanjem, — pred ovom činjenicom zatvarali su oči; i, osim toga, proglašeno je za patriotsku dužnost zatvarati oči pred tim. Sve opozicione novine, bilo da su se nazivale konstitucionalnim ili demokratskim, iznenada su se pretvorile u

---

¹ U »New-York Daily Tribune« na nemačkom i engleskom jeziku

vladine listove. Posle mira u Vilafranki^[388], kada je gospodin von Schleinitz, pruski ministar spoljnih poslova, objavio neku vrstu Plave knjige o italijanskom ratu^[389]; kada su ga njegove depeše, pravi uzori neodlučne opširnosti, prikazale kao dostojnog naslednika onih ljudi koji su u prošlom veku zaključili bazelski mir i u ovom veku pripremili katastrofu kod Jene^[390]; kad smo videli kako on ponizno prima lekcije o konstitucionalizmu od Malog Johnnija¹, te britanske mirodije u svakoj čorbi, kako puže po prašini pred knezom Gorčakovom, razmenjuje billets doux² sa herojem decembra³ i s visine mršteći se gleda na svog austrijskog kolegu; kako su se najzad svi njegovi poslovni prijatelji okrenuli protiv njega, — čak i posle svega toga, berlinska štampa i naši berlinski liberali pokazivali su izlive istinskog oduševljenja izvanrednom mudrošću što ju je pokazala pruska vlada, koja je, ne zadovoljivši se time što sama ništa ne čini, uspela da i Nemačku omete u svakoj akciji. Ubrzo potom, u Breslavi je održan sastanak ruskog cara i Gorčakova, s jedne strane, i princa-regenta i njegovih ministara-satelita, s druge strane^[391]. Pravovaljano je potpisan jedan novi dokumenat o vazalskoj zavisnosti Pruske od njenog moskovskog suseda, — to je bio prvi, ali neophodan rezultat mira u Vilafranki. Čak i u 1844. godini takav događaj bi izazvao buru opozicije u celoj zemlji. Međutim, njega su sada hvalili kao dokaz dalekovidne državničke mudrosti. Čini se da je nihilizam spoljne politike princa-regenta, zajedno sa očuvanim, s birokratijom povezanim starim reakcionarnim feudalnim sistemom, napuštenim samo *nominalno*, za naše prijatelje, berlinske liberalne i prusku štampu svih boja, sa izuzetkom specijalnih organa stare kamarile, bio dovoljan razlog da carsku krunu Male Nemačke (tj. Nemačke bez nemačke Austrije) zahtevaju za predstavnika pruske dinastije. U analima istorije teško je naći sličan primer slepila, ali podsećamo na to da je posle bitke kod Austerlica^[385] Pruska isto tako nekoliko dana kukurikalala na sopstvenom dubrištu, quasi re bene gesta⁴.

Po završetku italijanskog rata, pruska štampa sa berlinskim listovima na čelu predstavljala je koliko žalostan toliko i odvratn prizor. Umesto da se odvaži makar i na najmanju kritiku glupe diplomatske politike svojih sopstvenih vladara, umesto da »liberalnu« vladu smelo pozove da konačno u unutrašnjim pitanjima premosti dubok jaz između tobožnjeg i stvarnog, umesto da javno napadne ono potajno, ali uporno zadiranje u buržoasku slobodu koje sebi dozvoljava vojska Manteufelovih činovnika, još bezbedno ušančena u svojim starim tvrđavama, — ta štampa je pevala slavopojke sjaju vaspostavljene Pruske, odapinjala svoje tupe strele na poniženu Austriju, pružala oslabele ruke prema nemačkoj carskoj kruni i na potpuno zaprepasćenje cele Evrope ponašala se kao ludak u raju ludaka. Sve u svemu, činilo se da se velika

¹ Johna Russella — ² ljubavna pisamca — ³ Napoleonom III — ⁴ kao da je sve dobro proteklo

internacionalna drama koja se sada odigrava na evropskoj sceni tiče naših prijatelja samo kao gledalaca koji sa galerije ili iz partera treba da aplaudiraju ili da zvižde, ali ne i da delaju.

Sve to se sad izmenilo kao pod dodirom čarobnog štapića. Berlin je u ovom trenutku, možda ako se izuzmu Palermo i Beč, najrevolucionarniji grad u Evropi. Vrenje zahvata sve slojeve i čini se da je jače nego martovskih dana 1848. Šta je izazvalo ovaj fenomen i još uz to tako iznenada? Sticaj događaja, pre svega najnovija velika dela Louis-a Bonaparte, s jedne strane, i nova reforma vojske koju je predložila liberalna vlada, s druge strane. Usled toga, stanje poverenja u voljne samoobmane nije, naravno, moglo trajati većito. Dalje, tome su doprineli incidenti koji su naterali vladu da otpusti upravnika policije Stiebera, — onog podlog zlikovca koji je zajedno sa svojim gospodarem, pokojnim Hinkeldeyom od 1852. stalno bio najviša vlast u Pruskoj, — i najzad, ali ne najmanje, učinilo je svoje i objavljivanje Humboltove prepiske sa Varnhagenom von Ense^[392]. Dah zagrobnog sveta uništio je raj ludaka.

Naslov originala:

Public Feeling in Berlin

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5932 od 28. aprila 1860.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Sicilija i Sicilijanci

U istoriji ljudske rase nijedna zemlja i nijedan narod nisu tako strašno patili u ropstvu od stranih osvajanja i ugnjetavanja, i niko se nije borio tako nezadrživo za oslobođenje kao Sicilija i Sicilijanci. Gotovo od doba kada se Polifen prošetao oko Etne ili kada je Ceres učio Sikule gajenju žita, pa do naših dana, Sicilija je bila poprište neprekidnih osvajanja i ratova i upornog otpora. Sicilijanci predstavljaju mešavinu gotovo svih severnih i južnih rasa; prvo, starosedelaca Sikana sa Feničanima, Kartaginjanima, Grcima i robovima iz svih delova sveta koje su donosili na ostrvo trgovina ili rat; zatim, mešavina Arabljana, Normana i Italijana. Sicilijanci u svim tim transformacijama i modifikacijama borili su se i još uvek se bore za svoju slobodu.

Više od 30 stoleća starosedeooci Sicilije su se suprotstavljali, kako su najbolje znali i umeli, savršenijem oružju i vojnoj veštini kartaginskih i grčkih osvajača. Njih su primorali da plaćaju danak, ali ni jedni ni drugi nisu mogli da ih potpuno pokore. U toku dugog vremena Sicilija je bila poprište borbi između Grka i Kartaginjana; njen narod je bio upropašćen i delom pretvoren u robove; njeni gradovi, naseljeni Kartaginjanima i Grcima, bili su glavni centri iz kojih se ugnjetavanje i ropstvo širilo u unutrašnjost ostrva. Međutim, ti drevni Sicilijanci nisu propuštali priliku da se bore za slobodu ili bar da se svete koliko mogu svojim kartaginskim gospodarima i Sirakužanima. Na kraju su Rimljani pokorili Kartaginjane i Sirakužane, prodavši ogroman broj njih kao robove. Jednom prilikom bilo je tako prodano 30 000 stanovnika Panorma, današnjeg Palerma. Rimljani su obrađivali zemlju u Siciliji pomoću bezbrojne vojske robova, da bi sicilijanskom pšenicom ishranili proletarijat Večnoga grada. Radi toga, oni su ne samo pretvarali u robove stanovnike ostrva nego su i uvozili robove iz svojih drugih oblasti. Svaki onaj ko makar malo poznaje istoriju Rima ili oratorsku veštinu Cicerona, upoznat je sa strašnim zlodelima rimskih prokonzula, pretora i prefekata. Možda nigde drugde rimska surovost nije tako pirovala kao ovde. Siromašne

slobodnjake i seljake, ako nisu mogli da plate poguban porez koji je zahtevan od njih, skupljači poreza su bez milosti prodavali kao roblje, ponekad njih same a ponekad njihovu decu.

Stoga su i pod Dionisijem Sirakuskim i pod rimskom vladavinom u Siciliji izbijali najstrašnji ustanci robova, u kojima su zajednički učestvovali domoroci i robovi uvezeni na ostrvo. Za vreme raspada Rimske Imperije, u Siciliju su se iskrcavali mnogi zavojevači. Zatim su neko vreme njom vladali Mavari; ali Sicilijanci, pre svega domoroci, koji su naseljavali unutrašnjost ostrva, uvek su se odupirali sa više ili manje uspeha i korak po korak osvajali ili zadržavali razna manja prava. I tek što se počela nazirati zora nad mračnim srednjovekovljem, kad su Sicilijanci silom oružja ne samo osvojili celi niz opštih sloboda, već i gradili forme ustavne uprave, kakve još do tada nigde nije bilo. Pre nego i jedna druga evropska nacija, Sicilijanci su glasanjem određivali prihode svojih vlada i gospodara. Tako je sicilijanska zemlja uvek bila smrtonosna za ugnjetače i zavojevače, a Sicilijansko večernje⁽³⁹³⁾ ostaće zauvek besmrtno u istoriji. Kada je kuća Aragon dovela Sicilijance u zavisnost od Španije, oni su znali kako da više ili manje sačuvaju svoje političke slobode, i to su isto činili i pod Habsburgovcima i Bourbonima. Kada su Francuska revolucija i Napoleon isterali iz Napulja tiransku vladajuću dinastiju, Sicilijanci — podstrekivani i zavedeni engleskim obećanjima i garancijama — primili su begunce, i boreći se sa Napoleonom branili su ih svojom krvlju i pomagali svojim novcem. Svima je poznato izdajstvo Bourbona koje je zatim usledilo, i kakvim se smicalicama i besramnim poricanjima Engleska trudila i još trudi da zamaskira svoje sopstveno verolomstvo kojim je na milost i nemilost Bourbona predala sicilijanski narod i njegove slobode.

U sadašnje vreme, političkom, administrativnom i fiskalnom ugnjetavanju izložene su sve klase naroda; stoga, ove nevolje i jesu u prvom planu. Ali, gotovo sva zemlja nalazi se još u rukama srazmerno malog broja krupnih posednika zemlje ili barona. Srednjovekovna prava posedovanja zemlje još i danas postoje na Siciliji, sa tom razlikom što obrađivač zemlje nije kmet; on je prestao da bude kmet oko XI stoleća, kad je postao slobodni zakupac. Ali uslovi zakupa su uglavnom toliko teški da ogromna većina zemljoradnika radi isključivo za prikupljača poreza i barona, proizvođači jedva nešto više nego što je potrebno da se dâ za poreze i rentu, a oni ostaju bez ičeg ili sa relativno malim sredstvima. Mada gaje čuvenu sicilijansku pšenicu i odlično voće, oni sami žive u bedi na pasulju u toku cele godine.

Sicilija sada opet krvavi, a Engleska spokojno gleda na te nove saturnalijske zloglasnih Bourbona i njihovih ne manje zloglasnih duhovnih i svetovnih ljubimaca, jezuita ili gardista⁽³⁹⁴⁾. Bučni deklamatori britanskog parlamenta potresaju vazduh praznim brbljanjem o Savoiji i opasnosti koja pretila Švajcarskoj, ali ni jednom jedinom rečju ne pominju pokolj u sicilijanskim gradovima. U celoj Evropi niko

nije podigao glas da negoduje protiv ovoga. Nijedan vladar, nijedan parlamenat neće proglasiti nezakonitim vladarem tog krvavog napuljskog idiota.¹ Samo Louis-Napoleon, iz ovakve ili onakve namere — razume se, ne iz neke ljubavi prema slobodi, već radi uzdizanja svoje dinastije ili radi jačanja francuskog uticaja — može možda da zaustavi tog koljača u uništavanju koje on vrši. Engleska će urlati da je počinjeno verolomstvo, praskaće zbog Napoleonovog izdajstva i ambicija, ali će Napolitanci i Sicilijanci sigurno nešto dobiti, čak i pod Murat-om ili nekim drugim novim vladarom. Za njih će svaka promena biti bolja.

Naslov originala:
Sicily and the Sicilians

Napisano krajem aprila i početkom maja 1860.

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»
br. 5948 od 17. maja 1860.
kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

---

¹ Francesco II

Karl Marx

Pripreme za Napoleonov budući rat na Rajni

Mišljenje da Louis Bonaparte namerava da stavi na dnevni red nemačko pitanje prevladuje ovdje u svim klasama društva. U današnjem bijoju »National-Zeitung«^[395] jedan korespondent čak tvrdi da je čuo iz najpouzdanijih izvora da se Badinguet (kako u Parizu obično nazivaju Louis-a Bonapartu)^[396] konačno odlučio da preduzme kampanju na Rajni i da je lord John Russell, kada je pre nekoliko nedelja saznao za taj plan, ustao da zaplaši Donji dom žestokim napadima na francuskog imperatora i neočekivano izjavio da sada Engleska namerava da traži nove saveznike. Ton i raspoloženje francuske poluslužbene štampe nimalo ne umanjuju ta strahovanja. Pročitajte, na primer, sledeći citat »Bullier's Correspondence«^[397] parisko izdanje iz koga u Francuskoj većina provincijskih novinara crpi svoja nadahnuća:

»Jedan od mojih drugova, ljubitelj šaljivih proročanstava, rekao mi je pre nekoliko dana: Vi ćete još videti kako će se imperator uputiti na Rajnu da predloži pruskom kralju savez a, zajedno s tim, i manje ispravke granice.« Na to sam ja odgovorio citatom iz pamfleta *Napoleon III et l'Italie*: »Pitanje o teritorijalnim izmenama bolje je rešavati prijateljskim putem, nego biti prinuđen da to činiš sutradan posle pobede.«

Uskoro posle zaključenja trgovinskog ugovora sa Engleskom, francuska vlada dala je na znanje pruskom ambasadoru u Parizu da bi primena sličnoga ugovora između Francuske i Carinskog saveza^[398] naišla na povoljan prijem; međutim, kad je pruska vlada odgovorila da Carinski savez nikako nema želju da zaključi takav ugovor, čuđenje i nezadovoljstvo su izraženi prilično neučtivim tonom. Pored toga, pruska vlada dobila je u to vreme potpunu informaciju o pregovorima koje su agenti Louis-a Bonaparte nedavno počeli da vode sa bavariskim dvorom, da bi ga naveli da ustupi Francuskoj tvrđavu Landau, koja je, kako je rečeno, bila ostavljena Francuskoj ugovorom od 1814. godine, a zatim joj nepravedno oduzeta ugovorom od 1815.

godine.^[399] Na taj način glasovi u narodu o predstojećem razilaženju sa Francuskom potkrepljeni su sumnjama službenih krugova.

U sadašnjem trenutku položaj Pruske ima u izvesnom pogledu veliku sličnost sa položajem Austrije posle završetka rata na Istoku.¹ Tada je, čini se, Austrija od svih država izvukla najveće koristi. Ona je laskala sebi da je ponizila Rusiju, svog opasnog suseda, ne izlažući sebe nikakvim nevoljama, izuzev mobilizacije svojih trupa. Odigravši ulogu naoružanog posrednika, dok su zapadne države nosile svu težinu rata, ona je mogla posle zaključenja mira da uobražava da je, uz pomoć oružja saveza zapadnih država, otklonila uticaj koji je Rusija zadobila nad njom posle događaja 1849. u Madarskoj.^[400] I zaista, u to vreme je bilo izrečeno mnogo komplimenata povodom vešte diplomatske taktike bečkog kabineta. A, u stvari, dvosmisleni položaj koji je Austrija imala za vreme rata na Istoku, ostavio ju je bez saveznika i dao Louis-u Bonaparti mogućnost da *lokalizuje* italijanski rat.^[381] Pruska je, sa svoje strane, u toku italijanskog rata sačuvala svoje izvore netaknute. Ona je držala oružje u pripravnosti, ali ga nije upotrebila i zadovoljila se samo time da umesto krvi svojih vojnika strpljivo proliva mastilo svojih političkih mudraca. Posle mira u Vilafranki činilo se da je Pruska, uz pomoć francuskih pobeda, oslabila svog suparnika, habsburški dom, i otvorila sebi put ka hegemoniji u Nemačkoj. Već i sami izgovori pod kojima je proglašen mir u Vilafranki trebalo je da sruše iluzije od kojih je ona patila. Dok je Louis Bonaparte objavio da su naoružavanje Pruske i opasnost od eventualnih intervencija otupili mač Francuske, Austrija je, sa svoje strane, izjavila da se njena sila otpora razbila o dvosmisleni neutralitet Pruske. U toku celoga rata Pruska je pokazivala pretenzije koje su groteskno protivrečile njenim postupcima. Pred Austrijom i malim nemačkim državama ona se pozivala na svoje obaveze kao evropske sile; pred Engleskom i Rusijom ona se pozivala na svoje obaveze kao najjače nemačke sile, i, zasnivajući svoja prava na tim dvostrukim pretenzijama, ona je zahtevala od Francuske da je ova prizna kao oružanog posrednika u Evropi. U skladu sa svojim zahtevima da se nazove nemačka sila *par excellence*, ona je dozvolila Rusiji da jednim nečuveno drskim cirkularom zaplaši male nemačke dvorove,^[401] a kroz uši gospodina von Schleinitza ropko je slušala nepristojne lekcije lorda Johna Russella o »konstitucionalnom« pravu nacija.

Svoje pretenzije na ulogu evropske sile Pruska je dokazivala time što je umirila ratničke impulse sitnih nemačkih kneževa i pokušala da iskoristi vojne poraze Austrije s ciljem da prisvoji sebi ulogu koja je ranije pripadala njenoj suparnici u savetu Nemačkog saveza.^[384] Kada su je na kraju uspesi francuskog oružja prinudili da zauzme nešto nalik na ratoborni stav, ona je naišla na hladni otpor sitnih

¹ krimski rat 1853 - 1856.

nemačkih država, koje su jedva skrivale svoje nepoverenje u konačne namere pruskog dvora. Mir u Vilafranki zatekao je Prusku potpuno izolovanu ne samo u Evropi već i u Nemačkoj, a zatim je aneksija Savoje, koja je došla posle toga, znatno skratila nezaštićenu granicu Francuske i mnogo povećala njene šanse za pobedonosnu kampanju na Rajni.

Pod takvim okolnostima, čini se da je politička linija koju Pruska sada teži da sprovodi, kako u svojim unutrašnjim odnosima tako i u svojim odnosima sa inostranstvom, podjednako pogrešna. Uprkos svim hvalisavim deklamacijama pruskih novina i predstavnika skupštine ništa se nije promenilo u njenim unutrašnjim poslovima, sem frazeologije njenih službenika. Predlozi o reformi vojske, koji uopšte ne sadrže jačanje njene vojne moći za slučaj opasnosti, imaju za cilj da neprestano povećavaju stajaću armiju, koja je već isuviše velika da još opteretiti izvore finansija, koji su i bez toga preopterećeni, i da unište jedinu demokratsku instituciju u zemlji — landver.^[402] Svi reakcionarni zakoni o štampi, o pravu udruživanja, o gradskoj upravi, o uzajamnim odnosima između vlastele i seljaka, birokratsko tutorstvo, svuda prisutna policija, — sve se to brižljivo čuva. Štaviše, sramni stavovi o braku između plemića i ljudi običnog porekla nisu ukinuti. Sama ideja uspostavljanja ustava, zbačenog državnim udarom, ismejava se kao fantastičan san.

Navešću vam samo jedan primer građanske slobode kojom se sada koristi pruski podanik. U najgorem periodu reakcije jedan čovek rođen u Rajnskoj Pruskoj¹ bio je osuđen od pristrasnog suda na 7 godina zatvora u pruskoj tvrđavi za takozvani politički prestup. Izdržavši svoju kaznu, koju liberalno ministarstvo nije htelo skratiti, on se vratio u Keln, odakle ga je, međutim, policija prognala. Tada se on uputio u svoj rodni grad, ali su ga vlasti, začudo, izvestile da je zbog sedmogodišnjeg odsustvovanja izgubio svoje pravo građanstva i mora da potraži novo mesto stanovanja. Bilo je uzaludno njegovo objašnjenje da odsustvo nije bilo dobrovoljno. Iz Berlina, gde je zatim došao, bio je opet udaljen sa motivacijom da nije mogao da dokaže da ima neka sredstva za egzistenciju, izuzev ličnog izvora rada i znanja; sve njegovo imanje bilo je potrošeno dok je bio u zatvoru. Na kraju krajeva otišao je u Breslavu, gde ga je jedan njegov stari poznanik zaposlio kod sebe kao službenika; međutim, jednog jutra pozvan je u policiju koja ga je obavestila da se njegov boravak u gradu može produžiti samo za nekoliko nedelja, ako za to vreme ne dobije prava građanstva u Breslavi. Dok se on obraćao opštinskim vlastima u Breslavi, činjene su mu svakojake sitne teškoće. Ali kada su, blagodareći brizi njegovih drugova, teškoće bile uklonjene i njegova molba za građanstvo bila, na kraju, usvojena, umesto da dobije prava on

---

¹ Peter Nothjung

je dobio ogroman račun sa velikom gomilom taksa, koje ima da plati svaki smrtnik koji ima sreću da bude primljen u red breslavskih građana. I da njegovi prijatelji nisu prikupili zahtevanu sumu, taj pruski podanik, slično lutajućem Jevrejnu, ne bi mogao naći u svojoj slavnoj otadžbini mesto da odmori glavu.

Posle zaključenja mira u Vilafranki pruska vlada, — koja se mesecima tešila jalovom nadom da je priznata kao oružani posrednik u Evropi, i da na ruševinama habsburškog carstva uzdiže zgradu hoencolernske veličine, — ta pruska vlada je, čini se, osetila onu ogromnu opasnost koja se nazire u budućnosti. Njena politika, neodlučna, kolebljiva i perfidna, dovela je do toga da ostane bez saveznika, i čak von Schleinitz, čije su duge depeše postale predmet stalnih šala u diplomatskom svetu, nije mogao da ne pogleda istini u oči da je, čim unutrašnje stanje u Francuskoj nagna junaka iz decembra¹ da pređe francuske granice, Pruska predodređena da bude predmet drugog lokalnog rata.

Nije li Louis-Napoleon, u trenutku očite iskrenosti, izrekao nekoliko reči koje dokazuju da on zna da je Nemačkoj potrebno jedinstvo, da je on čovek koji ga može ostvariti, i da rajnske provincije ne bi bile suviše visoka cena za kupovinu tako dragocene robe. Verna tradiciji pruske prošlosti, bila je prva ideja princa-regenta i njegovih satelita da sami sebe predaju na milost i nemilost Rusije. Nije li Friedrich Wilhelm I dobio Pomeraniju ugovorom o podeli koji je zaključio sa Petrom Velikim protiv švedskog kralja Carla XII?⁽⁴⁰³⁾ Nije li Friedrich II u sedmogodišnjem ratu odneo pobjedu i anektirao Šleziju zato što je Rusija napustila svog austrijskog saveznika?⁽⁴⁰⁴⁾ Nisu li nekoliko podela Poljske,⁽⁴⁰⁵⁾ koje su isplanirali dvorovi Berlina i Petrograda, naglo povećale male dimenzije pruske monarhije? Nije li na Bečkom kongresu beskrajna servilnost Friedricha Wilhelma III, koji je podržao Aleksandra I kada su 1814. godine Engleska, Austrija i Francuska pokazale izvesne indikacije opozicije i otpora, bila nagrađena aneksijom Saksonije i rajnskih provincija Pruskoj?⁽⁴⁰⁶⁾ Pruska je, jednom rečju, u svojim prisvajanjima u Nemačkoj, uvek nailazila na pokroviteljstvo i podršku Rusije, razume se pod izričitim uslovima da ovoj sili pomaže da podvrgne sebi zemlje s kojima se graniči i da odigra ulogu pokornog vazala na evropskoj pozornici. U julu² 1859. godine princ-regent i Aleksandar II, okruženi diplomatama, generalima i dvorjanima, sastali se su u Breslavi radi zaključenja ugovora, čije su tačke, do sada, ostale neobjašnjiva tajna ne samo za Louis-a Bonapartu ili lorda Palmerstona, već i za pruske podanike, čiji su liberalni predstavnici dokazali, razume se, da su suviše učtivi da interpeliraju gospodina von Schleinitza, ministra spoljnih poslova, o tak-

¹ Napoleona III — ² Treba da stoji: U oktobru

vom delikatnom pitanju. Međutim, sigurno je da se bonapartistička štampa nije uplašila od konferencije u Breslavi, da su otada odnosi između Rusije i Francuske postali upadljivo prisniji; ta konferencija nije sprečila Louis-a Bonapartu ni da zauzme Savoju ni da zapreti Švajcarskoj neizbežnom »ispravkom rajnskih granica«; i, najzad, da se sama Pruska, uprkos dobroj perspektivi da ponovo bude avangarda Rusije, u poslednje vreme rado uhvatila na mamac u vidu saveza sa Engleskom, koji je bačen u Londonu da bi se britanski Donji dom nedelju-dve zabavljao.

Međutim, indiskretna izjava lorda Johna Russella u Plavoj knjizi o koketeriji gospodina von Schleinitza sa Tiljerijama za vreme poslednjeg italijanskog rata^[407] nanela je smrtni udarac englesko-pruskom savezu, za koji je pruska vlada neko vreme smatrala da je plan koji se stvarno razmatra, a u Londonu u tome nisu videli ništa više nego frazu koja je skrivala parlamentarni trik. Posle svega, uprkos konferenciji sa Aleksandrom II u Breslavi i »traženju novih saveznika« od strane lorda Johna Russella, Pruska se sada, isto kao i posle ugovora u Vilafranki, našla potpuno izolovana i izložena na milost i nemilost francuske teorije o prirodnim granicama.^[408]

Može li se verovati da je pod takvim teškim okolnostima jedino sredstvo koje je palo na um pruskoj vladi bilo da obnovi svoj plan o maloj Nemačkoj sa jednim Hohenzollernom na njenom čelu i da najdrskijim provokacijama ne samo natera Austriju da prede u neprijateljski tabor, već i da otudi celu južnu Nemačku? A ipak — ma koliko se to činilo neverovatnim, i to utoliko više što je ovu političku liniju revnosno preporučila bonapartistička štampa — stvar tako stoji. Što se opasnost više bliži to se više otkriva želja Pruske da javno pokaže svoju čežnju za novom podelom Nemačke. Uzgred, vrlo je verovatno da, posle udara nanetog Austriji, Nemačka oseća potrebu da sličan udarac nanese Pruskoj, da bi se otarasila »obe kuće« ali u svakom slučaju niko neće osumnjičiti princa regenta i gospodina von Schleinitza da su se rukovodili takvim pesimističkim principima. Posle ugovora u Vilafranki tendencije regentove politike otkrivene su u sitnim novinskim čarkama i malim slučajnim debatama o italijanskom pitanju, ali, 24. aprila, u pruskom donjem domu, prilikom debate o pitanju izbornokneževskog Hesena, stvar je potpuno izišla na videlo.

Ranije sam vašim čitaocima objasnio to pitanje izbornokneževskog Hesena; stoga ću se sada ograničiti na to da u nekoliko reči objasnim glavne tačke oko kojih se kretala debata. Kada je izborni knez 1849/1850. pod zaštitom Austrije, uklonio ustav izbornokneževskog Hesena iz 1831, Prusku je za trenutak spopala želja da potrgne mač da zaštiti predstavničku skupštinu koja je protestovala; ali, u novembru 1850. godine na sastanku princa Schwarzenberga i barona Manteuffela u Olomoucu, kada se Pruska potpuno potčinila Austriji, priznala restauraciju stare Nemačke skupštine, izdala Šlezvig-Holštajn i

odrekla se svih pretenzija na hegemoniju, ona se odrekla i svojih viteških istupa u zaštitu ustava izbornokneževskog Hesena iz 1831. godine.

Godine 1852. izborni knez je oktroisao nov ustav koji je Nemačka skupština potvrdila, uprkos protestu naroda izbornog Hesena. Posle italijanskog rata to je pitanje bilo ponovno postavljeno na razmatranje, na tajno podstrekivanje Pruske. Skupština izbornog Hesena se ponovo izjasnila za pravosnažnost ustava iz 1831. godine i uputila je skupštini u Frankfurt novu peticiju za njegovo ponovno uspostavljanje. Pruska je tada potvrdila da je ustav iz 1831. godine jedini valjan, ali je oprezno dodala da on treba da bude prilagođen monarhijskim principima skupštine. S druge strane, Austrija je insistirala na tome da je ustav iz 1852. godine legalan, ali da ga treba popraviti u liberalnom smislu. Na taj način, spor je bio samo verbalan, čista sofistika. U suštini, to je bio spor odgovarajućih snaga Hohenzollerna i Habsburga u Nemačkom savezu. Velika većina skupštine odlučila je, najzad, da je punovažan ustav iz 1852. godine, tj. bila je na strani Austrije a protiv Pruske. Motivi koji su uticali na glasove sitnih nemačkih država bili su očiti. One su znale da je Austrija isuviše zauzeta spoljnim teškoćama i da je isuviše nepopularna da bi pokušala bilo šta što prelazi okvire održavanja opšteg status quo u Nemačkoj, dok su podzrevale da Pruska ima ambiciozne planove za uvođenje novina. Da nisu priznale kompetenciju rezolucije koju je donela skupština 1851. godine, bile bi dovedene u pitanje sve druge rezolucije skupštine počev od 1848. godine. Najzad, ali ne i manje važno, njima se nije sviđala pruska strategija diktature nad manjim nemačkim prinčevima i povreda njihovog suvereniteta koja se ispoljava u tome što Pruska koristi žalbe naroda izbornokneževskog Hesena na izbornog kneza. Kao posledica toga, predlog Pruske nije usvojen.

I evo, sada 24. aprila, kada je to pitanje došlo na debatu u parlamentu poslanika u Berlinu, gospodin von Schleinitz, u ime pruske vlade, izričito je izjavio da Pruska ne misli da je vezana izglasanom odlukom u Nemačkoj skupštini; da, kada je 1850. godine pruski ustav bio izraden, nije postojala ni Nemačka skupština, to telo koje je zbrisala bura iz 1848. godine, odakle je trebalo izvući zaključak da sve rezolucije Nemačke skupštine koje su suprotne planovima pruske vlade treba lišiti legalne snage; i najzad, da Nemačka skupština, u stvari, ne postoji, mada Nemačka konfederacija, razume se, i dalje postoji. Može li se zamisliti nerazumniji korak od koraka pruske vlade? Austrijska vlada je izjavila da je stari ustav nemačkog carstva propao, pošto ga je Napoleon I stvarno uništio. Habsburgovci su tada oglasili samo jednu činjenicu, a Hohenzollerni su sada, naprotiv, proklamovali ništavnost federalnog ustava Nemačke u momentu kad Nemačkoj preti spoljni rat, kao da bi hteli da junaku decembra¹ daju legalan

¹ Napoleonu III

izgovor da stupi u separatne saveze sa malim nemačkim državama, kojima su do sada zakoni skupštine zabranjivali da tako postupe. Da je Pruska proklamovala pravo revolucije iz 1848. godine i objavila ništavnost svih protivrevolucionarnih dela koje je počinila ona sama i skupština toga vremena, i da je uspostavila institucije i zakone revolucionarne epohe, mogla je osvojiti simpatije cele Nemačke, uključujući i austrijski deo Nemačke. Ovako je ona samo podelila nemačke prinčeve, ne ujedinivši nemački narod. Ona je, u stvari, otvorila vrata da unutra pusti zuave.

Naslov originala:

*Preparations for Napoleon's
Coming War on the Rhine*

Napisano 1. i 2. maja 1860.

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune•
br. 5950 od 19. maja 1860.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

[Garibaldi na Siciliji] Stanje u Pruskoj

Berlin, 28. maja 1860.

Ovde, kao i u celoj Evropi, glavna tema razgovora su, naravno, Garibaldijeva junaštva na Siciliji. Vi sigurno znate da telegraf dosad još nikad nije tako besramno korišćen koliko se to sad čini u Napulju, a i u Đenovi ili Torinu. Nikad skakavci nisu u tolikim količinama preplavili Evropu kao sada telegrafske canards¹. Zato je, čini se, vredno truda u nekoliko reči izneti gledanje ovdašnjih najmerodavnijih vojnih krugova na pitanje Sicilije. Pre svega, kao što je opšte poznato, ustanak je već trajao čitavih mesec dana kad se pojavio Garibaldi; ali, koliko god da je ova činjenica izvanredno značajna, mogućno ju je i preceniti, kao što je dokazao pariski list »Constitutionnel«.^[409] Vojne snage kojima je Napulj raspolagao na Siciliji, pre nego što je tamo poslat general Lanza sa novim trupama, dostizale su jedva 20 000 ljudi, od kojih je daleko najveći broj morao biti skoncentrisan u tvrđavama Palerma i Mesine, tako da se leteći korpus koji je ostao na raspolaganju za proganjanje ustanika, istina, mogao pohvaliti većim brojem sukoba u kojima je imao uspeha, time što je razjurio protivnika na određenim mestima i uznemirio ga u raznim pravcima, ali se nužno pokazao nedovoljan da potpuno uguši ustanak. Čini se da je u ovom trenutku u Palermu sakupljeno nekih 30 000 pripadnika napuljskih trupa, od kojih dve trećine posedaju tvrđavu, dok je trećina utaborena izvan njenog područja. Kažu da je 15 000 Napuljaca zaposelo Mesinu. Sudeći po poslednjim vestima, Garibaldi nije otišao dalje od Monreala. Istina, ovo mesto leži u brdima koja dominiraju Palermom sa kopnene strane, ali Garibaldi dosada nije imao najvažniju stvar, naime, opadnu artiljeriju, da bi mogao da iskoristi mogućnosti koje pruža ovaj položaj. Prema tome, neposredne šanse Garibaldija, čija armija ima oko 12 000 ljudi, zavisice od dve važne okolnosti: od brzog širenja ustanka na celo ostrvo i od ponašanja napuljskih vojnika u Palermu. Ako se ovi poslednji počnu kolebati i sukoblja-

¹ »patke«, lažne vesti

vati sa stranim plaćenicima u svojim redovima, Lanzina odbrambena sredstva mogu se raspasti još dok su mu u rukama. Ako ustanak znatno ojača, Garibaldijeva armija će porasti do opasnih dimenzija. Dospeli Garibaldi do Palerma, zauzeće sve što je pred njim, s izuzetkom Mesine, gde će se iznova naći pred teškim zadatkom. Verovatno se sećate da su Napuljci 1848/1849. izgubili sve osim Mesine koja je poslužila kao tête-de-pont¹ između Sicilije i Napulja; tada je Mesina bila dovoljna da se povrati celo ostrvo. Ali pad Palerma i vojno osvajanje celog ostrva, izuzimajući Mesinu, od strane patriota imali bi ovog puta — usled izmenjenih političkih prilika — presudniji značaj nego 1848/1849. Ako Garibaldi zavlada Palermom, dobiće zvaničnu podršku »kralja Italije«. Ako ne uspe, njegov pohod će biti osuđen kao privatna avantura. Ima pomalo ironične patetike u Garibaldijevim rečima upućenim Vittorio Emanuelu, kad mu saopštava da će za njega osvojiti novu provinciju i da se nada da je kralj neće prodati kao što je prodao Nicu, Garibaldijevo rodno mesto.

Među temama o pruskoj politici pažnja javnosti je usredsređena, naravno, na privatno pismo pruskog princa engleskom princu-suprugu.^[410] Knez de La Tour d'Auvergne, ambasador Louis-a Bonaparte na berlinskom dvoru, ne samo da je bio toliko drzak da prepis ovog pisma preda gospođinu von Schleinitzu, pruskom ministru spoljnih poslova, već je išao dotle da je zatražio objašnjenja nekih mesta iz njega koja se odnose na karakter i planove velikog pariskog saltimbanque². Ovaj događaj podseća na sličan slučaj koji se dogodio neposredno pre ratifikovanja ugovora zaključenog u Hunkjar-Iskelesiju 1833.^[411] Veliki vezir, koji je u to vreme predao britanskoj ambasadi u Carigradu kopiju tajnog ugovora što ga je sastavio grof Orlov, bio je veoma zbunjen kad mu je grof Orlov sledećeg dana, iznenadivši ga ne baš prijatno, vratio tu istu kopiju i ljutito ga posavetovao da ubuduće nađe poverljivije ljude. U Berlinu su svi uvereni da su se pismom princa-regenta, koje je poslato poštom preko *Ostendea* a ne preko *Kalea*, pozabavili u engleskoj pošti, gde se brojna personal očitno koristi za to da njuška po sumnjivim pismima, — što je toliko ustaljena praksa da je u vreme koalicione vlade erl od Aberdeena priznao da se ne usuđuje da svoja sopstvena pisma prijateljima u Londonu poveri pošti. Pretpostavlja se da je lord Palmerston, koji je tako dobio kopiju pisma princa-regenta, predao kopiju tog pisma francuskom ambasadoru u Londonu da bi napakostio princu Albertu i u interesu englesko-francusko-ruskog saveza. U svakom slučaju, perspektive nameravane i čuvene englesko-pruske alijanse jesu sve drugo samo ne sjajne.

Pre nekoliko meseci, kad je lord John Russell jednog lepog jutra otkrio da se Engleska mora dati u potragu za novim saveznicima, i kad je ova vest primljena s detinjastim oduševljenjem u zvaničnim

¹ mostobran — ² opsenara

krugovima u Berlinu, — pojavila se sasvim iznenada u izveštaju iz engleskog parlamenta jedna depeša lorda Bloomfielda ministarstvu spoljnih poslova u Dauning stritu,⁽⁴¹²⁾ u kojoj je izložen njegov privatni razgovor sa gospodinom von Schleinitzom u vreme poslednjeg italijanskog rata, i koja je žalosno kompromitovala poštene namere pruske spoljne politike. Lord John je tada priznao da je dopustio sebi nečuvvenu indiskreciju, ali prvi udarac novom savezu već je bio zadat. Drugi udarac je to što je pismo princa-regenta otišlo na pogrešnu adresu.

Vi ste verovatno primetili da princ u svojoj prestonoj besedi veoma naglašava očuvanje ugovornih prava i jedinstveni front koji je Nemačka spremna da suprotstavi svakoj povredi nezavisnosti i jedinstvenosti zajedničke otadžbine. Neprijatan utisak koji je na pariskoj berzi ostavila otvorena pretnja ublažen je uz pomoć ruskog časopisa »Le Nord«, koji tonom ironično snishodljive bonhomie¹ prinčevu besedu lišava svakog ozbiljnog značenja, podseća na slične fraze koje je on iznosio u vreme italijanskog rata i, najzad, ceo taj deo besede ocenjuje samo kao želju da se ugodi raspoloženju naroda. Što se tiče ostalog dela prinčeve besede, ona stvarno predstavlja samo listu neuspaha u oblasti zakonodavstva. Jedini značajni projekti o kojima su domovi raspravljali, nacrt zakona o braku i zakoni o opštinskoj upravi i reformi poreza na zemlju, kojeg je još uvek oslobođeno plemstvo u većem delu kraljevstva, doživeli su potpun neuspeh. Osim toga, princ je izrazio nezadovoljstvo zato što još nisu zakonski sankcionisane njegove omiljene mere koje se odnose na reformu vojske.

Mada se sama vlada sa sadašnjim poslaničkim domom, čiju većinu sačinjavaju pripadnici vladine partije, pokazala nesposobnom da sprovede vojnu reformu koju je predložila, konačno joj je posebno odobreno devet i po miliona za vojne izdatke, dok se istovremeno — kako me obaveštavaju pismima iz provincija — u praksi potajno vrše nameravane izmene u vojnoj organizaciji, tako da domovi, kad se sastanu, neće imati neki drugi izbor osim da sankcionišu ono što će tada već biti fait accompli². Suština nameravane vojne reforme objašnjava se u časopisu »Baltische Monatsschrift«, jednom rusko-nemačkom žurnalu, koji izlazi u Rigi i štampa se sa odobrenjem ruskog general-gubernatora Livonske, Estonske i Kurlandije.

«Teško da pruska vojna reforma», — tako piše ovaj list — »zavedena neposredno posle mira u Vilafranki, može služiti nekom drugom cilju osim tome da vladu oslobodi direktnog apelovanja na celokupno stanovništvo, apela koji je u dosadašnjem vojnom sistemu bio neizbežan kad god je vlada smatrala nužnim da svoju politiku potkrepi ratnim demonstracijama. S obzirom na sadašnje političke grupacije u Evropi, država kakva je Pruska, koja se još mora boriti da stekne puno priznanje kao velika sila, nije u stanju ni da naruši miran život čitave zemlje svaki

¹ blagonaklonosti, dobrodušnosti — ² svršena stvar

put kad smatra da je nužno da pokaže svoju vojnu moć, niti da garantuje naciji da poziv na oružje stvarno znači početak rata. U sistemu landvera¹ krije se izvesna demokratska protivrečnost monarhijskom principu. Čini se da su obe mobilizacije, objavljene u srazmerno kratkom vremenskom razmaku, u 1850. i 1859, za kojima nisu usledile ratne operacije već samo demobilizacija, nanele štetu ugledu spoljne politike države kod velikog dela pruskog stanovništva. Izgleda da je narod baš iz okolnosti koje su pratile obe mobilizacije izvukao zaključak da je vlada obavezna da dobije saglasnost javnog mnjenja svaki put kad hoće da pokaže svoju vojnu moć. Čak i zvanične izjave o držanju Pruske prema italijanskim zapletima sadrže priznanje da je mobilisanje landvera¹ naišlo na *neočekivane teškoće*.

Odatle rusko-nemački list zaključuje da Pruska treba da se oslobodi sistema landvera¹ u njegovom sadašnjem obliku, ali ujedno, uz ironični smešak, nagoveštava da »takva promena najpopularnijih institucija upravo u ovom trenutku kad se Pruska pravi kako stoji na tlu liberalizma« predstavlja veoma delikatnu operaciju. Neka mi ovde bude dozvoljena napomena da ovaj »Baltische Monatsschrift«, koji izlazi pod carističkim pokroviteljstvom u Rigi, u izvesnoj meri predstavlja kopiju lista »Straßburger Correspondent«, koji se izdaje pod bonapartističkim uticajem u Strasburu. Oba zveckaju oružjem na nemačkim granicama, jedan na istoku, drugi na zapadu. Dopisnike jednog moguće je smatrati literarnim kozacima, dopisnike drugog literarnim zuavima. Oba licemerno pokazuju veliku zabrinutost za Nemačku i obiluju mudrim savetima zemlji čiji jezik koriste. Oba se trude da otadžbinu pripreme za buduće velike promene i mirišu na entente cordiale² koji upravo sada povezuje pariski carizam sa petrogradskim carizmom. Ali, u tome je sva identičnost. Ako je strasburški list i prožet onim određenim duhom lažne melodramske dostojanstvenosti, karakterističnim za boemsku literaturu francuskog Drugog Carstva, on je ipak pisan lakim stilom svojstvenim Južnoj Nemačkoj. On se obraća zdravom razumu i sigurno ne pretenduje na neki literaran nivo. Nasuprot tome, mesečnik iz Rige šepuri se didaktičkom ozbiljnošću i metafizičkom dubokoumnošću koja podseća na tradicije kenigsberškog univerziteta. Uprkos tome, izlive patriotskog gnjeva s kojim nemačka štampa napada kako »Manatsschrift« tako i »Correspondent«, a naročito ovaj poslednji, smatram glupom potvrdom detinjaste bespomoćnosti.

Naslov originala: *Affairs in Prussia*

Prvi put objavljeno u listu »New-York Daily Tribune«
br. 5972 od 14. juna 1860.

Prevedeno sa engleskog

¹ U »New-York Daily Tribune«: Landwehr — na nemačkom jeziku — ² srdačan sporazum

Friedrich Engels

Garibaldi na Siciliji

Posle niza najprotivrečnijih obaveštenja najzad smo, čini se, dobili nešto nalik na pouzdane vesti o pojedinostima čudesnog Garibaldijevog marša iz Marsale u Palermo. To je, zaista, jedan od zadivljujućih vojnih podviga stoleća, a bio bi skoro neobjašnjiv da mu nije prethodio oreol trijumfalnog revolucionarnog generala. Garibaldijev uspeh dokazuje da kraljevskim napuljskim trupama još uvek uliva strah čovek koji je visoko nosio zastavu italijanske revolucije u sukobu sa francuskim, napuljskim i austrijskim bataljonima i da sicilijanski narod nije izgubio veru u njega i u stvar nacionalnog oslobođenja.

Dva parobroda su 6. maja napustila obalu Đenove sa oko 1400 naoružanih ljudi, organizovanih u 7 četa, od kojih je svaka, očigledno, trebalo da posluži kao jezgro bataljona koji bi se regrutovali među ustanicima. Oni su se 8. maja iskrcali u Talamonu na toskanskoj obali i, koristeći se raznim argumentima, ubedili su komandanta tamošnjeg utvrđenja da ih snabde ugljem, municijom i sa 4 poljska topa. Na dan 10. maja ušli su u luku Marsale, na krajnjoj zapadnoj tački Sicilije, i tamo se iskrcali sa celokupnim materijalom, uprkos dolasku dva napuljska ratna broda, nemoćna da im u pravom momentu, ometu iskrcavanje; pokazalo se da je priča o britanskom mešanju i pomoći ustanicima bila lišena osnova, a sada je odbacuju čak i sami Napuljci. Ovaj mali odred je 12. maja stigao do Salema, 18 milja od obale, na putu za Palermo. Tu su se, čini se, rukovodioci revolucionarne partije sreli sa Garibaldijem, održali s njim savetovanje i prikupili ustanička pojačanja koja su dostizala približno 4000 ljudi. Dok su se oni organizovali, ustanak — koji je nekoliko nedelja pre toga bio prigušen, ali ne i ugušen — ponovo je buknuo u svim planinskim krajevima zapadne Sicilije, i to, kako se 16. maja i pokazalo, ne bez uspeha. Garibaldi je 15. maja sa svojih 1400 organizovanih dobrovoljaca i 4000 naoružanih seljaka napredovao preko brda na sever u pravcu Kalatafimijsa, gde se seoski put iz Marsale spaja sa glavnim drumom koji od Trapanija vodi u Marsalu. Planinske klance, koji vode ka Kalatafimijsu preko ogranka veličanstvene Monte

Cerare, tzv. Monte di Pianto Romano, branila su 3 bataljona kraljevske vojske, sa konjicom i artiljerijom, pod komandom generala Landija. Garibaldi je odmah napao taj položaj, koji je u početku uporno branjen; mada je Garibaldi za vreme tog napada protiv 3000 ili 3500 Napuljaca mogao da upotrebi samo svoje dobrovoljce i vrlo mali broj sicilijanskih ustanika, rojalisti su bili uspešno izbačeni sa pet jakih položaja, izgubivši jedan brdski top i veliki broj mrtvih i ranjenih. Garibaldisti sami navode da su u toku borbe imali 18 mrtvih i 128 ranjenih. Napuljci tvrde da su za vreme ovog sukoba zaplenili jednu od Garibaldijevih zastava, ali pošto su jednu zastavu našli ostavljenu na jednom napuštenom parobrodu u Marsali, potpuno je moguće da su tu istu zastavu pokazivali u Napulju kao dokaz tobože izvojevine pobede. Međutim, poraz kod Kalatafimiya nije primorao kraljevske trupe da napuste grad te iste večeri. One su ga napustile tek sledećeg jutra, posle čega, izgleda, nisu pružile Garibaldiju nikakav otpor sve dok nisu stigle u Palermo. Istina, u Palermo su stigle u strahovitom stanju rasula i nereda. Činjenica da su ih razbili nekakvi »gusari i naoružani ološ« odmah ih je podsetila na strašan lik tog Garibaldija koji je, braneći Rim od Francuza, ipak našao vremena da krene do Veletrija i natera u bekstvo prethodnicu čitave napuljske vojske, i koji je posle toga na padinama Alpa pobeđivao ratnike čija je srčanost znatno nadmašivala srčanost napuljskih vojnika.^[413] Žurno povlačenje, bez ikakvih pokušaja i najmanjeg otpora, nužno je još više povećalo njihovu utučenost i sklonost ka dezerterstvu, koje se i do tada zapažalo u njihovim redovima; a kada su se, odjednom, našli u samom centru ustanka pripremljenom na sastanku u Salemu, ustanka koji je otežavao njihova dejstva, potpuno je iščezla svaka kohezija među njima; Landijeva brigada se pretvorila u neurednu i potištenu gomilu i, brojno znatno smanjena, vraćala se u podvojenim malim grupama u Palermo.

Garibaldi je ušao u Kalatafimi istog onog dana — 16. maja — kada je Landi napustio to mesto; 17. maja je napredovao do Alkama (10 milja), 18. maja — do Partinika (10 milja), a odatle se uputio ka Palermu. Neprekidan pljusak je 19. maja omeo dalje napredovanje trupa.

U međuvremenu je Garibaldi saznao da Napuljci kopaju rovove oko Palerma i da utvrđuju stare istrošene gradske bedeme okrenute prema drumu za Partiniko. Njihovo brojno stanje dostizalo je najmanje 22 000 ljudi, te je na taj način daleko prevazilazilo snage koje je on mogao upotrebiti protiv njih. Međutim, njihov moral je bio pokoleban; njihova disciplina je bila popustila; mnogi od njih su počeli razmišljati o prelasku na stranu ustanika; osim toga, i vojnicima i neprijatelju je bilo poznato da su generali u toj vojsci ograničeni ljudi. Jedine pouzdane trupe među njima bila su dva bataljona stranaca. Pri takvom stanju stvari, Garibaldi nije smeo rizikovati da izvrši frontalni napad na grad, ali ni Napuljci nisu mogli preduzeti

protiv njega bilo kakva odlučna dejstva, čak i da su njihove trupe bile za to sposobne, jer su morali ostaviti u gradu jaku posadu i nikada se nisu smeli suviše udaljiti od njega. Da se na Garibaldijevom mestu nalazio prosečan general, takva situacija dovela bi do niza nepovezanih i neodlučnih sukoba, u kojima bi on izvestan broj svojih regruta mogao obučiti vođenju rata, ali bi za to i kraljevske trupe veoma brzo povratile izgubljeno poverenje u svoje sopstvene snage i disciplinu, jer bi iz nekih od tih sukoba neizbežno izašle kao pobednici. Međutim, sličan način vođenja rata ne bi odgovarao ni ustanku ni Garibaldiju. Smela ofanziva bila je jedina taktika koju je dopuštala revolucija; jedan značajan uspeh, kao što bi bilo oslobođenje Palermo, postao je potreba čim su ustanci došli na domak grada.

Ali kako to izvesti? Ovde se Garibaldi i pokazao kao sjajan komandant, sposoban ne samo da vodi partizanski rat već i da izvodi značajnije operacije.

Na dan 20. maja i sledećih dana, Garibaldi je napao napuljske predstraže i položaje koji su se nalazili u blizini Monreala i Parka, na putevima koji su vodili iz Trapanija i Korleona u Palermo, i na taj način uverio neprijatelja da će njegov napad biti upravljen uglavnom protiv jugozapadnog dela grada i da su baš ovde koncentrisane njegove glavne snage. Veštim kombinovanjem napada i prividnih odstupanja, Garibaldi je prinudio napuljskog komandanta da uputi u tom pravcu sve veći i veći broj trupa iz grada, tako da je 24. maja oko 10 000 Napuljaca bilo izvan grada na putu ka Parku. Baš je to i želeo Garibaldi. On ih je odmah prinudio da stupe u borbu sa delom njegovih snaga, polako odstupajući ispred njih, tako da bi ih odvuкао što dalje od grada, a kada ih je doveo čak do Piana, preko glavnoga planinskog grebena, koji se pruža preko Sicilije i ovde deli Konka d'oro (Zlatnu školjku — dolinu Palermo) od doline Korleona, on je iznenada prebacio glavne snage svojih trupa preko drugog dela istog planinskog grebena u dolinu Misilmeri, koja se širi ka moru, blizu Palermo. Na dan 25. maja on je preneo svoj štab u Misilmeri na 8 milja od prestonice. Ne znamo šta je učinio sa 10 000 Napuljaca koji su se zadržali na lošem planinskom putu što jedini preseca planinu, ali možemo sa sigurnošću reći da ih je zadržavao sve novim i novim prividnim pobedama, da bi bio siguran da se oni neće brzo vratiti u Palermo. Smanjivši na taj način broj branilaca grada gotovo na polovinu i prenošeći pravac svog napada sa puta za Trapani na put za Kataniju, mogao je da pristupi opštem napadu. Protivrečni izveštaji ne daju odgovor na pitanje da li je jurišu Garibaldijevih trupa u gradu prethodio ustanak ili je ustanak bio izazvan pojavom Garibaldija kod kapija grada, no izvesno je da je ujutro 27. maja celo stanovništvo Palermo ustalo na oružje i Garibaldi je izvršio juriš na vrata Porto Termini u jugoistočnom delu grada, gde ga nijedan Napuljac nije očekivao. Sve ostalo je poznato — grad je bio postepeno očišćen od vojske sa izuzetkom baterija, citadele i kraljevskog dvorca. Dalje je sledilo bombardovanje,

primirje i kapitulacija. Autentični detalji svih tih događaja nisu još poznati, ali su glavne činjenice već dovoljno jasne.

Međutim, dužni smo da izjavimo da pripremni manevri koje je preduzeo Garibaldi u cilju napada na Palermo, odmah pokazuju da je on izvrstan komandant. Do sada smo ga znali samo kao iskusnog i vrlo uspešnog partizanskog vođu; čak i za vreme opsade Rima njegova taktika odbrane grada pomoću stalnih ispada gotovo da mu i nije dala pogodnu priliku da se uzdigne iznad tog nivoa. Ali ovde on rešava čisto strategijske zadatke i na tom ispitu dokazuje da je majstor svoje veštine. Način na koji je njemu uspelo da obmane napuljskog komandanta i navede ga da pošalje polovinu svojih snaga daleko od grada, njegov iznenadan bočni marš i pojava ispred Palerma, sa one strane gde su ga najmanje očekivali, i njegov energični napad izvršen u trenutku kad je garnizon bio oslabljen, — sve te operacije nose pečat vojnog genija mnogo više nego išta u vreme italijanskoga rata 1859. godine. Sicilijanski ustanak našao je prvoklasnog vojnog rukovodioca; nadajmo se da političar Garibaldi, kome skoro predstoji da se pojavi na sceni, neće biti nedostojan slave komandanta.

Naslov originala:
Garibaldi in Sicily

Napisano oko 7. juna 1860.

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune•
br. 5979 od 22. juna 1860.

Prevedeno sa engleskog

Karl Marx

Interesantne vesti iz Pruske

Večeras će princ regent napustiti Berlin i otputovati za Baden-Baden, gde će se 16. i 17. o. m. održati neka vrsta konferencije između Louis-Napoleona i saveta nemačkih krunisanih glava.^[414] U pratnji princa regenta nalaze se general von Manteuffel, šef vojnog kabineta; general von Alvensleben, potpukovnik von Schimelmann, von Loë, šef eskadrona, grof von Pückler, maršal dvora, lični sekretar von Illaire, gospodin Borkmann, regentov sekretar i princ von Hohenzollern-Sigmaringen, šef vlade i član kraljevske porodice. Vi se sećate da je, povodom privatnog pisma koje je uputio princ regent engleskom princu suprugu i koje je primljeno u Londonu, a potom upućeno Louis-u Bonaparti, ovaj insistirao na ličnom viđenju sa princom regentom, kao najbolji način razjašnjavanja nesporazuma koji su se, izgleda, pojavili između Francuske i Pruske. Uskoro posle toga princ regent posetio je Sarbriken i Trijer, gradove koji leže na granici Francuske. Louis-Napoleon je opet izrazio svoju želju da iskoristi ovu priliku za sastanak sa princom. Međutim, taj predlog je bio odbijen. U međuvremenu proširili su se glasovi da princ regent namerava da provede oko mesec dana u Baden-Badenu; tada je bavarskom kralju Maxu palo na um da predloži regentu da organizuje neku vrstu konferencije sa južnonemačkim knezovima, koji su težili da zaključe prijateljski sporazum sa Pruskom i da ovim zborom pokažu jedinstveni front protiv Francuske. Princ regent se odmah uhvatio za taj projekat, s kojim su se složili i veliki vojvoda badenski, kralj Virmenberški i veliki vojvoda od Hesens-Darmštata. Jednog divnog jutra francuski ambasador u Berlinu¹ službeno je saopštio pruskom ministru inostranih poslova gospodinu von Schleinitzu da njegov uzvišeni gospodar smatra da bi prijateljski susret u Baden-Badenu sa stvarnim poglavarom pruske države bio od velike koristi za obe države, Nemačku i Francusku, i da bi on uklonio nepoverenje čija je nevinna žrtva, čini se, bila Francuska. Pruski ministar je odgovorio da je i Pruska žrtva nepravednih

¹ La Tour d'Auvergne-Lauraguais

sumnji, koje će se teško odagnati sličnim sastankom, i da je, pored toga, tajna konferencija nemačkih knezova već sazvana u Baden-Badenu. Posle novih informacija iz Pariza, francuski ambasador je odgovorio da bi se Louis-Napoleon radovao da vidi na okupu što veći broj nemačkih knezova i da pored toga on mora da dá jedno važno saopštenje koje se ne sme više odlagati. Na ovoj tački otpor Hohenzollerna je slomljen. Odmah posle toga u Berlinu je primljena depeša iz Beča u kojoj se izražava nezadovoljstvo Austrije predstojećim susretom, ali su ostali nemački dvorovi bili više-manje umireni cirkularnom notom pruskog ministra inostranih poslova. Kao posledica te note, kralj Hanovera je jutros neočekivano stigao u Berlin i sâm je spontano izrazio spremnost da u Baden-Baden prati princa regenta, koji je tada telegrafskim putem pozvao na konferenciju i kralja Saksonije. Nije ni potrebno pominjati da će vojvoda od Koburg-Gota i Nasaua postupati onako kako su ostali postupili.

Na taj način, skup nemačkih knezova, koji je prvobitno zamišljen kao demonstracija protiv Francuske, pretvorio se u neku vrstu jutarnjeg prijema, koji je organizovao Louis Bonaparta na nemačkom tlu a u prisustvu gomile kraljeva, velikih vojvoda i drugih malih vladara Nemačkoga saveza.^[384] Činilo se da se princ regent kaje za greh koji je počinio kad je izrazio sumnju na račun agresivnih planova francuskoga uzurpatora, a da gomila sitnih kneževa preduzima mere predostrožnosti da ih stariji brat ne proda zajedničkom neprijatelju. Kao što je poznato, primer takvog uniženja krunisanih glava pred Kvazimodom Francuske revolucije dali su kraljica Viktorija i kralj Sardinije^[415]. Lični razgovor cara sa čovekom decembra¹ u Štutgartu godine 1857.^[416] mogao je da iznenadi samo kafanske političare, obmanute razmetljivom koketarijom petrogradskog dvora sa dogmama legitimnosti. Posle bitke kod Solferina sastanak Habsburgovaca u Vilafranki sa pobednikom bio je poslovni akt, a ne akt kurtoazije. Princ regent, zajedno sa grupom malih satelita oko njega, ne treba da raspravlja o savezu, slično Victoriji i Vittorio Emanuelu, ni o zaveri, slično Aleksandru II, ni o porazu, slično Franzu Josephu, već, ako se apstrahuju motivi, on se može pozivati na opšte predsedane koje su učinili njegovi bolji prethodnici. U svakom slučaju, prihvativši predlog Louis-a Bonaparte, on je ozbiljno ugrozio svoju veštačku popularnost, tim pre što je, pre svega nekoliko nedelja, Bonaparte bio toliko drzak da u depeši svog ministra inostranih poslova, gospodina de Thouvenela, upućenoj velikim vojvodama od Hesens-Darmštata i Badena, nagovesti da ubuduće treba da potpisuje svoja pisma francuskom imperatoru rečima: «Votre frère et serviteur»². Takva je, stvarno, bila formula koju je zamislio Napoleon I za nemačke knezove u sastavu Rajnskog saveza, čiji je pokrovitelj bio on i kome je pripadao Baden i Hesens-

¹ Napoleonom III — ² «Vaš brat i pokorni sluga»

-Darmštat, zajedno sa Virtembergom, Bavarskom i drugim nemačkim kneževinama. ⁽⁴¹⁷⁾ Da ne bi dozvolio Louis-u Bonaparti da gospodina de Thouvenela uvede u društvo jako uvređenih monarha Badena i Hesena-Darmštata, princ regent i njegovi krunisani saveznici jedno-dušno su odustali od toga da im u pratnji budu njihovi ministri inostranih poslova. Da li ta gospoda stvarno uobražavaju da im je sluga a ne slugin gospodar naneo uvredu?

Što se tiče »važnog saopštenja« koje holandski spasitelj društva namerava da da krunisanim glavama Nemačke, s punim pravom možemo verovati da će — podražavajući postupke Metternicha na zasutopnim kongresima u Beču, Ahenu, Opavi, Ljubljani i Veroni, ⁽⁴¹⁸⁾ — Louis-Napoleon učiniti sve što je u njegovoj moći da ubedi princa regenta da postoji velika zavera revolucionara, koji svim silama pokušavaju da izazovu sukob između Francuske i Pruske, da bi uspostavili gospodstvo Crvene republike u Parizu i Centralne republike u Nemačkoj. Svi bonapartistički organi u Švajcarskoj, Belgiji i Nemačkoj već dve nedelje pišu članke pune sličnih mračnih insinuacija, a jedan poverljivi Bonapartin agent u Ženevi — svima poznati nemački prirodnjak¹ — već je pobedonosno izvestio da će antibonapartističke ispade germanske štampe u najskorije vreme preseći odgovarajuće vlasti.

Međutim, kako princu regentu i njegovim nemačkim *dii minorum gentium*² predstoji da se tako uvere u potrebu da se prikupe oko glavnog spasitelja društva, tako nov pamflet od gospodina *About-a La Prusse en 1860* ⁽⁴¹⁹⁾ treba da izvrši — u suprotnom smislu — uticaj na pruski narod. Mada je do sada taj pamflet bio zadržavan, nekoliko zalutalih primeraka stiglo je u Berlin, i u svom drugom pismu ja sam već saopštio najzanimljivija mesta iz tog novog tiljerijskog manifesta. ⁽⁴²⁰⁾ Pruski narod — kaže mudrac, sa obala Sene — mora da bira između feudalizma Austrije i demokratskih principa francuske imperije. Samo uz pomoć ovog drugog, nemački narod se može nadati da ostvari jedinstvo za kojim tako silno žudi, — naravno samo pod uslovom da svom moćnom susedu da neke materijalne garancije. Pošto je sasvim površno izneo loše strane sadašnje pruske vlade, autor pamfleta podseća Pruse na istinsku prirodu »demokratskog principa«, tako karakterističnog za francusko Drugo Carstvo; taj princip se, kratko rečeno, sastoji u izabiranju poglavara »opštim glasanjem«, kako se to naziva u modernoj Galiji. Istina, i gospodin About se teško usuđuje da poredne da je u Francuskoj svaka vrsta slobode konfiskovane u korist holandskog avanturiste, ali i ta konfiskacija je zasnovana na opštem glasanju. Takvim putem, uz pomoć Francuske i na istoj demokratskoj osnovi, u Nemačkoj treba uspostaviti tevtonsku imperiju pod pokroviteljstvom Hohenzollerna. Operacija je veoma prosta.

¹ Karl Vogt — ² bogovima nižeg reda

Pruska treba samo da ustupi Francuskoj deo svojih »legitimnih« prava i istovremeno, pozivajući se na opšte pravo glasa, da odbaci vlast manjih knezova, pa će se smesta od feudalne pretvoriti u demokratsku državu. Treba priznati da taj novi »demokratski princip«, koji su otkrili Louis Bonaparte i njegovi sikofanti, ne predstavlja ništa novo, već da on, naprotiv, gotovo dva veka cveta u svetoj Rusiji. Porodica Romanov dovedena je na presto pomoću opšteg prava glasa. Od toga vremena demokratija vlada od Njemena do Amura. Možda će proroci novog »demokratskog principa« na ovo odgovoriti da su Romanovi bili izabrani na slobodnim izborima, da pozivu upućenom narodu nije prethodio nikakav coup d'état i da, kad su se oni peli na presto, nikakvo opšte opsadno stanje nije držalo biračke kutije u odgovarajućim granicama demokratskog principa. U svakom slučaju, pošto Louis Bonaparte nije u stanju da postane »zakonit« vladar, njemu ne ostaje ništa drugo nego da svoju braću, vladare Italije i Nemačke, pretvori »u demokratske« monarhe po obrascu malog carstva. Razume se, rimski imperatori nisu bili pravi »demokratski« vladari, pošto savremeni progres zahteva da se na princip »opšteg prava glasa« nakalemi princip nasledne monarhije, tako da, ako neko na ovaj ili onaj način uspe da uzurpira presto i svoju uzurpaciju prikrije farsom komedije izbora, njegova dinastija se mora zauvek smatrati živom inkarnacijom opšte volje naroda (*Rousseau-ova volonté générale*).

U drugom pismu nameravam da dam pregled sadašnjeg stanja onih komplikacija u Slezvig-Holštajnu koje su konferenciju u Baden-Badenu učinile stvarno značajnom. Danas ću samo pomenuti to da su se 10. juna u zamku Kronborg sastali švedski i danski kralj¹. Dve nedelje pre toga sastanka švedski ministar inostranih poslova uputio je danskom ministru inostranih poslova notu u tom smislu da bi bilo veoma poželjno da u sviti holandskog kralja ne budu lica čije bi prisustvo bilo neugodno njegovom švedskom veličanstvu. Drugim rečima, od holandskog kralja je zahtevano da iz svoje pratnje udalji svoju ženu, groficu Danner, ci-devant gospođicu Rasmussen! Zbog toga je holandski kralj našao za celishodno da svoju draganu ostavi kod kuće.

Naslov originala:

Interesting from Prussia

Napisano 13. juna 1860. u Berlinu

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•

br. 5986 od 30. juna 1860.

Prevedeno sa engleskog

¹ Karl XV i Friedrich VII

Friedrich Engels

Britanske dobrovoljačke snage

Velika parada dobrovoljaca koja se održala u Londonu pre nekoliko nedelja privukla je pažnju vojnika-građana Velike Britanije. Dobrovoljce ne treba mešati sa milicijom, koja je poseban rod vojske u službi Njenog veličanstva. Na dan 1. aprila milicija je brojala — prema vladinoj statistici — 50 000 ljudi. Od ovih je 23 735 bilo oformljeno, Engleska je dala 13 580, Irska 7 471 i Škotska 2 684. U miliciji su predstavnici nižih klasa, a u dobrovoljcima srednje klase. Tvrdjenje london-skog lista »The Times«^[421] da su u redovima trupa na paradi održanoj 22. »bile predstavljene sve klase« predstavlja samo način da se stvarima da popularna boja. Nema još ni 3 meseca kako je jedna deputacija uvaženih mehaničara posetila organe vlasti zahtevajući da ih ovi snabdeju oružjem da bi »branili svoju zemlju« u slučaju invazije. Njihov zahtev bio je odbijen. Jedini radnici koji su stupili u dobrovoljce bili su oni čije opremanje i sve troškove snose njihovi poslodavci, i za koje se smatra da su se zauvek stavili na raspolaganje tih poslodavaca.

Ukupna jačina britanskih dobrovoljačkih snaga, uprkos krupnim ciframa iz mnogih skorašnjih statističkih pregleda, manja je od 90 000 ljudi. Istina je da je, na jednom ručku priređenom u pešadijskoj jedinici Sv. Đorda, pukovnik McMurdo izjavio da je za dobrovoljačku službu prijavljeno 124 000 ljudi; ali kada je bio prisiljen da iznese pojedinosti on je uključio u svoju procenu i pola milicije. U novinama se procenjuje da svaki puk ima nominalnu jačinu od 800 ili 1000 ljudi, dok u stvarnosti na paradi malo pukova broji više od 500 ili 600 ljudi. Gospodin Sidney Herbert, kome položaj u Horse Guards^[422] daje pravo da važi za autoritet u tom pitanju, izjavio je u parlamentu dan-dva pre velikog skupa u Londonu da je sad na »hartiji vojna snaga izražena krupnim brojevima ali se ne može računati s njom niti se ona ikad odaziva na prozivku.«

Govor u kome se nalazi ovaj pasus pojavio se u istom broju lista »The Times« u hronici »izvanredan uspeh« nacionalne parade dobrovoljaca. Čak je i sama parada u Hajd parku dala ubedljivu ilustraciju

preterivanja sa kojim londonska štampa govori o tim stvarima. »The Times« od 20. predviđao je da će se »najmanje 35 000 ljudi pojaviti pred Njenim veličanstvom«. Tom Taylor, pišući listu »The Manchester Guardian«^[423] 21. iz Londona, kaže da u metropoli ima preko 46 000 ljudi. Međutim, ukupan broj vojnika koji je prošao ispred kraljice, prema izjavi pukovnika McMurdoa kome se nije moglo lako desiti da ih potceni, iznosio je 18 300 ljudi. Sigurno, ovo nije neka izvanredna armija kojoj se mora naročito klicati. U oktobru 1803. godine skoro 13 000 ljudi — poreklom Londonaca — izašlo je na smotru u uniformi dobrovoljaca; poredeći britansku vojnu snagu iz tih dana sa njenom sadašnjom snagom, prilažemo kratak pregled dobrovoljačkih snaga, registrovanih u januaru 1804. godine:

Ukupan broj svih oficira i redova	341 687
Oficira	1 246
Kapetana	4 472
Potčinjenih	9 918
Štabnih oficira	1 100
Vodnika (narednika)	14 787
Trubača	6 733
	Ukupno 379 943

Čak ni broj 124 000, do koga se Engleska nada da će povećati sadašnju dobrovoljačku vojsku, neće izgledati slavno u poređenju sa ovim pregledom. Računajući jednog na svakih deset muškaraca sposobnih sada za vojnu službu u Velikoj Britaniji — dobiće se 500 000 ljudi. Sudeći po ovim činjenicama, ne bi se reklo da su Englezi sada spremniji da uzmu oružje u ruke radi odbrane svoje rođene zemlje nego što su to bili ranije, uprkos tvrđenju londonskih novina. U brižljivo izrađenoj statistici pisca u listu »The Army and Navy Gazette«,^[424] nalazimo da je ukupan broj milicije i dobrovoljaca u Engleskoj: milicije 50 160 i dobrovoljačkih snaga 88 400, što ukupno čini 138 560. Dopisnik u »The Gazette« izjavljuje da se u slučaju potrebe ne bi moglo raspolagati bar sa 20 000 ljudi odatle, i to iz različitih uzroka, tako da bi 118 560 ljudi bila ukupna snaga engleske milicije i dobrovoljaca.

Naslov originala:

The British Volunteers Force

Napisano oko 25. juna 1860.

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«

br. 5994 od 11. jula 1860.

kao uvodnik.

Prevedeno sa engleskog

PRILOZI

IZJAVA

Redakcije lista »Das Volk«^[182]

Da bismo učinili kraj svim lažnim vestima i neverovatnim izmišljotinama koje kruže o redakciji našeg lista, dužni smo da izjavimo da u redakciji našeg lista nije izvršena nikakva personalna promena, niti će do nje doći. Međutim, krug naših saradnika se proširio i sa zadovoljstvom možemo saopštiti našim čitaocima da su Karl Marx, Friedrich Engels, Ferdinand Freiligrath, W. Wolff, H. Heise, a to znači najznačajnije literarne snage naše partije, odlučili da pruže podršku listu »Das Volk« i svojim priložima omogućće redakciji da može dostojno i svestrano zastupati interese naše partije.

Naslov originala:

Erklärung der Redaktion der Zeitung »Das Volk«

Prvi put objavljeno u listu

»Das Volk« br. 6

o 11. juna 1859.

Pabirci iz štampe^[425]

«Naši čitaoci su pametni ljudi, i kad nam do ušiju dopre njihova kritika lista »Hermann«^[426] gotovo bi se pomislilo da je *neizmerna većina* («Hermann» — neizmerna *većina* od 600 čitalaca je valjda 599) čitalaca pametnija nego mi sami.»

Samospoznaja je uvek dobra, pa makar, do nje došlo, kao ovde, i nešto kasnije. Ipak,

Vi, starci, sakupite snagu svoju,
Neka vam krv žilama poteče!
U poslednjem svetom poslu
za gradnju šančeva još ste dobri,
i zemlju morate u korpama nositi.

(Thusnelda teši Hermanna)^[427]

«Viskonzin, najodvažnija republikanska država, uputila je u Masačusets svog najsjajnijeg i najsposobnijeg govornika, gospodina Karla Schurza, da bi smelim rečima agitovao . . . U jednom odlučnom i vatrenom govoru, on je dokazao . . .»

šta? teško je reći, ako nije, kako se kasnije navodi,

«da on sebe ne naziva predstavnikom one velike nacije mislilaca koja se nemačkom naziva». (Studiozus Schurz kao izmerljiva manjina i autobiograf.)^[428]

I vi mladići oštrite svoje mačeve,
Budite hrabri kao što beše Hermann!

(Thusnelda)

Videli smo uzorak ovog nesagorivog muslina i proverili ga na sveći. Kad se lagano prenosi kroz plamen, uopšte ne gori, ali zadrži li se duže nad plamenom, ugljeniše se, no vatru ne izaziva. Samo, jedna engleska dama koja je na izložbi videla veći komad primetila je da taj materijal nije tako proziran i svež, kao što je neprerađeni muslin. («Hermann» — primedba redakcije.)

A i vi, o žene, izaberite svaka
zanimanje pobožnosti dostojno!

(Thusnelda)

Godilo je našem kosmopolitskom srcu da pročitamo da Arminije, setivši se onog uzvišenog trenutka kad je gospodinu Kossuthu dao na poklon zapadnu umesto istočne revolucije,^[429] uzima pod svoju zaštitu

«17 miliona Slovena» u Austriji «i time dotičnom dopisniku ne samo da nije dato mesto iza ovog uvodnog članka, već je, naprotiv, i zahtevano od njega da u listu »Hermann« govori kao predstavnik svoje narodnosti».

Kako «među republikancima mora ostati otvoreno pitanje na koju stranu se opredeliti u italijanskom ratu»,

to se izjašnjava pola za Prusku, pola za Louis-Napoleona, pola za Italiju, pola za Malu Nemačku, pola za Veliku Nemačku, pola za namesništvo, pola za zemaljski parlamenat, ali *celina* za gospodina *Bendera*, Little Newport Street 8, Leicester Square, kome treba da se obrati «svako ko je naučio čitati» («Presse und Werkstatt») «da bi bez zamornog studiranja i posećivanja predavanja» pronikao u tajne prirodnih nauka.

U poslednjem broju lista »Hermann« jedan Čeh kaže:

«Mi smo bili prvoborci . . . za socijalnu ideju.»

Duhovno lice^[430] koje je držalo tu »tribinu« na ovo primećuje:

«Zar Švajcarci nisu bili pre Čeha?»

Jedina *socijalna* ideja za koju su se Švajcarci prvi borili može se rezimirati rečima: «Point d'argent, point de Suisses.» «Nema para, nema Švajcaraca»^[431] «Novi Švajcarac» Vogt i «novi krstaš» Kinkel^[432] znaju da procene svetsko-istorijski značaj ove »socijalne ideje«.

Na istoj »tribini« se kaže:

«Shvatljivo nam je što Engleska osiguravajuća društva ne žele više da primaju (!) nemačku robu namenjenu *prekomorskim svetskim sajmovima*.»

Za koliko »svetskih sajmova« zna to »duhovno« lice?

Primer povezanosti u »Wochenblatt aus London«, zvanom »Hermann«:

«Na gustim lovorikama Humboltovog groba svija gnezdo par lastavica. Jezivo područje delikvencije, čije bi začeteke trebalo uništiti frenološkim i psihoterapeutskim putem, ponovo se ocrtava pojavom devetogodišnjaka u Šmidebergu.»

Sud lista »Hermann« o Metternichu. — Osuda Metternichove politike je formulisana ovako:

«Tamo gde su gotovo čitavo jedno stoleće Metternich i njegovi poročno i sramno živeli, tamo još zadugo neće počiniti neki andeo mira sanjareći kraj potoka, kako reče Schiller. Neka to pokuša» (naime Schiller) «na primer, na Minču.»

Pretvoriti Minčo u »potok« moglo bi poći za rukom samo pronalazaču »prekomorskih svetskih sajmova«.

U jednom članku »Hermann« objašnjava povodom

»praznih mesta u Savojskoj crkvi u Londonu«, da je to zato što se »on« (»Hermann«) »svojim zemljacima u Londonu i u domovini čini svakim danom skupljim.«

Svakako, to je istina. On svake nedelje daje sve manje materijala za 3 penija. Ovo verovatno ima veze sa odgađanjem tačnog prebrojavanja slobodnih mesta i osipanja »vanrednih prihoda«, iza čega se nazire čežnja da »tribinu« prenese u Savojsku crkvu.

List »Gottfried« u svom broju 26 doneo je izjavu o povlačenju »Hermann«. Ona glasi:

»Našim čitaocima.

Današnjim brojem završava se moja delatnost kao redaktora ovog lista. Jedini razlog iz kojeg se povlačim jeste *stanje* mog zdravlja, koje mi ne dozvoljava da, *uz svoj dosadašnji poziv kao učitelj, nastavim da se bavim tom drugom delatnošću koja oduzima toliko vremena.* (Dakle, *poziv učitelja je delatnost uz onu drugu delatnost.*) »Pošto ja, *prema tome,*« (prema čemu?) »*dalje* neću biti odgovoran za sadržaj lista« (on, pre, neće biti odgovoran za njegov dalji sadržaj), »to sam i svojinu preneo u *ruke drugoga.* Poduhvat, čiji je uspeh *sađ obezbeden*« (naime, odstranjivanjem Kinkela), »*produžiće se u dosadašnjem duhu*« (jeftine cene i pouzdana usluga) »i dok sam *ranije* jedva nalazio vremena i *prostora* da *sam za njega* pišem« (naime, za poduhvat) »ubuduće ću« (kasnije) »*rasterećen* sporednih poslova kao dopisnik, moći davati *utoliko više* priloga.« (Ako se Gottfriedu čini da će davati »utoliko više« priloga kao dopisnik ukoliko je ranije nalazio manje »prostora«, šta će onda biti od uspeha poduhvata, koji bi njegovim odlaskom kao redaktora trebalo da bude »obezbeden«?) »Od čitalaca i saradnika rastajem se uz prijateljsku zahvalnost za njihovu saradnju i pomoć.

Gottfried Kinkel.«

Kao poslednji primer »delatnosti koja oduzima toliko vremena« kojoj Hermann tako prijateljski kaže »zbogom«, pomenuti »Gottfried« je doneo redakcijsku belešku:

»Mi« (naime Gottfried) »osećamo *svaki put* neku vrstu zloradosti ako neki naš dopisnik učini kakvu glupost; pošto se u tolikom broju naših čitalaca *po pravilu* nađe neko (!) kome će ova glupost poslužiti kao povod« (zašto ne pre kao podstrek?) »*da o dotičnoj stvari*« (naprotiv, smetenoj stvari, naime učinjenoj gluposti) »*da* *podrobno*« (o stvari *podrobno*) »i poučno saopštenje. Zahvaljujući jednoj takvoj omaški, možemo u ovom« (u kom?) »*slučaju* dati vrednu ispravku, za koju će svaki čitalac« (ali ni za živu glavu dopisnik) »*ubrzo* shvatiti da je njen autor *čovek na svom mestu*, kako se to na Rajni kaže.« (Zar ne, lepa čitalateljko?) »Na žalost, toliki priliv neodložnog političkog materijala, a pogotovu *bedni politički nivo* naših dopisnika, omogućava nam da tek danas *taj članak*« (naime ovo redakcijsko objašnjenje) »*damo u štampu.*«

Uprkos svom dubokom osećanju zahvalnosti, vidi se da se Hermann od svojih »dopisnika« ne rastaje bez gorčine. Na sopstvenoj

tribini taj siromah je »ranije« nalazio jedva toliko prostora da ubaci »ovaj članak« o »gluposti« i »čovjeku na svom mestu«.

Ovim dovikujemo »ranijem« redaktoru »Gottfrieda«: De mortuis nil nisi bene¹. A kasnijem »dopisniku« Hermanna: Pod Filipama ćemo se ponovo videti!^[433]

Jedno diplomatsko-strategijsko otkriće:

»Hermann« kaže:

»Prusko oružano posredovanje uzima za osnovu, kako se priča, položaje na Minču; u redu, ali ti položaji su jasnije istaknuti posle bitke kod Solferina. Samo ih je zaklonila senka Mantove i Peskera. Jedna opsada morala bi to rasvetliti.«

Spretni feljtonist² lista »Hermann« šalje svoje članke, pošto ih u Londonu iskoriste, i listu »Gartenlaube«^[434] u Lajpcig. Da bi se začinio opis Humboltove svečanosti^[435] koju je priredio »Savez nemačkih muškaraca«, rečeno je da je

»neko komunističko udruženje, koje sada izdaje nedeljni list, postavilo sebi specijalni zadatak da kleveće ne samo Kinkelove novine, već i njega lično i to na najdrskiji način, pri čemu ne zazire ni od najočiglednijih laži itd.«

Mi na ovo možemo primetiti samo toliko da naše novine — što bi feljtonist morao znati iz naših više puta ponavljanih izjava — nisu list koji izdaje neko udruženje, i da se naše optužbe protiv gospodina Kinkela ne mogu nazvati lažima pre nego što budu opovrgnute, što dosad nije učinjeno a neće nikad ni biti. Uostalom, mi smo zahvalni gospodinu izveštaču za obaveštenje da je osnovu Kinkelove propovedi, »najlepšeg mirisa svečanosti«, predstavljao tekst: »Zaboraviš li Ciona, bićeš i ti zaboravljen«, i da je tu propoved započeo »jednim zahvatom dizanja crno-crveno-zlatne zastave«.

»Hermann« se šali. U jednoj raspravi o Austriji u listu »Hermann« kaže se da su Habsburgovci prema svojim naslednim zemljama igrali stalno ulogu očuha, a prema Nemačkoj ulogu maćeha. Da starac ili mladić može biti baba, to je autor dokazao pomenutim člankom punim izvoda iz Pölitzove *Svetske istorije* za nemačke device, ali da očuh može biti maćeha, to dosad nismo smatrali mogućim.

Podmladeni »Hermann« u redakciji E. J. Jucha i kompanije zaslužuje detaljniju belešku. Počnimo odmah sa first leader³ o »*položaju Pruske*«.

U slučaju zaključenja mira između Francuske i Austrije

»Pruska bi za neko vreme ostala *gotovo u istom onakvom položaju* u kakvom je bila i dotle. *Istovremeno bi malo po malo dospela* u drugi položaj. Ali još brže« (nego malo po malo) »ona bi morala svoj položaj *da promeni, ukoliko* (!) bi rat potrajao; *pošto bi onda bila naterana da dejstvuje* (!) i, ukoliko ne bi blagovremeno sebi *pot-*

¹ Smrt sve okajava — ² Heinrich Beta — ³ prvim uvodnim člankom

ražila drugi položaj (!), izgubila bi sve pozicije za potčinjavanje ostalih saveznih država.« (Pruska možda ne bi ni imala ništa protiv da izgubi pozicije za ovo potčinjavanje.)

Pisac nam Prusku predstavlja u raznim manje ili više sumnjivim poses plastiques¹. Prvo, Pruska bi se mogla ponašati kao evropska velesila i to, opet, dvojako.

«Ukoliko bi nastupala kao samostalna velesila, Pruska bi mogla djelovati potpuno na svoju ruku« (samostalno?). «To« (djelovanje!) «bilo bi sa čisto evropskog stanovišta, a postavilo bi se da je njegov cilj« (cilj jednog stanovišta). . . «pitanje sile; pošto bi održavanje ravnoteže, kojem bi i ugovori služili, značilo balansiranje postojećom silom koja stoji na raspolaganju državnim interesima. U tom slučaju, Pruska bi mogla da povredu ugovora od 1815. godine, kakvu predstavlja sadašnji rat, ugovorâ čiji je tvorac ona bila« (tvorac, umesto jedan od tvoraca) «uzme za polaznu tačku, pokušavajući da dobije materijalne garancije kao obeštećenje za usluge koje je pri tom« (pri povređivanju ugovora?) «učinila monarhističkom poretku Evrope.« Ali, sem ovih lukavih postupaka, «Pruska bi mogla kao evropska velesila zauzeti i čisto političku poziciju, pri čemu bi, iz razloga samoodržanja, bilo nužno da se suprotstavlja jačanju moći svog francuskog rivala« (non bis in idem², o uravnoteživanju sila već je bilo govora). «Ona bi mogla za sebe navoditi da je to zbog toga što je Engleska još otvoreniji, a Rusija već više tajni saveznik Francuske, neprijatelj Austrije (!!) itd.»

Pošto nam se Pruska na više načina predstavila kao evropska velesila,

«ona bi dalje mogla da stane isključivo na nemačko stanovište. I ovde može slobodno da bira. Naime, mogla bi se kao nemačka velesila nadrediti ostalim državama« (uključujući Tursku) «ili bi za se poniznim ponašanjem prema ravnopravnim članovima saveza« (švajcarskim kantonima?) «mogla podrediti malim zemljama ili se ponašati kao ravnopravna s njima.« (Nije potpuno jasno zašto da se ravnopravan član saveza podredi.)

Drugim rečima, ili pruska carevina ili produženje Nemačkog saveza.

Ovo prvo «bi značilo ozbiljnije se staviti na čelo Nemačke, kao sila koja zna da nužda zakon menja« (kod običnih ljudi nužda zakon ne menja, ali kod Gotana¹⁶⁷) ona to čini i to vrlo umereno) «zbog čega ona« (nužda) «mora izaći iz oblika koji je sputavaju itd., pošto joj egzistencija stoji na kocki« (egzistencija nužde stoji na kocki).

Razlozi iz kojih bi «pruska mogla pridavati važnost jednoj tako revolucionarnoj politici« uvlače našeg autora u jedan zaista embarrass de richesses³. Između ostalog:

¹ plastičnim pozama — ² ne dvaput o istom — ³ darmar usled prevelikog izbora

«Pruska i engleska država, neprijatelji jedinstva Nemačke — koji su pomoću komplikovanog i kolebljivog sistema održavanja ravnoteže u Nemačkoj sprečavali razvoj nemačkih velesila, neprekidno se međusobno slabeci — pri stvaranju saveza više su učinili za sebe nego za Nemačku itd.» (Čudan plan ruskih i engleskih tudina da se međusobno slabe da bi sprečavali porast moći Pruske!) «Konačno, ona je pokazala» (Pruska) «da savršeno razume suštinu sadašnjeg rata, koji, *slično tridesetogodišnjem ratu*, ima za cilj dovršenje revolucije od 1848. godine.» «Iz tih razloga» (naime zato što tridesetogodišnji rat ima za cilj dovršenje revolucije od 1848) «Pruska više ne priznaje saveznu skupštinu . . . i *smatra da je* ugašen suverenitet svih ostalih nemačkih kneževa itd.» Konačno, «pruska vlada bi mogla, ukoliko joj se» (naime Pruskoj) «ova *revolucionarna politika* čini sumnjivom, da izabere i konzervativno gledište. Ona bi ga mogla izabrati . . . pošto pruska vladajuća kuća *kao ravnopravna*» (sa kime?) «mora da poštuje očuvanje ostalih» (kojih ostalih?) . . . »jer Pruska, pošto nije samostalna, svoje ponašanje podešava prema *ponašanju* neutralne Engleske itd.»

Dosad se «kolebala». Dopustila je da «*rival*—Austrija» bude potučena.

«Ona je neprekidno pokušavala da male zemlje *privuče* pomoću ugovora.» (Da iz njih nešto izvuče, da ih oguli, ili da ih sebi privuče?) «Vratila se u Frankfurt» (iz Erfurta)⁽³²²⁾ «sa gotovo *istim predlozima*, koje Pruska ne bi sankcionisala *ukoliko* bi došli iz Hanovera ili Bavarske.»

Konačno, pisac ovo naziva «rutiniranim postupkom», mada pokazuje malo rutine u *consecutio temporum*¹.

Na žalost, ugovor iz Vilafranke je jednim udarcem odbacio sve pruske pozicije dostupne fantaziji Gotana. Zbog toga, okrenimo se od «visoke politike» gospodina Jucha i kompanije prema Tirteju, koji je u podmladenom listu «Hermann» opevao bitku kod Solferina. Ovaj Tirtej je, čini se, dobroćudne naravi. On ni jednog trenutka ne sumnja u to da bi zuavi, turkosi, Hrvati, Raščani, Česi et autres² zefiri⁽⁴²⁾, koji su se kod Solferina borili,

«bez ta dva cara, svuda u svetu gde bi se slučajno susreli mogli da se odnose jedni prema drugima kao *bezazleni i ljubazni ljudi*, da se pozdravljaju, da zajedno jedu i piju.» (Oni bi zajedno jeli i pili! Kakve li hanibalske ljubaznosti!)

Metar kojim je bitka opevana je metar herojskog epa, heksametar. Kao što je poznato, Kleist je heksametar povećao jednim kratkim predložnim slogom. Naš pesnik je nadmašio Kleista time što mu nije stalo do toga da li će biti nekoliko prvih ili zadnjih slogova više ili manje. Sa druge strane, stihovima heksametra, koji su stigli pravo iz boja, ne treba uzimati za zlo ako im tu i tamo nedostaje po koja stopa ili im je neki član nepovezan.

¹ slaganju vremena — ² i ostali

Evo, nekoliko primera :

«Mrtvi umorni,
iscrpljeni, pritisnuti žegom i izgoreli od žeđi.»
«Bar ove poslednje, proklete decenije.»
«Pod užarenim suncem, iskrvavljeni, umirući od žeđi, katkad
milosrdnim udarcem pogođeni nekim isukanim bajonetom,
ali u većini slučajeva samo
rasekotinama i udarcima po otvorenim ranama
uplašeni od najužasnijih samrtnih bolova.»
«Vrela gola brda puše se od krvi
u kojoj se osakaćeni valjaju.»
«Ovde nema ruke, tamo nema noge, a i
cela vilica ili deo glave.»
«Konačno nastade tišina i tama,
Dolinama i bregovima razleže se lelek i kuknjava,
čas tu, čas tamo, svuda na *razdaljini od nekoliko sati.*»
«Na dan bitke,
tako vreo i užaren, oni ni kapi vode ne dobiše.»
«Ostali umirući i
krkljajući, pokazuju bele oči što se gase
prekasno prispelom lekaru.»

Nakon opevane bitke, istorijska kritika. «Misililac» podmladenog lista «Hermann» otkriva nam u jednom članku iz Pariza odnos Louis-a Bonaparte prema revoluciji.

«Revolucija je opravdana dok se nalazi pod carskim okriljem i dok je on odobrava . . . Ali, ukoliko se suprotstavlja carskim interesima ili ometa njegove planove, ona zadržava svoj prvobitni oblik i mora biti srušena.»

Mudrost je u ovome:

«Ja sam sad pronašao osnovu,
na kojoj će se moja kotva večito zadržati.»

Potisnuti iz «neprijatnih regiona visoke politike», topovske grmljavine i istorijske kritike, nailazimo na jednu skromnu i usamljenu «*radionicu*», počivalište, gde je naš stari prijatelj Gottfried naseljen kao novi dopisnik. On nas ljutito dočekuje:

«Ovaj list do sada nije mogao naći *prostora* od stalnog rata i politike itd.»

Poznate su nam stare tužbe. On nam se sad nudi da nas kao vodič upućen u umetnost prati kroz «izložbu akademije na Trafalgar skveru». Sa dobro poznatom «zlatnom» slatkorečivošću tog «gotovo heroja, koji čak i iz otrovnog cveća kao kakva pčela siše kapi meda» (vidi «Gartenlaube»), zujeći nam došaptava da su

«Leslie-jeve vedre *sličice* . . . pravi *biser* lepe umetnosti.»

Ali ono čime se pre svega bavi — to su preraphaelovci^[436] i, pošto je dati primer bolje od svake pouke, on je u sopstvenoj »radionici« izložio nekoliko preraphaelovskih wordpaintings¹, koji su nam uštedeli šetnju do Trafalgar skvera.

Preraphaelistička slika br. 1.

«Od 11 sati i celo posle podne u sali vladaju pomodne široke suknje, i tad se oko *omiljenih slika* publike stalno okuplja gomila.»

Preraphaelistička slika br. 2.

«Ima vrednost sve što je u *svom rodu* potpuno izvedeno. Na primer, *pantalone* ako su dobro napravljene i *čoveka ne stežu*.»

Preraphaelistička slika br. 3.

«Na manastirskom groblju *zaposlene* su dve kaluđerice oko *kopanja* groba . . . To su dve krupne žene, koje se *pri* mračnom poslu sutona smenjuju.» (Dve krupne žene smenjuju se dok suton obavlja posao za njih.) «Jedna stojeći u grobu, gde žilavim rukama pralje izbacuje tešku, vlažnu, crnu zemlju, *pomešanu sa žilama drveća*, — sasvim prozaična, obična, ravnodušna ličnost.»

Jedna osoba pomešana sa žilama drveća može biti *sasvim prozaična*, ali je ona u svakom slučaju *izuzetno neobična*. Sans-gêne² ipak pokazuje izvesnu ravnodušnost kojom ta ista osoba, umesto sopstvenim rukama, za kopanje koristi ruke *pralje*.

Ali, iz ovih primera će »zanatlija« shvatiti o čemu ga Gottfried neprestano nagoni da »razmišlja«, naime, da će mu to škopljenje umetnosti

»u njegovom *poslu* biti od veće *koristi*« (utile cum dulci³) »nego nedeljna šetnja u Eping forest ili Botaničku baštu u Kju«, nego »sve vesele gostione predgrada« nego »večernje sekcije« i »besmisleno raspravljanje o krupnom pitanju da li će već u sledećoj revoluciji osvanuti hiljadugodišnja vladavina krojačkih kalfi pod nazivom *radničke diktature*.«

Ali, uprkos svim preraphaelistima, mi se držimo stare mudre izreke: »Cacatum non est pictum.«⁴

Naslov originala:

Gatherings from the Press

Prvi put objavljeno u listu

»Das Volk« u br. 5, 8, 10 i 11

od 4. 25. juna i 9. i 16. jula 1859.

¹ živopisnih opisa — ² bezobzirno ponašanje — ³ korisno spojeno s prijatnim — ⁴ »Kakiti ne znači slikati.

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Marx koristi siže poznate Ezopove basne o dečaku koji napasa stado. 3
- ² *Švajcarski najamnici* su činili papšku gardu; *francuske* i *austrijske trupe* su posle poraza italijanske revolucije od 1848/1849. bile stacionirane u Rimu i papskim oblastima. 3
- ³ Krajem 1847. i početkom 1848. u Veneciji i Lombardiji, koje su pripadale Austrijskoj carevini, došlo je do masovnih akcija italijanskog stanovništva uperenih protiv Austrije. Buržoaska inteligencija je aktivno učestvovala u nacionalno-oslobodilačkom pokretu; jedan od centara pokreta bio je univerzitet u Paviji, koji su početkom 1848. zatvorile austrijske vlasti. On se razvio u opštu kampanju za podnošenje peticija austrijskoj vladi, pri čemu su liberali, s namerom da izbegnu narodni ustanak, pozivali narod na »poštovanje zakona« i ograničavanje na zahteve za ekonomskom reformom i autonomijom u okviru austrijske monarhije. Kao protest protiv poreskih represalija i mera za ograničenje italijanske industrije i trgovine, kao i uvođenja austrijskog monopola na duvan, stanovništvo je bojkotovalo austrijske industrijske proizvode i duvan. Ilegalni republikanski krugovi su organizovali demonstracije koje su se često završavale sukobima sa vojskom i policijom. 3
- ⁴ *Pet milanskih dana* — vest o pobjedi revolucije u Beču dovela je 18. marta 1848. do snažnog narodnog ustanka u Milanu, kojim je počela revolucija 1848/1849. u Italiji. Posle ogorčene petodnevne borbe ustanici su uspjeli da prinude Radetzkog i njegovih 15 000 austrijskih vojnika da napuste grad. Dvadeset drugog marta je obrazovana privremena vlada od predstavnika liberalne buržoazije. 4 68
- ⁵ Prilikom novogodišnjeg prijema diplomatskog kora u Tiljerijama 1. januara 1859. Napoleon III je, obrativši se austrijskom ambasadoru Hübneru, rekao: »Meni je žao što odnosi moje i austrijske vlade nisu tako dobri kao ranije, ali ja Vas molim da kažete svom caru da se moja lična osećanja prema njemu nisu izmenila.«
- Vittorio Emanuele je 10. januara 1859. otvorio sardinijski parlament prestonom besedom, na koju je znatno uticao Napoleon III i u kojoj je podsetio na jadikovke koje do njegovih ušiju dopiru iz mnogih krajeva Italije i izjavio da on, uz sve poštovanje ugovora, ne može ostati ravnodušan prema njima.
- Ova preteča izjava je izazvala diplomatski konflikt između Francuske i Austrije, koji je bio potreban Napoleonu III za izazivanje već dugo planiranog rata protiv Austrije. Još u julu 1858. u Plombijeru je došlo do tajnog dogovora između Francuske i Pijemonta; Francuskoj je za pomoć Pijemontu u predstojećem ratu protiv Austrije bila obećana Savoja i Nica. 4 8 13 93 97 104 107 110 127
- ⁶ *Herog iz Montevidea i Rima* — Garibaldi je od 1842. do 1846. učestvovao u nacionalnooslobodilačkoj borbi naroda Urugvaja protiv argentinskog diktatora Rosasa. Legije revolucionarnih italijanskih emigranata, koje je on organizovao,

imale su znatnog udela u odbrani glavnog grada Montevidea i drugim odlučujućim bitkama. Vlada Urugvaja je posebnim dekretom odala priznanje herojskom držanju Garibaldijevih legija.

Od februara do jula 1849. Garibaldi je faktički rukovodio odbranom Rimske republike, koja je proglašena posle jednog narodnog ustanka. Vojska Republike je mesecima uspešno odbijala intervenciju francuskih, austrijskih i napuljskih trupa sve do poraza revolucije. Rimska republika je podlegla 3. jula 1849. zbog premoći kontrarevolucionarnih snaga i operacija francuskog generala Oudinot-a, koji je prekršio dogovor o primirju i zauzeo Rim. 4

- ⁷ U avgustu 1858. zaključile su Rusija i Pijemont sporazum o privremenom korišćenju istočnog dela luke Vilafranka u blizini Nice od strane Ruskog parobrodskog i trgovačkog društva. 4
- ⁸ «Zahvalna» Austrija — Marx ironiče sa «zahvalnošću» Austrije koju je Austrija pokazala carskoj Rusiji za pomoć u ugušivanju mađarske revolucije od 1848 / 1849. Sa zaoštavanjem istočnog pitanja početkom pedesetih godina u austrijskoj spoljnoj politici je izvršen antiruski zaokret koji je našao izraza u mnogo citiranoj izjavi austrijskog predsednika vlade i ministra spoljnih poslova Schwarzenberga: «Svet će biti začuden našom nezahvalnošću.» 5 366
- ⁹ *Albion* — staro ime za britanska ostrva; izraz «perfidni Albion» dali su francuski republikanci Engleskoj posle francuske revolucije, zbog mnogobrojnih intriga engleske vlade protiv Francuske republike i zbog obrazovanja antifrancuske koalicije. 5 96 285
- ¹⁰ *Ubica Rima* — pod predsedništvom Louis-a Bonaparte vlada Francuske republike je u aprilu 1849, kršeći ustav, poslala u Italiju jedan ekspedicioni korpus da bi uništio Rimsku republiku i ponovo uspostavio svetovnu moć pape. Ovom intervencijom Louis Bonaparte je imao za cilj da potkopa ugled republikanskog poretka u Francuskoj i da obezbedi podršku pape za svoje planove o uspostavljanju carstva. Posle hrabrog otpora Rimska republika je podlegla premoći francuskih i austrijskih intervenata. 5 265
- ¹¹ *Louis Bonaparte* je u Francuskoj kontrarevolucionarnim državnim udarom u noći između 1. i 2. decembra 1851. oborio Drugu republiku. 6 16 99 197 244 246 266 305
- ¹² Italija je u to vreme bila rascepkana na veliki broj malih država koje su u većoj ili manjoj meri bile zavisne od Austrije; jedan deo severne Italije — Lombardija i Venecija — neposredno su pripadale austrijskoj monarhiji. Početkom 1848. izbila je u Italiji buržoasko-demokratska revolucija, čiji je glavni zadatak bio stvaranje jedinstvene, nezavisne i demokratske Italije. Italijanski narod se junački borio protiv austrijske vladavine i protiv italijanskih izdajničkih vladara. Vladajućim feudalcima Kraljevine Sardinije i Pijemonta na čelu sa kraljem Karlom Albertom, kao i krupnoj buržoaziji je, međutim, pošlo za rukom da privuku na svoju stranu rukovodstvo italijanskog oslobodilačkog pokreta. Cilj vladajućih klasa i kralja Sardinije i Pijemonta je bio, s jedne strane, širenje njihove moći na celu severnu Italiju, s druge strane — i to im je bilo najvažnije — gušenje revolucije, poraz pobunjenog italijanskog naroda. Karl Albert je zbog toga na sve načine ometao pružanje pomoći Veneciji i Milanu, koji su se u martu 1848. podigli protiv austrijske vladavine. Pod pritiskom revolucije on je, međutim, morao objaviti rat Austriji krajem marta 1848. Posle nekih uspeha u početku, vojska Sardinije i Pijemonta je bila potučena. Za to su bili krivi kukavički i nepodobni način vođenja rata Karla Alberta i njegovih generala. Devetog avgusta 1848. Karl Albert je zaključio izdajničko primirje i time pružio austrijskoj monarhiji mogućnost da krvavo uguši revoluciju u Lombardiji. Revolucionarna borba italijanskog naroda je, međutim, prinudila kralja

- da poništi primirje od 12. marta 1849; 20. marta 1849. ponovo su započete ratne operacije, a 23. marta je kod Navare potučena vojska Karla Alberta. Kralj se povukao s prestola. Novi kralj Vittorio Emanuele II je 26. marta sklopio primirje sa Austrijom; 6. avgusta 1849. je zaključen mir. Engels je 1849. u nizu članaka u listu »Neue Rheinische Zeitung« (vidi u 9. tomu ovog izdanja) raskrinkao izdajničko držanje pijemontske monarhije. 7
- ¹³ Ovaj članak je Marx napisao u Londonu. Po dogovoru sa redakcijom lista »New-York Daily Tribune«, Marx je u nekim svojim člancima o pojedinim zemljama evropskog kontinenta navodio Pariz, Berlin ili Beč, a ponekad i ranije ili kasnije datume. 8 11 102 139 305
- ¹⁴ »Holandski sinovac bitke kod Austerlica« — Napoleon III, čijeg je oca Louis-a Bonapartu njegov brat Napoleon I postavio na holandski presto (1806-1810), izvršio je svoj državni udar 2. decembra 1851, na godišnjicu bitke kod Austerlica (2. decembar 1805), u kojoj je njegov stric Napoleon I potukao udružnu rusku i austrijsku vojsku. 8 248
- ¹⁵ Princ Wilhelm od Pruske (od 1861. kralj) je prilikom proglašenja za princa regenta u oktobru 1858. najavio jedan »liberalni« kurs, koji je u buržoaskoj štampi slavljen kao »nova era«. U stvari, Wilhelmova politika je služila jedino učvršćenju pozicija pruske monarhije i junkera, pri čemu je Wilhelm pokušavao da se sporazume sa vrhuškom ekonomski ojačala buržoazije. »On hoće nešto novo, ali to novo mora biti novo izdanje starog«, tako Marx karakteriše regentovu politiku. Nisu sprovedene pojedine reforme koje je buržoazija očekivala, ali je zato predložena reforma vojske, kojom je trebalo ukloniti demokratske elemente u pruskom odbrambenom sistemu, zadržane još iz perioda nacionalnooslobodilačkog rata protiv Napoleona I (1813 - 1815). Nacrt zakona je predviđao i to da se prvi poziv landvera (vidi nap. 46) koristi samo za garnizonsku službu, a stajača mirnodopska vojska da se znatno uveća. »Nova era« je faktički pripremila otvorenu vojnu diktaturu pruskog junkerstva koja je počela Bismarckovim stupanjem na vlast u septembru 1862. 8
- ¹⁶ »Le Moniteur universel« — francuski dnevni list koji je izlazio u Parizu od 1789. do 1901. Godine 1799 - 1814. i 1816 - 1868. bio je zvanični vladin organ. Na njegovim stranicama su po utvrđenom redu objavljivani vladini ukazi, izveštaji sa sednica parlamenta i drugi zvanični materijali. 9
- ¹⁷ Elize (Elysée) — palata u Parizu. Louis-u Bonaparti je služila kao rezidencija 1848 - 1852. dok je bio predsednik Druge republike. Zatim je do 1873. korišćena kao rezidencija za strane goste, da bi od 1873. ponovo služila kao rezidencija predsednika republike. 9
- ¹⁸ Čepel strit, Lombard strit (Chapel Street, Lombard Street) — ulice u londonskom Sitiju, u kojima se nalaze najpoznatije banke i trgovačka preduzeća; u Trednidl strit (Threadneedle Street) nalazi se Engleska banka. 9 135 301
- ¹⁹ Pedeseti godina 19. veka Rusija je učvrstila svoje pozicije u centralnoj Aziji i na Dalekom istoku. Njen uticaj je naročito narastao u kantonima Hiva, Buhara i Kokand. Ugovorom sa Kinom Rusija je 1858. dobila oblasti na severnoj obali Amura i slobodan ulazak u pet kineskih luka. 10
- ²⁰ Bonaparta Mali — nadimak Louis-a Bonaparte koji mu je dao Victor Hugo u jednom govoru u francuskoj zakonodavnoj skupštini 1851. Ovaj nadimak je postao čuven kad je izišao pamflet Victora Hugo-a *Napoléon le petit* 1852. 10
- ²¹ Neispunjena obećanja — car Aleksandar II je iz straha od seljačkih nemira u zemlji posle svog stupanja na presto 1855. više puta obećavao da će ukinuti kmetstvo. 10
- ²² »L'Empire c'est la paix« (Carstvo — to je mir) — iz govora Louis-a Bonaparte, održanog 9. oktobra 1852. u Bordou. 10 106 197

- ²³ Iz ovog Engelsovog članka kao i iz Marxovog pisma Engelsu od 13. januara 1859. vidi se da je ovaj članak Marx preradio i dopunio pre nego što ga je poslao u Njujork. 11
- ²⁴ *«L'indépendance Belge»* — buržoaski dnevni list, osnovan u Briselu 1831; sredinom 19. veka bio je organ liberala. 11
- ²⁵ *«The Times»* — najveći engleski dnevni list konzervativnog pravca; osnovan je 1. januara 1785. u Londonu kao *«Daily Universal Register»*; 1. januara 1788. promenjen mu je naziv u *«The Times»*. 11 429
- ^{25^a} Vidi nap. 208 11 112 135 206 247
- ²⁶ *Orsinijev atentat* — Na Napoleona III su italijanski revolucionari izvršili niz atentata, jer nije hteo da ispuni svoja ranije data obećanja o pomoći italijanskom oslobodilačkom pokretu (vidi nap. 27). Pošto u aprilu 1855. nije uspeo atentat pištoljem Italijana Pianoria, Felice Orsini je u januaru 1858. izvršio atentat na cara, pri čemu je upotrebio jednu posebnu vrstu eksploziva. Ni ovaj atentat nije uspeo, ali nije ostao bez posledica na unutrašnje i spoljnopolitičke odluke Napoleona III. 11 98 197 248
- ²⁷ *Vrhovna venta italijanskih karbonara* — rukovodeći organ tajnog političkog društva karbonara, obrazovanog početkom 19. veka. Oni su istupali za jedinstvo i nezavisnost Italije i za slobodoumne državne reforme. Za vreme svog boravka u Italiji 1831. Louis Bonaparta se priključio ovom zavereničkom društvu i kratko vreme je saradivao sa njim. 11 16
- ²⁸ Prema zvaničnoj verziji, Felice Orsini je posle svog neuspelog atentata na Napoleona III napisao iz zatvora u Mezasu i de la Roketu dva pisma caru. Prvo pismo, napisano 11. februara, pročitano je prilikom pretresa na Orsinijevom procesu, a zatim objavljeno 27. februara 1858. u listu *«Moniteur»*, dok je drugo pismo napisano 10. marta 1858. objavljeno tek posle Orsinijevog pogubljenja. U istorijskoj literaturi još se izražava sumnja u istinitost ovog Orsinijevog pisma Napoleonu III. 12
- ²⁹ *Crédit mobilier* (Société générale de crédit mobilier) — francuska akcionarska banka koju su osnovala braća Péreire 1852. Banka je bila u tesnoj vezi sa vladom Napoleona III i pod njenom zaštitom se bavila špekulacijama; banka je 1867. bankrotirala, a ukinuta je 1871.
- Crédit foncier* — francuska akcionarska banka, osnovana 1852. na temelju nekadašnje pariske agrarne banke. *Crédit foncier* je odobrala kratkoročne i dugoročne kredite (do 50-ih godina) uz pokriće u nekretninama prilikom plaćanja određene kamatne stope. Banka je dobijala znatne subvencije od vlade. 12 372
- ³⁰ *Nemački savez*, stvoren 8. juna 1815. saveznim aktom potpisanim na Bečkom kongresu, obuhvatao je najpre 35, potom 28 kneževina i četiri slobodna grada, a postojao je do 1866. On je sačuvao feudalnu rascepanost Nemačke i sprečio stvaranje centralne vlade. Austrija i Nemačka su neprekidno vodile borbu oko prevlasti u Nemačkom savezu. 13 26 89 103 111 120 148 166 226 251 365
- ³¹ *Herog sa Satorija* — aluzija na vojnu paradu koju je Louis Bonaparte kao predsednik Republike Francuske održao 10. oktobra 1850. u ravnici Satori u blizini Versaja i na kojoj je dobrom gozdom hteo da pridobije vojnike i oficire za državni udar koji je pripremao. 16 98 141 191 246
- ³² Radi se o pokušaju Louis-a Bonaparte za vreme Julske monarhije da putem vojnog puča izvrši državni udar. On je uspeo da 30. oktobra 1836, uz pomoć nekih bonapartistički nastrojenih oficira, mobilise dva artiljerijska puka strasburškog garnizona. Međutim, ustanici su već za nekoliko sati bili razoružani. Sam Louis Bonaparta je bio uhapšen i prognan u Ameriku. Šestog avgusta

1840. on se, iskoristivši izvesno oživljavanje bonapartističkog raspoloženja u Francuskoj, zajedno sa zavereničkom klikom, iskrcao u Bulonju i pokušao da izazove bunu u vojsci tamošnjeg garnizona. I ovaj pokušaj se završio potpunim neuspehom. Louis Bonaparte je doživotno lišen slobode i zatvoren u tvrđavi Ham. Međutim, on je 1846. pobjegao u Englesku. 16 96 184
- 33 Prelaskom rečice *Rubikon*, koja je u starom veku predstavljala granicu između Italije i rimske provincije Galija Cisalpina, Cezar je 49. god. pre n. e. započeo građanski rat; od tada Rubikon važi kao simbol za značajne i neopozive odluke. 16
- 34 *«Le Constitutionnel»* — francuski dnevni list, izlazio je od 1815. do 1870. u Parizu, četrdesetih godina bio je organ umerenog krila orleanista; za vreme revolucije 1848/1849. zastupao je gledišta kontrarevolucionarne rojalističke buržoazije, grupisane oko Thiers-a; posle državnog udara Louis-a Bonaparte u decembru 1851. bio je bonapartistički list. 17 417
- 35 Aluzija na brak Napoleona I sa kćerkom austrijskog cara, Marie Luisom, sklopljen iz političkih razloga. 17
- 36 Između Napoleona III i predsednika vlade Pijemonta, Cavoura, došlo je, pri likom njihovog susreta u julu 1858. u Plombijeru u Francuskoj, do sporazuma o uslovima učešća Francuske u ratu protiv Austrije. Sporazum je između ostalog predviđao: likvidaciju austrijske vladavine u Lombardiji i Veneciji, obrazovanje severnoitalijanske kraljevine na čelu sa dinastijom Savoja i priključenje Savoje i Nice Francuskoj. Sporazum je držan u tajnosti do januara 1859. 17 178
- 37 *Pale Royal* (Palais Royal) — palata u Parizu, pedesetih godina rezidencija princa Joseph-a Bonaparte (Plon-Plona). 17
- 38 *«La Presse»* — francuski dnevni list koji je izdavan u Parizu od 1836. Godine 1848/1849. bio je organ buržoaskih republikanaca; 1849. kratko vreme je podržavao Louis-a Bonaparte; posle državnog udara od 2. decembra 1852. list je prema Drugom carstvu zauzeo kritički stav. Urednik lista od 1836. do 1857. bio je Emile de Girardin. 17
- 39 Misli se na zaključni akt Bečkog kongresa od 9. juna 1815, kojim se, u odnosu na Francusku, predviđalo vraćanje njenih granica na stanje iz 1792, zabrana osvajanja teritorija u Evropi i strog nadzor evropskih sila nad njom. Tu nisu uzete u obzir Severna Afrika i druge vanevropske teritorije koje su postale objekat francuske osvajačke kolonijalne politike. 18
- 40 *«Courrier des États-Unis»* — francuski dnevni list, izlazio je u Njujorku od 1828. do 1938. i zastupao je stanovište francuske vlade. 19
- 41 *Ruski rat (orijentalni rat)* — krimski rat od 1853. do 1856, voden između Rusije i Turske, koju su pomagale Engleska, Francuska i Sardinija; rat je završen sklapanjem pariskog mira (vidi nap. 208). 20 77 110 247 274 317 366
- 42 *Zuavi* — francuske kolonijalne trupe, obrazovane 1830. od Alžiraca i francuskih kolonista u Alžiru. Kasnije su ih sačinjavali isključivo Francuzi. Alžirci su bili koncentrisani u posebne pukove *alžirskih strelaca*.
Zefiri — uobičajen naziv za afričku pešadiju francuske vojske, sastavljene od vojnika na izdržavanju kazne. 21 439
- 43 *Gardu* je formirao 1854. Napoleon III, po uzoru na carsku gardu Napoleona I, ukinutu 1815. 22
- 44 *Graničarski pukovi* — pukovi obrazovani od stanovnika južnih delova austrijske carevine, graničnih oblasti Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Erdelja i Banata. Oni su u naknadu za korišćenje zemlje morali da štite granice. 24

- ⁴⁵ U jurišu austrijske vojske na pobunjeni Beč u periodu od 30. oktobra do 1. novembra 1848. učestvovala su pre svega slovenske vojne jedinice. 25
- ⁴⁶ *Landver* (Landwehr) — prvobitno opšte naoružanje zemlje, poziv svih sposobnih za vojsku na odbranu; uvođenjem stajaće vojske, landver je izgubio ovaj značaj; tek u napoleonovskom ratu ponovo je stekao značaj zbog toga što su narasle potrebe za vojnim snagama. Posle tilzitskog mira, Scharnhorst je u Pruskoj podstakao na uvođenje landvera kao samostalne vrste milicije, pored aktivne vojske, sa kojom je trebalo da bude čvrsto povezan. Uredbom o landveru od 1815. landver je podeljen na dva poziva. Prvi poziv je obuhvatao sve muškarce od 26. do 32. godine starosti, otpuštene iz vojske (isluženi rezervisti) i služio je pored stajaće vojske za obrazovanje trupa na frontu; drugi poziv je obuhvatao muškarce od 32. do 40. godine starosti kao posadu utvrđenja. 26 205
- ⁴⁷ *Švajcarska milicija* — sistem koji je počivao na opštoj vojnoj obavezi. Gradani su bili obavezni da pored svog zanimanja završe i vojnu obuku i da u svakom doba budu spremni za ratnu službu. U slučaju rata vršena je opšta mobilizacija. 26
- ⁴⁸ *Bazelski mir* — separatan mir, zaključen 5. aprila 1795. između Francuske i Pruske. Zaključenje ugovora i istupanje Pruske iz prve antifrancuske koalicije nije bilo posledica samo pobeđe francuske vojske, nego i neslaganja između članova koalicije, pre svega između Pruske i Austrije.
Strahovit poraz pruske vojske u bici kod *Jene* 14. oktobra 1806. pokazao je koliko je trula feudalna monarhija Hohenzollerna i doveo je do kapitulacije Pruske pred napoleonovskom Francuskom.
U bici kod *Austerlica* 2. decembra 1805. Napoleon I je potukao udruženu rusku i austrijsku vojsku.
U bici kod *Vagrama* 5. i 6. jula 1809. Napoleon I je odneo odlučujuću pobedu nad Austrijancima. 28 103 142 206 340
- ⁴⁹ U bitkama vodenim u ratu protiv antifrancuske koalicije na početku pohoda na Italiju 1796/1797. Bonaparta je postigao značajne pobeđe nad austrijskom i pijemontskom vojskom. Bonapartina vojska je u aprilu 1796. prodrila iz Nice preko alpskih prevoja u dolinu Poa i 12. aprila 1796. potukla deo austrijskih trupa kod *Montenote*. Drugi deo Austrijanaca, koji je dejstvovao zajedno sa artiljerijom pijemontske vojske, Bonapartine trupe su 13. i 14. aprila 1796. razbile kod *Milesima*, a 14. i 15. aprila 1796. Francuzi su kod *Dega* potpuno uništili jedan austrijski odred poslat da pritekne u pomoć. Odlučujuća bitka protiv pijemontske vojske odigrala se 22. aprila 1796. kod *Mondova*; posle ovog poraza pijemontska vojska se u neredu povukla ka Torinu. 29 44 232 361
- ⁵⁰ Opsadu *Mantove* Bonaparta je započeo u junu 1796. Glavni deo njegovih udarnih snaga borio se protiv austrijskih trupa koje su pokušavale da deblokiraju tvrđavu. Petog avgusta 1796. Bonaparta je potukao austrijsku vojsku pod Wurmsеровom komandom kod *Kastiljona* i kod *Medole*, a u prvoj polovini septembra isterao je Wurmserove trupe iz doline reke *Brente*, i pri tom je 8. septembra naneo nov poraz Austrijancima kod *Basana*. Sukobom kod *Kalijana* 6. i 7. novembra Austrijanci su naterali francuske trupe na povlačenje u pravcu Rivolija. U bici kod *Arkole* 15. do 17. novembra Francuzi su potukli novoformiranu austrijsku vojsku, koja je trebalo da pritekne u pomoć Mantovi. Četrnaestog i petnaestog januara 1797. Bonaparta je ponovo pobeđio Austrijance kod *Rivolija*, posle čega je Mantova 2. februara 1797. morala kapitulirati nakon devetomesečne opsade. 29 70
- ⁵¹ Opsada *Danciga* (Gdanjska) za vreme rata protiv četvrte antifrancuske koalicije evropskih sila, koju su izvršile trupe Napoleona I početkom marta 1807. Garnizon tvrđave, koji se sastojao od pruskih trupa i jednog savezničkog ruskog

- odreda, pružao je čvrst otpor; garnizon je imao podršku u drugom ruskom odredu, koji je pokušavao da razbije opsadu. Tvrđava je pod časnim uslovima predata krajem maja 1807. brojno nadmoćnijem protivniku. 29 70
- ⁵² Od 1494. do 1559. Francuska, Španija i Nemačko carstvo vodili su niz ratova na tlu Italije. U bici kod *Marinjana* 13. i 14. septembra 1515. vojska francuskog kralja François-a I postigla je značajnu pobjedu nad dotad nepobedenim švajcarskim vojnicima vojvode od Milana. Dvadeset četvrtog februara 1525. pešadija nemačkog cara Karla V kod *Pavije* je potukla trupe François-a I.
- U bici kod *Torina* u septembru 1706. Italijani su, pod komandom princa Eugena Savojskog, razbili francusku vojsku koja je 117 dana opsedala grad.
- U bici kod *Novog* 15. avgusta 1799, rusko-austrijske trupe, pod komandom Suvorova, potukle su francusku vojsku pod Joubert-om. Kod *Marenga* Bonapartina vojska je 14. jula 1800. izvojevala pobjedu nad austrijskim trupama.
- U bitkama kod *Kustoce* 25. jula 1848. i kod *Novare* 23. marta 1849. austrijska vojska pod Radetzkim nanela je dva teška poraza pijemontskim vojnim snagama. 29 60 149 182
- ⁵³ Pod *bivšim kapetanom švajcarske artiljerije* misli se na Louis-a Bonapartu, koji je dugo živio u Švajcarskoj i tamo primio švajcarsko državljanstvo. Godine 1834. bio je imenovan za kapetana artiljerijskog puka kantona Bern. 30
- ⁵⁴ Godine 1830. francuska vlada je počela kolonijalno osvajanje u Alžiru, koje je naišlo na žestok otpor alžirskog naroda, i trajalo je s prekidima četrdeset godina. Tek 1871. pošlo je francuskoj buržoaziji za rukom da Alžir pretvori u svoju koloniju. 32
- ⁵⁵ Za vreme pohoda na Italiju 1800. glavnokomandujući austrijske vojske, Melas, najpre je sa uspehom napao desno krilo francuske vojske na Varu, ali je u drugoj polovini maja Bonaparta preko *Alpa* preveo svoje trupe i naterao austrijsku vojsku na povlačenje. Posle zauzimanja *Milana* 2. juna Francuzi su prešli na južnu obalu Poa i kod *Marenga* 14. juna 1800. godine do nogu potukli austrijsku vojsku. 33 42 61
- ⁵⁶ «Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 31st October 1858». 35 50
- ⁵⁷ Izveštaje fabričkih inspektora, citirane u ovom članku, iskoristio je i Marx u *Kapitalu*, u prvom i trećem tomu. 39 51
- ⁵⁸ Sukobi kod *Abensberga* i *Egmila* predstavljali su etape petodnevne bitke u okolini Regensburga u aprilu 1809, vodene između Napoleonove vojske i austrijskih trupa. Regensburška bitka se završila porazom i povlačenjem austrijske vojske. 44 232
- ⁵⁹ Neposredno pred razbijanje pijemontske vojske kod Kustoce, 25. jula 1848, austrijske trupe su, pod komandom Radetzkoj, u sukobu kod Somakampanje, 23. jula 1848, nanele poraz pijemontskim trupama. Vojsku Karla Alberta su 23. marta 1849. kod Novare Austrijanci ponovo potukli. 44 208
- ⁶⁰ Izuzev ovog članka Marx je napisao 22. marta i 1. aprila 1859. još dva članka o predlogu zakona za izbornu reformu 1859, koji, međutim, nisu objavljeni u listu «New-York Daily Tribune». 46
- ⁶¹ *Bil gospodina Locke-a Kinga*, usvojen u Donjem domu februara 1851. predviđao je smanjenje izbornog cenzusa za seoske zakupce sa 50 na 10 funti sterlinga godišnjeg zakupa, čime ih je trebalo izjednačiti u pogledu izbornog prava sa zakupcima kuća u gradovima; taj bil je odbijen u Gornjem domu. 46
- ⁶² *Slobodni posednici sa prihodom od 40 šilinga* — vlasnici nezavisnog zemljišnog

poseda, za koji je bio utvrđen izborni cenzus od 40 šilinga (2 funte sterlinga) čistog godišnjeg dohotka. Oni vode poreklo od srednjovekovnih slobodnih seljaka. 46

- ⁶³ *Bil o reformi* (zakon o reformi izbora) — engleski Donji dom je usvojio 1831, a kralj William IV potvrdio 7. juna 1832. Reforma je bila uperena protiv političkog monopola zemljišne i finansijske aristokratije, ona je odstranila najgore ostatke u engleskom izbornom pravu i omogućila industrijskoj buržoaziji pristup u parlament. Proletarijat i sitnu buržoaziju, glavnu snagu u borbi za reformu, liberalna buržoazija je obmanula i oni nisu dobili pravo glasa.

Chandosovu klauzulu podneo je kao amandman vojvoda Chandos (Grenville). 46 30

- ⁶⁴ Ovaj citat, kao i ostali citati u ovom članku, uzet je iz «Hansard's Parliamentary Debates: Third Series... Vol. CLII». 47

- ⁶⁵ U februaru 1852. John Russell je objavio predloge zakona o reformi izbora. U njemu su bile predviđene sledeće mere: likvidacija onih «rotten boroughs» (vidi nap. 320) sa manje od 500 stanovnika, koji su ostali i posle reforme od 1832, novu raspodelu poslaničkih mesta s obzirom na veličinu grada i smanjenje izbornog cenzusa. Ovaj bil je imao za cilj jačanje političke moći industrijske buržoazije; međutim, o njemu uopšte nije ni diskutovano u parlamentu.

U februaru 1854. John Russell je podneo novi bil. On je sadržavao predlog da se izjednače seoski i gradski izborni okruzi i da se dâ pravo glasa svim licima koja imaju godišnji prihod od najmanje 100 funti sterlinga, onima koji vuku dividende od državnih papira, akcija banaka ili akcija Istočnoindijske kompanije u visini od najmanje 10 funti sterlinga ili koji mogu da pokažu štedni ulog od najmanje 50 funti sterlinga; pravo glasa je trebalo da dobiju i osobe sa diplomom univerziteta. Donji dom je odbio ovaj predlog Johna Russella. 47

- ⁶⁶ *Bil o upravljanju Indijom*, koji je izradio lord Ellenborough, podnet u proleće 1858, predviđao je obrazovanje Saveta za indijske poslove putem krajnje komplikovanog izbora predstavnika raznih interesnih grupa vladajućih klasa. Parlament je odbio ovaj bil. 47

- ⁶⁷ *Zakupci koji za svoj zakup plaćaju 10 funti sterlinga* (leaseholders) — zemljo­vlasnici na osnovu ugovora o zakupu, koji su plaćali godišnji zakup najamnine 10 funti sterlinga i na osnovu toga imali pravo glasa. 47

- ⁶⁸ Engleski vladin organ «*The London Gazette*» izlazi od 1666. dva puta nedeljno. 49

- ⁶⁹ Bil o reformi izbora ni prilikom drugog čitanja u proleće 1859. nije dobio potrebnu većinu glasova i Donji dom ga je odbio. 49 136

- ⁷⁰ *7 Vict. c. 15 sch. A* — fabrički zakon koji je donet u 7. godini vladavine kraljice Viktorije (juna 1844) i kome je dat naziv glava 15, jer je donet kao petnaesti zakon za vreme jednog zasedanja parlamenta. On je zabranjivao zapošljavanje u fabrikama dece ispod 8 godina i ograničavao radno vreme za decu od 8 do 13 godina na 6 1/2 časova dnevno. Zakon je sa izvesnim izmenama preuzeo odredbe fabričkog zakona od 1833. o obaveznom školovanju dece. Prilog A zakonu od 1844. bavio se specijalno pitanjem lekarskih potvrda o sposobnosti dece za fabrički rad. 50

- ⁷¹ Fabrički zakon od 1844. izmenio je jednu odredbu zakona od 1833. u tom smislu da za decu preko 11 godina, zaposlenu u industriji svile, ne postoji obavezno školovanje. 51

- ⁷² Brošuru *Po i Rajna* napisao je Engels zato što su on i Marx smatrali neophodnim da se, s obzirom na preteći ratni sukob u Italiji, dâ politička ocena rata Francuske i Italije protiv Austrije i da se utvrdi, nasuprot stavu buržoazije, stanovište proleterskog pokreta i evropske demokratije prema ovom ratu, a time i prema pitanju o putevima ujedinjenja Nemačke i Italije, da bi se spontano nastalom

nacionalnom i patriotskom narodnom pokretu u Nemačkoj dala pravilna orijentacija. U ovom spisu Engels je raskrinkao razne šovinističke teorije kojima su vladajući krugovi evropskih država pokušavali da opravdaju svoju agresivnu i aneksionu politiku, i pokazao neodrživost ovih teorija dajući temeljnu vojno-stratejsku analizu.

Ovaj rad, koncipiran u februaru, Engels je napisao do 9. marta i rukopis poslao Marxu na pregled. Marx je visoko ocenio ovaj rad. «Exceedingly clever», pisao je Marx 10. marta Engelsu, «i politička strana sjajno obradena, što je bilo užasno teško.» Po Marxovom savetu, brošura je izdata u Nemačkoj anonimno da bi se sprečilo da se njena pojava prećuti. Ona je izašla u aprilu 1859. u berlinskoj izdavačkoj kući Franza Dunckera u tiražu od 1000 primeraka i izvršila je veliki uticaj na javno mnjenje u Nemačkoj, a imala je uspeha i u vojnim krugovima; mnogi su bili mišljenja da je njen autor neki poznati general. U maju 1859. Marx i Engels smatrali su da je došlo vreme da široka publika sazna od koga potiče brošura. Oni su u br. 2 londonskog lista «Das Volk» objavili belešku da je autor jedan poznati predstavnik proleterske partije; Engelsonovo ime je navedeno 4. juna u br. 5 ovog lista. 55

- ⁷³ «Patriotska nadmoć» — iz Heineove pesme «Bei des Nachtwächters Ankunft zu Paris». 57
- ⁷⁴ Vidi Radowitzev govor od 12. avgusta 1848. o austrijsko-italijanskom ratu, održan povodom izveštaja Odbora za međunarodno pravo Frankfurtske nacionalne skupštine u: «Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituierenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main», izdao Franz Wigard, tom 2, Lajpcig 1848, str. 1566/67.
- Nemačka nacionalna skupština zasedala je od 18. maja 1848. do 30. maja 1849. u crkvi sv. Pavla u Frankfurtu na Majni. 57 104
- ⁷⁵ Vestfalskim mirom od 1648, kojim je završen tridesetogodišnji rat, Elzas (Alzas) i deo Lotaringije (Lorena), koji su dotada pripadali Habsburgovcima, pripali su Francuskoj, a 1766. i drugi deo Lotaringije. 58
- ⁷⁶ Pobede Napoleona I u Nemačkoj dovele su do ukidanja tzv. *Svetog Rimskog Carstva Nemačke Nacije*. U avgustu 1806. austrijski car Franz I odrekao se titule cara Svetog Rimskog Carstva. Ovo carstvo, koje je osnovano u 10. veku na teritoriji Nemačke i jednog dela Italije, i kome su kasnije pripale i neke francuske oblasti, Češka, Austrija, Holandija i Švajcarska, nije bilo centralizovana država, nego savez feudalnih kneževina i slobodnih gradova, koji su priznali najvišu vlast cara. 58 167
- ⁷⁷ *Austrijska Nizozemska* — danas Belgija i Luksemburg; ove oblasti su od 1714. do 1797. pripadale austrijskoj dinastiji Habsburga. 58
- ⁷⁸ Aluzija na pesmu Ernst Moritz Arndt-a «Des Deutschen Vaterland». 58
- ⁷⁹ Engels misli na novo izdanje Napoleonovog *kontinentalnog sistema*. 58
- ⁸⁰ Heine, «Deutschland. Ein Wintermärchen». 59
- ⁸¹ *Sedmogodišnji rat* (1756 - 1763) bio je pre svega rat između dve koalicije evropskih država: englesko-pruske koalicije, s jedne, i francusko-rusko-austrijske, s druge strane. Rat je izbio zbog sukoba interesa feudalno-apsolutističkih sila (Pruska, Austrija, Rusija i Francuska) i oko kolonijalne premoći Francuske i Engleske u Americi i Aziji. Rezultat rata je bilo širenje britanskog kolonijalnog carstva na račun Francuske i jačanje moći Rusije; Austrija i Pruska su, u stvari, ostale u svojim ranijim granicama. 66 413
- ⁸² *Jominijeva «unutrašnja linija»* — u svom delu «Précis de l'art de la guerre, ou Nouveau tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire» Jomini upotrebljava termin

- »unutrašnja operaciona linija« za takvu poziciju koja jednoj armiji omogućava da sa svoje operacione baze kao celine pojedinačno potuče delove neprijateljske vojske, pre nego što se ovi spoje. 67
- ⁶³ U martovskim danima godine 1848. papa Pije IX i kralj Napulja Fernando II, pod pritiskom narodnih masa, koje su se u čitavoj Italiji bile digle protiv austrijske vladavine, morali su poslati trupe u severnu Italiju, da bi one učestvovala u borbi protiv Austrije. Međutim, ove trupe nisu dugo učestvovala u nacionalnooslobodilačkom ratu, jer su Fernando II i Pije IX uskoro ispoljili svoj neprijateljski stav prema italijanskoj revoluciji. 68
- ⁶⁴ Kralj Napulja, Fernando II, 15. maja 1848, izvršio je kontrarevolucionarni prevrat i surovo ugušio narodni ustanak u Napulju. Napuljskim trupama, koje je trebalo da pruže pomoć revolucionarnoj vojsci u Lombardiji, Fernando II je naredio da se vrate u Napulj, čime je olakšao položaj Radetzskog u severnoj Italiji. 69
- ⁶⁵ *Ustanički rat od 1809* — nacionalnooslobodilačka borba tirolskih seljaka pod Andreasom Hoferom protiv Napoleonovog ugnjetavanja. Ovaj ustanak je vođen kao regularni partizanski rat u planinama. Pošto je austrijska vlada u oktobru 1809. sklopila mir sa napoleonovskom Francuskom, tirolske seljake, kojima austrijske regularne trupe nisu pružale nikakvu podršku, potukli su krajem 1809. Francuzi i Italijani. 71
- ⁶⁶ U bici kod *Hoelindena* 3. decembra 1800. francuska vojska pod komandom Moreau-a u drugom koalicionom ratu potukla je austrijsku vojsku pod komandom nadvojvode Johanna.
U bici kod *Marenga* 14. juna 1800. Napoleon je pobedio Austrijance pod Melasom. 71
- ⁶⁷ *Španci* su se od 1808. do 1814. borili za svoju nacionalnu slobodu protiv francuskih okupatora. Španski narod je vodio u planinama pravi partizanski rat. 72
- ⁶⁸ *Rajnski savez* je savez država južne i zapadne Nemačke, stvoren u julu 1806. pod protektoratom Napoleona I. Obrazovanje jednog takvog vojno-političkog bloka u Nemačkoj rezultat je Napoleonovih pobeda nad Austrijancima godine 1805. Savezu je najpre pripadalo 16, a kasnije sve nemačke države, osim Pruske i Austrije. Članice Rajnskog saveza faktički su bile vazali napoleonovske Francuske. Savez se raspao 1813, posle poraza napoleonovske armije u Nemačkoj. 73 206 344
- ⁶⁹ Mirom između Francuske i Austrije, potpisanim 26. decembra 1805. u *Požunu*, Austrija je priznala da Francuskoj pripadaju oni delovi italijanske teritorije koje je ona osvojila (Pijemont, Đenova, Parma, Piacenca i dr.), kraljevini Italiji (dakle, Napoleonu I, koji je postao kralj Italije) ustupila je Jadransku obalu (oblast Venecije, Istre i Dalmacije), a zadržala je samo Split. Bavarska, koja je stupila u savez sa Napoleonom, dobila je Tirol. 73
- ⁷⁰ *Marš od Jene na Štetin* — posle pobede nad pruskom vojskom kod Jene i Aueršteta 14. oktobra 1806. francuske trupe pod Napoleonom I brzo su i skoro nesmetano nastavile svoj marš i već 29. oktobra umarširale u Štetin. 76
- ⁷¹ *Kaudinski jaram* — u Kaudinskom klanu u blizini grada Kaudiuma (u starom Rimu) Samniti su, godine 321. pre n. e. za vreme drugog samnitskog rata, naneli poraz rimskim legijama i prinudili ih da prođu kroz »jaram« — kapiju, napravljenu od kopalja — što je za pobedenu vojsku predstavljalo najveću sramotu. Otuda potiče izraz »proći kroz kaudinski jaram«, odnosno pretrpeti najveće poniženje. 77
- ⁷² Početkom dvadesetih godina 19. veka zahvatio je Italiju revolucionarni talas. U julu 1820. u kraljevini Napulj buržoaski revolucionari (karbonari) podigli

su ustanak protiv apsolutističkog režima i postigli su uvođenje jednog umereno liberalnog ustava. U martu 1821. izbio je u Pijemontu ustanak. Njegove liberalne vođe proglasile su ustav i pokušale da pokret protiv austrijske vladavine u severnoj Italiji iskoriste za ujedinjenje zemlje pod dinastijom Savoja, koja je vladala u Pijemontu. Intervencijom država Svete alijanse i austrijskom okupacijom Napulja i Pijemonta u obe države je ponovo uspostavljen apsolutistički poredak. 77

- ⁹³ U jesen 1808. kada je Napoleon I došao u *Erfurt* da bi pregovarao sa ruskim carem Aleksandrom I, Francuska je već bila potčinila skoro celu Nemačku; samo je Austrija još pružala otpor. Nemački kneževi, koji su došli u Erfurt da bi Napoleonu dokazali svoju odanost, dali su saglasnost za zajedničke akcije protiv Austrije.

U maju i oktobru 1850. održane su u Varšavi konferencije, na kojima su učestvovali Rusija, Austrija i Pruska. One su sazvane na inicijativu ruskog cara, jer se borba Austrije i Pruske oko prevlasti u Nemačkoj bila zaoštrila. Tokom konferencija ruski car je istupao kao arbitar između Austrije i Pruske i prinudio ih svojim uticajem da se odreknu pokušaja da nemačke države ujedine pod svojom hegemonijom.

Bitka kod Broncela je predstavljala beznačajnu čarku između pruske i austrijske predstraže 8. novembra 1850. za vreme ustanka u Izbornom Hesenu. Pruska i Austrija, koje su se borile oko hegemonije u Nemačkoj, osporavale su jedna drugoj »pravo« da se mešaju u unutrašnje poslove Izbornog Hesena, s ciljem da se uguši ustanak. Izborni knez Hesena se obratio za pomoć Bundestagu i Austriji kako bi Izborni Hesen pripao tzv. Uniji (vidi nap. 331), koja je bila pod hegemonijom Pruske. U ovom konfliktu Rusija je ponovo pružila diplomatsku podršku Austriji, a Pruska je morala popustiti. 78 103 249 308 366 370

- ⁹⁴ Trupe antinapoleonovske koalicije evropskih država zauzele su Pariz 30. i 31. marta 1814. i 6. 7. i 8. juna 1815. 80 368

- ⁹⁵ Bitka kod *Udenarda* odigrala se 11. jula 1708. za vreme rata za španski presto. Francuska vojska je pretrpela poraz od udruženih englesko-austrijskih trupa.

U bici kod *Žemapa* 6. novembra 1792. francuski revolucionari pod Dumouriez-om postigli su značajnu pobjedu nad Austrijancima.

Kod *Flerisa* francuska vojska je 26. juna 1794. potukla trupe vojvode od Coburga. Ova pobjeda je omogućila Francuzima da zauzmu Belgiju.

Kod *Linjija* francuska vojska pod Napoleonom I 16. juna 1815. pobedila je pruske trupe pod Blücherom. To je bila poslednja bitka koju je Napoleon dobio. U bici kod *Vaterloa* 18. juna 1815. Napoleona su potukle pruske i engleske trupe pod komandom Blüchera i Wellingtona. 82

- ⁹⁶ U februaru i martu 1814. Napoleon I je odneo pobjede nad brojno jačim trupama šeste antifrancuske koalicije u bitkama kod Montmirea, Šato-Tieria, Remsa itd. 83

- ⁹⁷ *Vezel, Kastel i Kel* su 1806. odnosno 1808. bili prisajedinjeni Francuskoj; posle poraza napoleonovske Francuske, koji su joj nanele trupe koalicije evropskih država, Nemačkoj su opet vraćena ova utvrđenja na Rajni. 84

- ⁹⁸ *Danska do Ajdera!* — lozinka ajderdanaca, danske Liberalne partije, od četrdesetih do šezdesetih godina 19. veka. Ajderdanci su se zalagali za to da se sa Danskom potpuno spoji vojvodstvo Šlezvig (do Ajdera), koje je bilo pretežno naseljeno Nemcima. 88

- ⁹⁹ *Rojs-Grajc-Šljac-Lobenštajn* — ironična aluzija na dve nemačke minijaturne države, koje su nosile zvanično ime Rojs mlada linija (Rojs-Grajc) i Rojs starija linija (Rojs-Gera-Šljac-Lobenštajn-Ebersdorf). 88

- ¹⁰⁰ Na *Bečkom kongresu* (18. septembra 1814. do 9. juna 1815) sastali su se pobed-

nici Napoleona I, da bi se obogatili na račun Francuske. Cilj kongresa je bilo ponovno uspostavljanje feudalno-reakcionarnog sistema koji je postojao pre francuske revolucije, kao i vraćanje Francuske u granice iz 1792. Engleska je dobila sve francuske kolonije. Rascepanost Nemačke i Italije, podeljenost Poljske i podjarmljenost Madarske ostale su i dalje. 88 225 330

¹⁰¹ Prema odluci Bečkog kongresa od 1815. od Belgije i Holandije obrazovana je Kraljevina Nizozemska, pri čemu je Belgija bila faktički u podređenom položaju. Buržoaskom revolucijom 1830. Belgija je postala samostalna konstitucionalna monarhija. 89

¹⁰² *Doktor Kolb* je od 1837. do 1865. bio glavni urednik augsburškog lista «Allgemeine Zeitung», koji je 1858/1859. istupao za ponovno zauzimanje Elzasa i Lotaringije (vidi u ovom tomu, str. 58). 90

¹⁰³ Friedrich II, «Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie» od 14. avgusta 1748. 90

¹⁰⁴ U sedmogodišnjem ratu (1756 - 1763) pruske trupe kralja Friedricha II su u bici kod *Rosbaha* 5. novembra 1757. potukle združene udarne snage Francuza i antipruskih nemačkih država.

Friedrich II je 25. avgusta 1758. predao ruskoj vojsci bitku kod *Corndorfa* u kojoj su obe strane pretrpele teške gubitke ne postigavši nikakav uspeh.

U bici kod *Hoensridberga* 4. juna 1745. za vreme austrijskog rata oko nasleda (1740 - 1748) pruske trupe pod Friedrichom II potukle su trupe Austrijanaca i Saksonaca.

U svim ovim bitkama pruska konjica je igrala značajnu ulogu. 90

¹⁰⁵ *Sveta alijansa* je bila savez kontrarevolucionarnih sila uperen protiv svih naprednih pokreta u Evropi. Nju su obrazovali Napoleonovi pobednici 26. septembra 1815. na inicijativu ruskog cara Aleksandra I. Njoj su se priključile, osim Pruske i Austrije, skoro sve evropske države. Monarsi su se obavezali na uzajamnu pomoć pri gušenju revolucija, ma gde one izbile. 90 366

¹⁰⁶ *La Guéronnière* je zastupao ovo stanovište u svojoj anonimnoj brošuri «L'Empereur Napoléon III et l'Italie», Paris 1859.

¹⁰⁷ Krajem 1858. i početkom 1859. na Jonskim ostrvima, koja su se od 1815. nalazila pod britanskim protektoratom, ojačao je nacionalnooslobodilački pokret domorodačkog stanovništva koje je zahtevalo ukidanje neograničene vlasti, britanskog lorda-guvernera i pripajanje Grčkoj. Borba koja je počela 1815. završila se 1864. pripajanjem Jonskih ostrva Grčkoj. 91

¹⁰⁸ *Indija* je godine 1857. do 1859. preživela veliki narodni ustanak protiv engleskih kolonijalnih vlasti. Ustanak je izbio u proleće 1857. među sepojskim jedinicama bengalske armije, koje su sačinjavali Indijci, i zahvatio je najveće okruge severne i centralne Indije. Glavnu udarnu snagu ustanka predstavljali su seljaci i siromašne zanatlije iz gradova. Ustanak čije su vođe bili mesni feudalci propao je zbog odsustva jedinstvenog rukovodstva i zajedničkog akcionog plana; to je bilo uslovljeno feudalnom rascepanošću Indije, različitim etničkim sastavom njenog stanovništva i religioznom i kastinskom podelom indijskog naroda. Ostali uzroci poraza bili su i u velikoj vojnoj premoći Engleza. 91 113

¹⁰⁹ Razmatrajući istorijsku sudbinu malih naroda, Engels je razvio ideje da ovi narodi već više nisu sposobni za samostalnu nacionalnu egzistenciju i da je njihova neizbežna sudbina da budu apsorbovani od svojih moćnijih suseda. Do ovog pogrešnog zaključka Engels je došao na osnovu opšte predstave da istorijski razvitak, čija se osnovna tendencija u kapitalizmu sastojala u centralizaciji i stvaranju velikih država, dovodi do toga da velike nacije apsorbuju male narode, kao što je bio slučaj npr. sa Velšanima u Engleskoj i Baskima u

- Španiji. Pravilno ocenjujući ovu tendenciju svojstvenu kapitalizmu, Engels, međutim, nije uzeo u obzir jednu drugu tendenciju — borbu malih naroda protiv nacionalnog ugnjetavanja, borbu za sopstvenu nezavisnost, njihovu težnju za stvaranjem sopstvenih država. Kao što je istorija pokazala, postoji niz malih naroda, naročito slovenske narodnosti koji su ranije pripadali austrijskoj monarhiji, koji ne samo da su dokazali sposobnost za samostalni nacionalni razvitak, za stvaranje sopstvene države, već su ušli i u redove tvorca najnaprednijeg društvenog poretka. 92
- ¹¹⁰ Ovaj i sledeći članak Marx je napisao kao jedan članak, koji je redakcija lista »New-York Daily Tribune« podelila i objavila kao dva samostalna uvodnika u različitim brojevima lista. 93
- ¹¹¹ Pomenuti članak je izašao 5. marta 1859. u nezvaničnom delu lista »Moniteur«, a 25. marta 1859. je štampan u listu »New-York Daily Tribune«. 93
- ¹¹² Francuski diplomatski krugovi su koristili težnje *Kneževina Moldavije i Vlaške* da se spoje u jedinstvenu državu, da bi ojačali uticaj carstva Napoleona III na Balkanu. U januaru i februaru 1859. uz pomoć Francuske i Rusije, pukovnik Alexander Cusa je izabran za gospodara obe kneževine. Jedinstvena država Rumunija je nastala 1862. godine. 93 248
- ¹¹³ *Baronet mehurova* — aluzija na spis Francis Heada »Bubbles from the Brunens of Nassau« (Mehuri iz bunara u Nasau), posle čijeg objavljivanja je autor dobio titulu baroneta. 95
- ¹¹⁴ Aluzija na period koji je Louis Bonaparta proveo u emigraciji u Engleskoj godine 1838 - 1840. i 1846 - 1848. 95
- ¹¹⁵ William Shakespeare, *Henri četvrti*, drugi deo, III čin, scena prva. 96
- ¹¹⁶ *Krakovska revolucija* — u februaru 1846. u Poljskoj je organizovan ustanak koji je imao za cilj nacionalno oslobođenje zemlje. Glavni inicijatori ustanka bili su poljski revolucionarni demokrati (Dembovski i drugi). Zbog izdaje plemstva i zbog hapšenja vođa ustanka, koje je izvršila pruska policija, ustanak se raspao i došlo je samo do pojedinačnih revolucionarnih pobuna. Samo je u Krakovu, koji je od 1815. bio pod zajedničkom kontrolom Austrije, Rusije i Pruske, ustanicima pošlo za rukom da 22. februara postignu pobedu i obrazuju nacionalnu vladu koja je izdala jedan manifest o ukidanju feudalnih dažbina. Ustanak u Krakovu su početkom marta 1846. ugušile trupe Austrije, Pruske i Rusije. U novembru 1846. ove države su potpisale ugovor o pripajanju Krakova austrijskoj imperiji i time prekršile bečki sporazum od 1815, kojim je Krakovu garantovana sloboda. 97 249
- ¹¹⁷ *Katastrofa od 1848* — Godine 1848. Austrija se našla u teškoj finansijskoj krizi, koja se odrazila u ogromnom porastu državnih dugova, devalvaciji valute i masovnom izdavanju papirnog novca. 97
- ¹¹⁸ Pod pritiskom francuske vlade, koja je optužila Englesku za pružanje azila političkim krivcima, *Palmerston* je 8. februara 1858. podneo Donjem domu bil o strancima (nazvan i bil o zaverama), pošto je to nagovestio još 5. februara. Shodno ovom bilu, i Engleze i strance, sve organizatore ili učesnike u zaveri protiv života neke osobe u Engleskoj ili u nekoj drugoj zemlji, trebalo bi izvesti pred engleski sud i strogo kazniti. Pod pritiskom masovnog protesta, Donji dom je 12. februara odbio ovaj bil; Palmerston se morao povući. 98
- ¹¹⁹ *Dauning strit* (Downing Street) — ulica u centru Londona, u kojoj se nalazi zvanično sedište vlade. 98 123 298
- ¹²⁰ Početkom pedesetih godina francuska vlada je izradila plan po kome je iz Afrike, između ostalog i iz portugalskih poseda, trebalo crnce prebaciti kao

- radnu snagu na plantaže francuskih kolonija u zapadnoj Indiji. Ovaj plan, čije je ostvarenje faktički predstavljalo ponovno oživljavanje trgovine robljem, doveo je do konflikta između Francuske i Portugala. Neposredan povod ovom konfliktu bilo je to što je jedan portugalski brod zaustavio francuski brod «Charles et Georges», namenjen za prevoz crnaca, novembra 1857. u portugalskim teritorijalnim vodama na istočnoafričkoj obali. U vezi s tim, Francuska je poslala jednu eskadru u Tajo, čime je iznudila oslobađanje zaplenjenog broda. 98 248
- ¹²¹ *Linevilskim mirom* između Francuske, s jedne strane, i Austrije i Nemačkog carstva, s druge (1801), kao i *mirom u Amijenu* između Francuske i Engleske (1802), okončan je rat između Francuske i druge antifrancuske koalicije. Ali, mir nije dugo trajao. Neispunjenje uslova mira u Amijenu, po kome je Engleska trebalo da napusti ostrvo Maltu, zaposednuto 1800, i da ga vrati Malteškom redu, kome je Malta pripadala od 1525, poslužilo je Napoleonu Bonaparti kao povod da ponovo preduzme ratne operacije. Na jednom prijemu u Tiljerijama marta 1803. svoj razgovor sa engleskim ambasadorom lordom Whitworthom Napoleon je završio uzvikom: «Malta ili rat!» 98
- ¹²² U jesen 1858. Palmerstona, koji je tada bio vođa vigovske opozicije protiv torijevske vlade Derby-Disraeli, Napoleon III je pozvao u Kompijenj. Za vreme ovog susreta Palmerston nije pokazao da je protiv isterivanja Austrijanaca iz Italije. U svom *govoru povodom otvaranja parlamenta* 3. februara 1859. on je, međutim, osudio akcije Francuske. 99
- ¹²³ Mladi sinovi engleskih vojvoda su dobijali titule «lord by courtesy», čime je trebalo da se stavi do znanja da titulu «lord» dobijaju samo po milosti ili tradiciji, a ne po zakonskom pravu na nasleđivanje titule i članstvo u Gornjem domu. 99 251
- ¹²⁴ Engleska, Rusija, Austrija i Pruska su 15. juna 1840. potpisale u Londonu sporazum o pomoći turskom sultanu protiv egipatskog vladara — Mehmed Alija, koga je podržavala Francuska. Ovaj sporazum je izazvao opasnost od izbijanja ratnog konflikta između Francuske i koalicije evropskih država, ali je Louis-Philippe, koji nije bio spreman na rat, popustio i odustao od pomoći Mehmed Aliji. 100
- ¹²⁵ U noti koju je 22. februara 1859. Austrija uputila pruskoj vladi, i koja je podneta i drugim državama Nemačkog saveza, Austrija je zahtevala od Pruske da odgovori na svoje savezničke obaveze i da uzme učešća u predstojećim akcijama protiv Francuske. 100
- ¹²⁶ *Visoka porta* — naziv za tursku vladu, posebno za ministarstvo spoljnih poslova (do 1918); prvobitno naziv za rezidenciju sultana. 100
- ¹²⁷ *Sudije italijanske Feme* — aluzija na italijansko zavereničko društvo karbonara (vidi nap. 27).
U Nemačkoj je *Femom* nazivan srednjovekovni sud koji je u tajnim procesima, kako u prisustvu tako i u odsustvu optuženog, izricao presude (najčešće smrtno kazne) i sam ih izvršavao. 100
- ¹²⁸ Austrija je 1855. zaključila *konkordat sa rimskim papom Pijom IX.* Saglasno tome, ponovo je ustanovljen niz privilegija katoličke crkve, ukinutih za vreme revolucije 1848/1849. Biskupi su ponovo mogli održavati direktne veze sa Rimom i dobili su pravo cenzure kao i nadzor u nastavi u školama. Za ispunjenje konkordata u Beču je ustanovljeno posebno veće sveštenika pod predsedništvom papskog nuncija. 102 209
- ¹²⁹ *Lambesa (Lambèse)* — francuska kaznena kolonija koja je podignuta na ruinama starorimskog grada u severnoj Africi; od 1851. do 1860. bila je mesto za progon političkih zatvorenika.

Kajena — glavni grad Francuske Gijane (Južna Amerika), mesto za progon i prinudni rad političkih zatvorenika; Kajena je zbog velike smrtnosti, prouzrokovane zatvorskim režimom i ubistvenom tropskom klimom, nazvana «suvom giljotinom». 102 120 138 354

- 130 *Pitanje Šlezvig-Holštajna* je predstavljalo uzrok zaoštavanja austrijsko-pruskih odnosa godine 1848 - 1850. U Šlezvig-Holštajnu je od marta 1848. bio u toku nacionalnooslobodilački rat protiv Danske, u kome je na strani ustanika uzela učešće i Pruska. U to vreme Austrija je zajedno sa drugim evropskim silama podržavala dansku monarhiju i prinudila Prusku da u julu 1850. zaključi mir sa Danskom. U januaru 1851, uz saglasnost Pruske, austrijske trupe su u ime Nemačkog saveza zapele Holštajn, i uz njihovu pomoć je ugušen ustanak.

Za vreme *krimskog rata* (1853 - 1856) Pruska je 1854. pod pritiskom Austrije, Engleske i Francuske morala da se složi sa austrijskim zahtevom da ruske trupe napuste Dunavske Kneževine. Pruska, koja se kolebala između Rusije i zapadnih sila, na kraju rata je bila prinudena da podrži austrijski ultimatum Rusiji, čije je uslove Rusija prihvatila kao bazu za mirovne pregovore. 103

- 131 Na pariskoj konferenciji od maja do avgusta 1848, na kojoj su učestvovali Engleska, Francuska, Rusija, Austrija, Pruska, Turska i Sardinija, Pruska je, nasuprot Austriji, podržala predlog o ujedinjenju kneževina Moldavije i Vlaške u jednu državu (vidi nap. 112).

Bundestag — (Nemačka savezna skupština) — centralni organ Nemačkog saveza (vidi nap. 30) koji je zasedao u Frankfurtu pod stalnim predsedništvom Austrije i predstavljao bastion nemačke reakcije.

Opunomoćeni poslanik Pruske od 1851. bio je Bismarck. On je najpre tražio savez sa Austrijom, ali je kasnije zauzeo izrazito neprijateljski stav prema Austriji. Početkom 1859. umesto Bismarcka imenovan je Usedom za predstavnika Pruske u bundestagu. 103 226 256 309

- 132 *Carinski savez* (Prusko-nemački carinski savez) — privredno-politički savez pojedinih nemačkih država, pod vodstvom Pruske, za ukidanje unutrašnjih carina i za zajedničko regulisanje pograničnih carina. On je obrazovan 1. januara 1834. i obuhvatao je 18 nemačkih država sa preko 23 miliona stanovnika. Austrija i neke južnonemačke države nisu se priključile Carinskom savezu. 103

- 133 *Bitka kod Austerlica* od 2. decembra 1805. između ruskih i austrijskih trupa (treća koalicija) i francuskih trupa završila se pobedom Napoleona I. 103 202 205

- 134 «*Neue Preußische Zeitung*» — dnevni list, osnovan u Berlinu juna 1848; on je bio organ kontrarevolucionarne dvorske kamarile i pruskog junkerstva. Ovaj list je bio poznat i pod imenom «*Kreuz-Zeitung*», jer je u svom naslovu imao i Krst landvera (Gvozdeni krst). 104

- 135 Verovatno se radi o pamfletu *Preußen und die italienische Frage*, koji je anonimno izašao 1859. u Berlinu, a čijim se autorom danas smatra Constantin Rössler. 104

- 136 *Beoćani* — stanovnici pokrajine Beotije, koja je u staroj Grčkoj smatrana za oblast zaostalu u privrednom i kulturnom pogledu. 104

- 137 Frankfurtska nacionalna skupština je 28. juna 1848. donela odluku o formiranju provizorne centralne uprave, koju su činili carski regent i vlada. Za carskog regenta izabran je austrijski nadvojvoda Johann. Ovu funkciju on je vršio do decembra 1849. i potpomagao je kontrarevolucionarnu politiku nemačkih kneževa. 104

- 138 Napoleon III je zajedno sa caricom Eugénie aprila 1855. posetio Englesku. 106

- 139 *Gvozdena kruna* — kruna Lombardije kojom je izuzev lombardijskih kraljeva

krunisana većina nemačkih kraljeva do Karla V, 1805. Napoleon I i 1838. austrijski car Ferdinand I, kao i regenti Lombardije. 107

¹⁴⁰ *Zlatni dani iz 1836. i 1856.* — povoljna privredna konjunktura godine 1836. i 1856. neposredno pred krize 1836. i 1857. 107

¹⁴¹ Aluzija na bekstvo vojvoda od Toskane, Modene i Parme prilikom izbijanja revolucije 1848/1849. u Italiji. 107

¹⁴² Redakcija lista «New-York Daily Tribune» je dodala jedan kratak pasus u kome je povukla paralelu sa razvojem i delovanjem politike tadašnjeg predsednika SAD. 108

¹⁴³ Da bi ojačala svoj uticaj na Balkanu Rusija je posle pariskog mira od 1856. potpomagala nacionalnooslobodilački pokret balkanskih naroda protiv turske vladavine. Ona je zajedno sa Francuskom podržavala stremljenja kneževina Moldavije i Vlaške za ujedinjenjem i obrazovanjem rumunske države (vidi nap. 112). Ona je, zatim, podržavala dinastički prevrat u Srbiji krajem decembra 1858, kada je dinastiju Karadorđević zamenila dinastija Obrenović. 112

¹⁴⁴ *Prisengeld* — nagrada koja je obećavana posadama brodova koje su učestvovala u uništavanju ili hvatanju neprijateljskih kao i neutralnih brodova sa krijumčarenom robom. 113

¹⁴⁵ *Objava od 21. februara 1859.* lorda Canninga objavljena je u listu «The Times» od 30. marta 1859. 115

¹⁴⁶ U *Meksiku* je 1854. počela buržoaska revolucija. Na nju se nadovezao građanski rat koji je trajao do maja 1860. i koji se završio porazom reakcionarnih snaga feudalaca i sveštenstva. 115

¹⁴⁷ *Predsedništvo* — država Bombaj, kao i Bengal i Madras, prema administrativnoj подели Britanske Indije, obrazovala je samostalno predsedništvo na čelu sa svojim guvernerom. 116

¹⁴⁸ *Naslednicima Velikog mogula* Marx ironično naziva britanske gospodare u Indiji. Carstvo dinastije Velikih mogula, koje su osnovali 1526. osvajači turskog porekla (moguli, koje su savremenici smatrali Mongolima), dostiglo je ogromnu moć kada je sredinom 17. veka potčinjen veliki deo Indije i jedan deo Avganistana. Međutim, seljački ustanci i rastući otpor naroda Indije protiv muslimanskih osvajača, stalne nesloge kao i porast feudalno-separatističkih tendencija doveli su do propasti carstva Velikih mogula, koje je faktički prestalo da postoji u prvoj polovini 18. veka.

Kada su Englezi 1803. godine prigrabili Delhi, moguli su bili još samo marionete Istočnoindijske kompanije. Pošto su engleske kolonijalne vlasti 1858. proglasile Indiju posedom britanske krune, likvidirani su i ostaci nominalne moći dinastije mogula. 117

¹⁴⁹ *Novi ugovor sa Kinom* — dodatni sporazum englesko-kineskom ugovoru u Tjencinu. Ovaj dodatak se odnosio na trgovinske odnose, predviđao visoke carine na uvoz opijuma u Kinu i ograničio ga na ugovorom određene luke. Uvoz opijuma nije spadao među nove trgovinske povlastice koje je Kina morala da da, zato što su engleski fabrikanti iskusili da prodaju engleske industrijske robe u Kini naročito otežava veliki uvoz opijuma.

U junu 1858. Kina je u Tjencinu, osim sa Engleskom, morala zaključiti i neravnopravne ugovore sa Francuskom, Rusijom i SAD, koji su sadržavali, između ostalog, i sledeće odredbe: otvaraju se još neke kineske luke za spoljnu trgovinu, četiri države dobijaju pravo da u Pekingu drže stalna poslanstva, njihovim trgovcima je priznata sloboda kretanja na kopnu i moru, misionarima je zajemčeno obavljanje njihove delatnosti i lična zaštita. 118 287

¹⁵⁰ «Hansard's Parliamentary Debates: Third Series . . . Vol CLIII, Sp. 1375. 119

- ¹⁵¹ *Krakov* je posle ugušenja ustanka od 1846 (vidi nap. 116) kršenjem bečkih ugovora od 1815. prisajedinjen Austriji.
Posle poraza revolucije 1848/1849. u Mađarskoj, austrijske vlasti su tamo zavele surov teror. One su ukinule ne samo sve zakone donete za vreme mađarske revolucije, već i ustav koji je stupio na snagu još pre revolucije, a Mađarska je pretvorena u krunsku zemlju austrijske monarhije. 121
- ¹⁵² *Čuvene četiri tačke* — zahtevi koje su zapadne sile postavile Rusiji u noti od 8. avgusta 1854. kao preduslove za prihvatanje mirovnih pregovora. One su sadržavale sledeće: 1. Trebalo je da se Rusija odrekne dotadašnjeg protektorata nad kneževinama Moldavijom, Vlaškom i Srbijom; 2. Trebalo je da Rusija garantuje slobodan prolaz brodovima u delti Dunava; 3. Trebalo je da se ona saglasi sa revizijom londonskog ugovora od 13. jula 1841. o moreuzima, »u interesu ravnoteže sila u Evropi«; 4. napuštanje zahteva za pokroviteljstvom nad hrišćanskim podanicima u Turskoj, Posle prvobitnog odbijanja ove četiri tačke, carska vlada je u novembru 1854. bila prinuđena da ih akceptira kao polaznu tačku za buduće mirovne pregovore. 121
- ¹⁵³ Pravo da drži garnizone u Ferari, Komakiju i Piačenci Austrija je dobila za ključnim aktom Bečkog kongresa od 1815. 121
- ¹⁵⁴ *Deus ex machina* (bog iz mašine) — u antičkim pozorištima je uz pomoć jedne mašine na scenu dovođena božanska pojava koja bi se umešala u dramski zaplet i razrešavala ga; to je naročito koristio grčki tragičar Euripid; upotrebljava se uopšte za neočekivana, veštačka rešenja zapleta. 123 250
- ¹⁵⁵ *Ahenski protokol od 15. novembra 1818.* potpisale su na sastanku sila Svete alijanse (vidi nap. 105) u Ahenu (29. septembar do 21. novembra) Rusija, Engleska, Francuska, Austrija i Pruska. Protokolom je potvrđen poredak u Evropi utvrđen 1815. na Bečkom kongresu; on je principe Svete alijanse proglasio za najviše normative evropskog narodnog prava i obnovio savez sila za očuvanje feudalno-apsolutističkog poretka i za ugušivanje nacionalnih i revolucionarnih oslobodilačkih pokreta u Evropi. 124
- ¹⁵⁶ *«La Patrie»* — pariski dnevni list, osnovan 1841; 1850. je zastupao interese udruženih monarhista, tzv. Stranke reda; posle državnog udara od 2. decembra 1851. list bonapartista. 126
- ¹⁵⁷ Ovaj Engelsov članak je, kao što se vidi iz Marxovog pisma Engelu od 22. aprila 1859, Marx preradio i »u skladu sa poslednjim novostima izmenio«. 127
- ¹⁵⁸ *Kongres 1821* — u maju 1821. održan je u Ljubljani kongres Svete alijanse koji je otvoreno proklamovao princip mešanja sila Svete alijanse u unutrašnje poslove drugih zemalja da bi, pre svega, bio očuvan feudalno-apsolutistički režim. Na osnovu jedne odluke ovog kongresa, poslate su u Italiju austrijske trupe, koje su u Napulju i Torinu ugušile buržoasko-revolucionarni i nacionalni pokret i ponovo uspostavile apsolutistički poredak. Na kongresu je bio prisutan predstavnik italijanske monarhije. Njegovo prisustvo se zasnivalo na jednom pasusu, koji je na zahtev engleskog ministra spoljnih poslova Castlereagha unet u Ahenski protokol od 1818 (vidi nap. 155). Po njemu je do mešanja u unutrašnje poslove drugih zemalja moglo doći samo »po želji« ovih zemalja, pri čemu im je dato pravo učešća u pregovorima. 128
- ¹⁵⁹ *Mobilizacija od 1850* — Pošto su se u novembru 1850. zaoštrili austrijsko-pruski odnosi u vezi s borbom oko prevlasti u Nemačkoj, Pruska je objavila opštu mobilizaciju. U toj situaciji pokazali su se veliki nedostaci pruskog vojnog sistema i izišlo je na videlo slabo naoružanje ruske vojske, tako da je vlada bila prinuđena da preduzme energične mere za otklanjanje ovih nedostataka. 129
- ¹⁶⁰ U Parizu je 3. marta 1859. potpisan *tajni sporazum* između Rusije i Francuske o neutralnosti i saradnji u slučaju rata između Francuske i Sardinije, s jedne

strane, i Austrije, s druge. Vesti o ovom sporazumu prodrle su u štampu, ali je ruski ministar spoljnih poslova, Gorčakov, zvanično demantovao postojanje bilo kakvih pismenih sporazuma sa Francuskom. Saopštenje o učešću Danske u sporazumu nije kasnije potvrđeno. 134 148

¹⁶¹ List «The Times» od 29. aprila 1859. 135

¹⁶² *Menšen haus* (Mansion House) — službeno sedište gradonačelnika Londona. 136 283

¹⁶³ Godine 1859. izbio je narodni ustanak u kneževinama Toskana, Modena i Parma. Predstavnici vlasti su pobjegli pod zaštitom austrijskih trupa. Za vreme ustanka je obrazovana nacionalna skupština, koja se po želji stanovništva zalagala za ujedinjenje kneževina sa Pijemontom. Iako su sporazumi u Vilafranki i Cirihi (vidi nap. 214 i 323) predviđali ponovno vraćanje starih vladodržaca, ipak je došlo do prisajedinjenja kneževina Pijemontu posle plebiscita u martu 1860.

Narodni ustanci od 1859. u srednjoj Italiji proširili su se i na jedan deo Papske države, na Romanju, koja se takode 1860. priključila Pijemontu. 136 140 225 344

¹⁶⁴ Cirkular od 27. aprila 1859. svim diplomatskim predstavnicima Francuske je potpisao ministar spoljnih poslova Walewski a objavljen je u listu «Moniteur» od 1. maja 1859.

Saopštenje Louis-a Bonaparte Corps législatif-u od 3. maja 1859. identično je sa «Manifestom Francuzima», izdatim istog dana i objavljenim 4. maja 1859. u listu «Moniteur». 137

¹⁶⁵ *Misija lorda Cowleyja u Beču* — sredinom februara 1859. engleska Derbyjeva vlada zvanično je ponudila svoje posredovanje u izmirenju francusko-austrijskog konflikta. U tom cilju je krajem februara 1859, uz saglasnost Napoleona III, poslat u Beč lord Cowley da bi pregovarao sa austrijskim carem Franz-Josephom. Misija lorda Cowleyja ostala je bez rezultata. 137

¹⁶⁶ Tekst plakata je objavljen u listu «Allgemeine Zeitung» br. 133 od 13. maja 1859. 139

¹⁶⁷ *Gotsku partiju* su u junu 1849. osnovali desni liberali, predstavnici kontrarevolucionarne krupne buržoazije, koji su napustili Frankfurtsku nacionalnu skupštinu, pošto je pruski kralj Friedrich Wilhelm IV odbio da prihvati carsku krunu iz ruku Frankfurtske nacionalne skupštine, i posle odluke levičarski nastrojene većine skupštine o uspostavljanju regentstva. Ova partija, koja se plašila pobeđe revolucije, postavila je sebi za cilj ujedinjenje cele Nemačke, izuzev Austrije, pod vodstvom hoencolernske Pruske. Vode ove partije su bili: Dahlmann, Simson, Bassermann, Gagern, Brüggemann, Mathy i dr. 140 218 252 270 340 438

¹⁶⁸ Formulom «*Caveant consules ne quid reipublica detrimenti capiat*» (Konzuli treba da se brinu da republika ne bude oštećena) Senat grada Rima je, za vreme republike, u slučaju neke spoljne ili unutrašnje opasnosti (pre svega prilikom ustanaka robova i narodnih buna) proglašavao vanredno stanje i prenosio na konzule diktatorska punomoćja. 141

¹⁶⁹ «*Kölnische Zeitung*» — dnevni list koji izlazi u Kelnu od 1802; za vreme revolucije i u periodu reakcije, koji je potom usledio, on je zastupao kukavičku, izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. 141

¹⁷⁰ Aluzija na *Karla Vogta*. Vidi Marxov spis *Gospodin Vogt* u 17. tomu ovog izdanja. 141

¹⁷¹ Raumerov članak «*Der Standpunkt Preußens*» izišao je 8. maja 1859. u listu

- »Berlinische Nachrichten von Staats — und gelehrten Sachen«, nazvanom »Spenerische Zeitung«, a uskoro potom je zajedno sa ostalim Raumerovim člancima objavljen u zborniku *Zur Politik des Tages*. 141
- ¹⁷² Izjava Napoleona I o knjizi Bülowa *Der Feldzug von 1800, militärisch-politisch betrachtet von dem Verfasser des Geistes des neuern Kriegssystems*, koju je Napoleon I čitao 1819. na Svetoj Jeleni (vidi o tome u ovom tomu, str. 71/72). 144
- ¹⁷³ Najpoznatiji spisi *Wilhelma von Willisen*a su *Theorie des großen Krieges, angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831* (Drugi deo, Berlin 1840) i *Der Italienische Feldzug des Jahres 1848* (Berlin 1849). 148
- ¹⁷⁴ U *Veneciji* je marta 1848. izbila revolucija. Austrijanci su bili isterani, a vlast je prešla u ruke privremene vlade na čelu sa Daniele Maninom. Privremena vlada je u Veneciji proglasila republiku; ona je postojala do avgusta 1849. 149
- ¹⁷⁵ *Zauzimanje Raaba* — Za vreme revolucionarnog rata 1848 - 1849. u Madarskoj austrijske trupe su 28. juna 1849. potukle madarske trupe kod Raaba i zauzele grad. 149
- ¹⁷⁶ *Poraz kod Ača* — Madarske revolucionarne trupe su 3. avgusta 1849. nanele poraz austrijskim trupama kod Ača u blizini Komorna. 149
- ¹⁷⁷ *Legionari iz 1848. god.* — pripadnici oružane studentske organizacije Akademaska legija, osnovane za vreme martovske revolucije 1848. u Beču. 149
- ¹⁷⁸ »*Wiener Zeitung*« — zvanični organ austrijske vlade, izlazio je od 1780. do 1931. 151
- ¹⁷⁹ *Austrijski Lojd* — 1833. osnovan kao osiguravajuće društvo, a tri godine kasnije se, obrazovanjem akcionarskog društva za parobrodski saobraćaj, proširio i na Levant.
Ime Lojd (Lloyd) potiče od Edwarda Lloyda koji je krajem 17. i početkom 18. veka držao u Londonu kafanu koja je bila sastajalište zainteresovanih za brodarstvo. Naziv su, između ostalih, preuzele institucije za klasifikaciju brodova, broderska društva i firme koje su se bavile pomorskom trgovinom ili osiguranjem transporta. 152
- ¹⁸⁰ *Hamburška kriza 1857.* — Ciklična kriza 1857. počela je u Americi i Engleskoj i uskoro se prenela i na evropski kontinent. Hamburg, kao najvažnija veza srednjovekovne privrede sa anglosaksonskim zemljama, bio je posebno jako pogođen. Da bi se udlačila kriza, u Hamburgu je novembra 1857. osnovano Garantno diskontno društvo da bi izdavalo kamatonosne vrednosne papire u iznosu od 15 000 000 banko-maraka (hamburška valuta do 1873), kako bi garantovalo predujmove na robu ili državne papire; trebalo je da ovi predujmovi iznose 50 do 662/3% od vrednosti založene robe. O ovome vidi i u 15. tomu ovog izdanja, str. 274 - 277. 152 165
- ¹⁸¹ U februaru i martu 1846. izbio je u Galiciji veliki narodni ustanak. Ova pobuna je izbila u isto vreme kad i u Krakovu (vidi nap. 116). Austrijske vlasti su umele da iskoriste mržnju potlačenih ukrajinskih seljaka prema poljskoj šlahti i da u nekim slučajevima podstaknu pobunjene seljake na borbu protiv pobunjenih poljskih trupa koje su potpomagale krakovski ustanak. Posle propasti ustanka u Krakovu bio je surovo ugušen i pokret galicijskih seljaka. 161
- ¹⁸² Ovim člankom počinje Engelsova saradnja u listu »Das Volk«. Engels je napisao ovaj članak na Marxovu molbu.
»Das Volk« — nedeljni list koji je na nemačkom jeziku izlazio u Londonu od 7. maja do 20. avgusta 1859. On je osnovan kao zvanični organ Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu u redakciji nemačkog publiciste i sitnoburžoaskog demokrate Elarda Biscampa. Od br. 2 Marx je nezvanično

saradivao u listu stalnim pružanjem saveta i pomoći, redigovanjem članka i organizovanjem akcija za finansijsku pomoć. U br. 6 od 11. juna 1859. redakcija je dala zvanično saopštenje o saradnji Marxa, Engelsa, Freiligratha, Wilhelma Wolffa i Heinricha Heisea (vidi u ovom tomu, str. 433). Od tog momenta Marx je faktički bio urednik lista, koji je sve više prerastao u organ proleterskih revolucionara. Početkom jula Marx je preuzeo celokupno rukovođenje listom.

U listu »Volk« našle su odraza revolucionarna teorija i taktika proleterske borbe koje su razradili Marx i Engels, raspravljano je o klasnoj borbi proletarijata i vodena je nepomirljiva borba protiv predstavnika sitnoburžoaske ideologije. Sa stanovišta proleterskog internacionalizma list je analizirao događaje iz italijanskog rata od 1859. i pitanja ujedinjenja Nemačke i Italije, razobličavao reakcionarnu spoljnu politiku velikih sila i vodio konsekventnu borbu protiv bonapartizma i njegovih otvorenih i prikrivenih pristalica.

U listu »Volk« izašao je Marxov predgovor njegovom spisu *Prilog kritici političke ekonomije* i pet članaka, uključujući i nezavršenu seriju *Quid pro Quo*, devet Engelsovih članaka kao i recenzija Marxovog spisa *Prilog kritici političke ekonomije*; zatim su u rubrici »Gatherings from the Press« objavljene marginalije o sadržaju lista »Hermann« (koji su izdavali nemački sitnoburžoaski demokrati u Londonu), koje je Marx pisao u saradnji sa Biscampom. Pored toga, u čitavom nizu članaka i u »Političkim pregledima« jasno se vide Marxove redakcijske ispravke. Ukupno je izašlo 16 brojeva lista. List je 20. avgusta 1859. prestao da izlazi zbog nedostatka novčanih sredstava. 168 433

- ¹⁸³ Drugog jula 1849, nešto pre nego što su francuske i austrijske trupe zauzele Rimsku republiku (vidi nap. 6), i posle odluke rimske ustavotvorne skupštine da prekine borbu, Garibaldi je sa odredom od četiri hiljade dobrovoljaca napustio Rim s namerom da pritekne u pomoć Republici Veneciji, koja se još borila protiv austrijskih trupa. Garibaldi je iskusno manevrisao iza leđa Austrijanaca i više puta se izvukao iz opsade. Međutim, njemu nije pošlo za rukom da prodre u opkoljenu Veneciju; 30. jula 1849. on je morao da stupi na teritoriju neutralne republike San Marino i da raspusti svoje odrede. 173
- ¹⁸⁴ U aprilu 1848. jedan lombardijski dobrovoljački odred je zaposeo Tirolski prolaz od Tonale do Stelvia i izveo niz akcija protiv Austrijanaca. 173
- ¹⁸⁵ Kao što pokazuje uvodna napomena Karla Marxa uz Mazzinijev manifest *Rat*, Marx i Engels su podržavali ispravno držanje Mazzinija prema mešanju Napoleona III u oslobodilačku borbu Italije; ali oni uopšte nisu odstupali od svojih kritičkih zamerki ostalim Mazzinijevim shvatanjima i njegovoj taktici. 175
- ¹⁸⁶ *Rimski trijumvir* — U martu 1849. Mazzini je bio šef trijumvirata (Mazzini, Saffi, Armellini) kome je ustavotvorna skupština Rimske republike poverila celokupnu izvršnu vlast i posebna punomoćja za odbranu Republike. 175
- ¹⁸⁷ Raai se o apelu koji je Garibaldi uputio stanovnicima Lombardije, pošto je u maju 1859. sa svojim dobrovoljačkim korpusom stupio na teritoriju Lombardije. 175
- ¹⁸⁸ »*Pensiero ed Azione*« — organ italijanskih buržoaskih demokrata, koji je izdavan u Mazzinijevoj redakciji; izlazio je dva puta mesečno, 1858 - 1859. u Londonu, a 1860. u Laganu, odnosno Đenovi.
Mazzinijev manifest *Rat*, koji je list »New-York Daily Tribune« doneo u nešto skraćenom obliku, izašao je u listu »Pensiero ed Azione« 16. maja 1859. 176
- ¹⁸⁹ *Goffredo Mameli*, italijanski pesnik i patriota, pao je u julu 1849. prilikom odbrane Rimske republike od francuskih trupa (vidi i nap. 10). 176
- ¹⁹⁰ *Car Karl V i papa Klemens VII* su 1529. u Bulonji sklopili sporazum, jer je

Karl V odneo odlučnu pobjedu nad Francuzima, koji su do tada bili u savezu sa papom, i proterao ih iz Italije. Od tog momenta carska vlast i katolička crkva su saradivale da bi uništile još postojeću samostalnost italijanskih država-gradova. 178

- ¹⁹¹ U *Štutgartu* su se 25. septembra 1857. sastali Napoleon III i Aleksandar II; Napoleon je garantovao pomoć Rusiji u slučaju rata protiv Austrije. 178 368
- ¹⁹² *Kampoformijski ugovor* je sklopljen u oktobru 1797. između Francuske i Austrije, koja je bila članica prve antifrancuske koalicije. U skladu s ovim mirovnim ugovorom Francuska je predala Austriji jedan deo Republike Venecije sa gradom Venecijom, kao i Istru i Dalmaciju kao naknadu za oblasti oko Rajne, koje je anektirala Francuska; drugi deo je priključen Cisalpijskoj Republici koju je Napoleon I obrazovao u leto 1797. od oblasti osvojenih u severnoj Italiji. Francuska je dobila i Jonska ostrva i posede Republike Venecije na albanskoj obali. 180 305
- ¹⁹³ Aluzija na zbrkane izveštaje o bici kod Novare 23. marta 1849. koje je Engels analizirao u seriji članaka *Porazi Pijemonteza* (vidi u 9. tomu ovog izdanja). Jedan od uzroka poraza Pijemonteza kod Novare bilo je i loše i kolebljivo držanje kralja Karla Alberta, čiju su hrabrost do tada beskrajno hvalile pristalice ujedinjenja Italije pod dinastijom Savoja; oni su Karla Alberta nazivali »spada d'Italia« (mač Italije). Posle poraza kod Novare Karl Albert se odrekao prestola. Njegov sin Vittorio Emanuele je 6. avgusta 1849. sklopio sa Austrijom mirovni ugovor, po kome je Austrija zadržala sve svoje posede u Italiji i morala da plati Pijemontu kontribucije u visini od 75 miliona guldena. 182
- ¹⁹⁴ »*The Daily News*« liberalni dnevni list, organ industrijske buržoazije, pod ovim naslovom izlazio je u Londonu od 1846. do 1930. 183
- ¹⁹⁵ Ovaj članak je sa neznatnim izmenama izašao i u listu »*New-York Daily Tribune*« od 25. jula 1859. pod naslovom *A Chapter of History* (Jedno poglavlje istorije). 191
- ¹⁹⁶ »*Allgemeine Zeitung*« br. 162 od 11. juna 1859. 193
- ¹⁹⁷ »*Le Moniteur universel*« br. 161 od 10. juna 1859. 194
- ¹⁹⁸ *Društvo 10. decembar* — bonapartističko društvo, osnovano 1849, koje je bilo organizovano po tajnim sekcijama, čije je jezgro činio pariski lumpenproletariat. Iscrpnu ocenu Društva 10. decembar dao je Marx u *Osammaestom brimeru Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 130 - 132). 195 246 360
- ¹⁹⁹ Aluzija na knjigu Louis-a Bonaparte *Des idées napoléoniennes*, bonapartistički programski spis, koji slavi bonapartizam kao jevandjelje slobode putem sile. 197 225 241 305
- ²⁰⁰ »*National Zeitung*« — buržoasko-liberalni dnevni list, izlazio je od 1848. do 1915. u Berlinu; od 1915. sporedno izdanje lista »8-Uhr Abendblatt«. 198 410
- ²⁰¹ *Testament sa Svete Jelene* — aluzija na *Memoires de Ste. Hélène* i testament Napoleona I, u kojima ovaj predstavlja svoje namere i dela kao izraz ljubavi prema otadžbini i slobodi i težnju ka višoj civilizaciji. U ovim zabeleškama se vidi njegov neprijateljski stav prema Engleskoj i njegovo shvatanje o nužnosti saveza sa Rusijom. 198
- ²⁰² »*Nemački stihovi nemačkoga Ludwiga*« — »otadžbinske« pesme kralja Ludwiga I Bavarskog, uzor besadržajne i izveštačene poezije; one su svojevremeno bile popularne kod nemačkih filistara. 199
- ²⁰³ *Olimpijski cirkus* (Cirque olympique) — narodno pozorište u Parizu.

- Sent Džems strit* (Saint James Street) — ulica u Londonu u kojoj se nalaze klubovi i kockarnice.
- Estli-amfiteater* (Estley-Amphitheater) — cirkus sa otvorenom arenom u Londonu. 200 236
- 204 *Code Napoléon* — francuski građanski zakonik, 1807. za vreme Napoleonove vladavine izradena nova verzija «Code civil des Français», proklamovanog 1804. Ovaj buržoaski zakonik je uveden i u oblasti zapadne i jugozapadne Nemačke koje je Francuska osvojila. Code Napoléon je, u stvari, zadržao sve tekovine francuske revolucije i ostao na tlu formalne buržoaske jednakosti. Engels ga je nazvao «klasičnim zakonikom buržoaskog društva». 201 305
- 205 Na ovom mestu redakcija lista «Das Volk» je dala sledeću napomenu: «Kao što je poznato najnovije vesti kažu da su se Austrijanci zaista povukli od Minča u rejon svojih utvrđenja. Ako ovim povlačenjem i nisu ništa izgubili u *strateškom* pogledu, to nije moglo ostati bez štetnog uticaja na moral vojske.» 203
- 206 Na ovom članku, pre svega na njegovom početku, redakcija lista «New-York Daily Tribune» izvršila je izvesne izmene. 204
- 207 Godine 1805. i 1806. izvesno kralj Friedrich Wilhelm III vodio je kolebljivu politiku prema trećoj antifrancuskoj koaliciji i Napoleonu I, što je omogućilo Napoleonu I da najpre 1805. pobedi Austriju, a zatim 1806. Prusku. 206
- 208 *Pariski mir* — mirovni ugovor koji su potpisali 30. marta 1856. na pariskom kongresu predstavnici Francuske, Engleske, Austrije, Sardinije, Pruske i Turske, s jedne strane, i Rusije, s druge, i kojim je završen krimski rat od 1853. do 1856. Rusija, koja je izgubila rat, morala je da ustupi ušća Dunava i jedan deo južne Besarabije, da se odrekne protektorata nad Dunavskim Kneževinama i pokroviteljstva nad hrišćanskim podanicima u Turskoj, kao i da se saglasi sa neutralizacijom Crnog mora (tj. Crno more je otvoreno za trgovačke brodove svih naroda, zatvorene su njegove vode i luke za sve ratne brodove s izuzetkom od 10 malih ratnih parobroda, odnosno ratnih jedrenjaka za Rusiju i Tursku, i zabranjena je za obe zemlje gradnja arsenala na njegovim obalama); Rusija je dobila nazad Sevastopolj i druge gradove koje su saveznici zauzeli, a ona je Turskoj vratila Kars. Iako su mirovni uslovi bili vrlo teški engleskoj i francuskoj diplomatiji nije pošlo za rukom da u punoj meri ostvare svoje agresivne namere. Okolnost koja je imala uticaja na ishod pregovora bilo je to što su ruski diplomati iskoristili vekovnu englesko-francusku netrpeljivost. Zahtev Engleske za otepljenjem Kavkaza od Rusije i zahtev Austrije da se Besarabija prisajedini Turskoj, nisu na kongresu naišli na podršku Francuske. Izvesno zbližavanje između Francuske i Rusije, do koga je došlo na kongresu, narednih godina je ojačalo. 11 112 135 206 247
- 209 «*Revue des Deux Mondes*» — polumesečni časopis za istoriju, politiku, literaturu i umetnost koji izlazi od 1829. u Parizu. 216
- 210 *Erfurtovština* — aluzija na pokušaj koji je 1849/1850. izvršio kralj Pruske da u savezu sa kraljem Hanovera i Saksonije i 21 nemačkom kneževinom ujedini Nemačku, sa izuzetkom Austrije, pod hegemonijom Pruske, i na taj način ostvari plan o stvaranju «Male Nemačke». Ovaj plan je naišao na podršku liberala, predstavnika kontrarevolucionarne krupne buržoazije, koji su se priključili tzv. Gotskoj partiji (vidi nap. 167). Gotska partija je aktivno učestvovala na izborima za «parlament Unije» u Erfurtu (vidi nap. 332). 217
- 211 *Martovski zahtevi* — četiri glavna politička zahteva koje su formulisali sitno-buržoaski demokrati Badena u februaru 1848. kao izraz narodnog raspoloženja i koji su se uskoro potom raširili po čitavoj jugoistočnoj Vestfaliji. Oni su gla-

sili: 1. narodno naoružanje i slobodan izbor oficira, 2. neograničena sloboda štampe, 3. porotni sudovi, 4. hitno sazivanje nemačkog parlamenta. Liberalna buržoazija nemačkih država je pod pritiskom narodnih masa ove zahteve priklijučila svom programu za borbu protiv monarhije, ali je izdala interese naroda kada je došla na vlast uz pomoć revolucionarnih akcija narodnih masa i sklopila kompromis sa kontrarevolucionarnim monarhističkim snagama. 217

- ²¹² Taj proglas — *«Erklärung der Nassauer»* — izašao je 21. juna 1859. u Visbadenu i predstavljao je politički program onog dela nemačke buržoazije koji je težio ujedinjenju Nemačke pod pruskim vodstvom. Tekst izjave je sadržan u brošuri *Der Nationalverein, seine Entstehung und bisherige Wirksamkeit*. 217
- ²¹³ *Ešenhajmerova ulica* (Eschenheimer Gasse) — ulica u Frankfurtu na Majni u kojoj se od 1816. do 1866. nalazilo sedište Nemačkog Bundestaga (vidi nap. 131). 218
- ²¹⁴ Napoleon III je zbog svoje bojazni da bi jedan duži rat ojačao revolucionarne i nacionalnooslobodilačke pokrete u Italiji i drugim zemljama Evrope 8. jula 1859. ponudio primirje austrijskom caru. Potom su dva cara prilikom susreta u *Vilafranki* sklopila privremeni mir, bez konsultovanja kralja Sardinije. Nakon toga je Lombardija, sa izuzetkom utvrđenja Mantove i Peschiere, obećana Francuskoj. Ove oblasti je Napoleon III predao Sardiniji u zamenu za Nicu i Savoju. Prilikom zaključenja mira takode je dogovoreno da Venecija ostane pod vlašću Austrije, i da ponovo treba postaviti vojvode od Toskane i Modene. Zatim je predviđeno obrazovanje italijanske konfederacije pod predsedništvom pape. Iako su neke tačke privremenog mira ostale samo na papiru (npr. tačke o obrazovanju italijanske konfederacije i o ponovnom postavljenju vojvoda od Toskane i Modene) ili su izmenjene, uslovi tog mira su uglavnom činili osnovu konačnog mirovnog ugovora, sklopljenog 10. novembra 1859. u Cirihu. 220 224 244 265 270
- ²¹⁵ *Medijatizirani kneževi* — sitni nemački kneževi, čiji su posedi tokom napoleonskih ratova, odlukama mira u Linevilu 1801, rajnskim saveznim aktom 1806. i odlukama Bečkog kongresa 1815, prisajedinjeni većim nemačkim državama. Medijatizirani kneževi su poslali predstavnike na Bečki kongres. 225
- ²¹⁶ S obzirom na revolucionarne događaje u nekim zemljama i nacionalnooslobodilački pokret u Italiji, austrijska vlada je 1848. morala da se u jednom memorandumu od 24. maja 1848. saglasi sa ustupanjem Lombardije i stvaranjem samostalne države Venecije na čelu sa austrijskim nadvojvodom. Iako je ovo umnogome bilo u skladu sa Palmerstonovim težnjama da se obuzda revolucionarni pokret u Italiji i sačuva «evropska ravnoteža», ovaj je dao saglasnost na austrijski memorandum uz ostale uslove, kao npr. ustupanje Venecije Pijemontu. Pošto je 1849. Austrija ugušila italijanski oslobodilački pokret, ona je odstupila od svojih ustupaka. 225
- ²¹⁷ Širenje pokreta za prisajedinjenje Pijemontu, koji je zahvatio severnu Italiju i poslanstva Papske države, dalo je povoda papi Piju IX da u junu 1859. izda jednu encikliku, u kojoj je pretio ekskomunikacijom svakome ko bi pokušao da dirne u svetovnu vlast pape; tom prilikom on je pre svega imao u vidu Vittoria Emanuela II. 226
- ²¹⁸ «Le Moniteur universel» br. 195 od 14. jula 1859. 227 330
- ²¹⁹ Time što je Louis-a Bonapartu nazvao «Napoleonovim majmunom» Engels podseća na reči Napoleona I, koje je ovaj izrekao u razgovoru sa svojim general-adutantom Charles de Montholonom 17. aprila 1821. na Svetoj Jeleni, kao zaveštanje svom sinu: «Sve svoje težnje on mora usmeriti na to da vlada mirom. Ako bi iz prostog podražavanja i bez velike nužde ponovo započeo moje ratove, bio bi samo moj majmun.» 228

- 220 Na ovom mestu u listu »Volk« je dodata sledeća rečenica: »Bez 4 $\frac{1}{2}$ časovnog odmora jedva bi se moglo izdržati krajnje naprezanje snaga, sa kojima je žurio na bojno polje.« Engels o tome piše Marxu 25. jula 1859: »U mom prošlom članku u toku redigovanja su unete neke besmislice. Ja sam rekao da je peti korpus u maršu od Pavije tako napregao svoje snage na dan 3. i 4, da ni ona 4 $\frac{1}{2}$ sata, izgubljena u zadržavanju, da su bila korišćena, ne bi dovela do nekog većeg rezultata niti bi korpus znatno ranije dovela na bojno polje. U štampanom tekstu stoji da je samo to zadržavanje korpusa omogućilo taj napor, što je 1. obrnuto, i 2. besmislica. Prvo, u 6 sati ujutru na dan 3. juna trupe uopšte nisu bile umorne, pošto su *tek krenule*, prema tome, zadržavanje im nije moglo koristiti, i, drugo, to zadržavanje im je oduzelo prohladne jutarnje časove i nagnalo ih da marširaju po najvećoj podnevnoj vrućini. Ta rečenica takva kakva je predstavlja veliku sramotu za svakog vojnika.« 231
- 221 »Nur immer langsam voran« — kaže se u refrenu narodne pesme »Die Krähwinkler Landwehr«, nastale 1813. 232
- 222 »L'Illustration« — ilustrovani beletristički časopis, koji se izdaje u Parizu od 1843. 235
- 223 »The Illustrated London News« — ilustrovani nedeljni list, izlazi od 1842. 235
- 224 »Le Moniteur universel« br. 163 od 12. juna 1859. 235
- 225 Aluzija na zatočeništvo Louis-a Bonaparte u tvrđavi Ham posle neuspelog vojnog puča u Bulonju, godine 1840; 1846. Louis Bonaparta je uspeo da pobegne iz tvrđave (vidi nap. 32). 236 241 247
- 226 Port Sen-Marten (Porte Saint-Martin) — trijumfalna kapija na trgu Etoal u Parizu. Tu je u danima državnog udara od decembra 1851. bonapartistička soldateska izvršila pokolj republikanaca. Na bulevaru Sen-Marten se nalazi Teatr de la Port Sen Marten. 236
- 227 Posle dolaska u Đenovu 12. maja 1859. Napoleon III je prilikom preuzimanja komande izjavio vojnicima: »Na Via sacra, svetoj ulici starog Rima, reda se natpis za natpisom na mramoru, da bi se narod podsetio na svoja velika dela. Isto tako ćete i vi danas kad budete prolazili kroz Mondovu, Marengo, Lodi, Kastiljone, Arkole, Rivoli, marširati svetom ulicom usred ovih slavnihs uspomena...« 236
- 228 Marx je u svom pismu Engelsu od 22. jula 1859. dao tim povodom sledeća uputstva: »U svom drugom članku o ratu sigurno nećeš zaboraviti da naglasiš slabe strane gonjenja posle pobeđe i bedno osvajanje Bonaparte, zato što je on konačno dospao do tačke na kojoj mu Evropa nije, kao do sada, iz straha od revolucije, dozvolila da u određenim granicama igra ulogu starog Napoleona. Pri tom bi bilo važno vratiti se na pohod od 1796 - 1797, kada se Francuska nije mogla svim sredstvima spokojno spremati za »a localised war« (lokalizovani rat), već je, finansijski ruinirana, morala da se bori s one strane Rajne kao i s one strane Minča i Eča. Bonaparta se, u stvari, žali da mu više nije dozvoljeno da uživa u svojim 'succès d'estime'.« 236
- 229 Ove ideje izneo je Clausewitz u svom delu *Vom Kriege*. 238
- 230 Iz manifesta Franza Josepha od 15. jula 1859, koji je objavljen u listu »Wiener Zeitung« 16. jula 1859. 239
- 231 Iz govora Napoleona III prilikom prijema članova Senata i Corps législatif u Sen-Klodu 19. jula 1859. Tekst govora je objavljen u listu »Moniteur« br. 201 od 20. jula 1859. 240
- 232 Napoléon Louis Bonaparte, *Fragments historiques 1688 et 1830*. Louis Bonaparta je ovu knjigu napisao za vreme svog zatočeništva u tvrđavi Ham. 241

- ²³³ Objava Napoleona III o demobilizaciji vojske i mornarice izišla je u listu «Moniteur» br. 209 od 28. jula 1859; takva ista objava je izišla pre izbijanja italijanskog rata u listu «Moniteur» br. 64 od 5. marta 1859. 242 244
- ²³⁴ *Pretorijanci* — u starom Rimu telesna garda koju je držao car ili vojskovođa i koja je uživala privilegije; ovde francuska vojna klika na koju se oslanjao Napoleon III. 242 317 369
- ²³⁵ *Entente cordiale* (srdačan sporazum) — naziv za savezničke odnose između Engleske i Francuske posle julske revolucije 1830, koji su zaključenjem tzv. četvornog saveza između Engleske, Francuske, Španije i Portugala u aprilu 1834. dobili svoju ugovornu osnovu. Već prilikom zaključenja ugovora ispoljile su se protivrečnosti između interesa Engleske i Francuske koje su kasnije ponovo dovele do zaoštavanja odnosa između dve zemlje. 242
- ²³⁶ Ova serija Marxovih članaka, koja je izlazila u listu «Volk» (vidi nap. 182), od kraja jula do sredine avgusta 1859. ostala je nezavršena jer je list prestao da izlazi. 246
- ²³⁷ *Dekretom od 2. decembra 1852.* Louis Bonaparta je kao predsednik Republike proklamovao ponovno ustanovljenje carstva, a samog sebe proglasio carem pod imenom Napoleon III. 246
- ²³⁸ *Ekspedicija u Egiptu* — na inicijativu i pod komandom Napoleona Bonaparte izvršen je 1798 - 1802. pohod na Egipt. Ovaj poduhvat imao je za cilj osvajanje Egipta i prekidanje spona između Engleske i Indije. U ovom avanturističkom pohodu Napoleon je pretrpeo poraz. 246
- ²³⁹ *18. brimer* (9. novembar 1799) — dan državnog udara kojim je završen proces buržoaske kontrarevolucije u Francuskoj; ovim državnim udarom je srušen direktorijum (vidi nap. 325) i uspostavljena vojna diktatura Napoleona Bonaparte. 246
- ²⁴⁰ Godine 1855. bili su u toku tajni pregovori o miru između Francuske i Rusije, pri kojima je kao posrednik služio saksonski izaslanik u Parizu, baron Seebach, jer je on održavao opsežne veze sa ruskim dvorom. 247
- ²⁴¹ Na pariskom kongresu od 1856 (vidi nap. 208) ruski šef delegacije grof Orlov i član delegacije Brunov bazirali su svoju taktiku na iskorišćavanju englesko-francuskih sukoba. Na kongresu je došlo do francusko-ruskog zbližavanja. 247
- ²⁴² Godine 1856. do 1860. Napoleon III je, da bi učvrstio svoj uticaj na Balkanu, podržavao crnogorskog kneza Danila I u njegovoj borbi protiv napada Turske na Crnu Goru. Danilo I je na osnovu toga pokušao da se lično zbliži sa Napoleonom III i izabrao ga je za kuma crnogorskog prestolonaslednika.
Jakob Venedey je 1851/1852. objavio u listu «Zeitung für Norddeutschland», koji je izdavan u Hanoveru, niz članaka o Louis-u Bonaparti i njegovom državnom udaru. 247
- ²⁴³ Turska tvrđava Kars, koju su izgradili Englezi, predata je novembra 1855. ruskim trupama. Odbrana tvrđave je bila u rukama engleskih oficira pod komandom generala Williamsa. Engleska vlada, koja je potajno bila zainteresovana za slabljenje «savezničke» Turske, igrala je u odnosu na branitelje Karsa krajnje sumnjivu ulogu. O tome Marx piše u članku *Pad Karsa* (vidi u 14. tomu ovog izdanja). Međutim, prilikom povratka iz ruskog zarobljeništva godine 1856, general Williams je u Engleskoj dočekan s ushićenjem i obasut odlikovanjima i počastima. 247
- ²⁴⁴ Za vreme krimskog rata francuske okupacione trupe su se nalazile u Atini i Carigradu. U Rimu su francuske trupe bile od 1849. 247
- ²⁴⁵ Na jednoj od poslednjih sednica pariskog kongresa 1856. francuski ministar spoljnih poslova Walewski je zahtevao od belgijske štampe da prekine sa na-

padima protiv Napoleona III. Zahtev Walewskog su podržali predstavnici ostalih zemalja. 247

²⁴⁶ Francuska je od 1856. do 1858. učestvovala u drugom opijumskom ratu protiv Kine. 248

²⁴⁷ *Pikelhering* — ime lakrdijaša u najstarijim nemačkim komedijama. 248

²⁴⁸ Aluzija na otpor u Švajcarskoj prema mešanju Napoleona III u unutrašnje stvari ove zemlje. Napoleon je početkom 1858, posle Orsinijevog atentata (vidi nap. 26), zahtevao od Švajcarske vlade izručenje mnogih italijanskih emigranata na koje se sumnjalo da su učestvovali u ovoj zaveri. 248

²⁴⁹ *Pet glavnih kapetanija* — pet vojnih okruga na koje je Francuska podeljena, po uzoru na Španiju, dekretom od 27. januara 1858; na čelu svakog se nalazio po jedan maršal. 248

²⁵⁰ Dekret o regentstvu i obrazovanju tajnog saveta izdat je 1. februara 1858, ubrzo posle Orsinijevog atentata na Napoleona III. Tajni savet, kome je pripadao Pélissier, trebalo je u slučaju stupanja na presto maloletnog carevog sina da fungira kao namesništvo.

Na Pélissier-ovu zapovest, 1845. prilikom gušenja ustanka u Alžiru, hiljade ustanika je saterano u planinske pećine, na čijim su ulazima zapaljene velike vatre, te su se ustanici pogušili. 248

²⁵¹ Krajem 1858. poveden je proces protiv francuskog publiciste *Montalembert-a* zato što je ovaj u jednom članku osudio režim Drugog carstva. Kada je Napoleon III hteo da pomiluje Montalembert-a posle presude, ovaj je odbio pomilovanje i zahtevao opravdanje. Ovaj proces Marx ironično upoređuje sa sudskom raspravom protiv *Johna Hampdena*, jednog od najznamenitijih vođa engleske buržoaske revolucije, koji je 1636. odbio da plati kraljevskim uterivačima poreza »brodarinu«, zato što ovaj porez nije bio potvrdio Donji dom. Proces koji je odatle potekao doprineo je širenju buržoaske opozicije prema apsolutizmu. 248

²⁵² Marx se poziva na *Proudhonovu* brošuru *De la justice dans la révolution et dans l'église*, izdatu 1858. U brošuri Proudhon upoređuje principe vladavine bonapartističke dinastije sa principima orleanske dinastije i daje ovima poslednjima prednost uz izvesne ograde o tome da su neke demokratske reforme nužne. Ove ograde Marx ironično upoređuje sa *Acte additionnel*, dodatnim aktom, koji je izdao Napoleon I posle povratka sa ostrva Elbe 22. aprila 1815. kao dopunu ustavu carstva.

Da bi izbegao izdržavanje kazne zatvorom zbog objavljivanja svoje brošure, Proudhon je od 1858. do 1862. živeo u Briselu. 248

²⁵³ *Ustanak u Šalonu* — neuspela republikanska pobuna pripadnika vojske 6. marta 1858. u Šalon-sir-Saonu (vidi u 15. tomu ovog izdanja str. 328 - 331). 248

²⁵⁴ Aluzija na ulazak austrijskih trupa u Holštajn januara 1851 (vidi nap. 130). 249 310

²⁵⁵ *Blue book of its own make* (plava knjiga sopstvene izrade) — tako Marx naziva, analogno engleskim plavim knjigama, diplomatska akta u vezi s italijanskim ratom 1859, koja je pruska vlada objavila u listu »Neue Preußische Zeitung« jula 1859. Ova dokumenta su sadržana i u »Die auswärtige Politik Preußens 1858 bis 1871...« Bd. I.

Plave knjige — opšti naziv za publikacije materijala engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata ministarstva spoljnih poslova. Plave knjige, nazvane tako po svom plavom omotu, izdaju se u Engleskoj od 17. veka i predstavljaju najvažniji zvanični izvor za istoriju privrede i diplomatije zemlje. 249

²⁵⁶ Iz uvodnika »Zwei österreichische Missionen« berlinskog lista »National-Zeitung« (jutarnje izdanje) od 24. jula 1859. 250

- ²³⁷ »National-Zeitung« (jutarnje izdanje) od 24. jula 1859. 250
- ²³⁸ *Brenova maska* — aluzija na postupak galskog vođe Brena prilikom zauzimanja Rima 390 god. pre n. e. Prema predanju, Gali su se posle duže opsade Kapitola, saglasili da će za visoku otkupninu napustiti grad. Međutim, prilikom merenja zlata Breno je trgao svoj teški mač na tas sa tegovima sa uzvikom »Vae victis!« (Teško pobeđenima!) i tako prekinuo postignuti sporazum. 250
- ²³⁹ »On sufferance« (po milosti) — tako se u engleskom pravu naziva pravo neke osobe na posed ili titulu po milosti, a ne po zakonu.
»Quos ego!« (Daću vam ja!) — tako je u Virgilijevom epu *Eneida* Neptun pretio vetrovima koji su bez njegovog znanja izazivali buru na moru. 251
- ²⁶⁰ Princ od Pruske, koji je u oktobru 1858. postavljen za regenta, bio je jedan od glavnih optuženih za napade vojske na berlinsko stanovništvo pre 18. marta 1848. i pobjegao je za vreme martovskih borbi u Englesku iz straha od naroda. Njegova palata je proglašena za narodnu svojinu. 251
- ²⁶¹ »National-Zeitung« (jutarnje izdanje) od 28. jula 1859. 252
- ²⁶² »Die auswärtige Politik Preußens 1858 - 1871 . . .«, Tom I, str. 616 - 619. 252
- ²⁶³ »Die auswärtige Politik Preußens 1858 - 1871 . . .«, Tom I, str. 629 - 630 i 632. Poslednja depeša ovde je datirana 30. maja 1859. 252
- ²⁶⁴ *Boustrapa* — nadimak Louis-Napoleon Bonaparte, sastavljen od prvih slova imena gradova Bulonj, Strasbur i Pariz. Ovim nadimkom se aludira na njegove pokušaje da 30. septembra 1836. u Strasburu i 6. avgusta 1840. u Bulonju izvrši bonapartistički puč (vidi nap. 32), kao i na njegov državni udar u Parizu od 2. decembra 1851, koji je doveo do učvršćenja bonapartističke diktature u Francuskoj. 253
- ²⁶⁵ Tekst cirkularne depeše Gorčakova ruskim diplomatskim predstavnicima u nemačkim državama od 27. maja 1859. objavljen je 16. juna 1859. u augsburškom listu »Allgemeine Zeitung«. 253 369
- ²⁶⁶ »Königlich Preussischer Staats-Anzeiger« — dnevni list i zvanični organ pruske vlade, pod ovim naslovom izlazio je u Berlinu od 1851. do 1871. Od 1819. do aprila 1848. ovaj list je izlazio pod naslovom »Allgemeine Preussische Staats-Zeitung« a od maja 1848. do jula 1851. pod naslovom »Preussischer Staats-Anzeiger«. 253
- ²⁶⁷ Shakespeare-ova skitnica — Kristofer Slaj, kotlokrpa u Shakespeare-ovoj komediji *Ukročena zloća*. 254
- ²⁶⁸ »National-Zeitung« (večernje izdanje) od 27. jula 1859. 255
- ²⁶⁹ »Die auswärtige Politik Preußens 1858 - 1871 . . .«, Tom I, str. 686 / 687. 256
- ²⁷⁰ »National-Zeitung« (večernje izdanje) od 4. jula 1859. 257
- ²⁷¹ *La mort sans phrase* (smrt bez pogovora) — odgovor opata Sieyès prilikom ispitivanja svih članova Konventa, izvršenog u januaru 1793, povodom presude kralju Louis-u XVI. 258
- ²⁷² »National-Zeitung« (jutarnje izdanje) od 23. jula 1859. 258
- ²⁷³ Shakespeare, *Snoviđenje u noć ivanjsku*, V čin, prva scena. 259
- ²⁷⁴ »Coercion-bills« — vanredni zakoni o gušenju irskog revolucionarnog pokreta, doneti 1833. i 1847. Pomoću njih je u Irskoj zavedeno opsadno stanje a engleske vlasti su dobile despotska punomoćja. 260
- ²⁷⁵ »National-Zeitung« (večernje izdanje) od 15. jula 1859. 260

- 276 Izveštaji o britanskom izvozu i uvozu su objavljeni u listu »The Economist« br. 831 od 30. jula 1859. 261
- 277 Upoređivanje sa statistikom objavljenom u listu »The Economist« br. 831 od 30. jula 1859. pokazuje da brojevi iz lista »New-York Daily Tribune«, koje smo mi dali u zagradama, nisu preštampani. 263
- 278 *Ustanak robova* — nacionalnooslobodilački ustanak u Indiji protiv engleske vladavine od 1857. do 1859 (vidi nap. 108). 263
- 279 *Predgrade Sen Žermen* — aristokratska četvrt u Parizu. 266
- 280 Pomenute vanredne opunomoćenike Sardinije Vittorio Emanuele je poslao u kneževine i u Romanju (Papsku državu), gde je podigao stanovništvo protiv austrijske vladavine, da bi pripremio pripajanje ovih oblasti kraljevini Sardiniji. Posle zaključenja mira u Vilafranki (vidi nap. 214), koji je u čitavoj Italiji izazvao pokret protesta, Vittorio Emanuele je pod pritiskom Francuske povukao ove opunomoćenike. 267
- 281 Ovaj članak je francuski žurnalista Granier de Cassagnac pod naslovom *Nezahvalnost Italije* objavio 3. avgusta 1859. u listu »Le Constitutionnel«. 267
- 282 U jednom delu engleskog proletarijata nastao je u leto 1858. *pokret za devetočasovni radni dan*, kome se za godinu dana priključilo više od 100 000 radnika. U Londonu on je posebno zahvatio građevinske radnike organizovane u tredjunione. Na odbijanje građevinskih preduzetnika da ispune zahtev za skraćenje radnog dana pri istoj najamnini, stupili su u štrajk najpre građevinski radnici firme Trollope. Da bi tok štrajka bio uspešniji trebalo ga je proširiti i na druga preduzeća. Štrajk u Londonu i drugim gradovima je posebno ojačao kada su udruženi građevinski preduzetnici na sastanku od 27. jula kao protivmeru doneli odluku da zatvore svoja preduzeća i da zapošljavaju samo one radnike koji ne pripadaju tredjunionu. Preko 20 000 štrajkača i otpuštenih građevinskih radnika Londona podržali su radnici drugih struka iz 80 gradova Engleske. Štrajk je trajao do februara 1860. i završio se kompromisom. Preduzetnici su objavili da će ponovo zapošljavati članove tredjuniona, a radnici su se morali odreći svog zahteva o devetočasovnom radnom danu. 269
- 283 »The Times« od 17. avgusta 1859. 269
- 284 *Liberalna partija* — Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina 19. veka obrazovana je u Engleskoj Liberalna partija, koju su činili vigovci, mančesterski ljudi (predstavnici industrijske buržoazije) i pilovci (umereni torijevci). Liberali, koji su u engleskom dvopartijskom sistemu zamenili vigovce, stajali su nasuprot Konzervativnoj partiji, koja je, takođe, nastala u to vreme i zamenila torijevce. 270
- 285 »Hansard's Parliamentary Debates: Third Series... Vol. CLV«, str. 1402. 270
- 286 Dekret kojim je Napoleon III 16. avgusta objavio amnestiju, objavljen je 17. avgusta 1859. u listu »Moniteur«. Član 1. dekreta predviđao je ukidanje administrativnog »upozorenja« štampi koje su vlasti mogle da izraze prema zakonu o štampi od 1852. u slučaju objavljivanja materijala nepovoljnih po vladu. Ovo upozorenje je služilo vladi kao sredstvo otvorenog pritiska na štampu. 270 317
- 287 U *Ajzenahu* su se 14. avgusta 1859. okupili predstavnici liberalne buržoazije, pretežno iz severnih i srednjonemačkih država, i izvestan broj bivših demokrata frankfurtske i berlinske Nacionalne skupštine, da bi se posavetovali o putu i cilju u nacionalnom pitanju. U jednom proglasu je zahtevano da se nemački Bundestag zameni jednom jakom centralnom vladom sa pruskim kraljem na čelu, da se sazove opštenemačka nacionalna skupština i da se, s obzirom

na politički status u Evropi, sve vojne snage Nemačke objedine pod pruskim vodstvom.

Na novom sastanku u *Frankfurtu na Majni* 15/16. septembra 1859. pokušano je da se osnuje nacionalna napredna partija, koja bi obuhvatila celu Nemačku. Otpor prisutnih predstavnika iz južne Nemačke prema vladajućem shvatanju o vodstvu Pruske imao je za posledicu da se umesto partije sa čvrstim programom moglo stvoriti samo loše udruženje, *nemačko nacionalno udruženje*, u čijem statutu je postavljen zadatak da se dela »za ujedinjenje i slobodan razvitak velike zajedničke otadžbine«. Međutim, već godinu dana kasnije bilo je javno objavljeno da Pruska treba da preuzme vodstvo u budućoj saveznoj državi Nemačkoj. Jezgro udruženja je činila Gotska partija (vidi nap. 167). Njeno vodstvo je bilo u rukama krupne buržoazije. 270

- ²⁸⁸ »*Sächsische Konstitutionelle Zeitung*« — liberalni list, koji je pod ovim naslovom izlazio od 1850. u Drezdenu; od aprila 1859. do 1874. zvao se »*Konstitutionelle Zeitung*«. 270
- ²⁸⁹ *Crkva svetog Pavla* u Frankfurtu na Majni je 1848/1849. bila većnica Nemačke nacionalne skupštine. 271
- ²⁹⁰ Odluku o *ukidanju Zakona o žitu* doneo je engleski parlament 26. juna 1846. Tzv. zakoni o žitu su se odnosili na ograničenje ili zabranu uvoza žita iz inostranstva, a uvedeni su u Engleskoj 1815. u interesu veleposednika, lendlordova. Usvajanje zakona od 1846. predstavljalo je pobjedu industrijske buržoazije koja se pod lozinkom slobodne trgovine borila protiv Zakona o žitu da bi postigla pojeftinjenje radne snage. 273
- ²⁹¹ *Pendžab* su engleski kolonizatori u ratu protiv Sika godine 1845/1846. i 1848/1849. osvojili; osvajanjem Pendžaba završeno je pretvaranje Indije u englesku koloniju. 274
- ²⁹² *Zakon o maloletnim prestupnicima* — 1854. u Engleskoj je ustanovljena tzv. popravna škola u koju su umesto u zatvore, zatvarani maloletni prestupnici između 12. i 16. godine starosti. 274
- ²⁹³ Upoređenje sa »*Statistical Abstract for the United Kingdom in each of the last Fifteen Years, from 1844 to 1858*« pokazuje da je u listu »*New-York Daily Tribune*« pod naslovom »*Pauperizam u Irskoj*« objavljena sledeća tabela o pauperima u Škotskoj:

II Pauperizam u Irskoj

godina	ukupno paupera	godina	ukupno paupera
1849.	620 747	1854.	106 802
1850.	307 970	1855.	86 819
1851.	209 187	1856.	73 083
1852.	171 418	1857.	56 094
1853.	141 822	1858.	50 582. 275

- ²⁹⁴ Ovaj članak je u nešto skraćenoj verziji objavljen i u listu »*The Free Press*« br. 10 od 28. septembra 1859, a preuzeli su ga augsburški list »*Allgemeine Zeitung*« i list »*Weser-Zeitung*«. 281
- ²⁹⁵ *Trijumvirat sa Mazzinijem i Ledru-Rollinom* — Kossuth je bio član Centralnog odbora evropske demokratije, osnovanog juna 1850. u Londonu na Mazzinijevu inicijativu. Odbor je predstavljao organizaciju koja je objedinjavala buržoaske i sitnoburžoaske emigrante iz raznih zemalja. Organizacija je, kako po svom sastavu tako i po svojoj ideološkoj poziciji, bila krajnje protivrečna i nije dugo postojala; zbog zaoštavanja odnosa između italijanskih i francuskih de-

- mokratskih emigranata Centralni odbor evropske demokratije se faktički raspao još u martu 1852. 282
- ²⁹⁶ »*The Free Press*« — engleski buržoaski list, koji su od 1855. do 1865. izdavali u Londonu David Urquhart i njegove pristalice; u njemu su izašli neki Marxovi radovi. 282
- ²⁹⁷ »Correspondence relative to the Affairs of Hungary. 1847 - 1849. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty. August 15, 1850«. 282
- ²⁹⁸ *Mazzinijeva pobuna* — ustanak, koji su 6. februara 1853. podigle u Milanu pristalice italijanskog revolucionara Mazzinija i kojim je pružena podrška mađarskim revolucionarnim emigrantima. Cilj ustanka — većinom patriotskih italijanskih radnika — bio je pad austrijske vladavine u Italiji. Ustanak, koji je, međutim, imao karakter zavere i nije vodio računa o realnoj situaciji, bio je skoro ugušen. U mnogim člancima je Marx dao ocenu milanskog ustanka (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 431/432, 436 - 438 i 455/456). 282
- ²⁹⁹ Ovaj članak je 1859. Kossuth objavio zajedno sa drugim raspravama na francuskom jeziku, pod naslovom »L'Europe, l'Autriche et la Hongrie«. 282
- ³⁰⁰ *Fri-trejd-hol* (Free-Trade-Hall) — sala u Mančesteru, zborna mesto pristalica slobodne trgovine. 283
- ³⁰¹ *Mančesterska škola* — ekonomsko učenje, koje su zastupali naročito engleski buržoaski ideolozi prve polovine 19. veka. Predstavnici slobodne trgovine, pristalice ovog pravca, obrazovali su tzv. Mančestersku partiju, partiju engleske industrijske buržoazije. Oni su se zalagali za slobodnu trgovinu, nemešanje države u privredni život zemlje i neograničenu eksploataciju radničke klase. Mančester je bio centar agitacije. Na čelu su bila dvojica tekstilnih fabrikanaata, Cobden i Bright, koji su 1838. osnovali Ligu protiv Zakona o žitu. Četrdesetih i pedesetih godina pristalice slobodne trgovine su predstavljale posebnu političku grupaciju; oni su činili levo krilo Liberalne partije Engleske. 285 290
- ³⁰² Fijasko koji su pretrpeli Englezi i Francuzi prilikom svojih provokacija na ušću Pejhoa, opisan u daljem tekstu članka, poslužio je u leto 1860. kao povod za početak tzv. trećeg opijumskog rata. Englesko-francuske invazione trupe su tokom rata osvojile Peking, i Kina je u oktobru 1860. bila prinudena da zaključi nove neravnopravne sporazume i ratifikuje sporazum u Tjencinu (vidi nap. 149).
- Shodno uslovima pekinškog sporazuma, Kina je morala da plati Engleskoj i Francuskoj visoke novčane kontribucije, da otvori Tjencin kao trgovačku luku, da odobri pravo na vrbovanje kineske radne snage za engleske i francuske kolonije i da Engleskoj ustupi južni deo poluostrva Kaulun. 287
- ³⁰³ »*Peking Gazette*« — tako su Englezi nazivali zvanični list kineske vlade »King pao«, koji je izlazio u Pekingu od 1644. do 1911. 287
- ³⁰⁴ »*The Daily Telegraph*« — najpre liberalni, od osamdesetih godina 19. veka konzervativni dnevni list, koji je pod ovim imenom izlazio u Londonu od 1855. do 1937; od 1937, nakon spajanja sa listom »*The Morning Post*«, izlazi kao »*Daily Telegraph and Morning Post*«. 288
- ³⁰⁵ U oktobru 1856. Englezi su bombardovali grad Kanton; kao izgovor poslužilo je to što su kineske vlasti Kantona zakonski pohapsile posadu lorke »Arov«, kineskog krijumčarskog broda koji je plovio pod britanskom zastavom. Bombardovanje Kantona je predstavljalo početak drugog opijumskog rata. 289
- ³⁰⁶ »*The Morning Star*« — engleski dnevni list, koji je kao organ pokreta za slobodnu trgovinu izlazio u Londonu od 1856. do 1869. 289

- ³⁰⁷ *Pilovci* — pristalice Roberta Peela (umereni torijevci) koji su svojom politikom podržavali ekonomske ustupke trgovačkoj i industrijskoj buržoaziji uz očuvanje političke vladavine zemljišne i finansijske aristokratije. U interesu industrijske buržoazije Peel je 1846. sproveo ukidanje Zakona o žitu, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo kod torijevaca-protekcionista i tako dovelo do rascepa torijevske partije kao i izolacije pilovaca. Pedesetih godina oni su u parlamentu obrazovali malu frakciju bez određenog programa. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina pilovci su se stopili sa Liberalnom partijom. 290
- ³⁰⁸ Pod *ruskim*, odnosno *američkim ugovorom* misli se na neravnopravne ugovore između Kine i Rusije, kao i između Kine i SAD, koji su juna 1858. potpisani u Tjencinu i po svom sadržaju bili slični ugovoru Kine sa Engleskom, odnosno Francuskom (vidi nap. 149). 290
- ³⁰⁹ «The Daily Telegraph» od 16. septembra 1859. 291
- ³¹⁰ Reč je o *prvom opijumskom ratu* (1839 - 1842), agresivnom ratu Engleske protiv Kine. Trebalo je da on kinesko tržište otvori engleskoj trgovini. Njime je počelo pretvaranje Kine u polukolonijalnu zemlju. Još od početka prošlog veka Engleska je pokušavala da krijumčarenjem opijuma u Kinu, koji je proizveden u Indiji, izravna svoj pasivni trgovinski bilans sa Kinom, ali je nailazila na otpor kineskih vlasti, koje su 1839. ukupne zalihe opijuma na inostranim brodovima u Kantonu zaplenile i zapalile. To je bio povod za rat u kome je Kina poražena. Po završetku rata došlo je do zbližavanja između Rusije i Kine, tako da je u julu 1851. Rusija zaključila ugovor u Kuldži sa povoljnim trgovinskim uslovima u zapadnoj Kini. 291
- ³¹¹ Na kraju *drugog opijumskog rata*, pre zaključenja sporazuma u Tjencinu sa Engleskom i Francuskom, kineska vlada je zaključila u Aigunu maja 1858. ugovor sa Rusijom po kome je oblast na severnoj obali Amura pripojena Rusiji. 291
- ³¹² «East India (Cabul and Affghanistan). Ordered by The House of Commons, to be Printed, 8 June 1859.» 292
- ³¹³ Pošto je avganistanski emir Dost Muhamad Kan 1838. odbio da sklopi sa Engleskom savez protiv Persije i Rusije, engleske trupe su upale u Avganistan i sve ukupno tokom rata do 1842. osvojili skoro celu zemlju. Međutim, vladavina Engleza nije dugo trajala. Narodni ustanak u novembru 1841. je razbio engleske trupe. Novi pokušaj Engleza da godine 1842. ponovo osvoje Avganistan, takode se završio potpunim fiškom. 292
- ³¹⁴ «Correspondence relating to Persia and Affghanistan», London 1839. 292
- ³¹⁵ «The Free Press» br. 5 od 3. februara 1858. 292
- ³¹⁶ Radi se o člancima *Nesrećan slučaj u Kini i Kineska trgovina*, koji su izašli 17. septembra 1859. u listu «Economist». 294
- ³¹⁷ Ovaj i sledeći citati se nalaze u «Hansard's Parliamentary Debates: Third Series... Vol. CXLIV», str. 127 i 165. 297
- ³¹⁸ U proleće 1858. došlo je do sukoba između lorda Ellenborough-a, predsednika kontrolne uprave za indijska pitanja i generalnog guvernera Indije, lorda Canninga. U depeši od 19. aprila 1858. Ellenborough, koji je bio za elastičniju politiku prema gornjem sloju indijskih feudalaca, odlučno je istupio protiv Canningove izjave povodom oduzimanja poseda feudalcima Auda, koji su se priključili nacionalnooslobodilačkom ustanku. Ellenborough-ova depeša nije naišla na odobravanje vladajućih krugova Engleske, i on se morao maja 1858. odreći mesta predsednika kontrolne uprave. Ellenborough-ova ostavka je bila cena za održavanje Derbyjeve vlade na vlasti. 298

- 319 *Reform-klub* — politički klub u Londonu, osnovan 1834; on je predstavljao centar borbe liberala protiv konzervativaca. 300
- 320 *Rotten boroughs* (gnjila mesta) nazivane su u Engleskoj u 18. i 19. veku propale, raseljene opštine koje su imale pravo da budu zastupljene u parlamentu. Poslanike iz rotten borough faktički je imenovala zemljišna aristokratija, od koje je zavisilo mesno stanovništvo. Reformama od 1832, 1867. i 1884. ove privilegije su ukinute. 300
- 321 Ovaj i ostali citati u ovom članku nalaze se u izveštajima o radu odborâ za ispitivanje izborne korupcije, koji su objavljeni od 8. do 13. oktobra 1859. u listu »Times«. 301
- 322 *Zgrada Sv. Stefana* — engleski Donji dom, čije su sednice od 1547, do požara 1834. održavane u kapeli Sv. Stefana. Posle toga, zgrada Sv. Stefana služila je kao sinonim za engleski Donji dom. 301
- 323 *Ciriški mirovni ugovor* je zaključen 10. novembra 1859. između Austrije, Francuske i Sardinije. Ovaj mirovni ugovor se sa izvesnim izmenama bazirao na uslovima preliminarnog mira u Vilafranki (vidi nap. 214). On se sastojao od 3 posebne povelje — ugovora između Austrije i Francuske, ugovora između Francuske i Sardinije o ustupanju Lombardije Sardiniji i opšteg ugovora između Austrije, Francuske i Sardinije. 305
- 324 *Force majeure* (viša vlast, viša sila) — jedna odredba iz člana 1148 Code Napoléon koja glasi: »Nikako se ne može podneti tužba za odštetu i ispunjenje interesa, ako je optuženi zbog više sile ili nesrećnog slučaja bio sprečen da dà ili da učini ono što je bio obavezan, ili je učinio ono što mu je zabranjeno.« 305
- 325 *Direktorijum* — najviši organ vlade u Francuskoj, sastojao se od 5 članova, od kojih je po jedan svake godine putem novih izbora zamenjivan. Direktorijum je obrazovan prema ustavu od 1795, usvojenom posle pada jakobinske diktature 1794. Direktorijum je postojao do Bonapartinog državnog udara (18. brimer 1799), sproveodio je teror protiv demokratskih snaga i zastupao je interese krupne buržoazije.
»Plavima« su 1848. u Francuskoj nazivani buržuij-republikanci za razliku od »crvenih«, pod kojima se mislilo na sitnoburžoaske republikance i socijaliste (tzv. montanjare), i »belih«, kako su nazivani monarhisti, udruženi u Stranku reda. Diktatura »plavih« pod Cavaignacom je nastala za vreme ustanka pariskog proletarijata u junu 1848. i trajala je do predsedničkih izbora decembra 1848. 305
- 326 *Minsterski mir* — jedan od mirovnih ugovora koji je u istoriju ušao pod nazivom Vestfalski mir, kojim je oktobra 1648. završen tridesetogodišnji rat (1618 - 1648). Shodno ovom ugovoru koji su potpisali predstavnici Nemačkog Rajha i nemački kneževi, na jednoj strani, i Francuska, na drugoj, Francuska je dobila gornji i donji Elzas, izuzev Strasbura, i deset drugih gradova. Francuskoj je potvrđeno pravo na tri biskupije, Mec, Tul i Verden. Nemački kneževi su priznati kao suvereni gospodari i dobili su pravo da nezavisno od cara sklapaju spoljnopolitičke ugovore i sporazume. Minsterski ugovor je doprineo daljem slabljenju Nemačkog Rajha i učvršćenju premoći Francuske u srednjoj i zapadnoj Evropi. 305
- 327 Vittorio Emanuele II, koji se za vreme rata protiv Austrije plašio jačanja revolucionarnog pokreta u zemlji, nameravao je iz tog razloga da ograniči akcije Garibaldijevog dobrovoljačkog pokreta, koje je potpomagao narod i da ga postavi u nepovoljnu situaciju. Posle zaključenja mira u Vilafranki između Francuske i Austrije, Garibaldi je predložio da nastavi borbu protiv Austrije, ali je na insistiranje Vittoria Emanuela II raspustio dobrovoljački korpus u novembru 1859. 306
- 328 *Mazzinijev apel Vittoriju Emanuelu* — u pismu od 16. septembra 1859, upu-

čenom Vittoriju Emanuelu, Mazzini predlaže kralju da stane na čelo borbe za oslobođenje i ujedinjenje cele Italije, da uz Garibaldijevu pomoć digne na oružje južnu Italiju i da preduzme pohod na Rim. Mazzinijevi predlozi nisu naišli na odziv. 306

³²⁹ Reč je o preliminarnom miru u Vilafranki (vidi nap. 214). 307

³³⁰ Član 19 mirovnog ugovora između Austrije i Francuske od 10. novembra 1859. u Cirihi (vidi «Traité de paix, entre l'Autriche et la France», signé à Zurich, le 10 novembre 1859»). 307

³³¹ *Severna unija* — savez tri kraljevine koji je, kao rezultat konferencije u Goti, na kojoj su učestvovali Pruska, Saksonija, Hanover, Bavarska i Virtemberg, 26. maja 1849. sklopljen između kraljevina Pruske, Saksonije i Hanovera i kome se do septembra 1849. priključila 21 nemačka država. U ugovoru je državni ustav prilagođen interesima monarhije. Na čelu Unije trebalo je da bude pruski kralj. Unija je predstavljala pokušaj pruske monarhije da sprovede svoju hegemoniju u Nemačkoj. Pod pritiskom Austrije i Rusije Pruska je, međutim, bila prinudena da se povuče i da se već u novembru 1850. odrekne te Unije. 310

³³² *Skupština Saveza u Erfurtu* sastala se 20. marta 1850. da bi usvojila pruski nacrt saveznog ustava u duhu kontrarevolucije a za planiranu malonemačku saveznu državu. Pod pritiskom austrijske monarhije i ruskog carizma, mnogi nemački kneževi koji su ranije podržavali Prusku prešli su na stranu Austrije. Ne usudjući se da istupi protiv Nikolaja I, pruska vlada je odložila erfurtski parlament za 29. april 1850, ali se on ni tada nije sastao. 310

³³³ *Ugovor od 1842.* — neravnopravni ugovor koji je Kina nakon završetka prvog opijumskog rata (vidi nap. 310) sklopila sa Engleskom.

Ovim ugovorom su Englezi iznudili sledeće ustupke: otvaranje pet kineskih luka za trgovinu (Kanton, Amoj, Fučou, Ningpo i Šangaj), predaju Honkonga «za večita vremena», plaćanje ogromnih kontribucija i povoljnu carinsku tarifu.

Prema dodatnom ugovoru od oktobra 1843. Kina je morala da da Englezima i druge koncesije: podizanje posebnih naselja za strance (settlements) u pet otvorenih lučkih gradova, eksteritorijalnost (tj. da Englezi za vreme boravka u Kini ne podležu zakonima ove zemlje) i pravo najvećih privilegija (tj. ukoliko bi neka druga zemlja ubuduće trebalo da dobije veće privilegije, Engleska bi ih takođe automatski uživala). 313

³³⁴ *Ljudi na čamcima* (boat people) su pre 500 - 600 godina došli u potrazi za zaradom sa severa rekam u Kanton, ali tamo im nisu dopustili da se iskrcaju, tako da su bili prinudeni da žive na svojim čamcima. Tek posle pobeđe narodne revolucije u Kini oni su postali punopravni građani. 314

³³⁵ Naglim industrijskim razvitkom Engleske u drugoj polovini 18. veka ojačala je borba za vlast između buržoazije i zemljišne aristokratije. Jedan od vidova ove borbe bili su — u ovom članku nabrojani — predlozi zakona za reformu parlamenta pojedinih predstavnika vladajućih aristokratskih krugova, koji su težili da postignu kompromis sa industrijskom buržoazijom.

Nacrt koji je 1780. podneo vojvoda od Richmonda predviđao je jednogodišnje izbore za parlament, pravo glasa za punoletno muško stanovništvo i novu podelu izbornog okruga.

Nacrt koji je Pitt Mlađi podneo 1782. kao član Donjeg doma i drugi put 1785. kao šef vlade, predviđao je likvidaciju «gnjilih mesta» (vidi nap. 320) i novu podelu izbornih okruga u korist industrijskih centara.

Predlozi zakona o reformi Charles Greya, podneti 1793. i 1797. predviđali su, između ostalog, i likvidaciju «gnjilih mesta» i povećanje broja birača u poljoprivrednim opštinama.

Sve ove predloge je parlament odbacio. 316

³³⁶ *Gagging acts* (sputavajući zakoni) — tako je u Engleskoj nazvano šest van-

- rednih zakona, donetih 1819, u Engleskoj; njima je ograničena sloboda zбора, dogovora i štampe. 316
- 337 *Dva nacrtа zakona o reformi* — bil Locke Kinga (vidi nap. 61) i bil John Russella (vidi nap. 65). 316
- 338 Posle bonapartističkog državnog udara 2. decembra 1851. u Francuskoj, tadašnji ministar spoljnih poslova Velike Britanije, Palmerston je u razgovoru sa francuskim ambasadorom u Londonu, odobrio državni udar Louis-a Bonaparte. Ovo Palmerstonovo odobravanje je usledilo bez prethodne saglasnosti ostalih članova vigovske vlade, što je zatim dovelo, takođe u decembru 1851, do njegove ostavke, iako je engleska vlada u principu delila Palmerstonovo stanovište i kao prva vlada u Evropi priznala bonapartistički režim u Francuskoj.
- U februaru 1858. Palmerston, koji je tada bio na čelu vlade, morao je podneti ostavku zbog predloga zakona o zaverenicima ili strancima (vidi nap. 118), koji je on podneo. 317
- 339 U oktobru 1859. Španija je, sledeći aneksione ciljeve, objavila rat Maroku. Njene trupe pod komandom generala O'Donnella prodrle su na teritoriju Maroka. Španci su međutim, naišli na jak otpor slobodoljubivog marokanskog naroda, i ratne operacije, koje su trajale do marta 1860, donele su im samo neznatne uspehe. U aprilu 1860. zaključen je mir; Španija je dobila novčanu kontribuciju i postigla neznatne teritorijalne koncesije. 319
- 340 *Husari princeze* — puk lake konjice u španskoj vojsci. 323
- 341 U novembru 1859. francuske trupe u Alžiru su ponovo pokušale da povrede marokansku granicu; one su tada naišle na žestok otpor. Kao odgovor na to francuska eskadra od četiri broda bombardovala je tvrđavu Tetuan. 323
- 342 U jesen 1836. alžirske trupe pod komandom beja Hadž-Ahmeda su kod *Konstantina* potukle francuske trupe koje su htele da na juriš zauzmu grad, uspešno ih odbile i nanele teške gubitke. Tek za vreme druge vojne ekspedicije u jesen 1837. Francuzi su uspeali da posle opsade zauzmu grad. 326
- 343 Engelsov spis *Savoja, Nica i Rajna*, napisan februara 1860, predstavlja nastavak njegove brošure *Po i Rajna* (vidi u ovom tomu, str. 55 - 92). Ovaj rad je Engels napisao da bi raskrinkao neposredno datu izjavu Napoleona III o pravima Francuske na Savoju i Nicu. U tom cilju je usledio i članak *Savoja i Nica* (vidi u ovom tomu, str. 328 - 331). Na osnovu svog širokog poznavanja iz oblasti vojnih nauka, istorije i lingvistike, Engels je dokazao besmisao bonapartističkog polaganja prava na Savoju i Nicu kao i na čitavu levu obalu Rajne. Pored toga Engels je, analizirajući tok i ishod italijanskog rata, dokazao ispravnost revolucionarne proleterke pozicije u pitanjima međunarodne politike, koju su Marx i on zastupali.
- Berlinski izdavač Duncker, kod koga je anonimno izašla brošura *Po i Rajna*, ovog puta je, zbog razmimoilaženja u mišljenju sa Engelsingom o oceni stava nemačkih političkih partija, izrazio spremnost da štampa novi rad samo pod uslovom da na naslovnoj strani stoji ime autora. Engels je smatrao za nužno da se samo ukaže na to da nova brošura potiče iz pera autora brošure *Po i Rajna*. Brošura je anonimno izašla aprila 1860. u izdanju G. Behrenda (Falckenbergsche Verlagsbuchhandlung), Berlin. 337
- 344 Engels ovde upućuje na novogodišnju izjavu Napoleona III austrijskom ambasadoru (vidi nap. 5); na udaju princeze Clotilde — ovde ironično upoređene sa Ifigenijom, kćerkom kralja Agamemnona, koju je prema grčkom predanju otac žrtvovao pre trojanskog rata — za princa Napoleona (vidi u ovom tomu, str. 16/17); na govor Vittorio Emanuela II na otvaranju sardinijske skupštine (vidi nap. 5) i na rusko-francuski tajni sporazum od 1859 (vidi nap. 160). 339

- ³⁴⁵ »*Ost-Deutsche-Post*« — austrijski dnevni list umereno liberalnog pravca, izlazio je od 1848. do 1866. u Beču. 340
- ³⁴⁶ *Svetkovine u čast Schillera* — jubilarna svečanost povodom stote godišnjice ređenja Schillera, godine 1859. 340
- ³⁴⁷ Kod *Ulma* su 17. oktobra 1805. austrijske trupe kapitulirale pred Napoleonom I. 340
- ³⁴⁸ *Dvorski ratni savet* — najviše telo za sva austrijska vojna pitanja od 1556. do 1848. Dvorski ratni savet je rukovodio upravom vojske i vojnim operacijama u ratu. Iako daleko od bojišta, on se stalno mešao u odluke vrhovnog zapovednika i ometao ga u sprovođenju brzih akcija. 341
- ³⁴⁹ »*Allgemeine Militär-Zeitung*« — list koji je od 1826. izlazio u Darmštatu, a kasnije u Lajpcigu; šezdesetih godina on je objavio neke Engelsove članke. 342
- ³⁵⁰ *Kraljeviniu Vestfaliju* je 1807. osnovao Napoleon I i predao je svom najmlađem bratu Jérôme-u Bonaparti. Ona je postojala do 1813. Sin Jérôme-a Bonaparte je bio princ Napoleon, takode nazvan Plon-Plon. 344
- ³⁵¹ *Loi des suspects* (zakon o osumnjičenima) — zakon o merama za opštu bezbednost koji je 19. februara 1856. doneo Corps législatif. Zakon je davao kralju i njegovoj vladi neograničeno pravo da sva lica osumnjičena za neprijateljski stav prema drugom carstvu uhapsu, ili prognaju u razna mesta Francuske i Alžira ili potpuno izgnaju sa francuske teritorije. 345
- ³⁵² *Sto dana* — vreme vladavine Napoleona I između 20. marta, dana kada je Napoleon I stigao sa ostrva Elbe u Pariz, i 28. juna 1815, kada je posle poraza kod Vaterloa ponovo morao abdicirati. 346
- ³⁵³ *Danajski dar* — zlokobni dar. Legenda kaže da su prilikom opsade Troje Grci — nazvani i Danajcima po jednom svom plemenu — Trojancima kao znak pomirenja poklonili drvenog konja u čijem su se telu nalazili naoružani ratnici koji su omogućili zauzimanje grada. »Ja se plašim Danajaca, naročito kad daju poklone« kaže o tome Virgilije u svom epu *Eneida* (II, 49) kroz usta jednog svog junaka. 356
- ³⁵⁴ *Sette comuni* i *treddici comuni* — imena malih okruga sa nemačkim stanovništvom na južnim padinama Alpa na venecijanskoj teritoriji. Ove nemačke kolonije su nastale u drugoj polovini 13. veka; nemački dijalekt kojim su govorili stanovnici ovih okruga zadržao se i do danas u nekim selima. 357
- ³⁵⁵ *Retoromanski* — jedan romanski jezik, čiji naziv vodi poreklo od stare rimske provincije Recije i koji je rasprostranjen kao govorni jezik u planinskim oblastima jugoistočne Švajcarske i severoistočne Italije. 358
- ³⁵⁶ *Deveti termidor* (27. juli 1794) — dan pada Robespierre-a i jakobinske diktature za vreme francuske revolucije. Kontrarevolucionarni prevrat je utro put za uspostavljanje vojne diktature napoleonovske vlade, kojim je ona ugušila francusku revoluciju i zadržala samo one tekovine revolucije koje su bile od koristi krupnoj buržoaziji. 360
- ³⁵⁷ *Mir sa Španijom* — separadni mir između Francuske i Španije, sklopljen 22. jula 1795. u Bazelu, u skladu s kojim je Španija istupila iz prve antifrancuske koalicije. 361
- ³⁵⁸ »*Le National*« — francuski dnevni list koji je izlazio od 1830. do 1851, u Parizu; četrdesetih godina bio je organ umerenih buržoaskih republikanaca. 365
- ³⁵⁹ Za vreme poljskog ustanka 1830 - 1831. ustanici su uspeli da zauzmu arhiv velikog kneza Konstantina u Varšavi u kome su se nalazili razni tajni doku-

menti carske diplomatije. Jedan deo toga je 1835 - 1836. objavljen u seriji diplomatskih dokumenata i materijala »Portfolio; or, a Collection of State Papers«, koju je izdavao David Urquhart, a drugi u knjizi izdatoj u Parizu 1854, »Recueil he documents relatifs a la Russie pour la plupart secrets et inédits utiles a consulter dans la crise actuelle«. 366

- 360 Napoleon I i car Aleksandar I su se 25. juna 1807. prvi put sastali na jednom pokrivenom splavu na Njemenu. Ovaj susret održan bez svedoka, doveo je do mirovnih pregovora (Rusija je od 1806. učestvovala u koaliciji protiv Napoleona) i do sklapanja saveza između Francuske i Rusije. U tilzitskom mirovnom ugovoru car je pristupio kontinentalnom sistemu, i uz njegovu saglasnost Napoleon je dobio veliki deo pruske monarhije; druge pruske oblasti sa 186 000 stanovnika pripale su Rusiji. 366
- 361 O pregovorima engleskog izaslanika u Petrogradu, lorda Seymoura, sa Nikolajem I o turskom pitanju, početkom 1853, pisao je Marx u svojim člancima *Dokumenti o rasparčavanju Turske i Tajna diplomatska prepiska* (vidi u 13. tomu ovog izdanja, str. 114 - 136). 368
- 362 *Veliko Vojvodstvo Varšava* — vazalna država, formirana 1807. shodno odredbama tilzitskog mirovnog ugovora od malog dela poljskih oblasti koje su pre toga pripadale Pruskoj. Godine 1809, posle poraza Austrije, priključene su joj još neke poljske oblasti koje su prethodno pripadale Austriji. Prema odluci Bečkog kongresa od 1815, teritorija Velikog Vojvodstva Varšava podeljena je između Pruske, Rusije i Austrije. 369
- 363 *Akt Nemačkog saveza* — naziv za ustav Nemačkog saveza (vidi nap. 30), koji je usvojio Bečki kongres 8. juna 1815. 370
- 364 U *Opavi* i *Ljubljani* (oktobar 1820. do maja 1821) i u *Veroni* (oktobar/novembar 1822) održani su kongresi Svete alijanse (vidi nap. 105), čije su odluke našle odraza u reakcionarnoj politici Rusije, Austrije i Pruske u Evropi.
Na kongresima u Opavi i Ljubljani zvanično je proglašen princip mešanja sila Svete alijanse u unutrašnje poslove ostalih država. Na osnovu jedne odluke ovih kongresa austrijske trupe su poslate u Italiju, da bi u Napulju i Torinu ugušile buržoasko-revolucionarni i nacionalni pokret i zavele apsolutistički poredak.
Kongres u Veroni je doneo odluku o francuskoj intervenciji u Španiji za ponovno uspostavljanje apsolutističke monarhije, založio se za dalju austrijsku okupaciju Italije i nije odobrio ustanak u Grčkoj. 370
- 365 Reč je o cirkularnom pismu koje je ruski ministar spoljnih poslova Neselrode uputio 6. jula 1848. diplomatskim predstavnicima Rusije u nemačkim državama (vidi u 8. tomu ovog izdanja). 370
- 366 *Londonski protokol* — 8. maja 1856. potpisali su ugovor o redosledu nasleđa u danskoj monarhiji predstavnici Rusije, Austrije, Engleske, Francuske, Pruske, kao i Švedske i Danske. Ugovor se bazirao na protokolu koji su 2. avgusta 1850. usvojili isti ovi učesnici londonske konferencije (izuzev Pruske), u kome je nedvosmisleno izražen princip nedeljivosti poseda danske krunice, uključujući vojvodstva Šlezvig i Holštajn, koja su istovremeno pripadala Nemačkom savezu. U londonskom protokolu car se pominje kao jedini legitimni pretendent na danski presto (kao naslednik vojvode od Holstein-Gottorpa, Karl Peter Ulricha, koji je u Rusiji vladao pod imenom Petar III). Ovaj se međutim, odrekao svojih prava u korist princa Christian von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburga, koji je proglašen za naslednika kralja Friedricha VII. Tako je napravljen presedan za kasnije zahteve cara na danski presto u slučaju gašenja gliksburške dinastije. 370
- 367 Ovaj Marxov članak je izašao u listu »New-York Daily Tribune«, jednom američkom listu koji je izlazio od 1841. do 1924. List je osnovao poznati američki

žurnalista i političar Horace Greely i do sredine pedesetih godina bio je organ levog krila američkih vigoavaca, posle toga organ Republikanske partije. Četrdesetih i pedesetih godina list je bio na progresivnim pozicijama i istupao je protiv robovlasništva. U listu je radilo dosta poznatih američkih pisaca i žurnalista; od kraja četrdesetih godina jedan od njegovih urednika bio je Charles Dana koji je bio pod uticajem ideja utopijskog socijalizma. Marxova saradnja je počela avgusta 1851. i trajala do marta 1862; veliki broj članaka za »New-York Daily Tribune« napisao je Engels na Marxovu molbu. Marxovi i Engelsovi članci u »New-York Daily Tribune« su se bavili značajnim pitanjima radničkog pokreta, unutrašnje i spoljne politike i ekonomskog razvika evropskih zemalja, pitanjima kolonijalne ekspanzije i nacionalnooslobodilačkog pokreta u podjarmljenim i zavisnim zemljama, i mnogim drugim. U periodu kada se u Evropi ponovo oporavila reakcija Marx i Engels su koristili ovaj široko rasprostranjeni napredni američki list da na osnovu činjenica razobličie nedostatke kapitalističkog društva, da otkriju suštinski nepomirljive protivrečnosti ovog društva, kao i da ukažu na ograničeni karakter buržoaske demokratije.

U mnogim slučajevima redakcija lista »New-York Daily Tribune« je samovoljno vršila izmene teksta članaka; neki su bez potpisa autora objavljeni kao uvodnici. Ova prekorčenja su dala povoda Marxu da više puta protestuje. Od jeseni 1857. Marx je, zbog privredne krize u SAD, koja se odrazila i na finansijsku situaciju lista, bio prinuden da ograniči broj svojih članaka za list »New-York Daily Tribune«. Njegova saradnja u listu je konačno prekinuta marta 1862, za vreme građanskog rata u SAD. Odlučujuću ulogu pri raskidu veza između lista »New-York Daily Tribune« i Marxa odigrao je veliki priliv u redakciju pristalica kompromisa sa robovlasničkim državama kao i napuštanje njegovih naprednih pozicija. 372

368 *Društvo prijatelja* (Kvekeri) — protestantska sekta koja je obrazovana u Engleskoj u 17. veku za vreme buržoaske revolucije. Kvekeri su odbacili zvaničnu crkvu sa njenim običajima i propovedali su pacifističke ideje. 372

369 Vidi napomenu 16. 372

370 Marx, koji je bankarske poslove bonapartističke Francuske nazvao *Crédits ambulants* (pokretne banke), ukazao je time na njihovu labilnost. 372

371 Vidi napomenu 22. 375

372 *Parlamentarna debata o prestonoj besedi* — debata o prestonoj besedi, vodena u skladu sa engleskim ustavom u Gornjem i Donjem domu prilikom otvaranja svake sednice parlamenta. Slično prestonoj besedi, ova debata parlamenta je sadržavala osnovna pitanja programa vlade. Ovde se radi o debati od 24. januara 1860.

Ona se ticala priprema koje su vlade Engleske i Francuske vršile početkom 1860. godine za novi *treći kineski rat* (opijumski rat). One su ovaj rat počele u leto iste godine. Trebalo je da on posluži za to da se Kini nametnu novi ropski uslovi, a povod za ovaj rat je bila jedna vojna provokacija Engleza i Francuza na reci Pejho. U junu 1859, jedna engleska eskadra i dva francuska broda pokušali su silom da prodru u Peking. Na ušću reke Pejho saveznike je dočekala vatra iz tvrđave Taku. Njihov pokušaj da zauzmu tvrđavu nije uspeo i englesko-francuski brodovi su se morali povući uz velike gubitke.

Englesko-francuski trgovinski ugovor, potpisan 23. januara 1860, predstavljao je pobedu pristalica slobodne trgovine obe zemlje i odgovarao je interesima engleske industrijske buržoazije (vidi u ovom tomu, str. 381 - 384).

Posle rata od 1859. koji su Francuska i kraljevina Sardinija vodile protiv Austrije, narastao je pokret za nacionalno ujedinjenje Italije. On je naišao na otpor mnogih evropskih sila. Već u proleće 1859. pobunjeni narod u kneževinama Parma, Modena i Toskana, kao i u Romanji svrgao je svoje regente, odbacio tiransku vlast i zahtevao priključenje Pijemontu. Kasnije, kao rezultat

plebiscita sprovedenog marta 1860. u ovim kneževinama, kneževine su priključene Pijemontu. 376

373 *Drugi kineski rat* (opijumski rat) Engleska i Francuska su vodile od 1856. do 1858. da bi iznudile nove privilegije u Kini i još je više izrabljivale. On je završen porazom Kine i potpisivanjem mnogih ugovora u junu 1858. u korist Engleske, Francuske, Rusije i SAD. Tako su otvorene za inostranu trgovinu nove luke na Jangceckjangu, u Mandžuriji kao i na ostrvima Tajvan i Hajnan; u Peking su pušteni stalni diplomatski predstavnici iz inostranstva; stranci su dobili pravo da se mogu slobodno kretati po zemlji i kopnenim vodama; garantovana je zaštita misionarima. 376

374 Engleska se umešala u *gradanski rat u Portugalu* (1828 - 1834) u kome su se apsolutisti (feudalno-klerikalna partija) pod vodstvom portugalskog prestolonaslednika Dom Miguela borili protiv konstitucionalista (buržoasko-liberalna partija). Engleska vlada, koja je težila učvršćenju svog uticaja na Pirinejskom poluostrvu, da bi u ovoj oblasti potkopala pozicije Austrije koja je potpomagala apsolutiste, poslala je 1831. jednu flotu na portugalsku obalu, koja je blokirala ušća reka Taho i Duero i time doprinela pobeđi konstitucionalista.

Radi se o *englesko-grčkom konfliktu* u vezi sa slučajem trgovca Pacifica, poreklom Portugalca, koji je imao englesko državljanstvo. Pacificova kuća u Atini je 1847. potpuno izgorela. To je poslužilo tadašnjem ministru spoljnih poslova, Palmerstonu, kao povod da 1850. pošalje englesku flotu na grčke obale i postavi grčkoj vladi ultimatum.

Englesko-persijski rat 1856 - 1857. je predstavljao etapu agresivno kolonijalističke politike koju je sredinom 19. veka sprovodila Engleska u Aziji. Povod za rat je bio pokušaj persijskog regenta da u oktobru 1856. osvoji vojvodstvo Herat. To je iskoristila engleska vlada za oružano mešanje u stvari Avganistana i Persije s ciljem da ove zemlje podjarmi. Pošto je objavila rat Persiji, ona je poslala svoje trupe u Herat. Međutim, nacionalnooslobodilačka borba, koja je počela u Indiji (1857 - 1859), prinudila je Englesku da na brzu ruku sklopi sa Persijom mirovni ugovor. U pariskom miru od marta 1857. Persija se odrekla svojih zahteva u pogledu Herata. Godine 1863. Herat je prisajedinjen posedima avganistanskog emira.

Engleska vlada je 1838. isprovocirala *rat protiv Avganistana*. Pošto Engleskoj nije pošlo za rukom da Avganistan učini oruđem svoje politike, ona je odlučila da putem vojne intervencije postavi na presto svog miljenika, šaha Šudža. Engleske trupe su prodrle u Avganistan, opustošile zemlju i zarobile šaha; međutim, vladavina Engleza nije dugo trajala. Prilikom narodnog ustanka u novembru 1841. engleske trupe su do nogu potučene. Englezi su 1842. još jednom pokušali da osvoje Avganistan, što se takođe završilo potpunim fiaskom. 378

375 *Englesko-kineski ugovor* je potpisan 8. oktobra 1843. kao aneks ugovoru u Nankingu (1842). Na razbojnički sporazum u Nankingu Kinu su prinudili engleski kolonizatori na završetku prvog opijumskog rata (1839 - 1842). Ovim ratom je počelo pretvaranje Kine iz jedne nazadne feudalne zemlje u polukolonijalnu zemlju. Ovim dodatnim ugovorom od 1843. Englezi su dobili od Kine nove ustupke: pravo da u otvorenim lukama podižu posebna naselja za strance (settlements), pravo eksteritorijalnosti, tj. pravo da strani državljani ne podležu kineskom pravosuđu, kao i usvajanje principa najvećih privilegija, tj. privilegije koje bi u Kini uživale druge države automatski bi se proširile i na Englesku. 378

376 *Bombardovanje Kantona* su oktobra 1856. izvršili Englezi. Kao izgovor je poslužilo zakonsko hapšenje posade kineskog krijumčarskog broda «Arov», koji je plovio pod engleskom zastavom, a koje su sprovele kineske vlasti Kantona. 379

- 377 Rimski vojskovođa *Lucije Kornelije Sula*, koji je zastupao interese krupnih robovlasnika, borio se protiv populara (grupa robovlasničke demokratije) oko vlasti u starom Rimu. Borba se završila uvođenjem Suline diktature godine 82. pre n. e. Na ovom mestu Marx aludira na Napoleona III. 379
- 378 »*Slatko podsvojče*« Titanijino je bilo uzrok zlobne spletke njenog supruga Obe-rona (ličnosti iz Shakespeare-ove komedije *Snovidjenje u noć ivanjsku*). Ovdje Marx misli na englesko-francuski trgovinski sporazum od 1860. koji je u odno-sima obeju zemalja izazvao zamršene političke intrige. 381
- 379 Vodeću ulogu u borbi za ukidanje Zakona o žitu, uvedenih 1815. u interesu veleposednika (lendlordova) da bi se ograničio i zabranio uvoz žita iz inostranstva, igrala je Liga protiv Zakona o žitu. Ovu Ligu su osnovali 1838. fabrikanti Cobden i Bright u Mančesteru. Ona je istupala za potpunu slobodu trgovine i pokušala da postigne ukidanje Zakona o žitu da bi se smanjile najamnine radnicima i oslabile ekonomske i političke pozicije zemljišnog plemstva. Kao rezultat ove borbe, došlo je u junu 1846. do usvajanja bila o ukidanju Zakona o žitu, — do pobjeda industrijske buržoazije nad zemljišnim plemstvom. 382
- 380 »*The Economist*« — nedeljni list za ekonomska i politička pitanja, izlazi od 1843. u Londonu; list industrijske krupne buržoazije. 384
- 381 Rat koji su Francuska i kraljevina Sardinija vodile protiv Austrije trajao je od 29. aprila do 8. jula 1859. Napoleon III ga je vodio pod izgovorom da hoće Italiju da oslobodi od austrijske vladavine; u stvari, on je sledio osvajačke ciljeve. Pošto se plašio širenja nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji i pošto je hteo da spreči stvaranje jedinstvene, nezavisne italijanske države, on je 11. jula, bez učešća Sardinije, sklopio sa Austrijom mir u Vilafranki.
Krimski rat (1853 - 1856) (orijentalni rat) je vođen između Rusije i koali-cije Engleske, Francuske, Turske i Sardinije. On je bio izazvan sukobom eko-nomskih i političkih interesa vladajućih klasa ovih zemalja na Bliskom istoku. 385 411
- 382 *Mali rat* — u vojnoj literaturi 18. i 19. veka uobičajeni izraz kojim su nazivane ratne operacije malih jedinica regularne vojske povezanih sa akcijama parti-zana i neregularnih trupa.
Vladajuće klase Francuske su 1830. počele razbojnički rat protiv *Alžira*. Ratne operacije francuskih osvajača su naišle na žestok otpor alžirskog naroda. Tek četrdeset godina kasnije njima je pošlo za rukom da Alžir pretvore u francusku koloniju. 385 394
- 383 Bitke za vreme rata Francuske i Sardinije protiv Austrije godine 1859. u bici kod *Madente* 4. juna 1859. francuska vojska je nanela poraz austrijskim trupama. Kod *Solferina* austrijske trupe su 24. juna 1859. pretrpele poraz od francusko-sardinijske vojske. 386
- 384 Vidi napomenu 30. 388
- 385 U bici kod *Austerlica* Napoleon I je 2. decembra 1805. pobedio savezničke austrijsko-ruske trupe. U bici kod *Jene* 14. oktobra 1806. Napoleonove trupe su do nogu potukle trupe pruske vojske i time prinudile Prusku na kapitulaciju. Napoleon I je 5. i 6. jula 1809. kod *Vagrama* naneo poraz austrijskoj vojsci nadvojvode Karla. 388 405
- 386 O Gladstone-ovom budžetu pisao je Marx u sledećim člancima: *Feergus O'Con-nor. Poraz vlade — Budžet, Funte, šilinci, pensi ili klasni budžeti i ko od njih ima koristi, Nemiri u Carigradu — Prizivanje duhova u Nemačkoj — Budžet, Sapun za narod — Mamac za »Times« — Koalicioni budžet* (Vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 47 - 68). 391

- 387 Aluzija na apel Friedricha Wilhelma IV od Pruske stanovnicima Berlina 19. marta 1848, koji počinje rečima: »Mojim dragim Berlincima«. 404
- 388 *Mirovni ugovor u Vilafranki*, kojim je okončan u julu 1859. rat Francuske i Sardinije protiv Austrije, predviđao je obrazovanje konfederacije italijanskih država pod hegemonijom pape, pri čemu bi Venecija, koja je ostala u posedu Austrije, bila prisajedinjena konfederaciji; Francuska je dobila Lombardiju, koju je kasnije ustupila Sardiniji za Savoju i Nicu, u kneževinama Parma, Modena i Toskana ponovo je uspostavljen monarhistički režim koji je narod bio oborio. Ovaj ugovor, koji je potpuno odgovarao planovima Napoleona III, nije rešio pitanje nacionalnog ujedinjenja Italije; on je, naprotiv, produbio političku rasepcnost zemlje i podržao stranačku vladavinu u nekim delovima zemlje. 405
- 389 *Plava knjiga o italijanskom ratu* — ukazivanje na diplomatska dokumenta o gore pomenutom ratu koja je pruska vlada objavila u julu 1859. u listu »Neue Preußische Zeitung«, a potom ih je 30/31. jula preštampano augsburški list »Allgemeine Zeitung«.
- Plave knjige* opšti naziv za publikacije engleskog parlamenta kao i za diplomatska dokumenta koja objavljuje ministarstvo spoljnih poslova. Plave knjige, nazvane po svom plavom povezu, izlaze u Engleskoj od 17. veka i predstavljaju najznačajniji zvanični izvor za privrednu i diplomatsku istoriju ove zemlje. 405
- 390 Vidi napomenu 48. 405
- 391 U *Breslavi* su se oktobra 1859. sastali Aleksandar II i princ regent Wilhelm. Mada ni u Pruskoj ni u Rusiji nisu bili zvanično saopšteni politički ciljevi susreta, štampa je u obe zemlje istakla veliki politički značaj susreta za učvršćenje saveza između dve države. 405
- 392 U člancima nemačkog socijaliste Eichhoffa iz 1859. godine i u sudskom procesu od 1860. raskrinkana je uloga Stiebera, koju je ovaj odigrao prilikom kelnskog komunističkog procesa 1852. koji je organizovala pruska vlada. Stieber, koji je u ovom procesu istupio kao glavni svedok, pokušao je da lažnim iskazima potvrdi materijale optužbe koji su konstruisani uz njegovu saradnju. Ovu Stieberovu ulogu Marx je prvi put pokazao u svom radu *Otkrića o procesu komunistima u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 333 - 388).
- U »Briefen von Alexander von Humboldt an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827. bis 1858« (Lajpcig 1860) Humboldt je uputio ostru kritiku vladi. 406
- 393 *Sicilijansko večernje* — narodni ustanak protiv francuskih osvajača u Palermu koji je izbio 30. marta 1822. na uskršnje večernje. Ustanak je bio izazvan prestupima francuskih vojnika; on je zahvatio celu Siciliju i doveo je do proterivanja Francuza i pada dinastije Anžujaca koja je na Siciliji vladala od 1266. 408
- 394 Kralj Francesco II napuljski i njegovi miljenici su u proleće 1860, koristeći nemire u narodu izazvane tlačenjem koje su vršili Bourboni, izazvali krvave sukobe u raznim delovima Sicilije. Kao odgovor na to izbio je aprila 1860. narodni ustanak na Siciliji, koji se borio pod lozinkom »Ujedinjenje Italije«. U Palermu i Mesini ustanak je surovo ugušen. Znatan deo ustanika, međutim, nije kapitulirao i uskoro potom se priključio Garibaldijevim trupama koje su se iskrcale na Siciliji. 408
- 396 »*National-Zeitung*« — dnevni list, izlazi od 1. aprila 1848. u Berlinu; od 1915. sporedno izdanje lista »8-Uhr Abendblatt«. 410
- 399 *Badinguet* — nadimak Napoleona III, koji je 1846. u odeći zidara Badinguet-a pobeo iz zatvora. 410

- ³⁹⁷ »*Bullier's Correspondence*« — pariska obaveštajna agencija, osnovana pedesetih godina 19. veka; kasnije se spojila sa agencijom Havas. 410
- ³⁹⁸ Vidi napomenu 132. 410
- ³⁹⁹ Reč je o pariskim mirovnim ugovorima od 1814. i 1815. između Francuske i glavnih učesnica šeste i sedme antifrancuske koalicije (Rusija, Engleska, Austrija i Pruska) koje su pobedile Napoleona I. U skladu s prvim ugovorom potpisanim 30. maja 1814, Francuska je izgubila sve oblasti osvojene u ratovima od 1792. do 1814, izuzev nekih pograničnih utvrđenja i zapadne Savoje. Prema drugom pariskom sporazumu granice Francuske su ponovo vraćene na one iz 1790, a Francuska je izgubila važne stratezijske punktove na svojoj istočnoj granici, među njima i tvrđavu Landau. 411
- ⁴⁰⁰ Carska Rusija je pružila vojnu pomoć austrijskoj vladi prilikom ugušivanja mađarske revolucije 1848 - 1849. Po naredbi Nikolaja I, koji se uplašio revolucionarnog pokreta u Evropi, ruske trupe su umarširale u Mađarsku maja 1849; time je bila odlučena sudbina mađarske revolucije; kontrarevolucija u evropskim zemljama se konsolidovala i ojačala je uloga carizma kao »žandarma Evrope«. 411
- ⁴⁰¹ Tekst *cirkularne depеше* Gorčakova ruskim diplomatskim predstavnicima u nemačkim državama od 27. maja 1859. objavljen je u augsburškom listu »*Allgemeine Zeitung*« od 16. juna 1859. 411
- ⁴⁰² Vidi napomenu 46. 412
- ⁴⁰³ Misli se na ugovor o savezu i garantijama sklopljen juna 1714. između Rusije i Pruske. Shodno ovom ugovoru, Pruska je obezbedila za sebe istočnu Pomeraniju sa Štetinom. Ugovor je sklopljen za vreme nordijskog rata (1700 - 1721) u kome su ratovale Rusija i Švedska. Rusija je težila da prilikom podele švedskih poseda u Nemačkoj Prusku privuče na svoju stranu. 413
- ⁴⁰⁴ Vidi napomenu 81. 413
- ⁴⁰⁵ Godina 1772, 1793. i 1795. izvršene su tri podele Poljske između Rusije, Pruske i Austrije. Rusija je dobila litvansku, belorusku i ukrajinsku oblast, Pruska centralne oblasti (priobalske oblasti, Veliku Poljsku, jedan deo Mazovske sa Varšavom i dr.), Austrija zapadni deo Ukrajine i jedan deo Male Poljske. Posle ove tri podele Poljska je prestala da postoji kao samostalna država. 413
- ⁴⁰⁶ Na *Bečkom kongresu* (1814 - 1815) Austrija, Engleska i carska Rusija su izmenile kartu Evrope, da bi, nasuprot interesima ponovnog nacionalnog ujedinjenja i nezavisnosti naroda, restaurirali monarhije. Prema odluci Bečkog kongresa Pruska je, bez obzira na otpor Engleske, Austrije i Francuske, dobila oblasti desno i levo od Rajne kao i severnu Saksoniju. 413
- ⁴⁰⁷ »*Correspondence respecting the affairs of Italy from the signing of preliminaries of Villafranca to the postponement of the congress*«, London 1860. Ovo izdanje, koje je izašlo u dva toma, obuhvata prepisku u vezi s položajem Italije od jula 1859. do aprila 1860. 414
- ⁴⁰⁸ Misli se na izjavu Napoleona III da su levu obalu Rajne predstavnici vladajućih krugova Francuske još u 17. veku nazivali »prirodnim granicom« Francuske na istoku. (Tačnije o ovome vidi u radovima Friedricha Engelsa *Po i Rajna i Savoja, Nica i Rajna*, u ovom tomu, str. 55 - 92 i 337 - 371). 414
- ⁴⁰⁹ Vidi napomenu 34. 417
- ⁴¹⁰ Pruski princ regent Wilhelm je u februaru 1860. poslao pismo princu Albertu,

suprugu engleske kraljice. U njemu je izjavio da se slaže sa predlogom Engleske da se sklopi savez između Engleske, Austrije i Pruske, kome bi se, kako se on nadao, priključila i Rusija. Ovaj engleski predlog je nastao posebno zbog sve većih agresivnih tendencija Napoleona III u pogledu nemačkih oblasti na levoj obali Rajne kao i priključenja Savoje i Nice Francuskoj. 418

411 *Sporazum u Hunkjar-Iskelesiju* sklopljen je 8. jula 1833. između Rusije i Turske. On je imao karakter defanzivnog saveza. Na zahtev carske vlade u ugovor je unet i jedan tajni član po kome se Turska obavezala da neće dozvoliti prolaz kroz moreuze stranim ratnim brodovima, izuzev ruskim. 418

412 Vidi napomenu 119. 419

413 U periodu od februara do jula 1849. Garibaldi je rukovodio odbranom Rimske republike, proglašenom posle narodnog ustanka. Vojska Republike je mesecima uspešno odbijala napade francuskih, austrijskih i napuljskih trupa, određenih da uguše revoluciju. Rimska republika je 3. jula 1849. popustila pred nadmoćnim kontrarevolucionarnim snagama i verolomnim postupcima francuskog generala Oudinot-a, koji je prekršio primirje i zauzeo Rim.

Za vreme italijanskog rata 1859. Garibaldi se sa svojim alpskim strelcima uspešno borio protiv brojno nadmoćnijih austrijskih trupa. 422

414 Pruski princ regent i drugi nemački kneževi su se 16. i 17. juna 1860. u Baden-Badenu sastali sa Napoleonom III. Susret nije opravdao nade Napoleona III, koji je, s namerom da za sebe prigrabi nemačke oblasti na levoj obali Rajne, uporno insistirao na sporazumu sa Pruskom na račun malih nemačkih država. 425

415 Vlade Engleske i Sardinije su vodile ulagivačku politiku prema Napoleonu III, da bi postigle separatne saveze sa Francuskom. 426

416 Štutgartski susret između Napoleona III i Aleksandra II u septembru 1857. trebalo je da uspostavi tešnju diplomatsku saradnju između Rusije i Francuske, koja je bila u izgledu još na pariskom kongresu 1856. Na dnevnom redu su bili Dardaneli, Dunavske Kneževine, sudbina Italije i druga pitanja. Napoleon III je uzaludno pokušavao da pokrene poljsko pitanje. Štutgartski susret se nije završio sklapanjem diplomatskog sporazuma, ali je pokazao težnju kako Rusije, tako i Francuske za bilateralnom saradnjom. 426

417 Vidi napomenu 88. 427

418 *Holandskim spasiteljem društva* Marx naziva Napoleona III. Ovaj je bio sin Louis-a Bonaparte, brata Napoleona I, koji je od 1806. do 1810. bio na holandskom prestolu.

O *Bečkom kongresu* vidi nap. 406.

Kongresi Svete alijanse (reakcionarnog saveza evropskih monarha, osnovele su ga 1815. Rusija, Austrija i Pruska) održani su 1818. u Ahenu, 1820 - 1821. u Tropau i Ljubljani a 1822. u Veroni. Stremljenja svih ovih kongresa su bila uperena na to da se uguše buržoaske revolucije i nacionalnooslobodilački pokreti u evropskim zemljama. Zbog toga je ljubljanski kongres doneo odluku da austrijske trupe pošalje u Italiju; kongres u Veroni je odlučio da sprovede francusku intervenciju u Španiji. 427

419 *About-ova* brošura je izašla 15. juna 1860, prvobitno pod naslovom *Preußen und Louis Napoleon im Jahre 1860*, ali je s obzirom na badenski susret morala biti promenjena u *La Prusse en 1860*. 427

420 Radi se o članku *Car Napoleon III i Pruska*, u kome Marx daje izvode iz *About-ovog* pamfleta. Članak ne sadrži nikakve Marxove komentare i primedbe i zbog toga ga ne dajemo u ovom izdanju. 427

- ⁴²¹ Vidi napomenu 25. 429
- ⁴²² *Horse Guards* — tako je u Engleskoj nazivana gardijska konjica kao i njen štab. Isti naziv je imala i zgrada u Vajtholu u Londonu — nekadašnja kasarna Horse Guards, glavni stan britanskog vrhovnog komandanta; tako je ovaj naziv postao sinonim za vrhovnu komandu vojske. (O ovome vidi Marxov i Engelsov članak *O engleskoj vojsci* u 13. tomu ovog izdanja, str. 477). 429
- ⁴²³ *«The Manchester Guardian»* — engleski list, organ pristalica slobodne trgovine (free-traders), kasnije organ Liberalne partije; izlazi od 1821. u Mančesteru. 430
- ⁴²⁴ *«The Army and Navy Gazette»* — engleski nedeljni list, zvanični organ ministarstva rata; pod ovim naslovom izlazio je od 1860. do 1921. u Londonu. 430
- ⁴²⁵ *Gatherings from the Press* je objavljen u listu *«Volk»* (vidi nap. 182) i bio je uperen protiv nedeljnog lista *«Hermann»*, koji je izdavao sitnoburžoaski demokrata Gottfried Kinkel u Londonu. U njegovom sastavljanju pored Marxa i Engelsa u neznatnoj meri učestvovao je i Elard Biscamp.
- Pojačana delatnost sitnoburžoasko-demokratske emigracije u vezi sa ratom u Italiji navela je Marxa da list *«Das Volk»* uvuče u borbu protiv uticaja sitnoburžoaske ideologije na proletarijat. U članku *Gatherings from the Press* Marx je podvrgao kritici političku besprincipijelnost, iluzije, neznanje i čiftinski ukus sitnoburžoaskih ideologa. Ovaj članak je prinudio Kinkela da istupi iz redakcije lista *«Hermann»*. Nedostatak sredstava je prinudio list *«Das Volk»* da u avgustu 1859. prestane da izlazi, što je jedino i sprečilo Marxa da zada poslednji udarac nedeljnom listu sitnoburžoaskih demokrata. 434
- ⁴²⁶ *«Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London»* — organ sitnoburžoasko-demokratske emigracije koji je od januara 1859. izlazio u Londonu. Od januara do jula 1859. Gottfried Kinkel je bio izdavač i urednik ovog lista, koji je nosio naslov po imenu heruskog kneza Hermanna (Armina), pod čijim su vodstvom u 9. veku Germani u Tevtoburškoj šumi naneli strahovit poraz Rimljanima pod komandom Vara. 434
- ⁴²⁷ *Thusnelda teši Hermanna* — misli se na autora citirane pesme, koja je objavljena u listu *«Hermann»* br. 21 od 28. maja 1859. i nazvana *«Kathinka Zitz»*, kao i na izdavača i urednika *«Hermanna»*, Gottfrieda Kinkela.
- Thusnelda* se zvala supruga heruskog kneza Hermanna. 434
- ⁴²⁸ Ironična aluzija na ranije bliske odnose sitnoburžoaskog demokrate *Karla Schurza* sa Gottfriedom Kinkelom. Schurz je kao student saradivao u literarnom udruženju Gundelji, koje je osnovao Kinkel, a 1850. je oslobodio Kinkela iz zatvora u Špadauu. Ovu epizodu u Kinkelovom životu Marx i Engels upisuju u pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 191 - 276). 434
- ⁴²⁹ Ukazivanje na delatnost Gottfrieda Kinkela kao jednog od vođa sitnoburžoasko-demokratske emigracije posle propasti revolucije od 1848 - 1849. Kinkel nije polazio od objektivnih ekonomskih, socijalnih i političkih uslova koji su vladali u godinama posle pobeđe revolucije u Evropi, nego od subjektivnih, voluntarističkih predstava da revolucija može u svako doba ponovo početi u Evropi. U pamfletu *Velikani emigracije*, napisanom 1852 (vidi u 11. tomu ovog izdanja), Marx i Engels su raskrinkali apsurdnost i iluzornost shvatanja i avanturistički karakter Kinkelove delatnosti i delatnosti drugih vođa sitnoburžoaske emigracije. 435
- ⁴³⁰ Aluzija na raniju delatnost Gottfrieda Kinkela kao propovednika i docenta teologije u Bonu (1836 - 1843). 435
- ⁴³¹ *«Point d'argent, point de Suisses»* (Nema para, nema Švajcaraca) — ovim rečima su

švajcarski vojnici otkazali službu francuskom kralju François I (1515 - 1574) kada je njegova državna blagajna bila prazna. Francuski dramatičar Racine je ovaj izraz upotrebio u svojoj komediji *Les Plaideurs* (Parničari). 435

- 432 »*Novi Švajcarac*« *Vogt* — aluzija na naturalizaciju Karla Vogta u Švajcarskoj, u koju je ovaj emigrirao posle poraza revolucije 1848/1849. u Nemačkoj i radio kao profesor u Ženevi.

»*Novi krstaš*« *Kinkel* — ironična aluzija na sitničavost Gottfrieda Kinkela u novčanim poslovima. Na nemačkom jeziku Kreuzer znači krstaš i krajcara, para. 435

- 433 *Pod Filipama ćemo se ponovo videti!* doviknuo je duh ubijenog Cezara usnulom Brutu neposredno pred bitku kod Filipa. U ovoj bici pobedile su trupe Marka Aurelija i Oktavijana 42. godine pre n. e. vojsku pristalica aristokratske Rimске republike pod Brutom i Kasijem. 437

- 434 »*Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt*« — literarni nedeljnik list sitnoburžoaskog pravca; izlazio je od 1853. do 1903. u Lajpcigu a od 1903. do 1943. u Berlinu. 437

- 435 *Humboldtova svečanost* — posmrtna svečanost istaknutog naučnika Alexandra von Humboldta, koji je umro 6. maja 1859. Na ovoj svečanosti su učestvovalе organizacije nemačkih emigranata, kao i list »*Hermann*«. 437

- 436 »*Prerafaelovci*« — jedan pravac slikarstva u Engleskoj u drugoj polovini 19. veka. Prerafaelovci su podržavali slikare rane renesanse (pre Rafaela). Njihovo stvaralaštvo je predstavljalo izraz sitnoburžoasko-romantičarskog protesta protiv ružne stvarnosti kapitalizma; ovome su oni suprotstavljali srednji vek sa njegovom dubokom religioznošću i mistikom. Izolacija od njihovog vremena dovela je prerafaelovce do simbolizma i izveštačenosti. 441

Literatura

I. Dela

- About, Edmond: *La Prusse en 1860* [Pruska 1860. godine], Paris 1860. 427
- Die auswärtige Politik Preußens 1858 - 1871*. Diplomatische Aktenstücke, hrsg. von der Historischen Reichskommission unter Leitung von Erich Brandenburg, Otto Hoetzsch, Hermann Oncken. Bd. 1 [Spoljna politika Pruske od 1858. do 1871. Diplomatska akta koja je izdala Državna istorijska komisija pod rukovodstvom Ericha Brandenburga, Otta Hoetzscha, Hermanna Onckena. Prvi tom], Oldenburg i. O. 1933. 253 254 256 257
- Bonaparte, Napoleon-Louis: *Fragments historiques 1688 et 1830* [Istorijski fragmenti 1688 - 1830], Paris 1841. 241
- *Des idées napoléoniennes*. [Napoleonovske ideje], Paris 1839. 197 225 241 306
- [Bülow, Heinrich Dietrich von]: *Der Feldzug von 1800, militärisch-politisch betrachtet von dem Verfasser des Geistes des neuern Kriegssystems* [Pohod od 1800, vojno-politička razmatranja autora knjige »Duh novijeg sistema ratovanja«], Berlin 1801. 71
- *Geist des neuern Kriegssystems, hergeleitet aus dem Grundsatz einer Basis der Operationen, auch für Laien in der Kriegskunst faßlich vorgetragen von einem ehemaligen Preussischen Offizier* [Duh novijeg sistema ratovanja, izvedeno iz načela baze operacija. Predavanje bivšeg pruskog oficira shvatljivo i za laika u ratnoj veštini], Hamburg 1799. 229 232
- Buelow, Adam Heinrich Dietrich von: *Histoire des Campagnes de Hohenlinden et de Marengo*. Contenant les notes que Napoléon fit sur cet ouvrage en 1819, à St. Hélène. Le tout mis en ordre e publié par Brevet Major Emmett [Istorija bitaka kod Hoenlindena i Marenga. Sa beleškama koje je uz ovo delo napisao Napoléon 1819. na Svetoj Jeleni. Sve uredio i izdao major Emmett], Londres 1831. 71 72 144
- Castlereagh, [Robert Stewart]: *Memoirs and correspondence*. Edited by his brother, Charles Vane. Vol. 1 - 8. Vol. 1 [Memoari i prepiska. Izdao njegov brat Charles Vane. Tomovi 1 - 8, prvi tom], London 1848 - 1853. 369
- Clausewitz, Carl von: *Die Feldzüge von 1799 in Italien und der Schweiz*. In: *Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung*. Bd. 5 [Pohod od 1799. na Italiju i Švajcarsku. U: Posmrtna dela generala Carla von Clausewitz o ratu i načinu vođenja rata. Peti tom], Berlin 1833. 246
- *Vom Kriege*. [O ratu. Isto, tomovi 1 - 2], Berlin 1832 - 1833. 238 363
- Code Napoléon* [Napoleonov zakonik] (vidi i nap. 204). 201 305

- Colins, [Jean-Guillaume-Cesar-Alexandre-Hippolyte]: *L'économie politique; source des révolutions et des utopies prétendues socialistes*. Vol. 1 - 3 [Politička ekonomija; početak tobožnjih socijalističkih revolucija i utopija. Tomovi 1 - 3], Paris 1856 - 1857. 373
- Correspondence respecting the affairs of Italy from the signing of preliminaries of Villafranca to the postponement of the congress* [Preписка koja se odnosi na pitanje Italije od potpisivanja preliminarnih ugovora u Vilafranki do odlaganja kongresa], London 1860. 414
- Correspondence relating to the Earl of Elgin's special missions to China and Japan, 1857 - 1859* [Preписка koja se odnosi na specijalnu misiju erla Elgina u Kini i Japanu, 1857 - 1859], London 1859. 289 297 298 312 - 315
- Correspondence relating to Persia and Affghanistan* [Preписка koja se odnosi na Persiju i Avganistan], London 1839. 292 293
- Correspondence relative to the affairs of Hungary. 1847 - 1849*. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty. August 15, 1850 [Preписка koja se odnosi na pitanje Mađarske. Podneto Gornjem i Donjem domu Parlamenta po naredenju Njenog veličanstva 15. avgusta 1850]. 282
- Douglas, Howard: *A treatise on naval gunnery*. 3rd ed., rev. and enlarged [Rasprava o mornaričkoj artiljeriji. Treće revidirano i prošireno izdanje], London 1851. 402
- East India (Cabul and Affghanistan)*. Ordered by the House of Commons, to be printed, 8 June 1859 [Istočna Indija (Kabul i Avganistan). Štampano po nalogu Donjeg doma 8. juna 1859. 292 293
- L'Empereur Napoléon III et l'Italie*. Nouv. éd. [Car Napoléon III i Italija. Novo izdanje], Paris 1839. 410
- Engels, Friedrich: *Po und Rhein*. [Po i Rajna], Berlin 1859 (vidi i nap. 72). 339
- Friedrich II.: *Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie*. In: Die Werke Friedrichs des Großen in 10 Bänden. Bd. 6 [Iz uputstva konjičkim general-majorima. U: Dela Friedricha Velikog u deset tomova. Tom 6], Berlin 1913. 90
- Goethe, Johann Wolfgang von: *Die Wahlverwandschaften* [Srodstva po izboru]. 251
- Heine, Heinrich: *Die Bäder von Lucca* [Lučke toplice]. 218
 — *Deutschland. Ein Wintermärchen* [Nemačka. Zimska bajka]. 59
 — *Bei des Nachtwächters Ankunft zu Paris* [Prilikom dolaska noćnog čuvara u Pariz]. 57
- Hugo, Victor: *Napoléon le petit* [Napoléon mali], Londres 1852. 100 248
- Humboldt, Alexander von: *Briefe an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis 1858. Nebst Auszügen aus Varnhagen's Tagebüchern und Briefen von Varnhagen u. Andern an Humboldt*. 4. Aufl. [Pisma Varnhagenu vom Enseu od 1827. do 1858. Sa izvodima iz Varnhagenovih dnevnika i pisama Varnhagena i drugih Humboldt. Četvrto izdanje], Leipzig 1860. 406
- Jahres-Bericht der Handels-Kammer* [Godišnji izveštaj trgovačke komore], Elberfeld 1857. 51 - 53
- Jomini, Henri de: *Précis de l'art de la guerre ou nouveau tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique*

- militaire* [Osnovi ratne veštine, ili novi analitički pregled glavnih strateških kombinacija, velike taktike i vojne politike], Paris 1836. 67
- Juvenal: *Satiren* [Satire]. 265
- Kossuth, Louis: *L'Europe l'Autriche et la Hongie*. 2e éd. [Evropa, Austrija i Mađarska. Drugo izdanje], Bruxelles 1859. 282 283
- Kurhessische Verfassungs-Urkunde vom 5ten Januar 1831*. [Izbornno-hesenska ustavna povelja od 5. januara 1831], Cassel bez godine izdanja. 308 309
- [La Guéronnière, Louis-Etienne]: *L'Empereur Napoléon III et l'Italie* [Car Napoleon III i Italija], Paris 1859. 91
- Machiavelli, Niccolò: *Florentinische Geschichte vom Jahr 1492 bis 1512*. In: *Sämmtliche Werke*. Aus dem Italienischen übers. von Joh. Ziegler. Bd. 8. [Florentinska istorija od 1492. do 1512. godine. U: Sabrana dela. Sa italijanskog preveo Joh. Ziegler. Osmi tom], Karlsruhe 1841. 226
- Der Nationalverein, seine Entstehung und bisherige Wirksamkeit* Hrsg. im Auftrage des Vereins-Vorstandes vom Geschäftsführer [Nacionalni savez, njegov nastanak i dosadašnja delatnost. Izdao poslovoda po nalogu Uprave saveza], Coburg 1861. 217 - 219
- Platon: *De republica*. In: *Opera omnia* ... ed. G. Stallbaumius [Republika. U: Sabrana dela ... izd. G. Stallbaum], London 1850. 15 16
- Pöhlitz, Karl Heinrich Ludwig: *Die Weltgeschichte für gebildete Leser und Studierende*. 6., bericht., verm. und erg. Aufl. Bd. 1 - 4 [Svetska istorija za obrazovane čitaoce i studente. Šesto popravljeno, prošireno i dopunjeno izdanje. Tomovi 1 - 4], Leipzig 1830. 437
- Proudhon, P[ierre]-J[oseph]: *De la justice dans la révolution et dans l'église*. T. 1 - 3 [Pravda u revoluciji i crkvi. Tomovi 1 - 3], Paris 1858. 248
- [Raumer, Friedrich von]: *Der Standpunkt Preußens*. [Stanovište Pruske. U: »Berlinische Nachrichten von Staats-und gelehrten Sachen«, od 8. maja 1859]. 141 - 143
- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the half year ending 31st October 1858* [Izveštaji fabričkih inspektora prvom državnom sekretaru Njenog veličanstva za unutrašnje poslove za polugode koje se završava 31. oktobra 1858], London 1858. 35 - 40 50 - 54
- [Rössler, Constantin]: *Preußen und die italienische Frage* [Pruska i italijansko pitanje], Berlin 1859. 104
- Rousseau, J[ean]-J[acques]: *Contrat social ou principes du droit politique précédé de discours, lettre a D'Alembert sur les spectacles et suivi de considérations sur le Gouvernement de Pologne et la réforme projetée en Avril 1772*. Nouv. éd. [Društveni ugovor ili principi državnog prava, sa prethodnim raspravama pismom D'Alambert-u o predstavama i na kraju razmatranja o vladi Poljske i planiranoj reformi u aprilu 1772. Novo izdanje], Paris, bez godine izdanja. 428
- Shakespeare, William: *Henri Četvrti*. 96
— *Snovidenje u noć ivanjsku*. 259
— *Ukročena zloča*. 254
- Statistical abstract for the United Kingdom in each of the last fifteen years, from 1844 to 1858*. Nr. 6 [Statistički pregled za Ujedinjeno Kraljevstvo za svaku od poslednjih petnaest godina od 1844. do 1858. Broj 6], London 1859. 272 - 280

Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main. Hrsg. Auf Beschluss der Nationalversammlung durch die Redactions-Commission und in deren Auftrag von Franz Wigard. Bd. 1 - 9, Bd. 2 [Stenografske beleške o zasedanjima nemačke ustavotvorne Nacionalne skupštine u Frankfurtu na Majni. Po odluci Nacionalne skupštine izdala redakciona komisija a po njenom nalogu Franz Wigard. Tomovi 1 - 9, drugi tom], Frankfurt a. M. und Leipzig 1848 - 1849. 57 74 104

Traité de paix, entre l'Autriche et la France, signé à Zurich, le 10. novembre 1859.
In: *Nouveau recueil générale de traités . . .* Continuation du Grande Recueil de Martens, par Charles Samwer. T. 16 [Mirovni ugovor između Austrije i Francuske, potpisan 10. novembra 1859. u Cirihi. U: Nova opšta zbirka ugovora . . . Nastavak Martenove Velike zbirke, od Charlesa Samwera, Tom 16], Gottingue 1843. 307

Willisen, Wilhelm von: *Der Italienische Feldzug des Jahres 1848.* [Italijanski pohod od 1848. godine], Berlin 1849. 57 - 58 74

II. Listovi i časopisi

Allgemeine Militär-Zeitung [Opšte vojne novine], Darmstadt (vidi i nap. 349). 342

Allgemeine Zeitung [Opšte novine], Augsburg. 58 104 158 160 339 340 343 357
— od 22. februara 1859. 78 - 79
— od 13. maja 1859. 139
— od 11. juna 1859. 193

The Army and Navy Gazette [Armijske i mornaričke novine], London (vidi i nap. 424). 430

Bullier's Correspondence [Bullierov dopisnik], Paris (vidi i nap. 397). 410

Le Constitutionnel. Journal politique, littéraire, universel [Ustavni, politički, književni i opšti list], Paris (vidi i nap. 34 i 409). 17 417
— od 30. januara 1859. 19 - 23 111
— od 29. aprila 1859. 134
— od 3. avgusta 1859. 267

Courrier des États-Unis [Kurir Sjedinjenih Država], New York (vidi i nap. 40). 19

The Daily News [Dnevne novosti], London (vidi i nap. 194). 183

The Daily Telegraph [Dnevni telegraf], London (vidi i nap. 304). 288 296
— od 16. septembra 1859. 291

The Economist. Weekly Commercial Times. Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper [Ekonomist. Nedeljno trgovačko vreme. Bankarska gazeta i železnički glasnik: političke, književne i opšte novine], London (vidi i nap. 380). 294 296
— od 30. jula 1859. 261 - 264
— od 17. septembra 1859. 294 - 296
— od 28. januara 1860. 382 - 384
— od 11. februara 1860. 392

France Centrale [Centralna Francuska]. 15

- The Free Press* [Slobodna štampa], London (vidi i nap. 296). 282
 — od 3. februara 1858. 292
 — od 12. maja 1858. 282
- Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt* [Senik. Ilustrovani porodični list], Leipzig, 1859 (vidi i nap. 434). 437 440
- Hansard's Parliamentary Debates*: Vol. 144 [Hansardove parlamentarne debate: tom 144], London 1857. 297 377
 — tom 152, London 1859. 47 48
 — tom 153, London 1859. 119
 — tom 155, London 1859. 277
 — tom 156, London 1860. 376 378 - 380 384 390 - 393
 — tom 159, London 1860. 429
- Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London* [Herman. Nemački nedeljni list iz Londona] (vidi i nap. 426). 434 - 441
 — od 28. maja 1859. 434 435
 — od 18. juna 1859. 435 436
 — od 2. jula 1859. 436 437
 — od 9. jula 1859. 437 - 441
- The Illustrated London News* [Ilustrovane londonske novosti] (vidi i nap. 223). 235
- L'Illustration. Journal universel* [Ilustracija. Univerzalni žurnal], Paris (vidi i nap. 222). 235
- L'Indépendance Belge* [Belgijska nezavisnost], Bruxelles (vidi i nap. 24). 11 17
 — od 21. jula 1859. 240
- Kölnische Zeitung* [Kelnске novine] (vidi i nap. 169). 141
- Königlich Preussischer Staats-Anzeiger* [Kraljevsko-pruske državne oglasne novine], Berlin (vidi i nap. 266). 253
 — od 19. juna 1859. 253
- The London Gazette* [Londonske novine] (vidi i nap. 68). 49
- The Manchester Guardian* [Mančesterski čuvar] (vidi i nap. 423). 430
- Le Moniteur universel* [Opšti glasnik], Paris (vidi i nap. 16). 100 103 128 239 247 290 296 372
 — od 7. januara 1859. 9
 — od 5. marta 1859. 93 242 244
 — od 25. marta 1859. 123 124
 — od 19. aprila 1859. 134
 — od 21. aprila 1859. 127
 — od 1. maja 1859. 137 138
 — od 4. maja 1859. 137 138
 — od 10. maja 1859. 141
 — od 10. juna 1859. 194
 — od 12. juna 1859. 236
 — od 14. jula 1859. 227 330
 — od 20. jula 1859. 240
 — od 26. jula 1859. 242
 — od 28. jula 1859. 242 244
 — od 16 - 17. avgusta 1859. 270
 — od 15. januara 1860. 372 - 375

- The Morning Star* [Jutarnja zvezda], London (vidi i nap. 306). 289
- Le National* [Nacionalni list], Paris (vidi i nap. 358). 365
- National-Zeitung* [Nacionalne novine], Berlin (vidi i nap. 200). 198 410
 — od 4. jula 1859 (večernje izdanje). 257
 — od 15. jula 1859 (večernje izdanje). 260
 — od 23. jula 1859 (jutarnje izdanje). 258 259
 — od 24. jula 1859 (jutarnje izdanje). 250 - 252 258 259
 — od 27. jula 1859 (večernje izdanje). 255 - 257
 — od 28. jula 1859 (jutarnje izdanje). 252
- Neue Preußische Zeitung* [Nove pruske novine], Berlin (vidi i nap. 134). 104
- New-York Daily Tribune* [Njujorški dnevni tribun] (vidi i nap. 367). 98 278 279
 281 283
- Le Nord* [Sever], Paris, Brüssel. 419
- Ost-Deutsche Post* [Istočnonemačka pošta], Wien (vidi i nap. 345). 340
- La Patrie* [Otađzbina], Paris (vidi i nap. 156). 126
 — od 28. jula 1859. 242
- Pensiero ed Azione* [Misao i akcija], London (vidi i nap. 188). 176 283 286
 — od 16. maja 1859. 176 - 180 283
- Peking Gazette* [Pekinške novine] (vidi i nap. 303). 287
- La Presse* [Štampa], Paris (vidi i nap. 38). 17
- Revue des Deux Mondes*. T. 20 [Revija dva sveta, dvadeseti tom], Paris 1859 (vidi i nap. 209). 216
- Sächsische Konstitutionelle Zeitung* [Saksonske ustavne novine], Dresden (vidi i nap. 288). 270
- Strassburger Correspondent* [Štrasburški dopisnik]. 420
- The Times* [Vremena], London (vidi i nap. 25). 11 49 94 - 96 135 158 160 175 210
 263 288 290 291 294 335 341 354 429 430
 — od 5. marta 1859. 95 96
 — od 30. marta 1859. 115
 — od 14. aprila 1859. 123 124
 — od 29. aprila 1859. 135
 — od 10. juna 1859. 341
 — od 28. jula 1859. 242
 — od 17. avgusta 1859. 269
 — od 16. septembra 1859. 294
 — od 19. septembra 1859. 294
 — od 8. oktobra 1859. 302
 — od 10. oktobra 1859. 302 303
 — od 11. oktobra 1859. 301 302
 — od 12. oktobra 1859. 301
 — od 13. oktobra 1859. 301 302
 — od 28. juna 1860. 429
- Das Volk* [Narod], London (vidi i nap. 182). 433
 — od 2. jula 1859. 214
 — od 9. jula 1859. 233
- Wiener Zeitung* [Bečke novine] (vidi i nap. 178). 151
 — od 16. jula 1859. 239
 — od 8. avgusta 1859. 265

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(Januar 1859. do 25. juna 1860)

1859

- Januar Marx završava rad, započet u avgustu 1858, na prvoj svesci svog planiranog obimnog ekonomskog dela u šest knjiga, koje bi se bavilo istraživanjem kapitalističkog načina proizvodnje i kritikom buržoaske političke ekonomije. Shodno dogovoru sa berlinskim izdavačem Dunckerom Marx priprema za štampu rukopis prve sveske, koja sadrži analizu robe, rada, vrednosti i novca, pod naslovom *Prilog kritici političke ekonomije*.
- Oko 5. januara Marx piše članak *Pitanje ujedinjenja Italije*. U njemu on zapaža jačanje italijanskog pokreta za nacionalno jedinstvo i progon Austrijanaca, ali i pokušaj Louis-a Bonaparte da ovaj pokret iskoristi za svoje dinastičke interese. Prilog je izašao 24. januara kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune».
- Oko 6. januara U pismu pesniku Ferdinandu Freiligrathu, koji je bio jedan od urednika lista «Neue Rheinische Zeitung» i član Saveza komunista, Marx izražava nadu da Freiligrath neće saradivati u nedeljnom listu «Hermann» sitnoburžoaskog demokrate Kinkela, koji je bio uperen protiv proleterskog pokreta.
6. januara Marx moli Engelsa da Freiligrathu obrazloži neprihvatljivost svake veze sa Kinkelom.
11. januara Marx piše članak *Perspektive rata u Evropi*. U njemu on ispituje ekonomsko i političko stanje najznačajnijih evropskih država kao i njihove međunarodne odnose i dolazi do zaključka da vladajuća bonapartistička klika Drugog carstva pokušava da rasplamsa novi rat, koji može povući «posmrtno zvono lažnom carstvu». Prilog je izašao 31. januara u listu «New-York Daily Tribune».
13. januar Marx rediguje i dopunjava prilog koji mu je Engels poslao iz Mančestera, *Novčana panika u Evropi*, u kome su raskrinkani planovi kontrarevolucionarnih bonapartističkih krugova da uz pomoć jednog lokalnog rata produže svoju vladavinu u Francuskoj. Članak je objavljen u listu «New-York Daily Tribune» 1. februara.
21. januara Marx završava rad na rukopisu *Prilog kritici političke ekono-*

- mije* i, pošto nema novca za poštarinu, moli Engelsa za 2 funte sterlinga da bi rukopis mogao poslati berlinskom izdavaču; on se savetuje sa Engelsom i o tome da li da zadrži pravo na prevođenje knjige.
25. januara Marx piše za list »New-York Daily Tribune« jedan ekonomski pregled koji, međutim, nije objavljen.
25. januara Engels saopštava Freiligrathu da ne odobrava njegovu podršku Kinkelu.
26. januara Marx šalje rukopis *Priloga kritici političke ekonomije* izdavaču Dunckeru u Berlin.
28. januara Marx piše članak o unutarpolitičkom položaju Francuske, pri čemu koristi materijal koji mu je Engels poslao. Šalje prilog listu »New-York Daily Tribune« kao dopis iz Pariza, datiran 26. januara. Prilog je objavljen 18. februara pod naslovom *Položaj Louis-a Napoléona*. Marx moli Engelsa da piše o izgledima industrije u Mančesteru. Engels je napisao taj članak, ali je on verovatno izgubljen u pošti, pošto ga Marx nije dobio.
31. januara U članku *Francuska armija* Engels analizira francuske vojne izvore pomoći; tom prilikom on koristi zvanične podatke koji su po nalogu Louis-a Bonaparte objavljeni u listu »Le Constitutionnel«. Ovaj prilog je izašao 24. februara kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
1. februara Marx radi na drugom članku za list »New-York Daily Tribune« koji je, međutim, ostao neobjavljen. Marx obaveštava Josepha Weydemeyera, bivšeg člana Saveza komunista, koji je živeo u Americi, o prekidu veza sa čartističkim vodom Ernestom Jonesom koji je težio savezu sa buržoaskim radikalima; on informiše Weydemeyera o nekadašnjim članovima Saveza komunista Engelsu, Wolfuu, Freiligrathu, Weerthu, Dronkeu i Imandtu, obaveštava ga o štampanju svog rada *Prilog kritici političke ekonomije* u Nemačkoj i upoznaje ga sa rasporedom svoje knjige. Marx odgovara Kompu, vodi nemačkog komunističkog društva u Njujorku, da on zasada ne održava nikakve veze sa organizacijama; on se bavi teorijskim radom, nužnim za oslobodilačku borbu proletarijata.
2. februar U pismu Lassalle-u Marx izražava zabrinutost za rukopis *Priloga kritici političke ekonomije*, poslat Dunckeru; on se plaši da rukopis nije pao u ruke policije.
4. februara U pismu Lassalle-u Marx raspravlja o neizbežnosti rata u Evropi i izražava uverenje da rat može imati dalekosežne pa čak i revolucionarne posledice.
8. februara Marx piše članak za »New-York Daily Tribune« o prestonoj besedi Napoléona III pri otvaranju Corps législatif na dan 7. februara i o anonimnom pamfletu »Car Napoléon III i Italija« za koji je car bio inspiracija. Prilog nije objavljen.
9. februara Marx dobija obaveštenje od Dunckera da je 1. februara primio rukopis *Priloga kritici političke ekonomije*.

10. februara Engels piše za list »New-York Daily Tribune« prilog *Nemački ratni izvori*. U njemu on na osnovu zvaničnih nemačkih izvora ispituje jačinu i borbene snage kojima raspolazu nemačke države u slučaju rata protiv bonapartističke Francuske i dolazi do zaključka da bi rat mogao dovesti do revolucije u Nemačkoj. Članak je izašao 12. marta.
12. februara Marx zalaže poslednji »slobodan« kaput svoje žene da bi omogućio »some comforts« teško bolesnom Eccariusu, nekadašnjem članu Saveza komunista.
- Sredina februara Kod urednika lista »New-York Daily Tribune« Charlesa Dane Marx se raspituje za nekog američkog izdavača koji bi objavio engleski prevod njegovog dela *Prilog kritici političke ekonomije*. Objavljivanje knjige u Americi nije ostvareno. U članku *Austrija drži Italiju u šahu* Engels se bavi strateškim preimućstvima austrijskog položaja na Minču i Adidi sa četvorouglom tvrđava Mantova, Peskiera, Lenjago i Verona. Prilog je objavljen 4. marta u listu »New-York Daily Tribune«.
23. februara Marx šalje Dunckeru predgovor za svoje delo *Prilog kritici političke ekonomije*. U njemu daje klasičnu formulaciju principa materijalističkog shvatanja istorije.
- Oko 25. februara Engels obavestava Marxa da namerava da napiše jednu brošuru pod naslovom *Po i Rajna*, da bi u njoj izložio svoje stanoviše prema ratu protiv Austrije, koji su pripremale Francuska i Pijemont.
25. februara Marx moli Lassalle-a da pronade izdavača za Engelsovu planiranu brošuru *Po i Rajna*.
U jednom pismu Engelsu Marx pridaje veliki politički značaj izdanju pamfleta *Po i Rajna* i savetuje mu da ubrza završavanje rukopisa. On mu preporučuje da brošuru anonimno objavi, da bi kod publike izazvao utisak da je »autor jedan veliki general«.
25. februara i 4. marta Marx piše dva priloga o prilikama u britanskoj fabričkoj industriji u kojima analizira zvanične izveštaje fabričkih inspektora engleske vlade. Članci su objavljeni 15. i 24. marta u listu »New-York Daily Tribune«.
28. februar do decembra Marx radi na sledećoj svesci *Priloga kritici političke ekonomije* u kojoj proučava kapital. On nastavlja studije u Britanskom muzeju, čita engleske, francuske, italijanske i ostale ekonomiste, posebno Waylanda, Pettyja, Malthusa, Milla, Moli-narija i Galianija, i pravi dosta zabeležaka.
- Krajem februara Engels piše članak *Izgledi na uspeh predstojećeg rata*. U njemu on ispituje strateške pozicije Austrije, kako u odnosu na Francusku i Pijemont, tako i u odnosu na druge. Prilog je izašao 17. marta kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
- Kraj februara do 9. marta Engels piše brošuru *Po i Rajna* u kojoj izlaže političko stanoviše proleTERSKE partije prema nacionalnom ujedinjenju Nemačke i Italije.
1. i 22. marta Marx piše tri članka o predlogu zakona za izbornu reformu,

- i 1. aprila koji je Disraeli podneo parlamentu. Prvi je izašao 17. marta pod naslovom *Novi britanski bil o reformi* u listu »New-York Daily Tribune«, druga dva nisu objavljena.
10. marta Marx potvrđuje Engelsu prijem rukopisa brošure *Po i Rajna* i visoko ocenjuje rad. On ga još istog dana šalje izdavaču Dunckeru u Berlin.
- Oko 11. i 15. marta Marx piše članke *Izgledi na rat u Francuskoj* i *Izgledi na rat u Pruskoj*, koji su objavljeni 31. marta u listu »New-York Daily Tribune«. Prilog *Izgledi na rat u Francuskoj* Marx je datirao sa »Pariz, 9. marta«.
- Oko 18. marta Marx piše raspravu *Istorijska paralela* u kojoj upoređuje politički položaj Napoleona I godine 1813. sa položajem Napoleona III godine 1859. Ona je objavljena 31. marta kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
27. marta do maja Marx preko Lassalle-a ponovo prima predlog Marxa Friedländera da saraduje u buržoasko-liberalnom bečkom listu »Die Presse«, koji je ovaj vodio. Ovoga puta Marx je dao svoju saglasnost, jer je od decembra 1857, kada je Marx odbio saradnju zato što je list izražavao simpatije prema Palmerstonovoj politici, list izmenio svoj politički stav. Ali zbog izbijanja rata u Italiji pregovori sa Friedländerom su opet ostali bez rezultata.
- Kraj marta i početak aprila Na predlog Charlesa Dane Marx je poslao za »New American Cyclopaedia«, koju je ovaj izdavao u Njujorku, priloge *Fortifikacija* i *Pešadija*.
- Početak aprila Engels piše o predlogu Rusije o sazivanju mirovnog kongresa za regulisanje austrijsko-francuskog konflikta. Članak je pod naslovom *Predloženi kongres za mir* objavljen 23. aprila kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
5. aprila U Berlinu izlazi Engelsova anonimna brošura *Po i Rajna* u tiražu od 1 000 primeraka.
8. i 12. aprila Marx piše dva priloga u kojima opisuje velike finansijske teškoće, teškoće britanskih kolonijalnih vlasti koje su nastale zbog izdataka za gušenje nacionalnooslobodilačkog ustanka indijskog naroda od 1857. do 1859; oba su izašla pod naslovom *Velike teškoće finansija Indije* 30. aprila u listu »New-York Daily Tribune«.
- Oko 11. i 28. aprila Engels piše za list »New-York Daily Tribune« dva članka o ratnim pripremama Francuske, Pijemonta i Austrije, koji su pod naslovima *Neizbežnost rata* i *Perspektive rata* objavljeni 30. aprila, odnosno 12. maja kao uvodnici.
14. aprila do oko 6. maja Marx pažljivo prati međunarodnu situaciju a posebno pripreme za rat; svoja shvatanja on razvija u člancima *Predloženi kongres za mir*, *Finansijska panika* i *Slatkorečiva uveravanja*. Ovi prilozi su izašli 30. aprila, 12. i 18. maja u listu »New-York Daily Tribune«, poslednji kao uvodnik.
19. aprila U pismu Lassalle-u Marx daje kritičku ocenu drame *Franz von Sickingen*, u kojoj Lassalle ističe kao predstavnika revolucije reakcionarno nemačko riterstvo 16. veka u ličnosti Sickingena, umesto predstavnika seljaka i revolucionarnih

- elemenata u gradovima. Marx piše da je Lassalle lutersko-ritersku opoziciju stavio iznad plebejsko-Münzerove i time izopačio revolucionarne događaje u Nemačkoj za vreme reformacije i seljačkog rata. Time je Marx razotkrio jednu od štetnih osobina lasalovstva, naime, osporavanje revolucionarnog karaktera seljačkog pokreta i nameru da se seljaštvo predstavi kao reakcionarna klasa. Analizirajući Lassalle-ove drame Marx je izrekao niz značajnih misli o literaturi i estetici.
- Oko 20. aprila Marx posećuje Freiligratha i od njega dobija da pročita politički »Program« koji je povodom predstojećeg rata formulisao Karl Vogt, sitnoburžoaski demokrata i vulgarni materijalista. U Vogtovom programu Marx nalazi »izvesnu naklonost prema Bonaparti«.
21. do 22. aprila Engels piše članak *Rat u Evropi — Simptomi rata koji se približava — Nemačka se naoružava*, koji Marx dopunjava, datira sa 22. aprilom i šalje listu »New-York Daily Tribune«. Prilog je objavljen 9. maja.
- Oko početka maja Marx čita brošuru Karla Vogta *Studije o savremenom položaju Evrope*, koja je izašla u aprilu 1859, ona razbija njegovu i poslednju sumnju o Vogtovoj vezi sa bonapartističkom propagandom. Godine 1871. je dokumentima potvrđeno da je Vogt dobijao novčanu naknadu od Louis-a Bonaparte.
- Posle 1. maja Marx poziva k sebi Lochnera, Pfändera, Liebknechta i druge nemačke emigrante i članove Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu i oštro kritikuje organ udruženja »Neue Zeit« zato što je postao oruđe sitnoburžoaskog publiciste Edgara Bauera. Tom prilikom on razvija široku diskusiju o proleterskoj pariji uopšte, a posebno o njenom organu štampe.
9. maja Marx sa tribina učestvuje na javnom mitingu koji je organizovao Urquhart povodom italijanskog rata. Njemu se obraća sitnoburžoaski demokrata Karl Blind i obaveštava ga da Karl Vogt dobija naknadu od vlade Napoleona III za svoju bonapartističku propagandu i o pokušajima da se podmitte nemački publicisti.
10. do 24. maja Marx piše članke o ratu u Italiji koji je počeo krajem aprila: *Austrija, Pruska i Nemačka u ratu, Veoma interesantne vesti iz Beča i Prusko gledište na rat*. Ovi prilozi su izašli u listu »New-York Daily Tribune« 27. maja, 6. i 10. juna.
11. maja Nemački publicista Biscamp, koga je preporučio Liebknecht, posećuje Marxa i poziva ga na saradnju u listu »Das Volk«, koji je on neposredno pre toga osnovao kao zvanični organ Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu i drugih udruženja za obrazovanje radnika. Zbog svoje prezauletosti Marx to odbija, ali izražava spremnost da svoje prijatelje pridobije za list i da stavi na raspolaganje svoje članke koji izlaze u listu »New-York Daily Tribune«. Svoju podršku Marx je uslovio time da se list bori protiv proruski i probonapartistički orijentisanih nemačkih buržoaskih de-

- mokrata. U toku razgovora Marx je informisao Biscampa i Liebknechta o sadržaju Vogtovog »Programa« i o informacijama o Vogtovoj bonapartističkoj špijunskoj delatnosti koje je dobio od Blinda na mitingu od 9. maja 1859. Ove informacije Biscamp je bez Marxovog znanja iskoristio u svom članku *Der Reichsregent*, uperenom protiv Vogta, koji je objavljen 14. maja u listu »Das Volk«.
12. do oko
24. maja Engels piše četiri članka o toku ratnih operacija u Italiji — *Rat, Rat ne napreduje, Najzad — bitka i Bitka kod Montebela*. Ovi prilozi su objavljeni 23. i 27. maja kao i 6. i 10. juna u listu »New-York Daily Tribune«.
14. maja Na Marxov predlog izašla je u br. 2 lista »Das Volk« beleška o Engelsovoj anonimnoj brošuri *Po i Rajna*, koja je pored raznih citata iz ovog spisa sadržavala i obaveštenje da je njen autor jedan poznati predstavnik proleterске partije.
- Oko 18. maja Marx dobija obaveštenje od Josepha Weydemeyera i Albrechta Kompa da se u SAD pretplatilo najmanje hiljadu lica na Marxovo delo *Prilog kritici političke ekonomije*.
18. maja Engels piše pismo Lassalle-u sa kritičkim primedbama na njegovu dramu *Franz von Sickingen*, koju je on analizirao kako sa literarnog tako i sa istorijskog stanovišta. I Engels, kao i Marx, ukazuje na osnovni Lassalle-ov nedostatak — potcenjivanje seljačkog pokreta. Povodom izlaska Lassalle-ove brošure *Italijanski rat i zadaci Pruske*, u jednom pismu Engelsu Marx predlaže da izdaju jedan »Partijski manifest« u kome bi izložili svoj stav prema ratu i kritikovali poziciju neutralnosti Nemačke, koju je zastupao Lassalle. Marx osuđuje Lassalle-ovu brošuru kao lošu i štetnu i shvatanja o italijanskom ratu, sadržana u njoj, kao opravdavanje politike Napoleona III i vladajućih kontrarevolucionarnih krugova Pruske.
24. maja Da bi učvrstio poziciju proleterskih revolucionara u Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu, Marx preko Pfändera poziva Schappera da pristupi Udruženju i da preuzme vodstvo.
27. maja Na molbu Marxa »koji je bio mišljenja da će se člancima o ratnim događajima iz Engelsovog pera povećati broj čitalaca lista »Das Volk«, Engels šalje prilog *Ratni pohod u Italiji*, koji je izašao 28. maja.
30. maja do
oko 9. juna Za list »New-York Daily Tribune« Engels piše tri članka o toku rata u Italiji i o velikoj bici kod Marenga, koji su pod naslovima *Strategija rata, Razvoj rata i Austrijski poraz* objavljeni 15. 17. i 22. juna kao uvodnici.
- Kraj maja Marx piše uvodnu napomenu za manifest italijanskih revolucionara Mazzinija, koji je izašao 16. maja u listu »Pensiero ed Azione«. Prevod manifesta sa Marxovom uvodnom napomenom doneo je list »New-York Daily Tribune« 17. juna.
- Oko 3. juna
do 15. jula Zajedno sa Biscampom Marx piše *Pabirke iz štampe* u kojima se podsmeva sadržaju i stilu Kinkelovog nedeljnog lista »Her-

- mann». Oni su izašli u listu »Das Volk« 4. i 25. juna kao i 9. i 16. jula.
4. juna List »Das Volk« na Marxov podsticaj objavljuje veći deo predgovora *Prilogu kritici političke ekonomije*. Predgovor su preštampali mnogi listovi u Americi koji su izlazili na nemačkom jeziku.
- Oko 7. juna Marx čita u prilogu lista »Schweizer Handels-Courier« od 2. juna 1859. Vogtov članak *Zur Warnung* koji se sastojao od grubih kleveta protiv Marxa i njegovih pristalica. Marx je ovaj članak objavio u listu »Das Volk«, da bi raskrinkao Vogta.
- Oko 9. juna Engels završava članak *Fortifikacija* za »New American Cyclopaedia«, koji je prihvatio da napiše na Marxovu molbu i koji je još iste godine izašao u VII tomu enciklopedije.
- Oko 9. i oko 16. juna Za list »Das Volk« Engels piše dva članka o ratnim događajima u Italiji koji su pod naslovima *Ratni događaji* i *Bitka kod Madente* objavljeni 11. i 18. juna. Drugi članak je pod naslovom *Jedna glava istorije* izašao 2. jula i u listu »New-York Daily Tribune«.
10. juna U dogovoru sa Biscampom Marx objavljuje u svoje i Engelsovo ime spremnost da će odsada zvanično i intenzivno pomagati list »Das Volk«.
11. juna »*Prilog kritici političke ekonomije*. Prva sveska. Od Karla Marxa« izlazi u Berlinu u tiražu od 1000 primeraka. Uz Marxovu saglasnost u listu »Das Volk« izašlo je obaveštenje redakcije o proširenju kruga saradnika ovog lista sa tako značajnim literarnim snagama proletherske partije kao što su Marx, Engels, Freiligrath, Wilhelm Wolff i Heise.
- Oko 12. juna do oko 2. jula Marx posećuje Engelsa u Mančesteru. Oni pretresaju pitanja u vezi sa izdavanjem lista »Das Volk« i razgovorima sa raznim prijateljima o materijalnoj pomoći listu. Marx putuje i u Škotsku, da bi razgovarao sa bivšim članovima Saveza komunista Imandtom i Heiseom o prikupljanju sredstava za »Das Volk«.
- Oko 23. juna Za list »Das Volk« Marx piše članak *Špree i Minčo* u kome izražava mišljenje da bi sa završetkom rata u Italiji Nemačka mogla biti centar novih revolucionarnih događaja. Prilog je objavljen 25. juna.
23. juni do 7. jula Engels piše članak *Odstupanje Austrijanaca na Minčo* i dva priloga o *Bici kod Solferina*; članci su izašli 25. juna i 2. i 9. jula u listu »Das Volk«.
- Oko 24. juna i oko 6. jula Za list »New-York Daily Tribune« Engels piše dva dopisa o toku ratnih operacija u Italiji — *Najnovije o ratu* i *Istorijska pravda*; oni su objavljeni 8. i 21. jula kao vodnici.
- Oko 3. jula Po povratku iz Mančestera Marx u Londonu faktički preuzima rukovođenje i uređivanje lista »Das Volk«. On namerava da list koristi ne samo kao tribinu za propagandu revolucionarno-proletherskih ideja, nego da ga, u slučaju revolu-

- cionarnih događaja, pretvori u organizacioni centar za osnivanje jedne proleterske partije.
- Oko 9. jula Marx piše članak *Erfurtovština u 1859. godini*, u kome razotkriva antirevolucionarni karakter kampanje za ujedinjenje Nemačke pod hegemonijom Pruske, koju su vodili predstavnici nemačke liberalne buržoazije i buržoaski demokrati. List «Das Volk» je objavio ovaj prilog 9. jula.
- Oko 12. jula do sredine avgusta Za list «New-York Daily Tribune» Marx piše pet članaka o primirju u Vilafranki — *Šta je Italija dobila?*, *Mir, Mir u Vilafranki*, *Potvrđena istina* i *Louis Napoleon i Italija*. On pokazuje da je Napoleon III iz straha pred revolucionarnim potresima u Italiji privoleo Francusku i druge zemlje na brzo sklapanje mira, i otkriva neprijateljski stav bonapartističkih krugova prema stvarnim nacionalnim interesima italijanskog naroda. Prilozi su izašli kao uvodnici 27. i 28. jula kao i 4. i 29. avgusta.
- Oko sredine jula U prisustvu Liebknechta i Hollingera, vlasnika štamparije u kojoj je štampan list «Das Volk», Marx vodi raspravu sa Blindom o anonimnom letku «Zur Warnung», uperenom protiv Vogta, čiji je tekst objavljen 18. juna u listu «Das Volk» i 22. juna u augsburškom listu «Allgemeine Zeitung». U letku je Vogt raskrinkan kao plaćeni bonapartistički agent. Marx se poziva na to što je Liebknecht sredinom juna u Hollingerovoj štampariji našao otisak letka sa Blindovim korekturama i poslao ga redakciji lista «Allgemeine Zeitung», i izražava mišljenje da letak potiče od Blinda. Ovaj, međutim, poriče svoje autorstvo, pošto nije mogao otvoreno da istupi protiv Vogta.
20. juli do 8. avgusta Za list «Das Volk» Engels piše seriju članaka *Italijanski rat, Osvojt* u kojoj obuhvata glavne događaje rata u Italiji. Pojedini članci ove serije su objavljeni 23. i 30. jula i 6. avgusta.
23. juli do 20. avgusta Marx objavljuje u listu «Das Volk» prevod jednog diplomatskog dokumenta, objavljenog u listu «Free Press» pod naslovom «Ruski memoar za pouku sadašnjem caru koji je izdala vlada godine 1837». Marx šalje dokumenat i listu «New-York Daily Tribune» koji ga je objavio neznatno skraćeno 3. avgusta.
- Oko 25. jula Marx piše Dunckeru da treba u štampi da objavi publikovanje njegovog dela *Prilog kritici političke ekonomije*.
- Kraj jula do sredine avgusta Za list «Das Volk» Marx piše seriju članaka *Quid pro Quo*, u kojoj na osnovu zvaničnih diplomatskih dokumenata daje kritičku analizu politike pruske vlade za vreme italijanskog rata. Prva četiri članka su izašla 30. jula i 6, 13. i 20. avgusta; serija nije završena, pošto je list «Das Volk» prestao da izlazi.
3. do 15. avgusta Engels daje prikaz Marxovog dela *Prilog kritici političke ekonomije*; on ga ocenjuje kao značajan naučni doprinos proleterske partije i kao važnu etapu u izgradnji naučnog pogleda na svet radničke klase. List «Das Volk» je počeo da objavljuje prikaz 6. i 20. avgusta; prikaz nije završen, pošto je list prestao da izlazi.
- Oko 5. avgusta Marx piše članak o uvozu i izvozu Engleske koji je pod na-

- slovom *Britanska trgovina* objavljen 19. avgusta kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune».
- Oko 13. avgusta Dana je predložio Marxu da za «New American Cyclopaedia» napiše članak o Hegelu. Međutim, pošto je Dana zahtevao da napiše članak «apsolutno bez ikakvih predrasuda», što znači bez kritikovanja Hegelovih shvatanja, Marx je odbio.
- Oko sredine avgusta Liebknecht obaveštava Marxa da je redakcija augsburškog lista «Allgemeine Zeitung», koja je vodila spor sa Vogtom zbog objavljivanja letka «Zur Warnung», koji je poslao Liebknecht, hitno zahtevala od njega da podnese dokaze za optužbe protiv Vogta. Marx je, uprkos svom negativnom mišljenju o listu «Allgemeine Zeitung», smatrao neophodnim da mu pomogne u otkrivanju Vogtove bonapartističke špijunske delatnosti. Zbog toga je odlučio da traži od Blinda da ovaj potvrdi optužbe protiv Vogta. Međutim, pošto Blind nije boravio u Londonu, do ovog susreta nije došlo.
- Oko 19. avgusta Za list «Das Volk» Marx piše «Politički pregled» koji je uglavnom bio posvećen štrajku londonskih građevinskih radnika; on je izašao 20. avgusta.
20. avgusta Izdat je i poslednji (16) broj lista «Das Volk», koji je Marx uređivao. List je prestao da izlazi zbog finansijskih teškoća.
23. avgusta Za list «New-York Daily Tribune» Marx piše članak *Stanovništvo, zločini i pauperizam* u kome na osnovu zvanične statistike za period od 1844. do 1858, dokazuje da je u Engleskoj uprkos porastu industrijske proizvodnje došlo do osiromašavanja proletarijata. Prilog je izašao 16. septembra.
- Kraj avgusta Poslovi u vezi sa obustavom lista «Das Volk» oduzimaju Marxu mnogo vremena. Iz sopstvenog džepa mora da plati štamparu jedan deo troškova.
Marx se nalazi u teškoj finansijskoj situaciji; ne može da plati stanarinu, gas, vodu i školarinu za decu. Kao i uvek, Engels ga izvlači iz teškoća.
- Septembar do oko 10. oktobra Na Marxovu molbu Engels radi na prilogu *Pešadija* za «New American Cyclopaedia», koji je izašao 1860. u IX tomu enciklopedije.
1. septembra Bartholomäus Szemere, mađarski političar i učesnik revolucije 1848/1849. posećuje Marxa i informiše ga o Kossuthovim pregovorima sa Napoleonom III na početku italijanskog rata.
5. septembra Marx piše članak *Industrija i trgovina* u kome na osnovu zvaničnih statistika otkriva izvesnu zakonitost cikličnog razvitka kapitalističke proizvodnje; članak je objavljen 23. septembra u listu «New-York Daily Tribune».
Marx piše članak *Kossuth i Louis-Napoleon* u kome je, oslanjajući se na informacije Szemerea, raskrinkao pokušaje bonapartističkih krugova da nacionalne pokrete potlačenih naroda iskoriste za svoje ciljeve. Prilog je izašao u listovima «New-York Daily Tribune» od 24. septembra, a u skraćenoj verziji u londonskom «Free Press», u augsburškom «Allgemeine Zeitung» i u listu «Weser-Zeitung».

- Između 8. i 20. septembra Engels putuje kroz Škotsku sa svojim roditeljima koji su mu iz Nemačke došli u posetu.
- Oko 10. do kraja septembra Marx saznaje od Liebknechta da je Blind u pismu od 8. septembra tvrdio da nema nikakve veze sa optužbama protiv Vogta. Zajedno sa Liebknechtom Marx odlazi kod Colleta, odgovornog urednika londonskog lista »Free Press» da bi ovaj potvrdio da članak *Veliki knez Konstantin — budući kralj Mađarske*, anonimno objavljen u »Free Press» 27. maja koji sadrži iste činjenice kao i kasnije objavljeni letak »Zur Warnung», potiče od Blinda.
13. do 30. septembra U seriji pod naslovom *Novi kineski rat* Marx šiba razbojničku kolonijalnu politiku engleske i francuske vlade prema Kini. Ovi članci su objavljeni 27. septembra i 1. i 10. oktobra u listu »New-York Daily Tribune».
17. septembra Marx dobija pismenu izjavu u kojoj August Vögele, slovoslagač u Hollingerovoj štampariji, tvrdi da je letak »Zur Warnung» napisan Blindovom rukom i da je njemu lično Hollinger naveo Blinda kao autora letka.
- Oktobar do novembra Marx pridaje veliki značaj širenju svog ekonomskog učenja među proletarijatom i radnicima drži predavanja iz političke ekonomije.
18. oktobra Marx piše članak *Izborna korupcija u Engleskoj* u kome žigoše političke neprilike buržoasko-aristokratske Engleske. Prilog je izašao 4. novembra u listu »New-York Daily Tribune».
19. oktobra Na molbu urednika augsburškog lista »Allgemeine Zeitung», Orgesa, da se pošalju dokazi da je Blind autor letka »Zur Warnung» Marx šalje pismenu izjavu slovoslagača Vögelea od 17. septembra da bi se upotrebila u procesu koji je Vogt poveo protiv lista. Marxovo pismo i Vögeleova izjava su objavljeni 27. oktobra u »Allgemeine Zeitung».
20. oktobra Marx piše članak *Radikalni stav prema miru* u kome kritički ocenjuje uslove mirovnog sporazuma između Francuske, Sardinije i Austrije, o čijem se zaključenju pregovaralo oktobra i novembra u Cirihu. Prilog je izašao 8. novembra u listu »New-York Daily Tribune».
- Novembra Engels nastavlja izučavanje gotskog jezika i namerava da upotpuni znanje staronordijskog i anglosaksonskog jezika.
7. novembra Marx šalje hamburškom listu »Reform» i augsburškom listu »Allgemeine Zeitung» oštru izjavu protiv Eduarda Meyena, urednika hamburškog lista »Freischütze», koji je bez ikakvog dokaza tvrdio da Blind nije autor letka »Zur Warnung» i da je Marx imao nameru da okleveta Blinda. Na kraju Marx u svojoj izjavi zahteva da Blind prizna svoje autorstvo i da time doprine rasvetljavanju Vogtovih veza sa Napoleonom III. Marxova izjava je izašla u prilogu lista »Reform» od 19. novembra pod naslovom »Uz proces Karla Vogta protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung». List »Allgemeine Zeitung» nije objavio Marxovu izjavu.
10. novembra Engels učestvuje na svečanosti povodom stogodišnjice rođenja Friedricha Schillera.

15. novembra Pošto je Blind javno porekao da je napisao letak »Zur Warnung«, Marx šalje augsburškom listu »Allgemeine Zeitung« izjavu u kojoj ponovo dokazuje Blindovo autorstvo pozivajući se na nepobitne činjenice. Izjava je izašla u prilogu augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« od 21. novembra. Marx piše članak *Nevolje u Nemačkoj* u kome ukazuje na zaoštravanje austrijsko-pruskih protivrečnosti. Prilog je objavljen 2. decembra u listu »New-York Daily Tribune«.
17. novembra Marx šalje listu »New-York Daily Tribune« članak o sueckom pitanju, koji, međutim, nije objavljen.
- Sredina novembra Marx piše raspravu *Trgovina sa Kinom* u kojoj na primeru Kine razotkriva razbojničku politiku evropskih kolonizatora prema azijskim zemljama; on ukazuje na loše perspektive za širenje trgovine evropskih sila sa ekonomski zaostalom Kinom. Članak je objavljen 3. decembra u listu »New-York Daily Tribune«.
25. novembra U prilogu *Strah od invazije u Engleskoj* Marx govori o reakciji engleske javnosti na opasnost francuske invazije Britanskih ostrva. List »New-York Daily Tribune« ga je doneo 9. decembra.
- Oko 10. decembra 1859. do početka februara 1860. Za list »New-York Daily Tribune« Engels piše tri članka o toku agresivnog rata koji je Španija vodila u Maroku od novembra 1859. Dva priloga su izašla pod naslovima *Dosadašnji tok rata protiv Mavara* i *Rat protiv Mavara* 19. januara i 8. februara kao uvodnici, a treći je izašao 17. marta pod naslovom *Rat protiv Mavara*.
- Oko 12. decembra Engels obaveštava Marxa da čita Darwinov spis *O postanku vrsta*; on vrlo visoko ocenjuje knjigu i piše da je Darwin s uspehom dokazao istorijski razvitak u prirodi i time zadao težak udarac teologiji.
- Oko 13. decembra Marx piše Engelsu da je u Rusiji socijalni pokret otišao znatno više napred nego u čitavoj Evropi, i to s jedne strane pokret seljaka protiv plemstva a, s druge strane, konstitucionalni pokret plemstva protiv cara.

1860

- Januar do početka februara Marx počinje rad na drugoj svesci svog dela *Prilog kritici političke ekonomije* u kojoj će ispitivati probleme kapitala. On često posećuje Britanski muzej da bi proučio izveštaje fabričkih inspektora za godine 1855. do 1859. i dela buržoaskih ekonomista Smitha, Quesnaya, Turgot-a i drugih i ponovo čita Engelsov *Položaj radničke klase u Engleskoj*.
- Januar do februara Engels se bavi teorijskim i praktičnim problemima vojske; on proučava istoriju nastanka i razvitka raznih vrsta oružja.
11. do 26. januara Marx i Engels i dalje pažljivo prate sazrevanje revolucionarne krize u SAD i Rusiji. U jednom pismu Engelsu Marx ističe da su najvažniji aktuelni događaji pokret za ukidanje ropstva u SAD i borba ruskog naroda za ukidanje kmetstva.

17. januara Za list »New-York Daily Tribune« Marx piše članak *Stanje u Francuskoj* u kome raskrinkava manevre vlade Louis-a Bonaparte u oblasti ekonomske politike. Prilog je objavljen 7. februara.
- 27, 28. januara i 11. februara U člancima *Engleska politika*, *Novi ugovor između Francuske i Engleske* i *Engleski budžet* Marx otkriva antinarodnu suštinu unutrašnje i spoljne politike engleske vlade; oni su izašli 14. i 25. februara u listu »New-York Daily Tribune«.
- Oko 30. januara Engels piše članak *Savoja i Nica* u kome dokazuje neosnovanost aspiracija Napoleona III na ove italijanske provincije. Ovaj rad je izašao 21. februara kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
- Kraj januara do početka februara U vezi sa izlaženjem klevetničke brošure bonapartističkog agenta Karla Vogta *Mein Prozeß gegen die Allgemeine Zeitung* Marx počinje da prikuplja materijal za pisanje pamfleta protiv Vogta. On pregleda sva raspoloživa pisma i novine iz vremena od 1848. do 1859. godine i moli mnogobrojne predstavnike revolucionarne emigracije, među njima Schappera, Wilhelma Wolffa, Lelewela, Borkheima, Imandta i druge, da mu dostave materijale za raskrinkavanje Vogta. Engels piše članak *Reforma vojske u Nemačkoj* u kome se podsmeva pedanteriji i paradnoj obuci koje su vladale u armijama nemačkih država. Ovaj rad je izašao 20. februara kao uvodnik u listu »New-York Daily Tribune«.
- Prva polovina februara Marx od svojih prijatelja dobija materijal za raskrinkavanje Vogta i mnogobrojna pisma u kojima oni izražavaju protest protiv Vogtove klevetničke brošure.
3. februara Engels pregleda sva dokumenta iz godine 1850. i 1852. koja se nalaze kod njega da bi prikupio materijal potreban Marxu za pamflet protiv Vogta.
4. do 20. februara Engels radi na brošuri *Savoja, Nica i Rajna*, nastavku svog spisa *Po i Rajna*. U njemu on ponovo obrazlaže stav proleterskih revolucionara prema pitanju ujedinjenja Italije i Nemačke. Brošura je izašla anonimno početkom aprila u Berlinu.
6. februara Posebno pozvan, Marx učestvuje u proslavi dvadesetogodišnjice formiranja Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, osnovanog 1840. Poziv je predstavljao priznavanje njegovih zasluga za razvoj komunističkih principa. Skupština se jednoglasno složila sa odlukom u kojoj su osuđene Vogtove klevete. Za objavljivanje u nemačkoj štampi Marx piše izjavu u kojoj saopštava svoju nameru da tuži berlinski list »National-Zeitung« koji je u dva uvodnika doneo iz Vogtove klevetničke brošure i kratak pregled njenog sadržaja. Izjava je izašla u listu »Kölnische Zeitung«, berlinskim listovima »Volks-Zeitung« i »Publicist«, hamburškom listu »Die Reform« i augsburškom listu »Allgemeine Zeitung«.
13. februara do 27. marta Marx korespondira sa berlinskim sudijom Weberom o pitanjima svoje tužbe i šalje mu dokazni materijal protiv urednika lista »National-Zeitung«, Zabela, kao i druga dokumenta i materijale potrebne za proces.

16. februara do 25. marta Marx boravi kod Engelsa u Mančesteru. Sa Wilhelmom Wolffom se dogovaraju o svom istupanju u štampi protiv Vogta. U tom cilju Marx ponovo čita pisma i dokumente u vezi sa delatnošću Vogta i drugih predstavnika sitno-buržoaske demokratije, i vodi obimnu prepisku da bi upotunio materijal.
- Mart do aprila Engels piše seriju članaka *O izolućenom topu* koja je u listu »New-York Daily Tribune» objavljena 7. i 21. aprila i 5. maja.
- Početcokm marta Engels moli Lassalle-a da pomogne Peteru Nothjungu, koji je bio osuden u kelnskom komunističkom procesu 1852. i sad pušten iz zatvora, da nade posao.
23. marta do 6. aprila Povodom smrti svog oca Engels boravi u Barmenu.
9. aprila do 24. jula Na pismenu molbu bivšeg člana Saveza komunista Josepha Weydemeyera da se pronadu evropski dopisnici za list »Die Stimme des Volks», koji je pripremalo radničko udruženje u Čikagu, Marx se obraća predstavnicima revolucionarne emigracije u Engleskoj, Francuskoj i Švajcarskoj, između ostalih i Liebknechtu, Borkheimu, Johannu Philippu Beckeru, Lommelu kao i Lassalle-u u Nemačkoj da ih podstakne da pišu za planirani list.
Marx se dopisuje sa Weydemeyerom u vezi sa izdavanjem lista.
10. aprila Marx piše o *Opštem raspoloženju u Berlinu*, tvrdeći da je u svim slojevima nemačkog naroda registrovan porast revolucionarnog kretanja. List »New-York Daily Tribune» je ovaj prilog doneo 28. aprila.
- Sredina aprila do 2. juna Marx odgovara na molbu mađarskog političara Szemerea i čita njegovu brošuru *Mađarska u periodu od 1848. do 1860.* U jednom pismu Szemereu Marx oštro kritikuje ovu brošuru, koja se bavi pitanjem uredenja nezavisne Mađarske, zbog apologetskog stava prema Bonaparti i Palmerstonu.
18. aprila do 5. oktobra Marxovu optužbu za klevetu protiv urednika lista »National-Zeitung», Zabela, odbili su berlinsko državno tužilaštvo i berlinski gradski sud kao i apelacioni i vrhovni sud.
- Kraj aprila do početka maja U vezi sa izbijanjem ustanka u Palermu i zamahom nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji Marx piše članak u kome veliča neustrašivu borbu stanovništva Sicilije protiv stranog ugnjetavanja. Ovaj prilog je izašao 17. maja u listu »New-York Daily Tribune» kao uvodnik pod naslovom *Sicilija i Sicilijanci*.
- Maj do novembra U toku rada na pamfletu protiv Vogta Marx proučava političku i diplomatsku istoriju 19. veka i iz knjiga, novina i parlamentarnih izveštaja pravi beleške o spoljnoj politici Napoleona III.
- Početcokm maja Marx šalje listu »New-York Daily Tribune» dva dopisa o političkoj situaciji u Pruskoj. Oba su pod naslovom *Pripreme za Napoleonov budući rat na Rajni* objavljeni 19. maja.
10. maja Engels obavestava Marxa o uslovima svog daljeg rada u firmi Ermen & Engels posle očeve smrti.

- Oko 12. do 25. maja Engels, čija se majka teško razbolela, putuje u Barmen. Na povratku za Mančester on kratko vreme boravi kod Marxa u Londonu.
- Sredina maja Marx dobija pismo od ruskog pisca Nikolaja Ivanoviča Zasonova, u kome izražava svoje negodovanje zbog Vogtovih kleveta. Zasonov ističe veliki značaj Marxove knjige *Prilog kritici političke ekonomije* za razvitak ekonomskih nauka i obaveštava Marxa o tome da je jedan profesor Moskovskog univerziteta u posebnom predavanju izložio sadržaj njegove knjige.
28. maja do oko 7. juna Marx i Engels prate razvoj nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji i njegove glavne etape obrađuju u štampi. Marxov rad o Garibaldijevom pohodu je objavljen 4. juna u listu «New-York Daily Tribune». Engelsov prilog *Garibaldi na Siciliji* objavio je ovaj isti list 22. juna kao uvodnik.
2. juna U pismu Lassalle-u Marx formuliše u vezi sa ocenom spoljno-političkog stava pristalica engleskog političara Davida Urquharta neke taktičke principe o odnosu proleterске revolucije prema privremenim saveznicima iz buržoaskog tabora.
13. juna Marx piše članak *Interesantne vesti iz Pruske*, u kome se bavi predstojećim kongresom nemačkih kneževa uz učešće Napoleona III. Ovaj članak je objavljen 30. juna u listu «New-York Daily Tribune».
- Oko 19. juna Marx posećuje nemačkog publicistu Borkheima i nagovara ga da napiše odgovor na brošuru bonapartiste Abouta *Pruska i Louis-Napoleon godine 1860*. Sledećih meseci Marx daje Borkheimu niz uputstava za ovaj rad i čita korekturu.
- Oko 25. juna U članku *Britanske dobrovoljačke snage* Engels ispituje klasni sastav dobrovoljačke vojske. Ovaj članak je izašao 11. jula kao uvodnik u listu «New-York Daily Tribune».

Registar imena

- Aberdeen, George Hamilton Gordon, Earl of* (Džordž Hamilton Godn erl od Aberdina; 1784-1860) — britanski državnik, torijevac, od 1850. lider pilovaca; ministar spoljnih poslova (1828 - 1830. i 1841 - 1846), predsednik koalicione vlade (1852 - 1855). 291 368 418
- About, Edmond-François-Valentin* (Edmon-Fransoa-Valanten Abu; 1828 - 1885) — francuski žurnalista, bonapartist. 427
- Adolf* (Adolf; 1817 - 1905) — vojvoda od Nasaua (1839 - 1866), veliki vojvoda Luksemburga (1890 - 1905). 426
- Albert, Prinz von Sachsen-Coburg-Gotha* (Albert princ od Sakson-Koburg-Gote; 1819 - 1861), princ-suprug kraljice Victorie. 418 419 425
- Albrecht, Friedrich Rudolf* (Fridrih Rudolf Albreht; 1817 - 1895) — austrijski nadvojvoda, general, 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; civilni i vojni guverner u Madarskoj (1851 - 1860), 1859. poslat u Berlin sa diplomatskim nalogom. 249 250 256
- Aleksandar I* (1777 - 1825) — ruski car (1801 - 1825). 203 413
- Aleksandar II* (1818 - 1881) — ruski car (1855 - 1881). 491 108 121 122 166 175 376 405 413 426
- Alexander Ludwig Georg, Prinz von Hessen* (Aleksander Ludvig Georg princ fon Hesen; 1823 - 1888) — austrijski general, u italijanskom ratu 1859. najpre komandant brigade, a od kraja maja divizije. 171 193
- Allemandi, Michele Napoleone* (Michele Napoleon Alemandi; 1807 - 1858) — italijanski general, 1848 - 1849. učesnik revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji, komandant lombardijskih, švajcarskih i denovskih dobrovoljaca. 173
- Alvensleben, Gustav von* (Gustav fon Alvensleben; 1803 - 1881) — pruski general, poverenik pruskog princa-regenta, kasnije kralja Wilhelma I. 425
- Anselme, Jacques-Bernard-Modeste d'* (Žak - Bernar - Modest d'Anselm; 1740 - 1812) — francuski general, 1792. komandant armije u ratu između revolucionarne Francuske i Austrije. 360
- Anstey, Thomas Chisholm* (Tomas Čizem Ensti; 1816 - 1873) — engleski pravnik i političar, član parlamenta (1847 - 1852), državni tužilac za Hongkong (1854 - 1859). 289
- Argonska dinastija* — dinastija kraljeva Argona (11 - 15. veka). 408

- Ariosto, Lodovico* (Lodoviko Ariosto; 1474 - 1533) — italijanski pesnik renesanse; glavno delo mu je *Besni Orlando*. 288
- Armstrong, William George, Baron of Cragside* (Viljem Džordž Armstrong baron Kregsajd; 1810 - 1900) — engleski pronalazač, pionir u oblasti konstrukcije topovske cevi; dobio je plemićku titulu za zasluge u artiljeriji. 62 400 - 403
- d'Aspre, Constantin, Freiherr* (Konstantin d'Aspre, baron; 1789 - 1850) — austrijski general, 1848 - 1849. je učestvovao u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji. 69
- Atila* (umro 453) — kralj Huna (433 - 453). 249
- Auckland, George Eden, Earl of* (Džordž Iden erl od Oklenda; 1784 - 1849) — britanski državnik, više puta ministar, generalni guverner Indije (1836 - 1842). 293
- Auerswald, Rudolf von* (Rudolf fon Auerswald; 1795 - 1866) — pruski državnik; predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (juni do septembra 1848), ministar bez portetja (1858 - 1862). 250
- Augereau, Pierre-François-Charles, duc de Castiglione* (Pjer-Fransoa-Šarl Ožero, vojvoda od Kastiljonea; 1757 - 1816) — francuski general, od 1804. maršal Francuske, učestvovao je u ratovima Francuske Republike protiv koalicije evropskih država i u pohodima Napoléona I. 361
- Azèglio, Massimo Tapparelli, Marchese d'* (Masimo Tapareli markiz d'Aceljo; 1798 - 1866) — italijanski državnik i pisac, pristalica ujedinjenja Italije pod dinastijom Savoja; 1848 - 1849. učesnik revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji, predsednik sardinske vlade i ministar spoljnih poslova (1849 - 1852), 1859. opunomoćenik Sardinije u Romanji. 267
- Bach, Alexander, Freiherr von* (Aleksander baron fon Bah; 1813 - 1893) — austrijski državnik, pristalica apsolutističke monarhije i klerikal, pravobranilac, 1848 - 1849. ministar pravosuda, od jula 1849. do avgusta 1859. ministar unutrašnjih poslova, faktički je vodio celokupnu politiku Austrije. 229
- Baker, Robert* (Robert Bejker) — engleski fabrički inspektor. 40 53
- Balabin, Viktor Petrovič* — ruski diplomata, diplomatski poslanik u Beču (1858 - 1864). 123 124 135
- Bangya, Janos* (Janoš Banda; 1817 - 1868) — mađarski žurnalista i oficir, 1848 - 1849. učesnik revolucije u Mađarskoj; posle poraza revolucije Kossuthov emisar u inostranstvu, istovremeno policijski agent; pod imenom Mehmed beg stupio je kasnije u tursku vojnu službu; turski agent na Kavkazu za vreme čerkeskog rata protiv Rusije (1855 - 1858). 281
- Baraguay d'Hilliers, Achille, comte* (Ašij grof Barage d'Ilier; 1795 - 1878) — francuski general, od 1854. maršal Francuske, bonapartist; 1854. komandant francuskog ekspedicionog korpusa na području Baltičkog mora; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859; 1870. guverner Pariza. 132 155 157 162 163 171 172 182 183 187 191 194 201 212 214 229
- Baraguay d'Hilliers, Louis* (Luj Barage d'Ilier; 1764 - 1812) — francuski general, učestvovao je u ratovima Francuske Republike protiv koalicije evropskih država i u pohodima Napoléona I; otac prethodnog. 64
- Baring, Thomas* (Tomas Bering; 1799 - 1873) — od 1848. šef engleske banke Baring. 135
- Barnum, Phineas Taylor* (Finies Tejlor Barnem; 1810 - 1891) — američki preduzetnik, bavio se izlaganjem kurioziteta i retkosti. 247
- Baroche, Pierre-Jules* (Pjer-Žil Baroš;

- 1802 - 1870) — francuski političar i pravnik, bonapartist, pre i posle državnog udara od 2. decembra 1851. bio je član raznih vlada. 381
- Bazaine, François-Achille** (Fransoa-Ašij Bazen; 1811 - 1888) — francuski general, od 1864. maršal Francuske; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira; učesnik krimskog rata (1853 - 1856), komandant divizije u italijanskom ratu 1859; rukovodio je oružanom intervencijom u Meksiku (1863 - 1867); u francusko-pruskom ratu 1870 - 1871. komandant Rajnske armije, u oktobru 1870. kaptulirao je u Mecu. 171
- Beauharnais, Eugène, prince** (princ Ežen Boarne; 1781 - 1824) — francuski general, pastorak Napoleóna I, učestvovao je u pohodima Napoleóna I; vicekralj Italije (1805 - 1814). 62
- Beauharnais, Eugénie-Hortense de** (Eženi-Hortenz de Boarne; 1783 - 1837) — majka Napoleóna III, supruga Louis-a Bonaparte, kralja Holandije (1806 - 1810). 247
- Bender, H.** (H. Bender) — londonski knjižar koji je rasturao list »Hermann«. 435
- Benedek, Ludwig von** (Ludvig fon Benedek; 1804 - 1881) — austrijski general, 1846. ugušio je ustanak galicijskih seljaka, a 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucije u Mađarskoj i Italiji; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859; šef štaba austrijske vojske (1860), civilni i vojni guverner u Mađarskoj; komandant austrijske vojske u austrijsko-pruskom ratu 1866. 153 159 160 187 200 211 212 234
- Bennigsen, Rudolf von** (Rudolf fon Benigzen; 1824 - 1902) — političar, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske; predsednik Nacionalnog udruženja (1859 - 1867), zatim vođa desnog krila Nacionalnoliberalne partije koja je zastupala interese krupne buržoazije, poslanik nemačkog Rajhstaga (1871 - 1883. i 1887 - 1898). 270
- Berger** (Berger) — austrijski general, komandant divizije u italijanskom ratu 1859. 232
- Bernstorff, Albrecht, Graf von** (Albrecht grof fon Bernštorf; 1809 - 1873) — pruski diplomata, diplomatski poslanik u Londonu (1854 - 1861), ministar spoljnih poslova (1861 - 1862), ambasador u Londonu (1862 - 1873). 258
- Beta, Heinrich**, pseudonim *Bettzeich* (Hajnrh Beta; Betcajh) — novinar, emigrant u Londonu i Kinkelov pristalica. 437
- Bethlen, Gergely, Graf** (Gergeli Bertlen, grof) — mađarski oficir, 1848 - 1849. učesnik revolucije u Mađarskoj; posle poraza revolucije emigrirao. 286
- Beuret, Georges** (Žorž Bere; 1803 - 1859) — francuski general, 1823. pripadnik francuskog intervencionističkog korpusa u Španiji; učestvovao je u ratu u Alžiru i 1848. u intervenciji protiv Rimske Republike; komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 162
- Bismarck, Otto Fürst von** (Oto knez fon Bizmark; 1815 - 1898) — pruski opunomoćenik pri Bundestagu (1851 - 1859), predsednik vlade (1862 - 1871), državni kancelar (1871 - 1890). 103 258
- Bixio, Jacques-Alexandre** (Žak-Aleksandr Biksio; 1808 - 1865) — francuski publicista i političar, jedan od urednika lista »Le National»; 1848. potpredsednik ustavotvorne Nacionalne skupštine; od 20. do 29. decembra 1848. ministar poljoprivrede i trgovine. 18
- Blakley** (Blejkli) — engleski oficir i žurnalista, u italijanskom ratu 1859. dopisnik lista »The Times« pri austrijskoj vojsci. 342
- Blanchard** (Blanšar) — francuski ge-

neral, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 162

Bloomfield, John Arthur Douglas, Lord (lord Džon Artur Daglas Blumfild; 1802 - 1879) — britanski diplomata, poslanik i opunomoćeni predstavnik u Berlinu (1851 - 1860). 260 419

Blücher, Gebhardt Leberecht, Filrst von (Gebhard Leberecht knez fon Bliher; 1742 - 1819) — pruski general-feldmaršal, igrao je značajnu ulogu u nacionalnooslobodilačkoj borbi protiv Napoléonove vladavine. 90 242

Boer (Ber; 1803 - 1859) — austrijski general mađarskog porekla, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 201

Bonaparte — carska dinastija u Francuskoj (1804 - 1814, 1815. i 1852 - 1870). 6 16 17 79 96 225 227

Bonaparte — vidi *Napoléon I.*

Bonaparte — vidi *Napoléon III.*

Bonaparte, Jérôme (Žerom Bonaparta; 1784 - 1860) — najmlađi brat Napoléona I, kralj Vestfalije (1807 - 1813), od 1850. maršal Francuske. 344

Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prince Napoléon (Žerom-Napoleon-Žozef-Šarl-Pol Bonaparta, princ Napoleon; 1822 - 1891) — sin Jérôme Bonaparte-a, stric Napoléona III; posle smrti svog starijeg brata uzeo je ime Jérôme (1847); za vreme Druge Republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Nacionalne skupštine; 1854. komandant brigade na Krimu; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859; poznat pod nadimcima Plon-Plon i Crveni princ. 16 - 18 93 156 170 204 211 214 215 283 — 285 344

Bonaparte, Joseph (Žozef Bonaparta; 1768 - 1844) — najstariji brat Napoléona I, kralj Napulja (1806 - 1808); Španije (1808 - 1813). 196

Boncompagni di Mombello, Carlo (Kar-

lo Bonkompanji di Mombelo; 1804 - 1880) — italijanski državnik, pristalica ujedinjenja Italije pod dinastijom Savoja; ministar prosvete (1848, 1852), ministar prosvete i pravosuđa (1853) u Kraljevini Sardiniji, predsednik poslaničkog doma (1853 - 1856), 1859. opunomoćenik Sardinije u Firenci. 267

Bonham, Sir Samuel George (ser Semjuel Džordž Bonem; 1803 - 1863) — britanski kolonijalni činovnik, guverner Hongkonga (1847 - 1852), vršio je i diplomatske funkcije i kontrolu nad trgovinom sa Kinom. 313

Bonin, Eduard von (Eduard fon Bonin; 1793 - 1865) — pruski general i državnik, ministar rata (1852 - 1854. i 1858 - 1859). 250

Bouat (Bua; umro 1859) — francuski general, 1859. komandant divizije. 146

Bourbaki, Charles-Denis Sauter (Šarl-Deni Sote Burbaki; 1816 - 1897) — francuski general grčkog porekla, učesnik krimskog rata 1853 - 1856, komandant divizije u italijanskom ratu, učestvovao je i u francusko-pruskom ratu 1870 - 1871. 110 215

Bourbon (Burboni) — kraljevska dinastija, vladala je u Francuskoj (1589 - 1792, 1814 - 1815. i 1815 - 1830), u Španiji (1701 - 1808, 1814, do 1868. i 1874 - 1931), u Napulju-Siciliji (1735 - 1860) i Parmi (1748 - 1859). 266 408

Bourboulon (Burbulon) — 1859. opunomoćeni predstavnik Francuske u Kini. 287 288 294

Bright, John (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski fabrikant, pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu, od početka šezdesetih godina vođa levog krila Liberalne partije; više puta ministar u liberalnim vladama. 47 48 300 316

Brougham, Henry Peter (Lord Broug-

- ham and Vaux*) (Henri Piter Brum, lord Brum i Voks; 1778 - 1868) — engleski pravnik, pisac i državnik, od dvadesetih do pedesetih godina voda vigovaca, član Parlamenta; lord-kancelar (1830 - 1834); pristalica slobodne trgovine, pobornik reforme izbora od 1832. 260
- Bruce, Sir Frederick William Adolphus* (ser Frederik Viljem Edolfes Brus; 1814 - 1867) — britanski kolonijalni činovnik i diplomata, diplomatski poslanik u Kini (1858 - 1865). 287 - 289 291 294 296 - 298
- Brunov, Filip Ivanovič, baron*, kasnije *grof* (1797 - 1875) — diplomata carske Rusije; diplomatski poslanik (1840 - 1854, 1858 - 1860) i ambasador (1860 - 1874) u Londonu. 247
- Bülow, Dietrich Heinrich, Freiherr von* (Ditrih Hajnrih baron fon Bilov; 1757 - 1807) — pruski vojni pisac, autor poznate knjige »Geist des neuern Kriegssystem«. 71 72 144 229
- Bulwer, William Henry Lytton Earle* (*Baron Dalling and Bulwer*) (Viljem Henri Litn Erl Bulver; baron De-ling i Bulver; 1801 - 1872) — britanski diplomata, vigovac, član Parlamenta (1830 - 1837); engleski otpravnik poslova u Parizu (1839 - 1840), diplomatski poslanik u Madridu (1843 - 1848), Vašingtonu (1848 - 1852) i Firenci (1852 - 1855); ambasador u Istambulu (1858 - 1865). 291
- Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, Graf von* (Karl Ferdinand grof fon Buol-Sauenštajn; 1797 - 1865) — austrijski državnik i diplomata, diplomatski poslanik u Petrogradu (1848 - 1850) i Londonu (1851 - 1852); predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1852 - 1859). 121 123 - 125 228
- Burnes, Sir Alexander* (Ser Alig-zander Bernez; 1805 - 1841) — engleski oficir, agent britanske vlade na dvoru avganistanskog šaha u Kabulu. 292 293
- Burnes, James* (Džems Bernez; 1801 - 1865) — engleski lekar, brat prethodnog. 292
- Cagliostro, Alessandro* (zapravo: *Giuseppe Balsamo*) (Alessandro Koljiostro; Đuzepe Balzamo; 1743 - 1795) — italijanski avanturista, mističar, varalica. 375
- Camou, Jacques* (Žak Kamu; rod. 1792) — francuski general, 1855. komandant gardijske divizije u italijanskom ratu. 193
- Campbell* (Kembl) — fabrički inspektor u Škotskoj. 39
- Canning, George* (Džordž Kening; 1770 - 1827) — britanski državnik i diplomata, jedan od lidera torijevaca; ministar spoljnih poslova (1807 - 1809. i 1822 - 1827), predsednik vlade (1827). 377
- Canning, Charles John, Earle* (Čarls Džon Kening, erl; 1812 - 1862) — britanski državnik, torijevac, zatim pilovac, upravnik pošta (1853 - 1855), generalni guverner Indije (1856 - 1862), organizovao je ugušivanje indijskog oslobodilačkog ustanka (1857 - 1859). 113 - 115
- Canrobert, François Certain* (Fransoa-Serten Kanrober; 1809 - 1895) — francuski general, od 1856. maršal Francuske, bonapartist; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira, aktivni učesnik državnog udara od 2. decembra 1851; vrhovni komandant francuske armije na Krimu (septembar 1854. do maja 1855); komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 132 155 182 183 185 188 191 194 196 212 215
- Carden, Sir Robert Walter* (ser Robert Volter Karden; rod. 1801) — engleski činovnik, član Parlamenta, torijevac. 300 - 302
- Carl XII* (Karl XII; 1682 - 1718) — švedski kralj (1697 - 1718). 413

- Carlo Alberto* (Karlo Alberto; 1798 - 1849) — kralj Sardinije i Pijemonta (1831 - 1849). 6 225
- Castelborgo* (Kastelborgo) — italijanski general, komandant jedne pijemontske divizije u italijanskom ratu 1859. 182 183
- Castlereagh, Henry Robert Stewart, Lord* (od 1821) *Marques of Londonderry, Viscount* (lord Henri Robert Stjuart Kastrei, markiz Landenderi, vikont; 1762 - 1822) — britanski državnik, torijevac; ministar za rat i kolonije (1805/1806, 1807 - 1809), ministar spoljnih poslova (1812 - 1822). 369
- Cavalli, Giovanni* (Đovani Kavali; 1808 - 1879) — italijanski oficir, od 1860. general; pronalazač u oblasti oružane tehnike. 396 397
- Cavour, Camillo Benso, comte di* (Kamilo Benso grof od Kavura; 1810 - 1861) — italijanski državnik, bio je na čelu sardinske vlade (1852 - 1859. i 1860 - 1861); vodio je politiku ujedinjenja Italije pod hegemonom dinastije Savoja, pri čemu se orijentisao na podršku Napoléona III; 1861. bio je na čelu prve italijanske vlade. 4 121 175 178 179 223 225
- Cezar, Gaj Julije* (oko 100 - 44. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik. 10
- Chandos* — vidi *Grenville, Richard, Duke of Buckingham and Chandos*.
- Charlotte, Marie Amalie* (Mari Ameli Šarlote; 1840 - 1927). supruga austrijskog nadvojvode Maximiliana; carica Meksika (1864 - 1867). 4
- Chateaubriand, François Rene, vicomte de* (Fransoa-Rene vikont de Šatobrijan; 1768 - 1848) — francuski pisac, državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1822 - 1824). 370
- Cialdini, Enrico, duca di Gaeta* (Enriko Čaldini, vojvoda od Gaeta; 1811 - 1892) — italijanski general, 1848 - 1849. učesnik nacionalno-oslobodilačkog rata u Italiji, 1855. komandant jedne pijemontske brigade na Krimu, a 1859. komandant divizije u italijanskom ratu. 181
- Ciceron, Marko Tulije* (106 - 43. pre n. e.) — rimski govornik, pisac, državnik i filozof. 407
- Clam-Gallas, Eduard, Graf von* (Eduard grof von Klam-Galas; 1805 - 1891) — austrijski general, 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta Italije, 1859. u italijanskom ratu a 1866. u austrijsko-pruskom ratu komandant korpusa. 191 211
- Clausewitz, Karl von* (Karl fon Klausevic; 1780 - 1831) — pruski general i vojni teoretičar. 238 246 363
- Clotilde, princese di Savoia* (Klotilde, princeza od Savoje; 1843 - 1911) — kći sardinskog kralja Vittoria Emanuela II; 1859. udala se za princa Napoléona. 16 17 339
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) — engleski fabrikant u Mančesteru, političar, saosnivač Lige protiv zakona o žitu; član Parlamenta. 381 382
- Colins, Jean-Guillaume-César-Alexandre-Hippolyte, baron de* (Žan-Gijom-Sezar-Aleksandr-Ipolit baron de Kolin; 1783 - 1859) — francuski ekonomista. 373
- Colloredo-Melz und Wallsee, Wenzel Joseph, Graf* (Vencel Jozef grof Koloredo-Melc i Valze; 1738 - 1822) — austrijski general, od 1808. feldmaršal, učestvovao je u ratovima koalicija evropskih država protiv Francuske Republike i Napoléona I. 360
- Coppock, James* (Džems Kopok; 1798 - 1857) — engleski pravnik, izborni senzal. 300 301
- Cordon, Franz, Freiherr* (Franc Kor-

- don, baron; 1796 - 1869) — austrijski general, komandant divizije u italijanskom ratu 1859. 191 - 194
- Costa de Beauregard, Marquis* (markiz Kosta de Boregard) — italijanski aristokrata, poslanik Savoje u sardinskom parlamentu. 347
- Coutts, Miss* (Gospoda Kuts) — mlijenica Napoléona III. 248
- Cowley, Henry Richard Charles Well^m esley, Earl* (Henri Ričard Čarl^s Velzli erl Kauli; 1804 - 1884) — britanski diplomata, ambasador u Parizu (1852 - 1867). 135 137 381
- Cucchiari, Domenico* (Domeniko Kukiari; 1806 - 1900) — italijanski general, komandant jedne pijemontske divizije u italijanskom ratu 1859. 182 183
- Cuza, Alexander* (Aleksander Kuza; 1820 - 1873) — rumunski političar, pod imenom Alexander Johann I vladar Dunavskih kneževina Moldavije i Vlaške (1859 - 1866), koje su se 1862. ujedinile u rumunsku državu; svrgnut je jednim državnim udarom i morao je napustiti zemlju. 248
- Czecz, Janos* (Janoš Ces; 1822 - 1904) — mađarski general, 1848 - 1849) šef generalštaba erdeljske revolucionarne armije, posle poraza revolucije emigrirao. 286
- Dalhousie, James Andrew Broun Ramsay, Earl and Marques of* (Džems Endru Bron Remzi erl; markiz od Delhauzija; 1812 - 1860) — britanski državnik, pilovac, generalni guverner Indije (1848 - 1856), sprovodio je politiku kolonijalnih osvajanja. 117
- Daniilo I Petrović Njegoš* (1826 - 1860) — knez Crne Gore (1852 - 1860). 247
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley* (od 1851) *Earl of* (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli erl od Darbija; 1799 - 1869) — britanski državnik, vigovac do 1853, potom vođa torijevaca, kasnije jedan od lidera Konzervativne partije; predsednik vlade (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1868). 100 113 127 136 228 253 266 285 291 292 298 379
- Dessolle, Jean-Joseph-Paul-Augustin, marquis* (Žan-Žozef-Pol-Ogasten markiz Desol; 1767 - 1828) — francuski general, učestvovao je u pohodima Napoléona I; kasnije legitimist. 63
- Dionisije (Stariji)* (oko 431 - 367. pre n. e.) — tiranin Sirakuze (oko 406 - 367. pre n. e.). 408
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin* (od 1876) *Earl of Beaconsfield* (Bendžamin Dizraeli, erl od Bekenzfilda; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac, jedan od vođa torijevaca; ministar finansija (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1868), predsednik vlade (1868. i 1874 - 1880). 46 - 48 297 382 384
- Dost Mohamed-kan* (1793 - 1863) — emir Avganistana (1826 - 1839. i 1842 - 1863). 292 293
- Douglas, Sir Howard* (ser Haurd Daglas; 1776 - 1861) — engleski general i vojni pisac, autor radova o artiljeriji i gradnji utvrđenja. 399 402
- Durando, Giovanni* (Đovani Durando; 1804 - 1869) — general papske i pijemontske armije u italijanskoj oslobodilačkoj borbi 1848 - 1849, komandant divizije u italijanskom ratu 1859, učesnik nacionalnooslobodilačkog rata 1866. 68 69 182 183 214
- Dirfeld* (Dirfeld) — austrijski general, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 192
- Duvernoy, Heinrich Gustav* (Hajnrih Gustav Duvernoj; 1802 - 1890) — virtemberški državnik; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1849), poslanik landtaga (1851 - 1868), pri-

stalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske, jedan od osnivača Nacionalnog udruženja. 218

Echagüe, Rafael, conde del Serrallo (Rafaël Ehagi grof del Seralo; 1815 - 1887) — španski general, učesnik revolucije 1854 - 1855, moderado; u špansko-marokanskom ratu 1859 - 1860. komandant korpusa. 319 323 324

Elgin, James Bruce, Earl of Elgin and Kincardine (Džems Brus Elgin, erl od Elgina i Kinkardina; 1811 - 1863) — britanski diplomata, diplomatski poslanik sa izvanrednim punomoćjima u Kini (1857 - 1858. i 1860 - 1861); vicekralj Indije (1862 - 1863). 289 295 - 298 312 315

Elisabeth (Elizabet; 1801 - 1873) — kraljica Pruske, supruga Friedricha Wilhelma IV. 148

Ellenborough, Eduard Law, Earl of (Edvard Lo erl of Elenboroua; 1790 - 1871) — britanski državnik, torijevac, član Parlamenta; generalni guverner Indije (1842 - 1844), prvi lord Admiraliteta (1846), predsednik kontrolne uprave za indijske poslove (1858). 47 118 242 298

Elphinstone, John, Lord (lord Džon Elfinsten; 1807 - 1860) — britanski kolonijalni činovnik u Indiji, guverner predsedništva Madrasa (1837 - 1842), i predsedništva Bombaja (1853 - 1859). 116

Emanuele — vidi *Vittorio Emanuele II*.

Emmett, Anthoni (Entoni Emit; 1790 - 1872) — engleski vojni inženjer, od 1855. general, šef inženjerijske službe na ostrvu Sveta Jelena (1815 - 1821). 71

Enfantin, Barthelemy-Prosper (Barthelemi-Prosper Enfantin; 1796 - 1864) — francuski pisac, pristalica Saint-Simona; zajedno sa Bazard-om vodio je sresimonističku školu; sredinom četrdesetih godina bio je

na rukovodećim mestima u mnogim kapitalističkim preduzećima. 381

Engels, Friedrich (Fridrih Engels; 1820 - 1895) — 339 433

Ernst IV (Ernst IV; 1818 - 1893) — vojvoda od Sakson-Koburg-Gote (1844 - 1893). 426

Espinasse, Charles-Marie-Esprit (Šarl-Mari-Espri Espinas; 1815 - 1859). — francuski general, bonapartist, tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, aktivni učesnik državnog udara od 2. decembra 1851; komandant brigade na Krimu (1854. i 1855) i divizije u italijanskom ratu 1859. 193

Eugenie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba (grofica od Tebe Eženi-Mari de Montijo de Guzman; 1826 - 1920) — francuska carica, supruga Napoleóna III. 15 248

Euripid (oko 480 - 406. pre n. e.) — grčki dramatičar. 250

Faliero, Marino (Marino Faliero; 1274 - 1355) — mletački dužd (1354 - 1355) — učestvovao je u jednoj zaveri protiv plemićke vlade i zbog toga je pogubljen. 106

Fanti, Manfredo (Manfredo Fanti; 1808 - 1865) — italijanski general i državnik, 1848 - 1849. učesnik nacionalnooslobodilačkog rata u Italiji, komandant jedne pijemontske armije u italijanskom ratu 1859; ministar rata i mornarice Italije (1860 - 1861). 181 - 183 214

Farini, Luigi Carlo (Luidi Karlo Farini; 1812 - 1866) — italijanski državnik i istoričar, pristalica ujedinjenja Italije pod dinastijom Savoja; ministar prosvete Kraljevine Sardinije (1851 - 1852); 1859. opunomoćenik Sardinije u Modeni; ministar unutrašnjih poslova (1860), predsednik vlade (1862 - 1863). 267

Ferdinand II (Ferdinand II; 1810 -

- 1859) — kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859); zbog bombardovanja Mesine u septembru 1848. nazvan je «Kralj bomba». 7 8 122
- Ferdinand, duc d'Orleans* (vojvoda od Orleana Ferdinand; 1810 - 1842) — najstariji sin Louis-Philippe-a; od 1835. do 1840. učestvovao je u osvajanju Alžira. 395
- Ferdinand Maximilian Joseph* (Ferdinand Maksimilijan Jozef; 1832 - 1867) — austrijski nadvojvoda; generalni guverner Lombardijsko-venecijanske kraljevine (1857 - 1859), pod imenom Maximilian I car Meksika (1864 - 1867). 3 8 121
- Fernando VII* (Fernando VII; 1784 - 1838) — kralj Španije (1808. i 1814 - 1833). 377
- Festetics* (Festetis) — austrijski general, Madar, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 159
- Filangieri, Carlo* (Karlo Filandieri knez od Sotriana i vojvoda od Taormina; 1784 - 1867) — napuljski general i državnik, učesnik pohoda Napoléona I; 1848 / 1849. surovo je ugušio ustanak na Siciliji i tamo je bio generalni guverner do 1855; predsednik vlade i ministar rata (1859 / 1860). 122
- Fleyry, Emile-Félix, comte* (Emil-Feliks grof Fleri; 1815 - 1884) — francuski general i diplomata, bonapartist; aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. decembra 1851. 17
- Forey, Elie-Frédéric* (Eli-Frederik Fore; 1804 - 1872) — francuski general, kasnije maršal Francuske, bonapartist; tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, aktivni učesnik državnog udara od 2. decembra 1851; 1854 / 1855. komandant jedinica za vezu na Krimu, a u italijanskom ratu 1859. komandant divizije. 157 160 162 169 171
- Fould, Achille* (Ašil Ful; 1800 - 1867) — francuski bankar i političar. 372 373
- Francesco II* (Frančesko II; 1836 - 1894) — kralj Sicilije i Napulja (1859/1860). 5 8 221 409
- Franz V Ferdinand Geminian* (Franc V Ferdinand Geminian; 1819 - 1875) — vojvoda od Modene (1846 - 1875), austrijski nadvojvoda. 5 222
- Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car (1848 - 1916). 8 104 107 120 121 149 150 154 158 190 203 207 - 212 214 - 216 220 222 224 229 233 - 235 238 - 240 249 255 265 305 307 341 342 373 385 426
- Freiligrath, Ferdinand* (Ferdinand Frajligrat; 1810 - 1876) — revolucionarni pesnik; 1848 / 1849. jedan od urednika lista «Neue Rheinische Zeitung», član Saveza komunista; pedesetih godina se povukao iz revolucionarne borbe. 433
- Fréron, Elie-Catherine* (Eli-Katerin Freron; 1719 - 1776) — francuski kritičar i publicista, literarni protivnik Voltaire-ov. 197
- Friedrich II* (zvani *der Grosse*) (Fridrih II Veliki; 1712 - 1786) — pruski kralj (1740 - 1786). 90 247 413
- Friedrich II* (Fridrih II; 1720 - 1785) — landgraf Hesena (1760 - 1785), 1776. prodao je hesenske trupe Engleskoj za rat u Severnoj Americi. 308
- Friedrich VII* (Fridrih VII; 1808 - 1863) — kralj Danske (1848 - 1863). 428
- Friedrich Wilhelm I* (Fridrih Vilhelm I; 1688 - 1740) — pruski kralj (1713 - 1740). 413
- Friedrich Wilhelm I* (Fridrih Vilhelm I; 1802 - 1875) — regent (1831 - 1847), izborni knez He-

- sen-Kasela (1847 - 1866). 308 309
310 414 415
- Friedrich Wilhelm III* (Fridrih Vilhelm III; 1770 - 1840) — pruski kralj (1797 - 1840). 247 413
- Friedrich Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) — pruski kralj (1840 - 1861). 148 270 387 404 410
- Friedrich I, Wilhelm Ludwig* (Fridrih I, Vilhelm Ludvig; 1826 - 1907) — veliki vojvoda Badena (1855 - 1907). 425 - 427
- Gablentz, Karl Wilhelm Ludwig, Freiherr von* (Karl Vilhelm Ludvig baron fon Gablenc; 1814 - 1874) — austrijski general, učestvovao je 1848 / 1849. u ugušivanju revolucije u Italiji i Madarskoj, komandant brigade u italijanskom ratu 1859, učesnik austrijsko-pruskog rata 1866. 181
- Gagern, Heinrich Wilhelm August, Freiherr von* (Hajnrh Vilhelm August baron fon Gagern; 1799 - 1880) — hesenski političar, 1848. član privremenog Parlamenta i predsjednik frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar); predsjednik državnog ministarstva (decembar 1848. do marta 1849), kasnije jedan od vođa Gotske partije. 218
- Gaillardet, Frédéric* (Frederik Gejarde; 1808 - 1882) — francuski žurnalista i dramatičar, 1839 - 1848. izdavao je u SAD list «*Courrier des Etats-Unis*»; 1848. vratio se u Francusku i postao stalni dopisnik ovog lista. 19
- Garibaldi, Giuseppe* (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — italijanski revolucionar, vođa nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1848. nesebično se borio na čelu dobrovoljačkog korpusa na strani pije-montske armije u ratu protiv Austrije; organizator odbrane Rimske Republike od aprila do jula 1849; pedesetih i šezdesetih godina bio je na čelu borbe italijanskog naroda za nacionalnu slobodu i ujedinjenje Italije; u italijanskom ratu 1859. komandant alpskih strelaca. 4 8 14 155 159 170 172 - 175 181 185 188 197 198 201 225 229 306 329 359 417 418 421 - 424
- Georg V* (Georg V; 1819 - 1878) — kralj Hanovera (1851 - 1866). 426
- Gerbaix de Sonnaz, Mauricio* (Mauricio Gerbe de Sonas; 1816 - 1892) — general pije-montske armije, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 171
- Germigny, Charles-Gabriel, comte de* (Šarl-Gabriel grof de Zermini; 1799 - 1871) — francuski državnik i finansijer, bonapartist, ministar finansija (januar do aprila 1851), direktor akcionarske banke Credit foncier (1854 - 1856), direktor Francuske banke (1856 - 1867). 16
- Gibson, Thomas Milner* (Tomas Milner Gibson; 1806 - 1884) — britanski državnik, pristalica slobodne trgovine; predsjednik Board of Trade (ministarstvo trgovine i saobraćaja) (1859 - 1865. i 1865 / 1866). 290 296
- Ginain, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Žinen; 1818 - 1886) — francuski slikar slikao je motive iz bitaka. 257
- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) — francuski publicist i političar, 1836. do 1857. s prekidima je bio urednik lista «*La Presse*»; u politici se odlikovao krajnjom besprincipijelnošću. 17
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Juet Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik, torijevac, zatim pilovac; u drugoj polovini 19. veka vođa Liberalne partije; ministar finansija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsjednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 290
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Wolfgang von Gete; 1749 - 1832) — veliki nemački pesnik — 251

- Gorčakov, Aleksander Mihailovič, knez* (1798 - 1883) — ruski državnik i diplomata, ambasador u Beču (1854 - 1856), ministar spoljnih poslova (1856 - 1882). 253 258 339 365 368 369 370 405
- Gordon, Anton, Freiherr* (Anton Gordon, baron; 1767 - 1828) — austrijski general, učestvovao je u ratovima koalicija evropskih država protiv Francuske Republike. 349
- Granier de Cassagnac, Bernard-Adolphe* (Bernar-Adolf Granie de Kasanjak; 1806 - 1880) — francuski žurnalista, političar, pre revolucije 1848. orleanist, zatim bonapartist; za vreme Drugog carstva poslanik Corps législatif (1852 - 1870) (krajnja desnica); saradnik lista »Le Constitutionnel«. 267
- Granville, George Leveson-Gower, Earl* (Džordž Lusn-Goer erl Grenvil; 1815 - 1891) — britanski državnik, vigovac, kasnije jedan od lidera Liberalne partije; ministar spoljnih poslova (1851/1852, 1870 - 1874. i 1880 - 1885), ministar za kolonije (1868 - 1870. i 1886), predsednik Tajnog saveta (1852 - 1854, 1855 - 1858. i 1859 - 1866). 379
- Grenville, Richard, Duke of Buckingham and Chandos* (Ričard Grenvil vojvoda od Bakingama i Čendosa; 1797 - 1861) — engleski istoričar i političar, vigovac, član Parlamenta (1818 - 1839). 46, 48
- Grey, Charles Earl* (Čarls erl Grej; 1764 - 1845) — britanski državnik, jedan od vođa vigovac; prvi lord Admiraliteta (1806) i predsednik vlade (1830 - 1834). 316
- Grey, Sir Henry George, Earl of* (ser Henri Džordž erl Grej; 1802 - 1894) — britanski državnik, vigovac, državni sekretar za rat (1835 - 1839), ministar rata i kolonija (1846 - 1852). 377 - 379
- Grünne, Karl Ludwig, graf von Pinchard* (Karl Ludvig Grin, graf fon Pinhard; 1808 - 1874) — austrijski general, predstavnik dvorske kamarile, general-adutant cara Franza Josepha (1850 - 1859). 208 211 229
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 - 1874) — francuski istoričar i državnik, orleanist, od 1840. do 1848. vodio je unutrašnju i spoljnu politiku Francuske. 47
- Gyulay, Ferenc, graf* (Ferenc Đulaj, grof; 1798 - 1868) — austrijski feldmaršal, Madar; 1848 / 1849. je učestvovao u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; ministar rata (1849 / 1850), vrhovni komandant austrijske armije u italijanskom ratu sve do poraza kod Madente (juni 1859). 8 128 145 147 - 149 153 154 162 185 - 189 192 193 195 196 202 204 229 - 232 237 341 342
- Habsburger* (Habsburzi) — dinastija careva Svetog Rimskog Carstva nemačkih naroda (1273 - 1806, s prekidima), careva Austrije (od 1804) i careva Austro-Ugarske (1867 - 1918). 3 4 167 198 207 225 227 408 411 413 415 437
- Hadfield, George* (Džordž Hedfild; 1787 - 1879) — engleski političar, član Parlamenta. 292
- Hadži Abd-Salem* — u špansko-marokanskom ratu 1859 / 1860. komandant marokanskih trupa kod Tetuana. 320
- Hailbronner, Karl von* (Karl fon Hajlbronner; 1789 - 1864) — bavariski pisac vojnih dela i putopisa. 58
- Hampden, John* (Džon Hempden; 1594 - 1643) — engleski političar, jedna od vodećih ličnosti engleske buržoaske revolucije; član Dugog parlamenta. 248
- Händel, Georg Friedrich* (Georg Fridrih Hendl; 1685 - 1759). 316

- Hartung, Ernst* (Ernst Hartung; 1808 - 1879) — austrijski general, 1848/49. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; komandant brigade u italijanskom ratu 1859; učesnik austrijsko-pruskog rata 1866. 192
- Hassenpflug, Hans Daniel Ludwig Friedrich* (Hans Daniel Ludwig Fridrih Hasenflug; 1794 - 1862) — državnik, pristalica apsolutizma, ministar pravosuđa i unutrašnjih poslova Izbornog Hesena (1832 - 1837) i predsjednik vlade (1850 - 1855). 310
- Haugwitz, Christian August Heinrich Karl, Graf von* (Kristian August Hajnrih Karl grof fon Haugvic; 1752 - 1831) — pruski državnik, ministar spoljnih poslova (1792 - 1804. i 1805/1806). 103
- Haxthausen, August, Freiherr von* (August baron fon Haksthausen; 1792 - 1866) — pruski vladin savetnik i autor mnogih dela u kojima je opisao ostatke opština u agrarnim odnosima u Rusiji. 369
- Haynau, Julius Jacob, Freiherr von* (Julius Jakob baron fon Hajnau; 1786 - 1853) — austrijski komandant artiljerije, ugušitelj revolucionarnog pokreta u Italiji (1848) i Madarskoj (1849). 8
- Head, Sir Francis Bond, Baronet* (ser Frensis Bond Hed, baronet; 1793 - 1875) — britanski kolonijalni činovnik, svetski putnik i pisac; panegiričar Napoleona III. 95 96
- Heine, Heinrich* (Hajnrih Hajne; 1797 - 1856) — veliki nemački pesnik. 218
- Heise, Heinrich* (Hajnrih Hajze; umro 1860) — publicista; učesnik revolucije 1848 / 1849, potom emigrant u Engleskoj. 433
- Heliogabala* (204 - 222) — rimski car (218 - 222), njegovo ime je postalo simbolom za rasipnost, despotizam i razvrat. 284
- Henley, Joseph Warner* (Džozef Vornier Henli; 1793 - 1884) — britanski državnik, torijevac, predsednik Board of Trade (ministarstva trgovine i saobraćaja) (1852. i 1858/1859). 48
- Henszlmann, Imre* (Imre Henslman; 1813 - 1888) — mađarski arheolog, 1848. učestvovao je u revoluciji u Madarskoj, a posle njenog poraza je emigrirao. 286
- Herbert, Sidney, Baron of Lea* (Sidni Herbet baron od Lia; 1810 - 1861) — britanski državnik, najpre torijevac zatim pilovac; sekretar Admiraliteta (1841 - 1845), državni sekretar rata (1845 / 1846. i 1852 - 1855) i ministar rata (1859 / 1860). 402 429
- Hermann (Armin)* (Herman; 17. pre n. e. do 21. n. e.) — heruski knez, vođa germanskog oslobodilačkog pokreta protiv rimske vladavine, 9. godine potukao je Rimljane pod komandom Vara u Teutoburškoj šumi. 434 435
- Heß, Heinrich, Freiherr von* (Hajnrih baron fon Hes; 1788 - 1870) — austrijski general, kasnije feldmaršal, 1848/1849. aktivno je učestvovao u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1854/1855. vrhovni komandant austrijskih trupa u Madarskoj, Galiciji i Dunavskim kneževinama; u italijanskom ratu 1859. komandant austrijskih trupa posle poraza kod Madente (juni do jula 1859). 31 147 148 154 202 208 216 229 - 231 233 234 236 238 239 342
- Hinckeldey, Karl Ludwig Friedrich von* (Karl Ludvig Fridrih fon Hinkeldej; 1805 - 1856) — pruski vladin činovnik, od 1848. predsednik policije Berlina, od 1853. šef odelka policije u Ministarstvu unutrašnjih poslova. 406
- Hohenstaufen* (Hoenštaufen) — dinastija careva Svetog Rimskog Carstva nemačkih naroda (1138 - 1254). 65
- Hohenzollern* (Hoencolerni) — dina-

- stija brandenburških izbornih kneževa (1415 - 1701), pruskih kraljeva (1701 - 1918) i nemačkih careva (1871 - 1918). 103 140 166 227 404 413 - 415 426 427
- Hohenzollern-Sigmaringen, Karl Anton, Fürst von* (Karl Anton knez fon Hoencolern-Zigmaringen; 1811 - 1885) — pruski general, predsednik vlade (1858 - 1862).
- Hope, Sir James* (ser Džems Houp; 1808 - 1881) — engleski admiral, 1859 / 60. komandant vojne ekspedicije u Kini. 287 293 380
- Horner, Leonard* (Lioned Horner; 1785 - 1864) — engleski geolog, državni fabrički inspektor (1833 - 1859), član Komisije za ispitivanje rada u fabrikama i dečjeg rada; kao nepodmitljivi branilac interesa radnika, stekao je »besmrtnu zaslugu za englesku radničku klasu« (Marx). 35 - 38
- Hübner, Alexander, Graf von* (Aleksander grof fon Hibner; 1811 - 1892) — austrijski diplomata i državnik, ambasador u Parizu (1849 - 1859). 4 9 93 107 108
- Hugo, Victor* (Viktor Igo; 1802 - 1885) — francuski pisac. 100
- Humboldt, Alexander von* (Aleksander fon Humbolt; 1769 - 1859) — 141 406 435 437
- Ihász, Daniel* (Daniel Ihas; 1813 - 1882) — mađarski oficir, 1848 / 1849. učesnik revolucije u Mađarskoj posle čijeg poraza je emigrirao, Kossuthov bliski prijatelj. 286
- Irányi, Daniel* (Daniel Iranji; 1822 - 1892) — mađarski političar i publicista, 1848 / 1849. učesnik revolucije u Mađarskoj, poslanik Parlamenta, komesar revolucionarne vlade; emigrirao je posle poraza revolucije. 286
- Ivan III* (1440 - 1505) — moskovski veliki knez (1462 - 1505). 284
- Jamin* (Žanen) — francuski general, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 192
- Johann* (Johan; 1782 - 1859) — austrijski nadvojvoda, izborom frankfurtske Nacionalne skupštine postao je nemački namesnik (juni 1848. do decembra 1849); bio je na strani kneževske reakcije. 190
- Johann, Nepomuk Maria Joseph* (Nepamuk Marija Josef Johan; 1801 - 1873) — saksonski kralj (1854 - 1873). 426
- Jomini, Henri, Baron* (Anri Žomini, baron; 1779 - 1869) — general u francuskoj službi, a od 1813. u ruskoj; pisac vojnih dela, autor niza radova o strategiji i istoriji rata; poreklom je Švajcarac. 67
- Joubert, Barthelémy-Cathrine* (Bartelimi-Katrin Žuber; 1769 - 1799) — francuski general, učestvovao je u Bonapartinom pohodu na Italiju (1796 - 1799), 1798 / 1799. vrhovni komandant armije u Italiji. 64
- Juch, Hermann* (Herman Juh) — žurnalista, od jula 1859. urednik lista »Hermann«. 437 439
- Juvenal* (*Decim Junije Juvenal*) (oko 60. do oko 140) — rimski satirični pesnik. 265
- Karl II, Ludwig Ferdinand Karl von Bourbon* (Karl II, Ludvig Ferdinand fon Burbon; 1799 - 1883) — pod tutorstvom svoje majke kralj Etrurije (1803 - 1807), vojvoda od Parme (1847 - 1849). 5
- Karl V* (Karl V; 1500 - 1558) — španski kralj (1516 - 1556) i car Svetog Rimskog Carstva nemačkih naroda (1519 - 1556). 178
- Karl XV* (Karl XV; 1826 - 1872) — kralj Švedske i Norveške (1859 - 1872). 428
- Karlo Veliki* (oko 742 - 814) — franački kralj (768 - 800) i rimski car (800 - 814). 107

Kaye, Sir John William (ser Džon Viljem Kej; 1814 - 1876) — engleski ratni istoričar i kolonijalni činovnik, sekretar političkog i tajnog odeljenja u ministarstvu Indije (1858 - 1874), autor knjige »Istorija rata u Avganistanu«. 292

Kellermann, François-Christophe, duc de Valmy (Fransoa-Kristof Kelerman, vojvoda od Valmija; 1735 - 1820) — francuski general, od 1804. maršal Francuske; učestvovala je u ratovima Francuske Republike protiv koalicije evropskih država i u pohodima Napoleóna I; kasnije legitimist. 349

Kincaid, Sir John (ser Džon Kinked; 1787 - 1862) — engleski činovnik; od 1850. inspektor zatvora i fabrika u Škotskoj. 39 40

King, Peter John Locke (Piter Džon Lok King; 1811 - 1885) — engleski političar, član Parlamenta. 46

Kinkel Gottfried (Gotfrid Kinkel; 1815 - 1882) — pesnik i publicista, 1849. učesnik u badensko-falačkom ustanku, pruski sud ga je osudio na doživotni zatvor, pobjegao je iz zatvora i emigrirao u Englesku; jedan od vođa emigracije u Londonu, borio se protiv Marxa i Engelsa; 1859. urednik lista »Hermann«. 435 - 437 440 441

Kiss, Miklos (Mikloš Kiš; rod. 1820) — mađarski oficir, emigrant, bio je u vezi sa bonapartističkim krugovima. 284 286

Klapka, György (Đerd Klapka; 1820 - 1892) — mađarski general, za vreme revolucije 1848/1849. komandant jedne mađarske armije; od juna do septembra 1849. rukovodio je odbranom tvrđave Komorn, 1849. emigrirao, a pedesetih godina je bio u vezi sa bonapartističkim krugovima; posle amnestije 1867. vratio se u Mađarsku. 197 198 284 286

Kleist, Christian Ewald von (Kristian Evald fon Klajst; 1715 - 1759) — pesnik i vojni funkcioner. 439

Klemens VII (1478 - 1534) — rimski papa (1523 - 1534). 178

Kolb, Gustav Eduard (Gustav Eduard Kolb; 1798 - 1865) — publicista, od 1826. urednik, a od 1837. do 1865. glavni urednik augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«. 90

Koller, August, Freiherr von (August baron fon Koler; rod. 1805), austrijski diplomata, ambasador u Berlinu (1857 - 1860). 255

Konstantin Nikolajevič, veliki knez (1827 - 1892) — drugi sin Nikolaja I, veliki admiral, bio je na čelu resora za pomorska pitanja (1853 - 1881) i mornaricu (1855 - 1881), od 1858. do 1861. kao član Glavnog komiteta za seljačka pitanja učestvovala je u pripremanju i sprovođenju ukidanja kmetstva od 1861; namesnik u Poljskoj (1862 / 1863). 135 178 365

Kossuth, Lajos (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vođa mađarskog nacionalnooslobodilačkog pokreta, tokom revolucije 1848/1849. bio je na čelu buržoasko-demokratskih elemenata; šef mađarske revolucionarne vlade; posle poraza revolucije pobjegao je u Tursku, kasnije je kao emigrant živio u Engleskoj i Americi; pedesetih godina tražio je podršku od bonapartističkih krugova. 197 198 205 223 281 - 286 435

Kray von Krajow, Pal, Freiherr von (Pal baron fon Kraj fon Krajov; 1735 - 1804) — austrijski komandant artiljerije, Mađar; učestvovala je u ratovima koalicija evropskih država protiv Francuske Republike i Napoleóna I. 72

Kuhn, Franz, Freiherr von Kuhnfeld (Franc Kun, baron fon Kuhnfeld; 1817 - 1896) — austrijski oficir, od 1866. feldmaršal-lajtnant; 1848/1849. učestvovala je u ugušivanju revolucije u Italiji i Mađarskoj; u italijanskom ratu 1859. šef generalštaba; ministar rata (1868 - 1874). 148

La Beaumelle, Laurent Angliviel de

- (Loran Anglivie de La Bomel; 1726 - 1773) — francuski pisac, Voltaire-ov literarni protivnik. 197
- Ladmiraull, Louis-René-Paul de* (Luj-Rene Pol de Ladmiro; 1808 - 1898) — francuski general, tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira, komandant divizije u italijanskom ratu 1859. učesnik francusko-pruskog rata 1870/1871, jedan od dželata Pariske komune. 194
- Ladreitt de la Charrière, Jules-Marie* Žil-Mari Ledreit de la Šarier; 1806 - 1870) — francuski general, učestvovao je u osvajanju Alžira, komandant brigade u italijanskom ratu 1859, učesnik francusko-pruskog rata 1870/1871. 194
- La Gueronnière, Louis-Étienne-Arthur Dubreuil Héliion, vicomte de* (Luj-Etjen-Artur Dibrei Elion vikont de la Geronier; 1816 - 1875) — francuski publicista i političar, pedesetih godina bonapartist. 91
- La Motterouge, Joseph-Edouard de* (Žozef-Eduar de La Motruž; 1804 - 1883) — francuski general, 1854. komandant divizije na Krimu, a 1859. komandant divizije u italijanskom ratu, učesnik francusko-pruskog rata 1870 / 1871. 193
- Landi* (Landi) — napuljski general, 1860. borio se u južnoj Italiji protiv Garibaldijevih odreda. 422 - 424
- Lanza, Ferdinand* (Ferdinand Lanca) — napuljski general, 1860. borio se protiv Garibaldijevih revolucionarnih odreda u južnoj Italiji. 417 418
- La Tour d'Auvergne-Lauraguais, Henri-Godefroi-Bernard-Alphonse, prince de* (Anri-Godefua-Bernar-Alfons princ de La Tur d'Overnj-Lorage; 1823 - 1871) — francuski diplomata, ambasador u Berlinu (1859 - 1862), u Rimu (1862 / 1863) i Londonu (1863 - 1869). 418 425
- Leatham, William Henry* (Viljem Henri Litem; 1815 - 1889) — engleski pesnik i političar, član Parlamenta. 300 301 303
- Lecourbe, Claude-Jacques* (Klod-Žak Lekurb; 1759 - 1815) — francuski general, učestvovao je u ratovima Francuske Republike protiv koalicije evropskih država i pohodima Napoleona I. 63 352
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (Aleksandr-Ogist Ledri-Rolen; 1807 - 1874) — francuski publicista i političar, urednik lista «La Reforme»; 1848. ministar unutrašnjih poslova privremene vlade i član Izvršnog komiteta; poslanik ustavotvorne i zakonodavne Nacionalne skupštine, bio je na čelu partije montanjera; posle demonstracija od 13. jula 1849. emigrirao u Englesku. 282
- Leopold II* (Leopold II; 1797 - 1870) — veliki vojvoda od Toskane (1824 - 1859). 5 222 268
- Leslie, Charles Robert* (Čarls Robert Lezli; 1794 - 1859) — engleski slikar svakidašnjih motiva. 440
- Lewis, Sir George Cornwall* (ser Džordž Kornvol Luis; 1806 - 1863) — britanski državnik, vigovac; sekretar finansijske službe (1850 - 1852), od 1852. do 1855. izdavač i urednik časopisa «Edinburgh Review»; ministar finansija (1855 - 1859), ministar unutrašnjih poslova (1859 - 1861) i ministar vojni (1861 - 1863). 119
- Liechtenstein, Eduard Franz Ludwig, Fürst* (Eduard Franc Ludvig knez Lihtenštajn; 1809 - 1864) — austrijski general, 1848. je učestvovao u ugušivanju praškog junskog ustanka; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 159 191
- Lilia* (Lilia) — austrijski general, komandant divizije u italijanskom ratu 1859. 192 - 195
- Loe, Walther, Freiherr von* (Valter

- baron fon Loe 1828 - 1908) — pruski oficir, adutant princa regenta, kasnije kralja Wilhelma I. 425
- Loftus, Augustus William Frederick Spencer, Lord* (lord Ogastes Viljem Frederik Spenser Loftes; 1817 - 1904) — britanski diplomata; ambasador u Austriji (1858 - 1860). 123 125 228
- Loison, Louis-Henri, comte* (Luj-Anri grof Luason; 1771 - 1816) — francuski general, učestvovao je u ratovima Francuske Republike protiv koalicije evropskih država i pohodima Napoléona I. 63
- Loréna, Ferdinando di* (Ferdinando di Lorena; 1835 - 1908) — sin velikog vojvode od Toskane Leopolda II, posle abdikacije svog oca u julu 1859. dobio je ime Ferdinando IV. 268
- Louis XV* (Luj XV; 1710 - 1774) — francuski kralj (1715 - 1774). 13 100
- Louis-Philippe, duc d'Orleans* (Luj-Filip vojvoda od Orleana; 1773 - 1850) — francuski kralj (1830 - 1848). 22 246 247 248
- Louise-Marie-Thérèse de Bourbon* (Lujz-Mari-Terez de Burbon; 1819 - 1864) — vojvotkinja od Parme, regentkinja (1854 - 1859). 222 266
- Ludvigh, Janos* (Janoš Ludvig; 1812 - 1870) — mađarski žurnalista i političar; 1848/1849. učesnik mađarske revolucije, posle poraza revolucije emigrirao. 286
- Ludwig I* (Ludvig I; 1786 - 1868) — kralj Bavarske (1825 - 1848). 199
- Ludwig III* (Ludvig III; 1806 - 1877) — veliki vojvoda od Hesena (1848 - 1877). 425
- Lyndhurst, John Singleton Copley, Baron* (Džon Singlten Kopli baron Lindhest; 1772 - 1863) — britanski državnik, pravnik, torijevac; lord-
- kancelar (1827 - 1830, 1834/1835. i 1841 - 1846), član Parlamenta. 242
- Macdonald, Jacques-Étienne-Joseph-Alexandre, duc de Tarente* (Zak-Etjen-Zozef-Aleksandr Makdonal, vojvoda od Taranta; 1865 - 1840) — maršal Francuske, učesnik Napoléonovih pohoda, 1799. vrhovni komandant francuskih ekspedicionih trupa u Italiji a 1800. u Švajcarskoj i Tirolu; za vreme restauracije u službi Bourbona. 62 63 72
- Machiavelli, Niccolò* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) — italijanski političar, istoričar i pisac; zalagao se za apsolutističku državu. 226 247 293
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, comte de, duc de Magenta* (Mari-Edm-Patris-Moris grof de Mak-Maon, vojvoda od Madente; 1808 - 1893) — francuski general, kasnije maršal Francuske, bonapartist, učesnik ratova Drugog carstva, komandant korpusa u italijanskom ratu 1859, generalni guverner Alžira (1864 - 1870); 1870. kapitulirao je na čelu armije od 100 000 ljudi kod Sedana; 1871. upravljao je krvavim ugušenjem Pariske komune; predsednik Treće republike (1873 - 1879). 132 155 182 183 185 188 191 - 194 196 201 212 214 342
- Malmesbury, James Howard Harris, Earl of* (Džems Haved Heris erl od Malmzberija; 1807 - 1889) — britanski državnik, torijevac, kasnije vodeći član Konzervativne partije; ministar spoljnih poslova (1852. i 1858/1859), lord-čuvar pečata (1866 - 1868. i 1874 - 1876). 121 124 126 228 297 298
- Malthus, Thomas Robert* (Tomas Robert Maltus; 1766 - 1834) — engleski sveštenik i ekonomista, izgradio je teoriju o prenaseljenosti. 278
- Mameli, Goffredo* (Gofredo Mameli) — italijanski pesnik i patriota, poginuo je u julu 1849. prilikom odbrane Rimske Republike. 176

- Manteuffel, Edwin Hans Karl, Freiherr von* (Edvin Hans Karl baron fon Mantojfel; 1809 - 1885) — pruski general, od 1857. šef vojne kancelarije, od 1861. general-adutant kralja Wilhelma I. 425
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor baron fon Mantojfel; 1805 - 1882) — pruski državnik; ministar unutrašnjih poslova (novembar 1848. do decembra 1850), 1849. poslanik donjeg doma; predsjednik vlade i ministar spoljnih poslova (1850 - 1858). 104 310 405 414
- Maria II da Gloria* (Marija II da Glorija; 1819 - 1853) — portugalska kraljica (1826 - 1828. i 1834 - 1853). 377
- Marie Luise (Maria-Louise)* (Marija-Lujza; 1791 - 1847) — kći austrijskog cara Franza II, kao druga žena Napoléona I francuska carica. 17
- Martimprey, Ange-Auguste de* (Anž-Ogist de Martempre; 1809 - 1875) — francuski general, komandant brigade u italijanskom ratu 1859, učesnik francusko-pruskog rata 1870/1871. 194
- Marx, Karl* (Karl Marks; 1818 - 1883). 433
- Masséna, André, duc de Rivoli, prince d'Essling* (Andre Masena vojvoda od Rivolija, princ d'Essling; 1756 - 1817) — francuski general, od 1804. maršal Francuske, učestvovao je u pohodima Napoléona I, 1814. je prešao na stranu Bourbona. 72 361
- Maximilian II* (Maksimilijan II; 1811 - 1864) — kralj Bavske (1848 - 1864). 121 425
- Maxwell, John Hall* (Džon Hol Maksvel; 1812 - 1866) — engleski agronom i statističar, sekretar škotskog Poljoprivrednog društva. 53
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — italijanski revolucionar; jedan od vođa italijanskog nacionalnooslobodilačkog pokreta; 1849. šef privremene vlade Rimske republike; 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropske demokratije u Londonu; početkom pedesetih godina tražio je podršku u bonapartističkim krugovima, posle toga je istupao protiv mešanja bonapartističke Francuske u nacionalnooslobodilačku borbu italijanskog naroda. 17 175 176 227 281 - 283 286 306
- McMurdo, William Montague Scott* (Viljem Montegju Skot Mekmerdo; 1819 - 1894) — engleski oficir, kasnije general; četrdesetih i pedesetih godina služio je u engleskoj armiji u Inaiji, 1860 - 1865. generalni inspektor dobrovoljačkih trupa. 429 430
- Mednyánszky, Sándor* (Šandor Mednjanski; rod. 1816) — mađarski oficir, 1848/1849. učesnik revolucije u Mađarskoj, potom emigrant. 286
- Melas, Michael Friedrich Benedikt, Freikerr von* (Mihael Fridrih Benedikt baron fon Melas; 1729 - 1806) — austrijski general, učesnik sedmogodišnjeg rata (1756 - 1763), vrhovni komandant austrijske armije u Italiji (1799/1800). 33
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von* (Klemens Vencel Lotar knez fon Meternih; 1773 - 1859) — austrijski državnik i diplomata; ministar spoljnih poslova (1809 - 1821), i državni kancelar (1821 - 1848), jedan od osnivača Svete alijanse. 427 435
- Miguel, Dom* (Dom Miguel; 1802 - 1866) — portugalski kralj (1828 - 1834). 377
- Minie, Claude-Étienne* (Klod-Etjen Minie; 1804 - 1879) — francuski oficir; izradio je jedan model puške koja je po njemu dobila ime. 13 24 26 388

- Mitchel* (Mitčel) — britanski otpravnik poslova u Kantonu. 313-315
- Mollard* (Molard) — pijemontski general, komandant divizije u italijanskom ratu 1859. 214
- Mon, Alejandro* (Alejandro Mon; 1801 - 1882) — španski političar, moderado, ministar finansija (1837, 1844 - 1846, 1849); 1858 - 1862. ambasador u Francuskoj, predsjednik vlade (1864). 266
- Montalambert, Charles Forbes de Tryon, comte de* (Šarl Forbe de Trion grof de Montalamber; 1810 - 1870) — francuski političar i publicista, za vreme Druge republike poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne nacionalne skupštine, orleanist, lider Katoličke partije; potpomagao je državni udar Louis-a Bonaparte od 2. decembra 1851. ali je uskoro prešao u opoziciju. 248
- Montesquiou-Fezensac, Anne-Pierre, marquis de* (An-Pjer markiz de Monteskiu-Fezansak; 1739 - 1798) — francuski general, političar; legitimist; 1792. je učestvovao u osvajanju Savoje. 349
- Moreau, Jean-Victor* (Žan-Viktor Moro; 1763 - 1813) — francuski general, učestvovao je u ratovima Francuske republike protiv koalicije evropskih država. 72
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de* (Šarl-Ogist-Luj-Žozef vojvoda de Morni; 1811 - 1865) — polubrat Napoléona III, francuski političar, bonapartist, poslanik Zakonodavne nacionalne skupštine (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (decembar 1851. do januara 1852); predsednik Corps législatif (1854 - 1856. i 1857 - 1865), ambasador u Rusiji (1856 - 1857). 11 17
- Mulaj-Abas* (umro 1885) — marokanski princ, u špansko-marokanskom ratu 1859/1860. vrhovni komandant marokanske vojske. 320
- Murat, Napoléon-Lucien-Charles, prince* (princ Napoleon-Lisjen-Šarl Mira; 1803 - 1878) — francuski političar, bonapartist, za vreme Druge republike poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne nacionalne skupštine; rođak Napoleona III. 5 6 122 177 409
- Muravjev-Amurski, Nikolaj Nikolajevič, grof* (1809 - 1881) ruski general i državnik, generalni guverner istočnog Sibira, proputovao je oblast Amura i 1858. postigao da Kina ovu oblast ustupi Rusiji. 291
- Napoléon I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparta; 1769 - 1821) — francuski car (1804 - 1814. i 1815). 6 13 29 30 32 33 41 44 61 63 64 66 69 - 73 75 76 78 83 84 89 90 96 - 99 103 104 107 108 144 153 156 168 169 185 188 195 196 200 201 203 232 235 - 237 239 245 - 249 285 351 359 - 361 366 367 369 379 394 408 415 426
- Napoleon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — nećak Napoleona I, predsednik Druge republike (1848 - 1852) i car Francuske (1852 - 1870). 4 - 7 9 - 20 23 - 25 28 30 57 84 91 93 - 99 102 104 106 - 111 121 124 126 128 129 132 135 - 138 141 142 144 148 154 156 164 166 169 173 175 - 184 186 188 - 192 194 - 201 204 205 207 209 210 215 216 217 220 - 229 231 - 233 235 - 249 251 253 257 259 260 265 - 267 270 281 - 286 290 305 - 308 317 328 330 339 340 343 344 346 354 359 363 - 370 372 374 - 376 379 381 395 405 406 409 - 411 413 - 415 418 425 - 428 435 440
- Nessler* (Nesle) — francuski oficir, pronalazač jedne vrste puščanog zrna (1857). 13
- Newcastle, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of* (Henri Pelem Fajnz Pelem-Klinton vojvoda od Njukasla; 1811 - 1864) — britanski državnik, pilovac, ministar za rat

- i kolonije (1852 - 1854), ministar vojni (1854 - 1855), ministar kolonija (1859 - 1864). 378 379
- Newmarch, William* (Vilijem Njumač; 1820 - 1882) — engleski ekonomista i statističar, bankar; pristalica slobodne trgovine. 46 47
- Ney, Michel, duc d'Elchingen, prince de La Moskva* (Mišel Nej, vojvoda od Elhingena, princ od Moskve; 1769 - 1815) — maršal Francuske, učestvovao je u ratovima Francuske republike protiv koalicije evropskih država i u pohodima Napoléona I. 64
- Niel, Adolphe* (Adolf Nil; 1802 - 1869) — francuski general, kasnije maršal Francuske; učesnik krimskog rata (1853 - 1856); komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 17 132 155 181 184 185 188 191 192 194 212 215
- Nikolaj I* (1796 - 1855) — ruski car (1825 - 1855). 235 292 293 368 - 371
- Nonnotte, Claude-François* (Klod-Fransoa Nonot; 1711 - 1793) — francuski pisac, jezuit, Voltaire-ov literarni protivnik. 197
- Nothjung, Peter* (Peter Notjung; oko 1823 - 1880) — član kelnske opštine Saveza komunista i komiteta Kelnskog radničkog udruženja; 1852. jedan od optuženih u kelnskom komunističkom procesu. 412
- Nugent, Laval, Graf von Westmeath* (Laval Nugent grof fon Vestmet; 1777 - 1862) — austrijski feldmaršal; 1848/1849. učestvovao je u ugušivanju revolucije u Italiji i Madarskoj, učesnik italijanskog rata 1859. 31 69 149 341
- O'Donnell y Jorris Leopoldo, conde de Lucena y duque de Tetuan* (Leopoldo O'Donel i Joris, grof od Lisena i vojvoda od Tetuana; 1809 - 1867) — španski general i političar, moderado; 1854. je pokušao da iskoristi revolucionarnu krizu u zemlji za zavedenje vojne diktature; kao ministar rata (1854 - 1856) ugušio je revoluciju; predsednik vlade (1856, 1858 - 1863, 1865 - 1866), u špansko-marokanskom ratu 1859 / 1860. vrhovni komandant španske armije. 319 320 322 - 325 332 - 336
- Orges, Hermann* (Herman Orges; 1821 - 1874) — žurnalista, od 1854. do 1864. urednik pri augsburškom listu »Allgemeine Zeitung«. 339 343
- Orléans* (Orleani) — francuska kraljevska dinastija (1830 - 1848). 317
- Orlov, Aleksej Fjodorovič, grof* (od 1856) knez (1786 - 1861) — ruski vojni funkcioner, državnik i diplomata; 1856. je predvodio rusku delegaciju na pariskoj konferenciji. 247 418
- Orsini, Felice* (Feliče Orsini; 1819 - 1858) — italijanski republikanac, učesnik nacionalnooslobodilačke borbe i borbe za ujedinjenje Italije; 1858. je izvršio atentat na Napoléona III i zbog toga je pogubljen. 11 12 15 98 100 197 198 248
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ Palmerston, vikont; 1784 - 1865) — britanski državnik, najpre torijevac, od 1830. jedan od desničarskih vođa vigovala; državni sekretar za rat (1809 - 1828), ministar spoljnih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841. i 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), premijer (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 98 100 225 228 247 - 249 253 260 265 266 270 282 288 290 - 293 296 - 299 316 317 376 - 379 391 413 418
- Pedro I, Dom* (Dom Pedro I; 1798 - 1834) — brazilski car (1822 - 1831), kralj Portugala pod imenom Pedro IV (1826), odrekao se portugalskog prestola u korist svoje kćeri Marie II da Glorie. 377

- Peel, Sir Robert* (ser Robert Pil; 1788 - 1850) — britanski državnik i ekonomista, vođa umerenih torijevaca koji su po njemu dobili ime — pilovci; ministar unutrašnjih poslova (1822 - 1827. i 1828 - 1830), premijer (1834 - 1835. i 1841 - 1846), 1846. je uz pomoć liberala ukinuo zakone o žitu. 291
- Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff* (Emabl-Zan-Zak Pelisije, vojvoda Malakof; 1794 - 1864) — francuski general, od septembra 1855. maršal Francuske, tridesetih i četrdesetih godina je učestvovao u osvajanju Alžira; vrhovni komandant armije na Krimu (maj 1855. do jula 1856); ambasador u Engleskoj (1858 - 1859); komandant izviđačke armije u Nansiju (1859). 141 240 248 388
- Perzel, Moricz* (Moric Percel; 1811 - 1899) — mađarski general, 1848 - 1849. je učestvovao u revoluciji u Mađarskoj; posle poraza revolucije emigrirao u Tursku, a 1851. u Englesku. 286
- Pereire, Isaac* (Isak Pereir; 1805 - 1880) — francuski bankar, bonapartist; 1852. zajedno sa svojim bratom Jacob-Émile-om je osnovao akcionarsku banku Crédit mobilier; autor mnogih radova o kreditima. 121 381
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, duc de* (Zan-Zilber Viktor Fialen vojvoda de Persinji; 1808 - 1872) — francuski državnik, poslanik Zakonodavne nacionalne skupštine (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863), ambasador u Londonu (1855 - 1858, 1859 - 1860). 17 418
- Petar I Veliki* (1672 - 1725) — ruski car (1682 - 1725). 367 370 371 413
- Pianori, Giovanni* (Đovani Pianori; 1827 - 1855) — italijanski revolucionar, 1848 - 1849. učestvovao je u revoluciji u Italiji i odbrani Rimske republike protiv francuskih interventura; posle poraza revolucije emigrirao je u Pijemont, zatim u Francusku; pogubljen je maja 1855. zbog atentata na Napoléona III. 12
- Picard* (Pikar) — francuski general, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 192
- Pije IX* (1792 - 1878) — rimski papa (1846 - 1878). 5 7 102 106 107 177 221 222 226 266 344
- Pitt, William* (Viljem Pit, mladi; 1759 - 1806) — britanski državnik, jedan od vođa torijevaca, predsednik vlade (1783 - 1801. i 1804 - 1806). 316 378
- Platon* (oko 427. do oko 347. pre n. e.) — grčki filozof. 15
- Poerio, Carlo* (Karlo Poerio; 1803 - 1867) — italijanski političar, učesnik nacionalnooslobodilačkog pokreta; 1848. prefekt policije i ministar prosvete u Napulju, od 1849. do 1859. proveo je u italijanskim zatvorima; potpredsednik parlamenta Kraljevine Italije (1861 - 1867). 8
- Polignac, Auguste-Jules-Armand-Marie, prince de* (princ Ogist-Žil-Arman-Mari Polinjak; 1780 - 1847) — italijanski državnik u periodu restauracije, legitimist i klerikalac; ministar spoljnih poslova i predsednik vlade (1829 - 1830). 366 370
- Pöhlitz, Karl Heinrich Ludwig* (Karl Hajnrh Ludvig Pelic; 1772 - 1838) — istoričar. 437
- Pompignan, Jean-Jacques Le Franc, marquis de* (Zan-Zak Le Fran markez de Pompinjan; 1709 - 1784) — francuski pesnik, Voltaire-ov literarni protivnik. 197
- Pottinger, Sir Henry* (ser Henri Potindžer; 1789 - 1856) — britanski general i diplomata; komandant britanskih trupa (1841 - 1842) u opijumskom ratu protiv Kine; guverner Hongkonga (1843), Rta Dobre nade (1846 - 1847), i Madrasa (1847 - 1854). 313

- Prim y Prats, Juan, conde de Reus, marques de los Castillejos* (Juan Prim i Prats grof de Reus, markiz de los Kastiljehos; 1814 - 1870) — španski general i političar, vodeći predstavnik partije progresista, učesnik revolucije od 1834 - 1843. i 1854 - 1856, komandant divizije, a kasnije korpusa u špansko-marokanskom ratu 1859 - 1860. 320 323 324 326
- Proudhon, Pierre-Joseph* (Pjer-Žozef Prudon; 1809 - 1865) — francuski publicista, sociolog i ekonomista, jedan od osnivača teorije anarhizma. 176 248
- Puky, Miklos* (Mikloš Puki; 1806 - 1887) — mađarski političar, za vreme revolucije 1848/1849. u Mađarskoj poslanik mađarskog parlamenta i komesar revolucionarne vlade; posle poraza revolucije emigrant do amnestije 1867. 286
- Pulszky, Ferencz* (Ferenc Pulski; 1814 - 1897) — mađarski političar, pisac i arheolog, poreklom Poljak; učestvovao je u revoluciji 1848/1849. a posle njenog poraza je emigrirao; pedesetih godina saradnik lista «New-York Daily Tribune»; posle amnestije 1867. vratio se u Mađarsku, poslanik mađarskog parlamenta (1867 - 1876. i 1884 - 1897). 286
- Radetzky, Joseph, Graf* (grof Jozef Radecki; 1766 - 1858) — austrijski feldmaršal, od 1831. komandant austrijskih trupa u severnoj Italiji, 1848/1849. ugušio je revolucionarni i nacionalnooslobodilački pokret u Italiji; generalni guverner Lombardijsko-Venecijanske Kraljevine (1850 - 1856). 8 31 32 68 - 70 111 149 182 195 230 341
- Radowitz, Joseph Maria von* (Jozef Maria fon Radovic; 1797 - 1853) — pruski general i političar, 1848. jedan od vođa desnice u frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini. 57 74 75 77 79 84 104 218
- Raffaello Santi* (Rafaello Santi; 1483 - 1520) — italijanski slikar kasnije renesanse. 441
- Ramming, Wilhelm, Freiherr von Riedkirchen* (Vilhelm Raming, baron fon Ridkirhen; 1815 - 1876) — austrijski general, 1848 - 1849. je učestvovao u ugušivanju revolucije u Italiji; komandant brigade u italijanskom ratu 1859, učesnik prusko-austrijskog rata 1866. 192
- Raumer, Friedrich von* (Fridrih fon Raumer; 1781 - 1873) — istoričar, profesor na univerzitetima u Breslavi i Berlinu; 1848. član frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar). 141
- Rechberg, Johann Bernhard, Graf von* (Johan Bernhard grof fon Rehberg; 1806 - 1899) — austrijski državnik i diplomata, predsednik vlade (1859 - 1860), ministar spoljnih poslova (1859 - 1864). 141 253 - 254
- Redgrave, Alexander* (Aligzender Redgrejv) — engleski fabrički inspektor. 50 51
- Reichenbach, Georg von* (Georg fon Rajhenbah; 1772 - 1826) — bavarski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 396
- Reischach, Sigmund, Freiherr* (baron Zigmund Rajšah; 1809 - 1878) — austrijski general, 1848 - 1849. je učestvovao u ugušivanju revolucije u Italiji i Mađarskoj; komandant divizije u italijanskom ratu 1859. 191 - 193
- Reiset, Gustave-Armand-Henri, comte de* (Gistav-Arman-Anri grof de Rejse; 1821 - 1905) — francuski diplomata; 1859. Vittorio Emanuele II ga je poslao u Darmštat kao ambasadora sa posebnim zadatkom u vezi sa zaključenjem mirovnog sporazuma u Cirihu. 267
- Renault, Hippolyte-Pierre-Publius, baron* (Ipolit-Pjer-Piblis baron Reno; 1807 - 1870) — francuski general, tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira,

- komandant divizije u italijanskom ratu 1859, učesnik francusko-pruskog rata 1870 - 1871. 110 192 194 212
- Reyscher, August Ludwig* (August Ludvig Rejšer; 1802 - 1880) — virtemberški političar, pravnik, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske, saosnivač Nacionalnog udruženja. 218
- Richelieu, Armand-Jean du Plessis, duc de* (Arman-Žan di Plesis vojvoda Rišelje; 1585 - 1642) — francuski državnik i Kardinal u periodu apsolutizma. 305
- Richmond, Charles Lennox, Duke of* (Čarls Lenoks vojvoda Ričmond; 1735 - 1806) — engleski političar, torijevac, član Parlamenta. 316
- Rios, Diego de Los* (Diego de Los Rios) — španski general, komandant divizije, kasnije komandant korpusa u špansko-marokanskom ratu 1859 - 1860. 325 332 334
- Robespierre, Augustin-Bon-Joseph de* (Ogasten-Bon-Žozef de Robespier; 1763 - 1794) — političar francuske revolucije, jakobinac; brat Maximiliena Robespierre-a. 360
- Roden* (Roden; umro 1859) — austrijski general, komandant brigade u italijanskom ratu 1859. 201 233
- Roebuck, John Arthur* (Džon Artur Roubak; 1801 - 1879) — engleski političar i publicista, član Parlamenta. 48
- Romanov* — dinastija ruskih careva (1613 - 1762) nastavila se do 1917. preko dinastije Holstein-Gottorp-Romanov. 428
- Ronay, Jácint Janos* (Jasint Janoš Ronaj; 1814 - 1889) — mađarski naučnik i pisac, 1848 - 1849. učestvovalao je u mađarskoj revoluciji i emigrirao posle njenog poraza; 1866. vratio se u Mađarsku, bio je poslanik mađarskog parlamenta. 286
- Ros de Olano, Antonio* (Antonio Ros de Olano; 1808 - 1886) — španski general i političar, moderado, učestvovalao je u revoluciji 1854 - 1859; komandant korpusa u špansko-marokanskom ratu 1859 - 1860. 324
- Rothschild* (Rotšild) — međunarodna bankarska kuća. 107 135 152
- Rothschild, James, baron de* (Džems baron de Rotšild; 1792 - 1868) — šef istoimene banke u Parizu. 121
- Rouher, Eugène* (Ežen Ruer; 1814 - 1884) — francuski državnik, bonapartist; ministar pravosuđa (1849 - 1852. sa prekidima), ministar za trgovinu, poljoprivredu i javne radove (1855 - 1863). 381
- Rousseau, Jean-Jacques* (Žan-Žak Ruso; 1712 - 1778) — francuski prosvetitelj. 102 428 258
- Russell, Lord John* (lord Džon Rasel; 1792 - 1878) — britanski državnik, vođa vigovala, premijer (1846 - 1852. i 1865 - 1866), ministar spoljnih poslova (1852 - 1853. i 1859 - 1865), predsednik Tajnog saveta (1854 - 1855); 1855. predstavnik Engleske na bečkoj konferenciji. 47 48 258 260 265 266 290 328 405 410 411 414
- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de* (Arman-Žak Ašij Leroa de Sen-Arno; 1801 - 1854) — francuski general, od 1852. maršal Francuske, bonapartist, tridesetih i četrdesetih godina je učestvovalao u osvajanju Alžira; jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar rata (1851 - 1854), 1854. vrhovni komandant armije na Krimu. 17
- Savoyen* (Savoji) — italijanska dinastija, postojala je od 11. veka, najpre kao vladarska kuća grofovije, a od 1416. vojvodstva Savoje, zatim kao dinastija Sardinije (1720 - 1861)

- i najzad Kraljevine Italije (1861 - 1946). 225 267
- Schaffgotsch, Johann Franz, Graf* (grof Johan Franc Šafgoč; 1792 - 1866) — austrijski general, 1848 - 1849. je učestvovao u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 211
- Schérer, Barthélemy-Louis-Joseph* (Barthelemy-Luj-Žozef Šerer; 1747 - 1804) — francuski general i državnik, 1795 - 1796. i 1799. učestvovao u ratovima Francuske u Italiji; ministar rata (1797 - 1799). 361
- Schiller, Friedrich von* (Fridrih fon Šiler; 1759 - 1805). 340 435
- Schleinitz, Alexander, Freiherr von* (Aleksander baron fon Šlajnic; 1807 - 1885) — pruski državnik; ministar spoljnih poslova (juni 1848, 1849 - 1850. i 1858 - 1861). 140 218 250 - 260 405 411 413 - 415 418 419 425
- Schlick, Franz Heinrich, Graf* (grof Franc Hajnrh Šlik; 1789 - 1862) — austrijski general, 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucije u Madarskoj; 1854 - 1859. komandant trupa u Galiciji i Bukovini; komandant Druge armije u italijanskom ratu 1859. 202 204
- Schönhals, Karl, Ritter von* (Karl Šenhals, vitež; 1788 - 1857) — austrijski artiljerijski general; 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji. 31
- Schott, Sigmund* (Zigmund Šot; 1818 - 1895) — virtemberski pisac i političar, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske; saosnivač Nacionalnog udruženja. 218
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (Franc Herman Šulce-Delič; 1808 - 1883) — ekonomista i političar; 1848. poslanik pruske Nacionalne skupštine (levi centar) a 1949. donjeg doma; osnivač nemačkog zadugarstva, propagirao je osnivanje proizvodnih zadruga od štednih uloga radnika; saosnivač Nacionalnog udruženja, šezdesetih godina jedan od vođa Naprednjačke partije. 270
- Schurz, Karl* (Karl Šurc; 1829 - 1906) — 1849. učesnik u badensko-falačkom ustanku, 1850. je oslobodio Kinkela iz zatvora, emigrirao je u Švajcarsku, a 1852. u SAD, gde je učestvovao u građanskom ratu; kasnije diplomatski poslanik SAD u Španiji, senator i ministar unutrašnjih poslova. 434
- Schwarzenberg, Edmund, Fürst zu* (Edmund knez od Švarcenberga; 1803 - 1873) — austrijski general, 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucije u Italiji i Madarskoj; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 159 211
- Schwarzenberg, Felix, Fürst zu* (Feliks knez od Švarcenberga; 1800 - 1852) — austrijski državnik i diplomata; posle ugušivanja ustanka u Beču oktobra 1848. predsednik vlade i ministar spoljnih poslova. 217 310 414
- Seebach, Albin Leo, Baron von* (Albin Leo baron fon Zeebah; 1811 - 1884) — saksonski diplomata, pedesetih godina diplomatski poslanik u Parizu. 4 247
- Sérurier, Jean-Matthieu-Philibert, comte* (Žan-Matje-Filibert grof Seririe; 1742 - 1819) — francuski general, od 1804. maršal Francuske, učestvovao je u ratovima Francuske Republike protiv koalicije evropskih država i u pohodima Napoléona I. 361
- Seymour, Sir Michael* (ser Majkl Simor; 1802 - 1887) — engleski admiral, od 1854. do 1856. učestvovao je u krimskom ratu, komandant pomorskih snaga u drugom opijumskom ratu protiv Kine (1856 - 1858). 297

- Seymour, Sir George Hamilton* (ser Džordž Hamilton Simor; 1797 - 1880) — britanski diplomata, poslanik u Petrogradu (1851 - 1854). 368 370
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616) — veliki engleski dramski pisac. 96
- Sidi-Mohamed* (1803 - 1873) — marokanski car (1859 - 1873). 335
- Siegel, Franz Ludwig* (Franc Ludvig Zigel; 1812 - 1877) — žurnalist i advokat, urednik lista »Sächsische Konstitutionellen Zeitung«, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske, saosnivač Nacionalnog udruženja. 270
- Simonič, Ivan Stepanovič, grof* (1792 - 1855) — ruski general, poreklom Srbin; diplomatski poslanik u Teheranu (1832 - 1839). 293
- Simonyi, Ernő* (Erne Šimonji; 1821 - 1882) — mađarski političar, 1848 - 1849. učestvovao je u revoluciji u Mađarskoj, posle njenog poraza je emigrirao; posle povratka poslanik mađarskog parlamenta (1861). 286
- Sjen-feng* (oko 1831 - 1861) — kineski car (1850 - 1861). 288 291
- Sokrat* (oko 469. do oko 399. pre n. e.) — grčki filozof. 253
- Stadion, Philipp Franz Emmerich Karl, Graf* (grof Filip Franc Emerih Štadion; 1799 - 1868) — austrijski general, 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 157 159 162 169 171 211
- Stanley, Lord Edward Henry* (od 1869) *Earl of Derby* (lord Edvard Henri Stenli erl od Darbija; 1826 - 1893) — britanski državnik, torijevac, šezdesetih i sedamdesetih godina konzervativac, zatim liberal; član Parlamenta; zamenik ministra spoljnih poslova (1852); predsednik kontrolne uprave za indijske poslove 1858 - 1859), ministar spoljnih poslova (1866 - 1868. i 1871 - 1878), ministar kolonija (1858. i 1892 - 1885); sin Edward George Geofrey Smith Stanleya, erla od Derbya. 113 114
- Stieber, Wilhelm* (Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) — pruski policijski savetnik, jedan od organizatora i glavni svedok u kelnskom komunističkom procesu 1852, zajedno sa Wermuthom napisao je knjigu »Zavere komunista u devetnaestom veku«; kasnije šef pruske političke policije. 258 406
- Strauß, Johann* (Johan Štraus; 1825 - 1899) — austrijski kompozitor i dirigent. 150
- Stuart, Lord Dudley Coutts* (lord Dadli Kuts Stjuart; 1803 - 1854) — engleski političar, vigovac, član Parlamenta; bio je u vezi sa krugovima poljske konzervativno-monarhističke emigracije. 282
- Sula, Lucije Kornelije* (138 - 78. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik, konzul (88. pre n. e.), diktator (82 - 79. pre n. e.). 319
- Suvorov, Aleksandar Vasiljevič* (1730 - 1800) — ruski vojskovođa. 63
- Szabó, Imre* (Imre Sabo; 1820 - 1865) — mađarski oficir, 1848/1849. učestvovao je u mađarskoj revoluciji; ministar rata (1848); posle poraza revolucije emigrirao je u London; učesnik italijanskog rata 1859. 286
- Szabó, István* (Ištvan Sabo; 1825 - 1862) — mađarski oficir, 1848 - 1849. učestvovao je u revoluciji u Mađarskoj; emigrirao je posle njenog poraza. 286
- Szemeré, Bertalan* (Bertalan Semere; 1812 - 1869) — mađarski političar i publicist; ministar unutrašnjih poslova (1848) i šef revolucionarne vlade (1849); emigrirao je posle poraza revolucije. 286

- Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, prince de Bénévent* (Šarl-Moris de Tajeran-Perigor princ Benevan; 1754 - 1838) — francuski diplomata, ministar spoljnih poslova (1797 - 1799, 1799 - 1807, 1814 - 1815), predstavnik Francuske na Bečkom kongresu (1814 - 1815); ambasador u Londonu (1830 - 1834). 366
- Tamisier, François-Laurent-Alphonse* (Fransoa-Loran-Alfons Tamisje; 1809 - 1880) — fransuski oficir i političar, pronalazač u oblasti oružane tehnike. 397
- Taylor, Tom* (Tom Tajlor; 1817 - 1880) — engleski dramatičar i žurnalist, saradnik mnogih periodičnih publikacija, urednik satiričnog lista »Punch« (1874 - 1880). 430
- Teleki, Lászlo Graf* (Laslo Teleki, grof; 1811 - 1861) — mađarski političar i pisac, 1848 - 1849, za vreme revolucije, predstavnik Mađarske republike u Francuskoj, posle poraza živeo je naizmenično u Parizu i Ženevi; poslanik mađarskog parlamenta (1861). 286
- Teleki, Sandor, Graf* (grof Šandor Teleki; rod. 1818) — mađarski oficir, 1848 - 1849, učestvovao je u revoluciji u Mađarskoj i emigrirao posle njenog poraza. 284 286
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) — francuski istoričar i državnik, ministar unutrašnjih poslova (1832 - 1834), predsednik vlade (1836, 1840), predsednik Republike (1871 - 1873); dželat Pariske komune. 16
- Thauvenel, Édouard-Antoine* (Eduar-Antoan Tuvenel; 1818 - 1866) — francuski diplomata, ambasador u Carigradu 1855 - 1860, ministar spoljnih poslova (1860 - 1862). 427
- Thun, Leo, Graf von* (Leo grof fon Tun; 1811 - 1888) — austrijski državnik češkog porekla; ministar za kulturu (1849 - 1860); jedan od najbližih savetnika cara Franza Josepha. 229
- Thusnelda* (Tusnelda) — supruga heruskog kneza Hermanna. 434
- Tirtej* (7. vek pre n. e.) — grčki pesnik; u svojim elegijama je veličao pobeđe Spartanaca. 439
- Titus* (Titus) — političar, advokat, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske, saosnivač Nacionalnog udruženja. 270
- Treuille de Beaulieu, Antoine-Hector-Thésée* (Antoan-Ektor-Teze Treilj de Bolije; 1809 - 1886) — francuski oficir i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 397
- Trochu, Louis-Jules* (Luj-Žil Troši; 1815 - 1896) — francuski general i političar, orleanist; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira, učesnik krimskog rata, komandant divizije u italijanskom ratu 1859; 1870 - 1871. guverner Pariza i predsednik privremene vlade Nacionalne odbrane. 181 183 192
- Trollope* (Trolep) — engleski preduzetnik, šef jedne građevinske firme. 269
- Urban, Karl, Freiherr von* (Karl baron fon Urban; 1802 - 1877) — austrijski general; 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucije u Mađarskoj; komandant divizije u italijanskom ratu 1859. 172 173
- Urquhart, David* (Dejvid Erkart; 1805 - 1877) — britanski diplomata, publicista i političar, turkofil; tridesetih godina izvršavao je diplomatske naloge u Turskoj; član Parlamenta (1847 - 1851), torijevac. 281
- Usedom, Karl Georg Ludwig Guido, Graf von* (Karl Georg Ludvig Gvido grof fon Usedom; 1805 - 1884) — pruski diplomata, opunomoćeni predstavnik u frankfurt-

- skoj Nacionalnoj skupštini (1848) i Bundestagu (1858 - 1859). 166
- Vaillant, Jean-Baptiste-Philibert, comte* (Žan-Batist-Filiber grof Vejan; 1790 - 1872) — maršal Francuske, bonapartist; ministar rata (1854 - 1859), šef generalštaba u italijanskom ratu 1859. 235
- Varnhagen von Ense, Karl August* (Karl August Varnhagen fon Enze; 1785 - 1858) — pisac i književni kritičar. 406
- Vauban, Sébastien le Prêtre, marquis de* (Sebastjen le Pretr markiz de Voban; 1633 - 1707) — maršal Francuske, vojni inženjer, autor niza radova o gradnji utvrđenja i opsadivanja. 81 86 89
- Veliki Moguli* — indijska dinastija (1526 - 1858). 117
- Venedey, Jakob* (Jakob Venedej; 1805 - 1871) — publicista i političar; 1848. član privremenog Parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo); kasnije liberal. 217 218 247
- Veres, Sandor* (Šandor Vereš; 1828 - 1884) — mađarski historičar i žurnalist, 1848 - 1849. učestvovao je u revoluciji u Mađarskoj i emigrirao posle njenog poraza. 286
- Very, Marquis de* (markiz de Veri) — diplomata Kraljevine Sardinije. 199
- Vespazian, Tit Flavije Sabin* (9 - 19) — rimski car (69 - 79). 225
- Vetter von Doggenfeld, Antal* (Antal Feter fon Dogenfeld; 1803 - 1882) — mađarski general, 1848 - 1849. Kossuthov saborac, šef generalštaba; posle poraza revolucije emigrirao, vratio se u Mađarsku posle 1867. 286
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) — kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 50 106 270 426 430
- Vinoy, Joseph* (Žozef Vinoa; 1800 - 1880) — francuski general, bonapartist, komandant divizije u italijanskom ratu 1859; jedan od dželata Pariske komune. 163 169 171 192 194
- Virgilije* (*Publije Vergilije Maro*) (70 - 19. pre n. e.) — rimski pesnik; napisao je rimski nacionalni ep «Eneida». 252
- Vischer, Friedrich Theodor* (Fridrih Teodor Fišer; 1807 - 1887) — vrttemberski političar i pesnik; 1848. član frankfurtske Nacionalne skupštine; pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske; saosnivač Nacionalnog udruženja. 218
- Vitkevič, Ivan Viktorovič* (umro 1839) — ruski oficir, diplomatski predstavnik u Avganistanu (1837 - 1838). 292 293
- Vittorio Emanuele II* (Vitorio Emanuele II; 1820 - 1878) — vojvoda od Savoje, kralj Sardinije (Pijemonta) (1849 - 1861) i kralj Italije (1861 - 1878). 4 - 8 13 16 - 18 91 93 104 156 172 173 176 177 - 182 220 222 224 225 227 249 266 - 268 306 328 344 362 418 426
- Vogt, Karl* (Karl Fogt; 1817 - 1895) — prirodnjak, materijalista, član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo) (1848 - 1849); 1849. član privremenog regentstva; emigrirao je u Švajcarsku, tamo je radio kao profesor u Ženevi; odlučni protivnik proletarskog i komunističkog pokreta; bio je plaćeni agent Napoléona III. 354 427 435
- Voltaire, François-Marie-Aronet de* (Fransoa-Mari-Arue de Volter; 1694 - 1778) — francuski filozof, satirični pisac i historičar, predstavnik prosvetiteljstva u 18. veku, borio se protiv apsolutizma i klera. 102
- Vuković, Sebő* (Sebe Vukovic; 1811 - 1872) — mađarski političar, 1849. ministar pravosuđa u revolucionarnoj vladi; posle poraza revolucije emigrirao je u London; održavao je vezu sa Kossuthom. 286

- Wahrendorff, Martin, Reichsfreiherr von* (Martin Varendorf, baron; 1789 - 1861) — švedski fabrikant i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 396 397
- Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, comte de* (Aleksandr-Florijan-Žozef Kolona grof Valevski; 1810 - 1868) — francuski diplomata i državnik, sin Napoleóna I i poljske grofice Valevske; učesnik poljskog ustanka 1830 - 1831; posle poraza ustanka emigrirao je u Francusku; ministar spoljnih poslova (1855 - 1860); predsednik pariskog kongresa (1856). 242 257 266 328
- Walpole, Sir Horatio* (ser Horejšo Volpoul; 1717 - 1797) — engleski aristokrata, pisac i istoričar umetnosti. 199
- Walpole, Spencer Horatio* (Spenser Horejšo Volpoul; 1806 - 1898) — britanski državnik, torijevac; ministar unutrašnjih poslova (1852, 1858 - 1859. i 1866 - 1867). 48
- Welden, Franz Ludwig, Freiherr von* (Franc Ludvig baron fon Velden; 1782 - 1853) — austrijski general, 1848. učestvovao je u pohodu na Italiju; guverner Beča (novembar 1848. do aprila 1849); vrhovni komandant austrijskih trupa upućenih da uguše revoluciju u Madarskoj (april do juna 1848). 69
- Wellington, Arthur Wellesley, Duke of* (Artur Velzli vojvoda od Velingtona; 1769 - 1852) — britanski vojskovođa i državnik, torijevac; 1808 - 1814. i 1815. komandant engleskih trupa u ratu protiv Napoleóna I; vrhovni komandant armije (1827 - 1828, 1842 - 1852), premijer (1828 - 1830), ministar spoljnih poslova (1834 - 1835). 86 391
- Werther, Karl, Freiherr von* (Karl baron fon Verter; 1809 - 1894) — pruski diplomata, diplomatski poslanik u Austriji (1859 - 1866. i 1866 - 1869). 199 252 253 255 256
- Wetzlar, Gustav* (Gustav Veclar; 1813 - 1881) — austrijski general, ko-
- mandant brigade u italijanskom ratu 1859. 192
- Whitworth, Sir Joseph* (ser Džozef Vitvert; 1803 - 1887) — engleski fabrikant i pronalazač u oblasti oružane tehnike. 400 - 403
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — pruski princ, princ-regent (1858 - 1861), kralj Pruske (1861 - 1888), nemački car (1871 - 1888). 404 405 413 - 415 418 419 425 - 427
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1781 - 1864) — kralj Virtemberga (1816 - 1864). 425
- Wilhelm II* (Vilhelm II; 1777 - 1847) — izborni knez Hesena-Kasela (1821 - 1847). 308 309
- Williams, Sir William Fenwick, Baronet of Kars* (ser Viljem Fenvik Viljemz baronet od Karsa; 1800 - 1883) — engleski general, 1855. za vreme krimskog rata rukovodio je odbranom Karsa, član Parlamenta (1856 - 1859). 247
- Willisen, Friedrich Adolf, Freiherr von* (Fridrih Adolf baron fon Vilizen; 1798 - 1864) — pruski general; 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji, pruski ambasador u Italiji (1862 - 1864). 148 252 - 254 256 - 258
- Willisen, Karl Wilhelm, Freiherr von* (Karl Vilhelm baron fon Vilizen; 1790 - 1879) — pruski general i vojni teoretičar; 1848. kraljevski komesar u Poznanju, 1848 - 1849. nalazio se pri austrijskoj vojsci koja je gušila revolucionarni i nacionalnooslobodilački pokret u Italiji; 1850. vrhovni komandant šlesko-holštajnske armije u ratu protiv Danske; autor mnogih ratnoistorijskih radova. 57 74 77 83 84 148
- Wilson, James* (Džems Vilson; 1805 - 1860) — engleski ekonomista i političar, pristalica slobodne trgovine, osnivač i urednik lista »The Economist»; član Parlamenta, sekretar ministarstva finansija (1853 -

- 1858; 1859 - 1860. ministar finansija za Indiju; protivnik kvantitativne teorije o novcu. 117 294

Wimpffen, Franz Emil Lorenz, Grof (Franc Emil Lorenc grof Vimpfen; 1797 - 1870) — austrijski general, 1848 - 1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji, komandant Prve armije u italijanskom ratu 1859. 156 202 343

Wittelsbach (Vitelsbah) — dinastija bavarskih vojvoda (1180 - 1806) i kraljeva (1806 - 1918). 166

Wolff, Wilhelm (Lupus) (Vilhelm Volf; 1809 - 1864) — nastavnik i žurnalista, sin sitnog šleskog seljaka; učestvovao je u studentskom pokretu, od 1834. do 1839. bio je zatvoren u pruskim kazamatima; 1846 - 1847. član briselskog Komunističkog dopisnog komiteta, od marta 1848. član Centralne uprave Saveza komunista. 1848 - 1849. jedan od urednika lista «Neue Rheinische Zeitung», poslanik frankfurtske Nacionalne skupštine, potom emigrant u Švajcarskoj, od 1851. u Engleskoj; najprisniji prijatelj Marxa i Engelsa. 433

Zabala y de la Puente, Juan de (Juan de Sabala y de la Puente; 1804 -

- 1879) — španski general, učesnik revolucije od 1854 - 1856; moderao; komandant korpusa u špansko-marokanskom ratu 1859 - 1860. 320 324

Zabel, Friedrich (Fridrih Cabel; 1802 - 1875) — nemački političar, urednik berlinskog lista «National-Zeitung» (1848 - 1875), pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske. 250 270

Zais (Cajs) — političar, lekar, pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske; saosnivač Nacionalnog udruženja. 217 218

Ziegler, Franz Wilhelm (Franc Vilhelm Cigler; 1803 - 1876) — vrtimberški političar, 1848. član frankfurtske Nacionalne skupštine, potom donjeg doma; pristalica ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske; saosnivač Nacionalnog udruženja. 218

Zobel, Thomas Friedrich, Freiherr (baron Tomas Fridrih Cobel; 1799 - 1869) — austrijski general, 1848/1849. učestvovao je u ugušivanju revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; komandant korpusa u italijanskom ratu 1859. 159 191 211 229

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Ahasver (lutajući Jevrejin) — legendarna ličnost, zbog greha prema Hristu osuđen na večno lutanje; Ahasverova ličnost se često pominje u literaturi. 413

Aron — ličnost iz Starog zaveta; hebrejski prvosveštenik; na brdu Sinaj je napravio zlatno tele kao predmet obožavanja. 106

Cerera (u grčkoj mitologiji *Demetra*) — starorimska boginja plodnosti i zemljoradnje. 407

Damoklo — dvorjanin sicijskog tirzina Dionisa, koji je, da bi svog gospodara naučio o nepostojanosti sreće, okačio na strunu iznad njegove glave oštar mač, dok je ovaj uživao za raskošnom trpezom; otada Damoklov mač važi za simbol stalne opasnosti. 12

Drenjina — ličnost sudskog poslužitelja iz Shakespeare-ove komedije «Mnogo vike ni oko čega»; otelovljenje revnosnog, ali ograničenog nižeg činovnika. 298 300

- Dušica* — ličnost stolara iz Shakespeare-ove komedije »Snoviđenje u noć ivanjsku«. 259
- Džon Bul* — podsmešljivi naziv za engleski narod uopšte koji potiče ili od Johnatona Swifta (1667 - 1745) ili Johna Arbuthnota (1666 - 1735). 96 113 114 119 123 248 384
- Falstaf, ser Džon* — komična ličnost debelog i brbljivog šereta u Shakespeare-ovom »Henriju IV« i »Veselim ženama vindzorskim«. 192 249
- Ifigenija* — u grčkoj mitologiji kći kralja Agamemnona koju je ovaj pre trojanskog rata trebalo da žrtvuje boginji Artemidi. 339
- Jehova (Jahve)* — izraelsko ime boga. 250
- Kristofer Slaj* — ličnost kotlokrpe iz Shakespeare-ove komedije »Ukročena zloća«. 254
- Kvazimodo* — ličnost zvonara iz romana Victora Hugoa »Bogorodičina crkva u Parizu«; njegovo ime je postalo sinonim za odvratnog i nakaznog čoveka. 100 201 203 248 283 426
- Lisander* — ličnost iz Shakespeare-ove komedije »Snoviđenje u noć ivanjsku«. 259
- Makbet* — ličnost iz istoimene Shakespeare-ove tragedije; da bi postigao svoje častoljubive ciljeve, on ne preza ni od krvavih zločina. 108
- Mamon* — prvobitno se u staroj Siriji upotrebljavala kao reč za »novac« i »dobit«; u Novom zavetu idol, otelovljenje lakomosti i pohlepnosti. 35
- Mars* — rimski bog rata. 17
- Medeja* — u grčkoj mitologiji čarobnica, kći kralja Kolhisa; ubijala je svoju decu i svoje suparnike. 142
- Mitler* — ličnost iz Goetheovog romana *Srodstvo po izboru*; kao sveštenik on stalno mora da sređuje razmirice u svojoj parohiji. 251
- Orfej* — legendarni grčki pevač, čije su pesme svakog očaravale. 149
- Orlando, besni* — junak istoimenog Ariostovog epa. 288
- Petar, sveti* — jedan od dvanaest apostola iz Novog zaveta, legendarni prvi biskup Rima. 250
- Pisar* — ličnost iz Shakespeare-ove komedije »Mnogo vike ni oko čega«. 298
- Polifem* — prema grčkoj mitologiji jednoooki div, ljudožder koji živi u jednoj pećini na Siciliji. 407
- Sardanapal* — legendarni kralj Asirije koji je živeo raskusnim životom. 285
- Sid Campedor* — legendarni nacionalni heroj Španije, pobednik Mavara; glavna ličnost španskih nacionalnih epova »Cantar de Mio Cid« (1140) i »Cronica del Cid« i mnogobrojnih romansi. 319
- Sizif* — mitološki kralj Korinta; zbog izdaje bogova osuđen je da večno gura stenu uz brdo, koja se, pak, stalno vraća nazad (Sizifov posao). 97
- Tezej* — ličnost iz Shakespeare-ove komedije »Snoviđenje u noć ivanjsku«. 259
- Val* — bog neba, sunca i plodnosti koga su u prvoj i drugoj hiljadi godina pre n. e. obožavali u Fenikiji, Siriji i Palestini; hrišćansko učenje Valove pristalice žigoše kao pohlepne i poročne ljude. 9
- Viljem Tel* — švajcarski legendarni heroj iz vremena borbe Švajcaraca protiv vladavine Habsburga u 14. veku; ličnost Viljema Tela dramatisovao je Schiller. 248

Registar pojmova

Alpi

- kao prepreka upadu Francuza u Italiju — 64 65
- kao »prirodna granica« Francuske — 344
- njihov strateški značaj sa stanovišta nadiranja Nemaca u Italiju — 61 - 65
- planinski prevoji kao pravci ratnih operacija — 62
- prelazi preko Alpa — 63
- Napoleonov — 63
- Suvorovljev — 63
- ratovi u Alpima — 75

Austrija

- antagonizam između austrijske i pruske vlade — 103
- austrijska vojska 1859. — 24
- artiljerija — 25
- konjica — 25
- naoružanje — 24
- pešadija — 24
- vojni sistem Austrije — 111
- birokratizam u Austriji — 209
- i nezadovoljstvo masa — 209
- i antiaustrijski nacionalni pokreti — 367
- i Italija — 29 33 103 220 254
- i nemački interesi — 103
- pripreme za rat u Italiji — 97 111 120 121
- značaj doline reke Po — 29 30 67
- značaj tvrđava u venecijansko-lombardijskoj oblasti — 29 - 33 41 - 43 67 68 216 221
- i završetak italijanskog rata — 220
- gubitak teritorija — 220
- i očuvanje dominantnog položaja u

Severnoj Italiji — 226

- novčano tržište Austrije — 151 152
- trgovina Austrije — 151 152
- sistem državne uprave — 369
- i italijanski rat — 369
- stanje austrijskih finansija na početku italijanskog rata — 151
- zahtev za inicijativu u Nemačkom savezu — 258

Belgija

- kao poprište ratnih obračuna između Francuza i Nemaca — 60 80 363

Berza

- evropske berze — 97
- i strah od rata — 97
- panika na evropskim berzama 1859. — 11 134
- i italijanski rat — 134

Bonapartizam — 100

- despotizam i teror u unutrašnjoj politici — 98 138 248
- i narodno glasanje — 267
- i buržoazija — 57 98
- i ciljevi Rusije — 368
- i ekonomske promene u Francuskoj — 372
- i evropske države — 99 107
- i fabrička industrija — 374
- i italijanski rat — 99 100 144 224 245
- kao posledica straha od revolucije — 224 240 248
- i koncentracija zemljišnog poseda — 374

- i kreditni sistem Francuske — 374
  - i mobilizacija vojske — 110
  - i mir u Vilafranki — 244 266
  - i nemačka reakcija — 217
  - i podrška bogatijih slojeva širom Evrope — 106
  - i porezi — 373
  - i pretnje invazijom u Englesku — 242
  - i »prirodne granice« Francuske — 363
    - i Nemačka — 365 410
  - i rat kao rešenje unutrašnjih problema — 317
  - i razvoj francuske poljoprivrede — 373 374
    - i cene poljoprivrednih proizvoda — 374
  - strah od francuske invazije — 316
    - i reforma u Engleskoj — 316
  - štrajk građevinskih radnika (1859) — 269
    - i lokaut preduzimača — 269
  - trgovina Engleske — 261 277
    - britanski izvoz i uvoz — 261 - 263 277 278
    - i indijske finansije — 263
    - i novac — 280
    - i svetsko tržište — 262
    - i širenje indijske trgovine — 262 264
  - zakoni o fabrikama — 35 39
    - i antagonizam između zemljoposjednika i fabrikanta — 35
    - i obavezno obrazovanje — 39 50
    - i razvoj industrije — 36
    - i stav vlasnika fabrika prema njima — 36
  - zatvaranje fabrika — 39
    - i cene sirovina — 39 53
    - i hiperprodukcija — 39
- Francuska*
- finansije Francuske — 12
    - izlaz iz finansijske krize putem rata — 12 13
    - opšt* panika uoči italijanskog rata — 16 17
  - francuska armija — 19 20
    - artiljerija — 21 22
    - brojno stanje svih rodova vojske — 22
    - i partizanski rat — 90
    - konjica — 21
    - mobilizacija vojske — 110
    - pešadija — 20 - 22 109 110
  - francuska dominacija u Italiji i Švajcarskoj — 331
    - granice Francuske — 347
    - i aneksija Nice i Savoje — 347 362
    - i bonapartizam — 363
    - i Nica — 328
    - i Savoja — 328 347
    - Pariz — 80 86 87
    - i vojni značaj francuskih granica — 80
    - Rajna kao zaštitna granica Pariza — 82 83
  - pripreme za rat u Italiji — 97 109 120 121 128
  - i spoljna trgovina Francuske — 373
  - razvoj spoljne trgovine — 373
  - stav javnog mnjenja prema Louis-u Bonaparti — 12 57
  - stav prema ujedinjenju Italije — 91 305 344
  - stav prema ujedinjenju Nemačke — 305
  - vojničke sposobnosti francuske nacije — 386
  - vojno-geografski položaj Francuske — 78
  - značaj tvrdavskog pojasa na severnoj granici Francuske — 81 82
- Germanizam*
- kao stav nemačkih vojnih teoretičara — 58
- Hiperprodukcija*
- i krize — 278
  - i proizvodne snage — 278
  - i svetsko tržište — 278
  - i zatvaranje fabrika — 39
- Indija*
- finansijska kriza u Indiji — 113 - 116
    - kao posledica narodnog ustanka — 117
    - i englesko domaće tržište — 115
    - i engleski poreski obveznik — 118 119
    - i podizanje stopa interesa na državne zajmove — 114
  - i engleski gospodari — 114
  - i deficit u finansijama Indije — 117 118
  - i engleske vojne snage u Indiji — 117 118
  - i engleska spoljna trgovina — 264
  - i indijska domaća industrija — 264

- indijska vlada — 115 116
- i trgovina opijumom — 116 117
- Industrija*
- industrijski ciklusi — 53
- i cene gotovih proizvoda — 53
- i cene sirovina — 53
- moderna — 52
- i zapošljavanje dece — 50
- Interesi*
- malih država — 345
- i razvoj industrije — 345
- i svetsko tržište — 345
- Italija*
- austrijska vladavina u Italiji — 29 - 33 67 77 176 179
- i bezbednost Nemačke — 67
- i značaj reke Po i tvrđava u Lombardiji za sudbinu Italije — 29 - 33 41 - 43 67 68 221
- i vojno-strateški položaj Alpa u odnosu na Nemačku — 61 - 64
- kao poprište ratnih obračuna između Francuza i Nemaca — 60
- milanska martovska revolucija 1848. — 68
- i raspored i taktički potezi armija na teritoriji Italije — 68 - 70
- nacionalni pokret u Italiji — 17 77 79 161 176
- i austrijska vladavina — 77 79 364
- i gradovi — 161
- kao moguća revolucija — 7
- Napoleonov pohod na Italiju 1797. — 70
- seljaštvo — 160
- stav prema stranim i domaćim ugnjetućima — 160
- stav Italijana prema Austriji — 5 78 79
- ujedinjenje Italije — 3 79 221 222
- i bonapartizam — 222
- i evropske sile — 3 78 79 137 307
- i moć pape — 226
- i oblici vladavine — 6 221
- Italijanski rat* — 155 168 220 228
- austrijska vojska u italijanskom ratu — 144 145
- kretanje i raspored austrijskih trupa — 145 153 - 155 230
- odstupanja, porazi i gubici Austri-
- janaca — 200 - 202 220
- plan operacija austrijske vojske — 159 229
- snage austrijskih trupa — 130 131
- taktičke greške vrhovne komande — 144 157 233 238 341
- bitka kod Madente — 184 - 186 187 - 196 200 237 342
- položaj i broj Austrijanaca — 185 192 193 195 230
- položaj i broj savezničkih trupa — 185 194 195 231
- poraz Austrijanaca — 184 186 187
- bitka kod Montebela — 157 162 163 169 171
- i austrijska vrhovna komanda — 157
- odnos snaga u ovoj bici — 163
- bitka kod Solferina — 207 - 211 214 233 234 237 342
- brojno stanje i raspored Austrijanaca — 207 210 - 212 214 215 234
- brojno stanje saveznika — 207 210 212
- i izgledi rata — 209
- neodlučnost i greške austrijske komande — 208 211
- francuska vojska u italijanskom ratu — 146 169
- komanda — 232 238
- operativna moć francuskih trupa — 132
- plan operacija — 229 232
- snabdevanje — 169
- Garibaldijeve jedinice u ratu — 172
- njihovi uspesi — 172 173
- i bonapartizam — 99 100 109
- i francuska vojna organizacija — 385
- i diplomatija — 120 121 123 - 126 engleska — 127 128 131
- i finansijska panika u Evropi — 134
- i javno mnjenje u Nemačkoj — 129
- i pokušaj kongresa za mir — 109 121
- i Austrija — 124
- i trgovina — 107
- kao dinastički rat — 173
- kao mogući povod revolucionarnog požara u Evropi — 164 197
- kao rat za nezavisnost Italije — 6
- i italijanska nacionalna partija — 6
- kao rat za očuvanje austrijske vla-

- davine u Italiji — 339
- mir u Vilafranki — 222 224 225 342
  - i Louis-Bonaparte — 244
  - i mogućnost revolucije — 227
  - i uspostavljanje italijanske nacionalnosti — 225
  - uslovi za zaključenje mira — 224
- perspektive rata — 8
- pijemontske trupe — 131 139 140
- savezničke trupe u Italiji — 146
- brojno stanje — 155 156
- položaj i raspored — 146 147 155 182 183
- ugovor o miru u Cirihu — 305 307
- i ugovor iz Vilafranke — 305
- značaj doline reke Po i tvrđavskog četvorougla u Lombardiji — 29 - 33 41 - 43

Kapital

- koncentracija kapitala — 37
- uništavanje manjih fabrika — 37
- suprotnost između rada i kapitala — 269

Klasa

- Klasni antagonizam — 269
- i socijalni prevrati — 269

Kina

- ekonomska struktura kineskog društva — 312
- i sitna poljoprivreda i domaća industrija — 312 315
- kineska tradicija — 314
- i civilizovana trgovina — 314
- trgovina Kine — 312
- i kineske vlasti — 312
- uzor kućne industrije — 315

Kineski rat — 287 299

- i kineska vlada — 289
- i Rusija — 287 291
- i tjencinški ugovor — 287 - 289 291
- Engleska kao prekršilac ovog ugovora — 291 378

Mašine

- i nesrećni slučajevi — 38 39
- rad mašina — 37
- i zakonsko ograničenje radnog vremena — 37

Merkantilistički sistem — 375

- i ukidanje carine na poljoprivredne proizvode — 375

Nemačka

- bezbednost Nemačke — 67
- i austrijska vladavina u Italiji — 67
- feudalna stranka u Nemačkoj — 102
- i italijanski rat — 141
- Gotska partija u Nemačkoj — 140 270
- i italijanski rat — 218
- i pitanje saveza sa Austrijom — 140 141 340
- hesenski ustav od 1831. — 308 309 414 415
- i izbor poslanika — 308
- i odnos izvršne i zakonodavne vlasti — 308
- i ukidanje staleških izbora 1848. — 309
- i karta Evrope — 92
- i teorija o Nemačkoj kao »srednjoevropskoj velesili« — 58
- javni radovi u Nemačkoj — 165
- kao »srce ljudske civilizacije« — 104
- katolička stranka u Nemačkoj — 102
- i italijanski rat — 102 141
- knezovi Nemačke — 166
- i italijanski rat — 166
- kreditni sistem Nemačke — 165
- krize izazvane italijanskim ratom — 165
- nemački nacionalni pokret — 28 29 206 218 340
- i borba protiv francuskog i ruskog despotizma — 218 219
- i konstituisanje narodnog predstavnštva — 219
- i ratna groznica — 129
- i ujedinjenje Nemačke — 92
- odbrana Nemačke na italijanskoj teritoriji — 30 57 67 75 76 205
- brojno stanje nemačkih trupa u slučaju ulaska u rat — 206
- ofanzivna odbrana nemačke južne granice — 75 90 206
- podela Nemačke — 366
- kao cilj francusko-ruskog saveza — 366 367 370
- političke i socijalne prilike — 164 166
- i mogućnost revolucionarnog potresa — 164
- pretvaranje Nemačke od agrarne u industrijsku zemlju — 165
- i razvoj fabrika — 165

- reakcija u Nemačkoj — 217
- i bonapartizam — 217
- i program revolucije — 217
- reforma vojske u Nemačkoj — 385
- 386 406 412 419
- i naoružanje nemačkih vojnika — 388
- i oprema vojnika — 386 387
- i organizacija vojnih jedinica — 387
- seljaštvo u Nemačkoj — 165
- sitna buržoazija — 165
- vojno-geografski položaj Nemačke — 78
- i Lombardija — 78

Nica

- i bonapartizam — 345
- i francuske revolucije — 360
- kao prirodna baza ratnih operacija između Francuske i Italije — 329
- mogućnost prisajedinjenja Francuskoj — 328 329 344
- nacionalno pitanje Nice — 357
- i narodni jezik — 357 358

Novac

- i razvitak trgovine — 280
- kretanje metalnog novca — 279

Odbrana

- aktivna — 90
- pasivna — 90

Papska država

- klerikalna vladavina u papskoj državi — 107
- i ujedinjenje Italije — 226
- i zloupotreba vlasti — 107
- papsko plemstvo — 346
- kao nosilac istorijske tradicije — 346

Pijemont

- i Nica i Savoja — 329 347
- kao operacijska baza italijanske vojske — 362
- pripreme Pijemonta za italijanski rat — 4 120 121

Proizvodne snage

- razvoj proizvodnih snaga — 278
- i trgovinski ciklus — 278

Protekcijonizam — 382

- i zaštitne carine — 382 392

Pruska

- diplomatija Pruske — 246
- i mir u Vilafranki — 249 412 413 439
- kao evropska velesila — 258 259
- mogućnost revolucije u Pruskoj — 198
- neutralnost Pruske u italijanskom ratu — 102 198 250 259
- Pruska kao «posrednička sila» — 250 - 252 254 256 258
- nezavisnost Pruske — 142
- i interesi cele Nemačke — 142
- odnos Pruske prema Austriji — 254 256
- odnos prema Francuskoj — 257
- pruska armija — 25 26
- artiljerija — 26
- inženjerske trupe — 26
- kao nacionalna ustanova — 26
- konjica — 26
- landver — 25 420
- pešadija — 25 26
- privreda zemlje i mobilizacija landvera — 206
- pruska politika — 256 418
- pruski ustav iz 1850. — 415
- i dinastija Hohenzollern — 415
- stav prema italijanskom ratu — 164 254 - 256
- i pruska štampa — 405
- zakon o fabrikama od 1853. — 52

Puška

- izolučena — 394 395
- i alžirski rat — 394 395
- i poljska artiljerija — 395

Rad

- suprotnosti između rada i kapitala — 269

Radno vreme

- tokom depresija u proizvodnji — 40
- zakonsko ograničenje radnog vremena u Engleskoj — 35 - 37

Rat

- mogućnost evropskog rata — 199
- i borba između napoleonske tiranije i habsburškog despotizma — 199
- napoleonski način ratovanja — 236
- ofanzivni rat — 75 76
- i utvrđeni gradovi — 76
- partizanski rat — 90

- iskustvo francuske armije u parti-
zanskom ratu — 90
- planinski rat — 71 72 352
  - u Savoji — 349 350
  - ratna strategija — 171
  - značaj konfiguracije zemljišta u ratu — 66
- Rat protiv Mavara* — 319 - 323 332
- bitka kod Seute — 319 - 321 323
  - bitka kod Tetuana — 332
  - mavarske trupe — 320
  - specifičnost mavarskog načina ratovanja — 321
  - španska armija u Maroku — 319 320 325
  - brojno stanje — 320 321
  - plan kampanje — 321
  - transport trupa — 333
- Rusija*
- borbe između vladajuće klase i seoskog stanovništva — 371
  - finansijska situacija u Rusiji — 10
  - i englesko-kineski rat — 287 291
  - i italijanski rat — 205
  - apel na nacionalna osećanja i suprotne interese klasa — 206
  - i panslavistička propaganda — 10 112
  - i želja za prevlašću u Evropi — 10 111 112
  - rusko plemstvo — 10
  - ruska politika — 368
  - i bonapartizam — 368
  - rusko seljaštvo — 10
  - stav prema Nemačkoj — 369
- Sardinija*
- organizacija sardinske vojske — 111
- Savoja*
- geografski položaj Savoje — 352
  - i bonapartizam — 345
  - kao prirodna baza ratnih operacija između Francuske i Italije — 329
  - mogućnost prisajedinjenja Francuskoj — 328 344
  - kao ofanzivno oruđe Francuske — 352
  - nacionalno pitanje Savoje — 345 - 347
  - i prisajedinjenje Francuskoj — 347
- Sicilija*
- kao poprište ratova u starom ve-ku — 407
  - otpor naroda prema stranom za-vojevaču — 408 421
  - ustanak na Siciliji 1860. — 417 418 421 - 424
  - i Garibaldijeve jedinice — 423
  - i napuljska vojska — 421 422
  - širenje ustanka — 417
- Strategija*
- i konfiguracija zemljišta — 66
  - strategijsko zaokrugljivanje država — 66
- Švajcarska*
- geografski položaj — 353
  - i aneksija Savoje — 348
  - neutralnost Švajcarske — 85 354
  - i evropski rat — 85
  - švajcarski odbrambeni sistem — 355
- Teorija prirodnih granica* — 88 89
- i odnos velikih nacija prema malim narodima i nacionalnim manjinama — 92
  - i reka Po — 89
- Top*
- izolućeni top — 394 396 397
  - Armstrongov — 401 402
  - Cavallijev — 396
  - Wahrendorffov — 396 397
  - Whitworthov — 401 - 403
  - nepreciznost ovog topa — 398
  - i reorganizacija francuske armije — 397 398 400
  - laki top-haubica — 395
  - pruski top od 12 funti — 395
- Trgovina*
- i kolićina metalnog novca na tržištu — 280
  - spoljna trgovina — 373
  - kao razmena nacionalnih proizvoda za inostrane — 373
  - trgovinski ciklusi — 278
  - i razvoj proizvodnih snaga — 278
- Ugovori*
- politićki — 305
  - i ugovori iz gradanskog prava — 305
  - trgovinski — 382 390
  - i protekcijonizam — 382
- Utordivanje* — 168

S a d r Ź a j

	Strana
<i>Predgovor</i>	VII
Karl Marx, Pitanje ujedinjenja Italije	3
Karl Marx, Perspektive rata u Evropi	8
Karl Marx / Friedrich Engels, Finansijska panika u Evropi	11
Karl Marx, Položaj Louis-Napoleona	15
Friedrich Engels, Francuska armija	19
Friedrich Engels, Nemački ratni izvori	24
Friedrich Engels, Austrija drži Italiju u šahu	29
Karl Marx, Stanje u britanskoj industriji	35
Friedrich Engels, Izgledi na uspeh predstojećeg rata	41
Karl Marx, Novi britanski bil o reformi	46
Karl Marx, Stanje u britanskoj industriji	50
Friedrich Engels, Po i Rajna	55
I	57
II	60
III	80
IV	88
Karl Marx, Mir ili rat	93
Karl Marx, Uzdah iz Tiljerija	95
Karl Marx, Izgledi na rat u Francuskoj	97
Karl Marx, Izgledi na rat u Pruskoj	102
Karl Marx, Istorijska paralela	106
Friedrich Engels, Predloženi kongres za mir	109
Karl Marx, Velike teškoće finansija Indije	113
I	113
II	116
Friedrich Engels, Neizbežnost rata	120
Karl Marx, Predloženi kongres za mir	123
Karl Marx / Friedrich Engels, Rat u Evropi — Simptomi rata koji se približava — Nemačka se naoružava	127
Friedrich Engels, Perspektive rata	130

Karl Marx, Finansijska panika	134
Karl Marx, Slatkorečiva uveravanja	137
Karl Marx, Austrija, Pruska i Nemačka u ratu	139
Friedrich Engels, Rat	144
Karl Marx, Veoma interesantne vesti iz Beča	148
Friedrich Engels, Rat ne napreduje	153
Friedrich Engels, Najzad — bitka	157
Friedrich Engels, Bitka kod Montebela	162
Karl Marx, Prusko gledište na rat	164
Friedrich Engels, Ratni pohod u Italiji	168
Friedrich Engels, Strategija rata	171
Karl Marx, Mazzinijev manifest	175
Friedrich Engels, Razvoj rata	181
Friedrich Engels, Ratni događaji	184
Friedrich Engels, Austrijski poraz	187
Friedrich Engels, Bitka kod Madente	191
Karl Marx, Špree i Minčo	197
Friedrich Engels, Odstupanje Austrijanaca na Minčo	200
Friedrich Engels, Najnovije o ratu	204
Friedrich Engels, Bitka kod Solferina	207
Friedrich Engels, Istorijska pravda	210
Friedrich Engels, Bitka kod Solferina	214
Karl Marx, Erfurtovština u 1859. godini	217
Karl Marx, Šta je Italija dobila?	220
Karl Marx, Mir	222
Karl Marx, Mir u Vilafranki	224
Friedrich Engels, Italijanski rat	228
Karl Marx, Potvrđena istina	238
Karl Marx, Invazija!	241
Karl Marx, Francusko razoružanje	244
Karl Marx, Quid pro quo	246
I	246
II	249
III	252
IV	258
Karl Marx, Britanska trgovina	261
Karl Marx, Louis-Napoleon i Italija	265

Karl Marx, Politički pregled	269
Karl Marx, Stanovništvo, zločin i pauperizam	272
Karl Marx, Industrija i trgovina	277
Karl Marx, Kossuth i Louis-Napoleon	281
Karl Marx, Novi kineski rat	287
I	287
II	290
III	293
IV	297
Karl Marx, Izborna korupcija u Engleskoj	300
Karl Marx, Radikalni stav prema miru	305
Karl Marx, Nevolje u Nemačkoj	308
Karl Marx, Trgovina sa Kinom	312
Karl Marx, Strah od invazije u Engleskoj	316
Friedrich Engels, Desetašnji tok rata protiv Mavara	319
Friedrich Engels, Rat protiv Mavara	323
Friedrich Engels, Savoja i Nica	328
Friedrich Engels, Rat protiv Mavara	332
Friedrich Engels, SAVOJA, NICA I RAJNA	337
I	339
II	345
III	357
IV	364
Karl Marx, Stanje u Francuskoj	372
Karl Marx, Engleska politika	376
Karl Marx, Novi ugovor između Francuske i Engleske	381
Friedrich Engels, Reforma vojske u Nemačkoj	385
Karl Marx, Engleski budžet	390
Friedrich Engels, O izolovanom topu	394
I	394
II	397
III	401
Karl Marx, Opšte raspoloženje u Berlinu	404
Karl Marx, Sicilija i Sicilijanci	407
Karl Marx, Pripreme za Napoleonov budući rat na Rajni	410
Karl Marx, Garibaldi na Siciliji — Stanje u Pruskoj	417
Friedrich Engels, Garibaldi na Siciliji	421

	Strana
Karl Marx, Interesantne vesti iz Pruske	425
Friedrich Engels, Britanske dobrovoljačke snage	429

PRILOZI

Izjava redakcije lista »Das Volk«	433
Pabirci iz štampe	434

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	445
Literatura	489
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa	495
Registar imena	509
Registar pojmova	538

K. MARX – F. ENGELS

DELA • tom 16

JANUAR 1859 – JUN 1860

•
Pripremili za štampu saradnici
Instituta za međunarodni radnički pokret
Olga Kostrešević i Slobodanka Kovačević

•
Registar pojmova izradila *Slobodanka Kovačević*

•
Prevodioci:

Olga Kostrešević je prevela priloge na str.: 3 - 7,
11 - 14, 35 - 40, 46 - 54, 95 - 96, 148 - 152,
191 - 196, 261 - 264, 272 - 286, 300 - 304,
308 - 318, 372 - 375, 404 - 406, 417 - 420

Ivan Mirković: 15 - 23, 93 - 94, 113 - 119,
164 - 167, 287 - 299, 319 - 331, 376 - 384,
390 - 393, 407 - 416, 421 - 430

Milislav Perišić: 8 - 10, 24 - 34, 41 - 45, 97 - 112,
120 - 129, 134 - 143, 175 - 180, 220 - 227,
238 - 240, 244 - 245, 265, 268, 305 - 307,
332 - 336

Svetožar Stević: 168 - 170, 184 - 186, 197 - 199,
207 - 209, 214 - 219, 241 - 243, 246 - 260,
269 - 271, 433 - 441

Milutin Šušović: 200 - 203, 385 - 389

Boris Vuković: 130 - 133, 144 - 147, 153 - 163,
171 - 174, 181 - 183, 187 - 190, 204 - 206,
210 - 213

•
Nacrt za korice *Eduard Stepančić*
Grafička oprema *Borivoje Miladinović*
Korektori *Branka Fejinić i Mirjana Šeslija*

•
Izdavači

Izdavačko preduzeće Prosveta,
Beograd, Dobročina 30

Institut za međunarodni radnički pokret,
Beograd, Trg Marxa i Engelsa 11

•
Štampa *Birografika*, Subotica, Put Moše Pijade 72

•
Tiraž: 5 000 primeraka

